

Danske Domme

1375-1662

De private domssamlinger

VED ERIK REITZEL-NIELSEN

Under medvirken af Ole Fenger

II: 1554–1569 (nr. 199–346)

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

C. A. REITZELS BOGHANDEL
KØBENHAVN 1979

På omslaget: Christian III's segl, jf. A. Thiset: Danske kongelige Sigiller
nr. 123. Indskriften: Christian III, af Guds nåde de danskes
og norskes, de venders og goters konge. Orig. diam. c. 40 mm.

Skrift: Linotype Palatino. Papir: 100 g tonet offset 202-62
© DSL 1979. ISBN 87-87504-76-6
Printed in Denmark by Krohns Bogtrykkeri
Bogbinderarbejde: Harry Fløistrups Bogbinderi

DANSKE DOMME II

Tilsyn: C. A. Christensen

Udgivet med tilskud fra
Statens humanistiske Forskningsråd og
Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd

Fru Sophie Lykke havde for leverede varer et tilgodehavende hos købmand Bernt Dressell i Kiel. Da han ikke kunne betale, aftaltes det, at han efterhånden skulle levere varer for det skyldige beløb. Der blev leveret varer for 51 joachimsdalere af Bernt Dressells broder, Hans Dressell, og Sophie Lykke mente, at dette beløb skulle modregnes i hendes tilgodehavende hos Bernt Dressell. Da Hans Dressell hævdede aldrig at have tjent hos sin broder eller været i kompagni med ham, og at varerne var hans eget gods, dømte rettertinget, at han inden 15 dage med 11 lovfaste kræmmere skulle aflægge ed herpå. Gjorde han det, var fru Sophie Lykke pligtig at betale det påstævnedes beløb.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.252^r (findes yderligere i 3 hss.).

Reg.: 1. rk. 1203.

Tryk: GdD I.232ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.527; Stemann, Retshistorie.160 note 1, 251 note 2; Matzen, Offentlig Ret II.51, 53, 57; Sylow, Bevisteori.85.

Wor skickit for oß paa wort retherting Hanß Dreßen, boriger till Kill,¹ och hagde vtj rette steffent oß elskelige frue Sophie,² Jacop Hardenbierigs³ efftherleuerske, och tiltallit hinde fore halffridie sinde tiuge och jenn⁴ jockomsß daller,⁵ hun skulle were hannom pligtig for noger kramwuarer,⁶ och hun forholder hannom hanß betalling fore, som handtt mente meth vrett.

Ther till suaritt oß elskelige Jørgen Lycke⁷ till Offuergaardtt,⁸ wor thro mandt och raadtt, paa sin systemis, fru Sophies wegne, at hanß søster indthed wiste sig att were for^{ne} Hanß Dreßenn skyldig, men berette, att hanß broder, Bernth Dreßell, for viij eller ix aar siden forleden hagde kiøbtt bode kornn och anditt aff hanß søster frue Sophie och bliff hinde skyllig wedtt halfff siuffuende hundertt jochumß dallere, och thet stodtt noger aar och icke bliff hinde bettallit, och hun ther offuer fand for^{ne} Bernt Dreßell och Hans Dreßen wtj Othenße meth theris kramgodz, och fru Sophie wille thennom ther haffue ladit beslaa⁹ och ther fore hagde Berntt Dreßell beffallit Hanß Dreßell, att antuorde hinde paa regenskaff,¹⁰ huadt hun haffue wille, och mennthe Jør-

gen Lycke ther fore, effthertj att hans syster hagde thet annamit aff Hanß Dreßell paa regenskaff wtj then summ, Bernt Dreßell wor hinder skyldigh, att hun thet icke nu wor pligtig att bettalle Hanß Dreßell, thy hun icke wiste, huadt heller Hanß Dreßell then tidtt thiente Bernt Dreßell eller och wor vtj matskapj¹¹ mett hannom, och mente, att ther som Hanß Dreßell wille opkreffue, huadtt Berntt Dreßell tilstodtt,¹² att handtt oc wor pligtig till att bettalle hanß gieldtt.

Ther till suarett Hanß Dreßell, att hand aldrig thiente sin broder Bernt Dreßell och aldrig wor y madskaffbj mett hannom, och thet gods, fru Sophie fick aff hannom, wor hanß eigitt gods och icke Bernt Dreßells gods och mente, at hun ther fore wor pligtig thil att bettalle hannom.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om paa bode sider emelom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens legligheth sagde wy ther saa paa for rette, att Hanß Dreßell skall were pligtig att thage xj loffaste¹³ och erlige kremere till sig, som bekend ere fore erlige och loffagtige¹⁴ mendtt och giffue loff¹⁵ selff tolfte jnden trinde fem¹⁶ effther logen,¹⁷ att handtt aldrig thiente eller wor vti madskaffby mett sin broder, for^{ne} Berntt Dreßell, och att thet wor hanß egitt godz, fru Sophie fick oc icke Bernt Dreßells, och nar handtt thet giort haffuer, tha skall fru Sophie were pligtig att betalle Hanß Dreßell for^{ne} halfftridie sinde tiuge och jenn daller.

Datum Kolding, then søndag nest effther the hellige thre kongers dagh, vtj wor egen neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahan Friis,¹⁸ wor cantzeler, her Otte Krumpen,¹⁹ rither, Oluff Munck,²⁰ Eyller Hardenbierig,²¹ Nels Lange,²² Holgertt Roßenkrans,²³ wore thro menndt och raadtt, Erick Skram,²⁴ wor landzdomere wtj Nør Jutlandtt, och Werner Sualle,²⁵ wor landzdommer vtj Fyen. 1554.

(1) Kiel. – (2) Sophie Lykke (d. omkr. 1570). Om hendes handeler se DbL XV.18f., jf. om hende rettertingsdomme 29. januar 1551 (I nr. 171; GdD I.138f.), 6. juli 1552 (GdD I. 193ff.), 2. januar 1553 (ib. 208ff.), 14. januar 1557 (GdD II.163ff.), 28. juni 1560 (ib. 286ff.) og 18. oktober 1562 (ib. 269ff.). – (3) Rigsråd Jacob Hardenberg (d. 1542); han var 1. gang gift med Edele Bille (d. omkr. 1550). – (4) ♂: 51. – (5) Joachimsdaler er en større sølvmønt (sølvgylden eller gyldengroschen), der fra 1519 prægedes af sølv fra Joachimsthal i Böhmen, og som blev international møntenhed. Navnet forkortedes til *thaler* (deraf *daler* og *dollar*). Mønten skulle indeholde ca. 27 g fint sølv. 1537 lod Christian III slå Joachimsdalere. Se Galster.168, 180, 183f. – (6) Handelsvarer. – (7) Rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård og Hverringe. – (8) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h. – (9) gribe, fængsle (Kalk. I.174a bet.4). – (10) på (Sophie Lykkes) regning. – (11) Kompagni (Kalk. III.6a); af mnty. *matscop*, *maskepei* o. l. el. holl. *maatschop*, *maatschappi*, hvis før-

ste led mnty. *mat(e)*, holl. *maat*, bet. fælle, og hvis andet led er afledning af suffikset *-schap = -skab* (Od5 XIII.1056). Ifølge lybsk ret hæftede deltagerne i *matscoppi* solidarisk, og det samme synes at være tilfældet her. – (12) tilkom (Kalk. IV.381b bet.3). – (13) fuldgyldige, edsdygtige. – (14) d. s. s. lovfast. – (15) Ed. – (16) inden tre gange fem dage (Kalk. I.529a); *fimt* er afledning af *fimm* med suffix *-ti*, og grundbetydningen er et antal af 5; *fimt* er egentlig den oldgermanske femdagesuge, der senere afløstes af syvdagesugen. I ældre dansk brugtes *fimt* især om varselsfristen ved stævninger og ved tidsrummet mellem to tingmøder, jf. Stemann, Rethistorie.159f., 250; Verner Dahlerup.90. – (17) Terminen for edens aflæggelse: tre femter findes foreskrevet i JL I.23 og EsjL II.69, men ikke i et tilfælde som det foreliggende; udtrykket *effther logen* må da vel her betyde, at eden skal aflægges lovligt, på lovlig måde, jf. GdD I.233 note 8. – (18) Magister Johan Friis (d. 1570) til Hesselager, 1536 rigsråd og kongens kansler. – (19) Rigsråd Otte Krumpen (d. 1569) til Højbygård m. v., 1554–67 rigsmarsk. – (20) Magister, rigsråd Oluf Munk (Lange) (d. 1569) til Palsgård. – (21) Rigsråd Eiler Hardenberg (d. 1565) til Matrups, 1559 rigshofmester, 1559–62 statholder i Skåne. Han var broder til ovenn. Jacob Hardenberg. – (22) Rigsråd Niels Lange (d. 1565) til Kærgård og Faddersbøl, 1559–65 lensmand på Riberhus. – (23) Rigsråd Holger Rosenkrantz (d. 1575) til Boller m. v., 1567 statholder i Nørrejylland, 1573 rigsmarsk. – (24) Erik Skram (Fasti) (d. 1568) til Hastrup og Tjele, 1546–68 landsdommer i Nørrejylland. – (25) Verner Svale (d. omkr. 1560) til Bisbo (nuv. Brahesborg), landsdommer i Fyn.

200 Rettertinget 9. januar 1554 (Kolding)

En rebning underkendes, da nogle gamle skiftebreve, der kunne godtgøre, at en gård ikke havde tilstrækkeligt jordtilliggende, ikke havde været forelagt rebsmændene. Da dokumentet ikke havde været forelagt, pålagdes der ikke rebsmændene bøder.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.253^v (findes yderligere i 2 hss.).

Litt.: Poul Meyer.289.

Wor skickitt for oß paa wortt retherting oß elskelige Holgiertt Roßenkrans¹ till Boller,² wor thro mandtt, raadtt och embitzmandtt paa wortt slott Bygholm,³ och hagde wtj rette steffnt Frans Jensßen vtj Dalbye,⁴ Seuren Christensßen vtj Torsted⁵ och theris mettfølgere egermend⁶ vti Hattingherrit for Torsteth marck, som the noger aar ßiden forledenn skulle haffue rebtt, som the sige, som hand icke mener att were rett, thj at en hanß thienere vtj Torsted er bryst holden vtj same marck for j fierring smør, som handtt icke haffuer fylliste fore vtj Torstedtt marck effther hanß landtgille, som samme gaardt er gangen wtj syskinde skiffte fore aff gamell tidtt. Och fyrst vtj rette lagde Holgertt Roßenkrans ett skiffte breff vnder datum Mcdlj, lydendis att her Hendrick Knudtsen⁷ aff Refstrup⁸ hagde y ßitt leffindis liiff skifftt emellom

sine børn och tilskifftt hanß dather Sophie Knudz dather⁹ then gaardt vtj Torstet, Per Persßenn iboede, for ij¹⁰ pund kornn oc ij tønne smør; item ther nest ett skiffte breff vnder datum Mcdxcic,¹¹ lydendis att her Erick Otteßen¹² hagde y sin welmagtt skifftt sine arffuinge sitt godz emellom oc tilschifftt hanß sønne børnn Holgertt Ericksens¹³ børn then gaardt y Torstedt till fore en ørte korn j tønne smør &c. Ther nest y rette lagde Holgertt Roßenkrans siun breff aff Hattingherritzing vnder datum Mdliij, lydendis att xij siunßmendt oc saa sex siunßmendtt, the wore paa Torsteth marck och forffuore, att skall Oluff Laßen giffue thend skyltt aff hanß gaardt, som the gamble skiffte breffue paalyder, tha er thend gaardt, hand ibor, brøsthouden for sitt landgille och ey ther findis otting eller eyer breffue att samme marck wor rebitt eller stadffest aff eygere &c. Ther nest y rette lagde Holgertt Roßenkrans klage breffue, att bunden paa boligitt boer altid haffuer giffuit last oc kiere ther paa, att hand wor brysthouden fore eygendom for 1 fierring smørs rente vtj Torstedt marck och egendom, och wider berette Holgertt Roßenkrans, att eygermendtt tuende gange haffue werett steffnt till Viborig landzting for then sag, och then ene gang sagde the thennom icke att haffue rebtt Torsteth marck anderledis end wdlagdtt Holgertt Roßenkrans thienere enn toffte jordtt, som hand wor bryst holden vtj, then anden gang sagde the thennom att haffue rebtt same Torsted marck, som Holger Roßenkrans strax beuiste meth landztings dome aff Viborig landsting, att the hagde berett¹⁴ theris sag tuende gange, tuert emodtt thennom ßelffuer, som hand mente meth vrett, och satte wtj alle rette, om the icke hagde giort hannem vrett vtj thet, att the icke hagde vdlagdtt hannom fuldt egenndom offuer Torsted skoff, marck oc egendom effther hanß landgille, som aff arildztiidtt haffuer gaedtt aff for^{ne} gaardt.

Ther till suaret for^{ne} Frands Jensßen och Søren Christenßen paa theris egne och theris mettbrøderis eigermendz wegne wtj Hatingherritt, att thet er wedtt xx aar siden, the skulle haffue rebtt samme marck, och tha wor icke Holgert Roßenkrans skiffte breff eller beuißning for thennom, och mente ther fore, att the ingen wrett hagde giortt wtj then sagh, och berette att then største partt aff the eigermendtt, som met thennom wore, ere nu døde oc affgangene, och meente att thennom ther for icke nu burde att tiltallis, dogh hagde for^{ne} Frans Jenßen och Søren Christenßen ingen agerbreff¹⁵ eller beuißning att bere vtj rette, att the hagde rebtt ßame marck vtj noger maade anditt end de ßaa sagde.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om paa bode sider emel-
lom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens legligheth och effthertj att Holgert Roßenkransis skiffte breff oc beuißning icke wore fore eigermendtt, ther the skulle haffue rebtt Torsted marck, tha kunde the ther fore icke feldes, menn then rebning att were, som then aldrig wor giort, och Holgertt Roßenkrans paa thet nye att fyllige eigermendtt till for^{ne} Torsted marck, och tha ßamme eigermend were pligtig att rebe Torsted marck paa nye och giffue thet fra thennom beschreffuit, och Holgertt Roßenkrans att giffue alle lodz eigere ther till loglig warßell effther logen och wor receßis lydelse.¹⁶

Datum Kolding, then tißdag nest ephther the hellige thre kongers dagh, wti wor eigen neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahan Friiß,¹⁷ wor cantzeler, her Otte Krumpen,¹⁸ rither, Oluff Munck,¹⁹ Eyller Hardenbierigh,²⁰ Jørgen Lycke,²¹ Nels Lange,²² wore thro mendtt och raadtt, oc Erick Skram,²³ wor mandtt, thienere och landzdommere vtj Nør Jutland. 1554.

(1) Se 199.23. – (2) Hovedgård i Ut s., Bjerge h. – (3) Tidligere hovedgård i Hatting s. og h., tilhørte kronen til 1661. Holger Rosenkrantz havde 1551–75 Bygholm i pant. – (4) Enten Store Dalby i Store Dalby s., Hatting h., eller Lille Dalby i Hedensted s., Hatting h. – (5) Landsby i Torsted s., Hatting h. – (6) Om betegnelsen *ejermænd* se Skautrup, *Hardiske Mål* II.76f. – (7) Rigsråd Henrik Knudsen Gyldenstjerne (d. 1517). – (8) Hovedgården Restrup (nuv. Store Restrup) i Sønderholm s., Hornum h. – (9) Sophie Gyldenstjerne (d. 1487), gift med nedenn. Erik Ottesen Rosenkrantz. – (10) c: 1½. – (11) Jf. Rep. 2. rk. V.8894; Konrad Barner, *Familien Rosenkrantz's Historie I* (1874), dipl.200ff. – (12) Hofmester Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1503) til Bjørnholm (nuv. Høgholm). – (13) Holger Eriksen Rosenkrantz (d. 1496) til Boller. – (14) oplyst (Kalk. I.159a bet.1). – (15) vel: fortegnelse over en landsbys marker med angivelse af, hvortil de hører, deres navne m. v. – (16) Reces 1547 § 14, reces 1551 § 16, jf. reces 1558 § 27. – (17) Se 199.18. – (18) Se 199.19. – (19) Se 199.20. – (20) Se 199.21. – (21) Se 199.7. – (22) Se 199.22. – (23) Se 199.24.

201 Rettertinget 4. september 1554 (Odense)

Ærkedegn, magister Anders Skovgaard, der havde været værge for Sophie Kaas, havde på lovlig måde afkøbt hende en del ejendomme, idet de var tilskødet ham i hendes enkestand og med hendes nærmeste slægtningses samtykke. For andet ansvar vedrørende værgemålet frifandtes Anders Skovgaards arvinger, da der ikke forelå bevis for de påklagede forhold.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.285^v (findes yderligere i 2 hss.).

Wor skickit for oß paa wortt rethering oß elskelige Laß Andersßen,² wor mandtt och thienere, och hagde y rette steffntt oß elskelige her Hans Skoffgaardtt,³ ridder, oc oß elskelige Jørgen Skoffgaardtt⁴ til Skouffgaardt,⁵ wore mend och tienere, och tiltallit thennom for nogit goedz, ßom hans høstro⁶ haffuer soldt mester Anders Skoffgaardt,⁷ ther hun wor jomffrue, och hand wor hindis werige, som hand mente att were modt logen,⁸ oc for^{ne} mester Anders Skoffgaardtt icke hagde giordtt hinde skiell oc fyliste for ßame godz, men faaet thet fra hinde meth suig och liste. Tißligeste for ett skrin mett breffue, ßom hans høstrue mett sine syskinde hagde faaett⁹ mester Anders Skoffgaardt beseglit till troer hende,¹⁰ och ßame skrin nu er opbrøtt, och mente ther fore, att mester Anders Skoffgaards arffuinge burde att stande hannom ther fore till rette. Sameledis fore en halff sielandz lesth korn, ßom Christen Somer¹¹ skødte och gaff hans høstrue paa Viiborig landzting, ßom mester Anders Skoffgaardt och y ßaa maade fick fra hinde och ingen skiell eller fylliste giorde hinde ther fore. Tißligeste for en guld kiede mett en saphir hingendes vdi, ßom hans høstrue laante mester Anders och mente, att thennom then burde att antuorde hannom igen eller oc stande hannom ther fore till rette, och for en lest korn, ßom hans høstrue hagde pantitt aff ßin broder, Niels Kaas,¹² som mester Anders Skoffgaardtt giorde hinde forhindring paa, ßom handtt mente mett suig och vrett och meente, att mester Anders Skoffgaardz arffuinge burde ther fore att stande hannom till rette, och hagde dog ingen beuißning y hen sag vden ethh skriffeligt klage, hand y rette lagde, huorledis mester Anders Skoffgaardt skulle haffue handlit ßig emodt hans høstrue och faaet hinde godz fra hinde, emedens handtt wor hindis werige och foitt en quitantze aff hindis fyrste hoßbundtt, Tyge Lunge,¹³ wdj hans ølßmaall¹⁴ en affthenn paa thet werige moll, hand hagde for hinde, then stund hunn wor jomffrue, ßom hand mente mett vrett.

Ther till suareth Jørgen Skoffgaardtt paa ßine egne och ßin broders, Hans Skoffgaardz wegne, att mester Anders Skoffgaardt inthet godz kiøbte aff Lauridz Anderßens høstrue emedens hun wor jomffrue och handtt wor hindis werige, icke heller bedrog eller beßuigh hinder nogitt aff, anthen thend stundtt hand wor hindis werige, icke heller huercken føre eller ßiden, medens ther ßom Lauridz Anderßen wille hannom thet till ßige, wille hand thet aff werige, ßom en erlig riddermandz mandtt burde att giøre; medens huiß godz, mester Anders Skouffgaardtt hagde kiøbt aff Laurids Anderßens høstrue, thet hagde hand kiøbt aff hinder wttj hindis enckeßede, och hun hannom thett soldtt hagde for hindis nødt och trang mett hindis slegtt och weners

raadtt och beßegling, och hand hagde hinde thet redeligen och wel betaldtt mett ßine rede, bare¹⁵ pendinge och mente, att thet burde ther fore wedt magtt att bliffue. Och fyrst vdj rette lagde Jørgen Skouffgaardtt ett frue Sophie Kaaß dathers egit skøde breff vnder datum Mdclvj, lydendis att hun mett ßine neste frenders raadtt for hinders trang schyldtt till hindis gielttt att betalle mett hagde soldtt, skøtt och aldelis affhendtt till mester Skouffgaardtt och hans arffuinge en hindis gaardt ligendis paa Tyre holmen,¹⁶ som Christen Nielßen ibor, skyller wed vij pund byug mett anden bede.¹⁷ Jtem en gaardt ßede¹⁸ y Sielandtt y Knudstrup bye,¹⁹ kallis Femandz iordt, Jens Skreder ibor, och skyller aarligen ett pund korn. Jtem et andit skøde breff vnder datum Mdxlvij, lydendis att for^{ne} frue Sophie och mett hindis frenders raadtt oc sambytycke hagde soldt och skiøtt mester Anders Skoffgaardtt oc hans arffuinge thiße efftherschreffne hindis gaarde oc gods: fyrst y Sielandtt y Flackeberig herrit y Flackeberig bye en gaardt, Per Due ibor, skyller iij pund korn, rog och byg mett andere bede, en gaardt y Løffue herrit wdj Mellerup,²⁰ skyller iij pund korn, rog och byg, j²¹ løde marck mett andere bede; item en gaardt y Falster y Raffenstrup,²² Michell Hermendßenn ibor, skyller iij pund biug, ij fierringe mett andere bede, och berette, att thiße thuu for^{ne} gaarde y Sielandtt ere the gaarde, ßom Christen Somer gaff frue Sophie, och mente Jørgen Skoffgaardtt, att ther the wore bliffne hinders, motte hun ßaa well selige thennom ßom andit sit godz. Ther nest ett anditt skiøde breff vnder datum Mdxlvij, lydendes att for^{ne} frue Sophie Kaasdather mett sine neste frenders raadtt for hinders trang skyldtt hagde soldtt och skiøtt mester Anders Skoffgaard och hans arffuinge thiße hindis gaarde och godz ligendis wdj Thye, som er en gaardt y Huidberig,²³ Christen Jensßen ibor, giffuer iijj pund korn, j pund smør mett andere bede, jtem en gaardt i Keldrup,²⁴ Kieldtt ibor, skyller iij pund korn, j pund smør mett andere bede, jtem ett boll y Haßing,²⁵ Clemmendtt Nelsßen ibor, skyller j pund korn &c.; jtem ett andit skøde breff vnder datum Mdxlvij, lydendis att for^{ne} frue Sophie Kaaß dather mett syne neste frenders raadtt for hinders trang skyldtt hagde soldtt och skøtt mester Anders Skoffgaardtt och hans arffuinge en hindis gaardt y Nørliung herrit y Wame sogen²⁶ och bye, som Oluff Christensßen och Jens Persßen ibor och skyller aarligen vj ørter korn, j fierring smør mett andere bede, och indeholer alle for^{ne} skøde breffue paa sterck bepligtelße inden sex vger att wdlege, om mester Anders Skoffgaardtt eller hans arffuinge bliff nogit ther aff fra dømp^{tt} &c., huilcke breffue for^{ne} frue Sophie alle fiire mett sin egen handtt wnderschreffuit haffuer. Ther nest en frue Sophies egen handskriff^{tt},²⁷ ly-

dendes som her effther følger: Jeg, Sophie Kaaß dather, gjør alle witherliggt mett thett mit opne breff, att myn kiere fader broder, mester Anders Skouffgaardtt, aldrig kiøbtte nogitt aff mit godz thendtt stundtt hand haffde thet y beffaling oc forßuar, thj ieg ware icke daa trengdtt ther till att selge aff mitt godz thend tid myn ßalige moder²⁸ leffde mett migh och icke heller thend stundtt min ßalige hoßbunde²⁹ leffde mett mig, men ßiden hand wor dødt oc affganngen, tha nødis ieg till att røme aff mit godz till att betalle then store gieldtt mett, ieg wor y, och till anden min nøtte och wnderholling, och haffuer for^{ne} myn kiere fader broder, mester Anders Skoffgaardt, giordt migh gott skiell och handlit christelig och redelig meth mig och vell, saa att ieg thacker hannom y alle mode. Till windißbyrdtt er thette myn egen handskrifftt giffuit y Viborig aar effther Gudz byrdt Mdxlix, fredagen nest fore medfaste ßøndag. Och satte for^{ne} Jørgen Skouffgaardtt ther for wdj alle rette, om thennom icke burde for^{ne} gaarde och godz att haffue och beholle, som theris broder saa retteligen kiøbt och betaldtt haffuer. Till thend quitzntze suaritt Jørgen Skouffgaardtt, att hans broder hagde giortt frue Sophie och hindis fyrste hoßbundtt, Tyge Lunge, gode rede och regenskaff fore, huis hand paa hindis wegne opborit och wdgiffuit hagde, och ther paa y rette lagde Tyge Lungis opne beßeglitt breff vnder datum Mdxliiij, ßom for^{ne} frue Sophie mett ßin egen handtt vnderschreffuit hagde. Men till thet skrin, ßom Lauridz Anderßen ßagde, at hans høstrue hagde foet mester Anders beseglitt y troer hende suaret Jørgen Skoffgaard saa till, att hand ingen beßeglit skrin hagde funditt y hans broders were, och till then guld kiede suaritt handtt, att hand icke helder ingen guldkiede hagde funditt effther hannom, men berette, att derßom frue Sophie kunde beuiße met mester Anders Skoffgaardz breff och ßegell, att handtt anthen hagde tagit beßeglitt skrin aff hinder vdi foruaring eller oc att hand wor hinde nogit skyldig enthen for guld kiede eller andit, tha wille the ßame hans breff fylist giøre y alle maade oc mente, att ther ßom thet icke findis kunde, att the tha inthet wor for^{ne} frue Sophie pligtig y then sagh; men till then lest korn, ßom frue Sophie schulle haffue pantit aff ßin broder, suaret Jørgen Skoffgaard ßaa till, att hand inthet haffuer att suare till, huad godz frue Sophie haffuer pantit aff ßin broder, thet beuarer hand ßig inthet mett, thj hand inthet haffuer ther aff, men thet er hinde och hindes broder emellom och mente ther fore, att thennom burde for then sag quit att were.

Mett mange fleere ord och thalle thennom ther om emellom wor.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens leglighedt sagde wy ther ßaa paa for rette, att effthertj mester Anders Skoffgaardtt haffuer for^{ne} frue Sophies

fyrste hoßbundes quitantze, som hun sielff vnderschreffuit haffuer for thet werigemaall, handtt hagde aff hinder, tha bør hans arffuinge for then sag aldelis quit och angerløß att were, och effthertj mester Anders Skoffgaardtt inthet haffuer kiøbt aff frue Sophie, then stund hun wor jomffrue, men findis att were kiøbt wdj hindis enckeßede mett hinders weners raadt, tha bør the skøde, hun mester Anders giordtt haffuer, wedt theris fulde magt att bliffue, och mester Anders Skoffgaardz arffuinge for^{ne} godz, som the paa lyde, att haffue, nyde, bruge oc beholle, och mester Anders Skoffgaardz arffuinge att were quit och frij for ald ythermeere tiltalle for thet skrin, ind tiill saa lenge Laurids Andersßen kand thet nøgagtigen beuiße, att hans høstrue haffuer thet faaet mester Anders beßeglitt. Tißligeste och att were frij for ythermere tiltall for thend guld kiede, indtill saa lengj Laurids Andersßen thet retteligen och nøgagtigen beuiße kandtt, att hans høstrue haffuer laantt mester Anders ßame guld kiede.

Datum Othenße, thend tißdag nesth effther Stj. Egiidij dag,³⁰ neruerendis oß elskelige Jahan Friiß,³¹ vor cantzeler, her Anders Bille,³² her Claus Bille,³³ her Per Skram,³⁴ rither, Byrge Trolle,³⁵ Oluff Munck,³⁶ Eyller Hardenbierig,³⁷ Jørgen Lycke,³⁸ Thage Thott,³⁹ Claus Vrne,⁴⁰ Werner Paßbierig⁴¹ och her Lage Bragde,⁴² rither, wore thro mendt och raad. 1554.

(1) Jf. Kanc. Br. I.299 (22. januar 1552) om stævningen. – (2) Laurids Andersen Baden (d. før 1566) til Grindeholm og Fultofte i Skåne. – (3) Hans Skovgaard (d. 1564) til Gundestrup. – (4) Jørgen Jepsen Skovgaard (d. 1557) til Skovgård. – (5) Tidligere hovedgård i Øster Starup s., Brusik h. – (6) Sophie Kaas (Sparre-Kaas), der 1. gang var gift med Tyge Lunge (Dyre), jf. i det flg. – (7) Ærkedegn i Viborg, magister Anders Jepsen Skovgaard (d. 1554), broder til ovenn. Hans og Jørgen Skovgaard. – (8) JL I.36. – (9) overgivet, leveret. – (10) efter tysk: *zu treuer Hand*: (tillidsfuld) overdragelse af noget, som vedkommende skal stå til ansvar for (OdS XXIV.531), som betroet gods. Se I 115.5. – (11) Christen Sommer (d. 1542) til Generup (nuv. Fussingø), landsdommer i Nørrejylland 1539–42. – (12) Niels Kaas (d. efter 1582) til Ølby (Sparre-Kaas). – (13) Tyge Lunge (Dyre) (d. 1545) til Odden. Hans enke, Sophie Kaas, fragik arv og gæld efter ham, se rettertingsdom 15. marts 1546 (I nr. 121). – (14) Drikkelag (Kalk. IV.990b). – (15) rede, kontante (Kalk. V.61b bet.3). – (16) Øen Tyreholm (Stege købstads landdistrikt, Mønbo h.). – (17) Afgift (Kalk. I.117b). – (18) Gårdsæde er en (mindre) gård (OdS VI.564f.). – (19) Enten Knudstrup i Gierslev s., Løve h., eller Knudstrup i Alsted s., Alsted h. – (20) Landsbyen Mullerup i Drøsselbjerg s., Løve h. – (21) o: ½. – (22) Ravnstrup i Nørre-Kirkeby s., Falsters nørre h. – (23) Landsbyen Hvidbjerg i Hvidbjerg vesten å s., Hassing h. – (24) Landsbyen Kelstrup i Hillerslev s. og h. – (25) Landbyen Hassing i Hassing s. og h. – (26) Vammen s., Nørlyng h. – (27) skriftlig erklæring (Kalk. II.150b bet.1). – (28) Anna Sommer, gift med Niels Kaas til Ørndrup, Ølby og Halkjær (han gift 1. gang med Abel Pedersdatter Høeg (Banner) til Ørndrup). – (29) Tyge Lunge (Dyre). – (30) Egidii dag: 1. september. – (31) Se 199.18. – (32) Rigsråd Anders Bille (d. 1555) til Søholm. – (33) Rigsråd Claus

Bille (d. 1558) til Lyngby (Liungholm). – (34) Rigsråd, admiral Peder Skram (d. 1581) til Urup. – (35) Rigsråd Børge Trolle (d. 1571) til Lillö. – (36) Se 199.20. – (37) Se 199.21. – (38) Se 199.7. – (39) Rigsråd Tage Ottesen Thott (d. 1562) til Näs, Eriksholm og Sireköping. – (40) Rigsråd, magister Claus Urne (d. 1561), 1524 domprovst i Lund, 1529 Kbh.s universitets rektor, 1549–55 landsdommer i Skåne. – (41) Rigsråd Verner Parsberg (d. 1567) til Harrested og Sandbygård. – (42) Rigsråd Lauge Brahe (d. 1567) til Krogholm (Krageholm) og Vidsköfle.

202 Rettertinget 4. september 1554 (Odense)

En enke og hendes særkuldbarn arver ikke købe- eller pantegods, som den afdøde ægtefælle har erhvervet før ægteskabets indgåelse, men dette skal skiftes som fædrene gods mellem den afdødes børn af første ægteskab.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.287^v (findes yderligere i 41 hss.¹).

Wor skickit for oß paa wortt rethertingh oß elskelige Frantz Baner,² Otte Banner,³ Juer Krabe,⁴ Gregers Vlffztandtt⁵ oc Claus Brysche,⁶ wore mend och thienere, och hagde wdj rette steffntt oß elskelige frue Mergrette,⁷ Erich Baners⁸ efftherliffuerske, och hindis lage werige for kiøbeguodz, pante godz och løbøre, som er till arff faldenn effther for^{ne} Erich Baner; och berette, att frue Mergrette skulle haffue giffuitt till kiende wdj wor kiøbsted Aarhus no-gen tiidtt siden forledenn, att hun mente sig at haffue lodtt och partt wdj allt thet kiøbe godz oc pante godz, som Erich Baner kiøbte oc pantit, emedens handt wor suendt⁹ oc emedens hand hagde sin fyrste høstrue, frue Mette Rosenkrantz,¹⁰ och tißligeste wdj hans ennckeßede, som the mente meth wrett. Och batte y rette, om hinde burde nogitt aff thenn kiøbte iordtt, som Erich Baner hagde kiøbtt, føre endtt frue Mergrete kom vdi hans ßeng, thj the mente thet at vere federne iordtt effther logen.¹¹

Ther till suarett for^{ne} frue Margrette, att hun icke kraffuer eller begerer mere aff for^{ne} kiøbegodz eller pantegodz, end som logen och vor recesße¹² giffuer hinde och hindis ßønn, Anders Baner.¹³

Mett flere ord och thalle, thennom ther om emellum wor.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens legligheth och effther wor danssche louff¹⁴ sagde wij ther saa paa fore rette, att huis godz, som for^{ne} Erich Baner kiøbte eller pantit haffuer, føre endtt for^{ne} frue Margrette kom vdi hans sengh, thet skiffes emellum alle Erich Baners børn som anden federne iordtt och icke till for^{ne} frue Margrette.

Datum Othenße, thend tißdag nest effther Stj. Egiidij dag,¹⁵ neruerendis oß elskelige Jahan Friis,¹⁶ vor cantzeler, her Anders Bille,¹⁷ her Claus Bille,¹⁸ her Per Skram,¹⁹ rithere, Byrge Trolle,²⁰ Oluff Munck,²¹ Eyller Hardenbierig,²² Jørgen Lycke,²³ Thage Thott,²⁴ Claus Vrne,²⁵ Werner Paßbierig²⁶ oc her Lage Bragde,²⁷ rither, vore thro mend oc raadt. 1554.

(1) Disse er afskrevet efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (2) Lensmand Frants Banner (d. 1575) til Kokkedal, søn af rigsmarsk og rigsråd Erik Eriksen Banner og dennes 1ste hustru Mette Rosenkrantz (d. 1533). – (3) Otte Banner (d. 1585) til Asdal og Bangsbo, hans helbroder. – (4) Iver Krabbe (d. 1561) til Krabbesholm, 1555 rigsråd; han var gift med Magdalene Banner (d. 1597), helsøster til ovenn. Frants og Otte Banner. – (5) Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Sønder Vosborg, Torup, Barsebæk og Estrup; gift med Karen Eriksdatter Banner (d. 1611), helsøster til ovenn. Magdalene Banner. – (6) Claus Bryske (d. 1564) til Flintholm; gift med Berete Eriksdatter Banner (d. 1592, gift 2den gang med Knud Bille til Lindved), helsøster til de ovenn. Magdalene og Karen Banner. – (7) Margrethe Gyldenstjerne (d. 1554). – (8) Se ovf. note 2. – (9) ∅: mens han var ugift. – (10) Se ovf. note 2. – (11) JL I.6. – (12) Reces 6. december 1547 § 24. – (13) Anders Banner (d. 1583) til Gesingholm (nuv. Løvenholm) m. v., søn af Erik Eriksen Banner og dennes 2den hustru Margrethe Gyldenstjerne. – (14) Om denne betegnelse for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie.51f. – (15) Se 201.30. – (16) Se 199.18. – (17) Se 201.32. – (18) Se 201.33. – (19) Se 201.34. – (20) Se 201.35. – (21) Se 199.20. – (22) Se 199.21. – (23) Se 199.7. – (24) Se 201.39. – (25) Se 201.40. – (26) Se 201.41. – (27) Se 201.42.

203 Rettertinget 4. september 1554 (Odense)

Et skøde anset for gyldigt, da det var underskrevet og beseget og udstedt med hustruens samtykke, uanset at skødet var forblevet i udstederens besiddelse og ikke inden hans død overleveret til modtageren.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.287(1)^v (findes yderligere i 34 hss.²).

Reg.: 1. rk. 1264.

Tryk: GdD I.234ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Matzen, Privatret II.171; Sindballe.99.

Vor skickit for oß paa wortt retherting oß elskelige Jørgen Marßuin³ till Hol-luffgaardt,⁴ vor hoffßinder,⁵ och hagde wdj rette steffntt oß elskelige Nels Anderßen⁶ till Lyngby gaardt,⁷ wor mandtt och thienere, oc oß elskelige frue Mette,⁸ Seurin Stampis⁹ efftherliffuerßche, oc hendis lage werige och ßalig Erich Christofferßens¹⁰ arffuinge till Winding¹¹ for ett skiøde breff, ßom skall findis eblant for^{ne} Erich Christofferßens breffue, lydendis paa Rageløße¹² mølle oc ij gaarde wdj Torpe¹³ oc fiire gadehuße¹⁴ wdj vort land Skone lig-

gendis, som Erich Christofferßen haffuer skøtt oc giffuet hannom oc ther paa ladit breffuit schriffue och beßegle oc thet fra sig andtuordit, att thet schulle kome Jørgen Marßuin till gode, och for^{ne} Erich Christofferßens arffuinge forholde hannom ßame breff fore, som hand mener meth vrett.

Tißligeste hagde handtt y rette steffntt oß elskelige frue Citzille,¹⁵ for^{ne} Erich Christofferßens efftherliffuerske, tißligeste Anders Christofferßen,¹⁶ for^{ne} Erich Christofferßens slegfreedt broder, att the skulle her for oß witne theris sandheth y thend sag.

Tha fyrst framtkom for oß for^{ne} frue Citzille och wantt och tilstodtt, att Jørgen Marßuin en gang kom till Erich Christofferßens oc førde¹⁷ hannem en vdkastning¹⁸ paa thet godz, Erich wille wnde hannom, och tha tog Erich same vdkastning till sig och spurde hinde adtt, om hun thend wille sambtycke, till huilckit hun ßuarede ja, och ther effther wille Erich haffue ladit thet schriffue paa pergmentt oc ßaa beßegle och sentt thet ßaa Jørgen Marßuinn meth oß elskelige Axell Vrne¹⁹ till Siøgaardtt,²⁰ wor mandtt och thienere, oc dog bliff thet icke omschreffuit paa pergmentt, men bliff beßeiglitt paa ßame papir.

Ther nest vant for^{ne} Anders Christofferßen, att Erich Christofferßen y ßin siugdum befall hannom, att hand schulle gange till hans skrin oc tage ther vdt en eske mett ett breff wdj, som hand hagde giortt Jørgen Marßuin paa for^{ne} mølle och godz, men hand tog ßame breff ther wdtt oc ßiden ßatte thet ther indt igen, thj hand wille thet icke gieme. Tißligeste berette for^{ne} Axell Vrne, att hand engang komb till Erich Christofferßen, och tha hagde Erich Christofferßen breffuit tilstede och wille thet haffue antuordit Axell Vrne, att handtt thet schulle haffue førdt Jørgen Marßuin, och mente Jørgen Marßuin ther fore, at effthertj breffuit wor funditt wdj Erich Christofferßens were, ther hand wor dødtt, att hans arffuinge ther fore burde thet att andtuorde hannom. Ther till suaritt Nels Anderßen paa ßine egne och alle Erich Christofferßens arffuinges wegne, att the fand ßame breff wdj Erich Christofferßens eget geme oc were, ther hand wor døth, meth huis andit mere, som the effther hannom anamede, och mente att the thet ther fore arffuede som andit hans godz oc mente, att effthertj Erich Christofferßen icke hagde antuordit Jørgen Marßuinn ßamme breff y sitt liffuendes liff, att hannom thet icke heller nu burde at haffue.

Ther till suarett Jørgen Marßuin och ßatte y alle rette, att effthertj Erich Christofferßen hagde ßame breff beuilligit oc beßeglet y ßin welmagtt oc thet fra sig antuorditt, att thet skule haffue komit Jørgen Marßuin till hende, om hannom thet icki aligewell bør att haffue, nyde och beholde mett thet godz,

thet paa lyder, aligeuall thet er weritt vdi for^{ne} Erich Christofferßens arffuinges hender, och om thennom thet icke bør hannom att offuerantuorde, thj thet lyder paa hannom och icke paa thennom.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc ßagens leglighet, oc effthertj ßame breff bliff giordt oc aff Erich Christofferßen beßeglit vdi hans welmagtt och mett hans høstrues ßamtycke, tha bør ßame breff att kome Jørgen Marßuin tilhende och Jørgen Marßuin for^{ne} gaarde, godz oc mølle at haffue, nyde, bruge och beholle effther same breffuis lydelße.

Datum Othenße, thend tißdag nest effther Stj. Egiidij dag,²¹ vdi wor egen neruerelße, neruerendis oß elskelig Jahan Friiß,²² vor cantzeler, her Claus Bille,²³ her Per Skram,²⁴ rithere, Byrge Trolle,²⁵ Oluff Munck,²⁶ Erich Krabe,²⁷ Eyller Hardenbierig,²⁸ Jørgen Lycke,²⁹ Thage Thott,³⁰ Claus Vrne,³¹ Verner Paßbierig³² oc her Lage Bragde,³³ rither, wore thro mendtt och raadtt. 1554.

(1) Dommen, der (uden held) blev påberåbt under en sag 1586, jf. rettertingsdom 7. juni 1586, er i strid med den ellers fulgte regel, hvorefter erhververens indtræden i besiddelsen var nødvendig for overdragelse af fast ejendom, jf. f. eks. rettertingsdomme 14. juni 1572 (GdD III.161ff.), 12. juni 1574 (ib. 245ff.), 9. juni 1575 (ib. 260ff.), 5. maj 1576 (ib. 291ff.), 4. juni 1577 (ib. 300ff.), 1. august 1590 (GdD IV.188ff.), 29. juni 1591 (ib. 268ff.) og 1. juli 1609 (Secher, Rettertingsdomme I.484ff.), jf. Stemann, Retshistorie.468 med note 2 og Matzen, Privatret II.81ff. Denne retspraksis lovfæstedes i DL 5-3-32, der formelt først ophævedes ved § 53 i lov nr. 111 af 31. marts 1926 om tinglysning. – (2) Af disse er 3 afskrifter af HDDomb., 27 er afskrifter af dombrevet el. afskrift deraf. – (3) Jørgen Marsvin (d. 1581), 1572 rigsråd. – (4) Hovedgård i Fraugde s., Åsum h. – (5) Adelsmand, der forretter tjeneste ved hoffet (oftest uden at have noget bestemt arbejde), og som (sammen med sine svende) var medlem af hoffanen, o: den militærafdeling, der var knyttet til hoffet som livvagt o. l. – (6) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Lyngbygård. – (7) Tidligere hovedgård i Lille Lyngby s., Strø h. Gården var 1518 afstået til kronen. – (8) Mette Iversdatter til Kjeldstrup. – (9) Søren Stampe til Gerdrup. – (10) Erik Christoffersen Sosadel (Dyre) (d. 1554) til Vindinge. – (11) Hovedgården Vindinge(gård) (nuv. Fuirendal) i Fuirendal s., Ø. Flakkebjerg h. – (12) Muligt gården Haglösa i Lilla Slågarps s., Skytts h., Malmöhus län. – (13) Har ikke kunnet lokaliseres; muligt Torup i Tjörnarp s., Frosta h., Malmöhus län. – (14) Et gadehus er et jordløst hus (Kalk. II.2a). – (15) Sidsel Skave (d. 1592). – (16) Kendes ikke. – (17) bragte. – (18) Udkast (Kalk. IV.564a). – (19) Axel Urne (d. 1577), 1567-70 rigsråd og rigskansler. – (20) Nuv. Søbysøgård (Nørre Søby s., Åsum h.). – (21) Se 201.30. – (22) Se 199.18. – (23) Se 201.33. – (24) Se 201.34. – (25) Se 201.35. – (26) Se 199.20. – (27) Rigsråd Erik Krabbe (d. 1564). Han havde studeret jura i udlandet, har oversat JL til højtysk og har på tysk skrevet en afhandling om vrag samt udarbejdet et udkast til en almindelig lovbog for hele Danmark, der indeholder flere lån fra romersk og anden fremmed ret; desuden har han skrevet salmer, hvoraf 4 blev optaget i Hans Thomesens salmebog 1571. – (28) Se 199.21. – (29) Se 199.7. – (30) Se 201.39. – (31) Se 201.40. – (32) Se 201.41. – (33) Se 201.42.

204 Rettertinget 5. september 1554 (Odense)

Rettertinget statuerer, at gangaru¹ efter EsjL I.15 er afskaffet ved reces 1547.²

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.289^v (findes yderligere i 16 hss.).

Reg.: 1. rk. 1265.

Tryk: GdD I.236ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.447; Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLS Historie.55 note 101.

Wor schickitt for oß paa wort retherting oß elskelige Albrit Gøye³ till Krenckerup⁴ och Christoffer Gøye⁵ till Auendßberig,⁶ wore mendtt och thienere, paa theris egne och theris brøderis Eskildtt Gøye⁷ oc Falck Gøye⁸ wegne paa thend ene ßide oc tiltalitt oß elskelige Herloff Trolle⁹ oc Otte Roßenkrannnds¹⁰ paa theris høstruers¹¹ oc alle theris høßstrueris søsteris¹² wegne paa thend anden ßide for en arff, ßom nu er falden effther ßalige Ebbe Andersßen,¹³ alles theris søsters ßøn, och berette Albrit Gøye och Christoffer Gøye, att theris systeme icke wille lade thennom nøge mett theris rette lodtt wdj ßame arff, men att huer syster wille haffue fuld lodtt wed broder, ßom the mente mett wrett.

Ther till suaritt Herloff Trolle och Otte Roßenkrantz paa theris høstrueris och theris høstrueris systeme wegne och mente, att thend arff, ßom falden er wdi Sieland, er gangarff effther Sielandz logh wdj thend fyrste bog wdj thet xv capitell,¹⁴ som ßaa lyder: End thend mandtt, ther ingen affkome haffuer aff ßig eller kone, tha er fader oc moder oc broder nest att arffue till fuld lodtt oc ßaa syster till halff lodtt, huad heller the ere sambßyskinde eller ey; endtt er ingen ther till, ther nest er att arffue, faderfader eller fadermoder och faderbroeder och modersyster och broderßøn och broderdather, tha ere the alle om ner¹⁵ att thage arff ßaa møgett quinde ßom mandtt, fortj thet er gang arff &c. Och satte Herloff Trolle och Otte Roßenkrantz wdj rette, om theris høstruer och høstrueris systeme icke burde huer fuldtt lodtt lige wedtt broder wdj ßame arff, saa møgit som wdj Sielandtt fallen er effther Sielandz lough, thj thet er gang arff.

Ther till suarett Albrit Gøye oc Christoffer Gøye paa theris egne och theris for^{ne} brøderis wegne, att effthertj wy mett wore elskelige meninge Danmarckis raadt, adell, borigers och bønders beuilling och sambtycke haffuer laditt wor receß vdga offuer allt wortt rige Danmarck, som bemelder wdj thend anden bog wdj thet siuffinde capitele:¹⁶ Endtt hender thet ßaa, att arff falder effther fader och moder, och ingen broder till er, tha skifftis arff emelom søstere effther logen, huor icke broder till ere; sammeledis wdj ald andre

arff, huor arff falder till quinde folckene, och icke mandtt lige ner er wdj arff, tha skifftis arff som fore er rørdtt. Dogh broder skifftis thuo parther till och syster fylleste wdj jordegodz och pendinge fore hendis thridie partt, som føre er rørdtt &c. Och satte Albritt Gøye oc Christoffer Gøye ther fore wdj alle rette, effthertj same wor receße strecker sig offuer altt wortt rige Danmarck, saa well offuer Sielandtt som offuer andre lande, om broder icke ther fore bør att haffue thuo loder oc søster thend thridie effther same wor receßis lydelse.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om paa bode sider emelom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens leglighet och effther wor receßis lydelse sagde wy ther ßaa paa fore rette, att broder bør att thage thuo parther oc syster thridie partt wdj for^{ne} arff och y alle ander arffue, som her effther falder bode wdj Sielandt, Schonne, Jutlandt eller ehuor thend her wdj wort rige Danmarck findis.

Datum Othenße, thend onßdag nest effther Stj. Egidij dagh,¹⁷ wdj wor egen neruerellße, neruerenndis oß elskelige Jahan Friis,¹⁸ wor cantzeler, her Claus Bille,¹⁹ her Otte Krumpen,²⁰ her Mogens Gylenstjerne,²¹ her Per Skram,²² rither, Børge Trolle,²³ Oluff Munck,²⁴ Erich Krabe,²⁵ Jørgen Lycke,²⁶ Thage Thott,²⁷ Gabriell Gylenstjernne,²⁸ Claus Vrne,²⁹ Per Oxe,³⁰ Nels Lange,³¹ Christoffer Huittfeldt,³² oc her Lage Bragde,³³ rither, wore thro mend och raadtt. 1554.

(1) Gangarv er arv, der i sjællandsk og skånsk ret tilfaldt fjernere descendenter end børnebørn eller fjenere slægtninge i opstigende linje eller sidelinjen end forældre og søskende. Arven var ejendommelig derved, at den altid deltes lige (in capita) mellem alle arvinger og ved, at mand og kvinde gik lige i arv, medens ellers mænd tog dobbelt lod mod kvinder. – (2) Spørgsmålet blev atter prøvet for rettertinget i 1595 og 1596, se rettertingsdomme 24. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.28ff.) og 11. juni 1596 (ib. 74ff., Kofod Ancher II.502). Under den førstnævnte sag fremlagdes nærv. dom. – (3) Fodermarsk Albrecht Gøye (d. 1558). – (4) Hovedgården Krenkerup (1815–1938: Hardenberg) i Radsted s., Musse h. – (5) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg og Clausholm m. v. – (6) Hovedgården Avnsbjerg i Sjørsløv s., Lysegård h. – (7) Eskild Gøye (d. 1560) til Gunderslevholm. – (8) Falk Gøye (d. 1554) til Skærsv. – (9) Lensmand, sen. (1557) rigsråd og (1559) admiral Herluf Trolle (d. 1565), gift med Birgitte Gøye (d. 1574). – (10) Otte Rosenkrantz (d. 1557) til Næsbyholm, gift med Ide Gøye (d. 1563). – (11) Se note 9 og 10. – (12) Se DAA 1896. 152ff. – (13) Ebbe Andersen Galt (d. ugift før 1554), søn af Anders Ebbesen Galt til Tyrrestrup og Risbjerggård (d. 1529) og Pernille Gøye (d. 1552, gift 2den gang 1539 med rigsråd Børge Trolle til Lillö). – (14) EsjL I.17 (i Gotfred af Ghemens udg. I.16, jf. DgV.398). – (15) lige nær (Kalk. III.290b). – (16) Reces 16. december 1547 § 24, jf. reces 13. december 1558 § 39, stk. 2. Hverken originalen eller den i Malmø 1555 trykte udg. af reces 1547 er

inddelt i bøger; recessen må således være citeret efter et privat lovhåndskrift, jf. GdD I. 237 note 3. – (17) Se 201.30. – (18) Se 199.18. – (19) Se 201.33. – (20) Se 199.19 – (21) Rigsråd Mogens Gyldenstjerne (d. 1569) til Iversnæs (nuv. Wedellsborg) m. v., 1527 statholder i Norge. – (22) Se 201.34. – (23) Se 201.35. – (24) Se 199.20. – (25) Se 203.27. – (26) Se 199.7. – (27) Se 201.39. – (28) Gabriel Gyldenstjerne (d. 1555) til Store Restrup. – (29) Se 201.40. – (30) Peder Oxe (d. 1575) til Gisselfeld m. v., 1547 stiftslensmand på Lolland-Falster, 1552–58 og fra 1566 rigsråd, 1558 in absentia dømt for regnskabsuordener, flygtede til udlandet, vendte 1566 tilbage til Danmark og generhvervede sine godser, blev 1567 statholder i Kbh. og rigshofmester. – (31) Se 199.22. – (32) Rigsråd Christoffer Huitfeldt (d. 1599) til Berritsgård, 1542–56 lensmand på Bergenshus, 1557 på Gotland. – (33) Se 201.42.

205 Rettertinget 6. september 1554 (Odense)

En kgl. lensmand, som med urette havde pantet en adelsmands bønder for kongeskatt, uanset at vedkommende adelsmand havde været bøndernes hjemmel, fandtes derved at have gjort sig skyldig til bøde for hærværk efter SkL.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.291^r (findes yderligere i 9 hss.).

Litt.: Matzen, Panterettens Hist.81 (datering: 18. oktober 1554).

Wor schickit for oß paa wortt retherting oß elskelige her Mogens Gyllenstierne² till Sthiernholm,³ rither, wor thro mandtt, raadtt och embitzmandtt paa wort slott Laughholm,⁴ och hagde y rette steffntt osß elskelige her Lage Bragde⁵ till Krogholm,⁶ wor thro mandtt och raadtt, for att hans fogitt Iacob Bordingholmb met et stortt sielfskaff indffaldtt wdj hans gaard Fuletoptt⁷ och Fielstoffte bye⁸ och ther pantit⁹ hans thienere, ßom er hans vgedagsmendtt¹⁰ och boo for hans portt, som hand mente att were giortt medt vrett, och mente thet att were wold och heruerck emodtt wore receßer oc friiheder, som wy adelen her wdj wort rige Danmarck giffuit haffuer, och mente att her Lage burde ther for att bøde effther logen bode woldt oc heruerck oc huad hand ther mett forbyrde kunde.

Ther till' suaritt her Lage Bragde, att huis hand y thend sag giortt hagde, thet hagde hand giortt effther wor beffaling, som offuer allt wortt rige Danmarck paa thend tiidtt wdgangitt wor om thend almyndelig skatt och landhielp, som meninge bønder offuer allt ritigt wdgiffue schulle, och wdj rette lagde wortt egit obit breff, ßom wy om ßame skatt och landhielp hagde ladit wdgaa vnder datum Mdliij, jndhollandis att ingen bunde skulle were frj for ßame kongeskatt vden the bønder, ßom sider for the gaarde, som adelen ßelff holle affuell paa, som same breff ythermere jndeholler och wduißer.¹¹ Och berette her Lage Bragde, att her Mogens thend tid ingen affuell sielff holt

paa Fuletofft, ther hand thend kongeskatt schriffue lodt, men ther sad bønder wdj, och meente ther fore, att bode the bønder wdj gaarden bode oc tißligeste vdj byen, att thennom burde att giffue kongeskatt effther wortt opne breffs lydelße, oc ther fore lodt hand thennom schriffue, och ther ti icke wille vdlege som ander gode mendz thienere, tha lodt hand talle thennom till heritzting och landzting, oc huercken hand tha kunde faa skell aff thennom, och the icke heller tha wille wdlege. Tha lodtt hand pante thennom oc mente ßig ther medt jngenn vrett att haffue giortt wdj noger maade.

Ther till suaret her Mogens, att her Lage till forne sielff hagde hagdt Fuletofft gaardt oc holtt thend for en sede gaardt och berette, att her Lage thalitt hans thienere thill till Skonninge landzting, tha war hand sielff till wedermolstingh, och landzdomere vdj Skone, osß elskelige Claus Vrne,¹² wor thro mand och raadtt, berette her for osß, att her Mogens wor theris hembell till att holle theris skatt hoß thennom till ßaa lengj hand kunde lade handle mett osß, om thennom burde att were frj eller ey, oc handtt ther for mett begge theris tilladelße indßatte thend sag for osß, oc her Lage Bragdes fogitt, Jacob Bordingholm, ther offuer mett ett stort sielskaff indffaldtt y hans gaard och bye oc ther pantit hans thienere, som hand mente mett vrett.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens leglighedt, och effthertj Lage Bragde haffuer ladit ßine thienere indrage y her Mogens Gyllenstiernnis gaard och bye Fuletofft oc ther mett welle pantitt hans thienere och folck log vffordeltt, ther her Mogens Gyllenstiernne hagde werrett theris hembell, ther mett haffuer hand giortt vrett oc bør ther for at bøde effther skonske logen.¹³

Datum Othenße, thend torsdag nest effther Stj. Egidij dag,¹⁴ wdi wor egen neruerelße, neruerendis osß elskelige Iahan Friiß,¹⁵ wor cantzeler, her Anders Bille,¹⁶ her Claus Bille,¹⁷ her Per Skram,¹⁸ rither, Byrge Trolle,¹⁹ Oluff Munck,²⁰ Jørgen Lycke,²¹ Thage Thott,²² Claus Vrne,²³ Werner Paßbierig,²⁴ wore thro mend och raad. 1554.

(1) Jf. rettertingsdom 26. s. m. (Kanc. Br. I.336). Stævningen (25.–28. september 1554) se Kanc. Br. I.334. Den i nærv. dom omhandlede pantning var ulovlig, fordi de pågældende var *log vffordeltt*; dermed blev den anvendte magt (*mett ett stort sielskaff*) ulovlig (*ther mett haffuer hand giortt vrett*), og pantningen blev til hærværk (fredsbrud), jf. rettertingsdomme august 1527 (I nr. 61), 15. april 1537 (I nr. 78; *offuerweldig* se 78.30) og 10. december 1551 (I nr. 176). – (2) Se 204.21. – (3) Hovedgården Stjerneholm i Vemmenhög h. i Skåne. – (4) Laholm, hvormed Mogens Gyldenstjerne var forlenet 1554–58. – (5) Se 201.42. – (6) Hovedgården Krogholm i Skåne. – (7) Fulltofta gård i Fulltofta by i Frosta h. Mogens Gyldenstjerne havde 1546 tilmageskiftet sig Fulltofta by af kronen. – (8) Sikkert fejlskrift for *Fulltofta*. – (9) gjort udlæg hos. – (10) En ugedagsmand er en ejer el. bruger

af et under en hovedgård hørende gårdbrug el. husmandssted; han var pligtig ugentlig at gøre hoveriarbejde for hovedgårdens ejer. – (11) Kongebrev 22. juli 1553, se Kanc. Br. I. 242, P. V. Jacobsen, *Det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II (1633)*.182ff. – (12) Se 201.40. – (13) SkL 88, jf. ASun.60. – (14) Se 201.30. – (15) Se 199.18. – (16) Se 201.32. – (17) Se 201.33. – (18) Se 201.34. – (19) Se 201.35. – (20) Se 199.20. – (21) Se 199.7. – (22) Se 201.39. – (23) Se 201.40. – (24) Se 201.41.

206 Rettertinget 12. september 1554 (Odense)

Bondejord, der har været skænket til en kirke, men senere er kommet tilbage til de gårde, hvorfra den er givet, må beholdes af de nuværende besiddere, imod at de svarer den landgilde til kirken, som plejer at svares deraf.¹ Landgildens størrelse skal fastsættes af 8 gode, gamle dannemænd.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.297^r (findes yderligere i 2 hss.).

Vor schickit for osß paa wort rethertingh osß elskelige Jørgen Skinckell² til Langhaffue,³ wor embitzmandtt her paa wor gaard wdj Othenße, och hagde wdj rette steffntt Hans Morthensßen, Per Knudsßen oc Rasmus Knudsßen wdj Thøring⁴ och tiltallitt thennom for nogen kiercke iordtt ligendis wdj Thøring^e marck, ßom the forholder hannom paa kierckens wegne fore, som hand mener mett vrett. Och berette Jørgen Skinckell, att en prest, boendis wdj Broubye,⁵ for mange aar ßijden forleden gaff en ßin gaardt, ligendis wdj Thøring^e medt ald ßin rette tillegelße till Broubye kiercke; oc fyrst wdj rette lagde ßame gamble breff, ßom presten hagde giffuet same gaardt till kiercken mett, och mentte Jørgen Skinckell, att ßame iordtt skulle were komen fra thend ßame gaardt, som kierckens thienere ibor, thj hand nu giffuer thuo ørter⁶ korn mindre till landgille endt hand aff gamel tid giort haffuer, och for^{ne} iij bønder wdj Thøring^e icke haffuer ther aff wthen xiiij skepper korn till kiercken, oc kiercken ther offuer mister the x skiper kornn, ßom hinde aff rette burde, och mente, att hannem ther fore burde ßame iordt igen at haffue, nyde, bruge och beholle.

Ther till ßuaritt osß elskelige Eskilld Oxe⁷ till Løffuitzmoße,⁸ wor rentemester, paa for^{ne} thre mendz wegne wdj Thøring^e och mente, att ald then iordtt, ßom aff arildz tiidtt haffuer legit till thend kierckens gaardt wdj Thøring^e, thend findes ther end nu till, och att thend iord, ßom Jørgen Skinckell paa thaller, och for^{ne} iij mendtt wdj were haffuer, thend ligger wdj theris rette sollfaldtt,⁹ ßom hand beuiste mett breff oc ßegell, oc er giffuen fra theris for-

elderne oc till kiercken, och the giffue ther skylle aff till kiercken; och wdj rette lagde for^{ne} thre bønder en høgborne fyrstis konning Fredericks, wor kiere herre faders, loglig ihukommelßis breff vnder datum Mdxvij,¹⁰ lyden- dis att huis iordtt, ager eller eng, ßom giffuen eller soldt er fra bøndergaarde, bør igen att kome till ßame gaarde, ßom thet er fra giffuit eller soldtt, dog att ßame ßielffeger bønder, ßom y ßame gaarde boe, schall aarligen till gode rede¹¹ giffue thend aarlige skyldtt, ßom ther nu aff gaer till ßaadan kiercker oc closter, ßom the giffuen er &c. Medt flere breffue, the y thend sagh y rette lagde. Och menthe for^{ne} bønder, att thennom effther slig leglighedt burde for^{ne} iorde att haffue, nyde, bruge och beholle for ßlig landgille till kiercken, ßom ther pleger att gange mett rette.

Mett flere ordt och thalle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc ßagens leglighet, oc effthertj thet er wortt oc kronens paa bode sider, tha skall the bønder wdj Thøringe thet beholle, effthertj thet ligger y theris rette solffaldtt, och skal ther tilskickis viij gode, gamble, egte dannemendtt, och the skulle granßche och for fare oc ßige ther paa, huor møget for^{ne} thre bønder wdj Thøringe skall aarligen giffue ther aff till kiercken, oc huilcken som skall wdgiffue the x skiper korn, ßom tilbage staar, och kiercken misth haffuer.

Datum Othenße, thend onßdag nest effther Wor Frue dag natiuitatis,¹² neruerendis os elskelige Jahan Friisß,¹³ wor cantzeler, Byrge Trolle,¹⁴ Oluff Munck,¹⁵ Jørgen Lycke,¹⁶ Thage Thott,¹⁷ Gabriell Gyllenstiernne,¹⁸ Claus Vrne,¹⁹ Werner Paßbierig,²⁰ Nels Lange²¹ oc her Lage Bragde,²² rither, wore thro mendt och raadtt. 1554.

(1) Jf. reces 6. december 1547 § 33. – (2) Jørgen Skinkel (d. 1560). – (3) Hovedgården Lammehave i Ringe s., Gudme h. – (4) Landsbyen Tørringe i Sønder Broby s., Sallinge h. – (5) Sønder Broby i Sønder Broby s., Sallinge h. – (6) Ørtug som kornmål: med en værdi af $\frac{1}{3}$ øre, af forskellig størrelse efter kornsorten (10 skæpper rug, 12 skæpper byg, 20 skæpper havre). Kornmålet fik navn fra møntens (sølv møntens) enheder (1 mark = 8 øre = 24 ørtug), jf. Aakjær, Maal og Vægt. 200ff., 264. – (7) Rentemester (1548–57) Eskil Oxe (d. 1573). – (8) Hovedgården Løgismose i Hårby s., Båg h. – (9) Solfald: om rækkefølgen af udskiftet jord i henhold til solskiftet. Ved rebning af en landsbys agre fik de forskellige gårde lodder i en bestemt rækkefølge i forhold til solens gang („solret“). – (10) Kongebrev 22. august 1527 (Fr. Is Reg. 136; KhS 2. rk. VI. 147f.). – (11) *till gode rede*: fuldstændig og i rette tid (Kalk. III. 562a bet. 4). – (12) Mariæ nativitas: 8. september. – (13) Se 199.18. – (14) Se 201.35. – (15) Se 199.20. – (16) Se 199.7. – (17) Se 201.39. – (18) Se 204.28. – (19) Se 201.40. – (20) Se 201.41. – (21) Se 199.22. – (22) Se 201.42.

207 Rettertinget 13. september 1554 (Odense)

I overensstemmelse med rettertingsdom af 6. juni 1542¹ udtaler rettertinget, at ved skifte af møllegods skal alt, hvad der er gjort med hænder, regnes for løsøre, mens damsbund og det sted, møllen står på, skal regnes for fast ejendom. At en mølle var faldet i arv før afsigelsen af rettertingsdommen 1542 kunne ikke føre til noget andet resultat, da denne dom angik en mølle, der var faldet i arv 8 eller 9 år før dommens afsigelse, da dommen statuerede, hvorledes der fremtidig skulle forholdes ved skifte af møllegods, og da det heromhandlede møllegods endnu var uskiftet.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.299^r (findes yderligere i 2 hss.).

Litt.: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.250 note 9.

Var schickit for osß paa wort rethertingh osß elskelige Holgert Roßenkrantz² till Boller,³ wor thro mandtt, raadt oc embitzmandt paa wort slot Bygholmb,⁴ paa ßine egne oc alle her Moriß Olßens,⁵ rideres, arffuinges wegne paa thend ene och osß elskelige Werner Paßbierig,⁶ wor thro mand och raadtt, Erich Podibusk⁷ och Gregers Holgersßen⁸ medt alle theris mett arffuinge, her Prebiørn Podbuskis,⁹ rideris, arffuinges wegne paa thend anden side, effther ßom thenne ßagh tilfforne haffuer werett for osß perßonligen y rette steffntt och opßatt till thenne herredage, som wy wore elskelige meeninge Danmarckis rigis raadtt hiidt till osß forschreffuit haffuer, och tiltallitt Holgertt Roßenkrantz for^{ne} her Prebiørn Podibuskes arffuinge fore mølle godz effther her Prebiørn Podibusk och frue Anne¹⁰ och berette, att for nogen tuiuell och eringe,¹¹ som thennom emellom werett haffuer till thenne dagh om ßame mølegodz, som her Prebiørns arffuinge wille allt ßamen regne att were løßøre, och her Mouriz Olßens arffuinge icke mener were att skall were løßøre aff møllen end stene, hußene och huadt som medt hender giortt er effther en wor egen doms lydelße noger aar siden forleden¹² wdgiffuen er wdj wor kiøbstad Wiborigh emellom osß elskelige Nels Jull till Aastrup paa ßyn høstruis och hindes meth arffuinges wegne paa thend ene, Per Skram aff Wolburig, nu salig meth Gudtt, paa thend anden siide, och wdj rette lagde Holgert Roßenkrantz ßame wor dom wnder datum Mdxlij, lydendis att effther mangfoldige kiere och clagemoll, ßom for osß och framfarne koninger wdj Danmarck offtte forkomit er aff adelen her wdj rigitt, att the ßtorligen beßuarett er meth thendt artickell wdj logen om mølle godz, att thet icke saa meth handlis, ßom thet ßig burde &c., tha for ßaadan leglighets skyldt, thend meninge adell offuer

altt wortt rige Danmarck till beste, haffue wy nu tilskickit vort elskelige raadtt medt the fore nemeste aff adelen offwer wor landtt Nørre Jutlandtt att dømme och siige ther om, som the sielff nyde och wndgielle wille. Tha bliff ther saa paa sagdtt fore rette, att møllehuß, demmingh, pelleuerck, bygning och alt thet, som er giortt medt hender, thet skall regnis for løbøre, och dam, damsbundtt oc thet sted, møllen paa staar, att holles for wrørindes godz, och skall ther om her effther saa holdis, att nar thet schall skifftis effther hoßbunden oc høstruen eller anderledes som løbøre, nar løbøre och wrørendes godz skifftis schall, tha skall thend partt, som grunden tilhører, were pligtig till at giøre thend anden fylliste for bygning, demning, pellestedt och huis anditt, som till møllen hører, som bygdtt er, for ßyn partt, och bygningen effther ßambffrenders och godemendz sigelße meth flere artickle, som ßamme dom ythermere jndeholler och wduißer &c. Och mennte Holgert Roßenkrantz, att ßame mølle godz nu burde att skiftis her Prebiørnn Podibusk och frue Anes arffuinge emellom effther ßame wor doms lydelße.

Ther till suarett for^{ne} Verner Paßbierigh, Erich Podibusk, Gregers Holgersßen paa theris meth arffuinges her Prebiørns arffuinges wegne, att thenne arff wor falden føre endtt thenne wor dom om sligt mølle godz wdgangen wor, och mente ther forre, att thenne dom inthet kunne kiffue¹³ wdj thenne sagh, men mente att thennom burde ßame møllegodz att skifftte effther logenn och thend gode gamble seduone, som her wdj Danmarck seduanligtt weret haffuer føre thenne dom gick, effthertj att hun er fallen føre endtt dommen ganget er.

Ther till ßuaritt Holgert Roßenkrantz, att thend arff emellom for^{ne} Per Skram och Nels Kieldßen,¹⁴ som ßame wor dom er dømppt om, thend arff wor och fallen viij eller ix aar, føre endt thenne wor dom om sligtt møllegodz wdgiffuit er, och er alligeuell skifftt effther ßame wor dom, som handt her straxt for os beuiist meth for^{ne} Nels Kieldsßens och os elskelige Albrit Skiell¹⁵ till Gienderups,¹⁶ wore mendtt och thieneris opne breff och ßegell, the hannom ther paa giffuit haffuer wdj thette neruerendis aar, och handt her for osß wdj rette lagde; och satte Holgiert Roßenkrantz ther fore wdj alle rette, effthertj thend arff, som ßaa lang tiidtt fallen er, føre thenne vor dom er wdgangen, och dog er skifftt effther ßame dom, om thette theris møllegodz, som end nu wskifftt er och her effther skifftis skall, icke bør nu att skifftis effther ßame dom, alligeuell thet er fallitt nogen tiidt, føre endtt thenn wor domb vdgangitt er, effthertj ßamme wor dom klarligen jndeholler, att ßaa holdis skall om huis

møle godz her effther skifftis skal och inthet wnderaget, huad heller thet er fallitt føre eller siden.

Mett mange flere ordtt och thalle thennom ther om paa bode sider emelom wore.

Tha effther tiltall, gienßuard och sagens leglighett och effthertj wor domb klarligen bemelder om mølle godz att skall her effther saa skifftis oc hollis ßom for^{uit} staar, tha bør for^{ne} møllegodz, som fallitt er effther her Prebiørn och for^{ne} frue Anne, som icke end nu skifftt er, att skifftis effther for^{ne} wor doms lydelße, som ther om wdj wor kiøbstedt Wiborig wdgifffuitt er.

Datum Othenße, thend torßdagh nesth effther Wor Frue dag natiuitatis,¹⁷ neruerendis oß elskelige Jahan Friis,¹⁸ wor cantzeler, her Claus Bille,¹⁹ her Otte Krumpen,²⁰ her Mogens Gyllenstierne,²¹ her Per Skram,²² rither, Byrge Trolle,²³ Oluff Munck,²⁴ Erich Krabe,²⁵ Jørgen Lycke,²⁶ Thage Thott,²⁷ Gabriell Gyllenstierne,²⁸ Claus Vrne,²⁹ Per Oxe,³⁰ Nels Lange,³¹ Christoffer Huittfeldtt³² och her Lage Brade,³³ rither, wore thro mendt och raadt. 1554.

(1) Se I nr. 97. – (2) Rigsråd Holger Ottesen Rosenkrantz (d. 1575), sen. (1567) statholder i Nørrejylland og (1573) rigsmarsk. Gift 1ste gang med Mette Mouridsdatter Krognos (d. 1558), datter af nedenn. rigsråd Mourids Olufsen Krognos; 2den gang med Karen Christoffersdatter Gyldenstierne (d. 1610). – (3) Hovedgården Boller i Ut s., Bjerge h. – (4) Bygholm slot ved Horsens, hvormed Holger Rosenkrantz var forlenet 1551–75. – (5) Rigsråd Mourids Olsen (Olufsen) Krognos (d. 1550) til Krapperup, Bregentved m. v., Holger Rosenkrantz' svigerfader. – (6) Rigsråd Verner Parsberg til Harrested og Sandbygård. Hans moder, Ingeborg Predbjørnsdatter Podebusk (d. 1542), var faster til nedenn. Erik Podebusk og moster til nedenn. Gregers Holgersen Ulfstand. – (7) Lensmand på Åhus Erik Podebusk (d. 1559), sen. (1559) rigsråd, sønnesøn af nedenn. rigsråd Predbjørn Podebusk. Hans moder, Anne Olufsdatter Krognos, var søster til ovenn. Mourids Olufsen Krognos. – (8) Gregers Holgersen Ulfstand (d. 1583) til Sønder Vosborg, hvis moder, Anne Predbjørnsdatter Podebusk (d. 1521) var søster til den i note 6 nævnte Ingeborg Podebusk. – (9) Rigsråd Predbjørn Podebusk (d. 1541) til Vosborg og Kørup, gift 1ste gang med Vibeke Eriksdatter Rosenkrantz (d. 1545) til Bidstrup, 2den gang med Anne Mouridsdatter Gyldenstierne (d. 1543) til Ågård og Bregentved (hun gift 1ste gang med Oluf Stigsen Krognos (d. 1506) til Krapperup m. v.). Datteren af dette ægteskab, Anna Podebusk, blev gift 1517 med Claus Podebusk, fader til ovenn. Erik Podebusk. – (10) Anne Mouridsdatter Gyldenstierne (d. 1545) til Ågård, se foreg. note. – (11) Uenighed, strid (Kalk. II.427b). – (12) 6. juni 1542 (I nr. 97). – (13) måske: give anledning til strid, tvist. – (14) Niels Kjeldsen Juel (d. 1573) til Astrup, den ene af parterne i sagen fra 1542. – (15) Albret Skeel (d. 1568) til Fussingø. – (16) Hovedgården Gjendrup (el. Generup), der blev ombygget og fik navnet Fussingø. – (17) 8. september. – (18) Se 199.18. – (19) Se 201.33. – (20) Se 199.19. – (21) Se 204.21. – (22) Se 201.34. – (23) Se 201.35. – (24) Se 199.20. – (25) Se 203.27. – (26) Se 199.7. – (27) Se 201.39. – (28) Se 204.28. – (29) Se 201.40. – (30) Se 204.30. – (31) Se 199.22. – (32) Se 204.32. – (33) Se 201.42.

208 Rettertinget 18. september 1554 (Odense)

Knud Mogensen Løvenbalk søger fra Erik Skram Tjele m. v., som Erik Skrams hustru har taget som arv efter hans fader, Mogens Lauridsen Løvenbalk, idet han gør gældende, at hans fader har været i lovligt ægteskab med hans moder, Genete Jacobsdatter Craigengelt. Rettertinget statuerer, at da Mogens Lauridsen Løvenbalk har behandlet Genete Craigengelt som sin slegfred, da han alene har testamenteret hende og hendes børn sit løsøre, men ikke sit jordegods, da Genete Craigengelt yderligere ved et for rettertinget indgået forlig har givet afkald på en del af denne arv og intet nævnt om, at hun var lovligt gift med Mogens Lauridsen Løvenbalk, og da der ikke er gjort fordring på arven i overensstemmelse med loven, bør Erik Skram med 11 riddersmænd værge sig arven til efter loven og siden beholde den angerløst.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.304^r (findes yderligere i 3 hss.).

Litt.: F. Richardt og T. A. Becker, *Prospecter af danske Herregaarde VIII*, 4. hæfte (1851); C. F. Allen, *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie* (1854).368 noten; H. F. Rørdam, *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621 II* (1869–72).39f.; V. S. Skeel, *Optegnelser om Familien Skeel* (1870).83; J. Nellesmann, *Retshistoriske Bemærkninger om kirkelig Vielse som Betingelse for lovligt Ægteskab i Danmark* (Hist. Tidsskr. 5. rk. I. (1879).414ff.); Chr. Heilskov i „Illustreret Tidende“ 53. årg. (1912) nr. 37 s. 451; Ejler Haugsted i *Danmarks Herregaarde ved 1920 III* (1923).444f.; sa. i *Danske Slotte og Herregårde* (red. Aage Rousell) XIII (1966).148f.

Vor schickitt for osß paa wort retherting osß elskelige Knudt Mogensßen² oc hagne paa ßine egne oc ßyn systeris³ wegne wdj rette steffntt osß elskelige Erich Schram⁴ till Hastrup,⁵ wor mandt, thienere oc landzdomere wdj wortt landtt Nørre Jutlandtt, oc till thallit hannom for Thielle gaardt⁶ och Thielle godz, som hand mente att skulle were hannom oc hanß syster retteligen tilffalden effther theris fader, her Mogens Laursßen,⁷ ridder. Tißligeste tiltaltt hand Erich Skram for opbørßell, ßom Erich Skram haffuer opboritt aff for^{ne} Thielle gaardt oc godz, thend stundtt hand thet hagt haffuer, ßom hand mente meth vrett. Och berette Knud Mogensßen, att hans moder, Genete Kragengeldt,⁸ er født y Skottlandtt aff greffuer och erligtt ßlegtt, oc ther badtt hans fader, her Mogens Laursßen, om hinde, oc ther fick hinde for egte och rette, oc theris brølup stodt ther effther landzsens seduane, oc hand holttt hinder⁹ ther for ßin egte høstrue, emedens the ther tilßamens wore, som hand wille beuiße meth nøgagtige breffue, ßom noget¹⁰ greffuer och agtt folck wdj Skottlandtt wdgiffuit hagne wnder datum Mdliij, som wor fyrst ßom stadzholderen och borgemesteren wdj Sterling stadtt¹¹ y Skottlandtt wdgiffuit hagne,

lydendis att for vden thet, the sielfffue wide och alderuisiste¹² winde och tilstaaer, anamede the ij mendz windisbyrdtt och lodtt beßuere¹³ thennom wedt Gudz hellige euangelium oc ordt. Thend fyrste wor Jacop Erskin¹⁴ aff Bolgenau¹⁵ megtige herris, Joannis aff Erskine¹⁶ y greffens stedtt oc magtt¹⁷ till Sterlin, hans egte broder; thend anden wor Anders Jair,¹⁸ en høffuitzmandtt fore wagt¹⁹ paa thet kongelige slot Sterlin.²⁰ The ßaa her Mogens Laursßen och for^{ne} Genete Kragengelt gange till Stj. Nimianj kiercke,²¹ ßom ligger nordn wedtt then broff hoß thend by Litt²² thend ßiste dag wdj augustj monit anno domini Mdxv, ther klocken wor wed viij slett formedagen, oc ther mett sammelagde hender till hobe føgit y egteskaff effther begge theris ord, wilige och sambtycke, ßom her Mogens Laursßen lod ßige och beiaett wed ßin tolck, och hun sielff medt ßine egne ordt beiaett, oc the ßiden gick hiem till Rubertj Barthauen²³ hus y Litt oc ther meth the yperste herrefolck och høffdinge drucke brøllup oc leffde ßaa ßammen oc tragterede huer andere, som egte folck burde att giøre, emedens the wore y Skotlandt, och for^{ne} Genet Kragengelt er født aff greff Willoms aff Monthroß,²⁴ her Grahams²⁵ huß och slegtt &c. Thet andit breff, ßom Iohan aff Erskin²⁶ oc Brecken,²⁷ drognings raadt y Skotlandt y greffuens stedtt till Sterlinn, wdgiffuit hagde, effther ßom for^{ne} tuende mendtt y liige maade for hannom witnit hagde som for^{uit} ßtaar. Thet thridie breff, som Guilrelnus Hamitom,²⁸ ridder, høffuitzmandtt paa slottitt och lenßmandtt offuer thend by Edenbrok²⁹ y Skotlandt, wdtgiffuit hagde, lydendis att her Daud Wilsßen, prest oc vicarj till Stj. Iacobj kircke aff Nenhabin,³⁰ och Thomas Morthon, en skiper och indbygere y thend by Litt, the suore wed thend leffendis Gudz naffn och wonder,³¹ at her Mogens Laursßen oc Genete Kragengeltt wore rette egtefolck och wiett ßammen y Stj. Nimianj kiercke, ßom ligger wed thend broe hoß thend by Litt, thend siste dag y augustj monit anno Mdxv, ther klocken wor wed viij slett. Thend ene wor ther sielff hoß oc hørde theres tilhobe føgelße, oc thend anden wdj sitt preste embede wiet thennom ßamen y egte schaff oc skiffte³² thet hellige altaris sachramente wdj thuende parther till thennom, och att for^{ne} Genet Kragengeltt wor agthedt och holdet for en iomffrue same tidt mett ett erliggt och vfforkrenckit røgte, ßom wor født och boren aff greff Willoms aff Monthroß huß. Thet fierde breff, ßom greff Willom aff Montroß hagde wdgiffuit, lydendis att [handt]³³ bestor³⁴ oc bekender for^{ne} her Mogens Laursßen oc Genet Kragengeltt att were indgangen och fuldkommen egteskaffz ßadtt y Gudz och thend helige kirkes neruerelße, och att Genett Kragengeltt er født aff hans greffuelig huß Montroß, som ßamme breff ythermere inde-

holler och wduiſer &c.; oc mente Knudtt Mogensſen ther fore, att effthertj hans fader och moder ſaa wor komen ſamenn wdj egte ſkaffz ſtatt, att handt och hans ſyſter wor nermere att arffue theris faders godz end hans faders ſyſter³⁵ wor, ſom Erich Schram haffuer till ſin egte høſtrøe oc haffuer anamit ſig ſamme arff till mett.

Ther till ſuaritt Erich Skram och mente ſig att haffue anamit ſame arff meth rette, thj her Mogens Laursſen wor hans høſtrøe, frue Marin Laurſdathers fulde broder, bode till egte och till rette, och hagde ingen anden nerer eller rettere arffuinger end hinder allene oc mente ther fore, att handtt hagde anamitt ſame arff meth rette. Och berette, att ald thend ſtundtt for^{ne} her Mogens Laursſen leffde oc hagde for^{ne} Knud Mogensſens moder Genete hos ſigh, tha holttt handtt hinder icke for ſin egte høſtru, och icke heller hun ſagde ſig tha nogen tiidtt for nogen mandt, frijntt³⁶ eller fremede, y hans leffinde lifff, att hun vor hans egte høſtru, icke heller ſtraxt effther hans dødttt thet ſagde eller beclagit for noger mandtt, jcke heller hun ſøgtte diſck eller dug meth hannom,³⁷ men ſadt neden hoß hans ſuene till bords. Och ther paa y rette lagde Erich Skram thrende breffue, ſom thre riddermendzmend och en frue wdgifffuit hagde, lydendis att the thitt och offtte wor paa Thielle hoß her Mogens Laursſen, och att the aldriig kunde formercke, att handtt holttt for^{ne} Genete anderledis end ſom enn ſlegfred quinde oc ſad till bords neder hoß hans ſuene oc ey op hoß hannom ſielff, ſom hans egte høſtrøe burde at giøre, ſom ſame wittne ythermere wduiſer. Ther neſt ett breff, ſom her Iens Stigsſen³⁸ y Foulom,³⁹ ſom wor her Mogens Laursſens ſogne preſt, wdgifffuit hagde, lydendis at her Mogens aldriig bekiende for hannom for^{ne} Genette att vere ſin egte høſtrøe, ey heller for^{ne} Genette haffuer bekiendtt for hannom ſig att were her Mogens Laursſens egte høſtrøe &c., ſom ſame breffue ythermere jndeholler och wduiſer, och mente Erich Skram, att thersom hun hagde weret hans egte høſtrøe, ſom Knud Mogensſen ſiger, tha hagde hun well gifffuitt thet noger mandt tilkiende wdj hans lifffendis lifff, enthen lønlig eller obenbarlig, eller och effther hans dødt wdj thet alderminſte. Och widere berette Erich Skram, att her Mogens gaff ſame ſin quinde wdj lifffinde lifff, huad hand hinde oc hindis børn wnde wille, ſom wor allt hanß guld, ſølf, pendinge, klenodier, boo, boſkaff, fe, queg meth ald ſit løßøre, ſom wor en ſtor ſum guldttt och pendinge, icke langtt fra en xx eller xxx tußinde gyllene werdttt, oc wdj ſame ſit breff kallit hinde ſin quinde Genett Jacobs dather, ſom wor hoß hannom, huilckitt her Mogens Laursſens breff for^{ne} Genett oc Knudtt Mogensſen ſtraxt her for oß wdj rette lagde, lydendis at hand hagde

giffuit ßin quinde Genett Jacobs dather oc begge theris børnn allt ßitt guldt, ßølf, pendinge, klenode oc allt ßine løßøre &c., som ßame breff ythermere indeholler och wduißer. Oc mente Erick Schram, att ther ßom Genete hagde werett hans egte høstrue, hagde hand icke giffuit hinde oc hindis børn sine løßøre, men the hagde well tha behollitt hans arffue gods, och meente, att her Mogens Laursßen icke y ßitt breff hagde bekiend³⁹ hinde for ßit quinde folck, ther ßom hun hagde werett hans egte høstrue. Fremdelis berette Erich Skram, att hand paa ßin høstruis wegne effther her Mogens Laursßens dødt hagde steffntt for^{ne} Genete for osß wdj rette paa wort slott Kiøbinghagen fore ßame løßøre och mente thet att were for møgit att giffue en slegfredt quinde, och ther hagde her Mogens Gøye,⁴¹ her Knudt Bille,⁴² ridere, Erich Banner⁴³ oc Knud Gyllenstierne⁴⁴ till Thim,⁴⁵ nu salige mett Gudtt, thennom ther om forligtt, och y rette lagde ßame forligelße breff, ßom for^{ne} Genete selff beseg- litt hagde, vdgiffuit wnder datum Mdxxxvj, lydendis att Erich Skram paa ßin høstruis wegne schulle igen haffue thet pante breff, her Mogens aff hannom hagde paa thuø gaarde wdj Grendsted,⁴⁶ och ther till schulle Genett giffue Erich Schram ett hunderett rinßche gyllen⁴⁷ eller ett klenodie saa gott och ther offuer haffue och beholle vangerløst,⁴⁸ huis boo och boskaff, queg och anditt, rørendis och vrørendis, inthet wdj noger maade wndertagitt, som handt effther her Mogens Laursßens dødt mett Thielle gaardt oc grundtt annamede, och for^{ne} Genette oc hinds børn skall haffue allt anditt vangerløst effther hinds breffs lydelse, her Mogens Laursßen hinder wdj ßin welmagtt oc paa sitt yderße ther paa wnt oc giffuit haffuer, och ther meth were en euig afftallen ßagh paa beggj parther oc theris arffuinge och efftherkomere &c., som ßame breff ythermere indeholler och wduißer. Och berette Erich Schram, att for^{ne} Genett Kragengeltt icke, ther her Mogens Laursßen wor dødt, eller ther ßame forligelße gick, icke heller hindis børn eller nogen paa theres wegne, hagde kiend thennom wed arff och gielddt effther her Mogens Laursßen, icke heller nu wdj xvij aar effther hans dødt, som han mente, at the skulle haffue giort effther logen,⁴⁹ om the wille hagdt arff, och mente for^{ne} Knud Mogensßen att skulle haffue werret ßin egen werige nu en viij eller thj aar oc hagde thet aldellis fortaffdtt till nu, stackit tiid siden Knud Mogenßen haffuer begynt att thalle ther paa. Oc satte Erich Schram ther fore wdj alle rette, om hannom effther wor danske logh⁵⁰ icke burde ßame arff at haffue, nyde, bruge och beholle, ßom hannom ßaa retteligen er tilffallen meth ßin høstrue effther hinds egte broder, oc om hannom effther wor danske logh nogit widere er plig- tig att suare Knud Mogensßen till thend ßag, effthertj hand aldrig selff, icke

heller noget paa hans vegne, kreffede thend effther her Mogens' dødtt effther wor danske lovh, tißligeste effthertj Knudtt Mogens' nu haffuer weret ßyn egen werige en nye⁵¹ eller thij aar oc aldrig kreffdt thend føre endt nu.

Ther till ßuaritt for^{ne} Knud Mogens' och fyrst klagitt, att hans fader, her Mogens Laurs', icke holttt hans moder, Genete, y slig ere, ßom hannom hagde burd att holle hans egte høstroe her wdj Danmarck wdj sit leffindis lifff, dog wille beuiße, att hans fader hagde bekiendtt y ßitt yderße for en prest, at hans moder, Genete, wor hans egte høstrue; och ther paa y rette lagde fyrst ett breff, ßom en prest mandtt wedtt naffn her lens Laurs' Tundeboe,⁵² prest till Schierne och Wester Weling,⁵³ hagde wdgiffuitt, lydendis att handtt wor kallitt aff ßalig her Mogens Laurs' att giørre hannom vnderuißning y sachramentits annammelse thuende thider, then ene et haltt aar føre hand døde, oc thend anden tidtt wdj hanß yderste. Tha bestodtt⁵⁴ hand wedtt ßin edtt bode tider, att Genete Jacobs dather wor hans egte høstrue bode for Gudtt och werdenn. Ther nest ett breff, ßom her Jost Laurs',⁵⁵ ßogne prest till Winckill,⁵⁶ hagde wdgiffuitt, lydendis att for^{ne} her lens Tundeboe hagde witnitt och bestodtt ßamme ordtt for hannom, som for^{ne} hans breff paa lyder. Sammeledis ett breff, ßom her Per Sørensen,⁵⁷ prest thill Skierne,⁵⁸ hagde wdgiffuitt, lydendis att her Mogens Laurs', ridder, tilstodt for hannom ett heltt aar, føre handtt døde, att Genete wor hans rette trogiffen⁵⁹ egte høstrue &c. Ther nest et breff, som Christen Thamesen⁶⁰ i Ensleff⁶¹ hagde wdgiffuitt, lydendis att handtt fyrsth thiente Jørgen Laurs',⁶² salige her Mogens Laurs' broder, ßiden her Mogens Laurs' oc for^{ne} Genete; tha kunde handtt icke anditt høre eller spørre, end hun io wor hans egte høstrue oc ßøgte dug och disk, seng oc sede, som en dannequinde burde att giøre &c., ßom ßamme witner ythermere indeholler och wduißer. Och mennte for^{ne} Knudtt Mogens' ther fore, att ther ßom hans fader icke endt altiiddt haffuer holttt hans moder y slig ere, ßom hannom hagde burdt, att handtt ther fore icke burde att miste sitt arffue godz. Tißligeste ßatte wdj rette, om thend contragtt, ßom hans moder hagde giortt oc beßeglitt wdj Kiøbinghagen, burde att komme hannom tiill skade paa ßitt arffue godz wdj noget maade, thj handtt och hanß syster wore ßame tiiddt vmellinde børn,⁶³ oc thendtt, theris werige schulle were, wor thennom tha mist⁶⁴ wnder øyne.⁶⁵ Tißligeste mente, att barne godz effther logen icke kunde døø, om werige wille thet end tie oc icke kreffue effther logen. Och ßatte Knudt Mogens' ther fore wdj alle rette, om hannom och hans syster icke burde ßame theris federne arff igen at haffue, nyde, bruge och beholle.

Mett mange flere ordt och thalle thennom ther om paa bode sider emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc sagens legligheth och effthertj her Mogens Laursßen icke haffuer holtt for^{ne} Genete for ßin egte høstrue y ßin welmagtt, sameledis att hunn aldrig sielff anthen wdj hans welmagtt eller effther hans dødt haffuer ßagdt ßigh att were hans egte høstrue, før end nu nyligen, som er wedt en xvij aar effther hanß dødt, oc her Mogens y ßitt breff och ßegell, ßom hand hinde oc begge theris børn giffuit haffuer paa alt ßine løßøre, guld, sølff oc pendinge, oc ther wdj ßitt breff oc segell kallitt hinde ßin quinde folck, som handt hagde hoß sigh, och icke ßin egte høstrue, och for^{ne} Genette lod ßig nøge mett ßame guldt oc pendinge effther contractens lydelse, Erich Schram oc for^{ne} Genete emellom giort er wdj Kiøbinghagen, oc for^{ne} Genete huercken tha eller ßiiden paa ßine oc ßine børns wegne eller noger ander paa theris wegne aldrig haffuer kiendt thennom wed nogen arff effther the beßtempte tider, som logen wduißer,⁶⁶ och Knud Mogensßen findis nu at haffue werett ßin egen werje weedt viij eller x aar eller mere oc ey hand sielff thend midler tidt eller nogen paa hans oc hans systeris wegne haffuer kiendt thennom fore her Mogensßis egte børnn oc ey haffuer kiend ßig wedtt for^{ne} arff, før end nu wedt et haltt aar ßiden, tha bør Erich Schram att tage xj riddermendz mendtt till ßig ßaa gode ßom hand er ßielff oc verige ßig ßame arff till inden thrende fem,⁶⁷ att hand tog then reteligen effther logen,⁶⁸ oc Erich Schram oc hans arffuinge ßame arff siden att beholle angerløß for Knud Mogensßens oc hans syster.

Datum Othenße, thend tißdag nest effther Stj. Lambertj dagh,⁶⁹ wdj wor egen neruerelße, neruerendis osß elskelige Jahan Friis,⁷⁰ wor cantseler, her Anders Bille,⁷¹ her Claus Bille,⁷² her Otte Krumpen,⁷³ her Mogens Gyllenstiernne,⁷⁴ her Per Schram,⁷⁵ rither, Oluff Munck,⁷⁶ Erich Krabe,⁷⁷ Eyller Rønou,⁷⁸ Gabriell Gyllenstiernne,⁷⁹ Claus Vrne,⁸⁰ Werner Paßbierig,⁸¹ Per Oxe,⁸² Nels Lange,⁸³ Christoffer Huitfeldt,⁸⁴ wore thro mend och raadtt, Hermand Skiell,⁸⁵ wor landzdommere wdj Nørre Jutlandtt, Werner Sualle,⁸⁶ wor landzdommere her wdj Fyen, Jacop Brockenhuße,⁸⁷ embitzmandtt paa wort slott Aalborighuß, oc Jørgen Skoffgaard⁸⁸ til Skoffgaardtt,⁸⁹ wore mendtt och thiere. 1554.

(1) Efter dommen henvendte Knud Mogensen Løvenbalk sig til universitetet i Wittenberg og udbad sig dets responsum ang. spørgsmålet om hans moders ægteskab og hans egen ægte fødsel. Med dette responsum, der gav ham medhold, anmodede han derefter kongen om hjælp, og i skr. 7. december 1567 (H. F. Rørdam, Københavns Universitets Historie

1537–1621 IV (1868–74).213f.; Kanc. Br.) affordrede kongen Københavns universitet en udtalelse. Sagen behandlede i konsistoriums møde 24. januar 1568, og om forhandlingerne hedder det blot: De matrimonio actum est Magni Laurentii equitis Aurati et Genethæ Jacobi. Deque filio eorum viro nobili Kanuto Magni determinatum est, eum filium legitimum esse prædicti Magni Laurentii et Genethæ Jacobi (KhS 2. rk. I.33f.). Ved kongens mellemkomst blev der herefter 1571 sluttet forlig mellem Knud Mogensen Løvenbalk og Erik Skrams børn, ifølge hvilket de sidstnævnte tillod Knud Mogensen Løvenbalk at føre slægten Løvenbalks våben og anerkendte ham som deres morbroder, hvorhos de gik ind på at afstå noget gods til ham. Forliget blev 14. oktober 1571 stadfæstet af kongen (Kanc. Br.). – Nærv. dom viser ikke, at JL I.27 havde tabt sin gyldighed, idet denne bestemmelse kræver, at frillen i et og alt nyder en hustrus rettigheder, hvilket ikke fandtes at være tilfældet med Genete Craigengelt, jf. Nellemann i Hist. Tidsskr. 5. rk. I.415f. JL I.27 ses anvendt i 1538 (rettertingsdom 19. september 1538, GdD II.81f., KR D I.434ff.), og fra en senere tid kan nævnes, at Tyge Brahes samliv med Kirstine Barbara i henhold til JL I.27 blev betragtet som et ægteskab, og de børn, han fik med hende, erkendtes for ægtebørn, jf. Nellemann op. cit. 423ff. JL I.27 bortfaldt formelt først, da ægteskab ved ægteskabsordnansen 1582 blev forbundet. – (2) Knud Mogensen Løvenbalk (d. 1598) til Loverstrup (sen. Rathlousdal) og (fra 1580) Kellerup. Han blev gift med Ide Nielsdatter Brun. – (3) Hendes navn kendes ikke (DAA 1903.293). I H. F. Ewalds roman „Den skotske Kvinde paa Tjele“ (1871) kaldes hun Margaret. – (4) Se 199.24. Han var (1529) gift med Maren Lauridsdatter Løvenbalk (d. 1568), søster til nedenn. Mogens Lauridsen Løvenbalk til Tjele. – (5) Hovedgård i Tyregod s., Sønderlyng h. – (6) Hovedgården Tjele i Tjele s., Sønderlyng h. – (7) Mogens Lauridsen Løvenbalk (d. omkr. 1536) til Tjele. Han blev i maj 1525 af Frederik I sendt til Skotland for dér at modarbejde Christian II's agenter. – (8) Genete (Janet) Jakobsdatter Craigengelt (d. 1567), datter af James (= Jakob) Craigengelt (d. 1498) og vistnok søster til rådmand og borgmester i Stirling John Craigengelt (d. 1550) og borgmester ssts. Robert Craigengelt (d. 1613). Craigengelt er et lille gods ved Stirling, jf. Chr. Heilskov i Jyske Saml. 4. rk. II (1914).176 og sa. i Illustreret Tidende 53. årg. (1912) nr. 37 s. 451. Genete Craigengelt levede altså ved sagens foretagelse for rettertinget og synes at være mødt (jf. ndf.: *huilckett breff . . . forne Genett oc Knudtt Mogensßen straxt her for oss wäj rette lagde*). For en nutidsbetragtning kan det forekomme ejendommeligt, at hun ikke har afgivet forklaring om vielsen i Skotland m. v. Hun købte efter 1536 for sin arv gården Harlevholm (der sen. deltes i to bøndergårde) i Harlev s., Framlev h. og giftede sig 2den gang med Hans Skriver, der overlevede hende. Hans Skriver var måske ridefoged på Havreballegård (det nuv. Marselisborg) (således F. Richart og T. A. Becker op. cit.); i Hans de Hofman, Samlinger af Publique og Private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve II (1756). 298 note k og Erich Pontoppidan, Den Danske Atlas IV (1768).220 kaldes han „en Kongelig Betient“. Da Havreballegård dengang lå under kronen, er der måske ingen reel forskel mellem de to traditioner. Ifl. Hofman l. c. skulle Genete Craigengelt være bortført fra Skotland uden sine forældres vidende af en dansk adelsmand, med hvem hun i Hamburg indgik ægteskab. Genete Craigengelts skæbne er behandlet i H. F. Ewalds roman „Den skotske Kvinde paa Tjele“ (1871). Her kaldes Hans Skriver Hans Thorsen, og Ewald lader ham dø ugift. – (9) Ordet fejlagtigt gentaget i forlægget. – (10) Læsemåden usikker på grund af blækklut i forlægget. – (11) Byen Stirling i det sydlige Skotland. – (12) på det bestemteste, sikreste. – (13) besvæрге: aflægge ed på (Kalk. I.185a). – (14) James Erskine. – (15) Formentlig Balgowan, vest for Perth. – (16) Muligt John Erskine (1509–91). – (17) vel: høvedsmand el. lign. (sml. OdS XIII.790f. bet. 7.1 og (navnlig) 7.2: en person, der har autorisation over andre, stor el. bestemmende indflydelse el. betydning). – (18)

Kan ikke oplyses. – (19) Vagtholdet (OdS XXVI.248 bet.5.2.). – (20) Stirling slot var tidligere Skotlands hovedfæstning og tillige de skotske kongers yndlingsslot. Embedet som hovedsmand på Stirling slot var arveligt inden for slægten Erskine fra 1370 til 1715. – (21) Måske St. Ninians kirke i landsbyen St. Ninian, nord for Leith. Kirken, der af højlænderne blev brugt som krudtmagasin, sprængtes i luften 1746. – (22) Leith, Edinburghs havneby. – (23) Robert Barton (el. Bartown). Det er ejendommeligt, at brylluppet stod her, da Robert Barton var en af Christian IIs ivrigste tilhængere og netop på denne tid (sommeren 1525) udrustede en flåde mod Danmark, og da Mogens Løvenbalk som Frederik Is udsending skulle modvirke Christian II, se C. F. Allen, Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie (1854).303 note 1, 368 note 1, og F. Richart og T. A. Becker, op. cit. Sidstnævnte sted antages, at Bartons navn er nævnt, „fordi det var meest bekjendt i Danmark, medens der vel neppe fandtes Nogen, som vidste, at han var Frederik den Førstes Fjende“. – (24) Måske William Graham, 1st Earl of Montrose (d. 1513) (Burke's Peerage, 103rd ed. (1963). 1705), jf. Chr. Heilskov i Jyske Saml. 4. rk. II.176. Genete Craigengelt var ikke hans datter, da han var en Graham, men måske var hun hans datterdatter. På hendes gravskrift (en malet træplade) i Harlev kirke står (ifl. Erik Pontoppidan, Marmora Danica II (1761).174): af Grevelig Slecht og Stamme, som er af Greve Wilhelm Grem [Ϸ: Graham] de Muntansamin [Ϸ: Monte Rosarum, Montrose] og Krencherin [Ϸ: Kencarine (nuv. Kincardine) i grevskabet Perth, der tilhørte slægten Montrose] hans Schlecht og Afkom. – (25) Graham er en gammel skotsk adelsslægt, jf. Chr. Heilskov i Jyske Saml. 4. rk. II.175. Om Genete Craigengelts formodede gave til Harlev kirke, jf. Hofman, op. cit. 298, se Peder Eeg i Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift VIII (1915).132ff. – (26) John Erskine, se note 16 ovf. – (27) Måske fejl for: Brechin. – (28) William Hamilton. – (29) Edinburgh. – (30) Måske fejlskrift for Newhaven, fiskerlandsby ved Edinburgh. – (31) Vunder. – (32) uddelte (Kalk. III.785b bet.1). – (33) Ordet mgl. i forlægget. – (34) påstår, hævder (Kalk. I.178b bet.8). – (35) Maren Lauridsdatter Løvenbalk, se ovf. note 4. – (36) frynt: ven (Kalk. I.791a). – (37) Sml. JL I.27. – (38) Sognepræsten til Foulum, Tjele og Vinge menigheder Jens Stigsen (d. 1559) (Wiberg III.321). Nævnes som sognepræst her 1545, jf. KhS 7. rk. III.17. – (39) Sognepræsten boede i landsbyen Foulum (Tjele s., Sønderlyng h.), der tidligere var et eget sogn med egen kirke. 1656 blev Foulum og Tjele sammenlagt, da det første sogn var så ringe, og da kirken, hvori der i mange år ikke havde været prædiken, var forfalden. – (40) betegnet. – (41) Rigshofmester Mogens Gøye (d. 1544). – (42) Rigsråd Knud Bille (d. 1543). – (43) Rigsmarsk og rigsråd Erik Eriksen Banner (d. 1554). – (44) Rigsråd, hofmarskal Knud Pedersen Gyldenstjerne (d. 1552). – (45) Hovedgård i Tim s., Hing h. – (46) Usikkert hvilket Grindsted der er tale om. – (47) Rhinske gylden blev efter tysk forbillede udmøntet fra slutningen af det 15. årh. Ifl. Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 41 skulle 1 rhinsk gylden være = 2 mark, senere = 2½ mark. Finvægten blev 1514 fastsat til 23,68 g guld. Ved fdg. 21. oktober 1538 (hvis bestemmelser det ikke lykkedes at gennemføre i praksis) sattes 1 rhinsk gylden til 3 mark danske og ved reces 1540 § 12 til 12 skilling danske. Jf. Galster. 164ff., 174ff., 180ff. – (48) Meningen må være *angerløst* (denne form i Add 152,2° nr. 49 og Thott 1202,2° nr. 96). – (49) Jf. JL I.23. – (50) Om denne betegnelse for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.51f. – (51) ni (9). – (52) Jens Laursen Tonboe, sognepræst til Vester Velling og Skern (Wiberg III.516). – (53) Skern og Vester Velling i Middelsom h. – (54) hævdede, påstod. – (55) Just Lauridsen Ranch (1476–1575), nævnes som sognepræst i Vinkel 1545 (KhS 7. rk. III.18), men blev vist først 1551 (i en alder af 75 år) udnævnt til sognepræst til Vinkel (senere Vinkel og Rind), hvor han efterfulgte Mikkal Kudal, der var præst her fra før reformationen. Han blev sen. provst for Middelsom herred. Om ham se

Henning Heilesen i Fra Viborg Amt 1955.91ff. Han var fader til præsten og digteren Hieronymus Justesen Ranch. – (56) Vinkel, sogneby i Middelsom h. Just Lauridsen Ranch boede på den kronen tilhørende gård Horsdal i Vinkel s., sen. på kronens gård Odsgård, Vinkel s. – (57) Peder Sørensen, sognepræst til Vester Velling og Skern menigheder, ovenn. Jens Tonboes eftermand (Wiberg III.516; Johan Hvidtfeldt i Fra Viborg Amt 1953.121f.). – (58) Skern (Middelsom h.). – (59) sammenknyttet i ægteskab (Kalk. IV.447; *trogive*: love til ægtefælle, sammenknytte i ægteskab). – (60) Har ikke kunnet identificeres. – (61) Der er flere sogne og byer af navnet Enslev: i Nørre-Dyrs h. og i Gerlev h. findes sogne af dette navn; i Kolt s., Ning h., og i Velle s., Hovbjerg h., findes landsbyer af dette navn. – (62) Jørgen Lauridsen Løvenbalk (d. efter 1531) til Tjele. – (63) Knud Mogensen Løvenbalk er formentlig født omkr. 1526; han var således kun ca. 10 år gammel i 1536, da moderen indgik det omhandlede forlig. – (64) mest. – (65) være under øjne: trodse, skade (Kalk. IV. 983b). – (66) JL I.23. – (67) fem = fimpt, se 199.16; JL I.23 har fristen *innæn thrithi fæmt*. – (68) JL I.23. – (69) Lambertus' dag: 17 september. – (70) Se 199.18. – (71) Se 201.32. – (72) Se 201.33. – (73) Se 199.19. – (74) Se 204.21. – (75) Se 201.34. – (76) Se 199.20. – (77) Se 203.27. – (78) Rigsråd Eiler Rønnow (d. 1565) til Hvidkilde. – (79) Se 204.28. – (80) Se 201.40. – (81) Se 201.41. – (82) Se 204.30. – (83) Se 199.22. – (84) Se 204.32. – (85) Herman Skeel (d. 1555) til Jungetgård, Nygård m. v. Han havde studeret i Wittenberg, blev 1542 sekretær i kancelliet, 1549 rentemester, 1552–55 landsdommer i Nørrejylland. – (86) Se 199.25. – (87) Jacob Brockenhuus (d. 1577), 1552–55 lensmand på Ålborghus, 1555–63 Helsingborg, 1563–65 Stege; 1562 admiral. – (88) Se 201.4. – (89) Se 201.5.

209 Rettertinget 20. september 1554 (Odense)

Et dokument, der under en tidligere retssag ikke havde været påberåbt, skønt der havde været anledning dertil, og som først nu efter udstederens død påberåbtes, fundet magtesløst og kunne ikke ændre en mellem slægtninge tidligere indgået overenskomst om skifte. Hvis arvingerne efter den, der påberåbte sig det omhandlede dokument, mente, at deres ret var forspildt, måtte de herom rejse sag imod deres arvelader.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.308^v (findes yderligere i 2 hss.).

Vor schickit for os paa wort retherting os elskelige Axel Vrne² till Siøgaardt³ wor mandtt och thienere, oc hagde y rette steffnt os elskelige frue Ane,⁴ Iahan Vrnis,⁵ rideris, efftherliffuersche, oc hindis Bønn, os elskelige Lage Vrne,⁶ wor mandtt och thienere, for att the ßchulle haffue bestoedt⁷ for gode mendtt att haffue ett breff oc quitantze, som skall were mester Anders Globs⁸ handschrifftt, ßom hans fader⁹ schall haffue beßeglitt, om nogen arff effther biscop Lage Vrne.¹⁰ Och berette Axell Vrne, att hand och hans broder, Hanns Vrne,¹¹ for en xij aar siden forleden paa theris salige faeders, Knud Vrnis,¹² wegne for os ß wdj rette steffnt for^{ne} frue Anne, her Iahan Vrnis, mett hindis

och hindis børns lage werige for en arff effther hans fader broder, for^{ne} biscop Lage Vrne, som hindis hoßbund och hun hagde¹³ opboritt, oc hans fader icke wor skieedtt fylliste wdj, oc hun thend tidtt bleff tildømp¹⁴ att vdlege thennom ßame arff paa clar register wedt ßyn edtt, som ßame wor egen dom widere formelder, som Axell Vrne her for oß straxtt wdj rette lagde. Widere berette Axell Vrne, att ther ßame wor dom wor gangen, sloge hindis wener ßig y ßame handell¹⁵ oc giorde thennom en contragtt emellom, huilcken contragtt hand mente, for^{ne} frue Anne hagde beßeglet thennem meth at beßuige och bedrage, fordj hun hagde forffalskit ßitt indzegell for ßame breff, som well beuißligtt wor, och ther Axel Vrne oc hans broder sligtt fornumme, ßteffnede the for^{ne} frue Anne for osß paa thet ny vdj rette paa wort slott Kiøbinghagen. Tha giorde hun ßig ßiug, och hindis folck ßagde hinde att were ßiug och lige hiemeligen y ßitt kamer, att ingen kunde kome hinde till orde, men dog thend fyrste natt, effther hun wor steffntt, gaff hun ßig hiemeligen aff Kiøbinghagen till theris fader, for^{ne} Knudtt Vrne y Fyen, och ther meth hinder liste¹⁶ forhuerffuede hans ßtadffestelße paa for^{ne} contragtt, huilcken contragtt och ßtadffestelße for ßlig handell ßkyldtt er døpmt dødt och magtløße, som hand och strax for osß beuißte med sitt eget dombreff,¹⁷ som hand oc straxtt for os beuißte meth wor egenn dom breff, som hand her for os y rette lagde; oc ther Axell Vrne och hans broder icke nøgdis meth thet register, frue [Anne]¹⁸ thennom forelagde, oc the¹⁹ hinde och hindis egne och hines børns lage werige, som ßame tiid wor y rette ßteffntt, att hindis hoßbund och hun schulle haffue foett miere aff biscop Lage Vrnis godz, endtt thet register wduißer, frue Anne ßame tidtt y rette lagde, oc ther for er nederfeldig døpmtt, som Axel Vrne straxt for osß beuißte mett wort eget dombreff,²⁰ hand ther paa i rette lagde, fordj hun bleff funden till ßin logh oc icke thend thiid kunde giffuen, oc ther effther forffulde Axell Vrne oc hans broder theris ßagh ind for wor och rigens rett, saa langtt att the ßtode for theris indfførßell y for^{ne} frue Anes godz, och tha kom ther aff hindis wener oc forente och forligtt thennom om ßame sagh, att thet schulle were for^{ne} frue Anne och hines børn oc Axell Vrne och hanß broder en clar, euig oc afftalen sagh emellom om ßame arff till euig tiidtt, oc for^{ne} frue Ane schulle giffue Axell Vrne och hans broder et thußinde gyllen och en halff lest kornn till euindelige att eyge. Och wdj rette lagde Axell Vrne enn vidiße vnder rigens jndsegell aff ßame contragtt, som wor wdgifuit wnder datum Mxliij,²¹ lydendes att for^{ne} frue Anne meth ßin frij willige effther hindis elste ßøn, Marquor Vrne,²² som wor hindis rette werige, oc flere hindes oc hindes børns weners raadtt oc sambtycke till

mindeligheth forsonit oc fordragen er meth for^{ne} Hans Vrne oc Axell Vrne och theris syskinde om ald thend trette, som thennom till thenne dag emellom werett haffuer om nogen arff effther biscop Lage Vrne, forðum biscop wdj Roskildtt, saa thet schulle were thennom paa begge sider om same sag en clar, euig, afftalen sag till euig tid oc thacke huer ander gott paa begg sider &c., som same contragtt ythermere jndeholler och wduiBer. Och berette Axell Vrne, att hannom er till videndis wordenn, att for^{ne} frue Anne oc hindis børn lade thennom høre framdellis meth tiden att wille thalle paa samme sag emodtt for^{ne} endelige contragttis lydelße, thennom siste gang emellom gangen och giort er, meth hans faders quitantze, som the sige thennom at haffue paa same arff, som hand mente icke att schulle were retteligen att komen, om the thend hagde.

Ther till buaret Lage Vrne²³ oc Jørgen Skoffggaardtt²⁴ fyrst, att ther her Johan Vrne hagde anamit samme arff effther biscop Lage Vrne, tha schriff hand sine syskinde till, och tha kom osß elskelige Claus Vrne,²⁵ wor thro mandtt och raadt, oc hans broder, osß elskelige Jørgen Vrne,²⁶ paa deris faders, Lage Vrnis, wegne oc schiffte same arff, oc gaff hans fader quitantze paa theris faders wegne, som hand oc straxtt y rette lagde. Sameledis hagde osß elskelige frue Ingertt,²⁷ Knud Vrnis, møtt ther same tidtt och paa syn hoßbunds, Knud Vrnis, wegne anamit hans partt och tißligeste giffuit her Iahan Vrne syn quitantze, dog forbeholtt y same sin quitantze, att ther som nogit fands effther thendtt dag aff biscop Lages godz, som wor wskiff, tha schulle thet komme alle arffuinger till goede &c., huilcken quitantze Lage Vrne straxtt y rette lagde, som wor wdgangitt om pindz dag tide Mdxix. Ther nest berette Lage Vrne, att hans faders broder²⁸ hagde ther effther giort hans fader²⁹ endelige quitantze oc wdj rette lagde same quitantze, wdgiffuit y Kiøbinghagen vnder datum Mcxxxix, Stj. Hans Baptiste dag,³⁰ lydendis att Lage Vrne oc Knud Vrne, brødere, meth theris syster, Alhedtt Vrne,³¹ hagde giort theris broder, her Iahan Vrne, rither, en endelige quitantze for ald thend arff, hand effther theris broder, biscop Lage Vrne, opboritt hagde, som same quitantze ythermere wduiBer. Ther hoß y rette lagde Lage Vrne en salig mester Anders Globbs handschriff, att hand bekiender att haffue schreffuit for^{ne} quitantze emellom her Iahan Vrne och hans brødere, oc at Lage Vrne oc Knud Vrne schulle thend y hans offueruelße beßglitt, oc offuer same quitantze hagde Axell Vrne thallit hans moder till y hans oc hans syskindis vmyndige aar och icke steffntt eller kallitt hans oc hans syskindis lage werige, oc ther offuer foett ett thußinde gyllen och jochams daller³² oc en halff lest kornn aff

hans moder for ßame ßag, som hand mente meth vrett, och mente, att Axell Vrne wor pligtig thet tilbage att giffue, effthertj same quitantze nu er tilstede komen, och mente Lage Vrne, at thendt contragtt, hans moder y thend ßag wdgiffuit hagde paa hans och hans syskindes federne arff, burde icke att komme thennom til skade y noger maade y thend ßag oc y rette lagde ett breff, som osß elskelige Michell Brockenhuße³³ nu nyligen bestodt fore noger gode mendtt, att thend tiidtt Hans Vrne oc Axell Vrne wor for Rygaardz³⁴ portt oc wille haffdtt indfførßell y frue Annes godz, tha ßagde hun, att hun hagde hagdtt en quitantze aff Knud Vrne paa ßame arff, hagde thend weret tilstede, tha schulle the inthet haffue foett. Tißligeste ett breff, ßom osß elskelige Erich Knutsßen,³⁵ wor mandtt och thienere, hagde wdgiffuitt, att hand och hagde hørddt ßame ordtt aff frue Anne ßame tidtt, och ett breff, ßom Iens Huid³⁶ wdj Lørup,³⁷ herritzfogit wdj Gudme herritt, hagde wdgiffuitt, att handtt ßamme tiidtt wed Rygaardtt hagde hørt ßlige ord aff frue Anne.

Ther till suaritt Axell Vrne, att thend quitantze, hans moder wdgiffuitt hagde, hagde hand aldels rett ßig effther, men thend anden quitantze, hans fader y thend ßag schulle haffue wdgiffuitt, mente hand icke att werre reteligen attkomen och mente, att ther ßom hans faders ßegell end hagde findis ther fore, tha er thet icke komit ther fore meth hans faders minde, och mente, att thet witne, ßom mester Anders Glob y thend ßagh wdgiffuit hagde, icke att werre vthen en mandz witne oc ingen mandz witne effther logen,³⁸ oc mente, ther ßom for^{ne} frue Anne meth rette hagde hagdtt ßame quitantze, hagde hun well skott paa thend³⁹ y hans faders liffuendis liff, ther for^{ne} wore dome gick hinder wnder øgne⁴⁰ for osß och wortt elskelige raadtt y ßame ßag eller ther effther for vor och rigens cantzeler, ther ßagen bliff ther forffuldt, och mente Axell Vrne, att effthertj frue Ane aldrig nogen aff the thider haffuer skott paa ßame quitantze, att hand indthet wor pligtig thend att nyde eller vndgielle, om ßame quitantze end wor retfferdig, men stodtt paa ßine endelige dome oc contragtt, ßom hand hagde y thend ßagh, oc mente Axell Vrne, att ther ßom y frem tiden flere ßlige breffue findis eller opkome hoß frue Anne eller hinders effther hans fader, moder eller broder, och icke nu kome tilstede, att hand kand ßuare thertill, emedens hand leffde, tha wille hand eller hans arffuinge thennom huercken nyde eller vndgielde, thj att noger aff frue Annis, ßom wor Lage Vrnis broder, Karll Vrne,⁴¹ hagde laditt wdgraffue gott folckis indsegle och beßeglit falske breffue mett, ßom huer mandtt witherligtt wor, och effthertj frue Ane ßielff hagde brugitt ßligtt ett ffalsk stycke modtt Axell Vrne y Kiøbinghagen meth hendis egit jndsegle, ßom stodtt for thenne quitantze,

icke wor ther retteligen for komit, och befrøgthede sig, at blige breffue meth tiden findis kunde, hannom oc hans meth arffuinge och theris arffuinge till skade. Tißligeste mente Axell Vrne, att the witner, som for^{ne} Lage Vrne oc hans moder nu y thiße dage nyligen tagitt haffuer, oc handtt icke wor kallitt till effther wor receßis lydelse,⁴² att the icke burde att kome hannom till hinder y thenne sin sag, oc thend contragtt, som thennom sielff sist emellom giort wor, hadde frue Anne mett sin elste søn, Marquor Vrne, som wor hindis rette lage werige, och mett flere hinders oc hinders børns weners raadtt giortt, beßeglitt oc sambycct, och meente, att hannom ther for burde same godz oc pendinge att behole, som hannom wdlagdt wor oc thet ther meth att were en afftalen sagh y alle maade.

Mett mange flere ordt oc thalle thennom therom paa bode sider emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens leglighett sagde wy ther saa paa fore rette, att efftherthj Axell Vrne fore osß beuiste mett wor egen dom, att hand hadde logligen steffntt for^{ne} frue Anne, her Iahan Vrnis, wdj rette meth hinders egen och hinders och hinders børns lage werige, som hans dome klarligen formelldede, och frue Anne icke tha skødt paa nogen quitantze, icke heller ther same sag bliff forffuldtt for rigens rett, oc icke helder emeden Axell Vrnis fader leffde, tha bør thend quitantze, som Lage Vrne nu y rette lagde oc sagde, att Axell Vrnis fader schulle haffue vdgiffuet, icke at komme Axell Vrne eller hans meth arffuinge eller theris arffuinge effther thenne dag till skade y noget maade, men Axell Vrne och hans meth arffuinge for^{ne} ett thußinde gyllen och daller och thend haluff lest korn att haffue, nyde och beholle, som for^{ne} frue Ane thennem wdlagdt haffuer, och thend sieste contragtt, frue Anne oc Axell Vrne emellom gangen er, wed sin fulde magtt att bliffue; och therßom Lage Vrne eller hans syskinde ther wiidere paaskader, tha thalle theris moder, for^{ne} frue Anne, till, om the meene hinde nogitt att haffue giffuit bort aff theris, och ther gaa thennom emellom saa mögit som rett er.

Datum Othinße, thend torßdag nest effther Stj. Lambertj dagh,⁴³ wdj wor egen neruerelße, neruerendis osß elskelige Jahan Friiß,⁴⁴ wor cantzeler, her Anders Bille,⁴⁵ her Claus Bille,⁴⁶ her Otte Krumpen,⁴⁷ her Mogens Gylenstierne,⁴⁸ her Per Skram,⁴⁹ rither, Byrge Trolle,⁵⁰ Oluff Munck,⁵¹ Erick Krabe,⁵² Jørgen Lycke,⁵³ Gabriell Gylenstierne,⁵⁴ Thage Thott,⁵⁵ Claus Vrne,⁵⁶ Werner Paßbierig,⁵⁷ Per Oxe,⁵⁸ Nels Lange,⁵⁹ Holgertt Roßenkranz,⁶⁰ Christoffer Huitfeldtt⁶¹ oc her Lage Bragde,⁶² rither, wore thro mend och raad. 1554.

(1) Om stridighederne vedr. arven efter biskop Lage Urne se yderligere rettertingsdomme 1540 (KRD I.381ff.), 9. september 1542 (KRD II.283ff., jf. 533; GdD I.70ff.) og 17. juni 1551 (I nr. 174; GdD I.149ff.). De i dommen nævnte personers indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

Jørgen Urne † 1480								
Jørgen Urne Landsdommer i Skåne † 1510	Lage Urne Landsdommer i Skåne † 1530	Lage Urne Biskop i Roskilde † 1529	Johan Urne † 1537 Rigsråd ~ Anna Rønnow † ca. 1572	Knud Urne † 1543 Rigsråd ~ Inger Valkendorff † 1555	Alhed Urne † 1544 ~ Tetz Rosenggaard til Farum			
Jørgen Urne Lands- dommer i Skåne † 1560	Claus Urne Rigsråd, rektor Kbh.s uni- versitet, lands- dommer i Skåne † 1561	Jørgen Urne † 1558 ~ Anne Glob	Christoffer Urne ~ Kirstine Lykke	Lage Urne † 1559	Anne Urne ~ Jørgen Skov- gaard † 1557	Markvard Urne Kannik	Hans Urne Lensmand † 1552	Axel Urne Rigs- kansler † 1577

(2) Axel Urne (d. 1577), 1567–70 rigskansler, søn af nedenn. Knud Urne. – (3) Hovedgården Søbysøgaard i Nørre Søby s., Åsum h. – (4) Anne Markvardsdatter Rønnow (d. 1572), søster til biskop Joachim Rønnow. Jf. I 174.2. – (5) Rigsråd Johan Urne (d. 1537) til Rygård og Engestofte. Han var 1ste gang gift med Mette Johansdatter Oxe. – (6) Lage Urne (d. 1559) til Rygård. – (7) hævdede, påstod (Kalk. I.178b bet.8). – (8) Rentemester, magister Anders Glob (d. 1546). Hans broderdatter Anne Albertsdatter Glob var gift med Jørgen Urne til Engestofte, se stamtavlen ovf. – (9) o: Johan Urne. – (10) Biskop Lage Urne (d. 1529), se stamtavlen ovf. – (11) Hans Urne (d. 1552) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg). – (12) Rigsråd Knud Urne (d. 1543) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg) og Søgård. – (13) Ordet gentaget i forlægget. – (14) Rettertingsdom 1540, se KRD I.381ff. og forfølgningen april–juli 1542 ib. II.533. – (15) Optræden, adfærd, handlemåde (Kalk. II.153a bet.1; OdS VII.823 bet.1). – (16) *Hinderlist*: underfundighed (Kalk. II.236b). – (17) Rettertingsdom 9. september 1542 (KRD II.283ff., GdD I.70ff.). – (18) Navnet mgl. i forlægget. – (19) Ordet gentaget i forlægget (linjeskifte). – (20) Se herom rettertingsdommen 17. juni 1551 (I nr. 174; GdD I.149ff.). – (21) Kendes ikke. – (22) Markvard Urne; han var i 1549 kannik i Roskilde og døde ugift. – (23) Lage Urne (d. 1559) til Rygård. – (24) Jørgen Skovgaard (d. 1557) til Skovgård; han var 2den gang gift med Anne Urne, datter af rigsråd Johan Urne og Anna Rønnow, se stamtavlen ovf. – (25) Se 201.40. – (26) Jørgen Urne (d. 1560) til Boserup, 1544 og 1548 landsdommer i Skåne. – (27) Inger Axelsdatter Valkendorff (d. 1555), gift (før 1503) med rigsråd Knud Urne. – (28) Rigsråd Knud Urne. – (29) Rigsråd Johan Urne. – (30) 24. juni. – (31) Alhed Urne (d. 1544), gift med Tetz Rosenggaard (d. 1519) til Farum. – (32) Se 199.5. – (33) Mikkel Brockenhuus (d. 1555) til Brangstrup og Damsbo,

1538–45 lensmand på Nyborg slot. – (34) Hovedgården Rygård i Langå s., Gudme h. – (35) Erik Knudsen Rud (d. 1577) til Fuglsang og Møgelkær. Hans søster, Birte Knudsdatter Rud (d. 1573), blev 1562 gift med rigskansler Axel Urne. – (36) Jens Hvid, herredsfoged i Gudme h. Ved kgl. åb. br. 8. november 1554 (Kanc. Br.) fik han, som i lang tid havde været herredsfoged i Gudme h. og til løn derfor haft den gård kvit og frit, som han nu ibor, og som nu var en gammel, udlevet mand, der ikke længere kunne være herredsfoged, tilladelse til med sin hustru Birgitte at beholde gården kvit og frit for sin og hustruens levetid. – (37) Landsby i Ryslinge s., Gudme h. – (38) Sml. SkL 144 og JL II.93, sidste punktum, jf. også 4. Mosebog 35.30, 5. Mosebog 17.6 og 19.5 samt Matthæus 18.16. DL 1–13–1 bestemte, at „Vidne er ej mindre end to Personer, overensstemmende, og udi een Ting“. Grundsætningen fandtes tidligere i næsten alle landes lovgivning, jf. A. S. Ørsted, *Eunomia IV* (1822). 385ff., Montesquieu, *De l'Esprit des lois* (1748) livre xii, chapitre iii, og den gamle norske retssætning: Et vidne er som intet, og to er som ti (J. H. Deuntzer, *Den danske Civilproces* (1900).275). – (39) skyde på: påberåbe sig (Kalk. III.800a bet.12). – (40) *gick wnder øgne*: gik imod (Kalk. IV.983b). – (41) Karl Urne, immatrikuleret i Wittenberg 1542, opholdt sig 1558 i Lübeck, overlevede sin moder Anna Rønnow, men havde allerede i 1549 begyndt at sælge sit arvegods til sine søskende, hvilket gav anledning til en proces 1572 efter hans død, se GdD III.174ff. – (42) Reces 6. december 1547 § 8, jf. reces 13. december 1558 § 14. – (43) Se 208.69. – (44) Se 199.18. – (45) Se 201.32. – (46) Se 201.33. – (47) Se 199.19. – (48) Se 204.21. – (49) Se 201.34. – (50) Se 201.35. – (51) Se 199.20. – (52) Se 203.27. – (53) Se 199.7. – (54) Se 204.28. – (55) Se 201.39. – (56) Se 201.40. – (57) Se 201.41. – (58) Se 204.30. – (59) Se 199.22. – (60) Se 199.23. – (61) Se 204.32. – (62) Se 201.42.

210 Rettertinget 5. november 1554 (Nyborg)

Den, der vil kære på ejendom, har ikke krav på af retten at få udfærdiget et tingsvidne om sine indsigelser, når modparten straks erklærer sig rede til at gå i rette med den pågældende om ejendommen.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.319^r (findes yderligere i 47 hss.¹).

Wor schickitt for osß paa wortt retherting osß elskelig frue Kierstine Lyckis dather² till Ryegaardtt³ oc tiltalit Jens Huid⁴ wdj Lørup,⁵ herritzffogitt wdj Gudumherrit,⁶ fore att hand icke wille giffue hinde beschreffuit, at hun hagde weritt inden Gudme herritzting och giffuitt ilding⁷ och kiere paa thend iordtt och egendomb, som osß elschelig Jahan Friis⁸ till Heßelager,⁹ wor thro mandt, raad och cantzeler, nu till Bitt godz indigit¹⁰ oc indlugtt¹¹ haffuer.

Ther till suarett lens Huid, att thend tiidtt, for^{ne} frue Kierstine gaff illing oc kiere paa thend egendom, for^{ne} Jahan Friis jndheignitt haffuer, tha møtte for^{ne} Jahan Friis møndige fogitt och bød ßig wdj thend ßag wdj rette emodtt for^{ne} frue Kierstine, om hun nogen retighed kunde haffue till thend egendom, hun paaklagitt, tha wille handtt straxt plege hinde minde¹² och rett, och ey frue

Kierstine tha wille were wdj rette, men aleniste wille haffue beschreffuitt, att hun ßaa hagde clagitt, och mente lens Huid ther fore, att effthertj Jahan Frißis fogitt ßtod offuer bødigt¹³ straxtt att wille gaa mett hinde y rette oc lide dom och rett wdi thend ßag, hun paaklagitt, och hun icke wille were wdj rette, att hand ther offuer ingen tingis wittne wor hinde pligtig wdj thend ßag.

Mett mange flerre ord och thalle thennom ther om paa bode ßider emel-lom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens lehligheth sagde wij ßaa paa fore rette, att for^{ne} lens Huid ingen vrett haffuer giortt for^{ne} frue Kierstine wdj thend ßag, men bør ther fore aldels quitt, frij oc angerløß att were.

Datum Nyborig, thend mandag nest effther alle heligens dagh,¹⁴ wdj wor egen neruerelße, neruerendis osß elskelige Eyller Rønou¹⁵ till Huidkildtt,¹⁶ wor thro mand och raadtt, Werner Sualle¹⁷ till Bißbo,¹⁸ wor landzdomere her wdj wort land Fyen, Erich Bille¹⁹ till Linduedtt,²⁰ Otte Rudt²¹ til Mygillkier,²² Axell Vrne²³ till Siøgaardtt²⁴ och Nels Hendrickßenn²⁵ till Thoesterup,²⁶ wore mendt och thienere. 1554.

(1) I disse findes dommen oftest gengivet (med urigtig datering 1557, 1558 el. 1588) efter en udateret vidisse af Viborg Landsting (1555–57). – (2) Kirstine Pedersdatter Lykke (d. tidligst 1570), gift med Christoffer Urne (d. 1565. Om ham se rettertingsdom 1564 (GdD III.13ff.); den heri omtalte rettertingsdom af 6. november 1549, hvorved Christoffer Urne dømtes til at være løgner og mindremand og til at hensættes i sikker forvaring, findes foruden i HDDomb. også i GkS 844,2^o (Karen Krabbes kopibog) fol.74^r, jf. Hans Knudsen, Joachim Rønnow (1840).145f., hvor dommen er meddelt i udtog). – (3) Se 209.34. – (4) Se 209.36. – (5) Se 209.37. – (6) Gudme herredsting. – (7) Klage (Kalk. II.383a). – (8) Se 199.18. – (9) Hovedgård i Hesselager s., Gudme h. – (10) inddige, omgive (et stykke land) med en vold, der tjener som hegn el. skel (OdS IX.233). – (11) indhegnet (Kalk. II.407b). – (12) Forlig, overenskomst; forbindelsen *minde och rett* hyppig i ænyd. (Kalk. III.92a bet.5). – (13) villig, rede (til). – (14) Allehelgensdag: 1. november. – (15) Se 208.78. Han var ovenn. Christoffer Urnes morbroder. – (16) Hovedgården Hvidkilde i Egense s., Sunds h. – (17) Se 199.25. – (18) Hovedgården Bisbo (nuv. Brahesborg) i Gamtofte s., Båg h. – (19) Erik Bille (d. 1574), 1554–68 forlenet med Sallinge h. – (20) Hovedgården Lindved i Stenløse s., Odense h. – (21) Otte Rud (d. 1565), sen. (1565) admiral. – (22) Hovedgården Møgelkær (tidl. Kærsgård) i Rårup s., Bjerger h. – (23) Se 209.2. – (24) Se 209.3. – (25) Niels Henriksen Sandberg (d. 1592). – (26) Hovedgården Tøjstrup i Ryslinge s., Gudme h.

211 Rettertinget 18. december 1554 (Nyborg)

Nogle mageskifter, som kronens bønder havde gjort med rigsråd Johan Urne til Rygård, kendt ugyldige af rettertinget, da de var foretaget uden tilladelse.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.322^v (findes yderligere i 2 hss.).

Litt.: Poul Meyer.358f.

Wor schickit for osß paa wortt retherting wore och cronens tienere wdj Langoo¹ paa thend ene ßide oc osß elskelige frue Ane,² Jahan Vrnis³ efftherleffuersche, oc frue Kierstine Lyckes dather⁴ tiill Rydegaardt⁵ paa thend anden ßide, och wor nu wdj gaar theris rette ßiette wge dag att møde wdj then ßag, effther ßom thenne ßagh igaar sex wger wor opßatt tiill igaar, att the skulle kome for osß y rette mett alle the breffue och beuiiðning, the paa enthen ßider hagde, eller och nyde och wndgielle wille; oc tiltallitt wore och kronens bønder for^{ne} frue Anne oc frue Kierstine fore nogen iordtt och egendom, ßom her Iahan Vrne haffuer magelagdt och kiøbt ßig tiill aff wore och kronens thienere wdj Langoo, en partt wdj framffarne konningers tider och en part wdj wor tidtt, oc bønderne ßielff beclagit, att thennom ther fore icke er skiedtt fylliste oc tißligeste, att her Iahan Vrnis breff thennom icke heller hollit er, som hand thennom y ßaa made giffuitt haffuer. Sameledis beclagit och wore och kronens bøner, att huiß iordtt oc egendom her Iahan Vrne aff thennom ßaa faaett haffuer, then er indhegnit, oc thend bønderne igen aff hannom haffuer foett haffuer, thend ligger wdj marckene, och beffrøgtheth wore och kronens thiene ther fore, att efftherthj marcken nu er komit wdj trette, att ther motte kome reb paa marckenn och mente, att thend egendom, her Iahan Vrne aff thennom foett hagde, skulle the wille holle fore ennemerkker,⁶ och bynderniße tha skulle gaa wnder reb, oc the ther offuer skulle skørte⁷ och lide skade, ßom the meente meth vrett; och meente bønderne, att the icke wor pligtig tiill att holle her Iahan Vrnis arffuinge, huiß breffue the hannom wdj ßaa made giffuit hagde, efftherthj hans wor thennom icke hollitt.

Ther tiill ßuarett for^{ne} frue Anne oc frue Kierstinne, att the inthet hagde formindskitt wore och kronens bønder eller wfforethit thennom emodt her Iahan Vrnis breff oc berette, att huiß her Iahan meth wore och kronens bønder mageskiffte hagde, thet hagde the foett fylliste fore, och thet wor goett inden tinge, oc en part ßchulle were skiedtt meth hogborne fyrste konning Frederikis, wor kiere herre faders, tilladelse. Och ther paa fyrst y rette lagde frue Anne oc frue Kierstine ett breff aff Gudme herritz ting vnder datum Mdxj,⁸ lydendis att Hans Nelßen y Lango skøtte her Iahan Vrne ett stycke iordt ligendis emellom Heslehaffen oc Torpe gaardt⁹ mett Chrestenn Rantzous¹⁰ tilladelse for ett andit støcke iordtt, her Iahan Vrne skøtte Hans Nelßen igen &c. Jtem et andit breff aff Gudme herritz ting vnder datum Mdxij,¹¹ lydendes

att Iep Polsßen och Per Mandtt hagde stadffest for^{ne} magelag oc skiøde &c. Item ett skøde breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxvj, lydendis att Lauridz Olsßen y Lango oc Astrid Nelsßen ibidem skøtte her Iahan Vrne aldt thend iord oc egendom, the haffuer y Friis Elle for en anden iord, her Iahan Vrne skøtte thennom igen. Jtem ett andit skøde breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxx, lydendis at Nels Persßen i Langoo skøtte her Iahan Vrne thuo støcker jordtt, en ager, som wender op till hans lodtt, och en ager, som ligger paa Lango Holbeck, fore ett bygstedt oc iordt, her Iahan skøtte hannom igien &c. Jtem ett breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxxv, lydendis at Per Morthensßen y Langoo skøtte her Iahan Vrne thuo ager, thend ene paa Laage Holbeck oc Killis Lycke¹² till euindeligen ege for ij andere ager &c. Jtem ett breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxxvj, lydendis att alle kronens bønder y Langoo skøtte her Iahan Vrne ald thend dell och retighedt, som dj hagde y Dyffdal dam wdj Bitt høgiste flodemoll¹³ fore anden iordt, som same breff ythermere indeholder &c. Jtem ett breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxxvij, lydendis att Poel Michelßen y Langoo meth sin søns willige skøtt och magelagde till her Iahann Vrne fem stycker iord, the thuo y Kielis Lycke oc the threij paa Hollebeck for anden iordtt &c. Jtem ett breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxxix, lydendis att Nels Andersßen i Langoo till wederlagde och mageskiffte till her Iahan Vrne treij stycker iord, ett paa Holbeck, thet andit paa Tørba toffte oc ett skeppe land paa Holmene¹⁴ for anden iordtt &c. Jtem ett breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxxxij, lydendis att Karin Poels y Langoo paa sine egne, Per Lassenn y Heßelager oc Per Jensßen i Offenskouff¹⁵ paa hindis børns wegne skøtte her Iahan Vrne thre ager, ij ligendis paa Holbeck oc then anden y Kieldelß Lycke, for anden iordtt &c.; sameledis skøtte Clemend Bonde ibidem her Iahan Vrne en ager paa Torberrig tofftt oc en ager paa Holbeck for anden iordt, sameledis skøtte Nels Laursßen her Iahan Vrne j ager paa lange Holbeck och en ager wedtt Tull riis for anden iordtt; fremdelis skøtte Lauritz Hansßen her Iahan Vrne en ager paa Lange Holbeck, thuo paa Bosteboll, j ager y Kieldelß Lycke oc en paa Torberig toffte for anden iordtt. Jtem skøtte Nelß Pallisßen ibidem her Iahan Vrne j ager paa Lange Holbeck for anden iordtt &c. Jtem ett andit breff aff Gudme herritzting vnder datum Mdxxxij, lydendis att Hans Smedtt y Langoo skøtte her Iahan Vrne ett stycke iord paa Torben tofftt, som er ett høffdz¹⁶ stycke. Tißligeste skøtte her Per Mulle,¹⁷ prest till Lango, her Iahan Vrne ald thend dell wdj Sandholtz dam sønden weyen, som ligger till Lango prest gaardt. Sammeledis et støcke iordt, som

kiercken haffuer paa Torbiørns toffte fore fylliste och wederlag &c. Ther nest et breff aff Gudme herritzting wnder datum Mdxix, lydendis att Nels Bunde y Lango skøtte frue Ane, her Iahan Vrnis, en eng y Maglle moße neden fore Trolle ager oc en anden ager, ligendis neden thuo ager neden Guldhøy oc en anden eng y Kielbeck madtt¹⁸ for anden iordt &c., som ßame breffue ythermere indeholler och wduiße. Ther effther y rette lagde for^{ne} frue Anne oc frue Kierstine ett beffalings breff, ßom hogbemelte fyrste, wor kiere herre fader, ladit vdga, att the skulle haffue komit paa thend egendomb, ßom her Iahan Vrne magelagde mett kronens bønder wdj hans nadis tiidtt och forffaritt, om kronens bønder skede skiell och fylliste y ßame magelag eller ey, och menthe frue Anne oc frue Kierstine ther fore, att for^{ne} magelag burde ved ßin fulde magtt att bliffue.

Ther till ßuarett osß elskelige Frantz Brockenhuß¹⁹ tiill Egeskouff,²⁰ wor mand, thienere och embitzmand her paa wort slot Nyborg, paa for^{ne} wore oc kronens bønders wegne wdj Langoo, att her Iahan Vrne haffuer wdj hogborne fyrsteres och framffarne konningers tider, konning Hans, wor kiere herre fader broeders, konning Christian, konning Frederick, wor kiere herre faders, loglige ijhukommelße, saa oc for^{ne} frue Anne wdj wor tiidtt magskiffitt meth wore och kronens thienere wdj Langoo wthen alle theris och wor beuilling, tiladelße eller stadfestelße, wthen alene en for^{ne} wor kiere herre faders beffaling till noget gode mendtt, ßom skulle haffue hagdt ett paaßyenn,²¹ att wore och kronens thienere skulle haffue sked skiell, oc thet icke skiedtt er, dog aligeuell er ßamme magskiffitt gangen for ßig, ßom Franz Brockenhuß mener mett vrett, oc ßatte ther fore wdj alle rette, om the magelag, ßom for^{ne} bønder wdj ßaa mode giort haffuer, bør nogen magtt att haffue, och om for^{ne} iordtt icke bør igen att komme till the wore och kronens gaarde, ßom the fra komen ere.

Mett mange flere ord och talle thennom ther om paa alle ßider emellom wor.

Tha effther tiltall, giendßuar och sagens leglighedt sagde wij ther ßaa paa fore rette, att alle de for^{ne} skøder och maglag, som wore och kronens thienere wdj Langoo ßaa haffuer giortt mett for^{ne} her Iahan Vrne oc frue Anne wthen wor egen oc fremfarne konningers beuilling och stadfestelße, thennom bør jngen magtt att haffue och wor embitzmandtt paa wore och kronens wegne igen att aname huiß iordtt och egendom, ßom y ßaa mode fra wore och kronens bynders gaarde kommen er.

Datum Nyborig, then tißdag nest effther St. Lucie virginis dag,²² y wor

egen neruerelße, neruerendis osß elskelige her Otte Krumpenn,²³ rither, wor och Danmarcks rigis marsk, Jørgen Lycke,²⁴ Per Oxe,²⁵ Holgertt Roßenkrantz,²⁶ wore thro mend och raadt, Werner Sualle,²⁷ wor landzdomere wdj Fyenn, Herloff Trolle,²⁸ Erich Bille,²⁹ Korffitz Wlffeldtt,³⁰ Egert Hendricksßen³¹ och Nels Hendricksßen,³² wore mendtt och thienere. 1554.

(1) Langå s., Gudme h. – (2) Se 209.4. – (3) Se 209.5. – (4) Se 210.2. – (5) Se 209.34. – (6) *Enemærke* er jord el. skov, der var uden for jordfællesskabet og undtaget fra rebning, jf. JL I.55, ASun.33, Arent Berntsen II.448, Matzen, Privatret II.9, Poul Johs. Jørgensen, Rets-historie.182. *Enemærke* skulle være afgrænset over for anden ejendom. Ordet kommer af glda. *enmærki*, oldn. *endamerki*, der bet. grænsemærke, grænseskel; ordets første led (glda. *ændæ*) bet.: overfor, liggende lige foran én, men blev senere omtydet efter talordet *én*. – (7) mangle (Kalk. III.811a). – (8) Rep. 2. rk. VII nr. 11994. – (9) Landsbyen Torpegård (Tårup) lå syd for Rygård, jf. Svendborg Amts Bebyggelsesnavne, udg. af Stednavneudvalget ved John Kousgaard Sørensen (1958).157. – (10) Christian Rantzau (d. 1518), der 1511–14 var forlenet med Nyborg, jf. DAA 1930 II.176. – (11) Rep. 2. rk. VII nr. 12358. – (12) Løkke: et indhegnet jordstykke. – (13) Flodemål er det højeste punkt, hvortil vand i mølledamme må opstemmes (OdS IV.1206 bet.2). – (14) Muligt Gislev Holme i Gislev s., Gudme h. (Svendborg Amts Bebyggelsesnavne (1958).153). – (15) Ovenskov i Sindinge s., Gudme h. Her lå tidligere en hovedgård, sen. kaldet Anhof; den var i ca. 200 år avlsgård under Glorup. – (16) vel: indhegnet (Kalk. II.345b, jf. 361a). – (17) Peder Mule, sognepræst til Langå og Øksendrup menigheder. Nævnes 1542 som sognepræst til Langå (KRD II.561); 1554 nævnes Anders Jacobsen som sognepræst her (Fra Fyens Fortid I.135). Langå var 1542 et eget kald og ikke anneks til Hesselager; Wiberg I.619 har misforstået kongebrevet 25. januar 1553, der gjorde Øksendrup til anneks til Langå (Rørdam, Danske Kirkelove I.343). – (18) *Madt*: fugtig, vandfyldt eng (Kalk. III.1a). – (19) Frans Brockenhuus (d. 1569) til Egeskov og Bramstrup, fra 1545 lensmand på Nyborg, 1562 rigsråd, 1567 rigsmarsk. – (20) Hovedgård i Kværndrup s., Sunds h. – (21) (kontrollerende) opsyn (OdS XVI. 351 bet.2). – (22) Lucia dag: 13. december. – (23) Se 199.19. – (24) Se 199.7. – (25) Se 204.30. – (26) Se 199.23. – (27) Se 199.25. – (28) Se 204.9. – (29) Se 210.19. – (30) Corffitz Ulfeldt (d. 1563) til Kogsbølle (nuv. Holckenhavn), rigsråd 1559. – (31) Eggert Hendriksen Sandberg (d. omkr. 1585) til Vestergård. – (32) Se 210.25; broder til Eggert Hendriksen Sandberg.

212 Rettertinget 18. december 1554 (Nyborg)

Den, der har forfulgt en ejendom til lås, skal beholde ejendommen; sandemandsbreve og lovhævder, der tidligere er erhvervet, men som ikke har været fremme under låsebrevsforfølgningen, kan ikke anfægte ejendomsretten.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.329^v (findes yderligere i 21 hss.1).

Reg.: 1285.

Tryk: GdD I.238 (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Rets-historie.273 note 1; Poul Meyer.358f.

Wor schickit for osß paa wort retherthing osß elskelige Jahan Friis² till Heßelager,³ wor thro mand, raad oc cantzeler, och hagde y rette steffntt osß elskelige frue Anne,⁴ her Iahan Vrnis,⁵ och frue Kierstine Lyckes dather⁶ till Rydegaardt,⁷ fore att the hagde nogen tiid ßidenn forledenn werreit paa Gudme herritzting oc ßagdt thennom att haffue ett ßandmendz breff, lydendes att ßandmend noget aar ßidenn forledenn schulle haffue ßuorett rett marckeskiell neder metströmis att Heßelager mølledam, ßom hand mente meth wrett.

Ther till ßuarett frue Anne och frue Kierstine, att the hagde sligtt ett ßandmendz breff, ßom the oc straxt wdj rette lagde, wnder datum Mdv,⁸ lydendes blant andit, att ßandmendtt hagde ßuorett skill gemell⁹ Heßelager mølledam, dog hagde the icke ßuorett nogen mandtt syn iordt fra, icke heller modtt opne beßeglede breffue. Ther nest y rette lagde frue Ane och frue Kierstine en contragtt, som hogborne fyrste, konning Christiern then Andenn, aff thet naffn hagde wdgifuit wnder datum Mdxij, lydendes att her Iahan Vrne och Iahann Friis wore ßaa forligtte om stöffningenn¹⁰ wedt Heßelagger mølledam, hure høggt thet skulle stöffue paa Langoo¹¹ grundtt, att thet gierde, som stodt om Ackehaffue skulle indffløtt thuo fagne paa her Iahann Vrnis grundtt, och ther mett skulle thet were en afftalen ßag emellom thennom, alle delemoll som forffulde ere offuer her Iahanns folck fore the heruerck¹² &c., ßom ßame breffue ythermere indeholler och wduißer.

Ther till ßuarett for^{ne} Iahan Friis, at thet ßandmendz breff, frue Ane y rette lagde, wor ßuorett indtt wdj en hans laaß, ßom hans fader, Iesper Fris,¹³ ßalig mett Gudtt, hagde giordtt paa Heßelager mølle meth dam och damsbundt, och wdj rette lagde ßame laaß, ßom wor wdgifuit wnder datum Mdiij,¹⁴ och thend contragtt, frue Ane och frue Kierstine wdj rette lagde, hagde hand icke vdtgiffuit, beßeglidt eller sambtycktt, men wdj rette lagde ett anditt laaße breff, ßom wy meth noget wore elskelige raadt och gode mendtt hagde wdgifuit wnder datum Mdxlvj, lydendes att Jahann Friis blant anditt ßitt godz haffuer forffuldt for^{ne} Heßelager mølle till laaß mett dam och damsbundt wdj ßitt høgiste flodemoll,¹⁵ och satte Jahan Friis ther fore wdj alle rette, om for^{ne} sandmendz breff och contragtt, ßom the fortaffde och icke kom for hans siste laaß, om the breffue burde att komme hannom tilskade effther thenne dag wdj noget maade.

Mett mannge flere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc ßagens legligheth sagde wy ther ßaa paa fore rette, at Iahan Friis bør for^{ne} Heßelager mølle mett dam oc damsbundt att haffue, nyde och beholle effther sitt siste loße breffs lydelse, och thet for^{ne}

sandmendez breff oc kontraktt, frue Ane och frue Kierstine wdj rette lagde, icke att kome Iahan Friis till skade effther thenne dag y noger made.

Datum Nyborig, thend tißdag nest effther Ste. Lucie virginis dag,¹⁶ wdi wor egen neruerelße, neruerendes osß elskelige her Otte Krumpen,¹⁷ rither, wor och Danmarck riges marsk, Jørgen Lycke,¹⁸ Per Oxe,¹⁹ Holgert Roßenkrantz,²⁰ wore thro mand och raadtt, Werner Suale,²¹ wor landzdomer wdj Fyen, Herloff Trolle,²² Erick Bille,²³ Chorfitz Wlffeldtt,²⁴ Egert Hendricksßen²⁵ och Nels Hendricksßen,²⁶ vore mend och thienere. 1554.

(1) Afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf), oftest med urigtig datering (1558, 1559) og undertiden med urigtigt udstedelsessted (Ålborg). – (2) Se 199.18. – (3) Se 210.10. – (4) Se 209.4. – (5) Se 209.5. – (6) Se 210.2. – (7) Se 209.34. – (8) Rep. 2. rk. VI. nr. 10507. – (9) gennem. – (10) Opdæmningen, standsningen af vandet; af *støve*, jf. mnty. *stouwen*, højty. *stauen*: dæmme (op) for, stoppe (Kalk. IV.201b). – (11) Langå i Langå s., Gudme h. – (12) Hærværk, der i SkL 88 var husfredsbrud begået af mindst fem bevæbnede mænd, og som i JL II.29 var brud på husfred i forbindelse med fratagelse af gods eller legemlig overlast, er i 1500-tallet udvidet til at omfatte enhver forsætlig krænkelse af lovlig besiddelse og ejendom, f. eks. ved flytning af hegn og skel. Jf. landstingsdom omkr. 1500 (I nr. 154). Om udvidelsen af hærværksbegrebet se Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen.60. – (13) Jesper Friis (d. 1504) til Lundbygård og Hesselager. – (14) Reg. 2. rk. V nr. 9986. – (15) Se 211.13. – (16) Se 211.22. – (17) Se 199.19. – (18) Se 199.7. – (19) Se 204.30. – (20) Se 199.23. – (21) Se 199.25. – (22) Se 204.9. – (23) Se 210.19. – (24) Se 211.30. – (25) Se 211.31. – (26) Se 210.25.

213 Rettertinget 19. december 1554 (Nyborg)

Et låsebrev var ikke til hinder for rebning af en ejendoms rette tilliggende, da låsebrevet ikke nærmere specificerede dette. En lavhævd på stuf m. v. ej heller til hinder for rebning uden med hensyn til jord, der efter loven var afmærket med sten, stabel eller grøft.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.325^v (findes yderligere i 9 hss.).

Reg.: 1287.

Tryk: GdD I.240ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.416; Stemann, Rethistorie.447 note 3, 451 note 1, 477 note 2, 479 note 3; Matzen, Privatret II.11, 110; sa., Offentlig Ret II.129; Chr. Kier.84 note 15; Poul Meyer. 142, 337, 441 note 85.

Wor schickit for osß paa wort retherting osß elskelige fru Kierstine Lyckes datter¹ till Rydegaardt² paa then ene och osß elskelige Frantz Brockenhuß³ till Egeskouff,⁴ wor mand, thienere oc embitzmandtt her paa wort slott Ny-

borig, paa wore oc kronens thieneris wegne wdj Langoo⁵ paa thend anden Side, och wor nu wdj mandages sist forgangen theres rette Siette vge dagh att møde wdj thenne Sagh, effther som thend wdj mandags sex vger wor opbat for osß personligen oc wort elskelige raadt her tha neruerendis wore, emellom alle the arffuinge till Rydegaard paa then ene och wore oc kronens bønder oc alle the ander lodzegere y Lango paa thend anden Side, att the skulle kome fore os wdj rette paa alle Sider paa wort rethering meth alle the breffue och beuißning, som the paa nogene Sider hagde, som thend trette paa Lango marck anrørendis er, som begynt er och nu till føliges mett Sandmend emellom Langoo, Øxendrup,⁶ Wordmarck⁷ oc Heßelager.⁸

Tha fyrst framkom for^{ne} frue Kirstine Lyckes dather och berette, huorledes att hines hosbund, Christoffer Wrnis,⁹ foreldre¹⁰ aff Rydegaardt aff gammel tidtt haffuer hagdt oc end nu haffuer theris enemercker¹¹ och thet tri die boll offuer allt Lango Fang till thennom till Rydegaardt och theres thienere och ther offuer nogre stycker oc stu¹² iorde inde wdj bynder bollitt paa Langoo marck, som for^{ne} hines hoßbunde, Christoffer Vrnis, forelderne haffuer fyrst induard mett lagheffdt, och hans fader, her Iahan Vrne, Sidenn haffuer forffuldt till laaß for^{ne} sin hoffuitgaard Rydegaardt meth ald sin rette tillegelse, och mente frue Kierstine ther fore, att Sandmendtt, ther nu ere tilkreffuit, eller och rebsmendtt, som her effther kunde tilfføliges, icke motte nu giøre marckeskiell hoß thend egendom, som her Iahan Vrne vdj were hagde, ther same hans laaß gick, och att rebßmendtt icke heller nu eller her effther motte rebe nogen thend egendom, ther her Iahan Vrne hagde lagheffdt paa, ther same hans loße breff gick. Och fyrst wdj rette lagde for^{ne} frue Kierstine et gamelt latins breff wnder datum Mccclxxij,¹³ lydendes att frue Margrethe Hauburßdatter¹⁴ wor tilskifftt Rydegaardt, en gaard wdj Langoo meth nye¹⁵ bynder &c. Ther nest en lagheffd vnder datum Mcdquinqua^onono,¹⁶ lydendes att her Iørgen Vrne¹⁷ aff Brolycke¹⁸ hagde induordtt meth sin kønß edtt¹⁹ thend iord paa Lango marck, som the bønder aff Lango paa kiede &c. Ther nest wdj rette lagde frue Kierstine en anden lagheffdt wnder datum Mcdlxxxij,²⁰ lydendes att en wedt naffn Anders Iepsßen²¹ y Langholm²² hagde induordtt mett lagheffdt fyrst hans hoffuitgaardt Langholm oc alle enemercker ther tilliger oc stu iorde, som icke haffuer weritt y moll²³ wden hans reb drette²⁴ iordtt, ther suor hand inthet paa anderledes end hand kiendes ingen mand att haffue lodtt eller dell y thend iord eller godz, som hand haffuer y Lango Sogen, vthen hannum Sieluff. Jtem hans rebdrette iordtt huo ther paa skader, ta talle sig hannom eller hans arffuinge till eff-

ther logen. Jtem gjorde hand sin heffdt paa Holthen paa the thre delle oc paa Holte Lycke²⁵ mellom bode beckene, thend fierde paa suor hand inthet paa, wden huad hand kunde vitne meth sine egne breffue, oc gjorde handt sin heffdt paa høytoffte,²⁶ som ligger norden Langoo fra lens Andersbens toffte oc saa till Beindz ager paa breelße,²⁷ och siden fra gadenn paa lengelßen och ind till thend wey, som ligger norden the toffte, och thet gjorde hand till rett enmercke, som tilfforn haffuer werritt wdj ij^{c28} aar, och paa thue marßell²⁹ iorde oc skouff, som ther tilligger meth rette, som hand och hans forelderne haffue hagdt wdj were y thuo hundrett aar och miere, och brende³⁰ thend beuifening, handt hagde paa thend iord oc tillegelse mett ander breffue oc paa ett stu iordtt, ligendes bynden Ryes kierckestj³¹ y lenge oc brede, som hand y were haffuer, och paa ett stu iordtt, ligendes hoß Kelde beck bønden och norden, och paa ett stu iordtt, ligendes paa Dußinge marck, synden veylen³² oc saa op till damit, och paa ett sin iordtt op till Demilde høye, synden becken oc saa till ottingen. Jtem ett stu iordtt kallendis Effuelde fra Laß Smedz iordtt och till Bends iordtt oc saa fra Wonge gaarden och till becken, som løber norden thend iordtt &c., som these for^{ne} lagheffdz breff ythermere indeholler och wduißer &c. Ther nest et løße breff vnder datum Mdxxv, lydendes att her Iahan Vrne hagde fuldt till laaß Rydegaardt wdj Fyen ligendes mett all byn rette tilligelse, och wor thend sag satt euindeligtigelse vpaa &c., som same breff ythermere indeholler och wduißer.

Ther till suaret for^{ne} Frantz Brockenhuß paa wore och kronens thieneres wegne wdj Lango, at Langoo marck och egendom er blagen wdj thry boll. Thet ene hører thennom aff Rydegaard till, thet andit boll hører kronens bynder wdj Lango till, och thet tridie boll hører the ander lodzegere vdj Langoo till, och mente Frantz Brockenhuß, att frue Kierstine icke kunde holle eller winde sig nogen stycker eller stu iordtt wdj bynders boll wdj Langoo marck mett thet for^{ne} skiffte breff, som hun y rette lagde, thj thet lyde paa frit godz, som wor skifftt emellom her Hauburdz³³ arffuinge, och icke paa ingen stycker eller stu wdj bynders boll &c. Oc satte Frantz Brockenhuße wdj alle rette, om frue Kierstine eller the arffuinge aff Rydegaardt kunde holde eller och winde thennom nogit iordtt wdj for^{ne} bynders boll, anthen for stycker eller stu, mett thendtt lagheffdt, for^{ne} her Iørgen Vrne giordt haffuer, som huercken lyder paa stycker, stu eller nogen retigheth, som her Iørgen Vrne skulle haffue wdj bønders boll, men aleniste att hand hagde indeuordtt thend iord paa Langoo marck, som the bønder paa kiede &c. Sameledes satte och Frantz Brockenhuße wdj alle rette paa wore och kronens thieneres wegne

wdj Langoo, om thend heffd, som for^{ne} Anders Iepsßen y Langholm haffuer giordtt paa noger enmercker, stu iorde och aasteder, som hand benefner y sin heffdt, och en partt aff thennom met sin heffdt induord och en partt icke induord, men aleniste kiend sig wedtt, om the for^{ne} aasteder, hand saa haffuer induordt oc kiend sig wedtt, icke bør att gange vnder reb effther wor danske louff,³⁴ wden ther kand findes nogen aff thennom att were saa retteligenn omstenit oc bermerckt, som thet sig bør effther logen³⁵ &c. Tisligeste satte och for^{ne} Frantz Brockenhuß vdj alle rette, att effthertj thet for^{ne} loße breff, her Iahan Vrne hagde giordtt paa Rydegaardt allene mett sin rette tillegelse oc icke ther wdj benefndtt nogen aasteder eller marckeskiell, att her Iahan Vrnis arffuinge icke ther mett kunde affuerige nogenn sandmandt gang eller reffning, men mente, at her Jahan Vrnis arffuinge icke kunde vide, huadtt Rydegaardtz rette tillegelse wor, føre endt ther kom sandmendtt oc sidenn rebßmendtt paa och wduiste huer, huad hanom aff rette burde.

Mett mange flere ordtt oc thalle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar oc sagens legligheth, som grandgiffueligen³⁶ offueruegede wor, sagde wy ther saa paa for rette, att for^{ne} Langoo grundtt bør att skifftes oc reffuis wdj thry boll, som er bønder bolit, Langholms boll oc Rydegaardtz boll. Och effthertj att her Iahann Vrnis laaße breff icke bemelder wider endtt paa Rydegaardt oc Rydegaardtz rette tillegelse, tha bør thet att kome till sandmendtt oc reffsmendt, oc the att wduiße, huilckit Rydegaardtz rette tillegelse ere, oc thendtt heffdt, som Anders Jepsßen giort haffuer paa for^{ne} stuff oc aasted, som for^{uit} staar, thend bør att opgiffuis for reb vden huilcke aasteder, som effther same laugheffdtz lydelse er bliffuenn sermercktt mett stenn, stabell oc grøfftt, som logen wduißer.³⁷ Och effthertj her Jørgen Vrnis lagheffdt icke bemelder paa nogenn synderlige aasteder, tha kandtt icke for^{ne} her Jørgen Vrnis arffuinge ther mett jnduinde thenom y bønder bollitt mett same lagheffdt.

Datum Nyborigh, thendtt onßdag nesth effther Sancte Lucie virginis dag,³⁸ vdj wor egenn neruerelße, neruerendes osß elskelige Iahann Friis,³⁹ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,⁴⁰ wor oc Danmarcks riges marsk, Jørgenn Lycke,⁴¹ Per Oxe,⁴² Holgert Roßenkrantz,⁴³ wore thro mendt och raadtt, oc Werner Sualle,⁴⁴ wor mandtt, thiener oc landtzdomere wdj wortt landtt Fyenn &c. 1554.

(1) Se 210.2. – (2) Se 209.34. – (3) Se 211.19. – (4) Se 211.20. – (5) Langå s., Gudme h. – (6) Øksendrup s., Gudme h. – (7) Vormark, landsby i Hesselager s., Gudme h. – (8) Hesselager s., Gudme h. – (9) Se 210.2. – (10) Rigsråd Johan Urne (d. 1537) til Rygård og

Engestofte, se stamtavlen 209.1. – (11) Se 211.6. – (12) Stuf, o: jordparcel, der fremkom ved, at en bonde frasolgte en eller flere agre af sin gård, og som derved blev skilt fra det bol, hvortil parcellen opr. hørte. Stuf holdtes uden for rebningen. – (13) Brevet er bevaret i afskrift fra 1762 af Langebek (LDipl.), se Rep. 1. rk. II. nr. 2983. Brevet er dateret 22. juli 1372. – (14) Margrethe Hagbardsdatter, datter af væbneren Hagbard (Hauburd) Jensen (Jenssen) og hustru Margrethe. – (15) ni (9). – (16) Se Rep. 2. rk. I nr. 1044. – (17) Jørgen Urne (d. omkr. 1480) til Brolykke, Søbysøgård, Hindema m. v., nævnes 1463 som landstingshører i Fyn. – (18) Hovedgården Brolykke i Viby s., Bjerger h. – (19) Kønsed: ed, der aflagdes af mededsmænd blandt den sværgendes slægt. – (20) Se Rep. 1. rk. IV nr. 7292. – (21) Anders Jepsen Grubendal (d. tidligst 1492) af Langholm. – (22) Forsvunden hovedgård i Langå s., Gudme h. – (23) Mål, o: som ikke har været opmålt, rebet. – (24) rebdragne. – (25) Løkke: indhegnet stykke jord. – (26) Om forståelse af ordet *høytofte* se Poul Meyer.142. – (27) *paa breelße*: efter bredden. – (28) o: 200. – (29) *Marsel*: et jordstykke (Kalk. III.45b), cf. GdD I.241 note 4, hvor Kolderup-Rosenvinge antager, at *marsell jorde* er skrivefejl for: *marckejorde*. – (30) brændte. – (31) Rygårds kirkesti (Svendborg Amts Bebyggelsesnavne (1958).157). – (32) Vadestedet, lavvandet sted (Kalk. IV.766b). – (33) Væbneren Hagbard (Hauburd) Jensen (Jenssen) (d. efter 1372). – (34) Om denne betegnelse for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.51f. – (35) JL II.21. – (36) omhyggeligt. – (37) JL II.21. – (38) Se 211.22. – (39) Se 199.18. – (40) Se 199.19. – (41) Se 199.7. – (42) Se 204.30. – (43) Se 199.23. – (44) Se 199.25.

214 Viborg landsting 1555¹ uden dag

Asmild klostres tjenere må i henhold til kgl. privilegier være fritaget for skat og kgl. tyngge.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 17 (findes yderligere i 31 hss.).

Overskrift: Enn dom att Asmildt closters thiennerne skall verre frii for skatth.

Enn dom, Erick Schram,² Hermandt Skiell³ och Peder Schriffuer⁴ dömpth haffuer aar Mdlv emellum Axell Jull⁵ till Willestrup⁶ och Just Michilßønn⁷ y Hammerschoff⁸ for trende aff Asmildt closters⁹ thiennerne,¹⁰ som handt die-ler¹¹ och platzer¹² for skatt och koninglig tængie att wille thennom medt besuerge.¹³ Och framfarne kongere wdj Danmarck hagde naadeligenn ansett samme closters armodt och ringeuordenheth¹⁴ och ther fore mildeligenn forskaanet och bespart samme closters thiennerne for skatt och koninglig tængie.

Tha er ther saa wordenn paaßagt for rette, att ephtherthi framfarne konger och beßynderlig høglouglig konning Frederick¹⁵ haffuer mildeligenn offuerueget samme closters armodt och faae thiennerne ther till at uere, och ephtherthi the saa lang tiidt ephther samme koninglig breffue oc friehedt haffuer weritt for sAADANN tængie forskonit, wiste the icke anditt ther om att sige, endt for^{ne} Asmildt closters thiennerne bør ju sAADANN friheth och priuilegier att niude och

beholde, och samme thienner for baadan skatt och koninglig tønge att uere och bliffue frii och wbeßweritt, sa lengie¹⁶ samme konninglig breff och friehet bliffuer aff wor nadigste herre kon: majst: igienn kallitt.

(1) Enkelte hss. har datering 1560, hvilket ikke kan være rigtigt, da Herman Skeel døde 1555, og Peder Skriver ophørte med at være landstingshører 1558. – (2) Se 199.24. – (3) Se 208.85. – (4) Peder Skriver var 1555–58 landstingshører i Viborg. – (5) Magister Axel Juul (d. 1577) til Villestrup; efter at have været sekretær i kongens kancelli var han 1551–77 landsdommer i Nørrejylland. Han blev 5. marts 1551 (Kanc. Br.) forlenet med Asmild kloster, jf. kongebreve 29. september s.å. og 8. juni 1552 (Kanc. Br.). – (6) Hovedgården Villestrup i Astrup s., Hindsted h. – (7) Har ikke kunnet identificeres. – (8) Hammershøj i Hammershøj s., Sønderlyng h. Kaldtes i ældre tid undertiden *Hamerschow*, se Viborg Amts Stednavne udg. af Stednavneudvalget (1948).158. – (9) Asmild nonnekloster i Asmild s., Nørlyng h. Klosteret blev ved reformationen sækulariseret og gjort til et len, hvormed indtil 1671 ofte en landsdommer i Nørrejylland var forlenet, jf. Daugaard.361, Arent Berntsen I.155. Nonnerne fik lov til at forblive i klosteret og skulle underholdes af lensmanden; de nævnes endnu i 1552. Klosterbygningen (undtagen kirken) brændte 1713, hvorefter den nuv. gård Asmildkloster opførtes. – (10) Her: fæstere (Kalk. IV.399b bet.5). – (11) fører retssag imod, sagsøger (Kalk. I.348a bet.2). – (12) plager, foruretter (Kalk. III.484a). – (13) ulejlige, besvære (Kalk. V.91a bet.3). – (14) vel: af ringere værdi, sml. ty. *geringerwertig*: af ringere, forringet værdi, *ringvurde*: ringeagte (Kalk. III.603a) og *urdere, vordere*, (ty. *würden*): vurdere (Kalk. IV.881a–b). – (15) Der er ikke fundet privilegier for Asmild kloster, givet af Frederik I. – (16) indtil (Kalk. IV.240b).

215 Viborg landsting 1555 uden dag

En herredsfoged frifundet for at have nægtet at give sagsøgerens æskning beskrevet, da sagsøgeren ikke havde kunnet fremlægge det i sagen omhandlede gældsbrev. Når dette gives fogden eller herredsskriveren, er fogden pligtig at give dom til æskning.

En panthaver må kræve skyld og landgilde af den, der har den pantsatte ejendom i forsvar, og ikke af den bonde, der bor i gården.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 28 (findes yderligere i 31 hss.).

Enn dom, Erick Skram,¹ Axell Jull,² Olluff Munck,³ Nils Lange⁴ och Per Schriffuer⁵ dømpthaffuer aar Mdl paa thet femptte emellom Laz Nilsen, borger i Lemuig, och Per Christensen⁶ wdj Korßgaarde,⁷ fogit y Vandfoldtherret,⁸ for hann ickj wille giffue hannom beschreffuet, hues hanns eskning⁹ war inden tingj.

Thisligeste for en dom, hann dømpth och skull haffue loffuitt hannom, och dog forholder hannom for och ickj vill giffue beschreffuitt.

Sameledes Per Perßenn y Pughollum¹⁰ for noget biug, hann skull vere hannom pligtige och ickj vill betalle.

Och først berette forskreffne Laz Nilssen, hurledes hann hagde till tingj eskitt och eskitt laditt nogitt gildt att Jep Nielssen¹¹ y Vellinggaardt,¹² sidenn forskreffne herriz fogett hagde hannom sielff thenn tildømt, och han huercken kunde fange same dom, ey eller forskreffne eskening beschreffuitt, och satte wdj rette, om forskreffne herritzfogdenn ickj ther med hagde giort hannom vrett.

Sameledes berette hann, hurledes Per Christensen skull beside en gaard Pughollum, som hann vdj pannt hagde, och hanns peninge, som same gaard var pannt satt fore, er hannom her till lanndstingitt tildømt, och myennte fordj same skylde, som ganger aff forskreffne gaardt, borde att følge peningen, och forskreffne Per Christensen vndholler sig¹³ och thet ickj vill wd-giffue.

Tha er ther paa saa wortt sagdt for rette, att ephtherthj Nills Lassen, Las Nilssens sønn, bestud¹⁴ her ydag, att han haffuer hagtt samme hoffuit breff¹⁵ medt sig, ther hann war y Tysklandt, och thet ther for ickj er kommen tilstede, kunde wy ickj finde fogdens vlempe¹⁶ ther iblantt. Men nar forskreffne Latz Nilssen vill lade antworde forskreffne herriz fogdenn eller herritzschriffuer¹⁷ same hoffuit breff, tha er hann pligtige att giffue hannom beschreffuenn, huis dom och eskening ther gangenn er inndenn tingj, och ephtherthj Niels Jull¹⁸ haffuer samme gaard y forbeditt¹⁹ och forsuar paa kronens vegne, som forskreffne Lars Nilssen esker skyld och landgiel aff, tha bør hannom ther for at tiltalis och ickj bunden, som paa boligen boer.²⁰

(1) Se 199.24. – (2) Se 214.5. – (3) Se 199.20. – (4) Se 199.22. – (5) Se 214.4. – (6) Peder Christensen, herredsfoged i Vandfuld h. – (7) Kåsgård (1520: Koosgordt) i Ferring s., Vandfuld h. – (8) Vandfuld h. – (9) Æskning er en til fordeling svarende retslig forfølgning over for en sagsøgt, der ikke vil opfylde sin forpligtelse. Æskning anvendtes mod personer, mod hvilke fordeling ikke kunne anvendes, nemlig mod adelige og mod personer, der ejede fast ejendom. Ved æskningen blev den sagsøgte afskåret fra at afhænde ejendommen, men de særlige retsvirkninger, der indtrådte ved fordeling (tremarksbøde og retsinhabilitet), kendes ikke ved æskning. Æskning opretholdtes (ligesom fordeling) ved DL. Se i øvrigt Matzen, Offentlig Ret II.156f. – (10) Landsbyen Pugholm i Dybe s., Vandfuld h. – (11) Er måske identisk med den Jep (Jesper) Nielsen, der tidligere (1540, 1542) nævnes som herredsfoged i Vandfuld h., jf. KR D II.650, 736. – (12) Hovedgården Vejlinggård i Dybe s., Vandfuld h. 23. januar 1542 fik tidl. biskop, rigsråd Jørgen Friis til Krastrup stadfæstelse på et lovhævdsbrev af 1541 på „Weyloumgaardt“ i „Døbe sogn, som Jep Nielsen nu iboer“ (KR D I.666, II.722). – (13) afholder sig (fra), undlader (OdS XXV. 1324). – (14) tilstod (Kalk. I.178b bet.9). – (15) Originaldokument (Kalk. II.275a). – (16)

Forseelse, lovbrud (OdS XXV.1053 bet.3,3). – (17) I retskilderne omtales herredsskriveren først i Christian IIs hdf. 23. juli 1513 § 15 (DKH 59), hvilken bestemmelse gentages i de følgende håndfæstninger; men allerede før den tid optræder herredsskrivere, jf. Skautrup, Hardiske Mål II.50f. – (18) Niels Juul (d. 1573) til Astrup. – (19) Væрге, forsvar (Kalk. I.592a bet.2). – 20 Landgilden blev i almindelighed leveret på hovedgården og dér modtaget af den, som husbonden havde bemyndiget dertil, jf. Fussing.111. Var hovedgården pantsat el. bortforlenet, måtte besidderen afregne over for ejeren. Om landgilde se i øvrigt Arent Berntsen II.81ff., Fussing.96ff.

216 Viborg landsting uden år og dag (1555–56¹)

Udsagn om anden mands ære, lempe eller ejendom, hvis rigtighed bestrides, har ingen virkning, medmindre udsagnet er fremsat i beseglet brev eller på tinge, og der straks efter er taget tingsvidne derpå.²

Hs.: Lund UB J 14 nr. 4 (findes yderligere i 34 hss.).

Overskrift: Enn dom at ingen kand vinde nogen anden sin mundheld³ fraa oc emod hans egin bekiendelse eller och er hans ere, lempe⁴ eller mandermod⁵ anrørinde.

En dom, Axel Jul,⁶ Oluff Munck,⁷ Niels Lange,⁸ Niels Jull,⁹ Jffuer Jull,¹⁰ Niels Schiell,¹¹ Matz Egertßenn,¹² Christopher Galskiøtt,¹³ Per Vinther¹⁴ och Per Schriffuer¹⁵ dømpthaffuer emelom Niels Harbo¹⁶ till Restrup¹⁷ och Peder Jude¹⁸ till Hamilssuang¹⁹ for itt vinnde, som for^{ne} Per Jude med fliere till Viborgh landztinng paa for^{ne} Niels Harboe vonndit hagde emod hanns egenn bekiendilße, hanns egendom och jordguotz anrørendis.

Tha er same vinnder aff for^{ne} guodemendt²⁰ saa paa vort sagtt for rette, att the icke kunde finde sodann vindisbyrdt, huor nogenn ville vinnde eller sige nogen mandtz ere, lempe eller egenndom anrørendis emodt hans egenn bekiendilße, huor sin egenn breff eller zegill icke finndis ey eller for tingsdom affsagtt, och tingsvinde strax ther epther er tagitt och vdgiffuit, nøgactig eller nochsom att uere nogen till hinder, brøst eller schade att kome paa ere, lempe eller egendom. Jn cuius rei.²¹

(1) Dommen er i hss. udateret. Da Peder Skrifer var landstingshører 1555–58, og da Iver Juel døde 1556, er dommen dateret som anført. – (2) Jf. Viborg landstings dom 1. april 1559 (ndf. nr. 281; GdD I.244ff.). – (3) *mundheld* bet. udsagn, vidnesbyrd (Kalk. III.144b); *at vinde nogen sin mundheld* (eller *mund*) *fra*: at føre vidner mod, hvad nogen har udsagt uden for retten og derved afskære benægtelse (ib. 143a), jf. *hagde hannom sinn mund fraavundet* (ndf. nr. 281; GdD I.244), *vunditt hinde hindis mund fran* (ib. III.308 med note 2), jf. DL 2–13–21 og P. Syvs Ordsprog II.332, se GdD I.xxvi. – (4) *Ære*, godt rygte (Kalk. II.780b bet.4); *forb. ære och lempe* var alm. i datidens jur. sprog. – (5) d. s. s. *mandheld*:

personlig ære. – (6) Se 214.5. – (7) Se 199.20. – (8) Se 199.22. – (9) Se 215.18. – (10) Iver Juel (d. 1556) til Astrup, lensmand på Lønborggård, broder til ovenn. Niels Juel. – (11) Niels Skeel (d. 1561) til Allerup og Nygård. – (12) Mads Eggertsen Giordsen (d. 1561) til Solvig (Hostrup s., Slogs h.). – (13) Christoffer Galskyt (d. efter 1584) til Gammelgård og Kornumgård. – (14) Peter Vinter (d. 1568) til Nandrup (Flade s., Morsø nørre h.) af en med ham uddød morsingsk adelsslægt (Vinter af Nandrup), se Nyt dansk Adelslex.315. – (15) Se 214.4. – (16) Niels Harbou (d. 1560) til Restrup og Holris. – (17) Hovedgård i Hvamme s., Rinds h. – (18) Formentlig den Peder Jude, der tidligere (1542) var rådmænd i Horsens, og som nævnes som meddommer i nogle rettertingsdomme, se KRD II.260, 262; i rettertingsdommen 12. december 1543 (KRD II.330ff.) betegnes han ikke som rådmænd. – (19) Vel gården Hammelsvang i Ølstrup s., Bølling h., der vist da (og indtil 1585) ejedes af kronen. – (20) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (21) Den fuldstændige formular lyder: In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

217 Ukendt ting¹ uden år og dag (1555–67²)

En bonde, der på sin egen gård havde dræbt en ræv, frifandtes for krybskytteri. Rævens pels skulle tilfalde lensmanden, mens bonden måtte beholde kødet.³

Hs.: GkS 1141,2° fol.274^v findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 25. oktober 1977.

Overskrift: En dom om en bunde, som haffde slagitt eller skiøtt en reff ihiell y sin gaardt.

En dom jmellum Otte Brahe,⁴ som den thid haffde Oldborigslott i forlening, och enn bunde, som haffde schiøtt eller slagen en reff ihiell i sin egen gaard. Och for^{ne} Otte Brahe thiltalde bunden och ville haffue domb offuer hanom som offuer en krybeschøtter⁵ epter recesen⁶ och minthe, att hans øigen schulle vdstingis.

Thaa er ther saa paasagtt for rette, att epterdj lougen⁷ formelder, att huemb som kommer thill bundens gaard med radende raad⁸ och vførmer⁹ bunden, hans hion¹⁰ eller giest eller acted att giøre bunden schaade paa nogitt hans guodtz, och hand der vdoffuer fanger nogen schaade, da att haffue ditt for hiembgieldd,¹¹ och epterdj att Renike Fos¹² er kommen thill bundens gaard med slig schiell,¹³ att hand ville giøre hanom schaade paa hans gies, høns eller i andre maader, och Renike Fos der offuer er fangen, slagen eller schiøtt, tha bør hand att haffue thend schaade for hiembgieldd som forberørtt er, och bunden ther offuer att uere angerløs och sielff att beholde kiøditt aff Renike Fos och Otte Brade belgen &c.

(1) Det kan betvivles, at der foreligger en virkelig dom. Herimod synes at tale, at ræven benævnes Renike Fos, at man på dyret anvender lovreglerne om husfredskrænkelse, og at dommen ikke er medtaget i GkS 1135,2° (fra det 18. årh.), der er afskrevet efter GkS 1140,2° (fra beg. af 17. årh.), der er et af de to hss., der indeholder denne dom. Men da dommen dog findes i to ældre hss., må det være berettiget at medtage den. Derfor kan også tale, at det meget vel kan have været gængs tale at kalde ræven „Renike Fos“ – netop i 1555 udkom på dansk „En Ræffue Bog“, der er Herman Vejers frie bearbejdelse af den plattyske bog „Reineke Foss“, som udkom i Lübeck i 1498 – at der i retspraksis har været behov for at gøre undtagelse fra de nye og strenge regler om krybskytteri (jf. ndf. note 3) i en situation som den foreliggende, samt at det ikke var et ukendt fænomen at behandle dyr som retssubjekter på linje med personer. Det kan i denne forbindelse nævnes, at man i mange lande i middelalderen og helt op til det 18. årh. iværksatte processer mod og straffede dyr, se herom K. Seifart, *Hingerichtete Thiere und Gespenster* (Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte 1856.424ff.), Emile Agniel, *Curiosité judiciaire et historique du Moyen Age. Procès contre animaux* (1858), Albert Sorel, *Procès contre des animaux et insectes suivis au Moyen-age dans la Picardie et le Valois* (1877), K. von Amira, *Thierstrafen und Thierprozesse* (Separatdruck aus den Mittheilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung XII, 4 (1891).545ff.), Carlo d'Addosio, *Bestie delinquente* (Napoli 1892), G. Tobler, *Thierprozesse in der Schweiz* (1893), H. H. Brunner, *Forschungen zur Geschichte des deutschen und französischen Rechtes* (1894).512ff., E. P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals* (1906), David Murray, *Lawyer's Merriments* (1913), Poul Johs. Jørgensen, *Dyrestraffe og Dyreprocesser* (Salmonsens Konversations Leksikon² VI (1917).595f.), Hans Albert Berkenhoff, *Tierstrafe, Tierbannung und rechtsrituelle Tiertötung im Mittelalter* (1937) m. fl. Dyreprocesser er også – men i langt mindre omfang – forekommet i Danmark, se J. M. Thiele, *Danmarks Folkesagn II* (1843). 67, C. S. Thestrup, *Rinds Herreds Krønike* (NkS 756c,4°; jf. Jyske Saml. II (1868–69).82ff.), *Det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskabs Skrifter, Ny Samling II* (1811).3ff., Stephan Jørgensen, *Nogle Frugter af mit Otium I* (1834), Anton Jakobsen, *Sæbygaard Birketings 2 Galger. Een for Mennesker, en anden for Ulve* (Vendsyssel Folk og Land X (1932).95ff.). – (2) Da Otte Brahe var forlenet med Alborghus 1555–67, er dommen henført til disse år. – (3) Jagten var opr. fri, jf. J. E. Larsen.423ff., Steenstrup, *Studier*.343ff., Matzen, *Privatret II*.37, men cf. Kofod Ancher I.444f., der antog, at jagten var et regale. Fra midten af 15. årh. indskrænkedes jagtretten betydeligt gennem en lang række lovbestemmelser, se f. eks. Lollands Vilkår juni 1446 § 6 (GAA V.52ff.), Bornholms Vedtægt 6. juli 1449 § 11 (ib. 35, Dipl. dioc. Lund. V.384), Fyns Vedtægt 19. februar 1449 § 11 (GAA V.78), kgl. åb. br. 11. november 1515 om jagten i Nørrejylland og Fyn (Suhm, *Nye Samlinger III*, 1.153), 1. august 1532 (Fr. Is Registranter.327f.; Da. Mag. 1. rk. IV.285f.) og reces 24. august 1537 § 26 (SGL IV.172ff.; Krag og Stephanius, suppl.52ff.). Selv om lovbestemmelserne hyppigst taler om jagt på adelvildt (∴ især hjortevildt), dyr (∴ rådyr) og harer, er det måske ikke udelukket, at også jagt på ræve flere steder har været forbudt ikke-adelige, se dog Nørregaard II.158, der hævder, at jagten på skadelige dyr, „som ere af grim Natur, saasom Ulve, Ræve, Ørne &c.“, er fri. Ret til at jage ræve er vel hjemlet i Bornholms Vedtægt 6. juli 1449 § 11, og kongebrev 10. august 1546 (Da. Kancelliregistranter.299), der giver en mand livsbrev på en ejendom uden afgift, imod at han lader sig bruge i jagt, når kongen ønsker det, bestemmer, at den pågældende ikke uden kongens bemyndigelse må ødelægge dyr, bortset fra ræve. Men kongebrev 24. december 1580 (Kanc. Br.) freder jagt på ræve i Kbh.s, Frederiksborg, Kronborg, Dragsholm og Roskilde len, kongebrev 30. januar 1582 (Kanc. Br.) tillod bønder i Kronborg, Frederiksborg og

Kbh.s amter at dræbe ræve og ræveunger (der af kronen blev betalt), men denne tilladelse ophævedes ved kgl. åb. br. 23. februar 1583 (Kanc. Br.). Et kongebrev af 16. juli 1560 tillader bønderne i Øster h. i Blekinge at jage bl. a. ræve, fordi de fra gammel tid har haft ret dertil, jf. V. Jacobsen i Juridisk Tidsskrift XVIII (1831).208f. Reces 1537 § 26 (og reces 13. december 1558 § 67) forbød krybskytteri på „adelvild eller nogen anden vild, stort eller lidet“ og at „skiude eller slaa nogen diur, store eller smaa, eller harer“; samtidig forbødes det præster, borgere og bønder at holde „myønder eller stofr eller lade skiude nogne diur, store eller smaa“. Men *diur* betegner vist her dådyr (OdS III.1199 bet.2.2); på samme måde forstås *Dyr* i DL 5–10–27. – (4) Otte Brahe (d. 1571) til Knudstrup, Elvedgård m. v., 1555–67 lensmand på Ålborghus, 1567–71 på Helsingborg; han blev 1563 rigsråd. – (5) En *krybeskytte* bet. opr. den, der sniger sig ind på vildtet (OdS XI.534) og går derfra over til at bet. den, der hemmeligt (og oftest til egen fordel) jager på forbudt jagtterritorium. – (6) Ifl. reces 24. august 1537 § 26 skulle den krybskytte, der blev grebet på fersk gerning, have begge øjne stukket ud, eller han kunne hænges i det første det bedste træ; efter reces 13. december 1558 § 67 skulde han føres til tinge og dér få øjnene udstukket. – (7) Der sigtes formentlig til Erik Glippings fdg. for Nørrejylland 1274 §§ 3 og 6 (DdR 111, 116). – (8) *radende raad* (rathæt radh): (efter) forudfattet beslutning, forsættigt (Kalk. III.640b bet.5). – (9) foruretter, handler ilde med (Kalk. IV.621a). – (10) *Hion* kan bet. medlem af en husstand (ægtefælle, tjenestefolk) (Kalk. II.241b bet.1, jf. Molbechs Glossar I.347f.; om etymologien se OdS VIII.286). – (11) Hjemgæld: *o*: at betragte skaden som noget, man kun kan forlange erstatning for hjemme hos sig selv (fordi man selv er skyld i den) (Da. etym. Ordb.156). Ordet findes i Erik Glippings fdg. 1284 for Nørrejylland § 6 (*hem giald*) og i senere lovgivning, se f. eks. DL 1–19–9, 1–23–13, 1–24–29 og 30, 3–13–40, 3–13–46. – (12) Et latinsk digt fra det 12. årh. blev i Frankrig til en digtning om ræven (Roman de Renard) og bredte sig derfra til Nederlandene (Van den vos Reynaerde) i midten af 13. årh., til engelsk (Reynard the Fox, 1481) og til plattysk (Reinke den vos, Lübeck 1498). Denne sidste blev (efter en udgave 1539) oversat til dansk af Herman Weigere (En Ræffue Bog, som kaldis paa Tyske Reiniche Foss) og trykt 1555 (bortset fra fortalen forelå bogen vist trykt allerede 1552). Bogen blev i Danmark meget læst og udkom flere gange i løbet af det 16. og 17. årh. Se Niels Møller, Historisk Oversigt over Rævedigtningen i Det danske Sprog- og Litteraturselskabs udg. af En Ræffue Bog II (1923).

218 Rettertinget 1.(?)¹ september 1555 (København)

En låseforfølgning standset, da det godtgjordes, at en skov var fællesskov for to landsbyer, hvori andre havde andel. Herligheden² over skoven måtte derfor tilkomme lodsejerne i forhold til deres lod i de omliggende byer.³

Hs.: RDomb. 1554–58 fol.28^r (findes yderligere i 2 hss.⁴).

Reg.: 1341.

Tryk: GdD II.150ff. (efter RDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.202 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.104; Knud Illum, Servitutter (1943).16f.; Poul Meyer.161.

Vor skickit for oß paa vort retherting oß elskelige Jens Brade⁵ tiill Hammer,⁶

wor mandt och thienner, paa thend enne oc osß elskelige Holgiert Roßenkrantz⁷ tiill Boller,⁸ wor thro mandt och raad, paa ßin eigne och alle her Mouritz Olßens⁹ arffuingers wegne, och Frantz Bille,¹⁰ wor mand, thienner och embitzmand paa wort ßlot Silkeborig, meth flere lodtzegere wdi Raaby¹¹ och Filkista¹² paa thend andenn ßide, och wor nu vdj løgerdag ßist forgangenn theris rette ßiette vge dag at møde y thend sag, ßom her for oß beuist wor meth vor sex wgers steffning. Och tiltallet Jens Brade thennom fore, att the hagde tagit gienbreff y enn hans forffølling tiill laaß, som hand forfføliger nogit ßit godtz tiill laaß meth, som er ligendis wdj Raabye och Filkista meth the skoffue, ther tilligendis er, som er Egelierne¹³ y Raaby marck ligendis, och Jens Brade kiende ßig at haffue herligheden¹⁴ och herredomit offuer ßamme skoffue meth skoffhuge, skoffgiemere,¹⁵ raaiagt oc oldengieldt, och handtt miente, at the giorde meth vrett, at the ther offuer tage gienbreff y hans sagh.

Ther tiill suarett Holgertt Roßenkrantz och Frantz Bille, att Raaby och Filkesta byer ere ligendis hoß huer andere oc er jngenn marckeskiell¹⁶ emellom, och Raaby skouff och Filkista skouff er felitz skouff tiil hobe, och Holgert och hans meth arffuinge haffuer viij gaarde v Filkista, oc Jens Brade haffuer ther icke vthen j gaardt y byenn, och wdj Raaby haffuer Holgert Roßenkrantz iij gaarde; och attspurde Holgert Roßenkrantz Jens Brade, om handt icke kiende hannom och hans meth arffuinge at haffue for^{ne} gaarde och goedz y for^{ne} byer, och om hand icke kiende thennem at were lodtzegere y for^{ne} byers skoffe och marcke, lige ßom the haffde bynder y byenn tiill.

Thiill huilckit Jens Brade ßuarede, at handt kiender Holgiert Roßenkrantz och hans meth arffuinge, her Oluff Stigßens¹⁷ arffuinge, tißligeste the ander lodtzegere wdj Raaby at haffue lodt och diell meth hannom wdj Raaby skouff, menn dog kiender hand ßig at haffue herredomit offuer ald for^{ne} skoffue och berette, at thet aff arildtz tidtt skulle haffue legit tiill Hamer gaardt meth jagt, oldengieldt och skoffgiemer. Och ther paa y rette lagde Jens Brade fyrst enn vidiße aff tings witne vnder datum Mdxij, lydendis at mieninge¹⁸ almue y Vilantz herri¹⁹ hagde witnit, at tj icke hagde andit hørt eller wiste, end Laffue Brock²⁰ hagde fuld lodt bode y Egelierne oc Raaby skouff meth raaiagt och andit, huad thet kunde were, oc hans forelderne fore hannom vildet²¹ oc vkierdt y noget maade &c. Ther nest y rette lagde Jens Brade trende ßogne vitner, et aff Aritzløff²² sogne steffne,²³ et aff Neßeby²⁴ oc et aff Wedby²⁵ ßogne ßteffne, wdgifne y thete neruerendis aar, lydendis at mieninge ßognemendt witnit hagde, at saa lengj, ßom thennom mintis, oc ßom the hagde hørt oc spurt aff theris forelderne, tha haffde bode de och tieris foreldere haffdtt

skouffhug, oldengieldt paa Egelierne aff ßalig her Axell Brade²⁶ och Jens Brade och aff theris foreldere paa Hamer oc aff jnngenn andenn, och at Egelierne, skouff oc marck er ligendis y Raaby marck och ennemercke,²⁷ och att her Axell Brade oc andere flere tiill Hammer hagde vdj for^{ne} skouff fra Sorte gyllit²⁸ oc tiill Thomerup²⁹ vang enn raahaffue³⁰ och altid frij jagt oc oldengield, skoff theye³¹ meth ald andenn herligheth. Ther nest it tings witne aff Wilantz herritzing oc vdj thette neruerendis aar vdgiffuit, lydendis att for^{ne} ßognemendtt aff alle for^{ne} iij sogner hagde werrett ther jndenn tingj oc bestaait³² theris ßogne vitner y alle maade, lige ßom the thennom vdgiffuit hagde, och var frue Anne,³³ her Claus Podibuskis,³⁴ logligen kallitt modtt for^{ne} sogne vitner oc tings vitne, och miente Jens Brade ther fore, at hannom burde herlighedenn offuer ald for^{ne} Egelierne oc Raaby skoff effther hans witner och gamble heffdtz lydelse.

Ther tiill suarett Holgertt Roßenkrantz och ßatte y alle rette, effthertj Jens Brade ßielff kiender hannom och hans meth arffuinge, tißligeste the andre lodtzegere y Raaby, at haffue lodt och diell met hannom wdj for^{ne} skouffue, lige ßom the haffue godtz y byenn tiill, oc efftherdj at hans gamble tings-witne icke lyder wider, end at her Lauge Brock haffuer hagdt fuld lodt y Egeliernne och Raaby skouff oc icke widere, och effthertj jngenn ridermandtz-mandtt,³⁵ icke heller wy eller kronenn, haffuer herredomit offuer nogenn ridermandtz mandtz frij godtz, om Jens Brade ther fore meth thiße iij ßogne witner och thet tings vitne, hand nu y aar tagit haffuer, kand witne nogenn herligheth offuer hans och hans metharffuinges eller the andere lodtzegeris godtz ther y byen.

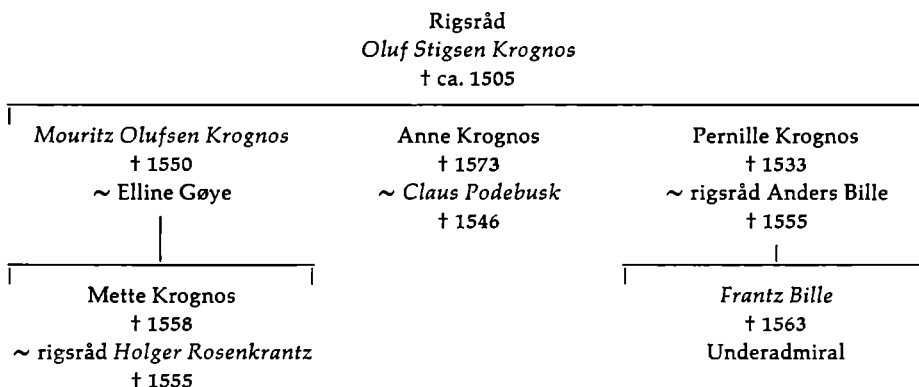
Mett flere ord och talle thennom ther om emellom var.

Tha effther tiltall, gienßuar oc ßagens legligheth sagde wy ther ßaa paa fore rette, att Jens Brade icke kand haffue eller winde videre herredomme offuer for^{ne} Filkista oc Raaby skouff end offuer synn egenn part, ßom hannom tilfalder tiill ßynne gaarde och godtz y for^{ne} skouffue, menn huer lodtzeger wdj Filkista och Raaby at haffue herlighedtt och heredomit offuer sin part y skouffuen, lige ßom the haffue lodt och part y byernne tiill.

Datum Haffniæ, thend mandag som Sanctj Egidij dag³⁶ paafaldt, neruerendis osß elskelige Jahann Fris,³⁷ wor cantzeler, her Otthe Krumpenn,³⁸ ritter, wor och rigens marsk, Oluff Munck,³⁹ Jørgen Lyckj,⁴⁰ Thage Thott,⁴¹ Claus Vrne,⁴² Werner Paßbierig⁴³ och Juer Krabe,⁴⁴ wore thro mend oc raad. 1555.

(1) Dommen er afsagt *thend mandag, som Sanctj Egidij dag paafaldt* 1555. St. Ægidius' dag (1. september) var imidlertid i 1555 en søndag. – (2) Herligheden består i ret til at

hugge i skoven, jagtret, ret til at oppebære oldengæld og til at ansætte og afskedige skovfogder. – (3) Parternes indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af følgende oversigt:

(4) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). – (5) Jens Brahe (d. 1560) til Vidsköfle og Hammer. – (6) Hovedgården Hammer (Hammarshus) i Nosaby s., Villands h., Kristianstads län. – (7) Se 199.23. – (8) Hovedgård i Ut s., Bjerger h. – (9) Mouritz Olsen (Olufsen) Krognos (d. 1550). Holger Rosenkrantz var gift med hans datter, Mette Krognos. – (10) Frantz Bille (d. 1563), 1548–57 lensmand på Silkeborg, sen. underadmiral. Hans moder, Pernille Krognos (d. 1533), var datter af Oluf Stigsen Krognos og søster til ovenn. Mouritz Olufsen Krognos. Se stamtavlen ovf. note 3. – (11) Landsby i Kristianstads län, Villands h. – (12) Landsbyen Filkesboda i Vånga s., Villands h., Kristianstads län. – (13) Har ikke nærmere kunnet lokaliseres. – (14) Se ovf. note 2. – (15) Skovfogder. – (16) Skellet mellem to landsbyers jorder. – (17) Rigsråd Oluf Stigsen Krognos (d. omkr. 1505), se stamtavlen ovf. – (18) hele, samlede (Kalk. III.77b bet.2). – (19) Villands h. i Skåne. – (20) Lauge Brock (d. 1565) til Vemmetofte. – (21) u-ildet: upåtalte (Kalk. IV.630a). – (22) Åraslöv i Nosaby s., Villands h. – (23) Sognestævne er sammenkomst af sognemændene (Kalk. IV.34b), spec. ved kirken; her kunne aflægges vidnesbyrd, og her kundgjordes flere af øvrighedens meddelelser. – (24) Nosaby i Nosaby s., Villands h. – (25) Vedby s. i Norra Åsbo h., Kristianstads län (Skåne). – (26) Rigsråd Axel Brahe (d. 1551) til Krogholm, Hammer, Vidsköfle og Tunbyholm, Jens Brahes fader. – (27) Se 211.6. – (28) Har ikke nærmere kunnet lokaliseres. – (29) Tommerup, nuv. Östra Tommarp i Tommarp s., Järrestads h., Kristianstads län. – (30) Dyrehave, indhegning til rådyr (Kalk. III.639a). – (31) *skoff theye*: del i en skov (Kalk. III.807a), Kolderup-Rosenvinge i GdD II.152 note 3: skovenge. Af *tejt(e)*, jf. isl. *teigr*: jordstrimmel, jordstykke. Jf. Arent Berntsen II.33, 44; Kalk. IV.326a. – (32) vedkendt sig, bekræftet (Kalk. I.178b bet.9). – (33) Anne Krognos (d. 1573), datter af Oluf Stigsen Krognos og dennes 2den hustru. – (34) Rigsråd Claus Podebusk (d. 1540) til Karup, gift med ovenn. Anne Krognos; se stamtavlen ovf. note 3. – (35) Adelsmand (Kalk. III.593a bet.2). – (36) 1. september. Se ovf. note 1. – (37) Se 199.18. – (38) Se 199.19. – (39) Se 199.20. – (40) Se 199.7. – (41) Se 201.39. – (42) Se 201.40. – (43) Se 201.41. – (44) Se 202.4.

219 Rettertinget 7. september 1555 (København)

En arving efter en værge, der ikke havde gjort sine myndlinge regnskab for værgemålet, havde for at friholdes for ansvar overdraget disse en del af sit jordegods på vilkår, at han selv skulle nyde brugen deraf, så længe han levede. Ejendomsoverdragelsen kendtes gyldig, uanset at godset ikke straks var overleveret de pågældende myndlinge.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.340v (findes yderligere i 4 hss.²).

Vor skickit for os paa wort retherting osß elskelige Peder Marquorsßen³ tiill Øxendrup,⁴ wor mand och thiennere, paa hans høstrue⁵ moder, osß elskelige frue Mette,⁶ Sørenn Stampis⁷ efftherleffuerskis, wegne tiill Gierup⁸ paa thend enne och osß elskelige Niels Anderßenn⁹ tiill Lyngbyegaardt¹⁰ och Pouell Skinkell¹¹ tiill Østrup,¹² wore mend och thiennere, paa thend andenn ßide, och gaffue the thennom veuilligenn y rette paa begje ßider. Och tiltallit Per Marquordßenn for^{ne} Niels Anderßenn och Poell Skinkell fore ett skiøde breff, som ßalig Erick Christofferßenn¹³ aff Vindinge¹⁴ hagde giffuit och giort Niels Anderßenn och hans ßyster Jde Andersdather,¹⁵ for^{ne} Poll Skinckels høstrue, och miente Per Marquorsßen, att thet skiøde burde ingenn magtt att haffue fore thend orsage, at ßame godtz icke hagde fuld ßame skiøde,¹⁶ ther thet schreffuit er, menn nu fyrst effther Erick Christofferßens dødt haffue the thet meth samme skiøde anamit, som hand miente meth vrett.

Ther tiill suarett Niels Anderßenn och Poell Skinckell, att ther Niels Anderßenn oc hans syster wore vnge, døde theris fader¹⁷ thennom fra, och theris moder¹⁸ wor icke heller ßaa wed ßynn helbredtt, att hunn theris godtz forßuare kunde, oc ther fore keyste¹⁹ hunn ßig och thennom enn werj, ßom wor mester Mortenn Hendrickßenn²⁰ wdj Roskildtt, och hand hagde theris godtz vdj synn haffuendes were wdj nogen aar och opbar ther frugt och landgielde aff, och aldrig giorde thennem ther rede²¹ eller regenskaff fore. Och ther hand døde, wor Erich Christofferßenn en hans arffuinge, och fore att Erich Christofferßenn icke wille stande thennom tiill rette fore same opbørßell, ßom for^{ne} mester Morthenn aff theris godtz opboret hagde, ther fore hagde hand giffuitt thennem et clart skiødebreff paa ßit mørne godtz och antuordit thennom strax thieris skiøde breff y synn liffuindis liiff och welmagt, dog at hand schulle sielff beholle ßame godtz ßynn liffz tidtt. Och wdj rette lagde Niels Anderßenn ßame skiøde breff, wdgifuitt wnder datum Mdxxxvj, lydendis at Erich Christopherßenn war ßaa bliffuenn fordragenn²² meth ßynne moder

broders børnn, Niels Anderßenn och Jde Anders dather, om skiffte och handell thennem emellem war, at ther ßom Gud kallitt hannom aff werdenn wden nogit egte barnn, tha hagde hand vnt, skiøtt och affhendt fra synne arffuinge och tiill Niels Anderßenn och Jde Anders dather och begge theris arffuinge alt hans mørne godtz och egendom, ßom hand arffuit effther ßynn moder²³ och moder broder,²⁴ ßom er fyrst en gaard y Herløff,²⁵ Hans Nielßenn ibor, jtem enn gaard y Skoffuerlunde,²⁶ jtem iij gaarde y Bredinge,²⁷ jtem ij gaarde y Lunge,²⁸ jtem j gaard y Aßmyndrup²⁹ och en øde jord ibidem. Jtem j gaard y Franckerup,³⁰ ij gaarde wdj Kierbye,³¹ jtem en gaard i Claabye,³² enn gaard y Drøßbierigh³³ y steden fore enn gaardt aff hans mørne godtz, hand affhende. Jtem enn gaard y Lille Egebjerg³⁴ och en eng ibidem, jtem enn gaard y Hørßengj³⁵ meth alle for^{ne} gaarde och godzis rette tilliggelse. Och ther ßom Gud vnte hannem nogenn egte børnn effther hans dødt, tha schulle thette hans breff ingenn magt haffue, som ßame breff ythermiere indholler och wduißer &c. Och ßatte Niels Anderßenn och Pouell Skinckell wdj alle rette, om thennom effther for^{ne} skiødebreffs lydelße icke bør for^{ne} godtz at haffue, nyde, bruge och beholle.

Met flere ordtt och talle, thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiilltall, gienßuar och sagens leglighedt sagde wy ther ßaa paa fore rette, att effthertj for^{ne} Erich Christofferßenn wdj ßynn liffindis liff och frij welmagtt haffuer ßold och skøtt for^{ne} Niels Anderßenn och for^{ne} Jde Anders dather for^{ne} gaarde och godtz till euindeligh eyge, tha bør thennem nu for^{ne} hans mørne gaarde och godtz att haffue, nyde, bruge och beholle effther hans dødt effther for^{ne} hans skøde breffs lydelße.

Datum Haffniæ, thenndtt løgerdag nest effther Sanctj Egidij dag,³⁶ neruerindis osß elskelige Jahann Fris,³⁷ wor cantzeler, her Otthe Krumpen,³⁸ rither, Danmarckis rigis marsk, Oluff Munck,³⁹ Jørgenn Lyckj,⁴⁰ Eyller Røn-nou,⁴¹ Thage Thott,⁴² Claus Vrne,⁴³ Verner Paßbierig⁴⁴ och Juer Krabe,⁴⁵ wore thro mend och raadtt. 1555.

(1) Jf. rettertingsdom 7. september 1555 (ndf. nr. 220) vedr. samme forhold og rettertingsdom 2. juli 1584, hvor et skøde kendes magtesløst, da der ikke ved skødeudstedelsen fandt overdragelse sted. Der var tale om ejendomsoverdragelse mellem adelige, og disse måtte ifl. § 30, stk. 2, i reces 6. december 1547, jf. § 49 i reces 13. december 1558, sælge og skøde med brev og segl og gode mænds vidnesbyrd. Andres ejendomsoverdragelse skulle ske til tinge, se rettertingsdom 5. april 1547 (GdD II.x; KRD I.27f.), jf. Matzen, Privatret II.76ff., Chr. Kier.100, og først ved fdg. 26. august 1622 (CCD IV.29f.) blev det påbudt, at skøder, gave- eller pantebreve, der udgaves af adelen, skulle læses eller påskrives på næste eller andet landsting i den provins, i hvilken de var udstedt, jf. reces 27. februar 1643 2-2-4 (CCD

V.226), der er kilde til bestemmelsen i DL 5-3-28, jf. Fenger, Grundrids.30. Nærværende dom – og rettertingsdommen 4. september 1554 (I nr. 203; GdD I.234ff.) – kræver således ikke, som den kun lidt yngre retspraksis, at et skøde (også skøde fra en adelig til en adelig) kun er gyldigt, når ejendommen straks tages i besiddelse af skødehaveren, se rettertingsdomme 14. januar 1572 (GdD III.163: „gammel seduane medføre, att hues godtz, ther skall affhendes, skal strax følge hues skiøde therpaa giøris“), 12. juni 1574 (ib. 243ff.), 9. juni 1575 (ib. 260ff.), 2. juli 1584, 24. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.33), 1. juli 1603 (ib. 484f.), 10. juni 1608 (ib. II.199ff.); dog kunne en arving afhænde en ejendom, der på livstid var forlenet en anden, skønt arvingen aldrig havde besiddet ejendommen, se rettertingsdom 1. august 1596 (GdD IV.188). Jf. Stemann, Retshistorie.468, Matzen, Privatret II. 84ff. Denne retspraksis lovfæstedes i DL 5-3-32, der blev ophævet ved § 53 i lov nr. 111 af 31. marts 1926 om tinglysning, og som bestemte, at hus og jord, der bortskødedes, straks skal følge erhververen, i modsat fald er skødet „intet“. Om forståelsen af DLs bestemmelse se Hurtigkarl II, 2.109f., Brorson, Femte Bog I.334ff., Nørregaard III.84f., Ørsted, Haandbog I.327f., IV.384ff., Aagesen, Bidrag.39ff., H. Matzen, Forelæsninger over den danske Tingsret² (1891).258ff., Chr. Kier.116ff., Sindballe.96ff., Carl Torp, Dansk Tingsret, 3. udg. ved Vinding Kruse (1925).155ff., Vinding Kruse, Ejendomsretten III, 1.821 noten. – (2) Disse er afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Peder Markvardsen Hundermark (d. omkr. 1589) til Øksendrup, 1561 landsdommer i Fyn. – (4) Tidligere hovedgård i Øksendrup s., Gudme h. – (5) Ellen Sørensdatte Stampe til Gerdrup; Peder Markvardsen Hundermark var gift 2. gang med Anne Markvardsdatte Tidemand. – (6) Mette Iversdatte (levede endnu 1558) (af „Kelstrup-slægten“) til Kelstrup, Gerdrup m. v. – (7) Søren Stampe (våben: tre krydslagte pile) til Gerdrup og Kelstrup. – (8) Hovedgården Gerdrup i Egeslevmagle s., Vester Flakkebjerg h. – (9) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Lyngbygård. Jf. til det flg. stamtavlen ndf. 220.1. – (10) Den tidl. hovedgård Lyngbygård i Lille Lyngby s., Strø h. Gården var 1518 afstået til kronen. – (11) Poul Skinkel (d. 1565) (våben: en lilje) til Egeskov og Østruppgård, Niels Andersen Dresselbergs svoger. – (12) Hovedgården Østruppgård i Østrup s., Lunde h. – (13) Erik Christoffersen Dyre (Sosadel) (d. 1554) til Vindinge (nuv. Fuirendal). – (14) Hovedgården Vindinge (nuv. Fuirendal) i Fuirendal s., Vester Flakkebjerg h. – (15) Ide Andersdatte Dresselberg (d. 1587), gift med ovenn. Poul Skinkel. – (16) Se ovf. note 1. – (17) Anders Henriksen Dresselberg (d. omkr. 1530) til Lyngbylille og Kastrop. – (18) Abel Didriksdatte Qvitzow. – (19) valgte (Kalk. II.496b). – (20) Magister Morten Henriksen Dresselberg (d. 1536), 1507 kannik i Roskilde, 1527 forstander for St. Agnete kloster. Jf. om ham rettertingsdom 13. juni 1539 (KRD I. 512f.). – (21) Redegørelse, regnskab (Kalk. III.562a bet.5). – (22) forligt. – (23) Ide Henriksdatte Dresselberg, gift med Christoffer Eriksen Dyre (Sosadel) til Vindinge (nuv. Fuirendal). – (24) Ovenn. Morten Henriksen Dresselberg. – (25) Enten Herlev i Sokkelund h. el. Nørre Herlev i Nørre Herlev s., Lyngge-Frederiksborg h. – (26) Landsbyen Skovlunde i Ballerup s., Smørum h. – (27) Vel enten Brede i Lyngby s., Sokkelund h., eller Bregninge i Bregninge s., Skippinge h. – (28) Landsbyen Lyngge i Lyngge s., Lyngge-Frederiksborg h. – (29) Enten Asmindrup i Vørslev s., Skippinge h., eller Asmindrup i sognet af sa. navn, Merløse h. eller endelig Asmindrup i Asmindrup s., Ods h. – (30) Landsbyen Frankerup i Udby s., Ars h. – (31) Landsbyen Kærby i Rørby s., Ars h. – (32) Landsbyen Klovby (1370: Klaby) i Udby s., Ars h. – (33) Landsbyen Drøsselberg i Drøsselberg s., Løve h. – (34) Landsbyen Egebjerg i Vig s., Ods h. – (35) Landsbyen Hønsninge i Vig s., Ods h. – (36) Skt. Ægidius dag: 1. september. – (37) Se 199.18. – (38) Se 199.19. – (39) Se 199.20. – (40) Se 199.7. – (41) Se 208.78. – (42) Se 201.39. – (43) Se 201.40. – (44) Se 201.41. – (45) Se 202.4.

220 Rettertinget 7. september 1555 (København)

En værge, der havde bestyret to søskendes gods, havde ikke gjort regnskab for sit værgemål. Efter hans død testamenterede hans arving for at befries for ansvar for værgemålet sin mødrene arv til de to søskende. Denne arv fandtes at burde deles lige mellem de to søskende og ikke med 2/3 (en broderlod) til broderen og 1/3 (en søsterlod) til søsteren.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.342^v (findes yderligere i 3 hss.²).

Vor skickit for oß paa wort retherting oß elskelige Pouell Skinckell³ till Østrup,⁴ wor mandtt och thiennerer, och hagde wdi rette steffntt oß elskelige Niels Anderßenn⁵ tiill Liungbygaardtt,⁶ wor mandtt och thiennerer, och tilltallit hannom fore nogit godtz, som salig Erick Christofferßenn⁷ nogen aar sidenn forledenn hagde soldt oc skøtt fra ßig och sinne arffuinge och tiill Niels Anderßenn och hans ßyster, jomffrue Jde Anders dather,⁸ nu for^{ne} Poll Skinckels høstrue, huilckit godtz Erich Christofferßen hagde ßig dog forbeholdt sielff at wille beholle ßyn lifftiidt. Och berette Pouell Skinckell, at nu Erick Christofferßen dødt och affgangenn er, och ßamme godtz effther theris skødebreffs lydelse er kommit thennom till hende, tha wille Niels Anderßenn icke ßtede⁹ hannom ßynn fulde lod ther y, menn wille wiße hannom aff¹⁰ paa synn høstruis wegne meth enn tridie partt och tage ßaa ßielff ij parther, som Pouell Skinckell miente meth vrett.

Ther tiill Buarit Niels Anderßenn, att ther hand oc hans ßyster wor lille och vfføde,¹¹ tha døde theris fader,¹² och theris moder¹³ wor icke heller ßaa wed ßynn helbredtt, att hunn theris godtz forsuare kunde. Ther fore keyste¹⁴ hunn ßig enn werje, ßom wor mester Morthenn Hendrickßenn¹⁵ y Roskildtt, och hand hagde theris godtz wdj ßynn haffuendis were noget aar och opbar ther frugtt och landgilde aff och aldrig gjorde thennom ther rede¹⁶ eller regenskaff fore, och ther hand døde, wor Erick Christofferßenn enn hans arffuinge, oc fore att Erich Christofferßenn icke wille stande thennom tiill retthe fore ßame opbørßell, ßom mester Morthen aff theris godtz opborrit hagde, ther fore hagde hand giffuit thennom ßaadant et breff, att the hans mørnne godtz effther hans dødt skulle mue annamme, bruge och beholle tiill euindeligg eye, om hand icke hagde nogin egte barnn effther ßig. Och wdj rette lagde Niels Anderßenn ßame breff, wdgiffuit wnder datum Mdxxxvj, lydenndis at Erich Christofferßenn wor ßaa bliffuenn fordragenn¹⁷ meth ßynn moderbroders børnn, Niels Anderßenn och Jde Anders datther, om skiffte och

handell thennom emellom wor, att ther som Gud kallit hannom aff werden wdenn nogitt egte barnn, tha hagde hand vnt, skøtt och affhendtt fra¹⁸ Binne arffuinge och tiill Niels Anderßenn och Jde Anders dather och begge theris arffuinge alt hans mørne godtz och egendom, som hand erffuitt effther Bynn moder¹⁹ och moderbroder,²⁰ som er fyrst j gaard y Herløff,²¹ Hans Nielßenn ibor, jtem enn gaard y Skoffuerlunde,²² jtem iij gaard y Bredinge,²³ jtem ij gaarde wdj Liunge,²⁴ jtem en gaard y Aßmindrup²⁵ och en øde iord ibidem, jtem j gaard y Franckerup,²⁶ ij gaarde y Kierbye,²⁷ jtem enn gaard y Claaby,²⁸ enn gaard y Drøßebierig²⁹ y stedenn for enn gardtt aff hans mørne godtz, hand affhende, jtem en gaardt y Lille Egebierig³⁰ och enn eng ibidem, jtem enn gaard y Hønßingi³¹ meth alle for^{ne} gaarde och godzis rette tilleggelße, och ther som Gud vnte hannom nogenn egte børnn effther hans dødt, tha schulle thette hans breff jngenn magt haffue, som same breff ythermiere jndeholler och wduißer. Och miente Niels Anderßenn, att effthertj hannom burde och tilholde enn broder diell y thenn opbørßill, som the same godtz fore fangitt hagde, att hannom oc meth rette burde enn broder diell wdj for^{ne} godtz, Erick Christofferßenn hannom och hans syster bebreffuit hagde, och hans syster icke wdenn enn syster diell.

Mett flere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och sagens legligheth, och effthertj Erick Christofferßenn hagde tilhobe vnt och skiøtt for^{ne} Niels Anderßenn och hans syster jomffrue Jde for^{ne} ßit mørne godtz meth slige wilkor som for^{uit} ßtaar, tha bør for^{ne} godtz, som Erick Christofferßenn thennom vnt oc skiøtt haffuer, att skifftis thennom emellom wdj tuo parther, saa huer thennom faar halff partenn.

Datum Haffniæ, thend løgerdag nest effther Stj. Egidij dagh,³² neruerindis osß elskelige Jahan Friis,³³ wor cantzeler, her Otthe Krumpen,³⁴ rither, Danmarckis rigis marsk, Oluff Munck,³⁵ Jørgenn Lyckj,³⁶ Eyller Rønnou,³⁷ Thage Thott,³⁸ Claus Vrne,³⁹ Werner Paßbierig⁴⁰ och Juer Krabe,⁴¹ wore thro mendtt och raadt. 1555.

(1) Jf. dom nr. 219 vedrørende samme spørgsmål. Slægtskabsforholdet mellem parterne vil fremgå af følgende oversigt:

Henrik Jensen Dresselberg
~ 2° Kirsten Andersdatter Basse

<i>Anders Henriksen Dresselberg</i> ~ Abel Didriksdatter Qvitzow		<i>Morten Henriksen Dresselberg</i> Magister † 1536	<i>Ide Henriksdatter Dresselberg</i> ~ Christoffer Eriksen Dyre (Sosadel)
<i>Niels Andersen Dresselberg</i> † 1594 ~ Johanne Hansdatter Rud	<i>Ide Andersdatter Dresselberg</i> † 1587 ~ Poul Skinkel † 1565 til Egeskov og Østrupgård	<i>Erik Christoffersen Dyre (Sosadel)</i> † 1554 Gift 2 gange (DAA 1891.147f.)	

(2) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Se 219.11. – (4) Se 219.12. – (5) Se 219.9. – (6) Se 219.10. – (7) Se 219.13. – (8) Se 219.15. – (9) give (Kalk. IV.192b bet.3). – (10) *wife hannom aff*: afvise ham (OdS XXVII.256 bet.13.1), *o*: lade ham nøjes med. – (11) uforsørgede (Kalk. IV.620a bet.2). – (12) Anders Henriksen Dresselberg (d. omkr. 1530) til Lyngbylille og Kastrup. – (13) Abel Didriksdatter Qvitzow. – (14) Se 219.19. – (15) Se 219.20. – (16) Redegørelse, regnskab (Kalk. III.562a bet.5). – (17) forligt. – (18) Herefter udstreget i forlægget: *βig och*. – (19) Ide Henriksdatter Dresselberg, se 219.23. – (20) Morten Henriksen Dresselberg. – (21) Se 219.25. – (22) Se 219.26. – (23) Se 219.27. – (24) Se 219.28. – (25) Se 219.29. – (26) Se 219.30. – (27) Se 219.31. – (28) Se 219.32. – (29) Se 219.33. – (30) Se 219.34. – (31) Se 219.35. – (32) Se 219.36. – (33) Se 199.18. – (34) Se 199.19. – (35) Se 199.20. – (36) Se 199.7. – (37) Se 208.78. – (38) Se 201.39. – (39) Se 201.40. – (40) Se 201.41. – (41) Se 202.4.

221 Rettertinget 11. september 1555 (København)

En adelsmand dømtes til at udlevere en arv, han havde beslaglagt, og som var tilfaldet to mænd, der var født på hans gods, men som i en årrække havde været købstadborgere og derfor ikke vornedskab¹ underkastet.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.315^v (findes yderligere i 4 hss.²).

Vor skickit for oß paa wort retherting Niels Laurßen, boriger y wor kiøbstedt Holbeck, och Jens Laurßenn, boriger y wor kiøbstedt Othenße wdj Fyenn, och tiltallit the osß elselige Claus Roßenggaard,³ wor mand och thienner, for noggenn arff, ßom thennom retteliggenn tilffallenn er wdj Tryminge⁴ effther the ris moder, ßom hand haffuer beslagit⁵ och forholt thennom fore emodtt kongens macht⁶ och friheder,⁷ som wy alle kiøbstedz mend naadeliggenn vnt och

giffuit haffuer, som føde ere paa landzbyerne wdj Sieland och vdi wore kiøbsteder boßiddendis ere, wdj høgborne fyrstis, hertug Fredericks, wor kiere herre Bøns hylling wdj Ringsted⁸ vdi saa maade, att alle the, som wore føde paa landtbyernne oc wore jndffarne wdj wore kiøbsteder att boo och hagde siditt wdj iij aar villit⁹ och wkierdt¹⁰ thee schulle were quit oc frij effther thenn dag fore theris herskaff, huis godtz the wore føde paa eller affkomit. Ther nest beuiste for^{ne} Niels Laurßen, att hand hagde weret enn boßiddendis boriger fyrst wdj wor kiøbstedt Kiø[g]e,¹¹ siden wdj Holbeck, siden thet siste leger¹² wor her for Kiøbinghagenn. Jtem beuiste Jens Laurßenn, att handtt haffde weritt boriger och boeßett y wor kiøbsted Ottenße wdj Fyenn paa xxv aar &c.

Ther till suaritt Claus Roßengaardt, att ther same arff fallen vor paa hans godtz, tha hagde hand thend beslagit paa en rett,¹³ indtill saa lengj at thj anthen kunde beuiße, att thj wore komenn aff same godtz meth minde, eller tiill saa lengj att the wille wiße hannom nogenn preuilegier, the kunde holde thennom frij meth, och icke anderlunde, och miente, att hand ther meth jngenn vrett hagde giordtt thennom, effthertj the icke wille wiße hannom same theris friiheder, oc handtt thennom aldrig kunde fange att se.

Met fleere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och Bagens legligheth wor ther saa paa sagdt fore rette, att for^{ne} Niels Laurßenn och Jens Laurßenn schall same theris arff maa borttage, haffe, nyde och beholle, vbehindrit aff Claus Roßengaardt wdj alle maade.

Datum Haffniæ, thend onßdag nest effther Vor Frue dag natiuitatis,¹⁴ wdj wor egenn neruerelße, neruerendis oß elskelige Jahann Fris,¹⁵ wor cantzeler, her Otthe Krumpenn,¹⁶ wor [och]¹⁷ Danmarckis rigis marsk, her Claus Bille,¹⁸ her Magens Gyllenstierne,¹⁹ her Per Skram,²⁰ rither, Oluff Munck,²¹ Eyller Hardenbierig,²² Jørgenn Lyckj,²³ Thage Thott,²⁴ Claus Vrne,²⁵ Werner Paßbierig,²⁶ Holgert Roßenkrantz²⁷ och Juer Krabe,²⁸ wore thro mendtt och raadtt. 1555.

(1) Vornedskab er den på den mandlige bondebefolkning på Sjælland, Lolland, Falster, Møn og Bogø fra begyndelsen af det 15. årh. påhvilende forpligtelse til ikke uden husbondens (herremændens) samtykke at forlade det gods, hvorpå de er født, og til på forlangende at overtage en gård el. et hus med jord til dyrkning. Vornedskabet afskaffedes ved fdg. 21. februar 1702 for alle, der var født efter kongens regeringstiltrædelse 25. august 1699, og for de øvrige søgte man at fjerne forskellige misbrug. Jf. Johs. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 5. rk. VI.399ff., Matzen, Privatret I.10ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 476ff. – (2) Disse er afskrifter af HDDomb. (eller afskrifter deraf). – (3) Kannik i Ros-

kilde Claus Rosengaard (d. 1570) til den nu nedlagte hovedgård Tågerød (Lidemark s., Bjæverskov h.). – (4) Vel landsbyen Trønninge i Kundby s., Tuse h. – (5) lagt beslag på (Kalk. I.174a). – (6) Myndighed (OdS XIII.784 bet.3). – (7) Ved kgl. åb. br. 1. august 1542 fastsattes som almindelig regel, at den, der uden kære i tre år havde været bosat i en købstad, ikke kunne deles til stavns, o: med al sin formue fordres tilbage. Allerede tidligere havde dog enkelte købstæder fået det privilegium, at de, der i en vis tid havde været borgere, ikke kunne deles til stavns, således Århus 25. september 1466 (DgK II.174f.) og Roskilde 18. maj 1518 (DgK III.193). Den i tysk ret anerkendte sætning, at byluftten gør fri (*Luft macht frei*, jf. bl. a. Hübner, Grundzüge.102), o: at en persons ufrihed ophørte, når han blev borger i en by, trængte ind i dansk ret (jf. Slesvig stadsret (c. 1200–1250) § 77 (DgK I.15)) og blev i det 16. årh. anvendt på vornede, hvor man dog, da bestemmelsen mødte modstand hos godsejerne, krævede, at den vornede skulle bo 3 år i købstæderne, og disse skulle forpligte sig til ikke at indtage flere vornede, jf. Poul Johs. Jørgensen, Rets-historie.425. – (8) Frederik II blev hyldet i Ringsted 24. juli 1542. – (9) u-ilet, o: upåklaget. – (10) upåklaget. – (11) Forlægget har *Kiøbe*. – (12) Belejring (jf. Kalk. V.656a). Der sigtes til Kbh.s belejring 24. juli 1535–6. august 1536 under Grevens Fejde. – (13) indtil der fældes dom (Kalk. III.585b, cf. Kolderup-Rosenvinges urigtige tolkning GdD IV.93 note 3 og 291 note 4), jf. *hindre til rette* i rettertingsdommen 31. december 1417 (ovf. I 3.46). – (14) Mariæ nativitas: 8. september. – (15) Se 199.18. – (16) Se 199.19. – (17) Mgl. i forlægget. – (18) Se 201.33. – (19) Se 204.21. – (20) Se 201.34. – (21) Se 199.20. – (22) Se 199.21. – (23) Se 199.7. – (24) Se 201.39. – (25) Se 201.40. – (26) Se 201.41. – (27) Se 199.23. – (28) Se 202.4.

222 Rettertinget 19. september 1555 (København)

Statueret at Erik Bølle efter sin hustrus, fru Sophie Ruds, død kun kan arve en søsterdel i hendes arvejord, da han med hende, der af et tidligere ægteskab havde sønner, kun havde to døtre, jf. JL I.6.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.361^v (findes yderligere i 2 hss.²).

Vor skickitt for osß paa wortt retherting osß elskelige Jørgenn Brade³ och Otthe Brade,⁴ brøder, wore mendtt och tienere, paa theris egne och theris fuldßyskindis⁵ wegne paa thend enne ßide och osß elskelige Christoffer Gøye⁶ oc Jeßper Krauße,⁷ wore mendtt och thiennere, paa theris høstruers⁸ faders, osß elskelige Erich Byllier,⁹ wor thro mand och raadz wegne paa thend anden ßide, och gaffue the thennom weluiligenn y rette paa begje ßider. Och tiltallitt Jørgenn Brade och Otthe Brade for^{ne} Christoffer Gøye och Jeßper Krauße paa Erich Bylliers wegne fore, att Erich Byllier icke wille lade ßig nøge meth ßynn rette mynde lodtt,¹⁰ ßom hannom kandtt aff rette tilffalle effther theris ßalige moder, frue Sophie Rudz dathers,¹¹ dødt, som the miente att skall

were enn ßysterlodtt, och hand will haffue enn broder lodtt effther hinde, ßom the mienne meth vrett.

Ther tiill ßuaritt Christoffer Gøye och Jeßper Krauße paa Erich Bylliers wegne och miente, att effther wor danske louff,¹² ßom ßaa lyder y thend fyrste bog, thet vj capitell: Mandes¹³ hionn¹⁴ och faa the ey børnn, och dør anthen them,¹⁵ tha skifftis hus och boo fæ¹⁶ oc kiøbeiordtt¹⁷ wdj thuo mel- lom hinn, ther liffuer, och hinns dødes arffuinge; end haffue the børnn, och dør moder, tha arffue fader y konne jordtt¹⁸ enn¹⁹ lodt vedt thet barnn, ther miest tager, sønn lod om ßønn er tiill, ellers jaffnn²⁰ lodtt wedtt dather, om ßønn ey er tiill &c., och miente, att Erich Byllier ther for burde enn broder lodt lige ved thet beßte barnn, ßom erffuer frue Sophie, hans høstrue.

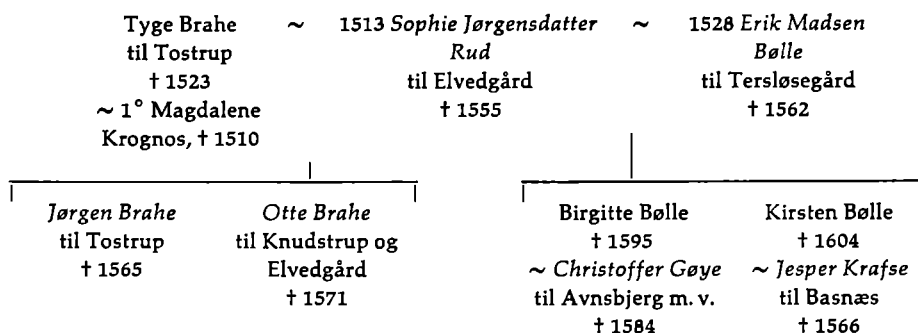
Ther tiill ßuaritt Jørgenn Brade och Otthe Brade och ßatte wdj alle rette, att effthertj logenn formelder klarlig, att therßom the icke hagde børnn til- hobe, att bundenn tha inthet nyder y konne jordtt, och ther ßom the hagde ßønn tilhobe, schulle handt tage fuld lod wedtt ßønn, och ther ßom the icke hagde ßønn tilhobe, schulle hand tage fuld lodtt wedt dather, om the thend tiillßammenn hagde, om Erich Byllier ther fore effther logenn kandtt arffue eller niude ßtørre lodtt y hans konne jordt endtt lige wed thet beßte barnn, hand haffuer wedtt hinde.

Mett mange flere ord och talle, som thennom ther om emellom vore.

Tha effther tiltall, gienßuar, sagens leglighedt och effther for^{ne} wor danske louff sagde wy ther ßaa paa fore rette, att Erich Byllier icke kand mynde²¹ eller arffue miere y ßynn konne jordtt end lige lodtt wedt ett ßitt egit beste barnn, som frue Sophie och handtt tilßammen hagde, som er enn dather.

Datum Haffniæ, thend torßdag nest effther Sanctj Lambertj dag,²² wdj wor egenn neruerelße, neruerendis osß elskelige Jahan Fris,²³ wor cantzeler, her Otthe Krumpenn,²⁴ wor och rigens marsk, her Claus Bille,²⁵ her Mogens Gyl- lenstierne,²⁶ her Per Skram,²⁷ rither, Oluff Munck,²⁸ Erich Krabe,²⁹ Eyller Hardenbierig,³⁰ Jørgenn Lyckj,³¹ Thage Thott,³² Claus Vrne,³³ Wernner Paß- bierig,³⁴ Holgert Roßenkrantz³⁵ och Juer Krabe,³⁶ wore thro mendtt och raadtt. 1555.

(1) Jf. dom nr. 223 om samme arvesag. Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af føl- gende oversigt:

(2) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. afskrift deraf). – (3) Jørgen Brahe (d. 1565) til Tostrup (nuv. Christianssæde) og Elvedgård, 1552–57 lensmand på Vordingborg, 1557–65 på Nykøbing, 1563 øverste proviantmester. Han var søn af rigsråd Tyge Brahe (d. 1523) til Tostrup og dennes 2. hustru Sophie Jørgensdatter Rud (d. 1555) til Elvedgård, der senere blev gift med rigsråd Erik Madsen Bølle (d. 1562) til Tersløsegård og Orebygård. – (4) Otte Brahe (d. 1571) til Knudstrup og Elvedgård, 1555–67 lensmand på Ålborg, 1567–71 på Helsingborg, 1563 rigsråd og proviantmester. Han, der var fader til astronomen Tyge Brahe (d. 1604), var helbroder til ovenn. Jørgen Brahe. – (5) Anne Brahe (d. 1590), gift med Herluf Skave (d. 1583) til Eskilstrup, og måske Peder Brahe, der angives at være død lille, men som dog levede 1541 (DAA 1888.1007). Faderen, Tyge Brahe, var 1. gang gift med Magdalene Olufsdatter Krognos (d. 1510) til Knudstrup, men de 4 børn af dette ægteskab var døde tidligt (DAA 1888.100). – (6) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Clausholm, Gunderslevholm, Bregentved og Bollerup. Han var gift med Birgitte Eriksdatter Bølle (d. 1595) til Oreby, datter af den ovf. i note 3 nævnte Erik Madsen Bølle (d. 1562) og dennes 1. hustru Sophie Jørgensdatter Rud. – (7) Jesper Krafse (d. 1566) til Basnæs, 1550–54 lensmand på Riberhus. Han var gift 1. gang med Karen Mogensdatter Krabbe og 2. gang (1548) med Kirsten Eriksdatter Bølle (d. 1604) til Tersløse, helsøster til den ovf. i note 6 nævnte Birgitte Bølle. – (8) Se ovf. note 6 og 7. – (9) Rigsråd Erik Madsen Bølle (d. 1562) til Tersløsegård og Elvedgård. Gift 1. gang 1528 med Sophie Jørgensdatter Rud (d. 1555) til Elvedgård, enke efter rigsråd Tyge Brahe (d. 1523) til Tostrup (se ovf. note 3), 2. gang 1561 med Margrethe Axelsdatter Urup. – (10) En *mynde lodtt* er den arvelod, der tilfalder en mand efter hans hustru (Kalk. III.159a). Når manden overlevede hustruen, skiftedes hendes arvejord efter SkL 23 og EsjL I.12 mellem hendes børn og den efterlevende ægtefælle efter reglerne om barnmynding, \circ : manden arvede kun, hvis han havde barn med hustruen, og manden tog, uanset om der kun var døtre i ægteskabet, en sønnelod. Efter JL I.6 skiftedes konens arvejord mellem manden og børnene derimod således, at manden kun tog bedste barns lod, jf. Matzen, Privatret I.119, Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.221ff. (Når det her s. 223 siges, at manden kun efter de sjællandske love arver bedste barns lod i hustruens jord, må det bero på en lapsus). – (11) Sophie Jørgensdatter Rud (d. 1555) til Elvedgård, gift 1. gang 1513 med Tyge Brahe (d. 1523) til Tostrup, 2. gang 1528 med Erik Madsen Bølle (d. 1562) til Tersløsegård. – (12) Om denne bet. for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.52. – (13) Formen *mandes* (*mannæs*), der bet. giftes (om en kvinde; jf. Kalk. III.28a), findes i flere hss. af JL, se DgL II.29 variantapparatet. De fleste hss. har *samnæs* (= samles, indgår ægteskab; jf. Kalk. III.673b bet.2, Verner Dahlerup.70). – (14) Ægtefolk (Kalk. II.241b bet.2, Verner Dahlerup.66). SkL har *hion*

(plur.): ægtefolk og *hiona* (plur.): tjenestefolk; i de andre love bruges *hion* og *hiona* i flæng. – (15) En af dem (*antigh theræ*); *antigh* er opr. pronomen og findes endnu i DL (5–2–20: *enten af dennem*), jf. Kalk. I.70a; Verner Dahlerup.70. – (16) *Løsøre* (Kalk. I. 234a; Verner Dahlerup.70). – (17) *Købejord* er jord, der typisk er erhvervet ved køb; som jur. begreb omfatter købejord al fast ejendom, der er erhvervet under ægteskabet på anden måde end ved arv eller gave fra en arvelader, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.196. – (18) *Hustruens arvejord*, jf. Verner Dahlerup.71. JL anvendes, da hustruens arvejord (Elvedgård) ligger på Fyn. – (19) (kun) *en*; *enn* er her sikkert talordet *én*, da landskabslovene ikke kender *en* som ubestemt artikel. Talesproget har antagelig på den tid, lovhåndskrifterne blev til, haft den ubestemte artikel, mens lovsproget ikke kender den, jf. Verner Dahlerup.71. Ordene *enn lodt* mgl. i flere hss. af JL, se DgL II.30 variantapparatet til linje 2. – (20) *lige, lige meget* (Kalk. II.435b). – (21) *arve, erhverve ved barnmynding*, jf. SkL 23: *bondæn myndær æftir kunu sinæ*. Om barnmynding se Paul Diderichsen i Arkiv for nordisk Filologi LV.297ff., Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.208ff. – (22) *Lambertus' dag*: 17. september. – (23) Se 199.18. – (24) Se 199.19. – (25) Se 201.33. – (26) Se 204.21. – (27) Se 201.34. – (28) Se 199.20. – (29) Se 203.27. – (30) Se 199.21. – (31) Se 199.7. – (32) Se 201.39. – (33) Se 201.40. – (34) Se 201.41. – (35) Se 199.23. – (36) Se 202.4.

223 Rettertinget 19. september 1555 (København)

En stedfader ikke fundet pligtig at gøre sine stedbørn regnskab for, hvad deres moder har oppebåret, mens hun som enke sad inde med deres fædrene gods. Dersom moderen som påstået har givet børnene af første ægteskab et forpligtelsesbrev, må børnene inden 6 uger fremlægge det; kan samfrænder ikke forlige parterne, må hver indføre i boet, hvad der er modtaget, hvorefter boet skiftes efter loven.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.361^v (findes yderligere i 2 hss.²).

Litt.: Stig Iuul, Kodifikation.75.

Vor skickitt for oß paa wort retherting osß elskelige Jørgenn Brade³ och Otthe Brade,⁴ brødere, wore mendtt och thiennere, paa theris egne och theris fuld-ßyskindes⁵ wegne paa thend enne ßide och osß elskelige Christoffer Gøye⁶ och Jeßper Krauße,⁷ wore mendtt och thiennere, paa theris høstruers⁸ faders, osß elskelige Erich Byllier,⁹ wor thro mand och raaddtz, weigne paa thend andenn ßide, och gaffue the thennom weluilligen y rette paa begj sider. Och først tiltallitt Jørgenn Brade och Otthe Brade for^{ne} Christoffer Gøye och Jeßper Krauße paa Erich Bylliers wegne fore, att theris ßalige moder, frue Sophie Rudtz dather,¹⁰ ßadtt y noyer aar inde meth theris federne godtz och opbar ther frugtt och landgilde aff, ßiden att theris fader¹¹ dødt bliff, och aldrig gjorde thennom ther rede¹² eller regenskaff fore ßame theris godtz,

hunn opbar, och miente ther fore, att theris stibffader, Erich Byllier, nu wor pligtig tiill at giøre thennom rede och regenskaff fore, huis theris moder saa aff theris godtz opboritt haffuer.

Ther tiill Suaritt Christoffer Gøye och Jeßper Krauße, att thet er wedt enn xxx aar sidenn, att theris fader døde¹³ och end miere, och emedens theris moder hagde theris godtz i were, tha pantit och kiøbte hunn thennom godtz tiill gode¹³ oc giorde thennom fylliste noch for thend opbørßell, oc ther effther, ther hun wille giffte ßig,¹⁴ sadt theris fader broder, ßalig her Axell Brade,¹⁵ offuer skiffte och regenskaff meth hende paa theris wegne oc gaff hinde enn clar affkaldtt for thend ßag, huilckenn Christoffer Gøye och Jeßper Krauße y rette lagde, wdgiffuit vnder datum Mdxvij, lydendis att her Axell Brade y flere gode mendtz offuuerelße hagde giordt ett skiffte paa synn broder børns wegne meth frwe Sophie, theris moder, om huis arff, hinde kunde tilffalle effther hindis ßalige hoßbunde, her Tygj Brade,¹⁶ och hindis ßønn, Axell Brade,¹⁷ och vdlagdt hinde hindes partt y arffgodtz, pantegotz, kiøb, guld, ßølf, perler, boo, boskaff¹⁸ och møllegodtz, till ßaa lengj her Tygje Brades børnn bliffue theris egne werje, och huis ythermiere arffgodz vskifftt wor, schulle bliffue hoß her Tygis børnn, tiill the bliffe theris egne verj; nøgdis thennom icke, tha føre indtt, huad vdt er førtt, och skiffte tha effther logenn. Jtem et breff, ßom for^{ne} frue Sophie her Axell Brade giffuit hagde, lydendis att hunn hagde antuordit her Axell Brade paa hindes børns wegne boe, boskaff, miell, maltt oc anditt ßligt, och huis¹⁹ opbørßell, hunn ythermiere opboret hagde aff hindis børns godtz, ther hagde hunn holdenn gaardenn meth och folck och ßuene och kiøbt heste och harnisk rigitt tiill thienniste och vdlagdt thend tridie pendinge²⁰ rigit tiill thienniste och kiøbt och pantit godtz, hindis børnn tiill gode, och holt ßuene for Auß²¹ och Landzkronne²² och vdlagdt store pendinge tiill hindis hoßbunds jordeferdtt och testamentt. Ther fore hagde hunn inthet mønthe guldtt eller pendinge, ßom hun kunde skiffte meth her Axill Brade paa hindes børns wegne, anthen for opbørßell eller anditt &c., som ßame breffue ythermiere vduißer och jndholler &c. Och miente Christoffer Gøye och Jeßper Krauße, att ther ßom thend affkaldtt end aldrig hagde werret giortt, att Erich Byllier icke endtt da wor pligtig at giøre Jørgenn Brade och Otthe Brade nogenn regenskaff, thj att the aldrig haffue kreffuiit paa ßame regenskaff, emedens theris moder leffde.

Ther tiill Suaritt Jørgenn Brade och Otthe Brade, att the vißeligen hagde kreffuit theris moder ßame regenskaff, medens hunn leffde, och att the haffde hindis bepligtelße y thend ßag, dog att the nu bode enn tiid lang haffue we-

rett forhindritt y wore och rigens forffald, saa att the icke nu paa thenne tiidtt kunde ßame breffue tilstede føre &c. Tisligeste berette Jørgen Brade och Otthe Brade, att the och theris fuldßyskinde wille were offuerbødigh²³ at indfføre tiill skiffte meth theris heligens eedtt, huis guld, sølff, pendinge, cleder, clenodje, boo eller boskaff, ehudtt ßom the wdfførtt hagde, och ßatte wdj rette, om Erich Byllier icke och wdj lige maade wor pligtig at indfføre meth sin edtt, huis theris moder tiill hannom indfførtt hagde, oc om Christoffer Gøye oc Jeßper Krauße icke wdj lige maade bør at indfføre meth theris eedtt, huad the vdffoet haffuer, siden theris høstruer bliff thennom troloffuitt, och ßiidenn jeffne²⁴ och skifftte, ßom thet ßig bør.

Ther tiill ßuaret Christoffer Gøye och Jeßper Krauße, att the wore offuerbødigh att wille indfføre paa clar register²⁵ alt, huis the vdffoet hagde, ßiiden theris høstruer kome tiill thennom och wdj theris sengj, och miente, att the inthet widere pligtig wore y thend sag.

Met flere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens legligheth sagde wy ther ßaa paa fore rette, att Erich Byllier jngenn regenskaff er pligtig att giøre Jørgenn Brade och Otthe Brade for thend opbørßell, theris moder opbar aff theris godtz, emedens hunn war enckj, menn ther ßom frue Sophie haffuer giffuitt Jørgenn Brade och Otthe Brade nogenn bepligtelße breff, tha bør thennom thet att føre tiill ßtede indenn sex vger oc ther gaa tha om, ßaa møgit ßom ret er, och ther ßom ßambffrender²⁶ icke anderlunde kandt fordrage²⁷ Erich Byllier, hans ßuogere²⁸ Christoffer Gøye og Jeßper Krauße, och Jørgenn Brade och Otthe Brade och theris fuld ßyskinde, tha bør thennom att indføre paa alle ßider, huer ßom de vdfoett haffuer, och ßiiden skiffte effther logenn.

Datum Haffniæ, thorßdagen nest eptther Stj. Lambertj dagh²⁹ vdi wor eigen nerwerrelße, neruerendis oß elskelige Jahan Fris,³⁰ wor cantzeler, her Otthe Krumpenn,³¹ wor och rigens marsk, her Claus Bille,³² her Mogens Gyllenstierne,³³ her Per Skram,³⁴ rither, Oluff Munck,³⁵ Erich Krabe,³⁶ Eyller Hardenbierig,³⁷ Jørgenn Lyckj,³⁸ Thage Thott,³⁹ Claus Vrne,⁴⁰ Werner Paßbierig,⁴¹ Holgert Roßenkrantz⁴² oc Juer Krabe,⁴³ wore thro mend oc raadtt. 1555.

(1) Jf. foregående dom (nr. 222) om samme sag og stamtavlen 222.1. – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Se 222.3. – (4) Se 222.4. – (5) Se 222.5. – (6) Se 222.6. – (7) Se 222.7. – (8) Se 222.8. – (9) Se 222.9. – (10) Se 222.11. – (11) Tyge Brahe (d. 1523) til Tostrup (nuv. Christianssæde), se 222.3. – (12) Regnskab, redegørelse (Kalk. III.562a bet.5). – (13) Tyge Brahe døde 5. (7.?) september 1523. – (14) Omkr. 1528 (før 22. juli). – (15) Rigsråd Axel Brahe (d. 1551) til Krogholm, Hammer, Vidsköfle og Tunbyholm,

ovenn. Tyge Brahes yngre broder. – (16) Se ovf. note 11. – (17) Sophie Ruds og Tyge Brahes ældste søn Axel Brahe, der døde ung (DAA 1888.100). – (18) Løsøre. – (19) Heretter udstreget i forlægget: *ythermiere*. – (20) Måske er der tale om den tredjedel af tienden, der tilfaldt kronen af fæstegodset ifl. reces 30. oktober 1536. – (21) Åhus, købstad (nu landsby) i Skåne. – (22) I oktober 1535 overgav Landskrona sig under Grevens Fejde til Christian III, se C. Paludan-Müller, Grevens Fejde II (1854/1971).177. – (23) villige til. – (24) dele (lige), skifte (Kalk. II.437b bet.2). – (25) Fortegnelse (Kalk. III.568b bet.1). – (26) Fælles slægtninge (på fædrene og mødrene side), der medvirkede ved dødsboskifter. – (27) forlige (Kalk. I.609b bet.5). – (28) *Svoger* havde i ældre sprog en videre anvendelse end nu. Christoffer Gøye og Jesper Krafse var ikke Erik Bølles svogre, men hans svigersønner, se stamtavlen 222.1. – (29) Se 222.22. – (30) Se 199.18. – (31) Se 199.19. – (32) Se 201.33. – (33) Se 204.21. – (34) Se 201.34. – (35) Se 199.20. – (36) Se 203.27. – (37) Se 199.21. – (38) Se 199.7. – (39) Se 201.39. – (40) Se 201.40. – (41) Se 201.41. – (42) Se 199.23. – (43) Se 202.4.

224 Rettertinget 30. september 1555 (København)

En sædegård,¹ der i arv var udlagt to brødre for den værdi, hvortil gården i sin tid var udlagt deres fader, kunne beholdes af disse, imod at deres søskende efter samfrænders sigelse fik vederlag for deres anparter. Det nærmest omliggende gods blev tillagt brødrene, så vidt deres arv kunne tilstrække, imod at deres medarvinger fik fyldest derfor.²

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.369^v (findes yderligere i 41 hss.³).

Reg.: 2. rk. *2848.

Tryk.: Vedel Simonsen, Samlinger til den fyenske Herregaard Elvedgaards Historie I (1845).85ff. (efter HDDomb.).

Vor skickitt for oß paa wortt retherting oß elskelige Jørgenn Brade⁴ och Otthe Brade,⁵ wore mend och thienere, paa thend enne och tiltallitt oß elskelige Christoffer Gøye⁶ och Jeßper Krauße,⁷ wore mend och thienere, paa theris høstrueris⁸ och theris høstruers faders⁹ wegne paa thend andenn ßide for enn ßedegaard, ligendis wdj vortt lannd Fyenn, kallis Elffuitt,¹⁰ ßom thenom nu tiill arff fallen er effther theris ßalige moder, frue Sophie Rudtz dather.¹¹ Och berette Jørgenn och Otthe Brade, att thend tiid theris fader, herr Tygj Brade,¹² fick ßame gaard y ßyskinde skiffitte¹³ meth theris moder, tha tog hand thendtt for x pund kornn¹⁴ och icke dyrere, och mientte Jørgenn Brade och Otthe Brade, att thenom icke heller nu burde att tage ßame gaardt meth ßynn tillegelße dyrere end x pund kornn. Sameledis ßatte Jørgenn och Otthe Brade wdj rette, om thennom effther wor receßis lydelse¹⁵ icke buorde tiill sedegaardenn at haffue och beholle thet neste omliggendis godtz, saa wit ßom

theris lodtt kand taalle, och miente att the inthett nermiere omligendis godtz kunde faae end thet, som y landitt¹⁶ huos gaardenn ligger.

Ther tiill suarett Christoffer Gøye och Jeßper Krauße paa thieris høstruers och thieris høstruers faders wegne och mienthe, att for^{ne} Elffuitt gaardt skulle were bedre meth skouff och egendomb endtt x pund kornn, och miente, att alligeuell gaardenn wor Jørgenn Brade och Otthe Brade tilffallenn som brøder paa ßuerdßidenn, att thennom dog alligeuell burde att giøre thenom fyl-list for thieris ßysterparther, the ther wdj haffuer. Tisligeste miente och Christoffer Gøye och Jeßper Krauße, att Jørgenn och Otthe Brade icke burde miere godtz tiill gaardenn end vgedagsmendenn¹⁷ och huis godtz, som ther huos y Bognit ligger, och miente, at Jørgenn och Otthe Brade icke kunde holle ßig allt thet godtz tiill, som ther wdj landitt ligger meth wor receße, menn miente, att Jørgenn och Otthe Brades systeme¹⁸ och burde theris lodtt och partt att haffue wdj thet fynske godtz, huor thet falle kand meth rette.

Mett mange flere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens leglighed ßagde wy ther ßaa paa aff fore rette, att Jørgenn Brade och Otthe Brade bør for^{ne} Elffuittgaard att haffue och beholle, dog skall xij begge theris ßambfrender¹⁹ kome paa for^{ne} gaardz egendom jnden sex wger, och Jørgenn och Otthe Brade effther theris ßigelße skall giøre thieris ßyskinde fyl-list for theris partt bode wdj Elffuittgaardtz egendom och bygning, och tisligeste bør Jørgenn och Otthe Brade thet neste omligendes godtz omkring Elffuitt ligendis, saa witt som theris lod kand strecke ßig, och arffuen tiil recker, att haffue och beholle tiill Elffuitt oc dog giøre theris metharffuinge fyl-list meth andit godtz igenn aff ßamme arff, huer for ßynn anpartt, effther wor receßis lydelse.

Datum Haffniæ, thend mandag nest effther Stj. Michels dag,²⁰ wdj wor egen nuerelße, nuerendis osß elskelige Jahan Fris,²¹ wor cantzeler, her Otte Krumpen,²² wor oc rigins marsk, her Mogens Gyllenstjerne,²³ her Per Skram,²⁴ rithere, Byrge Trolle,²⁵ Oluff Munck,²⁶ Erick Krabe,²⁷ Jørgenn Lyckj,²⁸ Thage Thott,²⁹ Claus Vrne,³⁰ Verner Paßbierig,³¹ Per Oxe,³² Niels Lange³³ och Holgert Roßenkrantz,³⁴ wore throo mend och raadtt. 1555.

(1) En sædegård er en hovedgård, der er sæde for en adelig familie. Forskellen mellem hovedgårde og sædegårde er ubetydelig, idet de i praksis i et og alt havde de samme rettig-heder, og i lovgivningen og i officielle skrivelser anvendes de to betegnelser helt ligestil-lede, jf. Gunnar Olsen, Hovedgård og Bondegård (1957).58f. – (2) Se stamtavlen 222.1. – (3) Disse er afskrifter efter dombrevet (el. afskrifter deraf). – (4) Se 222.3. – (5) Se 222.4. – (6) Se 222.6. – (7) Se 222.7. – (8) Se 222.6. og 7. – (9) Se 222.9. – (10) Hovedgården El-

vedgård i Veflinge s., Skovby h. – (11) Se 222.11. – (12) Se 223.11. – (13) Skifte, som søskende foretager efter deres forældre. Rigsråd Jørgen Rud (d. omkr. 1504) til Vedby fik med sin hustru, Kirstine Rosenkrantz (d. 1509), Elvedgård. Gården gik herefter til sønnen, Henrik Rud (d. omkr. 1512), derefter til dennes broder, Mikkel Rud (d. 1520), og derfra til søsteren, Sophie Rud, og hendes første ægtefælle, Tyge Brahe, og sen. til hendes 2. ægtefælle, Erik Madsen Bølle, der efter hustruens død 1544 måtte afstå gården til hendes to sønner af 1. ægteskab. – (14) Når arvinger efter en afdød jordegodsejer skulle skifte det efterladte jordegods, måtte dettes værdienheder gøres ensbenævnte efter gængs søskendeskitte-takst, indtil reformationen 1536 sædvanligvis i penge (i grotmønt, hvis enheder var 1 lødemark = 5 sk. grot à 12 grot = 45 sk. lybsk), fra midten af det 16. årh. sædvanligvis i hartkorn (o: rug eller navnlig byg), jf. Aakjær, Maal og Vægt.240. I et hs. fra omkr. 1585 (Thott 1998,4°) gengives en „gammel“ søskendeskittetakst, hvis takster er: 1 pund korn = 3 skilling grot; 1 td. smør = 4 pd. korn; 1 mark smør = 3 penning, jf. Aakjær op. cit.248f. 1 pund kornskyld havde omkr. 1544 en værdi af 100 mark, se op. cit. 252 og 272. – (15) Ifl. reces 6. december 1547 § 25 skal sædegårde falde på sværdssiden med ugedagsmænd og det nærmest omliggende gods, så vidt godset og arven kan tilstrække, mod at brødre giver søstre og svogre fyldest med andet jordegods eller penge for bygninger efter samfrænders sigelse, jf. § 39, stk. 1, i reces 13. december 1558, der er kilde til DL 5–2–63. – (16) o: Fyn. – (17) Ugedagsmænd er bønder (især fæstere), der boede nærmest hovedgården, og som gjorde arbejde (ugedagsarbejde) dér nogle dage ugentlig året igennem. – (18) Se 222.5. Der sigtes dog vist her til deres halvsøskende, altså Christoffer Gøyes og Jesper Krafsses hustruer. – (19) Se 223.26. – (20) Mikkelsdag: 29. september. – (21) Se 199.18. – (22) Se 199.19. – (23) Se 204.21. – (24) Se 201.34. – (25) Se 201.35. – (26) Se 199.20. – (27) Se 203.27. – (28) Se 199.7. – (29) Se 201.39. – (30) Se 201.40. – (31) Se 201.41. – (32) Se 204.30. – (33) Se 199.22. – (34) Se 199.23.

225 Viborg landsting 1556¹ uden dag

Landstinget underkender en herredstingsdom og tilkender ejeren af en urtehave nogle penge, der ved opløjning var fundet i haven.

Hs.: Lund UB J 14 nr. 29 (findes yderligere i 32 hss.²).

Reg.: 1416.

Tryk.: Udtog i Krag og Stephanius, suppl.156f.

Litt.: J. E. Larsen.431; Stemann, Retshistorie.453.

Øverskrift: Enn dom om penninge, som bliffue opaarid³ y jordenn.

Enn dom, Erich Schram,⁴ Axell Jull,⁵ her Otte Krompenn,⁶ Niels Lange,⁷ Per Schriffuer⁸ døppt haffuer aar Mdlvj emellom Erick Lange⁹ till Enngilsthalm¹⁰ paa Christen Splidz¹¹ vegne och Erick Michelßenn y Huilstedt,¹² herrizfougitt y Hatzheritt,¹³ for enn dom, hann nogenn tid siden døppt haffuer emellom Chresten Spliidz møndige¹⁴ buodt, Jesper Esperßenn¹⁵ y Vrtning¹⁶ y Vestergaardt,¹⁷ och Jørgen Barnekows¹⁸ viße¹⁹ buodt, Jenns Albrittßenn y Olstrup,²⁰

om nogenn penning, som schulle haffue bleffuitt opaaridt²¹ y Vestergaardz kolgaardt,²² huilcken gaardt for^{ne} Chrestenn Splidt skulle tilhøre.

Tha er ther saa paa konng. Majts. nathe behoff²³ omsagt, att eptherdj hanns nadis høgmetighedz første receß²⁴ tilholder adellenn thieris jordguotz saa vell som thieris thiennerer meth all herlighedt frie att beholde, och same penning er vdj saa made vdindenn for^{ne} Chrestenn Splidz bundis jndhegnitt jordt, kolgaardt och biuge²⁵ paa funden och icke aae²⁶ ville volde²⁷ eller y høige²⁸ eller y bierge²⁹ epther plogenn, huor som konningen aar³⁰ guldt eller sølff, som logen³¹ vduiße, viste the thennom icke for^{te} Chrestenn Splidt same penning att maa fraasige,³² som eyer er till same kaalgaardtstedt, huor thet fundenn er, och for^{te} herritztings dom paa ßin rette tilganng³³ til same penning hannom icke epther slig leglighiedt, som for^{uit} stannder, att maa forhindre.

In cuius rei testimonium sigilla.³⁴

(1) I nogle hss. er dommen dateret 1555, 1557 eller 1560. – (2) I Thott 1201,2° findes dommen indført to gange (nr. 54 og nr. 157). – (3) opløjet (Kalk. III.377b). – (4) Se 199.24. – (5) Se 214.5. – (6) Se 199.19. – (7) Se 199.22. – (8) Se 214.4. Krag og Stephanus.156 har herefter *deris vidisse af en dom, som de*. – (9) Erik Lange (d. 1572) til Engelsholm. – (10) Hovedgården Engelsholm i Nørup s., Tørrild h. – (11) Christen Splid (Fasti) (d. 1561) til Mindstrup (tidl. hovedgård i Hvejsel s., Nørvang h.). – (12) Landsbyen Hvilsted i Hvilsted s., Hads h. – (13) Hads h. Krag og Stephanus har urigtigt *haldherret*. – (14) befuldmægtigede (Kalk. III.159a). – (15) Krag og Stephanus har *Albretsen*. – (16) Ørting s., Hads h. – (17) Vestergårde i Ørting s., Hads h. – (18) Jørgen Barnekow (d. 1567) til Mellerup (i Svenstrup s., Onsild h.), 1553–67 lensmand på Åkær (Falling s., Hads h.). – (19) pålidelige, befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (20) Landsbyen Ålstrup i Falling s., Hads h. Andre hss. (og Krag og Stephanus) har *Alstrup*. – (21) Se *ovf. note 3*. – (22) Kålgård, urtehave (Kalk. II.691b). – (23) Behag; *paa konng. Majts. nathe behoff* bet.: under forudsætning af kgl. majestæts nådige samtykke (Kalk. V.73b. – (24) Reces 6. december 1547, § 18, stk. 2 (SGL IV.225). – (25) Bygning, hus (Kalk. I.311b bet.1); andre hss. har *aabygge*, der bet. det samme (Kalk. IV.936a). – (26) på. – (27) *ville volde*: åben mark (Kalk. IV.856a); *vold* bet. slette, mark, jf. JL III.40: *a withæ wallæ*. Flere hss. har misforstået udtrykket og har *paa vilde høje* (således Krag og Stephanus.156). – (28) Høje; der tænkes spec. på gravhøje. – (29) *Bierge* kan bet.: bakke, høj (Kalk. V.103a; OdS II.716 bet.1), jf. de mange da. stednavne med endelsen *-bjerg* (Solbjerg, Daugbjerg, Bolbjerg, Himmelbjerg o. s. fr.). – (30) *aar* er præsens af *ege*: eje (Kalk. IV.931b, jf. I.441b bet.1). – (31) JL II.12, hvorefter kongen skulle have sølv el. guld, der blev fundet i høje el. efter plov, jf. også Tillæg VI.5 til SkL (DgI I, 2.763) og EsjL III.69. Sådant herreløst, især jordfundet guld og sølv kaldes *danefæ* (*danæfæ*; 1. led er genitiv sing. af *dan*: død, og ordet bet. egl.: dødsods) og tilfaldt kongen, jf. DL 5–9–3 og fdg. 22. marts 1737, der forklarer „Guld og Sølv“ i DL som „Guld, Sølv, Metal og al anden Skat“. Pl. 7. august 1752 gav findereren ret til at få værdien betalt, hvis genstandene bestod af værdifuldt materiale, jf. Vinding Kruse, Ejendomsretten II (1929).405f. Grevernes ret til *danefæ* efter privilegierne af 25. maj 1671 § 15 bortfaldt ved § 97 i grundloven af 5. juni 1849. – (32) *fradømme* (Kalk. I.770b). – (33) Adkomst (Kalk. IV.358a). – (34) Se 216.21.

226 Viborg landsting 1556 uden dag

En mand, der var ansat i en andens tjeneste, og som havde haft samleje med en kvinde, der var ansat hos samme husbond, og som havde adgang til dens låsede gemmer, dømt til at straffes som tyv og forræder.¹

Hs.: Lund UB J 14 nr. 3 (findes yderligere i 14 hss.).
Overskrift: Enn dom om lønleye.²

Axell Jull,³ Niels Matzen,⁴ Jørgen Høg⁵ och Per Schriffuer⁶ dømpth haffuer aar 1556 emellom her Chrestenn Pouilßenn,⁷ prier och forstannder vdj Heligeistes⁸ y Olborgh, och Mogenns Perßenn Remmerßinns⁹ sønn, for hann noggenn tidt sidenn hagde seg til hannum forplicititt¹⁰ sagtt och suoritt hannom thieniste och troschab och vdj same hans eedt och thieniste hagde sig ephtherlagtt,¹¹ lockitt¹² och belegett¹³ hanns thienniste piige, Anne Anderßdatther, som hannom och thiente och var betroffuidt till hanns laas och løckilße,¹⁴ kielder och loffte att offuer gaa¹⁵ och forstaa.¹⁶

Tha er ther saa aff for^{ne} guodemendt¹⁷ vort paa sagtt for rette, att ephther same for^{ne} tingsvinde for^{ne} Mogenns Perßenn same gierning att haffue bekiendnt, saa och ephther for^{ne} biscop och byemenndtz¹⁸ som for lougßenns ennde¹⁹ haffuer veritt holditt thieris endelig dom och sentenntz,²⁰ huilckitt the thennom icke vide att maa fraafalde, er bleffuen saa paa sagt for rette, att ephtherdj for^{ne} Mogenns Perßenn er funditt och beslagitt²¹ vdj slig lønnleie medt for^{ne} her Chrestenn Pouilßenns nøgilpige,²² for^{ne} Anne Anndersdather, och haffuer hinder siden tagett och beditt aff hannom till sinn egte hustrue, hinder heder och ære igenn att giøre, och er ther offuer²³ rømbtt och hedenn vigtt,²⁴ tha haffuer hann thet giortt som en tyff och foredere och bør en tyffs och foreders straff at lide och vndgielde.

In cuius rei testimonium sigilla &c.²⁵

(1) Jf. biskop og bygdemænds dom marts 1469 (I nr. 22) og Viborg landstings domme 1557 (ndf. nr. 233), hvor nærv. dom er påberåbt, 12. marts 1569 (GdD IV.63 note 5), 4. juli 1579 (ib.), 3. juli 1585 (ib.61ff.) og 13. september 1589. Som en mulig oprindelse til princippet kan anføres VsJL YR (Trælle- og tyveretten) § 86, hvor der tales om beliggelse af en kammerpige (*sæthis ambuth*; jf. DgL VIII.347), der hverken maler eller bager eller gør andet af den slags arbejde, hvilket medførte forhøjet bøde. – (2) Hemmeligt (∩: uægteskabeligt) samleje (Kalk. II.885a), lejermaal. Lejermaal var senere kun strafbart, hvis der forelå besvangrelse. Dette blev fastslået som autentisk fortolkning af DL 6–13–3 ved reskr. 30. november 1759, jf. Stampe, Erklæringer II.735, Stig Iuul, Kodifikation.63 og sa. i Kulturhist. Leks. X (1965).471f. For middelalderen kan det ikke dokumenteres, at besvangrelse var en

betingelse for straffen. – (3) Se 214.5. – (4) Niels Madsen (Skade) (d. 1566) til Store Restrup. Hans børn antog slægtsnavnet Skade. – (5) Jørgen Høg (d. 1589) til Todbøl. – (6) Se 214.4. – (7) Christen Poulsen (d. 1566), forstander i hospitalet i Ålborg fra 1552 (jf. Kanc. Br. 21. februar 1552) til 1566 (ib. 19. juli 1566). – (8) Helligåndsklosteret i Ålborg, oprettet 1451, var det betydeligste Helligåndskloster i Danmark. Det blev i 1530 med magt frataget brødrene af lensmanden på Alborghus, Axel Gøye (d. 1537), jf. H. Heilesen, Krøniken om Graabrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark (1967).53f., og omdannedes 1536 til et almindeligt hospital. – (9) Læsemåden er usikker. Navnet er udeladt i flere hss. – (10) pligtig, skyldig, underkastet (Kalk. I.681b, jf. V.291b), o: tilsagt ham tjeneste. – (11) efterstræbt (Kalk. I.435a); sammenstillingen *eptherlagtt, lockitt och belegett* se også i Viborg landstings dom 3. juli 1585 (GdD IV.61f.). – (12) forført til utugt (Kalk. II.833b). – (13) haft samleje med (Kalk. I.149a bet.3), typisk: samleje uden for ægteskab. – (14) Lukke (Kalk. II.859a bet.1); forb. *laas eller (och) lyckelse* hyppig i ældre sprog, se SGL V.543, Da. Mag. 2. rk. II.263, GdD IV.63, 372. – (15) gå, færdes over (ad) (Kalk. III.409b bet.1); o: have adgang til. – (16) forestå, sørge for (Kalk. I.620b). – (17) Adelsmænd (Kalk. I.60a bet.1). – (18) Bygdemænd. – (19) Domme, afsagt af biskop og bedste bygdemænd, var endelige og kunne ikke appelleres, jf. Christian II's hdf. 1513 § 49: Thet som biscooper oc bygdemend fælde ellir rese, thet skall være loghens ende, som wor schreffne log siiger (GAA B.62; DKH.62), jf. Matzen, Offentlig Ret I.43, Skautrup, Hardiske Mål II.25, Poul Johs. Jørgensen i TFR 1944.93ff. – (20) Biskop og bygdemænds dom 7. (14.?) marts 1469 (I nr. 22). – (21) grebet (Kalk. I.174a bet.4). – (22) En *nøglepige (nøglekvinde)* (jf. sv. *nyckelpiga*, SvAO XVIII.857; Söderwall, Suppl. I.558a; ordet er vist i svensk indlånt fra dansk) er en tjenestepige (husholderske), der er betroet at bære husfruens nøgler til mad, klæder, penge el. andet, jf. Molbech, Glossarium II.36. Straffen for samleje med en nøglepige gentoges i Frederik II's gårdsret 9. maj 1562 § 18 og i DL 6–13–12, der formelt først ophævedes ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866. – (23) *ther offuer*: derpå, derefter el. desuagtet (Kalk. I.354b bet.3 og 5). – (24) *hedenn vigtt*: undveget, draget bort (*heden*: herfra, bort, jf. Kalk. II.183a). – (25) Se 216.21.

227 Rettertinget 7. februar 1556 (København)

Rettertinget pålægger rigshofmester Mogens Gøyes arvinger at efterkomme en overenskomst af 1542, hvorefter Tordsø gård skal tilfalde Peder Oxe.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.373^r (findes yderligere i 1 hs.1).

Litt.: Astrid Friis i DbL XVII.551, Poul Colding ib. XXIV.307.

Vor skickit for os paa wort retterting osß elskelige Peder Oxe² tiill Gißellffeldh,³ wor thro mandt och raadt, paa ßinne egne oc alle her Jahann Oxes⁴ arffuingers wegne och hagde y rette steffnt osß elskelige Eskild Gøye⁵ tiill Gundersløffholmm,⁶ Albret Gøye⁷ tiill Krenkerup,⁸ Christoffer Gøye⁹ tiill Auvendzberigh,¹⁰ Herloff Trolle¹¹ tiill Hillerødtzholm¹² oc alle her Mogens Gøyes¹³ arffuinge och tiltallet thennum fore Tordzøs gaardt¹⁴ och godtz wdj Skonne ligendes, ßom the gjør hannom forhindring paa emod enn obenn be-

Beglit contractis lydelse, som giort er emellom her Mogens Gye paa thend enne oc Per Oxe paa sinne egne och sinne byskindes vegne paa thend andenn siide, och wdj rette lagde Per Oxe for^{ne} contract, som osß elskelig Jahann Fris¹⁵ tiill Heßlager,¹⁶ wor cantzeler, Erich Banner,¹⁷ her Anders Bille,¹⁸ her Trud Vlffztanndt,¹⁹ her Mogens Gyllenstiern²⁰ meth flere gode mendtt²¹ thennom emellom giort hagde her y wor stadt Kiøbinghagenn ved Gudtz aar Mdxlij,²² lydendes att effther begges theris fulde magt bliffue the ßaa for-ente, att Per Oxe skulle tha indenn paaßke dag fornøige her Mogens Gøye eller hans arffuinge thuo och fireßinds tiuffe marck danske pendinge och halfftridie tußindtt och halffempte bynds tiuge fulduægtige rinske gyllen²³ wdj guldtt och it hundrett jockomßdaller²⁴ fore huis pant oc anden retighedtt, som for^{ne} her Mogens Gøye eller hans fader hertiill haffdtt haffuer tiill for^{ne} Tordzøø gaardt, godz och egendom, och ther emodt skulle for^{ne} Per Oxe tha straxt muet²⁵ tiill ßig annamme for^{ne} Tordzøø gaardt, Tordzøø bye och godz meth theris tilligelse, huis for^{ne} Per Oxe eller hans fader och fader broder²⁶ tilffornn aff ßame godz icke foett haffuer, och thet nyde, bruge och beholle, och huis som her Mogens Gøye,²⁷ her Hendrick Gøye²⁸ eller andre her Eskild Gøyes²⁹ arffuinge haffuer boldtt, pantßett eller affhendt aff ßame gaardt och godz, som her Oloff Oxe her Eskild Gøye wdj pantßette, thet skall for^{ne} her Mogens Gøye were pligtig tiill igenn at indfrj for^{ne} Per Oxe och hans byskinde jndenn paaske ther fyrst kommendis, och huis for^{ne} her Mogens Gøye icke kand indfrij aff ßame godz, tha skall handt were pligtig tiill at wdlege for^{ne} Per Oxe, hans byskinde eller arffuinge jndenn paaske tha fyrst komindes fyllest wdj andit ßaa gott och belegligt godz, ßaa thet bliffuer Per Oxe oc hans meth byskinde vdenn ald ßkade y alle maade, och tha skulle her Mogens Gøye straxt igenn antuorde for^{ne} Per Oxe alle the pante breffue, som her Oluff Oxe, hans fader broder, hagde giffuit her Eskild Gøye, for^{ne} her Mogens Gøyes fader, och alle thj andre breffue, som er om ßame trette och godz, och ther emodtt schulle for^{ne} Per Oxe were forplichet tiill igenn at giffue hannom ßitt forpligtelße breff paa for^{ne} lxxxij marck danske iij^m lxxxx³⁰ rinske gyllenn wdj guld och j^{c31} jockomßdaller att betalle och fornøge for^{ne} her Mogens Gøye inden for^{ne} paaske dag tha fyrst kommendes, som ßame contract ytthermiere indeholler och wduißer, huilcken contract for^{ne} gode mend beßeglit haffde. Och berette Per Oxe, att ßame contract er hannom och hans byskinde icke fultt giordtt och miente ther fore, att for^{ne} her Mogens Gøyes arffuinge er pligtig att indffrij hannom och hans byskinde for^{ne} Tordzøø gaard och godz effther for^{ne} contractis lydelse.

Ther tiill suaret for^{ne} Albret Gøye, Christoffer Gøye, Herloff Trolle meth flere her Mogens Gøyes arffuinge, som her nu tilstede wore, och miente, att ßame contractt icke wor thennom fult giordtt fore thend ßag skyldt, att Per Oxe icke hagne giffuitt och betalit theris fader, for^{ne} her Mogens Gøye, for^{ne} sum guld och pendinge tiill thend for^{ne} paaske, ßom ßame contract indholler, och miente, att the ther fore icke wore widere pligtig att ßuare Per Oxe eller hans meth ßyskinde tiill thend contract, menn miente, att Per Oxe hagne ther mett brott ßame contract och icke theris fader, her Mogens Gøye, eller the.

Ther tiill ßuaret Per Oxe, at handtt hagne fuldt giordtt ßame contract och thend icke brott, thj att hand straxtt effther ßame contractes lydelse hagne giffuet her Mogens Gøye ßitt breff och ßegell paa for^{ne} sum guldt och pendinge och hagne altid werrett offuerbødig³² och end nu er offuerbødig straxtt att will wdlege altt for^{ne} ßum guld oc pendinge, enar³³ the thennom anname wille; och miente Per Oxe, att handtt icke hagne brott ßame contract fore thend orßage skyldtt, att the icke wille tage for^{ne} guld och pendinge aff hannom. Och ßatte Per Oxe ther fore wdj alle rette, om ßamme contract icke bør wedtt ßynn magtt at bliffue, och om for^{ne} her Mogens Gøyes arffuinge icke ere pligtig effther ßame contractis lydelse att wdlege hannom och hans ßyskinde for^{ne} Tordzøø gaard och godz och anname theris pendinge &c.

Mett flere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och ßagens legligheth sagde wy ther ßaa paa fore rette, att for^{ne} contract, ßom her Mogens Gøye oc Per Oxe meth for^{ne} godemend beßeglit haffuer, bør wedt ßynn fulde magtt att bliffue wedt alle ord och artickelle, som thend indholler och wduißer, och her Mogens Gøyes arffuinge ere pligtig att annamme theris pendinge och igenn wdlege for^{ne} Per Oxe och hans methßyskinde for^{ne} Tordßøø gaardtt och godz eller och fyllist och fult wederlag ther fore effther for^{ne} contractis lydelse.

Datum Haffniæ, thend løgerdag nest effther Wor Frue dag kyndermyße,³⁴ y wor egenn neruerilße, neruerendis osß elskelige Jahann Friis,³⁵ wor cantzeler, her Mogens Gyllenstiern,³⁶ rither, Byrge Trolle,³⁷ Jørgenn Lyckj,³⁸ Claus Vrne,³⁹ Verner Paßbierig,⁴⁰ Niels Lange⁴¹ oc Christoffer Huitffeldtt,⁴² wore thro mendtt oc raadtt. 1556.

(1) I dette (Stockholm KB B 215) kun følgende referat: Anno 1556 paa Kiøbennhaginnis slott gick thenne dom aff konngelig mayestætt och hanns naadis raadth, att her Mogens Gøye arffuinge ere pligtigge atth holle thenn contracth, som anno 1542 gick emellum her Mogenns Gøie och Peder Oxe om Tordsiøe gaardt och gotts, att the schulle annamme the penninge och wdlagte Pedir Oxe och hanns mett sødskende for^{ne} Tordsiøe gaardt

och gotts eller fyllste och fuldt wederlaugh ther fore effther samme contractis lydillse. – (2) Se 204.30. – (3) Hovedgård i Øster Broby s., Ringsted h.; den nuv. hovedbygning er opført af Peder Oxe 1547–58. – (4) Rigsråd Johan Oxe (d. 1534) til Nielstrup. Han var gift med Mette Gøye (d. 1536), datter af nedenn. rigshofmester Mogens Gøye. – (5) Eskil Gøye (d. 1560) til Gunderslevholm m. v., søn af rigshofmester Mogens Gøye og dennes 1. hustru Mette Bydelsbak. – (6) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Østre Flakkebjerg h. Eskil Gøye afhændede 25. februar 1556 gården til sin søstersøn, Peder Oxe, på vilkår, at Eskil Gøye selv for sin livstid måtte nyde gården kvit og frit, jf. Reg.1375, Krag og Stephanus II.521f., Troels-Lund, Peder Oxe (1906).62ff. – (7) Fodermarsk Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg) m. v., helbroder til ovenn. Mette og Eskil Gøye. – (8) Hovedgården Krenkerup (1815–1938: Hardenberg) i Radsted s., Musse h. – (9) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Gunderslevholm, Clausholm, Bregentved m. v., søn af rigshofmester Mogens Gøye og dennes 2. hustru Margrete Sture og således halvbroder til ovenn. Mette, Eskil og Albrecht Gøye. – (10) Hovedgården Avnsbjerg i Sjørslø s., Lynggård h. – (11) Herluf Trolle (d. 1565), 1557 rigsråd, 1559–62 og 1564–65 øverste admiral. Han var gift med Birgitte Gøye (d. 1574), datter af rigshofmester Mogens Gøye og dennes 1. hustru og således helsøster til ovenn. Mette, Eskil og Albrecht Gøye. – (12) Hovedgården Hillerødsholm (Frederiksborg slotssogn, Lyng-Frederiksborg h.), som Herluf Trolle 1. juli 1560 (Kr. Sk. I.66f.) afstod til Frederik II (der ombyggede Hillerødsholm til Frederiksborg slot) mod til gengæld at få Skovkloster ved Næstved, det sen. Herlufsholm. – (13) Rigshofmester Mogens Gøye (d. 1544) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Skærsvø, Gunderslevholm, Torbenfeld (nuv. Frydendal), Løgismose, Clausholm og Skærsvad m. v. – (14) Hovedgården Tordsø (Torsjö) i Solberga s., Vemmenhög h., Malmöhus län. Peder Oxes farbroder, Oluf Oxe (d. omkr. 1500), havde 1492 pantsat sin del af gården til rigsmarsk Eskil Gøye (d. 1506), rigshofmester Mogens Gøyes fader, jf. Rep. 2. rk. IV.7253, 7331, 7380. Peder Oxe og hans søskende fik 7. marts 1541 den del af gården, der efter reformationen måtte være tilfaldet kronen, da den tidligere tilhørte ærkebiskoppen, efter at Oluf Oxes arvinger havde fragået arv og gæld (Reg. II.311, N. Ryge.51ff.). Rigshofmester Mogens Gøye fik ved Skåne landsting dom til indførsel i Tordsø, men Peder Oxe tog genbrev og indbragte sagen for rettertinget, der ved dom 8. august 1542 kendte den skete indførsel magtesløs. Rettertingsdommen (Reg. II.415) er trykt Ryge.52ff. Der blev herefter i november 1542 i København indgået det ndf. omtalte forlig (Reg. II.430, Ryge.58ff.), jf. Troels-Lund, Peder Oxe (1906).43ff., sa. Historiske Fortællinger II (1911).56. – (15) Se 199.18. – (16) Hovedgård i Hesselager s., Gudme h. – (17) Rigsmarsk og rigsråd Erik Banner (d. 1554). – (18) Se 201.32. – (19) Rigsråd Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) til Torup. – (20) Se 204.21. – (21) Adelsmænd (Kalk. II.60a). Forliget nævner yderligere Børge Trolle og Knud Gyldenstjerne, se Ryge.61. – (22) Forliget er in extenso trykt Ryge.58ff. Det følgende i dommen er en næsten ordret gengivelse af forliget. – (23) Ifl. fdg. 21. december 1537 skulle 1 rhinsk gylden (eller 1 joachimsdaler) gælde 3 mark danske. Det lykkedes dog først i 1540 i praksis at gennemføre forordningen, jf. reces 21. oktober 1540 § 12. Se Galster.180,183. – (24) *Joachimsdaler* er en større mønt (sølvgylden, gyldengroschen), der fra 1519 prægedes af sølv fra Joachimsthal i Böhmen, og som blev international møntenhed. Navnet forkortedes til *thaler* (deraf *daler* og *dollar*). Mønten skulle indeholde ca. 27 g fint sølv. 1537 lod Christian III slå joachimsdalere, se Galster.168, 184f. – (25) måttet. – (26) Oluf Oxe (d. omkr. 1500), der havde arvet Tordsø efter sin fader, rigsråd Johan Oxe (d. omkr. 1490), der havde fået gården som medgift med sin 1. hustru, Berete Thott (d. 1574). Se ovf. note 14. – (27) Rigshofmester Mogens Gøye. – (28) Rigsråd Henrik Gøye (d. 1533), søn af rigshofmester Mogens Gøye. – (29) Rigsmarsk Eskil Gøye (d. 1506), der

1492 fik Tordsø gods som pant, jf. ovf. note 14. – (30) \varnothing : $2\frac{1}{2}$ tusinde + 90 = 2590; m som potenstal angiver 1000, og brøken $\frac{1}{2}$ blev skrevet ved en gennemstregning af romertallet I, der blev skrevet *i* eller, når det enten stod alene eller sidst af flere ettaller, *j*, jf. Erik Kroman, *Skriftens Historie i Danmark* (1943).41f. – (31) \varnothing : 100; c som potenstal bet. 100. – (32) villig. – (33) når (Kalk. I.478a). – (34) Kyndelmisse: 2. februar. – (35) Se 199.18. – (36) Se 204.21. – (37) Se 201.35. – (38) Se 199.7. – (39) Se 201.40. – (40) Se 201.41. – (41) Se 199.22. – (42) Se 204.32. Han var gift med Herluf Trolles søster Øllegaard Trolle (d. 1578).

228 Rettertinget 25. februar 1556 (København)

Et gældsbreve for medgift kunne ikke af udstederens arvinger fordres nedsat til det beløb, som en søsterlod i den afdøde udsteders formue ville udgøre. En i henhold til gældsbreve sket pantsætning opretholdtes, indtil den lovede medgift blev betalt.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.380^r (findes yderligere i 3 hss.²).

Vor skickit for osß paa wort retherting os elskelige Hans Paauisck³ och Bartrum Paauisck,⁴ brødere, och tiltallitt theris ßuager, os elskelige Erich Vrne⁵ tiill Hindematt,⁶ wor mandtt och thiennere, fore ett breff paa sex tußind marck lybsk, ßom theris fader, her Vlff Paauisck,⁷ hannom meth theris syster⁸ giffuitt haffuer, och berette, att ther ere saa mange ßyskinde,⁹ att arffuenn och godzitt icke kandtt sig tilstrecke, att thet kandtt paa enn systerlodtt beløbe ßig sex tußindett marck lybsk, och miente ther fore, att theris fader icke motte giffue thet enne ßyskinde, ßaa att thet anditt mister, och miente ther fore, att Erich Vrne skulle ßamme breff igenn fra ßig antuorde och aff thennom annamme ßaa mange pendinge, ßom hans lodtt ßig aff rette kandtt forstrecke. Tißligeste tiltallitt the hannom fore nogre gaarde, ligendes hos Trøyeborig,¹⁰ som er aff theris rette federne godz, ßom Erich Vrne tiill ßig anammitt haffuer vdenn ald domb och ret, ßom the miente meth vrett.

Ther tiill suaritt Erick Vrne, att her Vlff Paauisck gaff hanom tiill brudskatt¹¹ meth ßynn dather ett breff paa sex tusind marck lybsk paa noget terminer och met noget wilkor, att ther ßom hand icke fick ßinne pendinge tiill the therminer, ßom ßamme breff indeholdtt, tha schulle hanndt mett ßame breffs magtt y ett friit brugeligtt pantt mue tiill ßig anamme ßame her Vlff Paauisckes gaarde och goedz, ligendes wed Trøye borig, och thet haffue oc beholle tiill ett vnderpantt, jndtiill ßaa lengj hans pendinge bliffue hannom betallitt. Och miente Erich Vrne, att effthertj hand skulle affstaae fra allt her Vlff

Paauskis arffuegods, att hand tha burde att haffue sinne pendinge fuldt vdt, som her Vlff Paausk hannom y Synn welmagtt och mett Synn weners raadt beßeglit oc giffuit haffuer, och miente, att effthertj hand icke for^{ne} pendinge alle wdffoett haffuer, att hannom tha bør for^{ne} gods, som handtt Saa tiill ett vnderpantt foet haffuer, at beholle effther Bitt breffs lydelse, indtiill Saa lengj hand fanger sinne pendinge.

Mett mange flere ord och talle thennom ther om emellom wore.

Tha effther tiltall, gienßuar och Sagens leglighedt och effther wor danske louff,¹² som Saa lyder.¹³ End om hinn, ther vde er,¹⁴ will orues¹⁵ at Synn lodtt, ther fader gaff hannom, tha mue andre arffuinge ey nøde hannom tiill effther att føre eller att jaffne¹⁶ wed thennom aff thet, ther hand haffuer fangitt for vdenn jordtt enne, tha bør for^{ne} Erich Vrne for^{ne} sextußind marck lybsk, som her Vlff Paausk hannom bebreffuit haffuer, fulde vd at haffue, och effthertj Erich Vrne icke samme pendinge endt nu fulle wdfoet haffuer, tha haffuer handtt anammitt same godz meth rette, och hannum bør for^{ne} gaarde och godz att beholle y ett frit vnderpant, indtiill saa lengj hand sinne fulde pendinge och brudskatt vdffoett haffuer.

Datum Haffniæ, then onßdag nest effther Syndagen jnuocauit,¹⁷ vdj wor egenn neruerelse, neruerendis osß elskelige Jahann Friis,¹⁸ wor cantzeler, her Otthe Krumpenn,¹⁹ Danmarcks rigis marsk, her Mogens Gyllenstjerne,²⁰ rither, Byrge Trolle,²¹ Bartrum vann Anffeldtt,²² Jeßper Randzou,²³ Thage Thott,²⁴ Claus Vrne,²⁵ Werner Paßbierig,²⁶ Per Oxe,²⁷ Hans Bernekou,²⁸ Niels Lange,²⁹ Hendrick Randzou,³⁰ Holgertt Roßenkrans,³¹ Christoffer Huitffeld³² och Juer Krabe,³³ wore tro mend oc raadtt. 1556.

(1) Jf. JL I.15, sidste punktum. – (2) Disse er afskrevet efter HDDomb. (el. udskrift deraf). Et enkelt hs. har datering 1555. – (3) Hans Pogwisch til Bukhagen. – (4) Bertram Pogwisch (d. ca. 1600), hans broder. – (5) Erik Urne (d. 1561) til Hindema. Han var gift med Margrethe Pogwisch (levede endnu 1596), søster til ovenn. Hans og Bertram Pogwisch. – (6) Hovedgården Hindema i Skellerup s., Vindinge h. – (7) Volf Pogwisch (d. 1554), til Bukhagen m. v., 1531–36 amtmand i Segeberg, 1540–46 kgl. råd. Han var gift med Christine Munk (d. 1579), datter af rigsråd, landsdommer Mogens Munk (d. 1558) og Karen Rosenkrantz (d. 1535). – (8) Se ovf. note 5. – (9) Volf Pogwisch havde i ægteskab med Christine Munk i alt 15 børn, se DAA 1931 II.62ff., der vist alle levede 1556. – (10) Trøjborg slot, hovedgård i Lø h. Dronning Margrethe pantsatte gården til Ribe bispestol, hvorfra den ved reformationen atter kom under kronen. Volf Pogwisch blev 1552 forlenet med Trøjborg af biskop Iver Munk, og forleningen blev 1536 bekræftet af kongen, jf. Erslev, Lensmænd.137. – (11) Medgift (Kalk. I.284a), jf. mnty. *brutschat* (MndWb I.441f.). JL I.15 bruger bet. *hæmfærth*. – (12) Om denne bet. for JL, se Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52. – (13) JL I.15. – (14) *vt faræn*: den, der er gift og hjemfaren. – (15) nøjes med.

Verbet findes også i EsjL og yngre kilder, men dets oprindelse er ukendt, jf. Dahlerup, Forelæsninger.43. – (16) egl. jævne; her: dele ligeligt, foretage udjævning med medarvinger, foretage kollation. Jf. JL I.16 og DL 5–2–62. – (17) Dominica invocavit: 1. søndag i fasten. – (18) Se 199.18. – (19) Se 199.19. – (20) Se 204.21. – (21) Se 201.35. – (22) Bertram Ahlefeldt (d. 1571), 1539–49 lensmand på Sønderborg, 1553–56 statholder i hertugdømmerne. – (23) Jesper Rantzau (d. 1562) til Schmoel, 1540–60 amtmand i Flensborg. – (24) Se 201.39.. – (25) Se 201.40. – (26) Se 201.41. – (27) Se 204.30. – (28) Rigsråd Hans Barnekow (d. 1559) til Birkholm (nuv. Løvenborg) og Tølløse, blev 1547 naturaliseret som dansk adel, 1552–57 lensmand på Roskildegård. – (29) Se 199.22. – (30) Henrik Rantzau (d. 1598) til Breitenburg, Mehlbeck, Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), 1554 amtmand i Segeberg og kgl. råd, 1556 statholder i hertugdømmerne, 1566 forlenet med og 1568 ejer af Holmekloster (Rantzausholm). – (31) Se 199.23. – (32) Se 204.32. – (33) Se 202.4.

229 Rettertinget 15. april 1556 (København)

Et af Bent Bille udstedt skøde på en ejendom, på hvilket skøde erhververen havde fået låsebrev, erklæret gyldigt, uanset at hans to søstre, der var lodtagne i ejendommen, ikke havde samtykket deri. Albrecht Gøye, til hvem søstrene havde overdraget deres del af godset, henvistes til at tiltale dem for det tab, han måtte lide ved ikke at få den ham tilskødede del af ejendommen.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.384^r (findes yderligere i 1 hs.¹).

Litt.: W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I, 2 (1893).729f.

Vor skickitt for oß [paa]² wort rettherting osß elskelige jomfru Ermegaardt³ oc jomfru Birigitt Bille⁴ tiil Egede,⁵ ßystre, oc hagde wdy rette steffnitt oß elskelige Hans Barnekou⁶ tiill Birckholm,⁷ wor thro mannd, raadt oc embidtzmandt paa wore gaard wthi Roskildtt, for Jugerupis⁸ fang⁹ vthi Mierløße¹⁰ herrit ligendes, som Hans Barnekou haffuer kiøfftt alsammen aff theris broder, Bendt Bilde,¹¹ oc berette for^{ne} jomfruer, at the haffue the ij parther y for^{ne} Jugerupis fang, som er først ij systher lodder, som the haffue arffuit epther fader¹² oc forelderne, oc ther nest enn broder lodt i ßamme Jugerupis fang, som the haffuer kiøfftt aff theris broder, Torbenn Bilde,¹³ oc ßom the strax beuiste mett Torbenn Bildes breffue oc segell, hand thennom ther paa giffuitt haffuer, oc ther imodt hagde theris broder, Bendt Bilde, icke wdenn en broder lodt j ßamme Jugerupis fang, oc hand alligeuell haffuer soldt aldt samme fa[n]gh tiill Hans Barnekou, som the menthe mett vret, bode theris oc hans egit.

Ther till suoride Hans Barnekou, att handt skelligenn oc rett hagde kiøfftt aldt Jugerupis fangh aff Bendt Bilde, som thet i hand och were hagde, ther

hand thett kiøbte, oc hand Biden hagde begyndtt att fyllige thett till loß mett mere gods, och tha hagde oß elskelige Albredt Gøye,¹⁴ wor mandt och thienere, tagit gienbreff i samme hans laasß och hagde hagdt for^{ne} jomfruer aff Egede theris skøde breff paa for^{ne} tuende broder loder, som for^{ne} jomfruer aff Eggede nu paa taler, oc tha wor same egendom hannum tildømppt oc framdelis tiill Binn forfylling tiill laasß, oc Albredt Gøye att tiiltalle the jomfruer aff Eggede, om handt ther nogit wider paaskaer,¹⁵ huilcken dom¹⁶ noger wore elskelige raadt ephther rigens rett nu wthi faste¹⁷ forgangen wdgifuit hagde her paa wort slott Købinhaffuen, som samme dom ythermere jndholler oc wduiße, huilcken Hans Barnekou oc nu wthj rette lagde. Oc satte Hans Barnekou y alle rette, om hannom icke burde for^{ne} Jugerupis fang att haffue oc beholle, emeden for^{ne} dom staar widt magtt oc er wryggitt.

Mett mange flere ordtt oc taller thennom ther om emellum wore.

Tha ephther tiiltall, gienßuor oc sagens legligheth sagde wy ther saa paa fore rette, at thennd for^{ne} dom, som for^{ne} wor elskelige raadt ephther rigens rett dømppt haffuer emellum Hans Barnekou oc Albrett Gøye om Jugerupis fangh, bør wedt Binn fulde magt at bliffue wedt alle ordt oc punckther oc artickler, som thenn jndeholler oc wduiße, oc ephtertj at samme dom jndholler, att ther som Albret Gøye ther wider paaskader, tha skall hand tiltalle the jomfruer aff Egede for thenn sag, tha ther som the jomfruer aff Egede skader nogitt paa Hans Barnekou i thenn lag, tha mue the thage gienbreff i samme hans forfylling ephther rigens rett, oc ther gaa om saa mөгitt som rett er.

Datum¹⁸ Kiøbinghagenn, thenn onsdag nest ephther quasimodo genitj syndag,¹⁹ y kongl: majst: egenn offueruerrelße, neruerendis Johann Friis,²⁰ Byrge Trolle,²¹ Eyler Hardenbiere,²² Thage Thott²³ oc Christoffer Huitfeldt.²⁴ Mdlvj.

(1) Dette (Stockholm KB B 215 fol.364^r) indeholder kun følgende korte referat af dommen: Anno 1556 paa forskreffne Kiøbinnhaginn slott haffuer konngin och rigenns raadth tiill dømp Hans Barnakou aldt Wgeruppis fanngh effther Beinnt Billedes skøde breffs lydellse och wbehinndritt att forfølge sinn laass ther paa, fortj atth Beinnt Biillde haugde same Wgerup och alltt theds fanngh wdj sine were, ther handt thet saalldhe, och icke war beuisseligtt, antigen mett skiffte breff eller anditt, at samme Wgerup eller theds fanngh war Beinnt Bille eller hans søster, the jomfruer paa Egede, tiill skift, och Albritt Gøie att tiilltalle forskreffne jomfruer effther ett skiøde breffuis lydellse, han aff thennom ther paa haffuir. – (2) Ordet mgl. i forlægget. – (3) Ermegaard Bille (d. 1587) til Egede; ugift. – (4) Birgitte Bille (d. 1587) til Egede; ugift. – (5) Hovedgården Egede (nuv. Jomfruernes Egede) i Øster Egede s., Fakse h. Gården blev sen. efter de her nævnte to søstre kaldt Jomfruernes Egede. – (6) Se 228.28. – (7) Hovedgården Birkholm (indtil 1547 kaldt Ellinge, fra 1760 Løvenborg) i Butterup s., Merløse h. – (8) Jukkerup i Søndersted s., Merløse h. Her lå tidl. en gård, der var ladegård under Løvenborg (Jukkerup Ladegård). – (9) Tillig-

gende, overdrev, græsmark (Kalk. I.505a bet.5). – (10) Merløse. – (11) Bent Bille (levede endnu 1557) til Egede. Om ham se W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I, 2 (1893).729f. og rettertingsdommene 20. maj 1551 (I nr. 172) og 16. april 1556 (ndf. nr. 230). – (12) Hans Bille (d. 1542) til Egede og Søholm, 1502–36 rigsråd, 1505–22 og 1523–31 lensmand på Skjoldenæsholm. – (13) Torben Bille (levede endnu 1586) til Spannarp i Halland. – (14) Se 227.7. – (15) skader. – (16) Rettertingsdom 11. marts 1555 (RDomb. 1554–58 fol.82; utr.). – (17) Dommen er afsagt mandagen efter søndag reminiscere, 3: mandag efter 2. søndag i fasten. – (18) Dommens slutning er i forlægget skrevet med anden, men samtidig hånd. – (19) Quasimodo geniti søndag: 1. søndag efter påske. – (20) Se 199.18. – (21) Se 201.35. – (22) Se 199.21. – (23) Se 201.39. – (24) Se 204.32.

230 Rettertinget 16. april 1556 (København)

En broders ejendomsoverdragelse anfægtedes af hans to søstre under henvisning til, at han i 1549 havde givet dem brev på, at han kun ville afhænde ejendommen til dem. Da det oplystes, at broderen allerede i 1547 havde indrømmet Peder Oxe samme ret, kunne søstrene ikke påberåbe sig deres yngre brev. Da Peder Oxe ikke ønskede at benytte den ham tillagte ret, blev ejendomsoverdragelsen kendt gyldig, og søstrene henvistes til at sagsøge broderen for det tab, de måtte have lidt ved, at han ikke opfyldte sit løfte.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.388v (findes yderligere i 3 hss.²).

Litt.: W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I, 2 (1893).729f., 732 noten.

Wor skickit for oß paa wort rettherting oß elskelige Jens Wlffstandt,³ wor hoffmarsckalck,⁴ paa osß elskelige jomfru Ermegaardt Bille⁵ och jomfru Birget Bille⁶ aff Egede,⁷ systere, theris wegne och tiltallit oß elskelige Hans Bernekou⁸ tiill Birchholm,⁹ wor thro mandt, raadt oc embitzmand paa wor gaardt wdj Roskildt, fore att hand hagde kiøbtt halff Egede hoffitgaardt mett grundt och egendomb aff theris broder, Bendtt Bille¹⁰ till Egede, oc berette, att for^{ne} jomfruer theris broder Bent Bille hagde giffuitt thennom breff oc ßegell, at handt jcke skulle affhende synn partt y Egede hoffuitgaardt tiill nogenn andenn endtt tiill ßine systere Ermegaardt oc Birgitj Bille; oc i rette lagde ßamme breff, ßom Bent Bille beßeglit oc wdgiffuit hagde wnder datum Mdxlix, som thet ythermere jndholler oc vduiße. Och ßatte Jens Wlffstandt paa jomfruernis wegne therfore y alle rette, om thet skødebreff, ßom hand Hans Bernekou giffuit haffuer, bør att komme thennom till hinder eller skade y nogen maade emodt thet beplictelße breffs lydelße, hand thennom tilfformne giffuit haffuer.

Ther till suaride Hans Bernekou, att hand hagde kiøbtt samme halffe Egedegaardt aff Bent Bille som enn rett egere, ther thendt der y wer oc brugh hagde, och Bent Bille hannom thendt med ßit skødebreff offuerandtuordit haffuer, och hand thendt nu haffuer wdj sinn heffdt oc beßidelße, oc menthe, at hannom therfor burde for^{ne} halff Egedegaard at haffue och beholle epher hans skøde breffs lydelse, som hand tha strax for oß i rette lagde.

Tha opstuds oß elskelige Per Oxe¹¹ tiill Gißelffeldt,¹² wor mand oc raadt, och berette, att then ßagh om thet beplictelße breff, ßom Bent Bille ßine ßystere giffuit haffuer, er hannom oc anrørindis, oc therßom noger ßchulle clage ther paa, tha hagde hand ther miest y at ßige, thi att Bent Bille nogenn tidt tillfornne, som wor thet aar Mdxlvij,¹³ haffuer giffuit Per Oxe ßitt beplictelße breff saa lydendes, att Bent Bille hagde loffuit oc tilßagdt Per Oxe paa ßynn gode troo oc loffue, att huis godz, hand nogenn tidtt schulle affhende, anthen till kiøbs eller pant, tha schulle Per Oxe werre ther nest for for ett skelligtt kiøb eller pantt, oc Bent Bille epher thend dagh ingen magt att haffue anthen at panthe eller siellige, thend stundt hand will gjørre Bent Bille fylliste therfor, och ther ßom Bent Bille ther offuer affhender nogit, y huadt mode thett kunde werre, tha schulle thet ingenn magtt haffue wdenn tiill Per Oxe alene, som Per Oxe strax beuiste. Och ßatte Per Oxe therfor wdj alle rette, epterthj att thett beplictelße breff, Bent Bille hannom giffuitt haffuer, er ij aar elder endt thet beplictelße breff, Bent Bille ßine ßystere giffuit haffuer, om thet ßiste forpligtelße breff, Bent Bille ßine ßystere saa giffuit hagde, burde nogenn magt at haffue; dog begerit Per Oxe jngenn hinder at gjørre Hans Bernekou i ßitt kiøb med samme ßiit beplictelße breff.

Mett mange flere ordt och talle thennom ther om emellum wore.

Tha epher tiltall, gienßuar oc ßagens leglighedt wor ther ßaa paa ßagt for rette, ephertj att Bent Bille fyrst haffuer giffuit Per Oxe ßit beplictelße breff, att handtt icke schulle selige eller affhende aff ßit godz y noger maade tiil nogenn wdenn tiill Per Oxe alene, oc Bent Bille dog ij aar ther epher haffuer giffuit for^{ne} ßyne ßystere sit beplictelße breff som forskreffuit ßtaar, tha kunde the jomfruer aff Egede jnttett winde Hans Bernekou aff meth thet beplictelße breff, Bent Bille thennum giffuit haffuer, och Hans Bernekou at haffue oc beholle halff Egede gaardt epher ßit ßkiødebreffs lydelse, som hand thett wthi heffdt oc were haffuer, oc Bent Bille were plictigh at ßtande tiill rette for sine breffue, hand vdgiffuit haffuer och jche holdett.

Datum Kiøbenhagenn, thenn torßdag nest epher quaßi modo genitj synn-

dagh,¹⁴ y kong: mays: neruerrelße, neruerendis Jahann Friis,¹⁵ Byrge Trolle,¹⁶ Eyller Hardenbierigh,¹⁷ Thage Thott¹⁸ oc Christofer Huitfeldt.¹⁹ Mdlvj.

(1) Jf. rettertingsdom 15. april 1556 (ovf. nr. 229) og 20. maj 1551 (I nr. 172). – (2) De to er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf), det tredie (Stockholm KB B 215) indeholder kun et kort referat af dommen. – (3) Jens Truidsen Ulfstand (d. 1566) til Vemmetofte, 1552 hofmarskal, 1563 lensmand på Kbh.s slot, 1566 underadmiral. Han var gift med Lisbet Bille (d. 1613), datter af rigsråd Claus Bille (d. 1558), og var formynder for de nedenn. søstre Ermegaard og Birgitte Bille. – (4) Den, der står i spidsen for et hofs embedsmænd og forestår hele hofholdningen. – (5) Se 229.3. – (6) Se 229.4. – (7) Se 229.5. – (8) Se 228.28. Han var gift med Mette Johansdatter Oxe (d. 1582) og således svoger til nedenn. Peder Oxe. – (9) Se 229.7. – (10) Se 229.11. – (11) Se 204.30. – (12) Hovedgården Gisselfeld i Øster Broby s., Ringsted h. – (13) Se herom rettertingsdom 20. maj 1551 (I nr. 172). – (14) Quasimodo geniti søndag: se 229.19. – (15) Se 199.18. – (16) Se 201.35. – (17) Se 199.21. – (18) Se 201.39. – (19) Se 204.32.

231 Rettertinget 23. august 1556 (Nakskov)

Rettertinget stadfæster en nævningekendelse over en mand og en kvinde, der havde lejet en anden til at dræbe kvindens ægtefælle. De pågældende var fundet skyldige i anstiftelse af drab, og straffen forudsættes at være den samme som for drab, nemlig livsstraf.¹

Hs.: RA. Danske Kancelli, Tegnelser over alle Lande V (1556–58) fol.84^{r2} (findes yderligere i 1 hs.³).

Tryk: Referat i Kanc. Br. (efter Tegnelser).

Vij, Christiann, &c. giøre alle witterliggt, at aar epher Gudz byrd Mdlvj, thenn xxij dag augustj, her wdj wor kiøpstedt Nagskouff, wdj wor egegn neruerrelße, neruerendis osß elskelige Johann Friis⁴ tiill Heßelagger,⁵ wor cantzeler, her Othe Krumpenn,⁶ ridder, marsk wdj wort rige Danmark, Børge Throlle,⁷ Erick Krabbe,⁸ Eyler Ronøu,⁹ Claus Vrne,¹⁰ Peder Oxe,¹¹ Christoffer Huitfeldt¹² oc Peder Bilde,¹³ wore mend och raad, wor skickit Raßmus Rin,¹⁴ herritzfogit wdj Moßeherrit,¹⁵ och hagde paa hans broders, Jacob Rins, vegne for osß wdj retthe steffnit Henrick Perßenn i Gieltoffte¹⁶ och hans metfølligere neffninger vdj Moßeherrit, Morthen Brun wdj Nørlunde¹⁷ oc hans metfølligere neffninge wdj Nørreherrit,¹⁸ Jull¹⁹ Michelßenn²⁰ i Sauenße²¹ och hans metfølligere neffninge vdj Synderherrit²² och Jens Pederßenn i Hillestedt²³ och hans metfølligere neffninge wdj Fuelße herrit,²⁴ for at the haffde ßuorit hans broder, Jacob Rin, oc Jahanne Willomsen raadssag²⁵ tiill, for Jens Wil-

lomsens død i Frello,²⁶ som nogenn thiidt siden forledenn bleff mördt. Och berette, at Jacob Rin icke wor ther hoes, thenn thiidt samme mand bleff mordt, och menthe ther fore, att for^{ne} neffninge haffde suorit wrett.

Tha møtthe for^{ne} neffninge oc berette, at for^{ne} Jens Willomßinns hustro, Jahanne Willums, wor rømppt for samme sag och wor wdj Rostok nogenn thiid och kom sidenn tilbage igenn; oc førrend hun rømpthe, tha solde hun fee och queg och andit, hues hun hagde i boett, och wor huer mand witttherligt, at hand²⁷ haffde hagt wtlibørlig handell²⁸ mett for^{ne} Jahanne Willoms wdj iij eller iiij aar, thenn stund hindis hoßbunde leffuit, och wor obenn bare røgte, at for^{ne} Jacob Rin och Jahanne Villoms wor i raad²⁹ och gierning mett och hagde kiøb Troels Bredhoffuit³⁰ tiill at slae for^{ne} Jens Willomßenn ihiell, och ther fore kunde the icke retther grandske och forfarre, end som the suorit haffde.

Tha epther thj at for^{ne} Jahanne Willoms wor samme thid for osß tilstede, och lougenn³¹ wor hinde offuer gangit och skulle pinlig weret forhørt,³² tha bekiende hun wnødt och wpint, at Jacob Rin bad hinde rømme och haffde leyet enn skude, som førde hinde ind wdj Tyskland. Sameledis bestod for^{ne} Jahanne Willoms, at hun hagde liggitt i itt ondt³³ leffnit mett Jacob Rin wdj iiij aar, then stund hindis hoßbunde, for^{ne} Jens Willomßenn, leffuit, och at for^{ne} Jacob Rin offte hagde sagt tiill hinde, att hand wilde blaa hindis hoßbunde ihiell, om hun wille thet samptycke, och tha hagde hun sagt ney, hun wille thet icke beuillige, men paa thet biste hagde hun giffuit sin minde ther thill at skulle skee, och saa haffuer [Jacob]³⁴ Rin leyt samme Troels Bredhoffuit tiill, som haffuer ihiellskutt for^{ne} Jens Willomsenn.

Tha sagde wij ther saa paa for retthe, at hues neffninger haffde suorit i thenn sag, thet hagde the giort mett rette och bør wed magt at bliffue.

Datum vt supra.

(1) Det vigtigste i dommen er, at Johanne Willums *skulde pinlig weret forhørt*, hvoraf kan sluttes, da pinligt forhør efter reces 6. december 1547 § 17 forudsætter en afsagt dødsdom, at straffen for rådssag uden håndgerning ved drab er den samme som ved manddrab efter recessen (*bøde lif for lif*), hvilket ikke fremgår af recesserne. Ifl. EsjL II.31 ifaldt den 9 marks bøde, som ved råd bevirkede en andens død, og samme bøde ramte enhver, der deltog med andre i et drab. Her sondres mellem rådssag og medvirken i en gerning, men bøden er den samme for råd og dåd. Ifl. Matzen, Offentlig Ret III.64f. er *ratha sac* alene råd til forbrydelse, men det anføres dog, at Sjællands landstings dom 17. februar 1593 (GdD IV.358) har frikendt to personer for rådssag, fordi det ikke var bevist, at de *haffue giortt haandgierning paa den døde*. Her får altså den i nærv. dom omtalte herredsfoged Rasmus Rins argument (*at Jacob Rin ikke war ther hoes, thenn thiidt samme mand bleff mordt*) medhold. Om *rådssag* se nærmere ndf. note 25. – (2) Dommen findes ikke i HDDomb. el.

RDDomb. – (3) Vist afskrift efter Tegnelser. – (4) Se 199.18. – (5) Se 227.16. – (6) Se 199.19. – (7) Se 201.35. – (8) Se 203.27. – (9) Se 208.78. – (10) Se 201.40. – (11) Se 204.30. – (12) Se 204.32. – (13) Rigsråd Peder Bille (d. 1586) til Svanholm og Øster Vallø, 1572 hofmester hos dronningen. – (14) Rasmus Rin, herredsfoged i Musse h. Tilnavnet *Rin* af mnty. *de Rini*, der er dannet af flodnavnet *Rhin*, glda. *Rin*. – (15) Musse h. på Lolland. – (16) Den nu forsvundne landsby Geltofte (Toreby s., Musse h.), der nedlagdes 1637 og henlagdes under Rosenlund (tidl. Geltoftegård). – (17) Nørlunde i Lollands nørre h. – (18) Lollands nørre h. – (19) Navnet *Jull* (*Ywl*, *Jwl*) førtes ikke sjældent som mands-fornavn, se DgP I.699f. – (20) Jul Mikkelsen nævnes også i rettertingsdom 24. august 1557 (Kanc. Br.) og angives da at bo i *Stafnusse*, der vel er en forskrivning el. fejllæsning af *Savnsø* (*Sauenße*). – (21) Landsbyen Savnsø i Vestenskov s., Lollands sønder h. – (22) Lollands sønder h. – (23) Landsbyen Hillested i Hillested s., Fuglse h. – (24) Fuglse h. på Lolland. – (25) *Raadssag* bet. anstiftelse, jf. Osterssøn Veylle.646: Raadsag er effter Lowen om mand raader anden til Manddrab uden Haandgierning. At der er nogen uklarhed m. h. t. betydningen viser Osterssøn Veylles henvisning til Aaraad, se op. cit.9, men konklusionen her: „dog siunis alle Aaraads Sager oc Bøder effter Lowene at gaa paa Lifvet, naar Drab skeer“ stemmer med den her gengivne dom. Kalk. III.643b bestemmer raadsag som: forsættlig gerning, men dette er ikke dækkende og modsiges da også af et af hans eksempler: NT bør for samme mordtt quitt att were, meden then raadsag bør igien att indkomme fore for^{ne} 15 mendtt (1547). – (26) Landsbyen Frejlev i Kettinge s., Musse h. – (27) σ : Jakob Rin. – (28) Kærligheds- el. kønsforbindelse (Kalk. II.153b bet.2). – (29) *wer i raad*: være til hjælp under overvejelser, være rådgiver (OdS XVII.260). – (30) Tilnavnet af ty. *Breithaupt* (og *Breitkopf*); begge navne var i ældre tid eufemismer for *bjørn* og bet. altså: bjørn, jf. Adolf Bach, *Die deutschen Personennamen* (i Grundriss der germanischen Philologie XVIII (1943).218; DgP II.124. – (31) Eden (nævningernes edelige kendelse). – (32) Den ældre lovgivning indeholdt ingen regler om pinligt forhør (tortur). § 78 i udkastet til Christian IIs bylov 1522 (SGL IV.42f.) tillod anvendelse af tortur, når et rygte bekræftedes af 3 troværdige vidner. I lovens endelige affattelse hedder det (AM 804,4^o), at de, der sigtes for tyveri eller trolddom, skal forhøres „førsth medt godhe och lempe“, men vil sigtede stadig ikke bekende, „tha lade hannom pyne, dogh hans lemmer wskamfærdhæ“ (J. C. Jacobsen.141). Loven fik som bekendt kun en kort levetid, men det tør siges, at tortur i dansk retspleje kun spillede en beskedent rolle sammenlignet med andre lande. Før 1547 ses tortur anvendt enkelte gange, særligt i trolddomssager, se f. eks. rettertingsdom 1540 (GdD II.122ff.; KRD I.352ff.) og sagen 1543 mod Gedske Spandemagers m. fl. (Da. Mag. 3. rk. I.52ff.; Vilh. Bang, *Hexevæsen og Hexefølgelser, især i Danmark* (1896).88f.). Ved § 17 i reces 6. december 1547, jf. § 19 i reces 13. december 1558, der er kilden til DL 1–20, bestemtes, at ingen måtte pinligt forhøres, før de var dømt til døden for den begåede handling. En aftvungen bekendelse blev i reglen anset for ugyldig, jf. rettertingsdom 20. maj 1512 (I nr. 48) og Viborg landstings dom 1572 (GdD III.136ff.). Trods forbudet om anvendelse af tortur ses pinligt forhør dog at være afholdt i enkelte alvorlige sager, f. eks. når sagen helt eller tillige var crimen læsæ majestatis, hvor tortur ansås tilladelig, jf. Stig Iuul, *Den gl. da. Strafferet*.274, sa., *Lov og Ret*.74, vel efter romerretligt forbillede, jf. f. eks. sagen 1590 mod Ane Kolding m. fl. (HDDomb. nr. 13 (1590–94) fol.136ff.; Vilh. Bang, op. cit.254) og dommen 1630 mod den for trolddom sigtede, men frifundne Lamme Heine (HDDomb. nr. 33 fol.666ff.; Da. Mag. V.173ff.; Vilh. Bang, op. cit.83ff.). Også i enkelte trolddomssager ses tortur anvendt, f. eks. i sagen 1641 mod Maren Splids (jf. HDDomb. nr. 43 fol.290; Hakon Splid, *Maren Splids i Ribe* (1943); Vilh. Bang, op. cit. 106ff.). Ved fdg. 13. april 1686 oprettedes i Kbh. en permanent inkvisitionskommission,

der havde ret til at anvende tortur (i reglen kun tamp med indtil 20 slag om dagen) for at fremkalde tilståelse. I henhold til særlig kongelig tilladelse i hvert enkelt tilfælde kunne anvendes mere raffinerede former, f. eks. den såkaldte rosenkrans eller paternosterbånd (∩: et bånd med knuder, der anbragtes om den sigtedes hoved, hvorefter båndet strammedes). Struensee ophævede ved fdg. 30. december 1771 al tortur, men efter hans fald genindførtes den ved reskr. 29. oktober 1772, der dog kun tillod piskning. Anvendelsen af paternosterbånd blev forbudt i 1790, og endelig afskaffet blev tortur i 1837. Jf. Stig Juul, *Den gl. da. Strafferet* 291f. Om tortur i udlandet se f. eks. Oscar Wieselgren, *Den katolske kirkes kamp mod kætteri (i Kampen mod Forbrydelsen I (1951).124ff.)* og Åke Ohlmarks, *Forbrydelse og verdslig strafferet i de kristne, vestlige lande fra kejser Justinian til Ludvig XIV (ib.224ff.)*. – (33) syndigt (Kalk. III.323b bet.4). – (34) Mgl. i forlægget.

232 Viborg landsting 1557 uden dag (før 20. maj?¹)

Statueret at rente ud over 3 skilling pr. daler om året er åger,² og at hvad der er erlagt derudover skal tilbagebetales til debitor.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 4 (findes yderligere i 33 hss.).

Litt.: Axel Rubow, *Renteforholdene i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Christian Vs Danske Lov (1914).43.*

Enn dom, Erick Skram,³ Axell Jull⁴ och Per Schriffuer⁵ dømpt haffuer aar Mdlvij emellom Jens Michilßen i Hillersleff⁶ och Jens Jffuerßenn ibidem om vtilbørligh agger.⁷

Tha er saa paa wort sagdt for rette, at huis Jens Jffuerßen tager miere end iij sk aff huer daller en aar, thet skall hand igienn giffue.⁸

(1) Da reces 20. maj 1557 § 8 (SGL IV.250f.) fastsatte, at overtrædelse af maksimalrentereglen medførte hovedstolens fortabelse, og da denne retsfølge ikke er nævnt i dommen (se derimod Viborg landstings dom 1558 uden dag, ndf. nr. 248), tør det måske antages, at dommen er fra tiden før 20. maj 1557. At tage højere rente end tilladt, straffedes dog også ikke blot før 1557, men også før fdg. 18. februar 1547, der fastsatte en maksimalrente på 6¼ % p. a., jf. Troels Dahlerup, *Bidrag til Rentespørgsmaalets Historie i dansk Senmiddelalder og Reformationstid (i Festskrift til Astrid Friis (1963).51)*, men cf. derimod Axel Rubow, *Renteforholdene i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Chr. Vs Danske Lov (1914).34, 47.* Den, der overtrådte forbudet i fdg. 18. februar 1547, måtte kunne dømmes i kongens nåde og unåde som den, der ringeagter et kgl. mandat, og i øvrigt gjaldt efter kirkeordinansen 14. juni 1539, at den, der drev „åger“, kunne udelukkes fra alterens sakramente (Rørdam, *Kirkelove I.73*) og evt. senere bandlyses, hvad der i sin yderste konsekvens kunne medføre landsforvisning, jf. endnu fdg. 27. marts 1629 om kirkens myndighed over for ubodfærdige I.13ff. (CCD IV.457ff.). Selv efter at verdslig straf for åger var indført ved reces 1557, ifaldt den skyldige tillige kirkelig straf, se forhandlingerne på Roskilde landemode 1601 (KhS 2. rk. V.41: præster, der driver åger, vil pådrage sig straf både af den gejstlige og den verdslige myndighed). – (2) Åger bet. egl. det

at tage renter, jf. Falk og Torp I.3, Da. etym. Ordb.479 og reces 20. maj 1557 § 8: *rentte eller aager aff pendinge*, OdS I.25 bet.1, sml. lat. *usura*, der opr. bet. benyttelse, specielt af lånt kapital, og derfra går over til at bet. rente. Kanonisk ret forbød at tage renter, se f. eks. C 3 X de usuris 5,19 (1179), C 1.2 VI de usuris 5,5 (1274) og C un in Clem de usuris 5,5 (1311), se om kanonisk ret Hübner, Grundzüge.591ff., Stig Iuul, Forelæsninger.66f. og Ernst Andersen, Middelalderens Renteforbud (1975).6ff. Forbudet støttedes dels på det gamle testamente (bl. a. 2. Moseb. 22,25, 3. Moseb. 25,37 og 5. Moseb. 23,19–20), dels og navnlig på det ny testamente (Luk. 6,35: *mutuum date nihil inde sperantes*). Renteforbudet indskærpedes flere gange i den danske kirkeprovins synodalstatuter, se statuter for Slesvig stift (15. årh.) § 7 og ærkebiskop Birger Gunnarsens fornyelse 1514 af ærkebiskop Jens Brostrups synodalstatuter. Sager om åger (rentetagning) henhørte indtil reformationen under gejstlig jurisdiktion, jf. rettertingets responsum 1385 el. 1386 § 7: *Item ad articulum de usuris sic respondetur, quod quicumque aliquem pro usura impetere uelit, citat eum ad episcopum suum ordinarium et agat contra eum, quia causa est ecclesiastica* (GAA V.52; DdR 331; jf. Dahlerup, Studier.120). En rettertingsdom fra 1453 (Rep. 2. rk. I.203) dømte nogle indehavere af pantelen, der i renter havde oppebåret mere, end hovedstolen beløb sig til, til at tilbagelevere lenene til kronen „effter den Geistlig Ret“ (ø: efter kanonisk ret), se Huitfeldt II.858, Kolderup-Rosenvinge i KhS 1. rk. I.50f., W. Christensen, Statsforvaltning.226f., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.354, Erik Arup i Hist. Tidsskr. 7. rk. IV.539, Troels Dahlerup i Festskrift til Astrid Friis (1963).481, Axel Rubow, op. cit.12. Jf. også William Christensen, Et hidtil ukendt Arbejde af Viborg-Bispen Knud Mikkelsen (KhS 4. rk. V.299ff.), der handler om rentekøb, Anne Riising, Danmarks middelalderlige Prædikener (1969).351ff. om åger samt Kulturhist. Leks. under Rånta, der ganske vist ikke specielt vedrører Danmark, men dog er af interesse og rummer yderligere litteratur. Det i praksis uigennemførlige renteforbud resulterede naturligvis i talrige omgælsesransaktioner, se Matzen, Panterettens Hist.12ff., 365ff., Hübner, Grundzüge.592ff., Vinding Kruse, Ejendomsretten IV (1933).1493ff. og Ernst Andersen, op. cit., og trods kirkens forbud var man også i Danmark allerede før reformationen begyndt at optage rentebærende lån, især blandt adelen og først i hertugdømmerne, senere også i kongeriget eller hos udenlandske bank- og handelshuse, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.332. Efter reformationen blev rentetagning mere almindelig, selv om kirkeordinansen 14. juni 1539 satte ågerkarle i klasse med åbenbart bandlyste (Rørdam, Kirkelove I.73), og lovgivningen gik modstræbende – da „det icke er sømeligt och er emod Guds lov at tage nogen rente“ (reces 1558 § 66) – ind på at tillade renter, men fastsatte en maksimalrente. Ifl. fdg. 18. februar 1547 (Krag og Stephanus I.373, jf. 298; Da. Mag. 4. rk. I.274; Rørdam, Kirkelove I.265f.; Axel Rubow, op. cit.33) måtte der årlig i rente tages 1 skilling danske af hver mark danske; da der gik 16 skilling på 1 mark (jf. Galster.208), var renten altså $6\frac{1}{4}\%$ p. a., hvilket var den da gældende almindelige rentesats, jf. Axel Rubow, op. cit.35, Troels Dahlerup i Festskrift til Astrid Friis.52ff. Reces 20. maj 1557 § 8 (SGL IV.250f.), jf. reces 13. december 1558 § 66, fastsatte rentemaksimumet til 5% (den tiugende parts verd); overtrædelse medførte hovedstolens fortabelse, hvoraf halvdelen skulle tilfalde kongen, halvdelen klageren. Fdg. 23. april 1632 om underpant i fast ejendom § 2 og reces 27. februar 1643 2–25–11 tillod en rente på 6% p. a., jf. således også DL 5–14–5, men allerede ved fdg. 19. februar 1695 nedsattes renten til 5% p. a. og ved fdg. 13. februar 1767 til 4% p. a. Fdg. 23. januar 1771 tillod 5% p. a., „saasom det skal have faldet adskillige besværligt at faae de behøvede Penge“, men ved fdg. 12. november 1772 nedsattes renten atter til 4% p. a., jf. således også fdg. 5. januar 1813 § 21 og pl. 22. november 1820 § 2. Ifl. lov 6. april 1855 § 1 skulle den gældende maksimalrente (4% p. a.) fremtidig kun være gældende ved udlån i fast

ejendom, hvorimod rentefoden ved andre udlån blev fri; efter § 2 kunne maksimalrenten ved bevilling forhøjes, dog højst til 6 % p. a., jf. lov nr. 52 af 27. marts 1912 om rentebestemmelser. Dette ændredes ved lov nr. 362 af 16. december 1933 § 1 til, at der ved bevilling, hvis meddelelse var en ren formssag, højst kunne tillades en rente på 5 % p. a. Reglerne, der gennem mange år havde været genstand for kritik, jf. Vinding Kruse i UfR 1920 B.103f., sa., Ejendomsretten IV (1933).1493ff., 1856ff., Henry Ussing, Enkelte Kontrakter (1940).61ff., sa. i Festskrift til Vinding Kruse (1940). 291ff., blev ophævet ved lov nr. 158 af 7. juni 1958. Foruden de ovenn. lovregler findes en række spredte bestemmelser, der i specielle forhold tillod en højere rente, se herom Brorson, Femte Bog II.273ff. og Dansk Lovleksikon u. rente. – (3) Se 199.24. – (4) Se 214.5. – (5) Se 214.4. – (6) Enten Hillerslev i Hillerslev s., Hillerslev h. eller Hillerslev i Hillerslev s., Sallinge h. – (7) Om bet. af ordet *åger* se ovf. note 2. – (8) Dommen er i overensstemmelse med fdg. 18. februar 1547, se ovf. note 2; 1 daler var = 3 mark, og af hver mark måtte efter fdg. 1547 tages 1 skilling i rente, altså af 1 daler (eller 3 mark) 3 skilling (6¼ %).

233

Viborg landsting 1557 uden dag

En mand, der uden for ægteskab havde haft samleje med en kvinde, der under sin moders sygdom havde adgang til sin faders gods og penge, dømtes til at lide tyvsstraf.¹

Hs.: GKS 1136,2° nr. 64 (findes yderligere i 7 hss.).

Enn domb, Erich Skram,² Axel Juel,³ Erick Rud,⁴ Jørgen Barnekou,⁵ Niels Matzenn⁶ och Peder Schriffuer⁷ dømt haffuer aar Mdlvij emellom Clemen Oluffsenn och Jens Schröder y Kolrup,⁸ for hand nogenn tidt sidenn forledenn haffuer jndgait y hans gaardt, huß och boe och hiemelegenn beleiet⁹ hannß datter, som hagde laaß och luckelße thill hannß guotz och pennge wdy hannß høstruis siugdum och skrøbelighiedt.

Thaa effter biscop Jenns¹⁰ y Aarhuß medt mange ridermentz menndt och bønnders domb, som om slig sagh wdgangenn er aar 1469¹¹ emellom Claus Stienn, webner, och Erick Søffrenßenn Miurdt, och effter lannztinngs domb, som herr Chrestenn Poffuelßenn,¹² prior och forstander i Hellig Giestes vdj Olborigh forhuerffuit haffuer, om sligh lønnleye dømt er,¹³ er forskreffne Clemidt Oluffsenn tildømt adt haffue giort som en thiuff och bør ther for slig straff och pine adt lide och tholle, som en thiffu bør att wndergaa, saa lenge forskreffne bischop och byementz¹⁴ endelig domb saa och lannztinngs domb ther om thilforne wdgangenn stannder aff ßin thillbørlige domere vigennkallit.

Datum vt supra.

(1) Se 226.1. Havde indstævnte været ansat hos sagsøgeren, skulle han ifl. dommen 1469 straffes som tyv og forræder. – (2) Se 199.24. – (3) Se 214.5. – (4) Erik Rud (d. 1577) til Fuglsang, sen. (1565) rigsråd, 1547–57 lensmand på Vestervig kloster, 1557–59 på Ribershus, 1559–71 på Ravnsborg, 1574–77 på Ålborghus. – (5) Jørgen Barnekow (d. 1567) til Kjellerup (Onsild h.), 1553–67 lensmand på Åkær. – (6) Niels Madsen (Skade), se 226.4. – (7) Se 214.4. – (8) Vel landsbyen Kollerup i Kollerup s., Tørrild h. – (9) beligget, o: haft (uægteskabeligt) samleje med. Se 226.2. – (10) Jens Iversen Lange, 1449–82 biskop i Århus. – (11) Se I nr. 22. – (12) Se 226.7. – (13) Se Viborg landstings dom 1556 ovf. nr. 226. – (14) o: bygdemænd.

234 Viborg landsting 1557¹ uden dag

At nogle vidnesbyrd i en trætte om fiskerirettigheder var aflagt af den ene parts tjenere, kunne ikke gøre vidnesbyrdene ugyldige.²

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 113 (findes yderligere i 31 hss.³).

Enn dom, Axell Jull,⁴ Erick Schram,⁵ Peder Schriffuer⁶ dømt haffuer aar Mdlvij emellom Niels Perßen y Brorst⁷ paa Jens Rottfelds⁸ vegne och Jacob Schriffuer y Økloster⁹ for nogenn vinder, Jacob Schriffuer till Øbiercketingh¹⁰ emodt Jenns Rottfeldtz fisker tagett haffuer aff klosters egen thienner, och miente thieris vinde icki nochsom eller nøgactig att uere y the mode, att the war klosters egin thienner.

Tha er ther paa wort sagt for rette, epther som domerne thenom medt her Otthe Krvmppenn¹¹ och andre godemendi¹² besport haffuer, att endog samme mendt paa Ølandt¹³ boendes findis att uere kronens thiennere, och Knudt Gyldenstjerne¹⁴ thenom wdj veer och forsuar haffuer, wiste the icke for then aarsagh thieris vinde att kunde vnøgactig finde eller thett ther for felde, huis the ellers wille vinde och bekiende thett, som retferdeligt er &c.

(1) I nogle hss. er dommen dateret 1558, og i de fleste hss. er Viborg landstings dom 1561 (ndf. nr. 297) sammenskrevet med nærv. dom. – (2) Om vidner se Viborg landstings domme omkr. 1550 (I nr. 153 og 155), rettertingsdom 12. juli 1553 (I nr. 193) og Viborg landstings dom 1561 (ndf. nr. 297). – (3) I NkS 835c,2° og i RA Hss V B nr. 18 findes dommen kun i registeret. – (4) Se 214.5. – (5) Se 199.24. – (6) Se 214.4. – (7) Landsbyen Brovst i Brovst s., Øster Han h. – (8) Jens Nielsen Rotfeld (d. 1558) til Bratskov, 1542–46 forlenet med Ørslev kloster, 1546–50 lensmand på Hagenskov. Bratskov ligger i Brovst s., Øster Han h. – (9) Ø kloster (nuv. Oksholm) i Øland s., Øster Han h., benedictiner nonnekloster, opr. i slutningen af 12. årh. Efter sækulariseringen ved reformationen overlodes det 1542 til den tidl. Odensebisp Knud Gyldenstjerne som pantelen med forpligtelse til at sørge for de tilbageblevne jomfruer, hvilket indskærpedes 1559. 1573 erhvervede Frants Banner til Kokkedal godset, som han efter sin hustru, Anna Oxe, kaldte Oksholm. – (10)

Ø kloster (og sen. Oksholm) fik tidligt tillagt eget birketing, se Erik Glippings privilegier 14. maj 1272 (DD 2. rk. II nr. 181), og bevarede det indtil 1811. – (11) Se 199.19. – (12) Adelsmænd (Kalk. I.60a bet.2). – (13) Øland s., Øster Han h., i Limfjorden, der ved en smal vig er skilt fra fastlandet. – (14) Knud Henriksen Gyldenstjerne (d. 1560), 1529–37 biskop i Odense, havde 1542–59 Ø kloster i pant for 4000 daler. – (15) Omsorg (Kalk. I. 692b bet.1).

235 Rettertinget 14. januar 1557 (Odense)

Fru Sophie Lykke, der i ét år i strid med forskriften i reces 1. november 1536 havde udført 1326 øksne,¹ dømtes til at bøde til kronen så mange øksne, som hun har udført ud over det tilladte.² Rettertinget afgør først ved kendelse en indsigelse om, at sagen ikke skulle være lovligt forfulgt til herreds- og lands-ting.

Hs.: RDomb. litra C (1554–58) p. 117 (findes yderligere i 1 hs.³).

Reg.: 1422.

Tryk: GdD II.163ff. (efter RDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.197 note 1, 272 note 2; A. Heise i Hist. Tidsskr. 5. rk. VI (1886).81f.; J. Nellesmann, Den ordinaire civile Procesmaade⁴ (1892).305; Gustav Bang i Museum 1894.373f.; Secher, Vitterlighed.92, 207; Matzen, Offentlig Ret II.102; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.293; Poul Colding, Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III's og Begyndelsen af Frederik II's Tid (1939).140, 409.

Wor skickitt for oß paa wortt rettherting oß elskelige Erick Bilde⁴ tiill Linduedtt,⁵ wor mandtt, thienere och embitzmandtt offuer Salling herrett,⁶ paa wor oc kronenns wegnne paa thenn enne och oß elskelige frue Sophie Lyckes datther,⁷ sallig Jacob Hardenberigs⁸ epttherleuerske, tiill Sandoltt⁹ paa thenn anden side, oc wor nu andenn nytaarlßdag sist forledenn theris rette siette wge dag att møde i then sag, som tha for oß beuist bleff mett wor ßex wgers ßteffning, och tha fore julle helligtt ikke paa thenn tiidtt motte hollis nogenn rettherting,¹⁰ ther fore bleff thenndt sag opßatt tiill idag, som begge parttherne nu for oß bestode,¹¹ och the nu wtj dag gaffue thenom welluiligenn i rette paa beggj siider. Oc tiltalitt Erick Bilde paa wor oc kronenns wegnne for^{ne} frue Sophie Lyckes datther fore saa mange øxnne, som for^{ne} frue Sophie lodtt driffue i thette for^{ne} Mdlvj aar flere end the, hun staledede¹² paa sinn egne gaarde oc hoß sine egne thienere. Thesligestenn fore hues falldzmaal,¹³ hunn er faldenn fore, fore hun haffuer giordt emodt wor receße.¹⁴ Och berette Erick Bilde, att handtt thenn sag paa wor oc kronenns wegnne haffuer forfuldtt tiill herritzting och landsting, oc frue Sophie huercken haffuer giordtt hannum

7. Gamle danske Domme II

ther log¹⁵ eller wdleg,¹⁶ at frue Sophie ther fore idag burde paa wore oc kronenns wegne att β tande hannum tiill rette eptther riigenns rett.¹⁷

Ther tiill β uaritt frue Sophie oc mente, att hunn icke saa logligenn wor forfuldtt tiill herritzting oc landsting, att hinde burde att suare Erick Bilde paa wore oc kronenns wegne nogitt wtj thenne sag. Thj att then tiidt, Erick Bilde wde β kitt¹⁸ same \acute{o} xnne och faldsmaall tiill herritztingett, tha hagde hunn sinn beui β ning tiill β tede i then sag, oc Erick Bilde ther fore icke fick wthenn ett tings witnne eptther sinn eskening i thenn sag. Menn ther Erick Bilde kom tiill Fynbo landsting ther at wdeske samme \acute{o} xnne oc faldtt¹⁹ aff hinnde, tha wor hun ther och fore mett sinn beui β ninge wtj thenn sag, oc tha d \acute{o} mpte lands domere wtj thenn sag oc Erick Bilde tiill sit tings witnne, som hun mente meth wrett. Och mente frue Sophie, att lands domeren icke hagde giordtt rett, att handtt hagde d \acute{o} mpt wti then sag, f \acute{o} re endt ther hagde weret gangenn dom paa fyrst tiill herritzting, oc mente ther fore, att hun icke wor saa lagligenn forfuldtt tiill herritzting oc landsting, att hun nu wiider burde att suare ther tiill.

Tiill huilckett Erick Bilde suarett, att ther handtt paa wore och kronenns wegne wdeskitt aff hinnder tiill herritzting, hues \acute{o} xnne oc faldsmaall, handt mente hun o β oc kronenn aff rette skulle plictiig were, tha kom hun frem meth noger breffue oc lodt le β e, huor eptther hun wille haffue ett tings wittnne, att hunn slig breffue hagde ther laditt le β e, huilckett handt mente, hun oc fick; menn hun ther icke rettede fore seg, huerckenn meth lag eller wdleg, och ther fore fick handtt sit esknings breff²⁰ paa wore oc kronenns wegne beschreffuitt, huilckitt handtt oc i rette lagde, som wor wdgiffuit paa Salingherritzting wnder datum Md \acute{u} lvj, ti β dagen nest eptther Wor Frue dag assumptionis,²¹ lydendis att Erick Bilde ther wtj fiire sambfelde²² ting hagde wdeskitt aff frue Sophie tiill Sandoltt paa wore wegne saa mange \acute{o} xnne, som hun lodt driiffue j aar flere end thj, hun β tallitt paa sine egne gaarde oc ho β sine egne thienere, oc hues faldsmaal, hun er faldenn fore, forti hun haffuer giordtt emodtt wor rece β e. Och ey frue Sophie wille rette fore seg &c. Wiidere berette och Erick Bilde, att ther handtt β inne landsting loglig forfuldtt hagde offuer for^{n \acute{e}} frue Sophie po wore oc kronenns wegne oc skulle j lige maade haffue sitt wdesknings breff ther beschreffuitt, tha framkom och frue Sophie oc lodt nogenn breffue le β e oc mente, att hunn hannum paa wore oc kronenns wegne jn \acute{t} het skyldiig wor, huor fore Erick Bilde ther straxt β todtt offuerb \acute{o} dig att wille gange meth hinde i rette och liide dom och rett, huore om frue Sophie och tha straxt gaff seg wtj alle rette, oc landsdomere tha

dømpte thennum emellom oc hanum tiill sinn forfylling oc tings wittne. Och ther paa i rette lagde Erick Bilde for^{ne} dom aff Fynbo landsting wdgiffuitt wnder datum Mdlvj, thenn løgerdag nest fore Stj. Mickils dag,²³ lydendis att Jørgenn Anderßenn hagde ther wtj fiire sambfelde ting paa wore wegne oc Erick Bilde meth hanum samme fierde ting tilßtede och hagde wdeskitt aff for^{ne} frue Sophie saa mange øxnne, som hun lodt driffue j aar flere endt the, hun stallitt paa sine egne gaarde oc strofoder²⁴ och hoß sine egne thienere, oc hues faldsmaall, hunn er faldenn fore, fore att hun haffuer giordtt emodt wor receße &c. Tha møtte frue Sophie oc the gaffue thenom om hoffuitßagen i rette paa bode siider. Oc eptther samme sags leglighedt hagde landsdomere dømp^{tt}, epttherdj thet fandes att frue Sophie hagde kiøbt flere øxenn, endtt hun kunde stalle paa sine egne gaarde oc ßtrofoder oc hoß hindis egne thienere, tha bør hiinde att ßtande Erick Bilde paa wore wegne ther fore tiill rette, bode fore faldsmaall oc hoffuitßagenn, oc eptthertj frue Sophie icke hagde att rette fore seg mett, icke heller opbødt²⁵ hoffit ßag eller faldsmaal, oc Erick Bilde ther fore att nyde sit tings vitne i thenn sag &c., som samme dom oc tings wittne ytthermere jndholler. Och mente Erick Bilde, att hand saa logliigenn oc ret hagde forfuldt sinn sag tiill herritzting oc landsting, att frue Sophie nu idag wore plictiige eptther riigenns rett att suare oc ßtande hanom paa wore wegne tiill rette.

Tiill huilckitt for^{ne} Werner Sualle,²⁶ wor landsdomere, oc berette, att thenn tiidt Erick Bilde eskett for^{ne} øxnne oc faldsmaall, tha framtrodde frue Sophie oc menthe, att hun jnttet wor hannom paa wore wegne plictiig wtj thendt sag, oc mente landsdomere, att thenn tiidtt, the paa begge partther bøde thennum i alle rette, att handt tha wor thennom dom pligtiig,²⁷ oc mente hand ther mett hagde giordtt thenom rett paa begge siider &c.

Tha eptther slig leglighedt, som for^{uit} staar, bleff ther saa paa sagdt, att Erick Bilde saa logligenn haffuer forfuldt samme sag tiill herritzting oc landsting, att frue Sophie eptther riigenns rett er plictiig att suare Erick Bilde i dag paa wore wegne tiill thenn sag.

Tha frameskitt²⁸ frue Sophie oc Erick Rudt,²⁹ om Erick Bilde hagde nogenn beuisßning ther paa, att frue Sophie hagde kiøpt flere øxnne, endt hun kunde stalle paa sit egitt foder oc hoß hindes egne thienere, tha wille the ther suare tiill.

Tha fyrst wtj rette lagde Erick Bilde ett beßeglitt sende breff,³⁰ som Oluff Perßenn,³¹ wor borgemester oc toldere y wor kiøbstedt Riibe, wdschriffuitt oc beßelitt hagde aff Riibe Wor Frue dag assumptionis³² anno Mdlvj, lydendis

att frue Sophie hinds egen thienere, Jens Oluffßenn, dreff fyrst egiennem Riibe³³ then vj dag martij thryhunderet tiuffe fem øxnne. Jtem then ottinde dag martij dreff hinds budtt Lauretz Perßenn, enn boriger wtj Otthensße, thryhunderet x øxnne egiennem. Jtem widtt otte dage ther eptther, tha kom Pleckom Semßmacker³⁴ oc hinds budtt, enn boriger wtj Otthensße, och dreff halff-tredie hundertt tyffue øxnne egiennem, saa att sumenn wor ix^c fem³⁵ øxnne, som hun ther hagde laditt fortolde &c. Ther nest wti rette lagde Erick Bilde ett breff, som Pouell Bang,³⁶ wor borgemester oc thollere i wor kiøbstedt Aßenns,³⁷ wdschreffuitt och beßiglett hagde aff Aßenns, mandagenn eptther Stj: Jps dag,³⁸ lydendis att wtj foraarett Mdlvj lodt frue Sophies thienere Frands Skriffuere ther fyrst wdskiffue iii^j^c fiire³⁹ øxnne paa hindis wegne och siiden lxvij,⁴⁰ som Frands oc paa hindis wegne lodt wdskiffue, saa att then sum er tilhobe fiirehunderede jenn oc tyffue øxnne, som for^{ne} frue Sophie egiemen Aßenns skickitt haffuer, saa att sumenn er jett tußenntt thryhundertt sex oc tiuffue øxnne, som frue Sophie nu y thette forgangenn Mdlvj aar giemenn Riibe oc Aßenns skiickitt haffuer, som handt end nu tiill thenne dag haffuer kundt forfare, att hun haffuer dreffuitt i samme neste aar &c. Tha eptther thenn receßis lydelse, som wij mett meninge⁴¹ Danmarck riiges raadt, adell oc jndbygere haffue laditt wdgaaw wtj wor stadtt Kiøbinghagen wnder datum Mdxxxvj,⁴² tha satte Erick Bilde wty alle rette, epttherti handtt nu haffuer beuist for^{ne} frue Sophie saa mange øxnne i for^{ne} aar dreffuitt oc soldt haffuer, om hun ther meth icke haffuer giordtt emodt wor receße, oc om saa mange aff samme for^{ne} øxnne, som frue Sophie icke haffuer stallit paa sitt egitt foder och hoß hindis egne thienere, icke bør och er forbrøtt tiill oß och kronenn eptther for^{ne} wor receßis lydelse.

Ther tiill suaritt frue Sophie, att hun icke føre wiiste, att thett stodt wtj wor receße, att adelenn icke motte kiøbe⁴³ flere øxnne, endtt the kunde selff stallde oc hoß thieris egne thienere, och føre hun thet wißte, torde⁴⁴ hun haffue kiøbt flire tußende øxnne tiill ßeg selff, oc att hun icke heller wiste eller hagde hørdtt, att ald meninge adell haffuer werett forßamblett oc sambtycktt samme receße,⁴⁵ thj thett gielder adelenn paa eptther adelenns frijhedt oc eptther thenn eedt, wij adelenn suorett haffuer.⁴⁶ Thesligeste berette oc frue Sophie, att hun icke hagde soldtt eller dreffuitt flere øxnne, endtt ßom hun hagde stallitt paa sine egne gaarde oc hoß sine egne thienere, menn saa mange øxnne, som hun ther offuer hagde kiøbt, thennom hagde hun kiøbt enn kiøbmandtt tiil Dusborig⁴⁷ widt naffenn Christenn Perßenn oc hanns suoger tiill gode, thi hun lang tiidtt hagde weritt i handell oc kiøb meth han-

num, och mente, att hun ther meth inthet hagde forbrøtt, att hun kiøbte enn anddenn kiøbmandtt tiill beſte. Oc ther paa i rette lagde frue Sophie fyrst ett beſiglitt ſende breff, ſom for^{ne} Christen Perſenn hagde hinde tiilſchreffuitt wnder datum Mdlv, Stj: Morthens dag,⁴⁸ lydendis eblandtt andre ordt, att handtt begerett aff frue Sophie, att hunn wille kiøbe hannum och hanns ſuager tiill gode hoß ſeg ſelffuer och hoß hindis wenner oc ſuoffere⁴⁹ ſex kobell⁵⁰ øxnne, handt wille holle hinde thett ſkades løßt. Ther næst ett anditt breff, for^{ne} Christen Perſenn hinde giffuitt hagde Hellige thre konger dag Mdlvi, lydendis att Christen Perſenn kiennder ſeg ther wtj, att thett er hanns kiøb oc bepligtther ſeg att holde hinde thet ſkades løst. Jtem et breff, Peder Bunde i Otthenſe, for^{ne} Christenn Perſenns broder, hagde beſiglett oc wd-giffuitt anno Mdlvj, fredagenn næst Stj. Hans dag medſommer,⁵¹ handtt kien-der,⁵² att hanns broder, Christen Perſenn, haffuer talt hinde tiill om ſex kobell øxnne att kiøbe hannum tiill gode oc gaffenn, oc ther wdoffuer hagde handt beſtellit Pleckom y Otthenſe att drage tiill Albrett Skeell⁵³ ther att annamme ſaa mange øxnne, ſom kunde gaa fram. Theſligeste kendis handtt at haffue beſtillit Lauritz Huidkop⁵⁴ att drage tiil Frandz Bilde⁵⁵ oc Erick Rudt⁵⁶ och annamme thieris øxnne paa ſinn broders wegne &c. Jtem ett breff, Pleckom i Otthenſe haffuer wd-giffuitt anno Mdlvj, lydendis att handtt bekiender, att frue Sophie hagde kiøbt for^{ne} Christenn Perſenn ſamme øxnne tiill gode, ſom handt anamett aff Albrett Skell. Jtem et breff, Laß Huidkop i Otthenſe haffuer wd-giffuitt wnder datum Mdlvj, fredagen for Stj. Hanns dag medſomer, lydendes att handtt haffuer annamett øxnne paa Silckeborig oc Westeruig⁵⁷, ſom frue Sophie hagde kiøbt Christenn Perſenn tiill gode, oc forſtragte hannum paa Christenns wegne mett told oc thering.⁵⁸ Theſligeste framkom for^{ne} Lauretz Huidkop, ſom ett aff for^{ne} breffue wd-giffuitt hagde, oc berette, att Per Perſenn ſende hannum tiill Silckeborig, att handt ther ſkulle annamme nogne øxnne, oc ther handtt kom tiill Silckeborig, ſchreff frue Sophie hanum tiill, att handtt ſkulle kome tiill hinde i Westeruig, oc ther annamett handtt och nogne øxnne oc fick⁵⁹ thenne hindis dreng,⁶⁰ oc handtt fulde thennom tiill toldstedtt, oc ſaa annamett Laß Huidkop øxennenn jgienn aff frue Sophies dreng oc dreff thenom frem tiill Elffuenn,⁶¹ oc ther talit⁶² handtt frue Sophies budtt, Frands Skriffuere, oc Christenn Perſenn i Dusborrig ſamme øxnne tiill, oc beſtodt⁶³ handtt, att handtt dreff ſaa mange øxnne gemenn Riibe,⁶⁴ ſom Olluff Perſenn har ſchreffuitt om hanum, oc gaff handt Oluff Perſenn ſitt breff paa ſamme toldtt. Menn huem thendt ſiden betalitt, wiſte handtt icke. Theſligeste kom oc for^{ne} Pleckom Semßmacker

fram oc berette, att Per Bunde y Otthenße kom tiill hannum oc badt hannom, att handtt wille drage tiill Albrett Skeell oc ther annamme noger øxnne paa hanns broders wegne, huilckitt handt oc giorde, oc the samme øxnne lodt handt driffue wnder sitt egett naffenn oc jngenn andenns oc gaff tolerenn i Riibe ßinn handskreffft⁶⁵ paa thollen, oc berette Pleckom, att handtt icke wor frue Sophies thienere oc icke thog klede oc peninge⁶⁶ aff hinde, dog bekiende handtt, att frue Sophie schreff mett hannom tiill Riibe, att thollerenn skulle betro hannom fore⁶⁷ same toldtt &c. Thesligeste framkom jenn wng karll, som sagde seg att hiede Hermandt Loskott oc haffue hieme tiill Dusborig oc att were for^{ne} Christenn Perßenn wtj Dusborig hans høstrues broder. Handt berette, att handtt oc hans broder, Markus Loskott, hagde werett i then kriig⁶⁸ hoß hertugenn aff Brunßuig,⁶⁹ ther hogbornne fyrste, hertog Mauritz aff Saxßenn,⁷⁰ slagenn bleff, oc ther øffrett⁷¹ the widt otte eller nye tußendtt gyllenn,⁷² som the sende thieris suager, for^{ne} Christenn Perßenn tiill Dusborig, oc schreff hanum tiill, att handt wille lege thenum samme penninge tiill gode, oc ther fore skreff Christenn Perßenn frue Sophie tiill, att hun wille bestelle hanum oc thenum the fleste øxnne tiill gode, som hun kunde bekomme, oc same tiidtt sende the thieris suager Christenn Perßenn aff kriigenn enn hest tiill enn bytepeninge,⁷³ huilckenn hest handtt wille haffue reditt jnd i Danmarck tiill oß elskelige Jens Wlffßstandtt⁷⁴ eller enn andenn aff sine wener. Menn ther handtt kom wtj lante Holstenn⁷⁵ mett samme hest, skulle hogborne fyrste, hertwg Alff,⁷⁶ wor kiere broder, bleffuitt thett wiß⁷⁷ oc laditt riide eptther hannum, att handtt motte tilbage oc motte icke anditt end selie hans naade same hest. Oc ther hans naade thenn kiøbt hagde, skulle same hest i hans naadis were⁷⁸ bleffitt forderffuitt,⁷⁹ oc tha wtj Aßenns bleff Christenn Perßenn tiill wiidendis wordenn, att hogbemelte hertwg Alff skulle ther fore were hannum wgunnßtig oc giffuitt befalling paa toldbodenn tiill Gotrop,⁸⁰ att ther som handtt kom ther egiemenn landitt, skulle handtt fatte hannom widtt sinn halß,⁸¹ oc ther som hanß øxnne kom ther egiemenn hans naadis toldstedtt, tha skulle hanns naade thenom thage i sitt køckenn, oc ther fore mett thett fyrste forßaa⁸² for^{ne} Christenn Perßenn seg hiemeligenn aff landitt oc saa fore then orßag skylliddt, tha schreff hans suager, Christenn Perßenn, frue Sophie tiill, att hun wille kiøbe hannum och thenom the fleste øxnne tiill gode, hun kunde bekomme, oc hun wille thennum wdskaffe oc fortolde aff landitt oc egemenn lanteholsten wnder sitt naffenn, for hans suager thet icke selff giøre torde fore thenn for^{ne} orsag skyldtt, att forbemelte hertog Alff thennom icke i saa maade thage oc anholle skulle, huilckitt handtt

berette, att frue Sophie hanns ſuager och ſliggt tiill willige oc gode wdrett hagde widt hindis thienere Frands Skriffuere. Oc mente handtt, att frv Sophie ther medtt jngenn wrett hagde giordtt, att hun ſliggt hans ſuager tiill willige oc gode kiøbt oc wdrett hagde. Thi att hans ſuager, for^{ne} Christen Perßenn, i liige maade hagde kiøbt oc bestellit frue Sophie tiill gode flouell,⁸³ damaske, ſilcke, guldt, perler, smykke oc edle stienne, huadtt hun behoff hagde, oc mente frue Sophie eptther ſliig hindis beuißninges lydelse, att hun ey anditt hagde giordtt end kiøbt oc handlett paa ſinn kiøbmands wegne oc burde ther fore jngenn tiill rette att ſtannde. Oc mente Erick Rudt, att frue Sophie eptther ſlig enn hiempler,⁸⁴ ſom ther tiil ſtede ſtodtt, burde for thenn ſag quitt att were &c.

Ther tiill ſuarett Erick Bilde oc ſatte i alle rette, om thett for^{ne} ſende breff oc witne, ſom Christenn Perßenn ſaa i ſinn egen ſag, ſom handtt menthe att were, oc wtj Dusborig wdgiffuitt hagde, att foruilde⁸⁵ hanns ſag mett paa wore wegne, wor ſaa nøgactigt, att thet kunde kome hanum tiill ſkade i noger maade. Sabledis ſatte oc Erick Bilde i alle retthe, om the breffue, ſom Laß Huidkop oc Plekom, ſom wore øxnedriffuere oc thiennere ther tiill, kunde nogitt hindre hanom i thenne wor ſag, for att Per Bunde hagde tiltallitt thennom att driffue ſamme øxnne fram, och om thendt beretning, ſom thene ene karll, ſom ſeg kaller Hermendtt Loſkott, er framtrodenn oc giordtt i thend ſag, er ſaa logligenn oc retteliigenn giordtt, att frue Sophie ther mett kandtt ſpilde⁸⁶ hanom ſinn forfylling idag, ſom ſaa logligen eptther riigenns ret giordtt oc gangett er, thj enn mands witnne er jngenn witnne,⁸⁷ om thett end hagde werett ſandingenn, ſom handtt berette, oc om hannom paa wore oc kronenns wegne icke framdelis bør ſinn forfyllinge offuer frue Sophie i then ſag eptther wor oc riigenns ret.

Tha adſpurde wij for^{ne} frue Sophie, om hun ſelff hagde kiøptt ſamme øxnne i thet fyrſte kiøb. Tha ſuarett hun oc beſtodt, att hun ſelff fyrſte gange kiøbte ſame øxnne, dog hun kiøbte thenum for^{ne} Christenn Perßenn tiill gode.

Mett flere ordtt oc talle, thenum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, gienſuar, ſagenns leglighedt och epttherti for^{ne} frue Sophie bekiender ſelff att haffue fyrſte gange kiøbt for^{ne} øxnne, tha eptther then wor receße,⁸⁸ ſom ſaa lyder: ſaa mange ſtaldøxnne, ſom mandtt kandtt ſtalle paa ſitt egitt foder, eller handtt kand lade fuore hoß ſinne egne thienere, ſom hannum plictiig er att holle fornødt⁸⁹ fore, thenom maa handtt och wforbrødenn ſellie oc icke flere, tha haffuer for^{ne} frue Sophie forbrøtt tiill oß oc kronenn ſaa mange øxnne, ſom hunn haffuer kiøbt eller ſoldtt flere

endt the, som hun kunde stalde paa sinne egne gaarde oc hoß hindis egne thienere, som hinde er plictig att føde fornødt fore, oc Erick Bilde paa wore oc kronenns wegne framdelis sinn forfyllinge i thenne sag epttther wor oc riigens rett.

Datum Otthense, thenn toeßdag, som Stj. Felicij dag⁹⁰ paafaldtt, som wor thenn xiiij dag wtj januarij maanitt, neruerendes oß elskelige Eyler Rønnou⁹¹ til Huidkielddt,⁹² wor tro mandtt [oc] raadt, Werner Sualle,⁹³ wor landsdomere i Fyenn, Dirick Quitzou,⁹⁴ Frands Brockenhus,⁹⁵ Hans Johanßenn,⁹⁶ Jacob Brockenhus,⁹⁷ Stenn Bilde⁹⁸ till Kerßgaardt,⁹⁹ Jørgen Skinckell,¹⁰⁰ Hans Wnckerßenn,¹⁰¹ borgemestere, Hanß Laurentzßen,¹⁰² Frands Brixßenn¹⁰³ och Christenn Biørnkier,¹⁰⁴ raadmendtt wtj wor kiøbstedt Otthense. 1557.

(1) Stude (øksne) var i 2. halvdel af 16. årh. den vigtigste danske eksportvare, jf. kgl. åb. br. 23. august 1578, hvor studehandelen kaldes „fast dend største handel som brugis, hvormet der kand blifve pendinge udi rigit“ (CCD II.110). Studene udførtes særligt til Holland og til byerne ved Rhinen. Ned gennem Jylland gik en vestlig og en østlig oksevej; den første fra Aggersund til Ribe og derfra til vest for Åbenrå, den anden fra Ålborg til Kolding og derfra til Haderslev, hvor de jyske øksnedrifter mødtes med de fynske og sjællandske, der kom hertil over Assens. Studene skulle udføres gennem bestemte toldsteder: Ribe, Kolding, Assens, Middelfart, Rødby og Gedser, hvor udførselstolden erlagdes. Ved fdg. 9. oktober 1555 indskrænkedes toldstederne til 4: Ribe, Kolding, Assens og Rødby, men senere kom der flere toldsteder til. Udførselstolden udgjorde 1542 20 sk af hvert dyr foruden „småtold“; i 1567 forhøjedes tolden til 1 rigsdaler af hvert dyr, men nedsattes 1572 til 2 sletdaler eller 4 mark pr. dyr. Om studehandelen se i øvrigt Nina Bang, *Dansk Studehandel i 2den Halvdel af det 16. Aarhundrede* i *Hist. Tidsskr.* 7. rk. I (1897–99).328ff., Jesper Madsen, *Studehandelens Historie* (1908), Arup II.258ff., 487f., T. O. Achelis, *Haderslev i gamle Dage II* (1928).80ff., Lauritz Maaløe, *Assens gennem 700 Aar* (1936).139ff., Hugo Matthiessen, *Hærvejen* (1962).19, 87f., P. Enemark, *Studier i toldregnskabsmateriale i begyndelsen af 16. århundrede med særligt henblik på dansk okseeksport I–II* (Århus 1971). – (2) Efter dommens afsigelse udgik 26. januar 1557 (Kanc. Br.) befaling til Jørgen Lykke, Niels Lange, Iver Krabbe, Aksel Urne, Jens Juel og Albrecht Skeel om som ride-mænd at foretage indførsel i Sophie Lykkes gods. Da ridemændene skulle fuldgøre ridebrevet, blev der indgået en overenskomst, hvorefter Sophie Lykkes tre svigersønner, Frants Bille, Erik Rud og Erik Rosenkrantz, forpligtede sig til at give kongen nogle tusinde daler. Kongen ønskede imidlertid forfølgningen fremmet, jf. br. 13. april 1557 til rigshofmesteren (Kanc. Br.), men ved kgl. åb. br. 29. maj s. å. (Kanc. Br.) overdrog kongen til de nævnte 3 svigersønner al den ret, der var tilfaldet ham i Sophie Lykkes gods, fordi hun havde ladet udføre 1045 flere øksne end tilladt. De 3 svigersønner betalte til kongen 6260 daler for øksnene (man kunne have ventet 6270 daler: 6 daler pr. stk., jf. Kanc. Br.) og til lensmanden Erik Bille 300 daler for kost og tæring. Sophie Lykke indgik med svigersønnerne den aftale, at hun overdrog dem noget af sit jordegods mod at få en årlig rente. Da svigersønnerne ikke betalte den årlige afgift, klagede hun til kongen, og ved kgl. åb. br. 8. marts 1560 (Kanc. Br.) blev sagen forligt således, at Sophie Lykke fik Lister len i Norge uden afgift for livstid mod at låne kongen 4000 daler, hvoraf de 3 svigersønner skulle erlægge

halvdelen. Efter Sophie Lykkes død skulle svigersønnerne have lenet i pant for samme sum, og den forskrivning, de tidligere havde givet Sophie Lykke, skulle nu være død og magtesløs, jf. Norske Rigsregistraturer I.283ff. (rettelser hertil i Kanc. Br.). Der indløb fra Norge talrige klager over fru Sophie Lykke, og hendes len blev hende for en kort tid frataget, jf. Poul Colding, Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III's og Begyndelsen af Frederik II's Tid (1939).409 noten. – (3) Dette (Stockholm KB C 85) er afskrift af dombrevet (el. afskrift deraf). – (4) Erik Bille (d. 1573) til Lindved. Han fik brev 10. juli 1556 (Kanc. Br.) om, at kongen havde erfaret, at Sophie Lykke i strid med recessen og købstædernes privilegier drev stor handel med øksne; det pålagdes ham at undersøge, hvor mange hun havde udført ud over dem, hun kunne stalde på sit eget og sine bønders foder, og han skulle straks rejse sag mod hende og forfølge hende til herredsting, landsting og for rigens kansler. – (5) Hovedgården Lindved i Stenløse s., Odense h. – (6) Erik Bille var 1554–68 forlenet med Salling h. på Fyn, jf. Erslev, Lensmænd.36. – (7) Sophie Lykke (d. omkr. 1570), datter af rigsråd Peder Lykke (d. 1535) og dennes 2. hustru Kirsten Pedersdatter Høg (Banner) (d. 1542). Om hende se rettertingsdomme 29. januar 1551 (I nr. 171; GdD I.138f.), 6. juli 1552 (GdD I.193ff.), 2. januar 1553 (ib.208ff.), 8. januar 1554 (ovf. nr. 199; GdD I.232ff.), 28. juni 1560 (GdD II.286ff.) og 16. oktober 1563 (GdD I.269ff.). – (8) Rigsråd Jacob Hardenberg (d. 1542) til Sandholt; han var 1. gang gift med Edele Bille (d. tidligst 1530). Det ses, at fru Sophie Lykke optræder i retten uden lavværge, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.293. – (9) Hovedgården Sandholt i Sandholt-Lyndelse s., Salling h. – (10) Jf. reces 21. december 1551 § 1, der gentoges i reces 13. december 1558 § 3. Om virkningen af indstævning til helligdag se rettertingsdom 4. april 1553 (I nr. 187). – (11) erkender, tilstår (Kalk. I.178b bet.9). – (12) staldfodrede (Kalk. IV.99b bet.2). – (13) Bøde (Kalk. I.195b bet.1). – (14) Reces 1. november 1536 (SGL IV.170). Bestemmelsen er ordret citeret i dommens slutning. – (15) edeligt vidnesbyrd (Kalk. III.723a bet.2). – (16) Betaling (Kalk. IV.567b bet.2). – (17) Rigens rets dele, jf. Matzen, Offentlig Ret II.157ff., for at opnå æskning med påfølgende indførsel i sagsøgtets gods ved ridemænd. – (18) (af-)krævede (Kalk. IV.602b bet.1). – (19) d. s. s. faldsmål: bøde. – (20) Skriftligt vidnesbyrd om æskning. Om æskning se ovf. 215.9. Herredsfogden synes at have afsagt sin dom blot på grundlag af Sophie Lykkes vægring ved at fyldestgøre påstanden og uden at indlade sig på en nærmere prøvelse af sagens realiteter, herunder de af hende fremlagte breve, der omtales nærmere ndf., jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.164 note 1. – (21) Mariæ assumption: 15. august. – (22) efter hinanden følgende (Kalk. III.672a). – (23) Mikkelsdag: 29. september. – (24) Halm (som foder) (Kalk. IV.171a). – (25) tilbudt (særligt: på tinge, vidnefast) (Kalk. III.325b bet.1). – (26) Se 199.25. – (27) Jf. senere Danmarks rigens ret og dets dele eller forfølgning af 10. december 1621 § 9. – (28) opfordrede til at bevise (Kalk. I.768b). – (29) Rigsråd Erik Rud til Fuglsang, se 233.4. Han var gift med Anna Hardenberg (d. 1575), datter af rigsråd Jacob Hardenberg og Sophie Lykke. – (30) Brev (Kalk. III.704a). – (31) Oluf Pedersen (d. 1571) var 1544–46 rådmænd i Ribe, 1545–68 tolder ssts., 1546–71 borgmester ssts. Han var tillige regnskabsprovst i Jelling syssel, jf. J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (1884).63. – (32) Se ovf. note 21. – (33) Ribe var et af de forordnede toldsteder, se ovf. note 1. – (34) *Semsmager* er en person, der bereder *semske*: blødt skind (Kalk. IV.285a). – (35) o: 905. Se 227.31. – (36) Poul Bang, borgmester og tolder i Assens; han fik 18. januar 1551 af Christian III brev på et stenhus, hvor kongen kunne tage ophold, når han kom til Assens, jf. Lauritz Maaløe, Assens gennem 700 Aar (1936).88f. – (37) Om Assens som forordnet toldsted se ovf. note 1. – (38) St. Ibs (Jørgens) dag: 25. juli. – (39) o: 354. Se 227.30 og 31. – (40) Kolderup-Rosenvinge antager (GdD II.166 note 5), at *lxvij* er skrivefejl for *xlvi*. Afskriften (efter dombrevet) i Stockholm KB C 85

nr. 12 har 67, altså som forlægget, hvilket må være rigtigt, da sammentællingen 421 (*fiirehunderede jenn oc tyffue*) stemmer. Kolderup-Rosenvinge læser imidlertid *Item oc tyffue* i stedet for *jenn oc tyffue*, og han har sat punktum efter *fiirehunderede*. – (41) hele, samlede (Kalk. III.77b bet.2). – (42) Reces 1. november 1536. – (43) Der står ikke i recessen, at adelen ikke må *kiøbe* flere øksne end den og dens bønder kan staldfodre. Dommens betydning ligger i, at dette argument forkastes. – (44) \varnothing : var det vel muligt at ... (jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.167 note 8). – (45) Af recessens indledning og underskrift (se SGL IV.157–60 og 170–71) fremgår, at adelen har samtykket i recessen; de mange fremmødte havde „fuldt magtt aff thennum, som hiemme siddendes ere“. Sophie Lykke kan næppe have været uvidende herom, da ikke blot hendes ægtefælle, men adskillige af hendes slægtninge har medbesejlet recessen. – (46) Jf. § 31 i Christian III's hdf. 30. oktober 1536 (GAA V.87; DKH.87), hvorefter forbud mod at udføre bl. a. øksne kun kan ske med rigsrådets samtykke. – (47) Duisburg, 23 km nord for Düsseldorf. Duisburg var 1129 blevet en fri rigsstad og hørte fra 1407 til Hanseforbundet, jf. Karl Pagel, *Die Hanse*³ (1963). 128. – (48) Mortensdag: 11. november. – (49) Svogre. Udtrykket havde i datiden en videre anvendelse end nu og omfattede bl. a. også svigersønner. – (50) Kobbel; bet. hvad der er sammenbundet, f. eks. to eller flere dyr, der er sammenkoblede, især et større el. mindre antal kreaturer og heste, der er under en persons ledelse (OdS X.960 bet.3). – (51) 24. juni; *medßommer* for at skelne denne fra årets øvrige St. Hans dage (6. maj, 29. august, 24. september og 27. december). – (52) vedkender sig (Kalk. II.498a bet.7a). – (53) Albrecht Skeel (d. 1568) til Fussingø m. v., 1540–57 forlenet med Børglum kloster, 1558–61 med Bøvling. – (54) *Huidkop* er fordansket form af mnty. *wittekop*, jf. ænyd. *hvidkop*: person med hvidt hoved (Kalk. V.490b), \varnothing : med hvidt hår, jf. DgP II.492. – (55) Frants Bille (d. 1563) til Søholm, 1548–57 lensmand på Silkeborg, 1557–60 på Vrejlev kloster, 1560–61 på Varberg, 1561–62 på Ørum, underadmiral. Han var gift med Edel Hardenberg (d. 1581) til Hvedholm, datter af rigsråd Jacob Hardenberg og dennes 1. hustru (se ovf. note 8). – (56) Se ovf. note 29. – (57) Vestervig kloster i Vestervig s., Revs h., der 1536 kom under kronen; den tidl. biskop Knud Gyldenstjerne (d. 1568) var forlenet med klosteret. – (58) Udgifter (Kalk. IV.517a). – (59) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (60) Karl, tjenestekar. – (61) Elben. – (62) *talit ... tiill*: fordrede, gjorde krav på (Kalk. IV.307a bet.8b). – (63) hævdede. – (64) Se note 33. – (65) Gældsbevis (Kalk. II.150b bet.1). – (66) Udtrykket *thog klede oc peninge* var det alm. udtryk for at være i andenmands tjeneste (for klæder og løn), jf. rettertingsdom 29. oktober 1506: *thiæner nogher herre ... oc vpbær klæde oc penninge* (I nr. 45). – (67) *betro hannom fore*: give ham kredit med (OdS II.545 bet.2.1.). – (68) Krigen mellem markgreve Albrecht af Brandenburg på den ene og hertug Heinrich af Braunschweig og kurfyrst Moritz af Sachsen på den anden side. – (69) Hertug Heinrich af Braunschweig. – (70) Hertug, senere kurfyrst Moritz af Sachsen (d. 1553). Ved slaget ved Sievershausen, en landsby på Lüneburger Heide, 9. januar 1553 blev han dødeligt såret og døde 11. s. m. – (71) erobrede, vandt (Kalk. IV.1002a). – (72) Ifl. fdg. 21. oktober 1537 var 1 rhinsk gylden = 3 mark danske, jf. Galster.180. – (73) Pengebytte, andel i et bytte (Kalk. I.314a). – (74) Formentlig Jens Truidsen Ulfstand (d. 1561), der 1559 som ritmester deltog i Ditmarskerkrigen. – (75) Landet Holsten, sml. *lante Rygen, lantho sassen* (Rimkrøniken), efter mnty. *lant te sassen* o. l. (OdS XII.256f. bet.4.1). – (76) Hertug Adolf (d. 1586) af Slesvig-Holsten-Gottorp, Christian III's broder. Han deltog 1552 i krigen mod Moritz af Sachsen. – (77) *bleffuitt thett wiß*: havde fået underretning om. – (78) Besiddelse, værge. – (79) *bliffuitt forderffuitt*: havde lidt skade el. var gået til grunde (Kalk. I. 613a bet.1). – (80) Slottet Gottorp. – (81) *fatte ... widtt sinn halß*: gribe (for at dræbe) (Kalk. II.132a bet.1). – (82) *forßaa ... sig*: flygtede, begav sig bort (Kalk. I.689b bet.3).

Astrid Friis antager (DbL XV.19), at Sophie Lykkes påstand om, at hun handlede som kommissionær for en fremmed købmand, der på grund af et udestående med hertug Adolf ikke turde lade sine øksne drive gennem toldstedet under sit eget navn, „måske nok er delvis rigtig“, men tilføjer, at det var naivt af Sophie Lykke at tro, at risikoen ved at drive øksnene igennem som hende tilhørende var mindre. – (83) Fløjl. – (84) Hjemmelsmand (Kalk. II.213a). – (85) gøre ukendelig, forvanske (Kalk. I.745a). – (86) hindre (Kalk. IV. 63b bet.1.). – (87) Se 209.38. – (88) Reces 1. november 1536 (SGL VII.170). – (89) Fodernød, ♂: (yngre) kvæg, der af fæsteren skal fodres for godsejeren (Kalk. I.581a bet.1.). – (90) St. Felix dag: 14. januar. – (91) Se 208.78. – (92) Hovedgården Hvidkilde i Egense s., Sunds h. Herefter har hs. Stockholm KB C 85 (der formentlig er afskrift af dombrevet, jf. ovf. note 3): *wor tro mandt, raadt oc embedsmandt paa wort slot Hagenschouff*. – (93) Se ovf. note 26. – (94) Didrik Qvitzow (d. 1587) til Rørbæk (Flødstrup s., Vindinge h.). Hs. Stockholm KB C 85 tilføjer *till Rørbeck*. – (95) Se 211.19. Hs. Stockholm KB C 85 tilføjer *till Egeschouff*. – (96) Hans Johansen Lindenov (d. 1568) til Juulskov. Hs. Stockholm KB C 85 tilføjer *til Julskoff, embedsmandt po wort slott Hindzgaffuell* (Lindenov var lensmand på Hindsgavl 1546–60 og 1574–97). – (97) Jacob Brockenhuus (d. 1577) til Nakkebølle, 1562 admiral. Stockholm KB C 85 tilføjer *til Nackebyll, embedtsmand paa wort slott Hellsingborg*. – (98) Sten Knudsen Bille (d. 1580). – (99) Hovedgården Kærsgård i Brænderup s., Vends h. – (100) Jørgen Skinkel (d. 1563?) til Lammehave (Ringe s., Gudme h.). Stockholm KB C 85 tilføjer *till Lammehaws*. – (101) Hans Unkersen, nævnes som borgmester i Odense 1553 og 1565 (C. T. Engelstoft, *Odense Byes Historie*² (1880).238 note 1, 543. – (102) Hans Lauridsen, rådmand i Odense 1549–68 (C. T. Engelstoft, op. cit.244 note 1, 543). – (103) Frands Brixen, rådmand i Odense, sen. (1567–72) borgmester ssts. (C. T. Engelstoft, op. cit.238 note 1, 543). – (104) Christen Biørnkjær, rådmand i Odense (C. T. Engelstoft, op. cit.543).

236

Viborg landsting 30. januar 1557

Efter at en mand af sandemænd var svoret fredløs for et drab, fremlagdes vidnesbyrd, der skulle godtgøre, at drabet var sket i nødværge.¹ Landstinget statuerede, at da sagen angik fredløshed, og da sandemændenes kendelse havde været ukæret i mere end 6 uger, kunne deres kendelse ikke underkendes.

Hs.: GkS 1137,2^o nr. 268 (findes yderligere i 5 hss.).

Erich Schram² thill Hastrup,³ Axell Jull⁴ thill Villestrup,⁵ landzdomer wdj Nøriuttlanndt, Peder Schriffuer,⁶ lanndztinghører ibidem, gjør vitterligt, att aar effter Gudtz bōrdt Mdlvij, leffuerdagenn nest ephther conversionis Paulj,⁷ paa Viborigh landzting var skickett Matz Jennßenn y Skiellerup⁸ paa thenn ene och hagde hidt y rette steffnitt Sørenn Jennsenn y Eier,⁹ Morthen Vinther y Bierdt¹⁰ medt thieris medbrøder sandmendt vdj Vor herritt paa thenn annen side, for the nogen thidt sidenn forledenn haffuer suoritt Rasmus Chrestennsenn y Vorße¹¹ fredløs for enn ved naffn Chrestenn Sørennsenn, handt

jhielsloff, och miener thennem att haffue suoritt vrett. Och framlagde nogle vindisbiurdt, som thette aar thagett er, och icke haffuer veritt for sandmenndt, liudendis huorledis forskreffne Rasmus Chrestenßen skulle haffue giortt nøduergie, och sette fordj vdj rette, om forskreffne sandmendt effther slig leiglihiedt icke hagde suoritt vrett.

Tha møtte Eski Pederßen y Møballe,¹² Enuoldt Albrettsen y Offuerbye¹³ paa thieris egenn och thieris medbrødris sanndmendtz vegne och framlagde same sanndmendzbreff vnder Gudz aar Mdlvi, leffuerdagenn nest effther Viti et Modestj,¹⁴ liudendis thennom att haffue suoritt Raßmus Chrestensen fredløs for Chresten Sørennßen, hanndt saglös¹⁵ drebtt hagde, och mintte thennom icke andett att kunde suerge, enndt som the suoritt haffuer, effter the vindisbiurdt, som var for thennom, och effter slig kundskab, som the sielffuer ther om forfaritt haffuer. Der nest sette vdj alle rette, at ephtherdj thieris eedt haffuer standett vdj sex vgger och miere vpaatalitt, om the nu ther for bør att lide nogen thiltale.

Medt mange fliere ordt the paa beggi sider ther om thilsamill hagde.

Tha ephther thilthale, giennsuar och sagenns leiglihedt saa och efftherdj same ßagh er fredløsmoll angiellinde, och forskreffne sanndmendz eedt haffuer vdj sex vgger och miere standett vpaatalitt och vsteffnitt, viste wy oß icke nu ther om att kunde dømme eller forskreffne sandmendt for thenn thieris eed att kunde felde.

In cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) JL III.22 hjemlede nødværgeret (oc han wæræ sakløs, thær sik warthæ, for thy at hwar man ær louæth mæth allæ loghum at wæri sik sialf), jf. også JL II.12, første punktum. Den førstnævnte regel minder, ligesom § 7 i Ribe yngre stadsret (fra før 1443): *quia licitum est cuilibet uim ui repellere* (DgK II.22), i formuleringen om den romerretlige nødværgeregel: *vim enim vi defendere omnes leges omniaque jura permittunt* (Dig.9.2.46.4), der muligt er kilde til bestemmelsen, jf. Kroman-Iuul III.176. Reglen gjaldt også i kanonisk ret (c. 7 D 1), jf. Stig Iuul, Forelæsninger.73. Nødværgedrab var dog ikke straffrit, idet de sædvanlige bøder til den dræbtes slægt skulle erlægges ved nødværgedrab, men gerningsmanden undgik fredløshed, jf. Matzen, Offentlig Ret III.58, Stig Iuul, Den gl. da. Strafferet.265. Ifølge recesserne 24. august 1537 § 7, 24. juni 1539 § 1, 6. december 1547 § 16, 21. december 1551 § 6 og 13. december 1558 § 21, sidste stk., der sidestiller nødværge med våde, skulle der bødes for nødværgedrab, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.512. Efter Frederik IIs gårdsret af 9. maj 1562 § 4 var nødværgedrab straffrit (CCD I.180f.). Så sent som i 1625 og 1634 dømtes dog i Ribe to mænd fredløse på grund af et nødværgedrab, jf. J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. VI (1876-77).168f. Fdg 1. maj 1618 § 3, sidste punktum, (CCD III.537f.) og reces 27. december 1643 2-10-2 (CCD V.292) erklærer den straffri, „som uforvarendis ofverfaldis“ og forsvarer sig med „hvis gever hand mectig er“. DL 6-12-1 fastslår, at enhver, som voldelig overfaldes med slag, hug eller sting, må værge sit liv og gods, jf. hertil F. C. Borne-

mann, Samlede Skrifter III (1866).126ff. Fdg. 4. oktober 1833 (en af de 4 systematiske Ørstedeske straffelove) bestemte i § 5, sidste stykke, at „det følger iøvrigt af sig selv, at hvor den Paagjældendes Forhold har Hjemmel i Lovens Forskrifter og Grundsætninger om Nødværge, vil aldeles ingen Straf være anvendelig“. Denne regel erstattedes af § 40 i Borgerlig Straffelov af 10. februar 1866, se nu § 13 i Borgerlig Straffelov nr. 126 af 15. april 1930. – (2) Se 199.24. – (3) Hovedgård i Tyregod s., Nørvang h. – (4) Se 214.5. – (5) Hovedgård i Astrup s., Hindsted h. – (6) Se 214.4. – (7) Conversio S. Pauli: 25. juli. – (8) Landsbyen Skellerup i Linå s., Gern h. – (9) Landsbyen Ejer i Ousted s., Voer h. – (10) Landsbyen Nørre Bjert i Nørre Bjert s., Bruske h. – (11) Øen Vorsø i Søvind s., Voer h. – (12) Landsby i Katstrup s., Voer h. – (13) Landsbyen Overby i Katstrup s., Voer h. – (14) Vitus, Modestus et Crescentia dag: 15. juni. – (15) *sagløs*: en uskyldig, som ikke har begået retsbrud, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.378ff. og 387, cf. Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.95ff., der fejlagtigt antager, at ordet betegner en, mod hvem der ikke er rejst sag.

237 Rettertinget 29. april 1557 (København)

Nævninger i Rudkiøbing¹ dømmes af rettertinget til at stå til ansvar, fordi de uden tilstrækkeligt bevis har svoret en kvinde trolddom over,² hvorefter kvinden blev brændt.³

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.395^r (findes yderligere i 2 hss.⁴).

Litt.: Vilhelm Bang, Hexevæsen og Hexeproforfølgelser, især i Danmark (1896).57; J. C. Jacobsen.165ff., 243.

Vor skickitt for oß paa wort rettherting Raßmus Skoemager, boriger wtj wor kiøbstedt Rudkiøbing, och hagde wtj rette steffntt Hanns Thimeßenn och hanns medfølgere xvj menndtt,⁵ borigere wtj for^{ne} Rudtkiøbing paa Lannglanndt, som neffninge wore, och suore hans høstrue, Giertrudt Rasmusßis, troldomb sag offuer, och hun ther offuer bleff brenndt wden aldt beuißninge, gierning, skyldtt, brøde, dom och ret, menn aleniste fore at borgemester vtj Rudkiøbinge⁶ meth noger flere wore wreede paa hinde, fore att hun for oß klagitt hagde, hues woldtt hinde giordtt wor aff for^{ne} wor borgemester wtj Rudkiøbing, och meente, at for^{ne} neffninge hagde giordtt wrett, at the saa wdenn ald aarßage hagde suoritt hinde troldomsß sagh paa, och some aff thennom fyrst bar witne paa hinde, och siidenn selff sor paa hinde, och mente at thennum ther fore burde tiill rette at staa.

Ther tiill suarett Hans Thimeßenn paa sinne egne och sinne medbrøderis neffningers wegne wdj for^{ne} Rudkiøbing, at jenn wedtt naffenn Hanns Jepßenn gaff Giertrudtt Rasmusßis sag fore troldom, och ther paa jrette lagde itt tings witne aff Rudkiøbing byting anno Mdlvj, lydendis at Hanns Jepßenn

stod jnndenn tinge och gaff for^{ne} Giertrud Jørgenns⁶ sag och skylte hinde fore, at hun havde giort hannum skade paa hans gods och paa hanns helbredt meth troldom och dieffuels konst &c. Jtem ett annditt tings wittne wnder same dattum, lydendis at enn wedtt naffenn Anders Degenn havde beret jnnden tinge, at som hanndtt wille gaa fraa thieris segeruerck⁷ kom for^{ne} Giertrud Jørgenns och møtte hannum och thog paa hannum meth sinn hanndtt, saa thet suej⁸ jnnd tiill hanns hierte, och skyllitt Anders Degenn Giertrud Jørgenns fore sinn sygdom och kranckhedt,⁹ at hand treffuis¹⁰ aldrig siidenn och icke kunde biide roff¹¹ eller tholl.¹² Ther nest wtj rette lagde Hanns Thimeßenn thuennde tings witnner aff Rudkiøbing byting wnder samme datum, lydenndis att for^{ne} Giertrudtt Jørgenns havde hagdtt røgtt for throidomb wtj thj¹³ aar, dog havde the jngenn witnißbyrdtt fore thennum, att for^{ne} Giertrudtt Rasmusßis nogenn tiidtt havde giortt, brugtt eller wor befundenn meth nogenn troldoms sag wtj nogen maade, anditt endt hinder saa paaßagdis. Theßligeste berette och for^{ne} Hanns Thimeßenn, att byfogethenn¹⁴ wtj Rudkiøbing havde tilbuditt hinde hoßbunde, Rasmus Skumager, at hanndtt schulle loguerige¹⁵ hinde fore slig sag, och ther jngenn foruergitt¹⁶ hinde meth logenn¹⁷ mente Hans Thimeßenn, at hanndtt meth sine medfølgere neffninger motte suere hinde troldoms sagh paa.

Mett flere ordtt och talle thennum ther om emellom ware &c.

Tha eptther tiltall, gienßuar och sagenns leglighedt, och eptthertj at for^{ne} neffninge slet jngenn witneßbyrdtt havde paa for^{ne} Giertrudt Rasmusßis, at hun nogenn tiidtt havde giordtt nogenn throidoms gierning paa nogenn och aldrig icke heller wor befundenn met nogenn throidoms hanndell, menn alleniste at ij mendtt saa havde klagitt och sagdt paa hinder, och att hun schulle haffue røgte ther fore, och eptthertj at noger aff same neffninge haffue fyrst sligt witnet om hinde och siiden sorett hinde tiill troldoms sag ther fore, tha haffue for^{ne} neffninge sorett wrett och bør ther fore felde at were och stannde tiill rette och bøde eptther logenn.

Datum Haffniæ, thenn torßdag nest eptther quasi modi genitj sönndag¹⁸ vtj wor egegn neruerelße, neruerrendis her Mogenns Gyllenstiernne,¹⁹ her Per Skram,²⁰ ridere, Byrge Throlle,²¹ Erick Byllier,²² Eylar Hardenberig,²³ Jørgenn Lycke,²⁴ Thage Thott,²⁵ Werner Paßbierig,²⁶ Peder Oxe,²⁷ Nils Lange,²⁸ Chrestoffer Huitfeldtt²⁹ och Peder Bilde,³⁰ wore thro menndtt och raadtt. 1557.

(1) Nævninger fungerede normalt ikke i købstæderne, hvor sagerne oftest afgjordes ved mededsmænd, jf. Stemann, Retshistorie.174ff., Matzen, Offentlig Ret II.82 og f. eks. Skånske birkeret (15. årh.) § 35, sidste punktum (DgK V.12), Helsingborg byret (før 1346) § 34

(ib. IV.165), Landskrona birkeret (ca. 1443) § 40 (ib.116), Malmø birkeret (omkr. 1414) § 42 (ib.51), Lunds birkeret (efter 1326) § 26 (ib.9). Flere domme fra det 16. årh. viser dog, at nævninger undertiden anvendtes i købstæderne, især i trolddomssager, jf. rettertingsdom 25. april 1569 (GdD III.93ff.; Stubbekøbing), 15. oktober 1580 (GdD III.332ff.; København), 4. november 1586 (GdD IV.86ff.; Stege), 5. august 1590 (GdD IV.226ff.; København). – (2) Ved rettertingsdom 30. s. å. (utr.; HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.346^r) blev borgmester og råd samt byfoged i Rudkøbing dømt til at stå til rette for deres uretfærdige dom; jf. O. Haack i NTfS 1940.161, J. C. Jacobsen.243. Se i øvrigt rettertingsdom 8. juni 1558 (ndf. nr. 266) om samme sag. Om indstævningen se Kanc. Br. 14. april 1557. – (3) Bålstraf for trolddom havde da ingen lovhjemmel, men var indført gennem retspraksis. Reces 21. november 1576 § 8 forudsætter straffen (at dømmes „til ilden“, hvilket udtryk også bruges i domme, se f. eks. HDDomb. nr. 6 fol.396^v: *dømppt . . . tiill enn jlått*) som almindelig kendt. Matzen, Offentlig Ret III.155 antager, at bålstraffen skyldes kirken, der ikke ville udgyde blod (jf. C.9 X III.50, hvorefter gejstlige hverken måtte deltage i afsigelse el. eksekution af dødsdomme), Hans von Hentig, Straffen (overs. af Stephan Hurwitz, 1935).85ff. derimod, at brændingen i middelalderen opfattedes som den fuldstændige tilintetgørelse og derfor anvendtes ved forbrydelser, der kunne opvække Guds vrede (trolddom, kætteri, blasfemi, blodskam, sodomi) for at afvende hans straf. Før reformationen spillede trolddomssager kun en ringe rolle, fordi den katolske kirke i lang tid indtog det standpunkt at benægte muligheden af trolddom, jf. Stig Iuul, Den gl. da. Strafferet.272. I slutningen af det 15. årh. skiftede kirken imidlertid opfattelse, og efter pave Innocens VIIIs bulle „*Summus desiderantis affectibus*“ af 5. december 1484 (der i øvrigt ikke blev gældende for Danmark, jf. J.C.Jacobsen.139 med note 8), hvorved inkvisitorerne bemyndigedes til at skride ind mod trolddom, tog hekseforfølgelserne fart over hele Europa. I Danmark er der formentlig forekommet henrettelser for trolddom også før reformationen – dødsstraffen var jo foreskrevet i det gamle testamente, se f. eks. 2. Mos. 22,28 („Du må ikke lade en troldkvinde leve“), hvortil endnu Osterssøn Veylle.788 henviser – men der er ikke bevaret domme herom. Et udkast til Christian IIIs byret 1522 § 78 (SGL IV.42f.) foreskrev kun kagstrygning og udvisning af byen for trolddom og først i gentagelsestilfælde skulle „rettis efftersom pleyer att rettis offuer then, som bruger Throldom“, men bestemmelsen udelodes vist i den endelige redaktion, jf. Johan Huitfeldt i Scandia VII (1934). 160ff. og XII (1939).223ff. Reces 6. december 1547 § 17, gentaget i reces 13. december 1558 § 18, indskrænkede sig til at foreskrive, at de, der er „forvunden for nogen uerlig sag, tiufve, foredere, troldkarle eller troldkvinder“, ikke skal stå til troende som vidner, og på synoden i Kbh. 1555 indskærpedes, at de, der hemmeligt eller åbenlyst „leve i grove laster, saasom troldkarle“, ikke måtte nyde sakramentet (KhS 1. rk. IV.77f.). Efter reformationen gik bl. a. Peder Palladius i sin visitatsbog fra omkr. 1543 (jf. Peder Palladius' Danske Skrifter v. Lis Jacobsen V.110f.) ind for streng straf (levende brænding), og 1539 el. 1540 haves de første vidnesbyrd om to kvinder (Bodil Lauritzen og Karen Grottes), der blev brændt som hekse i Stege, jf. Da. Kancelliregistranter.129 og 130, O. Haack i NTfS 1940. 151. Reces 21. november 1576 § 8, der forudsætter, at de, der blev dømt for trolddom, skulle dømmes „til ilden“, foreskrev på grundlag af en konkret sag (rettertingsdom 23. maj 1573, jf. GdD III.206ff., der bebuder, at „vii medt thet første giøre en ordning och skick, huormed slig sager ephther thenne dag holdis skal“), at henrettelse ikke måtte ske, før sagen havde været appelleret til landstinget. Fdg. 12. oktober 1617 bestemte, at „rette troldfolk“, ɔ: sådanne „som med diefvelen sig bebundet havfer eller med hannem omgaais“, skulle straffes „efter lougen oc recessen“ (hvilket vel skal betyde: ved levende at brændes), medens de medvirkende skulle straffes på deres hals. Dertil føjedes en straffe-

bestemmelse for dem, der befattede sig med signen, manen o. l. Var det en adelig, der udøvede sådanne kunster, straffedes den pågældende arbitrært efter kongens og rigsrådets sigende, medens andre straffedes med boslods fortabelse og til at rømme riget. De, der benyttede slige folks bistand, skulle første gang stå åbenbare skrifer og bøde 1000 rigsdaler til nærmeste hospital og i gentagelsestilfælde straffes som gerningsmænd. Disse bestemmelser gentoges næsten ordret i recessen 27. februar 1643 2-28-1ff. og i DL 6-1-9ff. Ifl. reskr. 20. november 1686 måtte domme i trolddomssager ikke eksekveres, før sagen var påkendt af højesteret. Reglerne i DL ophævedes formelt først ved § 308 i Borgerlig Straffelov af 10. februar 1866. I Danmark blev den sidste heks brændt 1683 (efter først i henh. til kgl. resol. 21. marts 1693 at være halshugget), og omtrent på samme tid ophørte heksebrændingen i andre lande (Frankrig 1672, England 1682, Sverige 1704). – (4) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. udskrift deraf). – (5) De 16 mænd har virket som herredsnævninger, ♂: de er udmeldt af klageren og ikke (som ved kirkenævn og mededsmænd) af den sigtede. – (6) Borgmester i Rudkøbing var Jep Druckenn, se rettertingsdom 8. juni 1558 (ndf. nr. 266). – (6) Således (og i det flg.) i forlægget og i afskrifterne. – (7) Ur (især større ur med slagværk el. tårnur), jf. mnty. *seyerwerk*, af *seiger*, der egl. bet. vægt, *seigen*: lade synke, sænke; sammenblandet med ty. *zeiger*: urviser. Det påhvilede degnen at passe kirkens tårnur. – (8) sved. – (9) Sygdom (Kalk. II.616a). – (10) trivedes. – (11) Rug (Kalk. III.622a). – (12) Måske (?) *tolmel*: en slags mel (Kalk. IV.417b). – (13) ti; andre hss. har 10. – (14) Efter § 5 i reces 21. december 1551 skulle borgmestre og råd dømme sammen med byfogden i alle livssager. Byfoged var dengang Oluf Iversen. – (15) bet.: forsvare ved ed (for retten) (Kalk. II.730a). Der sigtes til, at retten har opfordret Rasmus Skomager til, at hustruen skulle værge sig med kirkenævn (♂: nævn udtaget af sigtede blandt sognets beboere) efter JL III.69 (tillægget om trolddom). Jf. rettertingsdom 28. april 1571 (GdD III.128ff.), der statuerer, at den, der bliver trolddom oversvoret, efter loven (♂: JL III.69) skal værge sig ved nævn i kirkesogn. I det foreliggende tilfælde fastslår rettertinget, at nævningene selvstændig skulle have prøvet sigtelsernes rigtighed. – (16) værgede. – (17) JL III.69. – (18) Quasimodo geniti søndag: 1. søndag efter påske. – (19) Se 204.21. – (20) Se 201.34. – (21) Se 201.35. – (22) Se 222.9. – (23) Se 199.21. – (24) Se 199.7. – (25) Se 201.39. – (26) Se 201.41. – (27) Se 204.30. – (28) Se 199.22. – (29) Se 204.32. – (30) Se 231.13.

238 Rettertinget 1. maj 1557 (København)

En foged, der uden føje havde beskyldt en kvinde for trolddom og derfor havde fængslet hende og øvet hærværk mod hendes hus, dømtes til at bøde efter loven og til at erstatte den skade, hun havde lidt, hvorhos sigtelsen for trolddom kendtes dødt og magtesløs. Kvinden henvistes til at stævne de 12 mænd, der havde dømt hende, for det tab, de muligt havde påført hende.

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549-57) fol.399^r (findes yderligere i 3 hss.¹).

Reg.: 1454.

Tryk: J. R. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie (1852).264ff. (efter HDDomb.²).

Litt.: J. C. Jacobsen.244; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes Kronik 8. oktober 1977.

Wor skickitt fore oß paa wort rettherting Anne Per Monßiis wtj Nexe³ paa wort lanndt Boringholm⁴ och hagde wtj rette steffnt oß elskelige Thønnis Wildfang⁵ paa Boringholm och tiltallit hannum, fore hanndtt haffuer tillagt hinnde nogenn throidoms sag och tiuffs sag och sat hinder wdj fenngßell och jernn⁶ och op[s]lagitt⁷ hinndis huße och døre och skattidt⁸ hinde hinndes gods aff och komet⁹ xij menndt¹⁰ tiill at dømme paa hinde och wille ther met skielle hinde wedt liiff, ere och gods, som hun mente met obenbarlig wrett. Och berette for^{ne} Anne Per Monsßenns, at sagenn seg aff første begynnndelße ßaa begiffuitt haffuer, at jenn wedt naffenn Laß Borkortßenn wtj Nexe paa Boringholm, som er for^{ne} Thønnis Wildfanngs høstruis frennde, nogenn tiidt siidenn forledenn førde seg¹¹ wdj thrette mett hinder och icke fore anddenn ßag, ennd for^{ne} Laße Borkortßenn kom enn ganng ganngennndes op fraa strannndenn och hagde thre ferske¹² thorske kiøbt, och hun tha ßtodtt och ragte sinn hoßbunde tag¹³ op tiill et huß, hanndtt laa paa och tagte,¹⁴ och enn liidenn drenng stodt hoß hinnder. Och som Laße Borkortßenn saa komb ganngendis met same three thorske, faldtt hanndt omkuldt, och thenn lille drenng logh at hannum, och ther fore gick for^{ne} Laße Borckortßen till hinde och sagde, at hun wor mögitt gladt, fore hun ßaa hannum falle; och sagde formelte Laße Borkerßenn: Faldt jeg, da er alligeuell rebenenn¹⁵ hielle, och icke er jeg heller nogenn tiuff fordi.¹⁶ Da suarede for^{ne} Anne Per Monnßiss hosbunde: Er jeg nogenn tiuff? Tha sagde Laße Borkortßenn: Thu est enn tiuff, och gack her nedt och slaß mett meg. Och hun tha war emellom och ville icke, at the schulle slaß. Tha sagde Laße Borckortßenn tiill hinnde: Thag these fiske och siudt¹⁷ thennum och haff thenum tiill hielp tiill branndtstydtt.¹⁸ Och for^{ne} Anne Per Monnßenns badt Laße Borkortßenn sielff siude sinne fiske met lög och smør. Ther epther kom for^{ne} Laße Borckorts fader, Borkort, sielfffierde tilbage jgienn tiill for^{ne} Anne Per Monnßenns och spurde hinde ad, om hunn wiste, att Laße Borkortßenn hagde stollit lög. Tha suarett hunn ney, och at hunn icke wißte andditt mett hannum endt som mett enn erlig mandt. Tha sagde for^{ne} Borkort, at hun schulle faa skam ther fore, nar Thønnis¹⁹ kom ther wdt. Ther epther kom Thønnis Wildfanng och lodt holle thing, och steffnte Laße Borkortßenn hinnde fore hannum och wille wiide, huadt hun mente ther mett, at hun bad Laße Borkortßenn siude sinne fiske met smør och lög; thill huilckitt Anne Per Monßenns suarett, at hun icke anditt wiste met Laße Borkortßenn enndt medtt enn erliige manndt, menn wor ther nogenn anddenn meening hoß, da wortt det, at hanns høstrue broder wedt naffenn Benngdtt bleff fanngitt och førddt tiill slotitt²⁰ røgtedt²¹ fore noger lög och

døde ther wdi fenngßell och bleff jorditt wdenn fore slotitt;²² och fore then thalle bleff for^{ne} Thønnis Wildfang wredtt och wille, at sex menndt schulle gaa domb²³ paa hinder, och tha lodt Thønnis Wildfangh straxt thage hinnde och sette hinnde wtj jerenn, och the thoge hinndes ponng,²⁴ och ther wdj lae et lidett stycke nauergroenn²⁵ thre och enn gaaße penndtt, fore huilckit Thønnis Wildfang skylte hinnder, at hunn schulle bruge throidom mett. Och tha bødt seg viij menndt fore hinnder wtj borigenn,²⁶ och for^{ne} Thønnis Wildfang icke wille lade hinde tiill borigenn, wdenn the wille saa borige fore hinde, at hunn schulle bøde tiill de herrenne aff Lybeck²⁷ fore throidom och thiufferij; och ther offuer lod Thønnis Wildfang hinde føre tiill slotitt, och hun sad ther wdj fiire wger wtj jernn, och thennd stundt lodt Thønnis Wildfang hinndis døre och laaße sønderslaa och lodt giøre hinndis hoßbunde fredløße, och ther epher lodt Thønnis Wildfang føre hinnde tiill Nexe jgienn tiill andditt thing och lodt hinde dømme ij ganng wtj herrernis²⁸ hennder jenn dag, icke for andden sagh ennd for^{uit} staar, och ther offuer haffuer Thønnis Wildfang beskatitt hinde och enndt nu holder hinndes hoßbunde wtj enn sterck²⁹ borigenn, som hunn mente mett wrette.

Och fyrst wtj rette lagde for^{ne} Anne Per Monßenns et breff, wore borgemester och byfogitt wtj wor kiøbstedt Nexe paa Boringholm met stadßenns jnndßegell beßiglett och wdgiiffuit hagde wnder datum Mdlvj, lydendis at Thønnis Wildfang kom tiill Nexe och lodtt sette thing och lodt kalle for^{ne} Per Monßenn och hans høstrue, Anne Per Monßenn, tiill thinget och lod saa griffue Anne Per Monßenns och lod sette hinnde hordeligenn wtj byenns jernn och sagde hinde tiill tiuerj och throidom, thj ther bleff funditt wtj hendis were et enndeløst³⁰ thre och enn gaaße penndtt och byg kornn; och samme tiidtt framgiinge dannemendtt³¹ aff Nexe bye och wilde borgett fore hinde, at hun schulle bliffue tiill stede och staa for^{ne} Anthonis Wildfang tiill rette, naar hanndtt paesckede. Dog wille for^{ne} Anthonis Wildfang icke stede hinde tiill borigenn, menn bødt hinde thre ganng wtj borigenn, om nogen wille borige fore hinder fore tiuerj och throidomb, som Thønnis Wildfang sagde, hun brugt hagde. Och tha begierett almuenn, at hanndt wille ßette for^{ne} Anne Per Monßenn paa enn forßagdt³² penninge, da wille the giernne were godt fore hinde, huor høgt hanum sielff tøgte, paa thet hun motte bliiffue i by och birck och ther stannde tiill alle rette, huilckett for^{ne} Annrhønnis Wildfang icke giøre wille. Sammeledis lodt och Annthonnes Wildfang søge och lede epher hindis hoßbundt, Per Monßenn, och fannt hanum icke, och tha lodt Thønnis Wildfang opslaae³³ Per Monßenns huß och

lod beschriffue³⁴ thieris gods, som same breff ytthermere jnndholler och wduiBer.

Ther nest jrette lagde Anne Per Monnßenns et sognevitne aff Clementt-skier³⁵ sogenn wnder datum Mdlvj, lydenndis at for^{ne} Anne Per Monnßenns hagde skaaet³⁶ och skickitt seg ther i sognitt, emdens hun ther boede och hagde hindis fyrste hoßbunde, Jes Hannßenn, som en erlige dannequinde,³⁷ baade vdi ordt, talle och omgengelse, thet jnngenn anndit hagde hørt, spurdtt eller forfarett. Jtem et sognevitne aff Rønne sogennsteffne, som borgemester och raadt ther sammesteds [hagde]³⁸ wdgiffuett och beßeglett, lydenndes at for^{ne} Anne Per Monnßenns hagde och enn tiidlang boet ther wtj byen hoß thennum som enn erlige dannequinde i alle maade &c. Jtem it sogne witne aff Perskerbogen,³⁹ at for^{ne} Anne Per Monnßenns hagde boett ther hoß thennum som en erliige dannequinde &c. Jtem et sogne witne aff Poelsker⁴⁰ sognn, at for^{ne} Per Monßenn och hanns høstrue, Anne Per Monnßenns, haffuer boet och bygt hos thennum som thuo erliige folck i alle maade &c., som same breffue ytthermere jnndholler och wduiBer.

Och satte for^{ne} Anne Per Monnßenns wtj alle rette, om for^{ne} Thønns Wildfanng mett rette haffuer tiilsagdt och paaførtt hinde sliig tiuffs sag och throldoms sag, och ther mett wille saa fra thage hinder hinded heder, ere, gods och penninge och saa stockitt⁴¹ och blockitt⁴² hinder och paaførtt hinder sliig kost,⁴³ thering⁴⁴ och forßømmelse, at hun nu saa tiill mett paa anndit aar fra huß och hiem, hosbunde och børnn motte saa elendeligen fare omkring wtj fremede egenn och lannde eptther hiindis rette fore thet store woldtt och wrett, hanndtt hinder giort haffuer, icke fore anndenn sag eller brøde, enndtt hun alenneste bad for^{ne} Laße Borkortßenn selff beholle sinne thorske och sye⁴⁵ thennum wtj smør och lög. Och satte for^{ne} Anne Per Monnßiss wtj rette, om for^{ne} Thønns Wildfanng icke er pligtiig at staa hinde tiill rette ther fore och oprette hinde hendis skade, hun ther offuer liidit haffuer.

Ther tiill suarett for^{ne} Thønns Wildfanng, at hanndtt jnttett hagde mett for^{ne} Anne Per Monnßenns at bestille, men berette, at hanndt komb tiill Nexe och ther lodtt holle thing, och tha framkom for^{ne} Laße Borkortßenn och tiltallitt hinde fore wquemß ordtt, som hun hannom giiffuitt hagde, och ther gick sex menndtz dom paa, och same tiidtt robte och bollerett⁴⁶ for^{ne} Anne Per Monnßenns saa, at jnngenn kunde haffue lydtt⁴⁷ fore hiinde jndenn thinge, och tha befol Thønns Wildfanng at føllige hinde aff thingitt och mett thet same hagde thiennerne sat hinde y jerenn, hannum tha witttherligtt, och ther hun bleff satt, fannds ther wtj hindis punng ett enndeløß three, enn

gaaßepindt, enn barnne nagell⁴⁸ och noget bygkorn, huor mett befrøgtenddes wor, at hun schulle bruge throldom, och ther fore wor sex menndtt opkrafuit at dømme ther paa, och the hagde dømpt hinder y herrernis hennder, och noget hagde optingitt⁴⁹ mett hanum fore hinde fore x daller; och berette Thønnis Wildfanng, at hanndtt icke hagde opslagit hindis døre, och mente, at hanndt ther fore jngenn wrett hagde giordt hinde.

Och først vdi rette lagde Thønnis Wildfanng et breff aff Nexe byting wnder datum Mdlv,⁵⁰ lydenndes at sex menndtt hagde aff sagdtt, at Laße Borkortßenn schulle werie seg met lougenn⁵¹ fore the ordt, for^{ne} Anne hagde sagdtt hannom tiill, och naar saa skedtt wor, schulle hun staae i samme stedt och enn tiugs rett.⁵² Och for^{ne} Anne Per Monßenns stodt jndenn things och sagde, at hun icke wiste annditt mett for^{ne} Laße Borkertßenn enndtt ere och gott, och saa bleff same sag aldelis forligte &c.

Jtem it anndit breff aff for^{ne} Nexe byting for^{ne} aar och dag wdgiffuitt, lydenndis at Thønnis Wildfanng begeret loff och rett offuer for^{ne} Anne Per Monßenn paa nogit, som tilstede laa, och hanndt mente, hun schulle kunde bruge nogenn wnnnskaff mett; och vj menndt ther fore affsagde, at for^{ne} Anne Per Monßenn schulle forliige seg met herrerne &c. Jtem et breff aff Nexe byting wnder datum Mdlvj, lydenndis at Thønnis Wildfanng hagde ther forspurdtt seg, om thet wor thennum witterligt, om thenn dom, som gick emellom Laße Borkortßenn och Anne Per Monßenn, om thet icke wor saa gaett och skedtt, som same Las Borquorßenns breff jndholt, som jndenn thinge bleff læste, thill huilckitt for^{ne} byfogitt och borgemestere hagde suaret, at enndog nogen faa aff the sex menndtt, som same dom ginge thet negtede, saa suaritt, at thet wtj alle maade saa gangit och farett wor mett alle ordt och artickle, som ther wtj berørt wor. Jtem et breff, som fem menndtt wdgiffuitt hagde wti thete neruerendis aar, lydenndis at the hoß wore anno Mdlv, ther Laße Borkortßenn och Anne Per Monßenns wore mett huer andere wtj thrette. Tha opstodtt Thønnis Wildfanng same tiidt, som thennd tiidtt sad i høffuittmandens⁵³ stedtt, och bad same Laße Borkortßenn mett hanns fader brøder och suogere, at thenn sag motte for^{ne} Anne Per Monßenn bliffue for Guds skyldtt tiil giffuenn, menn hanndt begeret alenneste ret &c. Jtem et breff aff Westerherridzting⁵⁴ wnder datum Mdlv, lydenndis at ij menndtt vitnede, at the hagde werett borgenn fore Anne Per Monßenns wtj Nexe fore nogle besteffennde⁵³ penninge, huorledis och wtj huadt maade the hagde weret borigenn fore hinnde, fore hun wor aff vj menndt dømpt tiill at schulle bøde modt herrerne for, hues hun seg fortaldtt⁵⁶ hagde &c. Jtem et sognne witne

aff Ølsker⁵⁷ sognnesteffne wnder datum Mdlvj, lydendis at thenn tiidt Anne Per Monnßenns lod leße wor steffning offuer hannom, tha sagde hindis hoßbundt, Per Monnßenn, at Thønnis Wildfang bode paa Nexe byting och huor hanndt kunde, bad for for^{ne} hans høstrue Anne och hialp stedse tiill gode, at then sag motte tilgiffis &c., som same breffue ytthermere jnndholler och wd-
uiiße.

Och meente for^{ne} Thønnis Wildfang, at hanndt ephther slig leglighedt jnngen wret hagde giort for^{ne} Anne Per Monnßenns wtj noger maade, dog kunde for^{ne} Thønnis Wildfang icke affuiße annthenn met breff, segll eller leffuindis røst,⁵⁸ at hanndt jo jnndenn thinge hagde tilßagdt hinde throidoms sag och tiuff sagh och fenngßlett hinde och sat hinnde wti jernn och opslagitt hindes huße och døre. Thißligeste kunde och for^{ne} Thønnis Wildfang icke her beuiße for^{ne} Anne Per Monnßenn nogenn tiuff sag eller troidoms sag offuer &c.

Tha ephther tiltall, gienßuar, breff, beuißning och sagenns leglighed, som wij granddgiiffueligenn⁵⁹ fra fyrste och tiill siste offueruegede och forfore,⁶⁰ sagde wij ther saa paa fore rette, at ephtertj for^{ne} Anthonis Wildfang saa wdenn ald billig aarßage, domb, skiell och rett haffuer sielff giffuet for^{ne} Anne Per Monnßenns sag for tiuerj och troidom och sidenn haffuer laditt sette hinnde wtj fenngßell och jerenn och ladett opslaa hindis huße och døre och ther offuer beskattet hinnde, dog fore slet jnngenn andenn sag eller aarßage, enndt at hun hagde sagdt, at for^{ne} Laße Borkortßenn motte selff beholle sine thorske och siude thennum wtj smør och løg, tha haffuer for^{ne} Thønnis Wildfang ther mett giort for^{ne} Anne Per Monnßenn wrett, och then tiuffs och troidoms snack, saffuenn⁶¹ eller sag icke at kome for^{ne} Anne Per Monnßenn tiill hinder eller naadel⁶² paa hinndes heder, ere eller gode røgte eptther thenne dag wtj noger maade. Och eptthertj for^{ne} Thønnis Wildfang saa haffuer wdenn dom, skiell och ret laditt satt for^{ne} Anne Per Monnßenns wtj stock och jernn och opslagit hindes døre, ther mett haffuer hanndt giort hinde woldt och heruerck⁶³ och bør ther fore at bøde eptther lougenn,⁶⁴ och eptthertj Thønnis Wildfang haffuer ther fore skattit hinde hindes godz och penninge aff, thet haffuer hanndt giordt mett wret och bør ther fore at stannde hinde tiill rette och jgienn giffue och oprette for^{ne} Anne Per Monnßenns ald thennd skade och forßømelße, hun ther paa liidtt och giortt haffuer, siiden thenn fyrste dag same thrette begunnt bleff. Och ther som Anne Per Monnßenns skader nogitt paa the xij domsmennndt, som offuer hinde i thenn sag dømt haffuer, tha bør hinde at steffne thennum i rette, och ther gaa saa møgit, som ret er.

Datum Haffniæ, thenn løgerdag nest eptther quasi modo genitj sønndag,⁶⁵

wtj wor egegn neruerelße, neruerendis her Mogenns Gyllenstiernn,⁶⁶ rither, Byrge Trolle,⁶⁷ Erick Byllier,⁶⁸ Eyler Hardennberig,⁶⁹ Jørgenn Lycke,⁷⁰ Thage Thott,⁷¹ Peder Oxe,⁷² Nils Lange,⁷³ Christoffer Huitfeldt,⁷⁴ Juer Krabbe⁷⁵ och Peder Bilde,⁷⁶ wore throe menndt och raadt. 1557.

(1) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. udskrift deraf). – (2) Det er urigtigt, når det op. cit. hedder, at gengivelsen er en „Extract udaf Rigens Dombog“. – (3) Nexø. – (4) Bornholm. – (5) Tønnes (Antonius) Wiltfang (levede endnu 1573). Han fik 30. november 1544 af Lübecks råd Brændesgård (Ibsker s., Bornholms øster h.) til fri ejendom, mod at han trådte i Lübecks tjeneste. Han var adelig, jf. Nyt da. Adelslex. 313 og titulaturen *oß elskelige* i dommen. – (6) Lænker, o: fængsel. I en senere tid (under Frederik II og navnlig under Christian IV) bet. for strafarbejde, der udførtes af lænkede fanger („slaver“) på Bremerholm el. på en fæstning, først af løsgængere, jf. kgl. åb. br. 2. oktober 1566 (Kanc. Br., CCD I.314f.) og fdg. 24. februar 1636, senere idømt som arbitrær straf for forskellige forbrydelser og under Christian IV hyppigt som forvandlingsstraf ved benådning for livsstraf, jf. Fr. Stuckenbergs i Hist. Tidsskr. 6. rk. III.666ff. og DL 2–16–7, 5–10–33 og 6–7–18. – (7) brudt op, åbnet (Kalk. III.361b bet.4). Forlægget har her *oplagitt*, men flere gange i det flg. *opslagit*. – (8) *skattidt . . . af*: aftvunget (Kalk. IV.773a). – (9) *komet . . . tiill*: bevæget, fået til (Kalk. II.580b bet.19b). – (10) Om nævningers anvendelse i købstæderne se 237.1. – (11) *førde seg wdj thrette*: gav sig i trætte (klammeri, skænderi). – (12) friske, nyfangede (Kalk. I.531b). – (13) Rør, langhalm (Kalk. IV.292b bet.2). – (14) tækkede (Kalk. IV.293a). – (15) Ribbenene (Kalk. III.590a). – (16) o: af den grund. – (17) kog (Kalk. III.735a bet.1). – (18) *brandtstyd* bet. brandstød, almisse til en brandlidt, brandhjælp (Kalk. I.265a, OdS II.1109). Meningen synes ikke helt klar. – (19) Den ovenn. Tønnes Wiltfang. – (20) Hammershus fæstning. – (21) Mistænkt eller sigtet på grundlag af et rygte, jf. ty. *Rüge(verfahren)* med forbillede i kirkelig proces jf. Fenger, Fejde og Mandebod. 192. De private domssamlinger har *berøctedt*. – (22) o: i uindviet jord (som forbrøder). – (23) Ifl. § 5 i reces 21. december 1551, jf. § 13 i reces 13. december 1558, skulle fogden, når tyve eller andre ugeringsmænd skulle dømmes til døden, tage de bedste tingmænd til sig og dømme med dem. – (24) Pung. – (25) groet i en runding, rundkreds (Kalk. III.203a). – (26) Borgen, forløfte. – (27) Bornholm blev i 1525 af Frederik I bortforlenet på 50 år til Lübeck (der under striden med Christian II havde støttet Frederik I) for det tab, Lübeck havde lidt ved indtagelsen af Gotland, som blev givet til Danmark. Kongen beholdt overhøjheden over Bornholm og den gejstlige jurisdiktion, så han kunne holde en foged og landsdommer på øen og pådømme indbyggernes klager over de af Lübeck indsatte fogder. Efter at Bornholm under Grevens Fejde forgæves havde søgt at gøre sig fri af Lübeck, måtte Christian III ved et forlig i Hamburg 1536 indrømme lübeckerne en forlængelse af forleningstiden på 50 år, altså indtil 1625, men 1576 inddrog Frederik II, trods forliget i Hamburg, øen. – (28) o: lübeckernes. – (29) stærk, kraftig, o: dyr, bekostelig, (overdreven) stor, rigelig (OdS XXII.494 bet.5.4). – (30) *et enndeløst three*: et stykke træ, bøjet i rundkreds (Kalk. I.470b med tvivl). – (31) pålidelige, hæderlige mænd, o: lovfaste mænd. – (32) forud bestemt (Kalk. I.688a). – (33) bryde op, åbne (med vold), jf. note 7 ovf. – (34) optegne, registrere (Kalk. I.170). – (35) Klemensker i Klemensker s., Bornholms nørre h. – (36) opført sig (Kalk. III.845a); forbindelsen *skaae oc skicke* alm. i datidens sprog. – (37) hæderlig kvinde. – (38) Ordet mgl. i forlægget. – (39) Pedersker s. i Bornholms sønder h. – (40) Povelsker s. i Bornholms sønder h. – (41) fængslet; egl. sat i stok, o: træ, i hvilket

fangens ben blev fastgjorde (Kalk. IV.145a). – (42) fængslet; egl. lagt fast i en blok, o: en træklods med huller, hvori fangens ben blev sat fast, jf. Od5 II.850 bet.3. Forb. *stocket oc blocket* alm. i datidens sprog. – (43) Omkostning. – (44) Udgift. – (45) koge; jf. ovf. note 17. – (46) larmede, støjede (Kalk. V.151b bet.2); Add 152,2° har *buldrede*. – (47) Stilhed (Kalk. II.813b bet.1); *haffue lydtt*: komme til orde, få ørenlyd. – (48) Negl. – (49) slutte forlig (ved at love at betale bøde el. erstatning) (Kalk. III.370b). – (50) Tingsvidnet af 26. november 1555 er trykt J. R. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie (1852).261f. – (51) o: med ed. – (52) Straf (Kalk. III.586a bet.5); den, der ubeføjet sigtede en anden, skulle lide samme ret og dom som den fornærmede skulle have lidt, hvis sigtelsen havde været sand, jf. Viborg landstings dom 1433 (I nr. 8). – (53) Lübecks høvedsmand på Bornholm var 1556–73 Schweder Kettingk (d. 1577). – (54) Bornholms vestre h. – (55) bestemte (Kalk. I.183b). – (56) bagtalt, talt ilde om (Kalk. I.720a). – (57) Olsker s. i Bornholms nørre h. – (58) mundtligt udsagn, vidnesbyrd (Kalk. III.656b bet.3). – (59) nøje, nøjagtigt. Jf. reces 6. december 1547 § 8, jf. reces 13. december 1558 § 15: daa skal domeren grandgifveligen grandske och forfare alle de vitnisbiurd paa bode sider . . . osv. – (60) prøvede, undersøgte (Kalk. II.624b bet.4). – (61) Anklage (Kalk. III.662b: *sagn, saugn, safn, saufn*). – (62) Nachdel (mnty. *nadel*): skade, tab (Kalk. III.183a). – (63) *woldt* er vel nærmest angrebet på legeme, *heruerck* angreb på ejendomme. – (64) Straffen var 40 marks bøder, jf. Sjællands landstings dom 14. december 1468 (I nr. 21; GdD I.5ff.), jf. Matzen, Offentlig Ret III.119. – (65) *Dominica quasimodo geniti*: 1. søndag efter påske. – (66) Se 204.21. – (67) Se 201.35. – (68) Se 222.9. – (69) Se 199.21. – (70) Se 199.7. – (71) Se 201.39. – (72) Se 204.30. – (73) Se 199.22. – (74) Se 204.32. – (75) Se 202.4. – (76) Se 231.13.

239 Rettertinget 7. maj 1557 (København)

En mand blev mod sin benægtelse kendt skyldig i manddrab. At han ved den dræbtes begravelse havde lagt hånden på liget og bedt om, at der måtte ske et jærtegn, hvis han var den skyldige, anset uden betydning, da han ikke var opfordret dertil af den dræbtes slægt og venner.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.407^r (findes yderligere i 3 hss.²).

Wor skickitt fore oß paa wort rettherting Bunde Thorbennßenn wtj Lehalt³ met flere sinne slegt och wennere och kierde och berette, huorledes at Guldbrannt Oelßenn met thuende hanns brødere och met hanns drenng,⁴ som nu her tilstede wor, nogenn tiidt siidenn forleden wor kommenn tiill hanns broder, Giermund Thorbennßenn, tiill hanns egne bunde wtj Fiere herret⁵ och ther drept och jhiellßlagenn hanns broder, Giermunndt Thorbennßenn, wdenn skieldt och brøde, och hanndt medt sinne slegt och wennere icke motte faa thet at wide, føre enndt hanndt wore dødt, aligeuell at the bode ther paa enn mill ner, som gierningenn skede, och mente for^{ne} Gudbrannt Oelßenn at

were skyldig wtj hanns død och begieret ther fore dom och ret offuer for^{ne} Guldbrandt Oelßenn fore thenne sag.

Wiidere berette oß elskelige Thage Thot,⁶ wor thro manndt och raadt, paa for^{ne} Giermundt Thorbennßenns slegts wegne, at for^{ne} Giermundt Thorbennßenn bleff stungitt om løgerdagenn nat och døde paa enn manndag ther nest eptther och bleff saa begraaffuenn thenn sønndag ther nest eptther jgienn, och theß midler tiidtt gjorde Giermundt Thorbennßenn met huem, ther hoß wore, hanns testamente och thet forßiglit och thog aff hanns penninge y hanns pung wor och wdgaff, och hanns broder, slegtt och wennere motte jnttett wiide ther aff, och mente Germundt Thorbennßenns slegt och wener, at ther som eptther thenne dag fanndz nogenn ny breffue, som mett hanns jndßigll wor beßiglit, tha wilde the eptther sligh leglighet eptther thenne dag jnnthedt suare ther tiill.

Ther tiill suarett for^{ne} Guldbrandt Olßenn, at Giermundt Thorbennßenn wor hanns neste syskendebarnn, och hanndt wor wskyldig i hanns dødt, och klagitt, at hans drenng, Hanns Jude, som her tilstede ßtodt, wor Germundt Thorbennßenns banne manndt. Och berette Guldbrandt Olßenn, at sagenn sig saa tildragenn hagde, at hanndt ßelff met thuennde sinne brødere, Laß Olßenn och Hanns Olßenn, och saa mett sinn drenng, Hanns Jude, wor komenn tiill for^{ne} Germundt Torbennßenn tiill hanns bunde, Mogens Bentßenn, wtj Them,⁷ thj hanndt met sine brødere hagde at hanndeale mett for^{ne} Germundt Thorbennßenn wtj jenttalle,⁸ bødt hanndt thennum tiill giest, och the bleff siidenndis hoß hannum, och hanndt icke wille slipe thennum, føre enndt liuß bleff tenndt. Och y thet the saa sade, tha kom for^{ne} Guldbrandt Oelßenns dreng, Hanns Jude, och Germundt Thorbennßenns dreng, Anders Jude, wtj thrette tilhobe paa gulffuitt, och ther fore bleff Giermundt wreedt och wddrog sinn breckennfeldtt⁹ och ßlaa thuende ßlag tiill for^{ne} Hanns Jude och ragte¹⁰ hannum dog icke, och mett thet same røgte¹¹ for^{ne} Hanns Jude enn rytting¹² wdt och ßtack for^{ne} Germundt Thorbennßenn sinn banne saar och rømppte saa ßtrax wdt at dørenn och kom sinn wej,¹³ och Guldbrandt Olßenn enndt sad hoß Germundt Torbennßenn nogenn ßtundt ther eptther och wiste icke, at hanndt wor saar.¹⁴ Wiidere berette och for^{ne} Guldbrandt Olßenn, at wtj thenn gaardt, som for^{ne} Hanns Jude komb tiill om afftenen, ther hanndt bort rømppte, ther hagde hanndt bekiennndt for bundenn, att hanndt hagde ßtungit Germundt Thorbennßenn och wddrog sinn ryting och lodt thennum see blodit, ther paa wor, och clagit seg, at hanndt wor komenn wtj thenn skade, och meente Guldbrandt Olßenn, att for^{ne} Hanns Jude

wor skyldig i for^{ne} Germundt Torbennßenns dødt och burde ther fore tiill rette at ßtaa.

Wiidere berette och Guldbrenndt Olßenn, at then tiidt Germundt Torbennßenn bleff begraffuenn, tha framgicke hanndt wtj alle hanns slegt och wanneris, prestenis och alle mannds neruerelße, som hoes hanns begraffuis¹⁵ wor, och lagde sinn hanndt paa ligett och badt Gudt almegtigste, at ther som hanndt wor skyldig i hanns dødt, at hanndt tha wille giøre enn jertegenn¹⁶ ther hoß, saa at huer manndt motte thet see, och ther inngenn jertegenn skede. Och wtj rette lagde Guldbrenndt Olßenn adskilige wittnißbyrdt, som hanndt nu epher Germundt Torbennßenns dødt tagitt haffuer, att sagenn seg saa tildragett haffuer, som for^{uit} stannder, och mente seg fore hanns dødt at were aarßagitt.¹⁷

Ther till suarett for^{ne} Hanns Jude, som tha wor for^{ne} Guldbrenndt Olßenns drenng, och thog thet paa sinn siell sallighedt, att sagenn seg aff begyndelßenn saa tiildrog, at Guldbrenndt Olßenn met thuenne sinne brødere kom tiill Germundt Torbennßenn tiill for^{ne} hanns bundis wtj Them, och fyrste ganng wor the tiill entalle met huer anndere wedt ij eller iij stunder, och ther thet wor enndt, tha badt Germundt Torbennßenn thennom alle thre tiill giest, och the bleffue saa sidenndis hoes huer anndere och drucke och wore wenerere, och ther liuß wor thenndt, tha robte for^{ne} Guldbrenndt Olßenn paa sinn drenng, for^{ne} Hanns Jude, och adspurde hannom, om hanns heste wore sadeltt, och om hanns wedske¹⁸ och rø¹⁹ wor wedt sadelenn. Ta suarett drenngen, at hestenn hagde lenngj staaet ferdig, menn røret och sadelltaskenn wor enndt nu wtj stuenn; och tha bad Guldbrenndt hannom faa seg²⁰ sit rø, och hanndt fick hannum thet, och hanndt lagde thet wtj sinn arme. Och ta spurde Germundt Torbennßenn hannum ad, huadt hanndt wille thenne²¹ medt thet lade²² rø, och sagde, at the wore alle wennere och badt Guldbrenndt faa thet fraa seg. Och y thet same tog Giermundt om røret medt hannum och skiødt thet saa aff i stuenn, och saa ragte Guldbrenndt drenngenn rørit jgienn, och ther drenngenn saa hagde staaet enn føge stundt, sporde Guldbrenndt hannum, om hanns rø wor ladt. Tha sagde hanndt ney. Tha spurde hanndt hannum, om hanndt icke hagde ladet och krudet.²³ Ta sagde hanndt ja, och saa badt hanndt hannum lade thet jgienn, och saa stod for^{ne} drenng, Hanns Jude, wtj stuenn och wille lade same rø, och ther fore bleff Germundt Torbennßenn wred och slog ij slag tiill hannum medt sinn knyff, och medt thet same ragte Hanns Jude enn rytting²⁴ fore sig och gick saa wdt at dørenn och tog thet paa sinn siell, at handt icke aff uiste eller kunde følle paa suerdit, att

hanndt schulle haffue stungit Germunndt Torbennßenn. Wiidere berette for^{ne} Hanns Jude, at wtj thenn same tumult, at Guldbrannds rør saa bleff affskot, gick och alle liußenn wdt, och Guldbranndt Olßenn och hanns brødere, Laß Olßenn,²⁵ kom huer thennum paa gulffuit met et dragenn suerdtt wtj hann-denn, menn huilckenn, som stack for^{ne} Germundt Torbennßenn, wiste hanndt icke. Wiidere berette och for^{ne} Hanns Jude, at ther hanndt komb wd wtj gaardenn, tha sagde Gulbranndt tiill hannum: Tu haffuer stunget Germunndt Torbennßenn, thag min klepper²⁶ och riid thinn wej, och sagde hanndt, tiill huilcken bunde hanndt skulle riide och bliffue om nattenn; och ßaa thog hanndt sadelenn aff enn wnng fuolle²⁷ och lagde paa klipperenn och reedt then saa bort, och Guldbranndt befull hannum, huore²⁸ hanndt schulle kome tiill hannum om anddenn dagenn. Och hanndt kom tiill hannum, ther hanndt sende budt epher hannum, och ta badt Guldbranndt hannum forße seg.²⁹ Wiidere berette och for^{ne} Hanns Jude, at ther liuß bleff thenndt jgienn, tha schulle Germunndt Torbennßenn haffue sagdt tiill Guldbranndt Olßenn: Siidt fraa meg,³⁰ thu haffuer lengj nock sidett hoß meg. Teßligeste schulle och Germunndt haffue sagdt, ther hanndt kom jnndt i kamerett och wille legge seg: Och Gudt forlade theg thet, Guldbranndt, fore meg thu stackst. Och mente for^{ne} Hanns Jude, at hanndt icke wor skyldig i for^{ne} Germunndt Torbennßenns dødt, menn huem, ther wor skyldig wtj, motte Gudt wiide.

Mett mannge flere adskillige ordt och talle thennum ther om paa alle siider emellom wore.

Tha eftther tiltall, giennßuar och sagenns leglighedt, som wij granndgiffue-liigenn³¹ offueruegede oc forfore,³² at epttherthj for^{ne} Guldbranndt Olßenn, som wor riidefogit³³ wtj same lenn, och schulle s[k]riffue alle mißdedere och sette altingest tiill rette ther wtj herritett, hanndt sielff hoß wor och hagde sit suerdtt dragenn, och hanndt icke lodt ranndßage, ther liuß bleff thenndt, huis suerdtt som blodigtt wor, och icke heller holte for^{ne} Hanns Jude tilstede, som hanndtt nu wille skylle for gierningenn, menn fick³⁴ hannum enn sinn egenn klipper och lodt hannum meth thenn riide bort och befull hannum, huort hanndt schulle riide, och siidenn lodt hinte for^{ne} Hanns Jude tiill seg jgienn och befull hannum at røme sinn wej, och teßligeste eptthertj for^{ne} Germundt Torbennßenns slegt och wennere boede ther saa ner i egennenne hus, och Gulbranndt Olßenn icke wilde sende thennum budt, at the motte kome och talle medt for^{ne} Germunndt, emedennds hanndt leffuede, att tj kunde høre, huem hanndt skyldte fore sinn dødt, menn motte icke faa thet at uide, føre enndt hanndt wor dødt paa thenn siuffuennde dag, føre enndt Guldbranndt Olßenn

haffde lagdet sin hanndt paa hannum, och epthertj Guldbrandt Olßenn icke wor tilkreffuit aff Germunndt Torbennßenns slegt och wennere at lege sinn hanndt paa hannum, menn giorde thet aff sit egit forßett,³⁵ tha epthter slig leglighedt och Gudz retferdighedt wiste wij icke annditt at siige ther paa for rette, enndt at for^{ne} Guldbrandt Olßenn er for^{ne} Germundt Torbennßenns rette banne manndtt och bør ther fore at forfylliges met lougenn och ther fore at liide, som ret er.

Datum Haffniæ, thenn fredag nest epthter sønddagenn misericordia domini,³⁶ wtj wor egenn och hogbornne fyrstis, her Frederick,³⁷ aff samme naade wduoldtt konninge tiill Danmarck och Norrige &c., hertug wtj Sleßuig, Holstenn &c., wor kiere sønn, hanns neruerelße, neruerenndis her Mogenns Gyldestiernne,³⁸ her Per Skram,³⁹ riidere, Byrge Throlle,⁴⁰ Jørgenn Lycke,⁴¹ Thage Thot,⁴² Claus Wrrne,⁴³ Peder Oxe,⁴⁴ Nils Lannge,⁴⁵ Holger Roßennkrannds,⁴⁶ Christoffer Huitfeldtt,⁴⁷ Juer Krabbe,⁴⁸ Peder Bilde⁴⁹ och Herloff Throlle,⁵⁰ wore thro menndt och raadt. 1557.

(1) Om den såkaldte bæreprøve se Chr. Villads Nielsen, Baareprøven. Dens Historie og Stilling i Fortidens Rets- og Naturopfattelse (1900). Bæreprøven er ikke hjemlet i danske love og ej heller i de andre nordiske landes love, men omtales i Visby stadsret fra omkr. 1340, der bygger på lybsk ret, og i middelalderen synes bæreprøven ikke at være anvendt uden for Visby, jf. Poul Johs. Jørgensen i Salmonsens Konversationsleksikon² III (1915).455f., Stig Iuul i Kulturhist. Leks. V.548. Den blev vist først i det 16. årh. anvendt i retsbrugen og blev fra omkr. 1570 mere almindelig, jf. kongebrev 3. september 1581 (Kanc. Br.; Kbhs. Dipl. IV.675ff.; Da. Mag. 2. rk. VI.170; Rørdam, Kirkelove II.403f.), der tillader bæreprøve, „eptherdj sliht thitt och offthe thilforne skied er“, jf. KhS 3. rk. II.481 (under 6. september 1586). Bæreprøven blev tidligt bekæmpet af gejstligheden (der ofte medvirkede ved prøven). Allerede Niels Hemmingsen havde i sin „Admonitio de superstitionibus magicis vitandis“ (1575) karakteriseret den som overtro, men først på Roskilde landemode 1649 blev det forbudt præster at medvirke hertil, da Gud har forbudt de levende at gøre spørgsmål til de døde, jf. 5. Mos. 18,11–12 og Esajas 8,18–19, jf. Danske Samlinger 1. rk. II (1866–67). 276f. Friis Edvardsen (1759).162 siger, at bæreprøven tidligere (antagelig omkr. 1700) var „meget brugelig“. Den holdt sig længe i den folkelige bevidsthed, jf. Norsk Retstidende 1845.57, men som egentligt bevismiddel i en retssag har den formentlig tabt sin betydning omkr. år 1700, jf. om et eksempel fra 1686 i Da. Stud. 1932.69ff. Jf. Ragnar Hemmer, Ett bårprov i Skåne år 1706 (i Rättshistoriska Studier I (1958).98) og Gunnel Hedberg, Bårprövningen i Sverige (i Festskrift Holmbäck, Rättshistoriska Studier III (1969).158ff.), Heinrich Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte II (1892).411, Adalbert Erler, Der Ursprung des Gottesurteils (i Paideuma II (1941).48f.). Udtrykket bæreprøve forekommer først i det 19. årh. som oversættelse af tysk *Bahrrecht*. – (2) Disse er afskrevet efter HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Muligt gården Lilleholt i Tvedestrand, der tidligere hørte under Fjære h. – (4) Tjenestekarl. – (5) Fjære h. (Nedenæs fogderi og amt) i det sydlige Norge. – (6) Rigsråd Tage Thott (se 201.39). – (7) Vist gården Them (gård nr. 42) i Sem h. i Vestfold. – (8) Enetale (jf. ndf. *entalle*), o: i enrum. – (9) Breckenfeller (af mnty. *brekerfelder*, efter

byen Breckenfelder i Westphalen): navn på en slags kniv fra Breckenfelder (SvAO V.4178). Jf. Helsingørs Stadsbog 1549–1566 (1971).73 (*breckenffelder*). – (10) nåede, ramte (Kalk. III.648a bet.2). Add 152,2° har *rambte*. – (11) drog (Kalk. III.635b bet.2). – (12) Ryt(t)ing (denne form ndf.): dolk (Kalk. III.637b). Add 152,2° har *rytting*. – (13) sinn vej: af sted, bort (Kalk. IV.770a). – (14) såret. – (15) Vist fejlskrift for *begræffuelse* (således Add 152,2°). – (16) Under (Kalk. II.461b bet.1). Båreprøven bestod deri, at den for et drab mistænkte skulle lægge sin hånd på liget; sprang sårene da op at bløde, var hans skyld bevist. I sin, muligt sene, oprindelse var båreprøven vistnok ikke anset som en gudsdømme, men beroede på den forestilling, at sjælen endnu var i den dodes legeme og havde en overnaturlig magt til at angive drabsmanden. Efter gammeltestamentlig opfattelse anså blodet for at være sjælens sæde (jf. 3. Mos. 17,22, 5. Mos. 12,23). Mens båreprøven ikke nævnes i lovene, så træffes *jærtegn* i betydning sikkert bevis i VsJL, A&O I.76 og Odense St. Knudsgildes Skrå (ca. 1245) art. 10. At et positivt resultat af en båreprøve blev betegnet som et *jærtegn* fremgår af flere domme fra 1600-tallet, f. eks. Viborg landstings dom 28. september 1616 (Viborg Landstings Dombøger 1616 ved Poul Rasmussen (1965).228f.). – (17) Orsaget: sagesløs, uskyldig (Kalk. III.390b). – (18) Taske, vadsæk (Kalk. IV.899b). – (19) Håndskydevåben (Kalk. III.654a bet.2). – (20) give sig (Kalk. I.506a bet.2). – (21) denne, o: Guldbrand Torbensen. – (22) ladte. – (23) Ladning (Kalk. II.714a) og krudt. – (24) Dolk, se ovf. note 12. – (25) Herefter mgl. formentlig i forlægget (og afskrifterne): *och Hanns Olßenn*. – (26) Hest (Kalk. II.528b, jf. 633b). – (27) Fole (føl, plag). – (28) hvorledes. – (29) *forße seg*: flygte, begive sig bort (Kalk. I.689b bet.3). – (30) *sidde fra*: gå bort fra (OdS XVIII.1183 bet.9). – (31) Se 238.59. – (32) Se 238.60. – (33) En *ridefoged* var på krongods en embedsmand, der deltog i øvrighedsmyndigheden, og som derhos havde samme arbejde som herremænds ridefogder (forestå avlingen, fordele hoveriarbejdet, inddrive afgifter m. v.). Navnet ridefoged skyldes, at han red rundt med lensmandens folk på gæsteri hos kronens bønder, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. – (34) gav, skaffede (Kalk. I.506a bet.2). – (35) Forsæt, vilje (Kalk. I.689a). – (36) *Dominica misericordia*: 2. søndag efter påske. – (37) Frederik II var allerede 1542 hyldet som tronfølger. – (38) Se 204.21. – (39) Se 201.34. – (40) Se 201.35. – (41) Se 199.7. – (42) Se 201.39. – (43) Se 201.40. – (44) Se 204.30. – (45) Se 199.22. – (46) Se 199.23. – (47) Se 202.32. – (48) Se 202.4. – (49) Se 231.13. – (50) Se 204.9.

240 Rettertinget 8. maj 1557 (København)

En enke, der af sin mand havde fået brev på efter hans død for sin livstid at besidde hans gods, fandtes pligtig at give arvingerne en nøjagtig fortegnelse over boets ejendele og sikkerhed for, at boet ikke forringedes i hendes besiddelsestid.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.429^r (findes yderligere i 36 hss.²).

Reg.: 1456.

Tryk: GdD I.245ff. (efter HDDomb).

Litt.: J. E. Larsen.452; Stemann, Retshistorie.352 note 1; Matzen, Privatret I.79; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.281.

Vor skickitt fore oß paa wortt rettherting oß elskelige, erliige och welbyrdige Folmer Knob³ tiill Gyllebo,⁴ wor manndtt och thienner, paa sinn suagers, oß elskelige, erliige och welbyrdige Pallj vann Mellenn⁵ tiill Lunde gaardt,⁶ wor manndtt och thienner, hanns wegnne, och hagde vtj rette steffnt os elskelige, erliige och welbyrdige frue Anne Tidemanns datther,⁷ sallige Axell Fixßenns⁸ epherleffuerske till Broholm,⁹ och hinndes lage werie, fore at hun icke wille jnndtføre hues arff, som Pallj vann Mellenn aff rette kannndtt tilfalle eptther for^{ne} hanns sallige broder,¹⁰ Axell Fixßenn, wtj guldt, sølff, bo¹¹ och boskaff,¹² rørendes och wrørendes, eptther logenn, och mente Folmer Knob, at eptthertj for^{ne} frue Anne nu schall beßidde och beholle alt Axell Fixßenns gods, rørendes och wrørendes, hinndis liiffs tiidtt, att hun ther fore nu wor pligtige mett sinn kynns eedtt¹³ fra seg att antuorde paa klar regester,¹⁴ hues jordegods, guldt, sølff, penning, boo och boskaff, fee, queg, rørendis och wrørendes, som Axell Fixßenn lodtt eptther seg, ther hanndt døde, och om for^{ne} frue Anne icke theslige er pligtig mett breff och sigell at giøre Pallj vann Mellenn saadann enn foruaring,¹⁵ at hun jcke schall ßellie, affhennde eller foruerre nogitt aff for^{ne} Axell Fixßenns gods wtj hindes liiffs tiidtt, menn thet beßide och bruge hindes liifs tiidtt och holde wedtt magtt, som thet nu er, paa thet att hanns suager, Pallj vann Mellenn, eller hanns arffuinge eptther for^{ne} frue Anne Tidemanns datthers dødtt motte wbeskornne wden thrette och omkost become hues arff, som Pallj vann Mellenn nu af rette eptther sin broder, Axell Fixßenn, tilfallen er.

Ther tiill suarett os elskelige, erliige och welbyrdige Jørgenn Thimandtt¹⁶ thiil Hageløße,¹⁷ wor manndtt, thienner och lanndsdomere wtj Skaanne, paa sinn søsters, for^{ne} frue Anne Thimands datthers wegnne, att for^{ne} Axell Fixßenn wtj sinn liffuendes liif och welmagtt mett sinn broder och rette arffuinge, for^{ne} Pallj vann Mellenns, willie och sambycke haffuer wnt och forlent hanns høstru, for^{ne} fru Anne Thimands datther, aldt hanns arffuegods mett guldt, sølff, kleder, klenodier, boo och boskaff, løst och fast, rørendes och wrørendes, at schulle haffue och beholle quitt och frij hinndes liiffs tiidtt, om hun hannum offuerleffuede, huilckitt breff for^{ne} Jørgenn Thimandtt wtj rette lagde, som for^{ne} Axell Fixßenn mett ßinn broder, Pallj vann Mellenns, willie och sambycke beßiglett och wdgiiffuitt haffuer vnnder datum Mdxlvj, lyden des att hanns kiere høstru, Anne Thimands datther, schall nyde, bruge och beholle hanns hoffuit gaardt Broholm och Broholm rette tillegelse och ßaa mөгitt gods, som hanndtt y were haffuer, mett guldt, sølff, rørendes och wrørendes, jnntet wndertagitt i nogen maade, om hunn offerliffuer hanns

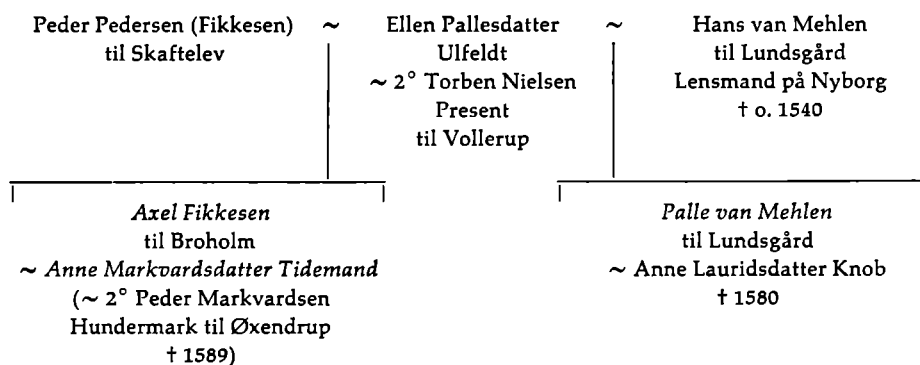
dødth, och the icke faa børnn tilßammenn, at beholle hinnde liiffs tiidtt vdenn alle hanns arffuinges tiltalle wtj noger maade, och nar hun dør och affgaar, tha schall for^{ne} Broholm och Broholms rette tilleggelse och saa møget gods, ßom hannum tilhørde, kome quitt och frij tiill hanns arffuinge jgienn, wdenn hues hinde och hinded arffuinge kanndt tilfalle mett lougenn, som same breff ytthermere jnndholler och wduißer. Och satte Jørgenn Thimandtt wtj alle rette, at eptthertj for^{ne} Axell Fixßenns breff, som hanns broder, Pallj vann Mellenn, mett hannum beßiglett och wdgiffuitt haffuer, lyder, at for^{ne} fru Anne Thimands datther schall haffue oc beholle alt for^{ne} Axell Fixßenns gods, rørendes och wrørendes, wdenn ald tiltalle aff Axell Fixßenns arffuinge hinded liiffs tiidtt, om hanns syster ther fore er pligtiige at giøre Pallj van Mellenn nogenn edtt, emedenns hun leffuer, och om hinde icke bør at haffue for^{ne} gods wdenn tiltalle hinndes liiffs tidtt aff Axell Fixßenns arffuinge eptther for^{ne} breffues lydelße. Och berette Jørgenn Thimandtt, at hanns søster schulle were offuerbødig¹⁸ at giøre Pallj vann Mellenn forwaring, at hun icke schulle affhende aff Axell Fixßenns gods och ther tiill mett giiffue hannum beßiglede regester och jnuentarium¹⁹ paa alt, hues guldt, sølff, klenodier, bo och boskaff, som nu fanndes eptther Axell Fixßenns dødt.

Mett mange flere ordtt och talle thennom ther om paa bode siider emellom wore.

Tha eptther tiltalle, giennßuar och sagenns legligheth wor ther suo paaßagdt fore rette, at for^{ne} frue Anne Thimands datther bør for^{ne} Axell Fixßenns gaardt och gods, rørendis och wrørendis, at beholle hinndes liiffs tiidtt eptther for^{ne} breffues lydelße, dog er for^{ne} frue Anne Thimands datther pligtiig nu mett sine slegtt och wanner at giøre Pallj vann Mellenn nøgagtige foruaringe mett breff och sigell, at hun wtj hinndes liiffs tiidtt icke schall sellie bortt, pante eller wtj ander maade affhende aff for^{ne} Axell Fixßenns gods, som nu Pallj vann Mellenn paa rett arffs vegne tilfallenn er, icke heller forhuge²⁰ the skoffue tiil wpligt,²¹ som ther nu tilleger, och ther tiil mett nu giffue Pallj vann Mellenn et klart beßiglitt register paa jordegods, guldt, sølff, penninge, boo, boskaff, fe och queg och aldt hues arff, rørendes och wrørendes, som nu er fallenn eptther Axell Fixßenns dødt, paa thet at Pallj vann Mellenn eller hanns arffuinge mue wiide, huadt the schulle eske och kreffue eptther for^{ne} frue Anne Timands datthers dødt, menn ther som Pallj vann Mellenn eller hanns arffuinge eptther for^{ne} fru Anne Thimands datthers døtt icke tha nøgis mett thet register, som for^{ne} frue Anne Thimands datther nu fra seg antuorder, tha bør hinded arffuinge, som tha ere, att jnndføre eptther lougenn.²²

Datum Haffniæ, then løgerdag epttther søndagenn misericordia dominij,²³ wtj wor egenn neruerelße, neruerendes her Mogenns Gyllenstierne,²⁴ her Per Skram,²⁵ riidere, Byrge Throlle,²⁶ Jørgenn Lycke,²⁷ Thage Thott,²⁸ Claus Vrnne,²⁹ Werner Paßberig,³⁰ Peder Oxe,³¹ Nils Lange,³² Christoffer Huitfeldtt,³³ her Lauge Brade,³⁴ riider, Juer Krabe,³⁵ Peder Bilde³⁶ och Herloff Throlle,³⁷ wore thro menndt och raadt. 1557.

(1) Senere antoges det, at arvingerne kun havde krav herpå, når der forelå en konkret fare for, at den efterlevende ægtefælle ville misbruge sin rådighed over boet, se rettertingsdomme 21. juni 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.117) og 23. maj 1604 (ib.573f.), Stig Juul, Fællig og Hovedlod.281. Den i nærv. dom indeholdte regel optoges i DL 5–4–20, hvortil dommen formentlig er kilden, jf. GdD I.245 note 1. Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

(2) I disse efter vidisse af Erik Skram, Axel Juul, Niels Juel, Erik Lange, Johan Brockenhuus og Peder Skrivers. – (3) Folmer Knob (d. 1566) til Gyllebo. Han blev 1562 hofsinde og var trolovet med Ingeborg Parsberg, datter af rigsråd Verner Parsberg; begge døde inden brylluppet kort efter hinanden. – (4) Hovedgården Gyllebo i Jerrestad härad. – (5) Palle van Mehlen (d. 1571) til Lundsgård. Han var gift med Anne Lauridsdatter Knob (d. 1580), søster til ovenn. Folmer Knob. – (6) Hovedgården Lundsgård i Revninge s., Bjerger h. – (7) Anne Markvardsdatter Tidemand; hun var 1. gang gift med Axel Fikkeseu (d. 1556) til Broholm, 2. gang med landsdommer i Fyn Peder Markvardsen Hundermark (d. 1589) til Øxendrup. Hendes ældre søster, Kirsten Markvardsdatter Tidemand (d. 1557), var gift 1. gang med Laurids Knob (d. 1545) til Gyllebo, der var fader til ovenn. Folmer Knob. – (8) Axel Fikkeseu (d. 1556) til Broholm. – (9) Hovedgård i Gudme s. og h. – (10) Halvbroder; se stamtavlen ovf. – (11) En persons hele ejendom (Kalk. I.253b bet.3). – (12) Bohave, løseøre (Kalk. I.235b). – (13) Ed, der aflagdes af den sagsøgte slægt. – (14) Fortegnelse (Kalk. III.568a). – (15) Sikkerhed (Kalk. I.739a bet.1). – (16) Jørgen Tidemand (d. 1571) til Hagelös, landsdommer i Skåne, 1566–67 lensmand på Landskrona. – (17) Hovedgården Hagelös i Luggude härad. – (18) villig. – (19) Fortegnelse over, hvad der findes i et bo (OdS IX.639 bet.1). – (20) forhugge (o: skade en skov ved at hugge). – (21) Upligt, jf. mnty. *unpligt*, bet. hvad der er ulovligt, utilbørligt el. skadeligt; *at forhugge en skov til upligt bet.* hugge så meget i skoven, at den lider skade derved. Jf. DL 3–23–3. – (22) o: under de-

res ed, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.248 note 3. – (23) Se 239.36. – (24) Se 204.21. – (25) Se 201.34. – (26) Se 201.35. – (27) Se 199.7. – (28) Se 201.39. – (29) Se 201.40. – (30) Se 201.41. – (31) Se 204.30. – (32) Se 199.22. – (33) Se 204.32. – (34) Se 201.42. – (35) Se 202.4. – (36) Se 231.13. – (37) Se 204.9.

241 Rettertinget 11. maj 1557 (København)

En herredsfoged og hans meddomsmænd dømmes fra æren og til selv at nedtage fra galgen to mænd, som de med urette havde dømt til at hænges efter deres død.¹ Lensmanden, der muligt var medskyldig, skal stå til ansvar, når sag rejses mod ham ved herreds- eller landsting.²

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.410^r (findes yderligere i 3 hss.³).

Reg.: 1457.

Tryk: GdD I.248ff. (efter Thott 1202,2° nr. 72).

Litt.: J. E. Larsen.511; Stemann, Rethistorie.192 note 2, 214 note 3, 272 note 2, 684 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.20; sa., Offentlig Ret III.41, 79, 86, 129, 140, 154, 159; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).165; Popp-Madsen, Bod.159; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 19. oktober 1977.

Wor skickitt fore oß paa wort retherting Morthenn Michelßenn wtj Aalemoße mølle⁴ och Annders Michelßenn, brødere, och hagde wtj rette steffnt oß elskelige, erliig och welbyrdige Jørgenn Skinkill⁵ tiill Lamehauffue,⁶ wor manndt, thienere och embitzmanndt paa wor gaardt i Otthenße, fore at hanndt nogenn tiidt siidenn forledenn lodt jhielslaa thieris brødere, Jenns och Hanns Mickelßenn, och lodt thennum siidenn henng, vdenn aldt ret, som the mente meth woldtt och wret.

Theßligeste hagde the och j rette steffnt Hanns Matßenn, herritzfogitt wdj Schoffbyherrit,⁷ fore hanndt dømppte for^{ne} thieris brødere, Jenns och Hanns Mickilßenn, tiill galie och grenn⁸ emodt alle loug, skiell och ret, och jngenn koste⁹ hagde at binde paa thennum,¹⁰ menn met obenbarlig wrett, som the mente.

Sameledis hagde the och wti rette steffnt oß elsckelige, erliige och welbyrdige Henning Quitzou¹¹ tiill Sandager¹² och Nielß Henndrickßenn¹³ tiill Thøystrup,¹⁴ wore menndt och thiennere, fore at for^{ne} thieris brødere nogenn tiidtt siidenn wore forligtte met thennom och hagde optingit¹⁵ tiill thennum och giffuitt thennum øxne och penninge fore enn thiuffuerann,¹⁶ thennum wore offuer soerenn tiill Skoffbyherridzting fore thre eskj threr,¹⁷ the wort skylt fore att schulle haffue stiollitt, och the icke hagde faaet nøgagtig breffue aff

thennum, at samme sag er forligtt. Och berette for^{ne} Mortenn Mickelßenn och Annders Mickelßenn, huorledis at thieris brødere bode och wor paa for^{ne} Henning Quitzouß gods, och ther bleff huggenn thre ßmaa eskj trer paa for^{ne} Nielß Henrickßenns gods, och the wore alle thre wordt for xij sk¹⁸ tilhobe, och ther fore bleffue for^{ne} thieris brødere rannßuorenn¹⁹ fore, och thieris brødere sade icke offuerhörige, menn bøtte eptther lougenn fore thenn sag, bode jgilldt²⁰ och thuigilldt²¹ och optingitt tiill for^{ne} Nielß Hendrickßenn, som wor bunde²² j sagen, och optingit tiill Henning Quitzow, som hagde koninge ßagenn²³ wtj thenn sag, och gaffue ther øxnne och penninge fore, saa at the wore aldelis quit och kierløß²⁴ bode tiill bunndenns och konningenns rett²⁵ fore same sag, och mente, at the godemenndt,²⁶ for^{ne} Henning Quitzow och Nilß Hendrickßenn, ßchulle thennum thet icke kunde negtte. Wiidere berette och for^{ne} Mortenn Mickilßenn och Annders Mickelßenn, at Jørgenn Skinckill er ther offuer tilgannenn met woldt och wrett, wden aldt ret, skiell eller brøde, och fyrst ladit for^{ne} thieris brødere myrde²⁷ och ßlaa jhiell aff sinn fogit och suenne, som hanndt enndnu holder j ßitt brødt, och thredie dagenn eptther, at handt saa hagde laditt myrde och ßlaa thennum jhiell, lodtt Jørgenn Skinckill føre same thuo døde karlle tiill Skoffbyherritzting och war ßelff perßonlig hoß och lodt thennum saa henge wdenn alle kos[t]e²⁸ och tiuges sag, som the mente met woldt och wrette, icke wdenn fore hadt och auffuinndt, hanndt hagde tiill thennum.

Ther tiill suarit fyrst for^{ne} Henning Quitzou och Nilß Henndrickßenn, at for^{ne} thet tiufferann, som for^{ne} Jenns Mickilßenn och Hanns Mickilßenn wore offuerßuorett, thet hagde the bøt emodt thennum, bode fore bundenns och konngenns ret, saa at the hagde jngenn tiltalle thiill thennum fore thenn sag, menn berette, at thet wor thennum aldelis wbeuist och hart²⁹ emodt, at Jørgenn Skinckill lode thennum saa ßlaa³⁰ och henge, och the wor ther aldelis wskyldig wtj.

Ther tiill suaret for^{ne} Jørgenn Skinckill, at for^{ne} thuenne karle, Jenns och Hanns Mickilßenn, hagde stiolinn och wore rannßuorenn, och the truidt och wndßagde kronenns thiennere, och ther fore ßchreff hanndt Henning Quitzow thiill, at hanndt wille thage borgenn aff thennum, at the icke ßchulle wførme³¹ kronenns thiennere; och tha ßchreff Henning hannum tilbage jgienn, at hanndt jnntet wille haffue mett thennum at bestelle, huilckitt sende breff³² hanndt nu wtj rette lagde; och ther fore lodt hanndt tiltalle thennum tiill herritzting och lanndsting fore thieris thre marck³³, som hanndt mente, at the wore faldenn tiill kongen sag for, och the hagde icke møtt tiill lannds-

tingh, och ther fore hagde lands domere dømt thennum at stånde tiill rette. Och ther paa wtj rette lagde enn dom aff Fynnbo lanndsting, som Werner Sualle,³⁴ lannds domere, wdgiffuitt hagde wnder datum Mdlvij, første fulle thing³⁵ eptther juell, lydenndis at eptthertj giempt³⁶ wore trennde logdage³⁷ i thieris gaarde bode tiill herritzting och tiill lanndsting, och ey the møde wille, huercken at suare eller rette fore thennum, dog³⁸ neffnt wor fore thennum lanndsting eptther lougenn, tha stannde ther fore tilrette, eptther som lougenn jnndholler wtj thenn andenn bog y thet hunderet capitill och tredie.³⁹ Ther nest j rette lagde Jørgenn Skinckill enn dom, som Hanns Matßenn i Gammellby,⁴⁰ herritzfogitt i Skoffbyherrit, hagde wdgiffuitt wnder datum Mdlvij, onßdagenn nest eptther Wor Frue dag kynndermøße,⁴¹ lydenndis at hanndtt thog dannemendtt⁴² tiill seg och sagde ther saa paa fore rette, at eptthertj Jørgenn Skinckill haffuer logligenn forfuldtt for^{ne} Jenns Mickilßenn och Hanns Mickilßenn tiill herritzting och lanndsting met tingsteffninger och thrennde lagdag fore thieris falds maall,⁴³ som hanndt beuiste, och for^{ne} Mortenn Mickilßenn och Annders Mickilßenn the icke affuiste,⁴⁴ at thet wor ey retteli-genn forfullt eptther lougenn, dømp[t]e⁴⁵ hanndt for^{ne} Jenns Mickilßenn och Hanns Mickilßenn tiill galie och grenn &c., som same dom ytthermere jnnholler och wduißer. Wiidere berette och Jørgenn Skinckill, at thenn thiidt Henning Quitzow hagde schreffuitt hannom tiill, at hanndt jndthet wille hafue mett thennum at bestille, och kronenns thiennere icke motte were wtj fredtt fore thennum, tha lodt hanndt sinne suene wddrage, och the schulle fanngitt thennum, och ther offuer grebbe the tiill werige och bleff slagenne,⁴⁶ och mente Jørgenn Skinckill, at eptthertj the hagde werett ranßuoerett, och the icke hagde böt thieris thre marck, och hanndt hagde slig enn dom offuer thennum aff lanndsting, tha førde hanndt thennum tiill herritzting, och herritzfogetenn dømppte thennum tiill galie och grenn, och mente Jørgenn Skinckill, at hanndt ther mett jngenn wrett hagde giortt.

Ther tiill suarett for^{ne} Mortenn Mickilßenn och Annders Mickilßenn och mente, at thenn thiidt thieris brøder hagde böt bode emodt bundenn och koningenn fore thett rann, thennum wor offuer soerett, och thet wor endelig afftalitt, att Jørgenn Skinckill tha innthet hagde met thennum at bestille, thj thenn sag wor hannum aldelis fremide tiill,⁴⁷ och satte wtj alle rette, om thieris fatige⁴⁸ brødere, som saa wskyldeligenn mørddt och slagenn wore och siidenn emodt alle lough och ret henngt, om thennum burde icke at kome neder aff galenn jgienn, och om the, som thennum saa slagitt och mørddt haffuer, icke burde ther fore at stånde tiill rette.

Mett mannge flere ordt och talle, thennum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, gienßuar och sagenns leglighedt wor ther ßuo paaßagdt fore rette, at alt hues som giortt er paa for^{ne} Jenns Mickilßenn och Hanns Mickilßenn, ßiidenn at the haffude afftingit och endelig bõt emodt bundenn och konningenn fore thet rann, thennum vor offuer ßuoerett, thet er giort met woldtt och wrett emodt lougenn, och thenn herritzfogitt, som saa haffuer emodt lougenn stedtt dom paa the karlle, som jnngenn koste wor paabunden epttther som lougenn⁴⁹ siger, hanndt haffuer giort wrette och bõt ther fore nederfellig at were och icke her epttther at siide y domersstedt och bõt at straffis epttther wor receßis lydelße.⁵⁰ Jtem thenn domere mett saa mannge domßmenndtt, som findis kannddt saa wloffligenn at haffue dømptt same karlle tiill galie och grenn wdenn aldt louglige aarßage, the haffuer ther mett giortt wrett och bõt ther fore at ßtande tiill rette och icke at ßtaa forfulde wtj nogenn domme eller witneßbyrdtt iblantt erlig mendt epttther thenne dag och er pligtige och bõt selffe och jnngenn anddenn paa thieris wegne same thuennde karlle, Hanns och Jenns Mickilßenn, obenbarlig⁵¹ at neder tage aff galienn⁵² och siiden thennum at lade tilbørligenn jorde wtj christenn jordt⁵³ som anddere christenn mindske.⁵⁴ Jtem eptthertj hues mordt och drab, som paa same Hanns Mickilßenn och Jenns Mickilßenn skedtt er aff Jørgenn Skinckillß suenne och thienner, er skedt wtj Jørgenn Skinckillß brødt och wdaff hanns brødt, och same karle ßtedse haffuer siidenn werett och endnu er y Jørgenn Skinckills tieniste, tha er Jørgenn Skinckill pligtig tiill att suare och ßtande tiill rette fore thenn gierninge, nar ther forfølliges tiill herritz ting⁵⁵ och landsting epttther lougenn och her mett hues rett eller tiltall wij wtj theße sager haffue kunde tiill nogenn aff thennum workrenckitt⁵⁶ wtj alle maade.

Datum Haffniæ, thenn tißdag nest epttther sønddagen jubilate,⁵⁷ wtj wor egen neruerelße, neruerendis her Mogenns Gyllenstiernne,⁵⁸ her Per Skram,⁵⁹ riidere, Byrge Throlle,⁶⁰ Erick Bylier,⁶¹ Eylar Hardenberig,⁶² Jørgenn Lycke,⁶³ Thage Thot,⁶⁴ Claus Wrrne,⁶⁵ Wernner Paßborig,⁶⁶ Peder Oxe,⁶⁷ Nils Lannge,⁶⁸ Chrestoffer Huitfeldtt,⁶⁹ her Lage Bragde,⁷⁰ riider, Juer Krabbe,⁷¹ Peder Bilde⁷² och Herloff Throlle,⁷³ wore thro menndt och raadtt. 1557.

(1) Jf. rettertingsdom 20. september 1558 (ndf. nr. 272; jf. GdD I.238 note 1). Hængningen af de dræbte synes at vise, at den forestilling, at retssubjektiviteten ikke ophørte med døden, stadig var levende, jf. også rettertingsdom 7. august 1537 (I nr. 88; KRD I.261ff.; GdD II.65f.), hvor en død mand dømmes til at stejles. Endnu så sent som 1686 blev en kvinde, der havde begået selvmord og var begravet, formelig indstævnet for Wedellsborg birketing og dér 26. juni 1686 dømt til at have sin hovedlod forbrudt efter DL 6–6–21,

hvorimod det tillodes, da det fandtes godtgjort, at selvmordet var begået på grund af sygdom, at liget, der var optaget af graven, igen måtte begraves på kirtegården, se Hans Knudsen i Da. Stud. 1932.77f. I 1693 blev en kvinde, der 1692 af herredstinget var dømt for gudsbespottelse og trolddom til at få tungen udrevet og derefter levende brændes (jf. DL 6-1-7 og 9), men som inden anken til højesteret var afgået ved døden, dog medindstævnet sammen med de medskyldige. I højesteret voteredes om, hvorvidt tungen skulle udrides af liget, og om dette, der henstod i en kiste, skulle brændes i eller uden kiste; desuden dømtes den døde til boslods fortabelse, jf. HDDomb, 1693 fol.55 og J. C. Jacobsen. 302. Jf. også § 4 i fdg. 18. december 1767 om afstraffelse af de delinkventer, der dræber andre for blot derved selv at miste livet. – (2) Sagen mod lensmanden blev senere forligt, se kgl. åb. br. 28. juni 1558 (Kanc. Br.). – (3) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. afskrift deraf). – (4) Ålemose mølle (sen. kaldt Skovmølle); gård i Veflinge s., Skovby h. – (5) Jørgen Skinkel (d. 1560) (Våben: 3 søblade) til Lammehave, var 1552–57 lensmand på Odensegård, Næsbyhoved og Rugård. – (6) Hovedgården Lammehave i Ringe s., Gudme h. – (7) Skovby h. – (8) Forb. *galge og gren* var alm. i datidens sprog, se Kalk. II.71a-b. Forbrydere hængtes opr. i bøjelige grene (OdS VI.623). – (9) Tyvekoster (Kalk. II.605b). – (10) Jf. JL II.86, hvorefter det stjalne skulle bindes på ryggen af tyven, der således skulle føres til tinget og overgives ombudsmanden. – (11) Henning Jørgensen Quitzow (d. 1569) til Sandager og Rørbæk. – (12) Hovedgården Sandagergård (sen. en tid kaldt Brinkenlyst) i Nørre Sandager s., Skovby h. – (13) Niels Henriksen Sandberg (d. 1577) til Tøjstrup. – (14) Hovedgården Tøjstrup i Ryslinge s., Gudme h. – (15) Om *optinge* se 238.49. – (16) Forskellen mellem tyveri (den hemmelige uretmæssige tilegnelse) og ran (den åbenlyse uretmæssige tilegnelse), jf. Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.157, kunne være forsvindende, og lovene skelnede ikke altid mellem de to forbrydelser, men overlod det til den skadelidte at forfølge gerningsmanden som tyv eller som ransmand. I midten af det 16. årh. findes en sammensmeltning af begge begreber i udtrykket *tyveran*, jf. også rettertingsdom 18. september 1573 (GdD III.218ff.), se Matzen, Offentlig Ret III.129. Kolderup-Rosenvinge antager (GdD I.249 note 1), at tyveran omfatter sådant tyveri, for hvilket ransstraffen anvendes, hvilket bl. a. skete, når den sigtede hverken var grebet på fersk gerning eller fandtes i besiddelse af kosterne, hvilket synes at være tilfældet i nærv. sag. Jf. således også Molbech, Glossarium II.216f. og Kalk. IV.408a. – (17) Asketræer. – (18) Det stjålnes (ranedes) værdi var således mere end en halv mark (= 8 skilling). Efter JL II.87 kunne ombudsmanden uden dom hænge den tyv, der havde stjålet koster til en værdi af en halv mark. – (19) Se om fremgangsmåden JL II.39. – (20) Erstatning (Kalk. II.379b). – (21) Dobbelt erstatning (Kalk. IV.496b). Udtrykket *igiæld og tvigiæld* findes også i DL, se f. eks. 6-15-1, 6-17-39. – (22) Hovedmanden i en retssag, den skadelidte, sagsøgeren (Kalk. I.246b bet.3). – (23) Kongens bødeandel. Efter JL II.46 skal den, der bliver fældet i en ranssag, udrede til den skadelidte, hvad han har taget, og derhos bøde 3 mark til ham og 3 mark til kongen. – (24) fri for krav eller tiltale (Kalk. II.701a). Thott 1202,2° har *kraffuisløß*. – (25) Bøde(r) (Kalk. III.586a bet.6). – (26) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (27) Udtrykkene *myrde* og *mord* brugtes opr. om det lønlige drab (*occultum homicidium*), jf. Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.40, hvilket ikke synes at foreligge i nærv. sag. Senere går *mord* over til at bet. det overlagte manddrab, mens det ikke-overlagte manddrab betegnes drab, se C. Goos, Den danske Strafferets specielle Del I (1895).93ff., F. C. Bornemann, Samlede Skrifter IV (1864).199ff. – (28) Forlægget har *kose*. – (29) meget (Kalk. II.164a bet.1). – (30) dræbe (Kalk. II.874b bet.2). Thott 1202,2° har *slaa jhiell*. – (31) forurette (Kalk. IV.621a). – (32) Brev. – (33) Se ovf. note 23 om ransbøderne. – (34) Se 199.25. – (35) Vel det samme som *søgneting* (således Thott 1202,2°). De ting, der fulgte

umiddelbart efter helgtiderne, og da navnlig tinget i januar efter udløbet af julehelgen, var stærkt besøgt og havde særlige navne (snapsting, drikting, allemandsting, søgneting). – (36) overholdt (Kalk. II.21b bet.1). Thott 1202,2° har *steffnt* (GdD I.250), Add 152,2° nr. 65 *giembt*. – (37) En *logdag* er en efter loven fastsat dag, på hvilken noget skal gøres (Kalk. II.724b). – (38) Thott 1202,2° har *den dag* (GdD I.250). Add 152,2° som forlægget. – (39) JL II.103 omhandler en bondes landbo, der bliver fældet for tyveri. – (40) Landsbyen Gamby (1448 Gawelby, o: Gammelby) i Hårslev s., Skovby h. – (41) Kyndelmisse: 1. februar. – (42) Se 238.31. Ifl. § 5 i reces 21. december 1551 skulle fogden, når tyve eller andre ugerningsmænd skulle dømmes til døden, tage de bedste tingmænd til sig og dømme med dem. – (43) Bøde(r). – (44) afbeviste, modbeviste. – (45) Af sammenhængen, jf. straks i det flg., fremgår, at dommen først blev afsagt, efter at de pågældende var blevet dræbt af Jørgen Skinkels svende. – (46) dræbt (Kalk. III.874b bet.2). – (47) *fremide tiill*: uvedkommende (Kalk. V.317a). – (48) stakkels (Kalk. I.521b bet.2). – (49) JL II.86. – (50) Reces 24. august 1537 § 18, reces 6. december 1547 § 7, jf. reces 13. december 1558 § 9. – (51) åbenlyst, offentligt (Kalk. IV.834b). – (52) Herredsfogdens dom er, jf. ovf., afsagt 2. februar 1557, og endnu ved sagens foretagelse for rettertinget 11. maj s.å. hængte de to dræbte brødre i galgen. – (53) o: i indviet jord: på kirkegården. – (54) Menneske. – (55) Det er, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.252 note 12, ejendommeligt, at sagen for Jørgen Skinkels vedkommende henvises til herredstinget, da den efter sin beskaffenhed angik hans liv eller ære og derfor henhørte under rettertinget, jf. fdg. 1. september 1466 § 6 (GAA V.67ff.), jf. Matzen, Offentlig Ret I.60. – (56) uforkrænket. – (57) Dominica jubilate: 3. søndag efter påske. – (58) Se 204.21. – (59) Se 201.34. – (60) Se 201.35. – (61) Se 222.9. – (62) Se 199.21. – (63) Se 199.7. – (64) Se 201.39. – (65) Se 201.40. – (66) Se 204.41. – (67) Se 204.30. – (68) Se 199.22; mgl. i Thott 1202,2° og Add 152,2°. – (69) Se 204.32; mgl. i Thott 1202,2° og Add 152,2°. – (70) Se 201.42; mgl. i de nævnte hss. – (71) Se 202.4; mgl. i de nævnte hss. – (72) Se 231.13; mgl. i de nævnte hss. – (73) Se 204.9; mgl. i de nævnte hss.

242 Rettertinget 13. maj 1557 (København)

En mand, der havde købt af sin fasters gods, mens han var værge for hende, fradømt værgemålet, og ejendomsoverdragelsen kendt ugyldig.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.403^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting oß elskelige, erlige och welbyrduge Axell Wrnne,³ Erick Walckendrop⁴ och Axell Walckendrop,⁵ wore menndt och thiennere, och hagde wtj rette steffnt oß elskelige, erlige och welbyrdige Jørgenn Marßuinn,⁶ wor hoffßinnder,⁷ och tiltallitt hannum fore hues gods, hanndt hagde kiøbtt aff oß elskelige, erliige och welbyrdige jomfru Anne Marßuinns datther thenn stundtt, hanndt haffuer werett hinded werie, och wtj rette lagde the ett giennbreff, som the aff riigenns cantzeler forhuerffuitt hagde paa hues godz, Jørgenn Marßuinn forfylliger tiill laaß, mennte Axell

Wrrne och Erick Walckenndrop, at eptthertj Jørgenn Marßuinn findis at hafue kiøbt och handelitt sinn farßyster sitt gods aff, att hanndt ther mett hagde heriett,⁸ och meente at Jørgenn Marßuinn eptther lougen⁹ icke eptther thenne dag lennger burde att were hinndis werie.

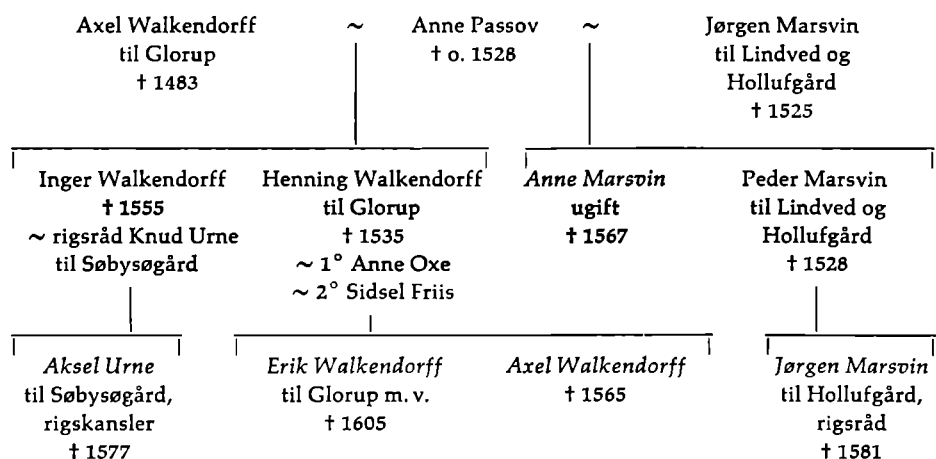
Ther tiill suaritt for^{ne} Jørgenn Marßuinn, at hanndt jnntedt hagde kiøbt aff sinn faderßysters gods, och wiste seg i jnngenn maade at haffue heriett fore hinnde och mente ther fore, at hanndt her eptther burde at were sinn farßysters werie.

Mett flere ordtt och thalle thennom ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar och sagenns leglighedt wor ther saa paasagdt fore rette, at hues gods, som Jørgenn Marßuinn aff sinn farßyster, jomfru Anne Marßuins datther, kiøbt haffuer, och handlitt haffuer, emedenns hanndt haffuer [werret]¹⁰ hinndes werie, bør jnngenn magtt at haffue, och eptthertj Jørgenn Marßuinn haffuer kiøbt och hanndlitt sinn faderßyster ßiutt gods aff seg selff tiill fordel, tha findes hanndt ther mett at haffue heriett och maa ther fore icke lennger were hinndes werie.

Datum Haffniæ, thenn thorsdag nest eptther søndagen jubilate,¹¹ wtj wor egen neruerelße, neruerendis her Mogenns Gyllenstiernn,¹² her Per Skram,¹³ riidere, Byrge Throlle,¹⁴ Eyler Hardennbierig,¹⁵ Thage Thott,¹⁶ Claus Wrrne,¹⁷ Per Oxe,¹⁸ Nils Lange,¹⁹ Holger Roßennkrannds,²⁰ Christoffer Huitfeldtt,²¹ her Lage Bragde²² och Juer Krabbe,²³ wore thro menndt och raadt. 1557.

(1) Af rettertingsdom 3. juli 1567 (ndf. nr. 316) fremgår, at der senere blev indgået et forlig, og at Jørgen Marsvin på ny blev sin fasters værge. Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. afskrift deraf). – (3) Aksel Urne (d. 1577) til Søgård (nuv. Søbysøgård) og Årsmarke (nuv. Knuthenborg), 1567 rigskansler og rigsråd. – (4) Erik Walkendorff (d. 1605) til Glorup og Søbogård, søn af Henning Walkendorff (d. 1535) og dennes 1. hustru, Anne Oxe. – (5) Aksel Walkendorff (d. 1565), søn af Henning Walkendorff (d. 1535) og dennes 2. hustru, Sidsel Friis, og således halvbroder til ovenn. Erik Walkendorff. – (6) Jørgen Marsvin (d. 1581) til Hollufgård og Dybæk (i Skåne), var 1548–60 hofsinde, 1556 skænk, 1560–65 lensmand på Tranekær, 1564 ritmester, 1565–67 lensmand på Helsingborg, 1567–76 på Lundegård og Landskrona, 1568 feltøverste, 1575–78 lensmand på Odensegård, 1576 rigsråd, s. å. stiftslensmand på Fyn, 1578–81 lensmand på Sølvitsborg. – (7) Om *hofsinde* se 203.5. – (8) hærget, misbrugt, jf. JL I.28 in fine. – (9) JL I.28, sidste punktum (hin ma aldrich wæri wære thær hærænd ær), jf. SkL 57, ASun 21, VsJL I.5, EsJL I.46. – (10) Ordet mgl. i forlægget. – (11) Dominica jubilate: 3. søndag efter påske. – (12) Se 204.21. – (13) Se 201.34. – (14) Se 201.35. – (15) Se 199.21. – (16) Se 201.39. – (17) Se 201.40. – (18) Se 204.30. – (19) Se 199.22. – (20) Se 199.23. – (21) Se 204.32. – (22) Se 201.42. – (23) Se 202.4.

243 Rettertinget 18. maj 1557 (København)

En mand, der på birketinget havde frataget tingskriveren et stykke papir og sønderrevet det, fandtes derved at have gjort sig skyldig i tingfred.

Sagen var af lensmanden indbragt for Viborg landsting, der henviste den til herredstinget, men herredsfogden indsatte sagen for rettertinget.¹

Hs.: HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.418^r (findes yderligere i 3 hss.²).

Wor skickitt fore oß paa wort rettherting oß elskelige, erlige och welbyrdige Otthe Bragde,³ wor manndt, thiennerer och embitzmanndtt paa wort slott Aalborg, och hagde wtj rette steffnt oß elskelige, erlige och welbyrdige Joenn Matßenn⁴ tiill Tostelundtt,⁵ wor manndt och thiennerer, fore at hanndt ßchulle paa Nibe biercke ting⁶ haffue wførmitt⁷ biercke skriffueren och ßchulle haffue synderreffuitt register och ting bogenn; och Otte Bragde hagde thenn sag tiill Wiborig lanndsting ladit forfuldtt, och wore lanndsdomere hagde dømppt thenn sag tiill Hornum herritzting,⁸ att herritzfogetenn ßchulle dømme ther paa, huadt Joenn Matßenns faldtt⁹ ßchulle were fore thenn brøde. Och berette Otte Bragde, att Chrestenn Jennßenn, fogitt tiill Huornom herritzting, hagde thenn sag jnndßatt fore oß och wort elskelige raadtt och jnnthet hagde dømp[t] ther paa, och begerett ther fore, att hanndt her motte faa at wide, huadt Joenn Matßenn ther mett forbrøtt hagde.

Ther tiill suarett oß elskelige, erlige och welbyrdige Nils Joennßenn¹⁰ paa sinn faders, for^{ne} Joenn Matßenns wegne, at hanns fader, Joenn Matßenn, liger nu paa sinn sotte seng och er icke saa før,¹¹ att hanndt her kanndt komme och were i rette, som hanndt her straxt fore oß beuiiste mett breff och sigell, som thuende prestemenndt mett thieris breff, sigell och hanndskreffther witnitt hagde; dog mente Nils Joennßenn, at hanns faders wrett icke schulle findes saa ßtoer wtj de maade, som røgte gaar aff, thj at thet icke ßchulle findis wdenn et liidett ßtycke papier, som ßchulle were reffuit aff hiørnitt aff et papier, som sextenn menndt thieris naffne hagde werett paa tegnitt; och aarßagenn ther tiill, at thet worthe saa affreffuenn, wor thenndt, at hanns fader begerett et tings witne beschreffuitt, och hanns witneßmenndt bleff optegnitt, och ther thieris naffne wore optegnitt, tha forbødt Otte Bragdes fogitt bierckefogetenn, at hanndt icke ßchulle giffue hanns fader thet beschreffuitt, och ther hanndt icke kunde faa thet beschreffuitt, thog handt paa thenn tegnelße eller papier, som bercke skriffuerenn hagde i hanndenn, och begerett, at hanndt motte faa witneßbiurds menndenn thieris naffne wdtegnitt, tha wille hanndt ßteffne thennum tiill lanndstingitt och ther thage thet beschreffuitt, och thet motte hanndt icke heller faa, och mente Nils Jonnßenn, att birckefogetenn och skriffuerenn giorde hanns fader wrett, at the icke wille giuffue hannum beschreffuitt, huadt ther gick jnndenn thinge. Wiidere berette och Nils Joenßenn, at hanns fader haffuer ßtaaet ofuerbødig¹² paa Huornum herritzing och tilbødit guld, sølff och peninge for, hues hanns faldtt kunde were fore thenn sag, och fogetenn icke wille sige hannum sitt faldtt.

Mett mannge flere ordt och talle thennum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltalle, giennßuar och sagenns leglighedt wor ther saa paaßagdt fore rette, at j thet Joenn Matßenn saa haffuer vførmitt skriffuerenn paa tingitt, tha haffuer hanndt ther mett giortt tingfredt och bør ther fore at bøde eptther wor receßes lydelse,¹³ och ther som noget manndt haffuer faaet skade aff, thet same papier bleff sønnderreffuitt, tha bør Joenn Matßenn thennom thenn skade jgienn at oprette.

Datum Haffniæ, thenn tißdag nest eptther sønndagenn cantate,¹⁴ neruerendis her Mogenns Gyllenstiernn,¹⁵ her Per Skram,¹⁶ riidere, Byrge Throlle,¹⁷ Eyller Hardenberig,¹⁸ Jørgenn Lycke,¹⁹ Thage Thott,²⁰ Clauß Wrmne,²¹ Werner Paßberig,²² Peder Oxe,²³ Nils Lannge,²⁴ Holger Roßenkrands,²⁵ her Lage Brage,²⁶ ridere, Juer Krabbe,²⁷ Peder Bille²⁸ och Herloff Throlle,²⁹ wore tro menndt och raadt. 1557.

(1) Om stævningen se Kanc. Br. 10. april 1557. – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. afskrifter deraf). – (3) Se 217.4. – (4) Jon Madsen Viffert (d. 1560) til Torstedlund. – (5) Hovedgården Torstedlund i Årestrup s., Hornum h. – (6) Christian III havde 1545 bevilget Nibe birkeprivilegium. Først 19. december 1727 fik Nibe købstadprivilegier. – (7) forurettet (Kalk. IV.621a). – (8) Da straffen for det påsigtede forhold var tremarksbøder, jf. § 4 i reces 6. december 1547, jf. § 10 i reces 13. december 1558, der var agtelsesforringende („tremarksmand“), skulle sagen formentlig, da det drejede sig om en adelig, have været henvist til rettertinget, jf. fdg. 1. september 1466 § 6 (GAA V.68), reces 6. december 1547 § 14, 20. maj 1551 § 16, 13. december 1558 § 27, sidste punktum. Dette er muligt grunden til, at herredsfogden har nægtet at påkende sagen og har indsat den for rettertinget. – (9) Bøde (Kalk. I.495a bet.5). – (10) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård. – (11) rask (Kalk. I.832a). – (12) rede, villig (Kalk. III.402a). – (13) Reces 6. december 1547 § 4 (jf. reces 13. december 1558 § 10). – (14) Dominica cantate: 4. søndag efter påske. – (15) Se 204.21. – (16) Se 201.34. – (17) Se 201.35. – (18) Se 199.21. – (19) Se 199.7. – (20) Se 201.39. – (21) Se 201.40. – (22) Se 201.41. – (23) Se 204.30. – (24) Se 199.22. – (25) Se 199.23. – (26) Se 201.42. – (27) Se 202.4. – (28) Se 231.13. – (29) Se 204.9.

244 Rettertinget 11. august 1557 (Nykøbing)

Rettertinget stadfæster en herredstingsdom, der havde dødsdømt en mand for tyveri, fordi han fra nogle bønder havde modtaget penge for dermed at indkøbe korn, de pågældende skulle erlægge i landgilde, men havde beholdt pengene uden at indkøbe kornet, hvorefter han slettede bøndernes navne af skattebogen.

Sagen indbragtes fra herredstinget til rettertinget uden først at have været for landstinget.

Hs.: RA. Danske Kancelli. Tegnelser over alle Lande V, 1556–58, fol.250ff. (findes yderligere i 1 hs.¹).

Tryk: Kanc. Br. 11. august 1557 (efter Tegnelser).

Overskrift: Dom szom giick emellom Sweider Ketting, embitzmandt paa Hammershus paa Boringholm, och Annders Asserßenn wdj Wllskeer sogenn paa Boringholm, som her ephther følger.

Vij, Christiann then tredie &c., giøre alle witterliggt, att aar ephther Gutz byrdt Mdlvij, thenn xj dag augustj, paa wortt slott Nykiøpinng vdj wore egen neruerelße, neruerenndis oß elskelige, erlig oc welbyrdige Jahann Frijß² tiill Heßleager,³ wor cantzeler, her Magnus Gyllennstiernn⁴ tiill Stiiernnhollm,⁵ riider, Verner Paßbierr⁶ tiill Harrestedt gaardt,⁷ Peder Oxe⁸ tiill Gislefelldt,⁹ och her Lauge Brade¹⁰ tiill Krogholm,¹¹ riider, wor mendtt oc raadt, vaar skickett Anders Adtzerßenn vdj Wlsker¹² sogenn paa wortt landt Borinnghollm¹³ oc haffde for oß vdj rette steffnitt oß elskelige Sweder Ketting,¹⁴ embitz-

mandt paa wortt slott Hammershuß, for handt nogenn tiidt siidenn forledenn haffuer ladett henge hans broder, Hans Atzerßenn, och mienthe thet att were giordt mett wretth. Thiisligeste haffde handt oc same tiidt y rette steffnitt Jep Mogennßenn, herritzfogett tiill Haßloff¹⁵ herretstinng, Mogens Klinge oc theris medfølgere xij mendt, for att thee haffde dømpt for^{ne} hans broder, Hans Atzerßenn, tiill gallje och green¹⁶ wden redelige aarßage.

Tha møtte for^{ne} Sweder Kettings fuldmynndige budt Hans Anderßenn oc berette, att hueß hans hosbunde Sweder Kettingh y thee maade giordt haffde, lodt hand sig tycke att were giordt mett rette, thij at Hans Atzerßenn haffde vpboritt fylliste oc fuldt werdt aff nogenn bynnder ther paa landett oc loffuett att wilde betalle for thennem huiß landgieldt, som thee skulde giffue tiill slottett, och siidenn swiggeligenn handellt medt slotz schriffuerenn oc lodt same landgilde wdschriffue¹⁷ aff skatte bogen oc dog inthet ther aff ytte eller wdgaff paa for^{ne} mendtz wegne. Och y rette lagde ett wittne, som iij mendt wedt naffne Jens Laßenn, Raßmus Laßenn, Anders Morthenßenn och Hans Annderßenn, wdgiffuett oc beseglitt haffde, liudendis att the haffde bestanditt¹⁸ for for^{ne} Sweder Kettingk, att efftherthj thij icke sielff hagde thedt kornn, som thee kunne yde for fulde tiill theris landgilde, hagde thee handlitt mett for^{ne} Hans Atzerßenn, att hand paa theris wegne skulde yde saa mögitt paa slottett, som thennom kom tiill wdt att giffue, huilckett handtt thennom loffuede oc tiilsagde, oc ther paa wpbaer aff thennom bettaling oc fylliste werd. Oc attspurde for^{ne} Sweder Kettinck for^{ne} Hans Atzerßenn wdj for^{ne} iij mendt oc andre iij dannemendtz¹⁹ offuerwerelße, om handt haffde wdførdt nogett skatte kornn wdj thette aar eller nest forgangenn aar for nogenn andenn endt for seg siellff. Tha sagde handt fyrst ney, oc strax bestoedt wpinther²⁰ att haffue wdførdt for for^{ne} Jens Laurßenn j td byg, endog handt hagde betalld hannom ij tdr. Tha spurde for^{ne} Sweyder Kettingh hannom wider adt, om handt hagde nogett wdførdt for thee andre iij mendt. Tha swared handt andenn gaang ney, for jngen aff thennem. Tha adspurde for^{ne} Rasmus Laßenn hannom, om handt aff hannom icke haffde vpbaarett betaling for ij tdr skatte byg oc loffuede hannom att wdføre oc ther for giøre hannom løeß wdj skattebogenn, oc for^{ne} Hans Atzerßenn tha negthede thet oc mente, for^{ne} Raßmus Laßenn thet icke skulde bewiße. Dog straex y thend time bestoedt for^{ne} Hans Atzerßenn, att handt for^{ne} bettaling wpbaaritt hagde oc ther for loffuide att wilde holde Raßmus Laßenn qwitt. Oc y lige maade bestoedt, att handt ocsaa hagde wpbaaritt aff for^{ne} Anders Morthenßenn oc Hans Anderßenn fylleste for theris schatte byg oc sagde ther hoes, huiß handt icke hagde

wdførdt, war handt endt nu mandt noch for att wdføre. Oc siiden haffuer for^{ne} Hans Atzerßenn werett paa tingitt vdj thuo samfelde²¹ ting oc ther bestandet for menige mandt, att handt haffuer wpboritt aff for^{ne} mendt betaling fore theris landgielddt oc loffuede att wilde giøre fyleste for thennom, som samme vitne ther om ydermere wdwiser oc jndholder. Szammeledes y rette lagde for^{ne} Hans Anderßenn enn dom aff Nørreherritzting,²² som Jep Mogenßenn, tinghører²³ ther samme stedt, medt xij mendt wdgiffuet oc beseglett hagde, liudendes at epherthij for^{ne} Hans Atzerßenn først sagde sig for ingenn att haffue kornn wdførddt och siiden frijvillig, wpinth, beraet²³ oc tiillstodt att skulle haffue thedt wdførddt, szammeledis att handt wilde myrdt sig selff oc epherthij handt haffde ladett wdschriffue kornitt oc sagde sig endt nu thidt att kunde vdføre, huis handt icke wdførddt hagde, och ther waar ingenn vittne, som wiste hannom att haffue wdførddt kornett for seg eller noger andenn, tha epher saadan hans egene ordt befunde thee hannom liige som enn tyff, ther haffuer synn herres skatte kornn stollett²⁵ oc vnderslagett,²⁶ oc ther for skyldige att were y thenn øffuerste²⁷ gallje att hinges, som samme dom wiidere ther om bemeller. Oc satte for^{ne} Hans Anderßenn wdj rette, att epherthij for^{ne} Hans Atzerßenn ßielff wdj danmendtz offuerwerelße bestoedt, att handt haffuer wpbaaritt fylleste aff for^{ne} iij mendtt oc loffuede att wilde bettalle theris landgilde oc thet icke giortt haffuer, oc thißligeste haffuer ladet wdschriffue for^{ne} iij mendtz landgilde aff skatte bogenn oc thedt icke ydt haffuer, om hans hoßbunde, for^{ne} Sweder Ketting, icke tha mett rette haffuer ladet henge for^{ne} Hans Atzerßenn.

Ther tiill ßuarede for^{ne} Anders Atzerßenn, att handt wilde bewiße, att hans broder, Hans Atzerßenn, haffde wdførddt for^{ne} skattekornn, oc y rette lagde ett vittne, jndhollandis att nogenn mendtt hagde wonnett vdj then sag, somme att Hans Atzerßenn haffde loenth sechene aff thennem oc sagde seg att wilde føre kornn tiill slottett, somme vittner att tj haffuer werett y følge mett hannom oc sett hannom føre kornn tiill slottitt, oc nogre att the haffuer sett hannom paa sloetz kornlofft. Dog vittner the icke, huadt heller handt ytte kornett for seg selff eller for andre. Szammeledis y rette lagde handt prestens breff oc wittnißbyrdt,²⁸ som hørde hans broders schrifftemaall, liudendis att for^{ne} Hans Atzerßenn icke haffde bestandett for^{ne} gierning, men att handt tog sacrament ther paa, att handt war wskyldige,²⁹ som same breff wiider formelder. Och mente for^{ne} Anders Atzerßenn, att for^{ne} hans broder, Hans Atzerßenn, waare skeedt wrett imodt.

Mett flere ordt oc talle thennom ther om emellom løbe.

Tha ephther tiill talle, gienswar, breffue, bewißning oc sagens leylichkeit sagde wij saa ther paa for rette, att ephtertij for^{ne} Anders Atzerßenn ingenn bewißning hagde tiill stede, som handt for^{ne} herritzfogdes oc xij mendtz dom mett felde kunde, bør samme dom wiide synn fuld magtt att bliffue, som thenn wdj alle maader wduiser oc jndholder, och for^{ne} Hans Atzerßenn findes att were hengdt mett rette.

Datum anno, die & loco vt supra schriptum est.

(1) Dette er afskrift efter Tegnelser. – (2) Se 199.18. – (3) Hovedgården Hesselagergård i Gudme s. og h. – (4) Se 204.21. – (5) Hovedgården Stjerneholm i Vemmenhög härad i Skåne. – (6) Se 201.41. – (7) Hovedgården Harrested i Hyllinge s., Øster Flakkebjerg h. – (8) Se 204.30. – (9) Se 227.3. – (10) Se 201.42. – (11) Hovedgården Krogholm i Herrestads härad, Skåne. – (12) Olsker s., Bornholms nørre h. – (13) Bornholm; jf. 238.27. – (14) Schweder Kettingk (d. 1577), lybsk hovedsmand på Bornholm 1556–76 (se 238.27). Han ejede den store Vallensgård i Åker s., Bornholms sønder h., og blev for sine fortjenester under Syv-årskrigen (1563–70) af Frederik II 1565 udnævnt til kgl. jurisdiktsfoged over kirkegodset, hvorhos hans søn, Jørgen Kettingk, fik arvelig adelsfrihed af Vallensgård. Om Schweder Kettingk se M. K. Zahrtmann i DbL XII.394f. og sa., Borringholmerens Historiebog I (1934). 138ff. – (15) Hasle; Bornholms nørre h. hed i middelalderen Hasle herred. I nærv. dom bruges begge betegnelser, fra omkr. 1599 bruges kun bet. nørre h. – (16) Se 241.8. – (17) udslætte (af en regnskabsbog), jf. mnty. *utskriften*, sv. *utskrifva* (Kalk. IV.582a bet.4). – (18) hævdet, påstået (Kalk. I.178b bet.8). – (19) Se 238.31. – (20) o: uden tortur. Se 231.32. – (21) på hinanden følgende. – (22) Bornholms nørre h. (= Hasle h.). – (23) Herredsfogden kaldtes undertiden i ældre tid tinghører, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. – (24) overlagt (Kalk. I.161a). – (25) stjålet. – (26) besveget, begået underslæb med (Kalk. IV.662a bet.3). – (27) højeste (sml. OdS VI.623). – (28) Der påhvilede ikke præsten tavshedspligt m. h. t., hvad den dødsdømte udtalte, jf. senere DL 2–5–20 om „lønlig Skriftemaal“ og hertil J. Nellemann, Den ordinaire civile Procesmaade⁴ (1892).501ff., Matzen og Timm.475ff. – (29) Der kan her være tale om den gudsdom, der hedder nadverprøven (jf. 1. Korintherbrev 11,29), der i almindelighed bestod i, at den anklagede nød hostien i kirken. En forudsætning om brugen af denne gudsdom indeholdes i fdg. 27. marts 1629 om kirkens embede og myndighed II § 16 (CCD IV.472), reces 27. februar 1643 1–1–14 og DL 2–5–23, jf. Brorson, Anden Bog I (1801).157.

245 Rettertinget 1. oktober 1557 (København)

Den, der har indstævnet en anden for rettertinget uden først at have indbragt sagen for herredsting eller landsting, er ifølge recessen pligtig at erstatte den indstævnte sagens omkostninger.

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.2^v (findes yderligere i 44 hss.¹).

Wor skickitt fore oß wtj rette paa wort rettherting Jenns Nilßenn wtj Selß² och hagde her fore oß wtj rette steffnt Peder Lougmannndt wtj Tilstedt³ och

tiltallitt hannum fore, att thennt tiidt oß elskelige, erliige och welbyrdiige Erick Rudt,⁴ wor manndt och thienner, hagde Westeruig closter⁵ wtj forleninge, wor Peder Lougmandt hanns fogitt, och tha hagde hanndt hanns lade i pant fore nogit landgille och gesterj, Jenns Nilßenn sadt tilbage met, oc hagde Per Lougmandt laaß och lycke⁶ fore same lade och ther tiill ij menndt tiill loffuenn⁷ och wiisenn,⁸ och fore at Peder Lougmandt wdtog aff same lade kornn, queg och anndenn dell, saa thet bleff betallitt, hueß hanndt mett tilbage stodt. Och siidenn forhögitt Per Lougmandt hannß lanndgille och bort feste hannß gaard, joridt och eigendom tiill annder fiire menndt, som hanndt mente mett wrett.

Ther tiill suarett Peder Lougmandt och mente, at hanndt jnngenn wrett hagde giortt for^{ne} Jenns Nilßenn, och berette, at Jenns Nilßenn aldriig haffuer tilltallitt hannum huerckenn tiill sitt herritzting eller lanndsting fore thenne sag, och satte wtj alle rette, om Jenns Nilßenn icke eptther wor receßis lydelße⁹ fyrst er pliigtiige att tiltalle hanum tiill herritzting och lanndsting och thage ther dom fore seg, føre enndt at hanndt steffnner hannum her fore oß wtj rette, och om hanndt icke er pliictiig at jgiengiffue hannum sinn kost¹⁰ och therinng,¹¹ hanndt paa thenne regße kostedt och giortt haffuer.

Mett flere ordt och talle thennum ther om paa bode siider emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar och sagenns legliigheth, och eptther Jenns Nilßenn saa haffuer steffnitt for^{ne} Peder Lougmandt her fore oß wtj rette och icke tilfornn tiltallitt hannum tiill sitt herritzting eller lanndsting, som thet seg burde eptther wor receßis lydelße, tha haffuer hanndt ther wtj giortt [Peder]¹² Logmandt wrett, och Jenns Nilßenn er pliigtiig jgienn at giiffue Per Logmandt, hues kost och thæring hanndt paa thenne regße eptther thenne steffninge fram och tiil bage tiill sit huß kostitt och giort haffuer, och ther som Jenns Nilßenn wiider skader paa Peder Logmandt for for^{ne} sag och tiltalle, hanndt hannum nu steffnt haffuer, tha steffnne och tiltalle hannum tiill herritzting och lanndsting eptther logenn och wor receßis lydelße, och ther gaa om thieris sager, saa mөгitt som ret er.

Datum Haffniæ, thenn fredag nest eptther Stj. Michels dag,¹³ wtj wor eigenn neruerelße, neruerendis oß elskelig Jahann Friis,¹⁴ wor canntzeler, her Otte Krumpenn,¹⁵ wor och riigenns marsk, her Mogenns Gyllenstiernn,¹⁶ her Peder Skram,¹⁷ riidere, Eyer Hardennberiig,¹⁸ Jørgenn Lycke,¹⁹ Eyer Rønou,²⁰ Claus Wrnne,²¹ Wernner Paßberg²² och Niels Lanne,²³ wore tro menndt och raadt. 1557.

(1) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). – (2) Landsbyen Sennels i Sennels s., Hillerslev h. – (3) Landsbyen Tilsted i Tilsted s., Hundborg h. – (4) Se 233.4. Erik Rud var 1547–57 forlenet med Vestervig kloster. – (5) Vestervig kloster i Vestervig s., Revs h. – (6) Lukke, lås. Forb. *laaß och lycke* var alm. i datidens sprog (se eksempler Kalk. II.858b–859a), jf. nudansk: *under lås og lukke*. – (7) Borgen, sikkerhed (Kalk. II.838b bet.3). – (8) Sikkerhed, borgen (Kalk. IV.846a). – (9) Reces 24. august 1537 § 17, 6. december 1547 § 3, jf. reces 13. december 1558 § 8. – (10) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.2). – (11) Fortæring, udgift (Kalk. IV.517a). – (12) Ordet mgl. i forlægget. – (13) Mikkelsdag: 29. september. – (14) Se 199.18. – (15) Se 199.19. – (16) Se 204.21. – (17) Se 201.34. – (18) Se 199.21. – (19) Se 199.7. – (20) Se 208.78. – (21) Se 201.40. – (22) Se 201.41. – (23) Se 199.22.

246 Rettertinget 19. oktober 1557 (København)

Slotsfogden på Tranekær fandtes berettiget til at tage nogle svin, der ikke var brændt med tilbørligt mærke, og som uretmæssigt var sat på olden i kronens skov.¹

Med den bestjålnes samtykke benådedes en tyv fra dødsstraf mod at miste sit øre,² brændemærkes med tyvs- og bøddelmærke og overtage bestillingen som bøddel.³

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.5v (findes yderligere i 3 hss.⁴).

Reg.: 1508.

Tryk: GdD II.187ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.510; Stemmann, Retshistorie.681 note 2; Matzen, Offentlig Ret III.91; F. Dyrlund, Taterne og Natmandsfolk i Danmark (1872).80f.; Popp-Madsen, Bod.159; Stig Iuul, Kodifikation.53; Hugo Matthiessen, Bøddel og Galgefugl (1962).57.

Wor skickitt fore oß paa wort rettherting Hanns Claußenn paa Lauffuenndt⁵ och hagde wti rette steffnnt Annders Clementßenn, slotzfogitt paa wort slot Trannekier⁶ paa Lanngelanndt, fore at hanndt nogenn tiidt siidenn schulle haffue tagitt vij suinn fra hanns broder wedt naffnn Rasmus Claußenn och ther eptther fenngßelett och satt same hanns broder wtj thornn och jernn och ladit skiere et hanns ørnne⁷ aff och brenntt hannum och giort hanum tiill bødell paa Lanngelanndt, icke fore anndenn sag enndt fore enn halff skieppe byg, som hanndt wor skylt fore att schulle haffe stollitt.

Ther tiill suaritt Annders Clementßenn, att for^{ne} Hanns Claußenns broder wedt naffenn Rasmus Claußenn wor enn spyds karll⁸ och hagde jnngenn hoßbunde och hagde dogh suinn paa kronnenns skoffue et aar eller ij wbrennde⁹ och gaff ther jnngenn oldenngieldt aff, och ther eptther ett aar stall hanndt siw aff sinne suin jnndt paa kronnenns skoffue wbrendtt och wille och wtj

liige maade haffue stollitt kronnenns oldenn bort thet aar, och ther fore lodt hanndt same suin tage paa wore och kronnenns skoffue och skiere ørnenn aff them och sette thennum paa slotenns stj och mente, at hanndt paa wore wegne hagde ther rett thiill, dog gaff oß elskelige Frannds Brockenhuß,¹⁰ embitzmandt paa wort slot Tranekier, Rasmus Claußenn the fem suin jgienn fore Guds skyldt och fore hanns armodtz skyldt, och mente Annders Clementßenn, at hanndt ther wtj jngenn wret hagde giortt. Theßliigeste suarett Annders Clementßenn, at hanndt icke heller hagde laditt skiere øritt aff for^{ne} Hanns Claußenns broder, Rasmus Claußenn, icke heller laditt hannum brennde tiill bødell, menn berette, at samme Rasmus Claußenn stall ij¹¹ skieppe byg fra enn aff kronnenns thiennerere paa Lannglanndt wedt naffenn Peder Tordßenn i Frellisuig,¹² och thenn same kronnenns thiennerere fannt same tiuff wtj sitt huß mett sinne kaaste¹³ och lodt griffue och føre hanum tiill thinngue mett same koste och hagde retthermandenn¹⁴ mett seg, och same tiuff bestodt sinne gierninger och begeret naade och badt om, at hanndt motte faa tiuffs mercke¹⁵ och bliiffue bødell ther paa lannditt och beholle sitt liiff, och for^{ne} Peder Tordßenn fore herritzmendenns bønn skyldtt wnnte for^{ne} Rasmus Claußenn sitt liiff, dog mett sliige wilkor, at hanndt schulle bliiffue bødell och haffue tiuffs mercke. Och ther paa wtj rette lagde Annders Clementßenn enn domb, som Nils Jacopßenn¹⁶ wtj Peregaardt¹⁷ mett viij dannemenndt¹⁸ wtj Nøre herritt paa Lanngelanndt wdgiiffuitt hagde wnder dattum Mdlvj, lydenndis at eptther Rasmus Claußenns egenn bekienndelße och bepligtelße, och eptthertj at saguolderenn tillodt och wnnte hanum sitt liiff, och hanndt schulle bliiffue bødell, tha dømpte the for^{ne} Rasmus Claußenn tiill enn tiuff och at faa tiuffs och bødels mercke och dømpte hanum sitt øre fra och bundenn sine kaaste jgienn, som same dom ytthermeere jnndholler och wduißer. Och mente Annders Clementßenn, at same sag wor hannum aldelis fremett wedtt¹⁹ och mente, at Hanns Claußenn gjorde hanum wrett, at hanndt steffnnte och kallitt hanum fore thenn sag, som hanndt jnnthet hagde mett att giøre.

Mett flere ordt och thalle thenum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar och sagenns leglighedt, och eptthertj Rasmus Claußenn saa stall²⁰ sinne suinn jnndt paa kronnenns skoffue wbrenndt och stall kronnenns oldenn bortt, haffuer Annders Clementßenn jngenn wrett giortt for^{ne} Rasmus Claußenn wtj thet, at hanndt thog samme suinn paa wore och kronnenns wegne och steffuitt²¹ thenum. Theßligestenn eptthertj for^{ne} Hanns Claußenn haffuer steffnntt och kallitt Annders Clementßenn fore att hans broder, Rasmus Claußenn, haffuer stollitt och er bleffuen bødell,

ther mett haffuer hanndt giortt Annders Clementßenn wrett, thj thet er Annders Clementßenn en fremmedj sag tiill, och bør Annders Clementßenn fore thenne sag quitt att were.

Dattum Haffniæ, thenn tißdag nest eptther Stj. Lucie euangeliste dag,²² neruerendis Jahann Friis,²³ wor cantzeler, Claus Wrnne,²⁴ Herloff Throlle,²⁵ wore tro menndt och raadt, Poell Huitfeldtt²⁶ och Jochim Beck,²⁷ wore renntemestere. 1557.

(1) Den i dommen knæsatte regel optoges i DL 5–10–22, jf. Stig Iuul, Kodifikation.53. – (2) Afskæring af et øre ses ikke hjemlet i lovgivningen, men anvendtes i praksis, se f. eks. Helsingør bytingsdom 25. maj 1563 (Hist. Tidsskr. 1. rk. VI.597ff.). Christian IIs landret 1522 § 73 (SGL IV.39f.) fastsatte, at tyven i gentagelsestilfælde skulle straffes med hudstrygning, fængsel på vand og brød, tab af et øre og forvisning fra herredet. – (3) Fritagelse for henrettelse imod til gengæld at overtage det „uærlige“ hverv som bøddel kendes i flere lande, jf. Hugo Matthiessen, Bøddel og Galgefugl (1962).57f. Bøddelmærket (et indbrændt mærke) blev vist kun givet sådanne, der var dømt for en æreløs gerning, jf. Hugo Matthiessen op. cit.58. Tyvs- og bøddelmærket, der indbrændtes i panden el. på kindbenet, har antagelig været det samme, jf. F. Dyrhund, Tater og Natmandsfolk i Danmark (1872).81 note 13, og var vist opr. byens våben – i Odense således en lilje, jf. C. T. Engelse-toft, Odense Byes Historie² (1880).527 – senere kongens navnetræk el. billedet af en galge, jf. Hugo Matthiessen, op. cit.59. – (4) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. afskrift deraf). – (5) Vist den nu forsvundne købstad, Lavindskøbing, i Lindelse s., Langelands sønder h. – (6) Tranekær slot i Tranekær s., Langelands nørre h., der var i kronens besiddelse. – (7) Ører. – (8) En *spyds karll* er egl. en spydbevæbnet kriger (*spydsbube*, mnty. *spiess (spitz) bube*) og går derfra over til at bet.: løsgænger, landstryger (Kalk. IV.69a bet.2, jf. GdD I.205 note 3). – (9) Svinene fik indbrændt et mærke som tegn på, at de mod afgift måtte gå på olden i andenmands skov. – (10) Frands Brockenhuus (se 211.19) var 1553–60 lensmand på Tranekær. – (11) ɔ: 1½. Om denne skrivemåde se 227.30. – (12) Landsbyen Frellesvig i Tullebølle s., Langelands nørre h. – (13) Tyvekoster (Kalk. II.605b bet.2, jf. V. 607a). – (14) Bødden. – (15) Tyvsmærke: det mærke, der blev indbrændt på en tyvs pande el. kindben som en del af tyvsstraffen. Ifl. JL II.89 skulle den tyv, der stjal for mindre end en halv mark, *hauæ thiwfs mærk* og derhos bøde 3 mark til den bestjålne og 3 mark til kongen og betale *igild oc twigild*. Tyvsmærke omtales også i ASun.95. Om tyvsmærke skriver Osterssøn Veylle.795, at „det er, hand bør at miste Hud eller Øre eller oc brændis med et Jern paa Kindbeenit eller Kroppen effter en hvers steds oc Lands vijs.“ Som tyvsmærke indbrændtes ofte enden af en ophedet nøgle som symbol på den ejendomsret, tyven havde krænket. Ifl. DL 6–16–35 skulle den, der 4. gang straffedes for tyveri, kagstryges og *brændis med Tyvsmærke* og indsættes til tvangsarbejde på Bremerholm el. en fæstning, se også DL 6–17–36 (*Tyvsmærke paa sin Pande*) og 37 (*brændis med Tyvsmærke*), jf. også fdg. 4. marts 1690 og 27. april 1771. Fdg. 11. april 1840, en af de systematiske Ørstedeske straffelove, afskaffede denne brændemærkning. – (16) Niels Jacobsen Mylting, herredsfoged i Langelands nørre herred, 1557 landsdommer på Langeland. Han, der var adelig (DAA 1905; Nyt da. Adelslex.200), boede 1539 i Kassebølle (Simmernølle s., Langelands nørre h.). – (17) Gården Pæregård i Tranekær s., Langelands nørre h.; var opr. en gammel adelig sædegård. – (18) Se 238.31. – (19) uvedkommende. – (20) stjal. – (21) Kollerup-Rosenvinge antager (GdD II.189 note 4), at der skal læses *steffnit af stevne* (isl.

stofna): afhugge, kappe, specielt om grene; her om svinenes ører. – (22) 18. oktober. – (23) Se 199.18. – (24) Se 201.40. – (25) Se 204.9. – (26) Poul Huitfeldt (d. 1592), 1556–59 lensmand på Kbh.s slot, 1572–77 lensmand på Akershus og lensmand i Norge. – (27) Joachim Beck (d. 1572) til Førslev, rentemester 1537–47 og 1557–72.

247 Viborg landsting 1558 uden dag

Et bytingsvidne, hvori ikke var indført den ene parts tilbud, skulle ikke komme parten til skade.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 115 (findes yderligere i 33 hss.¹).

Enn dom, Erich Schram,² Axell Jull³ dømpet haffuer aar Mdlviiij emellom Per Schriffuer⁴ paa Mouritz Broenns⁵ och Anders Frißis⁶ vegne och Sørenn Knebill,⁷ byefougitt wdj Wiburg, och taltalitt hannom for en tingswinde, handt indenn tingie stedt haffuer, Margrett Jeßpers⁸ att haffue eskit arffe och gieldt⁹ och icki wdj for^{ne} winde motte jndschriffue Per Schriffuers tilbuodt, skudz-moll¹⁰ och suar, som handt paa Mouritz Broenns och Anders Frißis vegne forkyndt haffuer, att the war reigzitt aff lannditt¹¹ till kon: majts.

Tha er ther paa saa wort paasagt for retthe, att ephtherhj for^{ne} Per Schriffuer haffuer møtt andenn och tridie gangh emodt for^{ne} Margret Jeßpers eschening¹² och bøditt sig emodt hinde y rette ephther som er beuist, tha hagde fogden anthen buordt att dømme thenom emellom eller laditt optegne och jndschriffue samme hans tilbuodt och framsett¹³ vdi huis vinde, handt wille stede¹⁴ ephther for^{ne} eschening, och ther som handt haffuer nogin vinde laditt wdga¹⁵, och Per Schriffuers tilbuodt oc suar icki wdi findis, tha bør samme vinde icki att komme thennom till hinder eller schade y nogin made.

(1) I hss. NkS 835c,2° og RA V B 19 findes dommen kun i registeret. – (2) Se 199.24. – (3) Se 215.5. – (4) Se 214.4. – (5) Mourids Brun til Vindumgård (nuv. Vindum Overgård) i Vindum s., Middelsom h., søn af Jep Brun (d. omkr. 1545) til Vindum, jf. DAA 1889.116. Han var gift med Anne Nielsdatter Friis til Kærsgård, datter af provst i Han h., kannik, magister Niels Friis (d. 1557) til Kærsgård og dennes 1. hustru Anne Nielsdatter Høeg (Banner) (d. 1545). – (6) Anders Friis (d. 1566), helbroder til ovenn. Anne Friis. Han tjente 1564 til søs og omkom ved flådens forlis i juli 1566 under Gotland. – (7) Søren Knebel nævnes allerede 1548 som byfoged i Viborg (Da. Mag. 4. rk. II.100) og fungerede 30. november s. å. som tinghører på Vorde birketing (Dipl. Viberg.264). – (8) Margrethe Nielsdatter (d. 1577); hun, der var ufri, var 1. gang gift med borgmester i Viborg Jesper Simonsen (d. 1544) og moder til bl. a. biskop Niels Jespersen (d. 1587). Hun blev gift 2. gang (før 1552) med kantor, magister Niels Friis (d. 1557) til Kærsgård, der 1. gang var gift med Anne Høeg (Banner) (d. 1545). Hun var således stedmoder til Mourids Bruns hustru

og til Anders Brun. – 9) Formentlig efter mag. Niels Friis' død 6. november 1557. – (10) *Skudsmål* kan bl. a. bet. indskydelse for en anden domstol (Kalk. III.828b bet.1), udsættelse (ib. bet.3) eller forlangende om vidnesbyrd (ib. bet.2). – (11) ∩: Jylland. – (12) Krav, fordring (Kalk. IV.974b bet.1) el. måske snarere: anklage, stævning (ib. bet.2). – (13) Indlæg, fremstilling (Kalk. I.766b bet.1). – (14) udstede, give (Kalk. IV.192b bet.3, OdS XXI.1090 bet.3.2). – (15) udstede (OdS XXV.420 bet.2.3, jf. Kalk. IV.557b bet.2).

248 Kgl. kommissariers¹ dom 1558² uden dag

*Arvinger hæfter ikke for den gæld, som deres afdøde faders hustru uden hans samtykke har gjort.*³

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 207 (findes yderligere i 31 hss.⁴).

Litt.: Stig Iuul, *Fællig og Hovedlod*.300 (datering: 1557).

Overskrift: Enn dom, att then gielt, som hustruen setter sig vdi, sidenn hun komer y bundens boe, thet bør bunden icke att vndgielde, huar hans breff oc segil ey findes.

Erich Schram,⁵ Axell Jull,⁶ Christopher Giøe,⁷ Frantz Dyre,⁸ Otte Brade⁹ tiltagen wdj Enuoldt Krußis¹⁰ stedt, och Christopher Roßennkrantz¹¹ till Løndrupgaardt¹² thieris dom aar Mdlviij ephther enn koninglig befalling¹³ vdgangitt emellom Mouritz Broenn,¹⁴ Anders Friis¹⁵ paa thieris egne och thieris medtarffuinges¹⁶ vegne och Margrett Nielsdatter,¹⁷ salig Niels Frißis¹⁸ ephtherleffuerske, och hindes lauguerie for nogenn gielt, hun vdenn for^{ne} thieris faders vedt eller willie skulle haffue sig wdj saatt, sidenn hun er bleffuinn hanns hustrue och kommenn wdj hans boe och huss, och nu, sidenn handt er dødt och affgangenn, tiltalles the och thieris medtarffuinge for samme gielt och mienthe thett att uere emodt lougenn.¹⁹ Sambdaedis beskyldte the hinder for forfangh,²⁰ hun thennum giøre, paa guldt, sølff, kleder, klenoder, boe,²¹ boschab²² och annden løßøre, som thennom ephther thieris moder, salig frue Anne Høgisdather,²³ skulle vere tilfalden och er wdj thieris faders boe wskyfftt.

Tha haffuer the ²⁴ icke wist anditt om for^{ne} gielt att sige, endt ephtherthj bunden²⁵ er verie adt huss²⁶ ephther loughen,²⁷ saa och ephtherthj hustrue, ther sielff haffuer bunde, maa icke skiøde bort och ey anderlunde affhende nogitt guotz wdenn bundens raadt,²⁸ tha kunde the icke kiende for^{ne} Mouritz Broenn, Anders Friis och thieris medtarffuinge, mester²⁹ Nielßis børnn och arffuinge, pligtig att uere att suare eller vndgielde, hues gielt for^{ne} Margrete, mester Nielßes hustrue, haffuer sig wdj komenn emodt hans ja, minde och samtøcke, sidenn hun kom wdj hanns boe och huss, huar for^{ne} mester Nielßes egit breff och zegill medt andre godemenndtz³⁰ forsegling ther huos icki fin-

des loughigenn medt hans villie och vidskab paa samme gielddt giort och vdgangitt att uere.

Ther nest bleff thett saa for handlitt for tingsdom³¹ och aff beggie parther beuilgitt och samtøcht, att hues arffue part, for^{ne} Margrett kunde tilfalde epther for^{ne} sallig mester Niels Friis y boe, boeskab, guldt, sølff, penninge, kle-
nodie och allt anditt, vedt huadt naffnn thenn neffnis kandt, røringdis och
vrøringdis, inthet vndtagitt y nogenn made, thesligeste om huis gielddt, Mar-
grett var vdi komenn, tha hun kam wdj for^{ne} mester Nielßis boe, saa hun
skall sielff till sig thenn gielddt annamme och betale, och for^{ne} Mouritz Broen,
Anders Friis och thieris medtarffuinge, mester Nielßis børnn, skulle giffue for
thette allt benneffntt er iii^c daller,³² j³³ lest³⁴ rwug, j³⁵ lest malt och x siider
flesk, och ther emodt³⁵ skull hun niude, bruge och till euindeligh eye beholde,
huis lodt och dielddt for^{ne} mester Nielßis børnn kunde vere tilfaldenn y thenn
gaardt, hinde sielff tilhørde, och hun tilforne iboede. Thesligeste skulle hun
beholde then gaardt y Stj. Michels gade,³⁶ som mester Niels tilhørde, medt
alle same gaardtz rettigheth och rette tillegelße. Wdj lige made skulle for^{ne}
Mouritz Broen, Anders Friis och thieris medtarffuinge, mester Nielßis børnn,
were quitt och angerløs for for^{ne} arffue och gielddt for all ydermiere kraff, til-
tale och maningh³⁷ ther paa aff for^{ne} Margrett, hinds arffuinge och alle an-
dre wdj alle made. Vdj lige made skull Margrett ey ellers uere plictig att
suare till nogenn mester Nielßis gielddt eller vdgiffitt, som y nogenn made ep-
ther hanum kreffuis kandt.

Datum ut supra.

(1) Kongens ret til at beskikke kommissarer til påkendelse af retstvister indskrænkedes ved reces 7. september 1569 § 2 og reces 21. november 1576 § 2 til sager om herreds- og markeskel, skiftesager, hvori samfrænder skulle dømme, samt (jfl. reces 1576) sådanne sager, hvor en åstedforretning var påkrævet. Ifl. fdg. 5. august 1596 (CCD III.21f.) skulle stemmeflerhed gøre udslaget, når et ulige antal kommissarer deltog i pådømmelsen, og ellers formandens stemme, jf. reces 31. marts 1615 § 17 (CCD III.439) og reces 27. februar 1643 2-6-3 (ib. V.262), jf. Stemmann, Rethistorie.226f.; Matzen, Offentlig Ret III.15. – (2) Dommen er i nogle hss. dateret 1557, hvilken datering formentlig er mindre sandsynlig, da magister Niels Friis først afgik ved døden 6. november 1557. – (3) Samme standpunkt indtoges i rettertingsdomme 8. og 12. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.452 og 510f.). Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

Anne Høeg (Banner)		~ Niels Friis ~	Margrethe Nielsdatter
† 1545		† 1557	(~ 1° Jesper Simonsen)
Anders Friis	Karen Friis	Anna Friis	Agnete Friis
† 1566	† 1620	~ Mourids Brun	† o. 1568
	~ Niels Kaas	til Vindumgård	ugift

(4) I hss. GkS 1134,2° og NkS 839,2° er dommen indført to gange (hhv. nr. 60 og 129 og nr. 66 og 246). – (5) Se 199.24. – (6) Se 214.5. – (7) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Gunderslevholm, Clausholm, Bregentved m. v. – (8) Frands Iversen Dyre (d. 1569) til Tapdrup og Palstrup. – (9) Se 222.4. – (10) Enevold Kruse (d. omkr. 1573) til Vingegård. – (11) Christoffer Eilersen Rosenkrantz (Stygge) (d. 1565) til Hevringholm og Lynderupgård, stiftslensmand i Viborg stift. – (12) Hovedgården Lynderupgård i Lynderup s., Rinds h. – (13) Kendes ikke. – (14) Se 247.5. – (15) Se 247.6. – (16) Se stamtavlen ovf. note 3. – (17) Se 247.8. – (18) Magister Niels Friis (d. 1557) til Kærsgård. Var 1498 kgl. sekretær, 1518 kantor i Viborg, 1528 forstander for Sebber kloster, provst i Han h. – (19) Der sigtes formentlig til en analogi af reglen i JL III.44, der påberåbtes i rettertingsdommene 8. og 12. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.452 og 510f.) i tilsvarende sager. Ifl. reces 6. december 1547 § 29 skulle vitterlig gæld først betales af fællesboet. Når bondens brev og segl ikke fandtes på gælden, kombineredes denne regel vel med analogien af JL III.44. – (20) Hindring, skade (Kalk. I.623b bet.1). – (21) En persons hele ejendom (Kalk. I.233b bet.3). – (22) Bohave, løsøre (Kalk. I.235b). – (23) Anne Høeg (Banner) (d. 1545), der var mag. Niels Friis' første hustru. – (24) ♂: kommissarerne. – (25) Husbonden, ægtemanden (Kalk. I.247a bet.4). – (26) vel: værge for husstanden, familien (sml. OdS VIII.716 bet.5.2). Jf. Viborg landstings dom 19. juni 1574 (endnu utr.), hvori det om en hustrus pantsætning hedder: *eptherthj louginn medfør bunde att uere verge adt hus* (NkS 839,2° nr. 42). – (27) Jf. SkL 10, hvorefter husbonden er både sin egen og sin hustrus værge (foræ Py at han ær baPæ sin æin uæriændæ ok sinnæ kunu). Ifl. JL II.81 var hustruen mandens hustugt underkastet, idet han kunne revse hende, ifl. JL II.64 kunde kvinder ikke gå i borgen og ifl. JL III.44 ikke uden husbondens og rette arvingers samtykke bortskøde eller på anden måde bortgive noget, jf. Matzen, Privatret I.32ff. Om hustruens retsevne i det 16. og 17. årh. se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.247ff. – (28) Jf. JL III.44, 1ste punktum. – (29) Magister. – (30) Adelsmænds (Kalk. II.60a). – (31) Her vel: dommere (Kalk. IV.391b bet.1). – (32) ♂: 350 daler. Jf. 227.30 og 31. – (33) ♂: ½. Jf. 227.30. – (34) Læst er rummål for tøndevis udmålte varer; 1 jysk læst var 24 tdr. rug og byg, 42 tdr. malt, jf. Aakjær, Maal og Vægt.265. – (35) GkS 1140,2° har *ther till med*. – (36) Vel Store St. Mikkelsgade i Viborg, der fører fra Nytorv til Lille St. Mikkelsgade. – (37) Kreditors opfordring til debitor om at gå i indlager, ♂: begive sig til en bestemt by el. et bestemt hus, hvor han under æres fortabelse skulle forblive på egen bekostning, indtil gælden var betalt. Indlager, der vist kun brugtes blandt adelen, har været i brug i Danmark siden slutningen af 13. årh. efter tysk forbillede (*Einlager*, jf. Hübner, Grundzüge.514ff.), men først ved fdg. 5. juli 1651 (CCD V. 29) blev der givet lovregler herom. Maningsinstituttet gik over i DL, se 1–22–1ff. Nyere tiders tvangsmidler over for forsømmelige skyldnere gjorde maningsinstituttet upraktisk, og formelt blev det ophævet ved 1849-grundlovens § 97. Jf. Axel Petersen, Om Indmaning i Danmark indtil Christian Vs Danske Lov (Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893).148ff.).

249

Viborg landsting 1558 uden dag

For tiden indtil reces 20. maj 1557 er en rente, der overstiger 6¹/₄ 0/0 p. a. (1 skilling danske af 1 mark danske) ulovlig åger, og hvad der erlægges derudover skal tilbagebetales.¹ For tiden efter 20. maj 1557 er en rente på mere end

5 0/0 p. a. ulovlig åger, og tages højere rente, har kreditor forbrudt hovedstolen.

Hs.: GkS 1140,2° p. 13 (findes yderligere i 30 hss.²).

Litt.: Axel Rubow, Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Christian Vs Danske Lov (1914).43.

Overskrift: En domb om wtilbørlig³ ogger.⁴

Enn domb, Axell Juell,⁵ Peder Schriffuer⁶ vdgifuet haffuer aar Mdlviiij emelum mester Kield,⁷ biscop i Viborig, och Peder Jenßenn i Pederstrup⁸ for uchristelig ogger, for^{ne} Peder Jenßenn aff hans tiener oggeritt⁹ haffuer.

Tha er ther saa paa sagt for rette, att huis¹⁰ Peder Jenßenn aff for^{ne} mester Kieldtz thiener miere end threj sk. af enn daller om aaritt¹¹ opborit haffuer, før kong. Mayst. recesß¹² er vdgangenn om aager, dett bør hanom i gien att giffue. Men huis hand, siden for^{ne} ordinantz vdgangitt er, ydermiere opboritt haffuer end thenn tyffuende parttis verd till renthen, viste the icke anditt end att uere emod for^{ne} kongelig ordinantz och skick¹³ om aager, och Peder Jenßenn ther for att lide saadan skade och affbreck paa sin hoffuitstoell,¹⁴ hand vdlountt haffuer, som same kongelige ordinantz ther om vduiser och indholder &c.

(1) Jf. Viborg landstings dom 1557 (ovf. nr. 232). – (2) I hss. NkS 835c,2° og RA V B 18 er dommen kun anført i registeret. – (3) Hs. Stockholm KB C 92 nr. 14 har (som dommen) *wchristelig*. – (4) Om åger se 232.2. – (5) Se 214.5. – (6) Se 219.4. – (7) Magister Kjeld Juel (d. 1571), 1549–71 biskop over Viborg stift. Han var ikke adelig. – (8) Landsbyen Pederstrup i Vinderslev s., Lysgård h. – (9) ågret, lånt mod (ulovlig høj) rente. – (10) hvad. – (11) Jf. fdg. februar 1546 (Rørdam, Kirkelove I.266; Da. Mag. 4. rk. I.274). 3 skilling pr. daler er 6¼ 0/0 p. a., jf. 232.2. – (12) Reces 20. maj 1557 § 8. – (13) Bestemmelse (Kalk. III.786b bet.3). – (14) Ifl. reces 20. maj 1557 § 8 skulle kreditor miste hovedstolen, hvoraf den ene halvdel tilfaldt kongen, den anden halvdel klageren.

250

Viborg landsting 1558 uden dag

En mand, der i beruselse havde stræbt en anden efter livet i en kgl. gård, dømt efter gårdsretten til at få sin hånd gennemstukket.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 61 (findes yderligere i 38 hss.²).

Overskrift: Enn dom att en, som drug sin knyff y borgegaarden, er dømt att stinges egiemill sin handt.

Enn dom, Axell Jull³ och Peder Schriffuer⁴ dømt haffuer aar Mdlvii emellum Hans Due,⁵ fougit paa Vuor kloster,⁶ och Morthen Vinther i Vestbirk,⁷ for hanndt nogenn tiid sidenn forledenn skulle haffue wdj Vuore closters frie⁸ borgegaardt⁹ dragitt sinn knyff medt vredt huff¹⁰ och wille haffue hanum drebt och jhielslagitt vdenn all redeligh adtvarsill,¹¹ ther for^{ne} Hans Due hagde hanum medt øll och madt vell pleyett, och minte hannom thett icke erligenn eller redeligenn att haffue giort.

Tha haffuer the icki vist anditt ther om at sige, endt ephtherthj for^{ne} Hans Due nu haffuer beuist medt tingsvinde ephther vij menndz kundskab vdgangitt for^{ne} Morthen Vinther att haffue dragitt sinn knyff medt vredt villie¹² och huff till for^{ne} Hans Due inden Vuor closters port och kongens borgegaardt, ther for^{ne} Hans Due haffuer hannum medt øll och madt well pleyett och y saa made medt hanum veluilligenn handlitt, och wortte fundenn wdj ferske gierningh, och for^{ne} Morthen Vinther haffuer ingenn vindisbyrdt eller beuifeninge, medt huilcke handt viste Hans Dues vinde om samme wførm¹³ att kunne rygge¹⁴ och tiill inthet giøre, och ey heller sigh wdj nogenn made vedt att wndskylde, wdenn wedt sin druckenskab, thisligestj ephtherthj for^{ne} Morthenn Vinther icke haffuer ther huos for^{ne} Hanns Due laditt affbede¹⁵ och for medelst handell¹⁶ eller nogenn medill¹⁷ icke haffuer forligt eller afftalitt¹⁸ then, och for^{ne} Hanns Due er ther fore rett begierendis, wiste the icke anditt ther om att sige, endt haandfestningen¹⁹ och gaardzretthen²⁰ ther om att følge, saa att for^{ne} Morthenn Vinthers haandt bør ephther slig forsømilße egie-mill att stingis²¹ och liide och taale samme straff och rett, som for^{ne} gaardzrett jndholder, eller werie sig ther fore ephther gaardzrettins liudelße,²² som thet sigh bør.

Jn cuius testimonium sigilla &c.²³

(1) Siden det er landstinget og ikke gårdsretten, der påkender sagen, har den i sagen omhandlede gård formentlig ikke haft så mange svende, at gårdsretten kunne blive fuldtal- lig, jf. rettertingsdom 29. oktober 1506 (I nr. 45; Da. Mag. 2. rk. III.60): Oc ære ther icke suaa mange swenne i gaarden, att the kunnæ gøre gordz rettenn fuldtt, tha skall landz- domer ther i thet land giffue steffning offuer thennom . . . oc thage gode mendt til segh oc dømmen ther om. – (2) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (3) Se 214.5. – (4) Se 214.4. – (5) Hans Due, foged på Voer kloster. Han fik. 11. april 1560 (Kanc. Br.) livsbrev på Voer klosters gård Nederskov i Sdr. Vissing s., Tyrsting h., uden afgift og med fri olden; han skulle fortsat lade sig benytte som foged i Voer kloster, så længe det var ham muligt. – (6) Det tidl. Voer kloster i Voerladegård s., Tyrsting h., der fra 1542 var en verdslig forlening. Klosteret blev nedbrudt omkr. 1568. – (7) Landsbyen Vestbirk i Østbirk s., Voer h. – (8) adelige (Kalk. I.776a bet.2). – (9) Gårdspladsen ved hovedbygningen (mod-

sat ladegården) på en herregård (OdS II.1025 bet.2). – (10) Jf. den gamle gårdsret (Erik af Pommerns gårdsret) fra omkr. 1400 § 4: *Hvo som dragher ... knyff ath annen mett wred willia* [andre hss. har: *hugh*] (SGL V.24). – (11) Varsel (OdS I.118 bet.1). Til lovlig fejde udkrævedes varsel, jf. rettertingsdom 4. november 1468 (I nr. 20; GdD I.41) og bestemmelsen i hdf. 22. juli 1513 § 60, 3. august 1523 § 64, 30. oktober 1536 § 24, 12. august 1559 § 23, 17. august 1596 § 23, 8. maj 1648 § 23 (DKH (=GAA V) 63, 78, 86, 98, 106, 115). Det har været hævdet, at fejde var en særret for adelen, jf. Matzen, *Haandfæstninger*.148, 165, Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.138, 393, og Morten Vinter var formodentlig adelig, jf. *Nyt da. Adelslex*.315f. I nyere dansk og udenlandsk litteratur afvises denne indsnævrede forståelse af fejde, jf. Fenger, *Fejde og Mandebod*.66f., 88 note 62, 501ff. Håndfæstningernes forudsætninger om og formalisering af adeliges fejderet udelukker ikke, at andre stænders hævnaktioner opfattedes og benævntes retmæssig fejde, og at de afsluttedes med en orfejde. – (12) Jf. den gamle gårdsret § 4, se ovf. note 10. – (13) Uret, vold (Kalk. IV.620b bet.1). – (14) gendrive (Kalk. III.643b bet.3). – (15) bede om tilgivelse for (Kalk. I.11b bet.2). – (16) Forhandling, underhandling (Kalk. II.153b bet.4). – (17) Mægler, mellemmand (Kalk. III.53b bet.6). – (18) afgjort, så der ikke kan rejses yderligere krav el. tvist. (Kalk. I.33a bet.1). – (19) Se de ovf. i note 11 nævnte bestemmelser i håndfæstningerne 1513–1648. – (20) Den gamle gårdsret fra omkr. 1400. Om dateringen se Konrad Maurer, *Das älteste Hofrecht des Nordens (1877)*.139f., sa., *De nordgermanske Retskilders Historie (1878)*. 137, Kr. Erslev, *Dronning Margrethe (1882)*.496, Matzen, *Retskilder*.96ff., Poul Johs. Jørgensen, *Retshistorie*.61. – (21) Den gamle gårdsret bestemte i § 4, at den, der drager kniv mod en anden „æn tho ath han engin skathe gør, tha scal han styngis gømen sin hand, om han worder greben meth færske gerningh“ (SGL V.24f.). Jf. Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 (CCD I.187), der næsten ordret gentager denne bestemmelse. – (22) Han skulle væрге sig med 12 mand, hvoraf halvdelen udtoges af klageren, halvdelen af anklagede, jf. den gamle gårdsret § 1 (SGL V.23). – (23) Se 216.21.

251

Viborg landsting 1558 uden dag

Niels Skeel til Nygård tilkendes gården Båstrup, som han findes at have lovligt skøde på.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 63 (findes yderligere i 28 hss.¹).

Litt.: V. S. Skeel, *Optegnelser om Familien Skeel (1871)*.93f.

Overskrift: En dom, att Bastrup er Niels Skiell tildømt epther hans louglig skøde oc adkom.

En dom, Erich Schram,² Axell Jull,³ Jffuer Krabe,⁴ Niels Schade⁵ och Peder Schriffuer⁶ dømt haffuer aar Mdlviiij emellum Niels Skiell⁷ till Nyegaardt⁸ och Gregers Vlfstannndt⁹ till Vosborg¹⁰ om enn gaardt y Liusgaardt herritt¹¹ legindis, kallis Bastrup,¹² som for^{ne} Niels Skiell mintte sig medt rette att tilhøre, och for^{ne} Gregers Vlfstannndt giøre hanom hinder och modstannndt paa emodt hans louglig adkom.

Tha er ther saa vordenn paasagt for rette, att ephtherthj Niels Skiell nu haffuer beuist sig at haffue kiøpt aff her Erich Ericksens¹³ arffuinge¹⁴ allt thett gotz, som thenom till arffue er faldenn eller tilfalde kunde, och haffuer ther offuer forhuerffuitt kon: majts:, wor aller nadigste herris, endelig stadfestilße,¹⁵ saa och ephtherthj handt haffuer beuist samme gaardt Bastrup att uere aff for^{ne} Erich Ericksens arffue guotz, thesligeste ephtherthj herr Prebens¹⁶ recognition¹⁷ fører medt sig, hannom atth skulle fullist giøre for^{ne} frue Karine¹⁸ medt sin søster for egindommen aff thet guotz, handt skulle jndløße, som thieris fader och brødre wdsatt hagde, och for^{ne} Gregers Holgierßen¹⁹ icki haffuer ther emodt beuslig giort medt loulig skiøde, adkom eller pantebreff for^{ne} gaardt Bastrup salig her Prebiørnn medt rette att uere til kommen, huar medt for^{ne} Gregers Holgierßen kanndt sig thenn tilholde, tha bør for^{ne} gaardt Bastrup med sin tilligelße och eigindom ephther slig for^{ne} leglighedt forbemellte Niels Skiell och hans arffuinge att følge och thenn at niude, bruge och beholle, jndtill salengie Gregers Holgierßen kandt beuiße medt loulig skiøde och adkom eller och medt panttbreff for^{ne} her Prebenn att uere kommit vedt samme gaardt och hans arffuinge haffuer ther till loulig thilgangh, och tha gaa ther om, huis loug och rett kandt findes.

Jn cuius rej testimonium &c.²⁰

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (2) Se 199.24. – (3) Se 214.5. – (4) Se 202.4. – (5) Niels Rasmussen Skade (d. omkr. 1587) til Skobling og Refstrup (våben: nedhængende egegren). – (6) Se 214.4. – (7) Niels Skeel (d. 1561) til Nygård og Vindeholme. Jf. I, 91.1. – (8) Hovedgården Nygård i Øster Starup s., Brusk h. – (9) Gregers Holgersen Ulfstand (d. 1583) til Sønder Vosborg, lensmand på Skivehus 1572–83. – (10) Hovedgården Sønder Vosborg (i midten af 16. årh. udskilt fra Nørre Vosborg og oprettet til hovedgård) i Ulfborg s. og h. – (11) Lysgård h. – (12) Vel gården Båstrup (nuv. Marsvinlund) i Vium s., Lysgård h., opr. en bondeby på 4 gårde, der hørte under hovedgården Avnsbjerg. 1548 havde Niels Skeel af jomfruene Gertrud og Pernille Eriksdatter Løvenbalk erhvervet gården Nippgård i Vium s., Lysgård h. (Trap⁵ VII, 1.410). – (13) Erik Eriksen Løvenbalk (d. omkr. 1500) til Avnsbjerg, der var gift med Mette Lauridsdatter Ulfeldt. Han var broder til Niels Skeels morfader, Peder Eriksen Løvenbalk. – (14) Erik Eriksen Løvenbalk havde børnene Gert Løvenbalk, Karen (Karine) Løvenbalk (gift med Hennike Kirt), Sophie Løvenbalk (gift med Lydeke Olsen), Pernille Løvenbalk og Gertrud Løvenbalk. Se stamtavlen I, 130.2. – (15) Kendes ikke. – (16) Rigsråd Predbjørn Podebusk (d. 1541) til Vosborg og Kørup. – (17) Vedgåelse, anerkendelse. Nærmere herom kan ikke oplyses. – (18) Karine (Karen) Eriksdatter Løvenbalk, enke efter Hennike Kirt (d. omkr. 1515) til Ullerup, datter af ovenn. Erik Eriksen Løvenbalk til Avnsbjerg. Om broderen Gert Eriksen Løvenbalks afhændelse af søstrenes ejendom se rettertingsdom 2. april 1547 (I nr. 130; GdD I.101ff.). – (19) Gregers Holgersen Ulfstand, se ovf. note 9. – (20) Se 216.21.

252

Viborg landsting 1558 uden dag

En arving gjorde gældende, at hans stedmoder lod den gård, hans afdøde fader havde forlenet hende med for livstid, forfalde. Da det ikke af forleningsbrevet fremgik, at enken i et sådant tilfælde skulle have forbrudt ejendommen, frifandtes hun for sagsøgerens tiltale. Skulle der efter hendes død findes at være sket skade på ejendommen, måtte hendes bo sagsøges herfor. Andre indsigelser mod forleningen blev af landstinget afvist, da de allerede var afgjort ved en tidligere dom.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 62 (findes yderligere i 32 hss.¹).

Overskrift: Enn dom emellom Morthen Roedt oc Jesper Daae om Warstgaardz besidelse.

Enn dom, Erich Schram,² Axell Jull,³ Niels Brunn,⁴ Jørgen Høgh⁵ och Peder Schriffuer⁶ dømppt haffuer aar Mdlviiij emellom Morthen Roedt⁷ till Varst⁸ hans wiße⁹ buodt och Jesper Daa¹⁰ till Enggaardt¹¹ och hans hustrue, frue Anne Friisdatter,¹² for guldt, sølff, peninge, boe¹³ oc boeschab,¹⁴ rørende och wrørende, som for^{ne} frue Anne skulle haffue jndført wdj Jesper Daaes boe, oc for^{ne} Morthenn Roedt icki kunde fange nogenn register¹⁵ paa, som handt sagde sig aff hinde att haffue weritt begierindes, førendt hun reygzitt och fløtte tiill Fyenn till hindes husbunt, for^{ne} Jesper Daa, och for for^{ne} Varstgaardt,¹⁶ hun skulle haffue laditt forside¹⁷ och forfalde paa huss och bøgningh.

Tha er ther saa paasagt for retthe, att ephtherhj for^{ne} Jesper Daaes hustruis, for^{ne} frue Anne Friisdatters, forleningsbreff bemeller hinde samme guotz att skulle haffue, niude och beholde hindis lyffs tiidtt ephther hindis egenn nøtte och gaffnn, saa och ephtherhj for^{ne} Morthen Roedt siden hagde sin sagh jndschreffuitt¹⁸ fraa sig och till godemennndt,¹⁹ ther handt tilforne hagde veritt medt for^{ne} Jesper Daa wdj rette, och tha icke haffuer slig sinn nye annclage och tiltale emodt for^{ne} Jesper Daa och hanns hustrue bemeltt eller omtalitt, anthenn register att førdre eller y andre made, wiste the icke for^{ne} Morthenn Roedt ephther sligh leglighedt ydermiere for^{ne} Jesper Daa eller hanns hustru medt nogenn annclage eller tiltalle y for^{ne} sager att maa bemøde²⁰ och besuere,²¹ endt som for^{ne} godemennndz dom bemeller och jndholler, och ey eller endt nu vedt ther anditt om att sige, endt som wy meth for^{ne} gode menndt och dommere tilforne dømppt och sagt haffuer, saa att for^{ne} Jesper Daa pa sin hustruis vegne bør att niude, bruge och beholde Varstgaardt och guotz, gantske och altht, ephther Tord Rodz²² breffs liudelße, som hand hans moder²³ och

medtarffuinge beseglitt haffuer. Sameledis eptherthj for^{ne} Jesper Daa nu haffuer beuist sig att haffue laditt tilbiude for^{ne} Morthenn Roedt samme Varstgaard²⁴ och icke thenn tha haffuer villitt annamme wdenn epther slig vilkor, som handt haffuer sielff forgiffuitt,²⁵ och som for^{uit} staar, och Jesper Daa tha haffuer en andenn samme gaardt stedt²⁶ och fest thenn att skulle besidde, som er Morthenn Roedz søstersønn,²⁷ kunde the ther vdj icki kiende hanns vlempe, menn om thenn Morthenn Roedz beskylding, att samme gaardt skulle vere forfaldenn och egindommenn forarget²⁸ att uere, tha eptherthj samme forleningsbreff icke formeller thett aff slig beskylding och aarsag att skull vere forbrøtt och for korth,²⁹ viste wy inthet paa thenn tiidt att kunde ther om sige, førendt samme gaardt epther frue Annis dødt vaxerer³⁰ och ledigh bliffuer. Findes ther tha nogenn beuislig brøst, anthenn hous gaarden eller egindomitt, som borde att omtalis,³¹ tha gaa ther om saa mөгitt, som retth kandt findis.

Jn cuius rej testimonium &c.³²

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (2) Se 199.24. – (3) Se 214.5. – (4) Niels Brun til Kongstedlund og Refsnæs. – (5) Jørgen Høeg (Banner) (d. 1589) til Klarupgård og Keldgård. – (6) Se 214.4. – (7) Morten Roed (d. 1558 som slægtens sidste mand) til Vårst. Om ham se Jyske Saml. 2. rk. III (1891–93).459ff. – (8) Den tidl. hovedgård Vårst i Ginderup s., Fleskum h. – (9) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (10) Jesper Daa (d. 1562) til Enggård (nuv. Gyldensteen). – (11) Hovedgården Enggård (nuv. Gyldensteen) i Nørre Sandager s., Skovby h. – (12) Anne Andersdatter Friis, datter af Anders Friis (d. omkr. 1512) til Haraldskær og dennes 2. hustru Bodil Christensdatter Steinfeld. Hun var gift 1. gang med Jens Munk (d. 1512) til Visborggård; 2. gang med Tord Roed (d. omkr. 1547) til Vårst, lensmand på Bergenhus, fader til ovenn. Morten Roed, og 3. gang 1554 med ovenn. Jesper Daa (d. 1562) til Enggård (Gyldensteen). – (13) Se 248.21. – (14) Se 248.22. – (15) Fortegnelse (Kalk. III.568a). – (16) Se ovf. note 8. – (17) forsømme, vanrøgte (Kalk. I.691b). – (18) Betydningen usikker. GkS 1140,2° har *giffuett fraa sig*. Betydningen er mulig: henvist. – (19) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (20) ulejlige (Kalk. I.153a). – (21) bebyrde (ib. I.183b). – (22) Tord Roed (d. omkr. 1547) til Vårst, gift med Anna Andersdatter Friis, jf. ovf. note 12, og fader til sagsøgeren Morten Roed. Om Tord Roed se Jyske Saml. 2. rk. III (1891–93).458. – (23) Stedmoder, Anna Andersdatter Friis. – (24) Ifl. Klavs Gjørding i Jyske Saml. 2. rk. III.458 fik Morten Roed gården tilbudt „på rimelige vilkår“. – (25) foreskrevet (Kalk. III.617a bet.2). – (26) fæstet (Kalk. IV.193b bet.8); forb. *stedt och fest* var alm. i datidens sprog. – (27) Thomas Kruse (d. før 1566), søn af Enevold Kruse til Vingegård og Maren Roed. Stamtavlen i Jyske Saml. 2. rk. III.453 er ikke rigtig, se DAA 1911.299. – (28) ødelagt, forringet (Kalk. I.590b bet.1). – (29) *være for korth*: være sket uret (Kalk. III.600b bet.4). – (30) ∅: *vakere*: stå (være) ledig; fejlskrivning med *x* for *c* eller *k* forekom hyppigt i datiden. Kalk. har ikke vb. *vakere* (præt. *vaxerede*), og eksemplerne i Ods XXVI på *vakant* er fra 1700-tallet, jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist. III. 373, jf. 362. Ordet findes imidlertid allerede i slutn. af 15. årh., jf. rettertingsdom 11. juni 1596, der citerer et brev fra 1498, „liudende hannom . . . at haffue forlentt her Niells Erick-

Benn met Uor Frue vicari, som *vaxerede* effther Thidkes dødt" (HDDomb. 1595–99 fol. 123^v; jf. Rep. 2. rk. V nr. 8556, Secher, Rettertingsdomme I.80; sidstnævnte sted stavemåden *vacerede*). Ordet må ikke forveksles med *vaxere*, jf. Kalk. IV.761a, der bet.: vandre om(kring), vist af *vagre*: vanke om(kring) (ib.719b). – (31) tale indbyrdes om (Kalk. III. 319b). – (32) Se 216.21.

253

Viborg landsting 1558 uden dag

En bestemmelse i et 52 år gammelt pantebrev, at det fra debtors side skulle være uopsigeligt i panthaverens, hans hustrus og deres børns levetid,¹ fandtes kun at binde udstederne af pantebrevet, men ikke deres arvinger, da bestemmelser om usædvanligt langt åremål efter tidligere domme var kendt ugyldig,² og da det var frit jordegods, som panthaveren ikke måtte købe eller pante.³

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 13 (findes yderligere i 31 hss.⁴).

Litt.: Matzen, Panterettens Hist.393 noten.

Overskrift: Enn dom, att wfrie mandt maa ey kiøbe eller pantte friit jordegutz.

Erich Schram,⁵ Axell Jull,⁶ Jffuer Krabe,⁷ Niels Jull,⁸ Anders Chrestenßenn⁹ och Peder Schriffuer¹⁰ dømt haffuer aar Mdlvii emellom Chrestenn Sørenßenn,¹¹ fougitt y Dueholm closter¹² y Morsse,¹³ och Michell Kaas,¹⁴ borger wdj Nyekiøbingh, for en pantt och panttbreff, som Niels Jenßen Lombye¹⁵ wdt giffuitt haffuer aar Mdiij, huilckit panttbreff bemeller paa enn gaardt y Synderherrett¹⁶ y Ørdingbye,¹⁷ som enn vedtt naffn Chrestenn Jennßenn och hans hustrue, Gyde Michelsdatther, paa hundritt marck giort haffuer, saa the samme gaardt beggie thieris lyffs tiidt oc begis thieris børns tiidt wløst skulle niude, oc sidenn huem thenn wille jndløße aff thieris arffuinge for for^{ne} hundritt marck, som tha gienge var.¹⁸

Tha er ther saa pasagt for rette, att ephtherhj for^{ne} panttbreff finndis wedt lij aar sidenn att uere giort och vdgangenn paa slig langt och wuonlig aarssmale, som bemelles y samme panttbreff paa Chresten Jennßenn, hans hustrue och thieris børnn samme gaardt waffløst att skulle niude, saa och ephtherhj samme gaarde er thenom panttsatth, som icki war møndigh thenom medt skiøde atth motthe anamme ephther lougenn,¹⁹ kunde the ephther slig leglighedt och lang aarssmale saa och ephther the domme, ther tilforne²⁰ och y andre retthergangh om slig aarssmale wdgangenn er, saa och ephtherhj ufrie mandt icki maa kiøbe eller pantte, ey eller fritt guotz att maa beholle, jche kiende samme panttbreff wiider och lenger magt att maae haffue enndt som then-

nom, ther samme panttbreff wdgifuit haffuer, er dødt och affgangen och ey thieris arffuinge till hinder att komme, nar the løßer samme guotz igienn loughlig att indfri for slig summa peninge, som panttbreffuit paaliuder och jndholler, och ther fore samme aarsmale epther slig leglighedt icki att maa hindre Niels Lange²¹ for, huis tilgangh²² handt kandt till samme gaardt hafue medt retthe.

Datum vt supra &c.

(1) Om panthaverens interesse i at lade kapitalen henstå se Matzen, Panterettens Hist. 392ff. – (2) En rettertingsdom 5. april 1537 (GdD II.11; KRD I.45f.) udtalte, „att epther then ordinanse oc skickelse, som wor kiere herre fadher ther paa giort haffuer, att ingen byndergodtz maa saa wdsettes tiill paantt paa aarssmaale, tha bør“ &c. Den i dommen nævnte ordinans af Frederik I kendes ikke. Jf. også den i rettertingsdom 1546 (GdD I.89) nævnte dom af kgl. kommissarier af 1543 (och ey the aarssmaall, samme panthebreffue bemeler, att komme thennom tiill forhyndring uti nogle maadhe). Jf. Matzen, Panterettens Hist.393 note 4. – (3) At ingen ufri måtte købe eller pante frit jordegods var bestemt i reces 30. oktober 1536 (SGL IV.169), reces 6. december 1547, § 22, stk. 1 (ib.227) og reces 13. december 1558 § 38 (CCD I.31), jf. også Fyns Vedtægt 1547 § 17 (Krag og Stephanus II.203). – (4) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (5) Se 199.24. – (6) Se 214.5. – (7) Se 202.4. – (8) Se 215.18. – (9) Anders Christensen Sandberg (d. 1567) til Kvelstrup, Løjstrup og Isgård. – (10) Se 214.4. – (11) Jf. Dueholms Dipl.131. Han synes at give møde for rigsråd Niels Lange til Kærgård, der var forlenet med Dueholm kloster, se dommens slutning, hvor hans navn er nævnt. – (12) Dueholm johanniterkloster i Nykøbing Mors; det blev 17. juni 1539 (Dueholms Dipl.194) bortforlenet til rigsråd Niels Lange til Kærgård med forpligtelse til at underholde prioren og de tilbageblevne johanniterbrødre. – (13) Mors. – (14) Lund UB J 14 nr. 7 har *Kolßenn*. – (15) Navnet *Lombye* er udeladt i de fleste hss., i andre hss. er navnet *Bemøye* (f. eks. GkS 1134,2°), der muligt er fejlskrift for *Bomøve*. Flere medlemmer af slægten Bomøve (= Lange/Munk; våben: 3 roser) har givet gods til Dueholm kloster, se DAA 1901.243 og Dueholms Dipl. 52, 81, 91, 96, 141, 142. – (16) Morsø sønder h. – (17) Landsbyen Ørding i Ørding s., Morsø sønder h. – (18) Pant skulle indløses med sådan mønt, der var gangbar, da pantet blev stiftet, jf. de to rettertingsdomme 8. juni 1539 (I nr. 91 og 92; GdD II.90f. og I.51). – (19) Se ovf. note 3. – (20) Se ovf. note 2. – (21) Se 199.22. Jf. ovf. note 11 og 12. – (22) Adkomst (Kalk. IV. 358b bet.2 in fine).

254

Viborg landsting 1558 uden dag

En mand fandtes at have opfordret til oprør og ulydighed mod en lensmands foged. Han blev derfor under påberåbelse af bøndernes forpligtelse efter skipper Clements fejde, gårdsretten og JJs fortale dømt fra livet.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 15 (findes yderligere i 33 hss.¹).

Reg.: 1665.

Tryk: GdD I.256ff. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).

Litt.: Matzen, Offentlig Ret III.22, 147; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940). 180; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52 note 93.

Overskrift: En dom, att huo, som sigh forbinder,² fiire eller fliere, och findis oprørske, skall straffis paa thieris halße.

Erich Schram,³ Axell Jull,⁴ landomere vdj Nøriuttlanndt, och Per Schriffuer⁵ aar Mdlviiij paa Wiburg lannzting dømpt haffuer emellom erlig och velbyrdig mandt Otthe Brade⁶ till Knudstrup⁷ och Bertill Hanßenn y Mielholtt;⁸ och berette for^{ne} Otthe Brade, hurledis Knudt Gyldenstierne⁹ och handt nogenn tiidt sidenn forledenn hagde fangett kon: majts: befalling¹⁰ att skulle reigße offuer till VendsøBill stigt¹¹ ther at giffue almuenn tilkiende Hans Naades miening om thenn skick¹¹ och ordning, Hans Naade hagde laditt vdгаа till Hans Naades leensmenndt om giesterij, skoffsuin och anditt,¹³ hurledes ther om hollis skulle, och almuenn samme handell¹⁴ och skick icke rettelig hagde forstaaitt. Tha er for^{ne} Knudt Gyldenstierne och Otthe Brade kommenn wdj forfaringh noget Hundzlunds closters¹⁵ thiennere att haffue sig wdj modtwilighet beuist emodt Erich Podbusk,¹⁶ leensmandt till for^{ne} closter, hans fougitt, och for^{ne} Bertill Hanßenn besynderlig, som skull haffue stungit sit spiudt y jordenn och giort annschreg,¹⁷ att huem, som wille hanom epher følge, skulle legge en haandt paa samme spiudt. Tha er for^{ne} Knudt Gyldenstierne och Otthe Brade epher slig leglighett regzede till samme tingh¹⁸ och sport om for^{ne} karll. Tha er handt bleffuenn thennum foruiist.¹⁹ Tha epherthj handt sig haffuer willit vndthollitt,²⁰ tha haffuer the hanom paa tagitt²¹ och till borgenn budditt, och ey the kunde fange borgenn for hanom.

Tha er ther saa bleffuin paasagt for rette, att epherthj forbemelte Otthe Brade haffuer epher kon: majst: schriffuelße²² for^{ne} Bertill Hanßenn till landzting hiidt ført, at for^{ne} kon: majst: schriffuelße bemeller for^{ne} gode-mendt²³ Knudt Gyldennstierne och Otthe Brade epher then forfaringh²⁴ och kundskab, the eblant almuen om for^{ne} Bertill Hanßenn hørt och wdspuort hagde om sadanne hans brøst²⁵ och forsielße, skulle the epher hanns naadis kon: majst: høgmetigheds tilraadt²⁶ same for^{ne} Bertill Hannßenn wdj sadann oprør icke lade bliffue wstraffitt, och Hans Nadis kon: majt: wdj samme schriffuelße befaler hannum hiidt till landz tinget att lade føris och offuer hanom att lade rette, som thett sig bør. Tha epherthj for^{ne} Bertill Hanßenns egenn brøder thieris vindisbyrdt medtfører, thesligeste for^{ne} xxiiij mendz vindisbyrdt bemeller for^{ne} Bertill Hanßenn samme spiudt wdj jordenn att haffue stuckitt, och the sig alle vnndskyller icki att wille were hanom ther vdindenn

følligagtig, huor aff er att forstannde, hanom att wille almuenn affuende²⁷ fraa²⁸ thieris rette wdgyfftt²⁹ och hörßomheth³⁰ emodt thieris herschab och øffrighedt att beuiße, thesligeste ephther thenn forplictillßebreff och forsegling, som thenn mienige bønder och almue aff the herritt, som wprørske var wdj skiper Clemitz³¹ tiidt, att the aff kon: majt: motte thenn tiidt benaadis thieris lyff, ære och guotz och motte were bespartt och forschaanit, haffuer the sig forpligthet, att ther som nogenn oprør oc forsamblingh eller nogenn sadann whørßomhedt emodt thieris koning oc herre fandes huos nogin thennom ephther thenn dagh, skulle the, som sadann oprør och whørßomhedt huos findes, haffue forbrøtt thieris lyff och gotz, ephther som thieris herritz breff vnder thieris herritz jndzegill ydermiere forklarer och wduißer,³² sameledes ephtherthi gaardzretthen bemeller,³³ som och saa medt sig fører enn huer adelsmandt giffuenn att uere, att huo som sig tilhobe forbinder³⁴ medt radinschab,³⁵ threj eller flere saa jndbyrdis, att huer skall andenn hielpe, och kongins rett forkrenckis och verste³⁶ will vide,²⁷ saa och ephtherthj vor danske loug³⁸ hinndis begyndelße och fortale jndholler,³⁹ konger och høffdinge y landitt thieris embitt att uere att lade wgiernings mendt straffe, ther ey will redis,⁴⁰ y sit lanndt och thennom icke leffue lade, som begyndere⁴¹ er till skade oc forderffuelße, tha ephtherthj for^{ne} Bertill Hanßenn sig wdj saa maade som for^{uit} stander emodt samme artichler forseett, bøndernis och almuens egenn forpligt, haandfestningenn⁴² saa och lougzenns artichler, finde wy sadann hanns gierning oprørsche att uere och ther fore sin lyff och halss atth haffue forbrøth.

Datum vt supra.

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (2) slutter sig sammen, rotter sig sammen (Kalk. I.595a). Udtrykket findes i den gamle gårdsret § 16: *hwo som forbynder sich* (SGL V.33). – (3) Se 199.24. – (4) Se 214.5. – (5) Se 214.4. – (6) Se 222.4. – (7) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Kågeröds s., Luggude härad, Malmöhus län. – (8) Landsbyen Melholt i Aså-Melholt s., Dronninglund h. – (9) Den tidl. biskop Knud Henriksen Gyldenstjerne (d. 1560) til Ågård, lensmand på Ørum slot og på Vestervig kloster. – (10) 18. november 1557 (Kanc. Br.). Jf. Hist. Tidsskr. 1. rk. II (1841).84. – (11) Vendelbo stift (tidl. også kaldt Børglum stift). Ved kongebrev 3. december 1553 (Rørdam, Kirkelove I. 367f.) pålagdes det biskoppen af Vendsyssel at tage bolig i Ålborg, og ved kongebrev 29. september 1554 (ib.387f.) bestemtes, at Ålborg købstad, der hidtil havde hørt til Viborg stift, skulle høre under Vendsyssel stift, og derefter blev Ålborg stift den almindelige betegnelse for stiftet. Jf. Matzen og Timm. 138. – (12) Bestemmelse, ordning (Kalk. III.786b bet.4). – (13) Fdg. 2. juni 1557 om len og lensmænd (Krag og Stephanius 261ff.; tekstrettelser hertil i Kanc. Br. 1556–60.107 note 2). Jf. Hist. Tidsskr. 1. rk. I (1841).84ff. – (14) Sag (Kalk. V.413b). – (15) Hundslund kloster (nuv. Dronninglund) i Dronninglund s. og h. Opr. et benediktiner nonnekloster; efter sækulariseringen ved reformationen bortforle-

nedes det til adelige mod at underholde de tilbageblevne klosterjomfruer, der nævnes endnu i 1581. S. å. blev klosteret bortmageskiftet, og 1676 blev det tilskødet dronning Charlotte Amalie og kaldtes derefter Dronninggården el. Dronninglund. Hundslund kloster blev under Grevens Fejde erobret af skipper Clements folk, og en bonde blev forlenet dermed, jf. C. Paludan-Müller, Grevens Feide I (1853/1971).259. – (16) Erik Podebusk (d. 1559); 1549 kongens fodermarsk, 1554–59 forlenet med Hundslund kloster, 1559 rigsråd. Se rettertingsdom 18. august 1558 (GdD II.226ff.) om bøndernes klager over Erik Podebusk. – (17) Anskrig: udråb (Kalk. V.42b; OdS I.694 bet.1). – (18) Formentlig Hundslunds birketing. – (19) anvist, påvist (Kalk. I.746b bet.2). – (20) flygtet (Kalk. IV.671a bet.2b). – (21) *paa thage*: (på)gribe (Kalk. III.544b bet.2). – (22) Ved kgl. åb. br. 29. november 1557 (Kanc. Br.) til bønderne i Vendsyssel stift, hvor Knud Gyldenstjerne og Otte Brahe havde fuldmagt til at forhandle med dem i anledning af deres klager over nye pålæg, som de mente, de var blevet besværet med ved fdg. 2. juni 1557 (se ovf. note 12). De ulydige truedes heri med straf. – (23) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (24) Erfaring, kundskab, kendskab (Kalk. I.625b bet.3). – (25) Skade (Kalk. I.270b). – (26) Råd, pålæg (Kalk. IV.275b). GkS 1137,2° har *tillbudt*. – (27) hindre, afholde (Kalk. I.36a). – (28) Herefter har forlægget formentlig ved fejlskrift *for*. – (29) Afgift (Kalk. IV.558b bet.1). – (30) Lydighed (Kalk. II.358a). – (31) „Skipper“ Clement (Klemens Andersen) (d. 1536), den jyske folkefører, der rejste jyderne for Christian II's sag, og som hurtigt blev herre i Vendsyssel, hvorefter rejsningen bredte sig over Jylland og omfattede i alt 49 herreder. Skipper Clement blev taget til fange december 1534 og henrettet i Viborg 9. september 1536. – (32) Efter at skipper Clements oprør i Jylland var knust, blev der i i alt 49 jyske herreder udstedt breve af herredsfogden og nogle af herredsmændene på de øvriges vegne, hvori bønderne erkendte sig skyldig i oprør, fordi de havde brudt den ed, de svor Christian III ved hyldningen i Horsens (19. august 1534). De måtte afstå deres ejendomme til kronen, medmindre den enkelte kunne bevise sin uskyldighed eller kunne købe sin gård tilbage fra kronen. Livet kunne de tilkøbe sig ved den såkaldte „halsløsning“, hvorom der skulle optinges med dertil beskikkede adelsmænd („... i saa maade vor Hals igien at løse“). Endvidere skulle de betale sølv, penge og andet og forpligtede sig til at udlevere hovedmændene („de ypperste Begyndere oc Capitener“) i oprørsbevægelsen og til under livsstraf aldrig „at anhegne eller tilfalde nogen Vdending eller Indlending ... med Raad eller Gierning, hemmelig eller aabenbare, at giøre eller samtycke noget Opløb [ɔ: oprør] eller Forsamling [ɔ: opstand] imod hans Naade Kongl. Majst. eller nogen wor Herskaff oc rette Øffrighed“. En formular til et sådant herredsbrev findes hos Huitfeldt II.1433. – (33) Den gamle gårdsret bestemte i § 16: Hwo som forbynder sich met radeth raad [varr.radskap, rothascap], fyre eller fæm eller flere sambarthes [ɔ: indbyrdes], ath huær scal annen hielpæ, so ath [wor] ræth krynktes eller mynskæs, wær so man, som then, worth wærste vil vidhe, oc komme aldrich for wore øghen (SGL V.33). Jf. Frederik II's gårdsret 9. maj 1562 § 46 (CCD I.197). – (34) Se ovf. note 2. – (35) Sammenrottelse (Kalk. II.645b, jf. 611a). GdD I.258 har *raaden raad*, den gamle gårdsret § 16 *radeth raad* (m. varr. *radskap*, *rothascap*), se SGL V.33. – (36) Skade (Kalk. IV.1919a). – (37) *vide*: tænke el. arbejde på (Kalk. IV.806b bet.3). Jf. den gamle gårdsret § 16 in fine: *worth wærste vil vidhe*. – (38) Om denne bet. for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.52 – (39) Jf. Jls fortale: Thet ær konungs æmboth oc høfthings thær i land ær at gømæ dóm oc ... latæ illæ men thær ey wilæ rætæs i hans land ey lifuæ (DgL II.9f.). – (40) *rætæs*: forbedre sig (Verner Dahlerup.53). – (41) Ophavsmand (Kalk. I.132b). – (42) Usikkert hvortil der sigtes; muligt til § 6 el. § 12 i Christian III's hdf. 30. oktober 1536 (DKH (= GAA V).84, 88) eller § 2 i Erik Glippings såkaldte hdf. af 29. juli 1282 (DdR. 76, 82, 85, 87, 91, 96, 100).

255 Viborg landsting 1558 uden dag

En mand var af sandemænd fundet skyldig i drab på en mand, der var fundet død i en skov. Desuden havde nævninger kendt ham skyldig i åråd.¹ For dette sidste frifandtes han, da det ikke var bevist, at han havde overfaldet den dræbte på de steder og på den i loven omhandlede måde, og da det større edsbevis efter loven hindrer det mindre.²

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 38 (findes yderligere i 31 hss.³).

Reg.: 1666.

Tryk: GdD I.258f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1202,2°).

Litt.: Stemann, Retshistorie.178 note 3; Matzen, Offentlig Ret III.43; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).180.

Overskrift: Enn dom, att mandt icki maae sueris bode mandødt och aaradt offuer for ett drab, ephtherthj then store logh fortager then minndre.

Enn dom, Axell Jull,⁴ Peder Schriffuer⁵ dømppt haffuer aar [Mdlviiij]⁶ emellom Claus Byg wdj Breelandt,⁷ Las Vere,⁸ Las Broenn⁹ y Kiærbølling¹⁰ och thieris medtbrøder heritzneffninger wdj Thørdilt herritt,¹¹ for the nogenn tiid siden forledenn hagde suorett hans broder, Enuoldt Bygh, aaradt offuer for enn vedt naffn Jens Perßenn, som fandis formørdt¹² att uere wdj Giødzbøll¹³ schoff, och mintte thenom emodt lougenn och icki rett att haffue suoritt. Och berette, huorledis for^{ne} Jens Perßenn skulle uere fundenn dødt wdj for^{ne} Giødzbøll schoff, och sanndmendt haffuer weritt opkreffuitt hans baanemandt att wdlegge. Och the haffuer hans broder, Enuoldt Bygh, samme gierningh paa suoritt, dog handt minte hanom ther wdj wskyldig att uere, och neffninger ther til medt haffuer hanom aaradt offuer suoritt, som handt minte medt wrett och emodt lougenn.

Tha er ther saa paasagt for retthe, att ephtherthj for^{ne} Jens Perßenn er fundenn dødt wdj for^{ne} Giødzbøll skoff och icki er gjort beuisligt, Enuoldt Byg hanom at haffue slagitt paa the stedere eller wdj saa maade, huar lougen bemeller xl marck att følge andre bødder,¹⁴ saa och ephtherthj sandmenndt haffuer Enuoldt Bygh for baanemandt wdlagt och ßuoritt hanom manddødt offuer och paa sinn fredt, och thenn støre rett¹⁵ tager thenn mindre buortt ephther lougen,¹⁶ och neffninge emodt slig leglighedt haffuer Enuoldt Byg aaradt ofuersuoritt, kunde the icki kiende samme thieris eedt att uere gjort och tilgangenn ephther lougenn och bør fordj y the made om aaradt ingenn magt att haffue.

In cuius rej testimonium sigilla nostra &c.¹⁷

(1) Overfald (og delagtighed heri), jf. Kalk. IV.949. Ordet *arath* (*aræthæ*) bet. opr. angreb; sen. indskrænkedes bet. til: forsætligt og forud overlagt svigefuldt overfald, stimandsgering, jf. Molbech, Glossarium I.41, GdD II.17 note 1, III.58 note 1. Ordet anvendtes kun sjældent i 16. årh., jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.248, men genfindes dog endnu i DL 6-12-2 (haver lagt sig i Veje og Lave for hannom til at giøre hannom Skade med Aaraad), jf. JL III.32 (*leghæ laut æth aræth*). Ordet *aræthæ* (overfald) gled sammen med JLs hærværksbestemmelser (*rathæt raath*) og blev til åråd, hvis bet. af fredsbrud efterhånden blev ret dunkel, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.514 note 601. Jf. 254.35. – (2) Jf. JL II.17 in fine: for thy at meræ logh takær e thæn minnæ burt. – (3) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (4) Se 214.5. – (5) Se 214.4. – (6) Forlægget har *Mdlvij*; rettet efter andre hss. – (7) Tør ikke med sikkerhed lokaliseres. Det er nærliggende at antage, at der er tale om en lokalitet i Tørrild h., og det kunne måske tænkes, at *Breelandt* er fejlskrift for *Bredsten* eller *Bredstenlund* i Bredsten s., Tørrild h. Mindre sandsynligt er det vel, at der skulle være tale om den fjerntliggende landsby *Brødland* i Hammer s., Kær h. (ved Horsens). NkS 836b,2° og Thott 1201,2° har navneformen *Byelund* (GdD I.258), GkS 1137,2° *Bylandt*, men heller ikke disse navneformer giver sikker vejledning. Måske(?) er der tale om landsbyen *Bøllund* (1512: *Bylund*) i Give s., Nørvang h., der er naboherred til Tørrild h. – (8) GkS 1137,2° har *Were*, NkS 836b,2° og Thott 1201,2° har *Bierge* (GdD I.238). – (9) Andre hss. har *Brun*, der i ældre tid ofte skreves *Broen*. – (10) Landsbyen *Kærbølling* i Bredsten s., Tørrild h. – (11) Tørrild h. – (12) myrdet (Kalk. I.671a). – (13) Landsbyen *Gødsbøl* i Lindeballe s., Tørrild h. – (14) Jf. JL III.22, der er kilde til bestemmelsen i DL 6-12-2. – (15) *rett* bet. her: ed (Kalk. III.586a bet.4), svarende til *logh* (edsbevis) i JL III.17. – (16) JL II.17 in fine. – (17) Se 216.21.

256

Viborg landsting 1558 uden dag

Nogle bevæbnede folk, der havde jaget en adelsdames tjenere fra deres arbejde på marken på trods af kongens beskærmelsesbrev for hende og hendes folk, dømtes i kongens og deres husbonds nåde og unåde. Ved herredstinget var de pågældende fundet skyldig i husfred, men frifandtes af landstinget herfor, da adelsdamen ikke havde bygget eller tjældet, ikke havde opholdt sig der og ej heller havde sit gods dér, hvor tjenerne blev overfaldet. Herredsfogden skulle efter recessen stå til rette for sin urigtige dom.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 93 (findes yderligere i 28 hss.¹).

Litt.: V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1870).90.

Overskrift: Enn dom, att huo, som sig forsambler och offuerfalder nogen adelspersons folck, er dømppt wdj ko: m: naade oc wnade.

Enn dom aff landtzting aar Mdlviij emellom Niels Skiell² paa frue Karine Skielsdatters³ vegne och hiøne mendt,⁴ for the skull haffue giort forsampling⁵ emodt hinder, huilckenn dom Erich Skram,⁶ Axell Jull⁷ och Per Schriffuer⁸ dømppt haffuer och haffuer saa paasagt for rette, at ephtherthj nu er giort be-

uisligt Niels Jffuerßenn, Peder Nielßenn medt thieris medtfølger for^{ne} hiøne-
menndt att haffue for^{ne} frue Karine Skielsdatters folck medt wabenn och we-
rie foriagitt och offuerfalditt fraa hinndis arbeidt och bestillingh och haffuer
sig wdj sa mader medt samling⁹ och whørßomhett¹⁰ beuist, bode emodt kongl.
majts. beskermilße breff,¹¹ som till herritzting och landsting offuer hinde och
hindis folck forkyndt er,¹² och wdenn all louglig forfølling haffuer sig sielff
wdj saa made rett tagit och icki talet thenom till rette, tha kunde the icki and-
ditt kiende, endt thenom ther fore at uere faldenn till for^{ne} frue Karine Skiels-
datter och bør wdj høgbemeldt kon: majts:, wor aller nadigste herris, och thie-
ris herskabs nade och vnade¹³ att uere. Menn om thenn hussfredt wiste the
icki anditt nu att sige, endt epherthj¹⁴ for^{ne} frue Karine icki hagde ther bug-
gitt eller thiellitt,¹⁵ ey heller sig och sitt gotz wdj ført, som for^{ne} Simenn Niel-
ßenn och Jens Perßenn hindes folch wførmitt¹⁶ hagde, och neffninger dog haf-
fuer thenom ther fore hussfredt offuersuoritt, tha wiste the icki thet att haf-
fue hagt saa louglig gienge, som thet sigh buorde, och samme thieris eedt
fordj att uere, som thenn wsuoritt war, och ingenn till skade att komme, saa
och epherthj herritzfougden haffuer slig wlouglig lougmodell¹⁷ foruiist,¹⁸ tha
haffuer handt ther medt giort wrett och bør att staa till rette epher kon: majts:
receßis liudelße.¹⁹

Datum vt supra.

(1) I hs. RA V B 18 er dommen kun indført i registeret. – (2) Se 251.7. – (3) Karen Hans-
datter Skeel, søster til Niels Skeel. Ifl. DAA 1901.413 blev hun gift med Henrik von der
Wisch, men ses ikke opført i stamtavlen over denne slægt i DAA 1931 II.69ff. Ifl. V. S.
Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1870).90, jf. supplementet (1882), blev Karen Skeel
gift med Christen Maltesen Viffert (d. 1592) til Albæk (i Suldrup s., Hornum h.); ifl.
DAA 1901 var denne sidste gift med Karen Pedersdatter Skeel. – (4) GkS 1141,2°, NkS
844,2° og Thott 1201,2° har *hønne mendt*, NkS 835c,2°, NkS 838,2° og NkS 843,2° *Høne
men(n)dt*, Add 151,2° har *siønnsmenndt*, Lund UB J 14 har *haffuer medt* og *haffuer
mendt*. Der er måske(?) tale om mænd fra Høns i Brøns s., Hviding h. Her lå opr. vest
for landsbyen Haverslev en hovedgård, der siges at være bortskyllet af havet. Ifl. K.
Aagaard, Beskrivelse over Tørning Lehn (1815).238 taltes der endnu da om de beboere
„ude paa Høns“, jf. Sønderjyske Stednavne, udg. af Stednavneudvalget, III, Tønder Amt
(1933).161, jf. 153. Muligt kunne der også være tale om beboere i landsbyen Hønning i
Arrild s., Hviding h. Da slægten Skeel vist ejede gods her (Ulleruplund), er den sidste an-
tagelse måske den mest nærliggende. V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1870).91
nævner, at fru Karen Skeel havde Ullerup på Mors (Galtrup s., Morsø nørre h.), men dette
er vist en forveksling med Ullerup i Skærbæk s. (nabosogn til Arrild) i Hviding h. – (5)
Opløb, opstand, sammenstimlen (Kalk. I.688b bet.3) – (6) Se 199.24. – (7) Se 214.5. – (8)
Se 214.4. – (9) Sammenrottelse, oprørsk forbindelse (Kalk. III.674b bet.3). Jf. JL III.22
samnæth. – (10) Ulydighed (Kalk. IV.629a). – (11) Kendes ikke. – (12) Beskærmelsesbreve
skulle læses på herreds- og landsting, jf. Christian IIIs hdf. 30. oktober 1536 § 48 (DKH

(= GAA V).89). – (13) Denne formulering anvendtes ikke blot, hvor der forelå en overtrædelse af en kgl. (speciel el. generel) befaling, men også i tilfælde, hvor domstolen enten fandt, at der burde idømmes straf, skønt ingen straf var hjemlet i lovgivningen, eller at der efter omstændighederne burde idømmes en strengere straf end den i loven foreskrevne. – (14) *endt eptherthj* gentaget i forlægget. – (15) tjældet: forsynet med teltdug el. rejst et telt (Od5 XXIV.53 bet.1&2), af gl. *tiel(d)*, æda. *tiald*: telt. Jf. JL II.31: Hwilkt mansz hws ær: Hworæ sum man bothæs for antugh mz tiald æth mz gryft æth mz risbothæ oc hauær thæræ i førth sik sialf oc sinæ costæ. – (16) forurettet (Kalk. IV.621a). – (17) Rettergang (Kalk. II.728b bet.1). – (18) udvist (Kalk. I.746b bet.2). – (19) Reces 24. august 1537 § 18, reces 6. december 1547 § 7, jf. reces 13. december 1558 § 9.

257

Viborg landsting 1558 uden dag

Den indsigelse, at modparten som fordelt¹ var procesinhabil, kunne ikke gøres gældende, efter at den anden part tidligere under sagen havde anset ham for habil, vidende om, at han var fordelt.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 68 (findes yderligere i 28 hss.²).

Overskrift: Enn dom, att mandt icki medt dielsbreff³ kandt tilbagedriffue thet logmoll,⁴ som gangit er, om dielsbreff icki tha tilstede eller paaskodt.⁵

Erich Schram,⁶ Axell Jull,⁷ Peder Schriffuer⁸ dømppt haffuer aar Mdlviii emellom Sørin Nielßenn y Tapstrup⁹ och Christenn Anderßenn for lougmoll, handt inden tingitt hagde brugt oc hans hustrue medt kierckeneffn¹⁰ forfuldt. Thesligeste domme, forhuerffuitt ther handt war dieltt¹¹ och loughforuon denn¹² och thet beuiste medt tingswinde aff Viborig byetingh.

Tha er ther saa wort paa sagt for retthe, at eptherthj thett finndis wedt enn halff aar sidenn och miere, siden for^{ne} Chrestenn Anderßenn haffuer for^{ne} Søren Nielßenns hustrue annclagitt, och Søren Nielßenn tha sielff haffuer jndgoitt¹³ kierckeneffn offuer hans hustrue medt for^{ne} Chresten Anderßenn och icke haffuer sig ther fraa for hans vmøndighedt¹⁴ vndtslagitt,¹⁵ saa och eptherthj handt haffuer kiendt Christenn Anderßenn møndigh till herritzting och landztingh medt slig rethergangh, och windisbyrdt och dom forhuerffuitt och icki tha haffuer hanom medt noginn dielsmoll¹⁶ affuist eller thenom paaskodt,¹⁷ førindt nu samme sag er bleffuen ordielitt,¹⁸ viste the icke hanom for samme dielsmoll, handt nu paaskiuder, att kunne rygge eller tilbage kalle, huis forføllingh her till dags y samme sagh giort och forhandlitt er.

Jn cuius rej testimonium &c.¹⁹

(1) ∅: ifalden den infamerende tremarksbøde for udeblivelse fra rettergang eller for undladelse af at opfylde en dom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.23 note 2, N. Cohn i Juridisk Tidsskrift III (1917).137, Skautrup, JL.296, Poul Meyer i Bol og By VI (1963).3. Den, der var fordelt, kunne ikke optræde som sagsøger, så længe han ikke havde rettet for sig, kunne heller ikke være mededsmænd, sandemænd, nævning eller vidne, jf. Matzen, Privatret I. 25ff., Offentlig Ret II.7, 51, 81, 96, RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179f). Reces 6. december 1547 § 3, reces 21. december 1551 § 3, reces 13. december 1558 § 17. – (2) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (3) skriftligt vidnesbyrd om retsforfølgning (Kalk. I.347a bet.1). – (4) Søgsmål (Kalk. II.728a–729a). – (5) påberåbt (Kalk. III.542b). I GkS 1134,2° lyder overskriften: Huo, som kiender en møndig vdi en sag oc icke vill det holde, naar sagen er dreffuen, skall ingen mact haffue. – (6) Se 199.24. – (7) Se 214.5. – (8) Se 214.4. – (9) Landsbyen Tapdrup i Tapdrup s., Nørlyng h. – (10) Nævn til pådømmelse af visse kirkelige sager, især trolddom, se JL III.69. Jf. Stemmann, Retshistorie.173, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.513. – (11) dømt (Kalk. I.348a bet.3). – (12) d. s. s. *fordelt*, jf. at den plattyske overs. af Flensborg stadsret (1431) og af JL (omkr. 1400) oversætter *laghsat* (lovsøgt, fordelt) med *vorwunnen*, hvilket sidste ord vandt indpas i dansk retssprog (*forvunden*, *lovforvunden*). – (13) gået med til (Kalk. II.401b bet.2) el. begyndt (ib. bet.3). – (14) æreløshed og procesinhabilitet (Kalk. IV.648a). – (15) *sig ... vndtslagitt*: frigjort sig for, unddraget sig fra (Kalk. IV.674b bet.2b). – (16) Domfældelse (Kalk. I.347b bet.2). – (17) Se ovf. note 5. – (18) dømt, afgjort (Kalk. III.381b). – (19) Se 216.21.

258

Viborg landsting 1558 uden dag

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorefter en ejendom fandtes tidligere at være tilskødet en anden, hvorfor dennes brug af jorden var lovlig.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 60 (findes yderligere i 30 hss.¹).

Overskrift: Enn dom emellom mester Hans Suaning och Jørgen y Rißum om nogit seedt, som wor brugt emodt forbuodt.

Jtem en dom, Erich Schram,² Axel Jull,³ Palli Jull,⁴ Anders Christensen,⁵ Frantz Dyre⁶ och Peder Schriffuer⁷ dømppt haffuer aar [Mdlviiij]⁸ emellom mester Hanns Suaning,⁹ decken¹⁰ y Riibe, paa prouistins vegne offuer Harsøßill¹¹ och Jørgenn Nielßenn y Hierumgaardt¹² och Sørenn Perßenn y Torp¹³ for nogit rogseddt¹⁴ och affgrøde, for^{ne} Jørgenn Nielßenn nogenn tidt siden skull haffue laditt saae, bruge och bierge aff nogin jordt och egindom, som skulle haffue leggitt till Baarbiere¹⁵ kiercke, nordenn Naldehyff¹⁶ och sidenn till adelweyenn,¹⁷ och skulle were emodt kon: majts: forbuodtz breff¹⁸ wdgangitt, att ingenn skulle føre trette paa nogenn thenn jordt och egindom, som mester Caspar Mule¹⁹ hagde wdj forbedring²⁰ och forsuar, førindt handt hagde hanum wdj retthe steffnitt till Hierumherritztingh²¹ och ther dom paa samme jordt forhuerffuitt, och minnte thet wdj lige made emodt kon: majts:

forbuodt att uere giort. Thesligeste hagde y rette steffnit Sørenn Perßenn y Torp, som thenn tiidt saadt y domerstedt och hagde dømpt samme dom, huilckitt handt mintte och emodt slig forbuodt att uere giort.

Tha haffuer the icki wist anditt ther om att sige, endt ephtherthj for^{ne} Jørgenn Nielßenn nu haffuer giort beuisligt medt herritztingsdom, som dømpt och vdgangit er emellom salig Jffuer Jull,²² then tiidt proust offuer Harsøbell, samme jordt och egindom Jørgen Nielßenn att uere tildømpt, huilcken dom som icki endtnu er giort beuisligt att uere ryggitt och jgienn kallit, och samme jordt y sa made haffuer veritt vj for^{ne} Jørgenn Nielßenns besidelße, før endt samme proustj och forsuar er mester Casper Mule tilkommenn och kon: mjs: forbuodt ther om wdgangitt, saa och ephther lennsmandens kundskab,²³ for^{ne} Erick Krabes,²⁴ same jordt att uere Rißums²⁵ tilleggh, sidenn for^{ne} Rißum er komenn vnder kronenn, thesligeste ephther thett tingswindis liudelße, for^{ne} mester Hansis²⁶ buodt sielff haffuer y rette lagt, thet att haffue veritt Niels Schriffuers hustruis, for^{ne} Jørgenn Nielßenns moder, hindis jordt, tha kunde the ephther sligh leglighed och ander Jørgen Nielßenns vindisbiurdt, adkom, laugheffdt och siønsbreff,²⁷ som jndhollis y for^{ne} heritztingsdom, icki kiende hanom samme jordt medt seedt och affgrøde wlouglic att haffue brugt, ey eller kunde finde aarsag eller tilfaldt²⁸ ephther slig leglighedt och vindisbyrdt emodt samme herritztingsdom paa for^{ne} jordt att kunde sige eller thenn mac: teløs att kunne dømme.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra &c.²⁹

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (2) Se 199.24. – (3) Se 214.5. – (4) Palle Juel (d. 1585) til Ulstrup, Pallesbjerg m. v., 1558–82 landsdommer i Nørrejylland. – (5) Se 253.9. – (6) Se 248.8. – (7) Se 214.4. – (8) Forlægget har *Mdlvij*; rettet efter andre hss. – (9) Den sen. historiker Hans Svaning (d. 1584). Han var 1533 blevet magister i Wittenberg, var 1539–41 professor i retorik ved Kbh.s universitet, 1541–52 tugtemester for prins Frederik (sen. kong Frederik II), fik 1546 et kanonikat på livstid i Ribe og 1547 tillige dekanatet ssts. 1553 udnævntes han til Danmarks riges historicus. – (10) Degn, oldn. *djækn*, af græsk *diakonos*, egl. tjener, siden: hjælpepræst el. kapellan. – (11) Provstiet over Harsyssel blev 1508 et prælatur i domkapitlet med rang efter ærkedegn og domdekan, jf. Dahlerup, Sysselprovsti.120. – (12) Hjermgård i Hjerm s. og h. – (13) Landsbyen Torp i Mørborg s., Skodborg h. (der i middelalderen hørte til Harsyssel). – (14) Rugsæd. – (15) Borbjerg kirke i Borbjerg s., Hjerm h. (der i middelalderen hørte til Harsyssel, fra 1. halvdel af 16. årh. til Lundenæs len). – (16) Gården Naldtoft i Borbjerg s., Hjerm h. – (17) Hovedvejen (Kalk. I.5b). – (18) Kendes ikke. – (19) Caspar Mule (d. 1581) (Mule af Odense; våben: en halv hvid ulv), 1553 kannik i Ribe, 1556 domprovst. – (20) Forbeding: værge, forsvar (Kalk. I.593b bet.2). – (21) Hjerm herredsting. – (22) Magister Iver Kjeldsen Juel (d. 1556), fra 1526 domprovst i Ribe og provst i Harsyssels provsti. – (23) Vidnesbyrd (Kalk. II.658b bet.3). – (24) Se 203.27. – (25) Landsbyen Risum i Borbjerg s., Hjerm h. –

(26) ɔ: Hans Svaning. – (27) Skriftligt vidnesbyrd om et foretaget syn (Kalk. III.738b). – (28) Anledning, lejlighed (Kalk. IV.353a bet.4). – (29) Se 216.21.

259 Viborg landsting 1558 uden dag

Landstinget dømmer, at degnen i Gudum og Lille Vorde sogne har krav på den sædvanlige ydelse af sognefolket.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 66 (findes yderligere i 28 hss.¹).

Overskrift: Enn dom om lannddz sogne degne thieris rintte.

Enn dom, Axell Jull,² Palli Jull,³ Peder Kruße⁴ oc Peder Schriffuer⁵ dømp^t haffuer aar Mdlviiij⁶ emellom Niels Jacobßenn, sogen degenn⁷ till Lille Vorde⁸ och Guddom⁹ sogne y Fleskumherritt,¹⁰ och alle for^{ne} sogne mendt y for^{ne} sogne wdj erlig, hederlig och høglerdt¹¹ mandtz, mester Kieldt Jull,¹² superintendens offuer Wiburg stigt, hans neruerilße, och beskyldte for^{ne} degin thenum, att the hanom slig wonnlig¹³ rentte¹⁴ forholder och icki will hannom for sin thienist belønne och thet wdgifffue, som thenom medt rette bør. Och berette, huorledis stormectigste høgborne fyrste och herre, høgloglig jhuffkomst, hanns nadis ordinantz¹⁵ skulle hanom tilholde vonlig deginn rennte aff samme sogner att skull vdgiffuis, huilckett for^{ne} mester Kieldt her idag medt samme ordinantz om religionenn beuist haffuer. Sogne, som ligger nest kiøbstederne att skulle tage degnn aff skolenn och lade thenom faa thenn wonnlig rinnthe till enn hielp atth studere medt, och huer bunde skall giffue degnen, som the aff arildz tiid giffuitt haffuer, som skull were ij skipper¹⁶ kornn aff huer mandt, som handt beuiste medt enn prestmandt wedt naffnn her Claus.¹⁷

Tha er møtt Sørenn Simenßenn y Guddom paa for^{ne} thuinde sognemendz wegne och berette, att sogneprestenn¹⁸ hagde holdt thennom sogne degenn fore,¹⁹ och tha skulle the haffue giffuit hanom for degne rentte enn skippe kornn. Ydermiere berette Sørenn Simenßenn paa for^{ne} tuinde sogne menndtz vegne, att sagenn skull were jndsaat for leensmanden, Otthe Brade,²⁰ och handt skulle haffue giffuitt for suar, att ther som for^{ne} deginn icki wille nøigis medt enn skieppe kornn til lønn, som handt till deginn rentte opbare mett miere, tha motte the tage thennom enn degin, huor the løste.

Tha er ther saa wordenn paa sagt fore retthe, att the icki ephther slig leglighed wiste for^{ne} Niels Jacopßenn samme thue skiper kornn till degen rentte

att kunne fraa dømme, menn for^{ne} sognemenndt pligtig att uere hanom sligh vonlig degen rintte att betale, vdgiffue och fuldtgiøre &c.

Jn cuius rei testimonium &c.²¹

(1) I disse ofte dateret 1559 uden dag. – (2) Se 214.5. – (3) Se 258.4. – (4) Peder Kruse (d. 1562) til Balle, Ryomgård og Kellerup, 1558–62 landsdommer i Nørrejylland. – (5) Se 214.4. – (6) Se note 1. – (7) En *sognedegn* er en fast ansat degn for et sogn (= *sædedegn*) (jf. Kalk. IV.33b) i modsætning til en *løbedegn*: en latinskoleelev fra den nærmeste købstad, der forrettede degnetjenesten i landsbyer, der lå „noget neer kiøbstederne“ (Kirkeordinansen 14. juni 1539, se Rørdam, Kirkelove I.101), hvilket senere ved kongebreve 17. september 1567 og 28. januar 1574 (Rørdam, Kirkelove II.101, 222) bestemtes til „tho mile ner kiøbstederne“. DL 2–15–9 bestemte, at degnene i landsbyerne skulle være bosat i sognene. Jf. Georg Hansen, *Degnen* (1944).11ff. Den under nærv. sag omhandlede degn synes at være løbedegn (skoledegn) fra Ålborg latinskole. Ålborg lå ca. 15 km fra Gudum og hørte dengang under Viborg stift. – (8) Lille Vorde s. i Fleskum h. – (9) Gudum s., Fleskum h. De to sogne var annekterede. – (10) Fleskum h., der indtil 1. december 1922 hørte til Viborg stift, jf. kgl. adg. nr. 480 af 15. november 1922. – (11) *Høj lærer* var titulatur for professorer, doktorer og magistre (Moth i Kalk. II.351a). – (12) Se 249.7. – (13) sædvanlig. – (14) Indtægt, løn (Kalk. III.579a). Kirkeordinansen 14. juni 1539 foreskrev, at sogne-degnene skulle „fange een god tilbørlig wnderholding, som de kunne haffue deris føde oc ophold wdaff“ (Rørdam, Kirkelove I.111), og om løbedegnene hed det, at man skal „lade dennom faa den wonlige rente for enn hielp at studere med“ (ib.101). Riberartiklerne 4. maj 1542 § 15 bestemte, at degnene skulle have boliger, og hver bonde skulle „giffue thennom saa møgit korn, som the haffue giffuit thennom aff arrildz tiidt“ (ib.202). Hvis det ikke var tilstrækkeligt, „tha skulle wore Befallingsmendt ther om forhandle emellom Sognemenden oc Degnene, at Degnene fange en tilbørlig wnderholdingh, saa thet gaar liigeligen tiil paa bode siider“ (ib.). – (15) Kirkeordinansen 14. juni 1539. – (16) Skæpper. – (17) Ifl. Wiberg I.493 var Claus Lauberg sognepræst for Gudum og Lille Vorde menigheder. 1568 hed sognepræsten her Klaus Jensen (KhS 3. rk. V.514). – (18) Se foreg. note. – (19) *holdt thennom . . . fore*: vel: forholdt dem (Kalk. II.260b bet.18b). Om at befolkningen ikke yndede løbedegnene se Georg Hansen, *Degnen* (1944).14ff. – (20) Se 222.4. Om befalingsmandens beføjelse til at forhandle om disse sager se ovf. note 14. Fleskum h. hørte under Ålborghus len, hvor Otte Brahe 1555–67 var lensmand. – (21) Se 216.21.

260 Rettertinget 6. juni 1558 (Nyborg)

*Den, der frivilligt optinger for en sag, kan ikke kræve det erlagte tilbage.*¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.17^r (findes yderligere i 36 hss.²).

Reg.: 1664.

Tryk: GdD I.259f. (efter vidissen i NkS 836b,2° og Thott 1991,4^o).

Litt.: J. E. Larsen.470; Ole Fenger, Fejde og Mandebod.510 note 589.

Vor skickitt fore oß paa wortt rettherting Oluff Skreder wtj Guum³ och berette och klagde, at Peder Holst, slotsfogitt her paa wortt slott Nyboriig, no-genn tiidtt sidenn forledenn beskatitt⁴ hannum vj daller och enn marck dann-ske aff, som hanndt mennte mett wrett icke fore andenn sag, endtt at hanndt kom for skade och slog enn manndt et slag aff nøduernn,⁵ och begerett ther fore at hanndt maatte faa sinne penninge jgienn.

Ther tiill suarett Peder Holst, at for^{ne} Oluff Skreder offuer faldt enn aff wore och kronnenns bynnder wedt naffnn Claus Dore wtj Gumj⁶ och slog hannem wtj sitt annsigtt, saa hanndt bliiffer lytt,⁷ emedenn hanndtt leffuer, och ther fore optingett⁸ Oluff Skreder fyrste ganng for et pundt haffre och ij daller tiill oß och kronnenn, och ther handt thet icke wille wdgiiffue, bleff hanndt ther fore logliigenn fordelt,⁹ bode till herritzting och lanndsting, menn ther hanndt wor fordelt tiill lanndsting, optinget hanndt modt Per Holst paa wore wegne fore iijj dallere och et pundtt haffre, paa thet hanndt maatte kome aff the lauger,¹⁰ hanndt tha wtj wor; och mennte Peder Holst, at eptthertj handt jnnthet hagde giordtt forschreffne Oluff Skreder annditt enndt tallit hannum lougenn tiill, och Oluff Skreder weluilligenn hagde optingett met hannum paa wore wegne, thj hanndt icke wille liide lougenn, eptthertj hun wor hanum for strenng, at hanndt ther wtj jngenn wrett hagde giordtt for^{ne} Oluff Skreder.

Mett flere ordt och talle thenum ther om emellum wore.

Tha eptthertj tiltall, giennsuar, sagens legligheder, och eptthertj for^{ne} Oluff Skreder haffuer weluilligenn, vnødt, wstocket¹¹ och wblockitt¹² optinngett tiil for^{ne} Per Holst paa wore wegne, ther hanndtt tiltallede hanum lougenn, tha haffuer Peder Holst ther wtj jnngenn wrett giordt for^{ne} Oluff Skreder och Peder Holst fore thenne sag quit at were.

Datum Nyboriig, thenn manddag nest eptther synndagenn trinitatis,¹³ wtj wor eiigenn neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahann Friis,¹⁴ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,¹⁵ wor och riigens marsk, her Mogenens Gyllennstierne,¹⁶ riidere, Byrge Trolle,¹⁷ Jørgenn Lycke,¹⁸ Niels Lannge¹⁹ och Peder Bille,²⁰ wore tro menndt och raadtt. 1558.

(1) Jf. Mols herredstings dom 21. oktober 1467 (I nr. 18; Rep. 2. rk. II.2315). Reglen om, at den, der utvunget optinger for en sag, er pligtig at efterkomme, hvad han har lovet, blev optaget i DL 5-1-5, der formelt først blev ophævet ved § 41 i lov nr. 242 af 8. maj 1917 om aftaler. – (2) I disse efter vidisse af Viborg landsting (Erik Skram, Axel Juul og Peder Skriver). – (3) Formentlig landsbyen Gudme i Gudme s. og h. Kolderup-Rosenvinge antager (GdD I.260 note 3), at det skulle være Gudum, men da Gudum er beliggende i

Jylland, må dette være udelukket. NKS 836b,2° har *Gudum*. – (4) aftvunget (Kalk. I.166b). Jf. 238.8. – (5) Nødværge. Om nødværge se 236.1. – (6) vel: Gudme. – (7) tilføjet skade, beskadiget (af *lyde*: tilføje skade) (Kalk. II.856a bet.1). – (8) sluttet forlig ved at love at betale bøder og/eller erstatning (Kalk. III.370b). – (9) idømt den infamerende tremarksbøde for ikke at ville rette for sig. – (10) Lovdage. Ved fordeling skulle den anklagede forfølges med *trende lager*, se KhS 1. rk. VIII.260 (1546), rettertingsdom 18. juni 1558 (GdD II.204f., se note 2 s. 205) og 16. juli 1558 (GdD II.221ff., se 222 note 1), Secher, Vitterlighed.23, 229. – (11) ikke sat i fængsel. Om *stock* se 238.41. – (12) ikke sat i fængsel (egl. i fodblok). Om *block* se 238.42. Forb. *ustokket* og *ublokke*t var (ligesom *stokket* og *blokke*t) alm. i datidens sprog. – (13) Trinitatis søndag var 1558 4. juni. – (14) Se 199.18. – (15) Se 199.19. – (16) Se 204.21. – (17) Se 201.35. – (18) Se 199.7. – (19) Se 199.22. – (20) Se 231.13.

261 Rettertinget 8. juni 1558 (Nyborg)

Byfoged, borgmester og råd samt øvrige domsmænd i Rudkøbing, der uden tilstrækkeligt bevis havde dømt en kvinde til at brændes for trolddom, dømmes til at betale mandebod.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.18^v (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg.: 1564.

Tryk: GdD II.189ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.181 note 1, 271 note 4, 272 note 2, 647 note 1; Sylow, Bevistæori.171; Matzen, Offentlig Ret II.85, 88; sa., Offentlig Ret III.33, 154, 155, 159; Verner Dahlerup, Hexe og Hexeprocesser i Danmark (1888).15; Vilhelm Bang, Hexevæsen og Hexefølgelser, især i Danmark (1895).57; Viggo J. von Holstein-Rathlou i William Sievers, Hekseri og Overtro gennem Tiderne (1942).152; Sv. Cedergren Bech i PolDH VI (1963).195; J. C. Jacobsen.246.

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting Lauretzs Hofftanng, boriger wtj wor kiøbstedt Rudkiøbing paa Lanngelannndt, och seg beklagede, hurledes hanns syster wedt naffnn Giertrudtt Rasmusis nogenn tiidtt siidenn forledenn bleff skylt fore troldom mett wrette och bleff ther offuer brenndtt emodt aldt loff och rett, wskyldeliigenn, och the neffninng, som hinde sore troldom sag offuer, ere felde,³ och the doms menndtt, som hinde dømppte tiill døde, ere til-dømppt at bøde och stannde tiill rette epther wor receßis lydelße.⁴

Och ther paa wtj rette lagde for^{ne} Lauretzs Hofftanng thuennde wore eig-nne dombreffue, som wij mett wortt elskelige raadtt hagde wdgiffuitt paa wort slot Kiøbinghagenn wnnder datum Mdlvij. Thenn fyrste⁵ lydenndis, at ep-thertj neffninng jnngen wittnißbyrdtt hagde fore thennum, at Giertrudt Ras-mußis nogenn tiidtt hagde giordtt nogenn troldom, icke heller wor befunn-

denn mett nogenn troldoms handdell, tha haffue same neffninge suorett wrett och bør ther fore felde att were och stannde tiill rette och bøde eptther lougenn &c. Thenndt anddenn⁶ lydenndis, at huor som nogenn domere aff wranng wnnderuißning eller wanuittighiedt⁷ wdgiffuer nogenn wretferdige dom, tha schall hanndt jgienn giffue thenn, sagenn er annrørenndis, hues beuißeliig skade, kost⁸ och therinnge,⁹ hanndt ther paa giordt och liidt haffuer &c. Tha haffuer borgemester, raadt og byfogitt wtj Rudkiøbing, som dømppte for^{ne} Giertrudt Rasmußis ther wtj forßett thenum och bør ther fore at bøde och stannde tiill rette eptther wor receßis lydelße¹⁰ &c., som same dome ythermere jnndholler och wduißer.

Och beklagett for^{ne} Lauretzs Hofftanng, att the neffninge, som hinnde mett wrette sor troldoms sag paa, haffue icke wdenn huer thenum bõt tre marck tiill sagefaldtt¹¹ tiill hinndes børnn, slegt och wener, och the domsmenndt, som hinde dømppte tiill døde, haffue icke heller andit bødt eller sett¹² modt hinndis fattiige¹³ børnn, slegt och wennere enndt aleniste jgienn-giffuitt thenum thenn kost och thering, the ther paa kostede, ther the finne dom fore thennum, och icke opret thennum hues skade, the ther paa liidt och giordtt haffuer, som theris dom wduißer, och icke heller the byude eller wille giffue thennum andditt; och klagitt for^{ne} Lauretzs Hofftanng, at hanns fattiige syster eptther sliig enn wrett och wranng dom er dødit och aff dage thagenn, och wor ther fore dom begerenndis, huem ther medt rette burde at bøde hanns syster jgienn, anntthenn thenn manndt, som hinde hagde klagitt tiill døde, eller the neffninge, som hinde hagde sorett troldom offuer, eller och the doms menndt, som hinde dømde tiill døde, fore hues skylt hun bleff aff liiffue thagenn.

Ther tiill suarett Jep Druckenn, borgemester i Rudkiøbing, som her tilstede wor, som wor mett at dømme for^{ne} Giertrudt Rasmußis tiill døde, at hanndt och hanns medbrødere domsmenndtt hagde giffuitt for^{ne} Giertrudt Rasmußis slegt och wennere xxxvj dallere fore kost, therinnng och skadegieldtt¹⁴ fore thenn sag och mennte, at the jnntthedt wiidere wore thennum pliigtiige.

Mett flere ordt och talle thenum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, gienßuar, sagenns leigliighedt och eptther wor receßis lydelße, som saa liuder, huor nogenn dommere giffuer nogenn wretferdiige dom wdtt, och thet skier, fore hanndt er icke ret wnnderuist wtj sagenn, eller och saa sagenn er hannum wranngtt forførtt,¹⁵ eller hanndt haffuer giordtt thet aff wanuittighiedt &c., tha skall hanndt jgienn giffue thenn, sagenn er annrørenndis, hues beuißelig skade, kost och therinnng, hanndt ther paa

giordtt och lidtt haffuer &c., och epthertj for^{ne} Giertrudt Rasmuſis epthter for^{ne} borgemesters och raads doms lydelſe er bleffuenn brenndtt dødtt och aff liiffue tagenn, tha er thet hoffuitſagenn, och thenn skade, hun ther offuer liidtt haffuer, och ther fore er for^{ne} borgemester, raadt och byfogitt och saa mannge, som dømde for^{ne} Giertrudt Rasmuſis tiill døde, pliigtig at bøde hinde jgienn som enn christenn quinnde.¹⁶

Datum Nyeborig, thenn onnsdag epthter syndagenn trinitatis,¹⁷ wtj wor eigenn neruerelſe, neruerendes oß elskelige Jahann Friis,¹⁸ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,¹⁹ wor och rigenns marsk, her Mogenns Gyllennstiernn,²⁰ riidere, Byrge Trolle,²¹ Jørgenn Lycke,²² Niels Lannge,²³ Juer Krabbe²⁴ och Peder Bille,²⁵ wore tro menndtt och raadt. 1558.

(1) Jf. rettertingsdom 29. april 1557 (ovf. nr. 237). – (2) Disse er afskrifter efter HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Se rettertingsdom 29. april 1557 (ovf. nr. 237). – (4) Rettertingsdom 30. april 1557 (utr.; se HDDomb. nr. 6 (1549–57) fol.346^r), se 237.2, O. Haack i NTFs 1940.161 og J. C. Jacobsen.243. – (5) Ovf. nr. 237. – (6) Den i note 4 ovf. nævnte dom af 30. april 1557. – (7) Uforstand, ukyndighed (Kalk. IV.742a). – (8) Se 245.10. – (9) Se 245.11. – (10) reces 24. august 1537 § 18, reces 6. december 1547 § 7, jf. reces 13. december 1558 § 9. – (11) Bøde (Kalk. III.661b). – (12) her vel: anvende (OdS XXIII.184 bet.12.4) el. fastsætte, bestemme (ib.188 bet.15), sml. DL 5–14–42 *sette* og *taxere*. – (13) stakkels (Kalk. I.521b bet.2). – (14) Skadeserstatning (Kalk. III.751a). – (15) *forførtt* er particip. af *for(e)føre*: forebringe, berette (Kalk. I.616b). Altså: urigtigt forelagt. – (16) Kolderup-Rosenvinge antager (GdD II.189 note 2), at dommen anvender denne formulering for at undgå udtrykket *mandebod*, der måske ikke passede i det foreliggende tilfælde, hvor der var tale om en kvinde. Mandeboden var mindst 3 gange 18 mark, jf. JL II.9 og III.21. – (17) Trinitatis søndag var i 1558 4. juni. – (18) Se 199.18. – (19) Se 199.19. – (20) Se 204.21. – (21) Se 201.35. – (22) Se 199.7. – (23) Se 199.22. – (24) Se 202.4. – (25) Se 231.13.

262 Rettertinget 10. juni 1558 (Nyborg)

Dersom den, der ved dom er fundet pligtig at aflægge edsbevis, aflægger eden senere end bestemt i dommen, er edsbeviset ugyldigt, og han og hans med-edsmænd ifalder tremarksbøder som lovsøgte.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.9^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Reg.: 1565.

Tryk: GdD II.191ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.526; Stemann, Retshistorie.152, note 1, 160 note 1, 161 note 2, 251 note 2; Matzen, Offentlig Ret II.57, 58, 59.

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting Hanns Finntßenn wtj Heßelberg³ och hagde wtj rette steffnntt Matzs Søfrennßenn i Branndsby,⁴ herritzfogitt wtj Synnder herritt paa wort lanndt Lannglanndt, och tiltallitt hanum fore enn log,⁵ hanndt hagde funditt hanum tiill at giffue tiill Synnder herritzting, och mennte, at hanndt icke hagde rett forfunditt⁶ hanum same log.

Thesligestenn hagde hanndt y rette steffnntt Hanns Jbßenn i Habøll⁷ och tiltallit hanum fore, at hanndt hagde giiffuitt hanum opstanndelße⁸ paa same log, føre enndt hanndt thenn gaff. Och berette, at hanndt ther offuer er bleffuen feldtt⁹ och mennte ther fore, at for^{ne} Matzs Sørennßenn och Hanns Jbßenn burde hanum ther fore tiill rette at stannde.

Ther tiill suarett for^{ne} Matzs Sørennßenn, at hanndt eptther lougenn fannt for^{ne} Hanns Finndßenn tiill at giffue sinn log jnndenn trennde fem,¹⁰ som hanndt och sielff wedtog, och mente, at hanndt i thenn sag jnnthet annditt wor hannum pligtiige.

Thesligeste suarett och for^{ne} Hanns Jbßenn, at hanndt aldriig gaff sinne minnde tiill, at same log maatte opßettis, menn fore att Hanns Findßenn hagde giiffuitt same log modt hanum, emodt logenn och mett wrett, som hanndt mennte, ther fore hagde hanndt steffnnt same hanns log i rette tiill Fynnbo lanndsting fore lanndsdomere och andre flere gode menndt¹¹ och faaet thenn ther feldtt, och mennte, at hanndt ther fore jnnthet wiidere wor pligtiige at suare for^{ne} Hanns Findßenn wtj thenn sag. Och wtj rette lagde Hanns Jbßenn same dom, som wor lannds domere wtj Fyenn met flere gode menndt eptther wor befaling hagde wdgiiffuitt wnder datum Mdlvj, lydenndis at eptthertj fore thenum er beuist mett for^{ne} Hanns Finndßenns eignne breffue, at hanndt icke haffuer giiffuitt sinn log paa thenn tiidtt, hanndt bleff tilfundenn thenn at giøre logliige, menn siidenn lang tiidtt ther eptther giiffuitt thenn, tha finndes Hanns Findßenn at were log nederfelliig,¹² och alle the, som eptther hanum sore, ere och alle nederfelliig och bør ther fore at bøde eptther logenn och wor receßis lydelße,¹³ som same dom ytthermere jnndholler och wdviißer. Och satte for^{ne} Hanns Jbßenn wtj alle rette, om Hanns Finndßenn eptther same hans doms lydelße icke bør nederfeldig at were.

Mett mannge flere ordt och talle thenum ther om emellum wore.

Tha eptther tiltall, giensuar och sagenns leglighedt wor ther saa paasagdtt fore rette, at thenn forskreffne dom, lanndsdomere mett the anndre gode-menndt i thenne sag dømppt haffuer, bør wedtt sinn fulde magtt att bliffue, och Matzs Sørennßenn och Hanns Jbßenn fore alt ytthermere tiltalle quitt at were fore Hanns Finndßenn fore thenne sag.

Datum Nyborig, thenn fredag nest ephther the hellige trefoldigheds synndag,¹⁴ wtj wor eiigenn neruerelße, neruerendes oß elskelige Jahann Friis,¹⁵ wor canntzeler, her Otte Krumpenn,¹⁶ wor och riigenns marsk, her Mogenns Gyllennstiern,¹⁷ riidere, Byrge Trolle,¹⁸ Jørgenn Lycke,¹⁹ Niels Lanne,²⁰ Juer Krabbe²¹ och Peder Bille,²² wore tro menndtt och raadtt. 1558.

(1) Lovgivningen indeholdt ingen bestemmelse om virkningen af, at et edsbevis ikke blev aflagt til rette tid. En dom fra 1512, gengivet i RR § 38 (Da. Mag. 3. rk. I.192) fastslog, at den, der tilbyder edsbevis, ikke bliver mindremand (∴ ifalder den infamerende tremarksbøde) eller lider skade på æren, hvis han ikke aflægges eden den dag, han selv har tilbudt, men han har tabt sagen. I nærværende sag er der derimod tale om, at vedkommende ved dom er tilpligtet at aflægge edsbevis inden en vis frist. – (2) Disse er afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Landsbyen Hesselbjerg i Humle s., Langelands sønder h. – (4) Landsbyen Brandsby i Humle s., Langelands sønder h. – (5) Ed(sbevis). – (6) dømt (til) (Kalk. I.626b bet.1). – (7) Landsbyen Havbølle i Humle s., Langelands sønder h. – (8) Henstand, udsættelse (Kalk. III.365a bet.3). – (9) ∴: idømt den infamerende tremarksbøde. – (10) fem = fimpt: uge (den oldgermanske femdagesuge, der senere afløstes af syvdagesugen). *Fim(t)* brugtes i æda. især om varselsfristen ved stævninger og om tidsrummet mellem to tingmøder, jf. Verner Dahlerup.⁹⁰ og JL I.23: *innæn thrithi fæmt*. – (11) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (12) *nederfældig* bruges om den sagsøgte, som enten er udeblevet uden lovligt forfald, eller som er mødt, men ikke har formået at fri sig ved bevis (Kalk. III.210b bet.2). – (13) Reces 6. december 1547 § 8, stk. 3, reces 21. december 1551 § 14, jf. reces 13. december 1558 § 17 og RR § 1 (Da. Mag. 3. rk. I.179f.). – (14) Trinitatis søndag (i 1558: 4. juni). – (15) Se 199.18. – (16) Se 199.19. – (17) Se 204.21. – (18) Se 201.35. – (19) Se 199.7. – (20) Se 199.22. – (21) Se 202.4. – (22) Se 231.13.

263 Rettertinget 16. juni 1558 (Nyborg)

Peder Oxe dømmes til at betale Jørgen Due eller hans forlovere 40 daler, som han ulovligt har oppebåret af dem under en sag, der nogle år tidligere var anlagt mod Jørgen Due, der sigtedes for at have skudt en hjort på kongens vildtbane på Lolland. Landsdommeren dømmes til at stå til rette for sin urigtige dom.

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.23^r (findes yderligere i 50 hss.¹).

Reg.: 1571.

Tryk: Ryge.120ff.; brudstykke i P. Wieselgren, De la Gardiska Archivets V (1834).152f.

Litt.: Troels-Lund, Peder Oxe (1906).72f. (sa., Historiske Fortællinger IV, 4. Bog (1911). 95); Poul Johs. Jørgensen i TFR 1944.120 med note 74.

Wor skickitt for oß paa wortt rettherting Jørgen Due² och seg beklagede, huorledis ther nogen aar siidenn bleff skut enn hiiortt wtj Laalanndtt, och

neffndt³ bleff opkreffuitt offuer enn manndt ther fore, som thet skulle haffue giordt, och theroffuer lodt Per Oxe⁴ griibe och fanngē Jørgenn Due och wille hanndt skulle kiendis⁵ same gierninge, och lodt ßaa reiiße⁶ xiiij⁷ menndt wtj enn herritzneffndt offuer hannum och lodt thennum ganngē aff ett herritt och jnndt wtj et andditt herritt, och suor hanum offuer, som hanndt mennte mett wrett; och ther hanndt forfulde mett neffndt, gick ther fiire menndt fore hanum wtj borigenn fore ij^c⁸ daller, annthenn at føre hannum tilstede eller och ij^c daller i stedenn, menn ther neffndenn hagde suorett hanum offuer, thoge hanns forløfftiis menndt⁹ hanum mett thennum och opantwoorditt¹⁰ hanum Per Oxe wtj Haldsted closter,¹¹ och ther sagde thieris borigenn op jgienn, och hanndt ther straxt bleff thagenn och satt wtj stock¹² oc jiern¹³ wtj xij natther, och ther eptther sennde Per Oxe hanum tiill Heißelager¹⁴ tiill oß elskelige Jahann Friis,¹⁵ wor tro manndt, raadt och canntzeler, saa hanndt maatte thienne hanum paa thredie aar, och ther eptther lodt Per Oxe tilltalle hannß forløfftis menndt fore for^{ne} ij^c daller, the hagde loffuitt fore, och tha haffuer oß elskelige Mogenns Falster,¹⁶ ta wor lanndz domere wtj Laalanndt, tildømppte hanns forløfftis menndt annthenn at giiffue Per Oxe ij^c daller eller och haffue thet wtj hanns minnde,¹⁷ som hanndt mennte mett opennbarliig wrett.

Och wtj rette lagde Jørgenn Due same dom, som Mogenns Falster, tha lannds domere wtj Laalanndt, hagde wdgiuffuitt wnder dattum Mdlvj, lydenndis att epttherti Hanns Duæ¹⁸ oc hanns medloffuere kunde icke beuiße, at the hagde sagdt thieriis lofft op, bøer Hanns Due och hanns medloffere at fultgjøre Per Oxe for^{ne} ij^c daller eller haffue thet i hanns minnde &c., som same dom ytthermere wduißer.

Wiider berette och Jørgenn Due, at same hanns forløfftis menndt eptther for^{ne} doms lydelße maatte optinge tiill Per Oxe fore lxxx jochomsdaller¹⁹ fore same løffte, som hanndt mennte mett wrett; och satte for^{ne} Jørgen Due wtj alle rette, om hanns forløfftis menndt icke hagde giordt thieriis borigenn fuldtt, ther the førde hannum perßonniigenn tilstede och opßagde thieris borigenn, som the loffuitt hagde, och hanndt bleff satt wtj stock och jern; och mennte Jørgenn Due, at Mogenns Falster ther wtj hagde dømppt wrett.

Wiider berette och Jørgenn Due, att ther och war kreffdt lanndneffndt²⁰ paa thenn sag, och the haffue sorett hanum quitt, och herretzneffndenn, som hannum offuer sore, ere ther fore felde. Och beklagitt for^{ne} Jørgenn Due, att hanndt och hanns forløfftis menndt haffuer eptther for^{ne} Mogenns Falsters dom wdgiuffuitt xl daller aff the lxxx daller, the Per Oxe loffuitt, och

ther tiill medt liit stor kost,²¹ thering²² och skade. Oc satte for^{ne} Jørgenn Due ther fore wtj alle rette, om Mogenns Falster, som dømte hans forløfftis menndt tiill att wdgiiffue same thieris penninge, om hanndt bør thennum same thieriis penninge jgienn att giiffue eller och Per Oxe, som thenum opboret haffuer, och om Mogenns Falster icke bør jgienn at giffue hans forløfftis mendt och hannum thieriis kost, thering och skadegioldt,²³ the eptther same dom liidt och giordt haffuer.

Ther tiill suarett Mogenns Falster, at ther hanndt dømte same dom, wor sagenn opßatt tre regßer,²⁴ och hanndt fantt same forløfftis menndt tiill att føre thieriis beuißning til stede, och the tha icke førde fore hannum nogenn witnesbyrdt, att the hagne opsagdt thieriis borigenn, och mennte ther fore, at hanndt icke andit kunde dømme, erndt at same forløfftis menndt burde at wdgiiffue for^{ne} ij^c daller eller och haffue ther i Per Oxis minde.

Ther tiill suarett Jørgenn Due, at sagenn aldriig wor opßatt, icke heller wor hans forløfftis menndt aldriig fundenn for nogenn beuißning at føre tilstede i thenn sag, och wille beuiße mett mienige manndt wtj Laalandt, at hans forløfftis menndt jndførde hannum och opßagde thieriis borigenn, och hanndt straxt bleff thagenn och satt j stock och jernn.

Mett flere ordt och talle, thennum ther om emellom wore.

Tha eptther tilltall, giennßuar och sagenns leglighedt bleff ther suo paa-sagdt fore rette, at Peder Oxe eller huem, som opbar for^{ne} xl dallere, bør Jørgenn Due och hans forløfftis menndt thennum jgienn at giffue, och hueß, som jgiennstaar, bør thennum fore quitt att were, och Magenns Falster tesligeste jgienn at giiffue Jørgenn Due och hans forløfftings menndt aldt thenn beuißlig kost, thering och skadegioldt, som the i thenne sag kostitt, liidt och giordt haffuer, siidenn hanndt same dom dømte, och staa thennum tiill rette eptther wor receßiis lydelße.²⁵

Datum Nyborig, thenn torsdag nest eptther Stj. Barnabe apostolj dag,²⁶ wti wor eigenn neruerelße, neruerendes Jahann Friis,²⁷ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,²⁸ wor och riigens marsk, her Mogenns Gyllennstiernn,²⁹ riidere, Byrge Trolle,³⁰ Jørgen Lycke,³¹ Niels Lange,³² Holgerdt Roßennkrannds,³³ Juer Krabbe,³⁴ Peder Bille,³⁵ Herloff Throlle,³⁶ wore tro menndt och raadtt, Werner Sualle,³⁷ lannds domere her wtj wort lanndt Fyenn, och Claus Huitfeldt,³⁸ lands domere wtj wore lannde Laalandt och Falster. 1558.

(1) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). – (2) Om ham savnes nærmere oplysninger. Troels-Lund, Peder Oxe (1906).72 (jf. Historiske Fortællinger II, 4. Bog (1911)).

95) kalder ham „en Adelsmand“, men Jørgen Due var næppe adelig. Han findes ikke i de stamtavler over de adelige slægter Due i DAA 1901, han kaldes ikke *oß elskelige*, der var den alm. titulatur for adelige (se ndf. om Johan Friis og Mogens Falster), og en adelsmand ville næppe være blevet udsat for den behandling, der blev Jørgen Due til del. Der fandtes i datiden borgerlige slægter med navnet Due. Jørgen Due indstævnedes 14. april 1557 (Kanc. Br.) herredsfogden Rasmus Rin, Bregninge, Musse h., for en dom, han havde dømt, til at møde på Lollands landsting 10. maj s. å. Samme dag indstævnedes han yderligere 16 mand (HDDomb. har: 13, jf. ndf. note 6), der havde svoret, at han havde skudt en hjort. – (3) Nævninger. – (4) Se 204.30. Peder Oxen var indstævnet for herredagen i Nyborg, der begyndte 11. juni 1558, for dér at stå kongen til rette i to sager, dels for mangler i hans regnskaber, dels for at han ved bestyrelsen af sine len ikke havde rettet sig efter lensbrevens og pantebrevens lydende. Peder Oxen mødte ikke på herredagen og blev 15. juni 1558 dømt som den, der sidder kongens stævning overhørig til at have tabt sin sag, indtil han ville være i rette, og 21. s. m. udgik kgl. befaling til Herluf Trolle om at forfølge sagen. Omkring ved denne tid forlod Peder Oxen Danmark. Det er påfaldende, at Peder Oxen ikke kaldes *oß elskelige*. – (5) vedgå, erkende (Kalk. II.498b bet.9a). – (6) Her vel: udnævne, opkræve. Afskrifterne har *opkreffue*. – (7) Afskrifterne har *xxiiij*, Kanc. Br. 14. april 1557: 16; se ovf. note 2. – (8) ɔ: 200. Om denne skrivemåde se 227.31. – (9) Kautionister, forlovere. – (10) overgivet (Kalk. III.325a). – (11) Halsted kloster (nuv. Juellinge) i Halsted s., Lollands nørre h., der efter reformationen blev en kgl. forlening. Peder Oxen var 1549–58 lensmand på Halsted kloster, der 29. august 1719 af kronen blev mageskiftet med baroniet Juellinge på Sjælland (Hellested s., Stevns h.; tidligere kaldet Valbygård), der ejedes af baron Jens Juel Vind (d. 1726). Halsted kloster fik herefter navnet Juellinge og oprettedes 26. december 1721 til et baroni, jf. Louis Bobé, Gustav Graae og Fr. Jürgensen West, Danske Len (1916).45ff. – (12) Fængsel; *stock* bet. egl. træ, i hvilket fangers ben fastgjordes (Kalk. IV.143a bet.6). – (13) Lænker, ɔ: fængsel. Forb. *stock och jern* var alm. som udtryk for fængsel hos en herremand, se f. eks. Sjællands landstingsdom 14. december 1468 (I nr. 21) og rettertingsdom 13. april 1475 (I nr. 26). – (14) Hovedgården Hesselager i Hesselager s., Gudme h. – (15) Se 199.18. – (16) Mogens Falster (Bielke) (d. 1571) til Bellinge, til 1557 landsdommer i Lolland, søn af Anders Josephsen (Bielke) til Bellinge og Anne Jørgensdatter Falster til Virket. – (17) med hans billigelse, samtykke (OdS XIV. 81 bet.5); jf. DL 3–13–16: have det i hans Minde og med hans Villie. – (18) Muligt identisk med den Hans Due, der i Viborg landstings dom 1558 (ovf. nr. 250) nævnes som foged på Voer kloster (Voerladegård s., Tyrsting h.) og vel en nær slægting af Jørgen Due. – (19) Se 227.24. – (20) *Landenævn* bet. opr. blot et nævn, udpeget af landsdommeren blandt landsdelens beboere, vel oftest blandt dem, der var til stede på det pågældende ting. *Landenævn* omtales ikke i de sjællandske landskabslove, men er indført gennem retsbrugen, vist nærmest efter forbillede af de nævn, der efter de sjællandske love svor i forskellige civile sager. Det ældst kendte eksempel på et *landenævn* er formentlig fra 1327 (Dipl. Suec. IV.27), jf. Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.118ff. – (21) Udgift, bekostning (Kalk. II.605b bet.4). – (22) Udgift (Kalk. IV.517a). – (23) Skadeserstatning (Kalk. III. 751a). – (24) Gange (Kalk. III.573a bet.2). Afskrifterne har *gange*. – (25) Reces 24. august 1537 § 18, reces 6. december 1547 § 7, jf. reces 13. december 1558 § 9. – (26) Barnabas ap. dag: 11. juni. – (27) Se 199.18. – (28) Se 199.19. – (29) Se 204.21. – (30) Se 201.35. – (31) Se 199.7. – (32) Se 199.22. – (33) Se 199.23. – (34) Se 202.4. – (35) Se 231.13. – (36) Se 204. 9. – (37) Se 199.25. – (38) Claus Huitfeldt (d. 1590) til Krumstrup, 1557 landsdommer på Lolland og Falster, stiftslensmand på Lolland-Falster, forlenet med Gedser len m. v.

264 Rettertinget 16. juni 1558 (Nyborg)

En mand påstod at have panteret i og forkøbsret til en ejendom, som en anden i henhold til skøde havde taget i besiddelse, og sigtede desuden denne anden for at have modtaget til opbevaring et skrin, hvori pantebrevet skulle findes, hvilket skrin var opbrudt af en tyv. Skødet kendtes ved magt, indtil pantebrevet kom til stede og dets indhold kunne oplyses. Da skødehaveren havde pågrebet, men atter løsladt den, der havde opbrudt det omhandlede skrin, pålagdes det ham ved ed at styrke sine påstande om skrinet og dets indhold.

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.24^v (findes yderligere i 3 hss.¹).

Reg.: 1570 (datering: 15. juni).

Tryk: GdD II.199ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.472; Matzen, Panterettens Hist.238 med note 1.

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting oß elskelige Mouretzs Perßenn² tiill Gunnderstrup,³ wor manndt och thienner, och hagde wtj rette steffnnt oß elskelige Peder Christennßenn⁴ tiill Hielmsø,⁵ wor manndt och thienner, och tiltallit Mouretz Perßenn Peder Chrestennßenn, fore hanndt hagde jnn-dragitt wtj hanns pannt, som hanndt Sanndbye gaardt⁶ och goeds pantede hagde aff oß elskelige Christoffer Fixßenn,⁷ emodt thet breffuis lydelße, som forskreffne Christoffer Fixßenn Mouretzs Perßenn ther paa giffuitt haffuer. Theßliigeste tiltallit Mouretzs Perßenn Per Christennßenn fore Mouretzs Perßenns kamerdør, som bleff opbrøtt, och fore nogne kiister och skrinn, ther wdindenn ere opladenne,⁸ och fore at thet breff, som Christoffer Fixßenn Mouretzs Perßenn paa same pannt giiffuitt haffuer, skall were ther wdtagitt mett guldt och penninge, som ther hoeß fattis, som och bleff wन्द्रøgt⁹ och bortagenn, som Mouretzs Perßenn mennte mette wrette.

Och wtj rette lagde Mouretzs Perßenn fyrst enn skrefftt, jnnhdollenndis at ther skulle were i thet skrinn, som opbrøtt bleff, halffembtte hundrett daller, tuo guldkeder, xij stycker guldt, store och smaa, mett nogen gulderinne och annditt mere, som wor optegnitt paa same skrefftt at skulle were wtj thet skrinn, som opbrøtt bleff, som beløber seg enn stor sum. Thißligeste och huadt wtj the annder kiister wore, som stodt paa same kamer, och Mouretzs Perßenn och hanns høstru¹⁰ skulle tilhøre.

Och berette Mouretzs Perßenn, at hanns suager, Christoffer Fixßenn, hagde giffuitt hannum ett bepliigtelße breff, at hanndt icke skulle pannte eller sel-lie aff sitt goeds tiill annder enndt tiill Mouretzs Perßenn, och thet beplig-telße breff er och bleffuenn bortte wtj same skrinn. Theßligeste mennte och

Mouretzs Perßenn, at Per Christenßenn icke saa logligenn och rett skulle haffue kiøbt Sanndbygaardtt aff Christoffer Fixßenn, at hanndt thenn skulle kunde beholle eptther logenn. Wiider berette och Mouretzs Perßenn, at Per Christenßenn lannte hannum och hanns høstrue huß tiill tieris kiister, skrinne och andditt thieris gods, som stodt paa Sanndbygaardtt, ther Per Chrestenßenn thenn annamede, och berette Mouretzs Perßenn, at hanndt hagde eskitt same sitt gods och kunde dog thet icke faa, och ther offuer wor thieris skrinne opslagenn,¹¹ och tieris gods bortaghenn och forrygtt¹² thenum fore, och mente Mouretzs Perßenn, at Per Chrestenßenn ther fore burde at stannde hannum tiill rette. Och wtj rette lagde Mouretzs Perßenn et breff, som oß elskelige Jørgenn Grube¹³ tiill Sanndby, wor manndt och thiennere, wdgiffuitt hagde nu onnddagenn nest fore¹⁴ helliige threfoldigheds synndag nu sist forgangenn, lydenndis at hannum witterliigt wor och hørde, at frue Marinne Fixdatther¹⁵ badt Per Chrestenßenn, at hanndt wille lanne hinde huß tiill hues gods, som wor paa gaardenn thenn dag, hanndt annamede Sanndbygaardtt. Tha suarede Per Chrestenßenn ja, at hanndt thet giernne giøre wille. Ther nest et senndebreff,¹⁶ som Per Chrestenßenn hagde schrefuitt Mouretzs Perßenn tiill, jndholenndis at thet huß, som Mouretzs Perßenn och hanns høstru haffuer laannt och haffuer thieris thingeste¹⁷ wtj, det er opbrot, medenn hanndt wor fra gaarde och er nedertagitt ett skrinne och opbrøt &c. Ther nest i rette lagde Mouretzs Perßenn et breff, som oß elskelige Jacop Grube,¹⁸ Willom Grube,¹⁹ wore menndt och thiennere, och her Jacop Laurtßenn,²⁰ prest tiill Sanndby, hagde wdgiffuitt onnddagenn nest fore helliige threfoldiigheds synndag nu siist forgangenn, jndholenndis at fiire menndt hagde hoß werett och hørtt same dag, at Mouretzs Perßenn eskede sitt gods, hanndtt hagde jndßatt paa Sanndbygaardtt tiill gieme. Tha kunde hanndt thet icke faa at see, &c., som same breffue ytthermere jnddholder och wdiißer.

Ther tiill suarett Peder Chrestenßenn, at hanndt icke hagde laditt seg jndføre wtj Sanndbygaardtt wtj for^{ne} Mouretzs Perßenns pannt, menn berette, at Mouretzs Perßenn wtj Christoffer Fixßenns wmyndige aar, och emedenns Christoffer Fixßenns fader²¹ leffede, tha hagde Mouretzs Perßenn lannt Christoffer Fixßenn thuo hunderett daller och skulle ther fore haffue alt hanns gods wtj pannt,²² menn ther Niels Fixßenns²³ sligt fornarn, tha thiit och optte tilbødt Niels Fixßenn Mouretzs Perßenn sinne penninge, och hanndtt thennom dog icke anname wille, menn eptther Niels Fixßenns dødt jnddrog Mouretzs Perßenn [i]²⁴ Sanndbygaardtt och gods mett boo²⁵ och bo-

skaff,²⁵ liige som thenn forfunndenn wor, och wille thenn icke sliipe eller oplade Chrestoffer Fixßenn, føre enndt Chrestoffer Fixßenn forhuerfede wor befalling tiill gode menndt,²⁷ som thennum ther om forligtte wtj Sanndby kierckj, at Mouretzs Perßenn ther fiick sinne thuo hunderett daller jgienn, och Chrestoffer Fixßenn sinn gaardtt och siit panntebreff jgienn. Och for^{ne} Per Chrestennßenn straxt wtj rette lagde for^{ne} goede mennds breff och siigell, hure²⁸ thet wtj Sandby kierckj forliigtt bleff. Sameledis berette och Per Chrestennßenn, at Christoffer Fixßenn sielff hagde wtj sinn beßiidelße for^{ne} Sanndbygaardtt wedtt enn x eller xij vger, føre enndt Per Chrestennßenn ther bleff jnndførtt, som och fore oß beuist bleff mett datumenne aff thet forligelße breff, emellom Chrestoffer Fixßenn och Mouretzs Perßenn ganggenn wor, och siidenn mett datumett wtj thet breff, Per Chrestennßenn wor jnndførtt wtj Sanndbygaardtt mett. Wiider berette och Per Chrestennßenn, at hanndt skelligenn och rett hagde kiøbt for^{ne} Sanndbygaardtt aff Christoffer Fixßenn som aff thenn rette eigere, och thet faaet wtj sinn hanndt och heffddt epttther hanns adkoms lydelße, hanndt ther paa hagde, och herre och wtj rette lagde, och mente Per Chrestennßenn, at hannum burde Sanndbygaardtt at haffue och beholle epttther hanns skødebreffuis och adkoms breffuis lydelße.

Wiidere berette och Per Chrestennßenn, at hues kiister, skrinn eller annditt gods, som fanndes paa Sanndby, som Mouretzs Perßenn tilhørde, ther Per Chrestennßenn annamede Sanndbygaardtt, thet bleff ther stanndenneds wtj et kamer, och aldrig Per Chrestennßenn thet nogenn tiidtt saa, icke heller thet nogenn tiidtt togh wtj sinn foruaring, och aldrig hanndt icke heller lodt giøre Mouretzs Perßenn ther nogenn forhindring paa. Tiill thet skrinn, som opbrøtt²⁹ wor, berette Per Chrestennßenn, at hanndt icke wor tilstede, ther thet skede, och mente, at thet icke heller skulle were Mouretzs Perßenns skrinn, som opbrøtt bleff, thj at enn melckedege³⁰ paa Sanndbygaardtt opbrøtt same skrinn och ther wdtog ett belte, och enn quinnde paa Sanndbygaardt, som hagde werett Niels Fixßenns fadbursquinnde,³¹ hun kienndis wed same skrinn at were sitt, och mente Per Chrestennßenn, at ther icke skulle finndis sliggt gods eller penninge at were wtj same skrinn, som Mouretzs Perßenn opskrefuitt hagde. Wiider berette och³² Per Chrestennßenn, at hanndt lodt sette same melckedege, som for^{ne} skrinn opbrødt hagde, och saa skreff Mouretzs Perßenn tiill, om hanndt wille kome och talle same quinnde tiill fore same skrinn, som saa opbrøtt wor, om hanndt hagde ther nogitt wtj at siige. Tha eptthertj Mouretzs Perßenn icke ther wille kome och giiffue hiinde sag, slap hun ther wdtt jgienn, och mente Per Chrestennßenn, at hanndt jnndthet wii-

der wor for^{ne} Mouretz Perßenn pligtig wtj then sag.

Mett mannge flere ordt och talle thennum ther om paa beggi siider emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar och sagenns leglighedt wor ther suo paasagdt fore rette, at Per Chrestennßenn bør for^{ne} Sanndbygaardt och goedz at haffue och beholle eptther hanns skødebreffs lydelße, jndtiill saa lennge thet forpligtelße breff komer tilstede, som Christoffer Fixßenn Mouretzs Perßenn giiffuitt haffuer, om ther wtj kanndt finndis noger artickler, som louligenn kanndt kalle same skøde tilbage, och eptthertj Per Chrestennßenn sielff bekiender wtj sitt senndebreff, at Mourretzs Perßenn haffuer lannt huß tiill sitt gods, och et skrinn er ther opbrøtt, och hanndt haffuer gribett och slupett thenn quinnde løß, som same skrinn opbrøtt haffuer, tha er Peder Chrestennßenn pligtig at stannde Mouretzs Perßenn tiill rette fore hues aff Mouretzs Perßenns gods, som i same skrinn haffuer weret, och hannum er forkomett fore, och ther som Mouretzs Perßenn will the³³ Per Chrestennßenn ytthermere at skulle haffue weritt i same skrinn, antthen breffue eller arnditt, tha er Per Chrestennßenn pligtige ther fore at werge sig eptther logenn.

Datum Nyborig, thenn torßdag nest eptther Stj. Barnabe apls: dag,³⁴ wtj wor eigenn neruerelße, neruerenddis oß elskelige Jahann Fris,³⁵ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,³⁶ wor och riigenns marsk, her Mogenns Gyllenstiern,³⁷ ridere, Byrge Trolle,³⁸ Jørgenn Lycke,³⁹ Niels Lannge,⁴⁰ Holgerdt Roßennkrannds,⁴¹ Juer Krabbe,⁴² Peder Bille,⁴³ Herloff Trolle,⁴⁴ wore tro menndt och raadt, och Wernner Sualle,⁴⁵ wor manndt, thiennere och lannds domere wtj wortt lanndt Fyenn. 1558.

(1) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf). – (2) Mourids (Mogens) Pedersen Baden til Gundestrup. – (3) Den nu forsvundne hovedgård Gundestrup i Grevinge s., Ods h.; den nedbrændte omkr. 1583. – (4) Peder Christensen Dyre (d. omkr. 1572) til Hjelmø og Sandbygård. Om hans senere skæbne se 265.1. – (5) Tidligere hovedgård i Tybjerg s. og h. – (6) Hovedgården Sandbygård i Sandby s., Tybjerg h. – (7) Christoffer Fikkesen (d. efter 1586) til Sandbygård, søn af Niels Fikkesen (d. omkr. 1555) og Bodil Olufsdatter Grubbe (Sparre). Han solgte 1557 Sandbygård til Peder Christensen Dyre, men da denne 1558 blev dømt som meneder, solgte Christoffer Fikkesen med Peder Dyres samtykke Sandbygård til Eiler Hardenberg. – (8) åbnet (Kalk. III.343a bet.2). – (9) ført bort (Kalk. IV.672b bet.1). – (10) Maren (Marinne) Fikkesen, søster til ovenn. Christoffer Fikkesen. – (11) brudt op (Kalk. III.361b bet.3). – (12) borttaget, fjernet (Kalk. I.684b bet.1). – (13) Jørgen Grubbe (Sparre) (d. omkr. 1576) til Sandbygård. – (14) Afskrifterne har *epter*. – (15) Maren Fikkesen, gift med Mourids (Mogens) Pedersen Baden. Se ovf. note 10. – (16) Brev. – (17) Ting, genstande (Kalk. IV.395b bet.1). – (18) Jakob Grubbe (Sparre), broder til ovenn. Jørgen Grubbe. – (19) Villum Grubbe (Sparre) (d. omkr. 1596) til Sandbygård

og Vinderup, broder til ovenn. Jørgen og Jakob Grubbe. – (20) Jacob Lauritzen, til 1584 sognepræst til Sandby og Vrangstrup menigheder (Wiberg III.111). – (21) Niels Fikkese (d. omkr. 1555) til Sandbygård. – (22) Der synes at foreligge et generalpant (almindelig pant), o: et pant i alt, hvad pantsætteren ejer og fremtidig kommer til at eje. Ældre germansk ret anerkendte kun pant i bestemte genstande, men efter romerretligt forbillede trængte generalpant igennem i de tyske lande i slutn. af det 12. årh., jf. Hübner, Grundzüge.411. I dansk ret kendtes opr. ligesom i ældre germansk ret ikke generalpant, men herredstingbøgerne fra 1600-tallets første halvdel indeholder mange eksempler på generalpant, der således må have været mere udbredt før DL end hidtil antaget i litteraturen. DL omtaler ikke generalpant, men nævner i 5-7-7 som genstande for underpant „Huus, Jord, Grund, eller Skib, eller andet, som ikke i Hænder leveris, men blive i Skyldnerens Værge“. Forarbejderne til DL anerkendte ikke generalpant, jf. kommissionsudkastet 16. februar 1663: Almindelig Pant i ald sin Formue og Gods actis . . . af ingen Værd, mens enhver skal næfne, huad Gods hand pantsætter (Secher og Stöchel I.70). Endnu langt ind i det 18. årh. tilsidesatte domstolene generalpant, navnlig i kollision med senere pant i bestemte løsørengstande, jf. højesteretsdom 1729, der underkendte et generalpant i kollision med en senere arrest. I voteringen hedder det, at det har „altid i Høyeste Rætt staaet fast, at en speciel Pante-Forskrivning præfererer en General-Forskrivning“ (Højesterets Protokol 1729 Litra A p.630); og endnu så sent som i 1791 fastholder en landstingsdom denne sætning (Sjællands Landstingsafterretninger 1790-1804 p.5ff.). Omkr. år 1800 sker der en ændring i den judicielle praksis. En landstingsdom fra dette år giver et generalpant fortrin for en senere stiftet håndpanteret (Themis VI.28ff.), og 1807 fastslog en højesteretsdom, at generalpant skal have fortrin fremfor et yngre pant i bestemte genstande (Juridisk Archiv XX.150 noten). Denne ændring i retspraksis hænger formentlig sammen med romerrettens stigende indflydelse på dansk retsvidenskab, jf. Jens Bing Dons, Forelæsninger over den Danske og Norske Ret II (1780).342ff., hvor det om generalpant siges, at det „er blevet indført hos os fra de Fremmede“. Om retspraksis efter DL se Thøger Nielsen, Studier over ældre dansk Formueretspraksis (1951).201ff. I dansk lovgivning anerkendtes generalpant endnu ved fdg. 28. juli 1841 § 1, men det blev afskaffet ved § 151 i lov nr. 41 af 25. marts 1872 om konkurs. – (23) Se note 21. – (24) mgl. i forlægget. – (25) Se 248.21. – (26) Se 248.22. – (27) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (28) hvorledes. Afskrifterne har *huorledis*. – (29) Herefter har forlægget udstreget *bleff*. – (30) Mejerske (Kalk. III. 113a); *deje* bet. egl. den, der ælter dejen (til bagning) og gik herfra over til at bet. en (overordnet) tjenestepige, husholderske. Da præstens husholderske i den katolske tid ofte beskyldtes for at være hans elskerinde, kom ordet til at bet.: løsgtig kvinde, frille (OdS III.558, jf. Kalk. I.345a). – (31) Husholderske (Kalk. I.486b). – (32) Herefter udstreget i forlægget *Mouretzs Perßenn*. – (33) tillægge, beskylde, sigte (Kalk. IV.322a bet.2). – (34) Se 263.26. – (35) Se 199.18. – (36) Se 199.19. – (37) Se 204.21. – (38) Se 201.35. – (39) Se 199.7. – (40) Se 199.22. – (41) Se 199.23. – (42) Se 202.4. – (43) Se 231.13. – (44) Se 204.9. – (45) Se 199.25.

265

Rettertinget 17. juni 1558 (Nyborg)

En adelsmand, der havde ført falske vidner, dømmes som meneder og løgner samt, da han tillige med en edelig forpligtelse havde sat liv, ære og gods i pant

på, at hans forklaring var sandfærdig, til at være i kongens nåde og unåde, da lovene ikke fastsatte nogen straf for den, der mod bedre vidende afgav en sådan forpligtelse.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.27^r (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg.: 1572.

Tryk: GdD II.206ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.510; Stemann, Retshistorie.643 note 3; Matzen, Offentlig Ret II.73; sa., Offentlig Ret III.ix, 33, 56, 151; Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.121 note 76.

Wor skickit fore oß paa wortt rettherting oß elskelige Jørgenn Grubbe³ tiill Sanndby,⁴ wor manndt och thiennere, och hagde wtj rette steffnntt oß elske- lige Peder Chrestennßenn⁵ tiill Hielmsø,⁶ wor manndt och thiennere, och tiltallit Jørgen Grubbe Per Chrestennßenn fore handt wdßennde fiire sinne thiennere forkapede⁷ och lodt thage hanns drenng⁸ wedt naffenn LauretZ Ras- mußenn wedt Neßbybroff⁹ fra thuennde hanns thiennere, som Jørgenn Grube them hagde ladet fanng wtj Korßør och wilt haffue ladit hanum ført tiill sinn gaardt Sanndby fore nogit hanns regenskaff, hanndt wor rømppt frann hanum met, som Jørgenn Grube mente, at Per Chrestennßenn gjorde mett wrett.

Ther tiill suaritt Per Christennßenn, at hanndt aldrig hagde wduist aff sinne folck forkapede at annthenn thage eller bort føre same drenng, Jørgenn Grubbe tiill forfanng,¹⁰ och aldrig thet skede mett hanns raadt, willie eller sambtycke, icke heller wor hieme paa sinn gaardt Hielmsø thenn dag, thet skede, menn ther som noger annen hagde thet giordtt, tha maatte the ther sielff suare tiill.

Tha framkom for^{ne} LauretZ Raßmußenn och wantt och bestodt, at ther Jør- genn Grubis folck kom mett hanum tiill Neßbye broff, tha holt ther wedt bro- enn fiire forkapede karlle, thenn enne wor Per Christennßenns fogit, thenn andenn hanns bryder,¹¹ thenn thredie hanns staldreng och thenn fiierde enn aff Per Christennßenns bynnder wtj Hielmsø, och ther hanndt kom tiill then- num, tha badt Per Christennßenns fogitt hanum slipe hestenn, hanndt sadt paa, och følgis mett thennum, och ßaa sadt hanndt och aff och giick tiill he- stenn tiill Per Christennßenns fogit och fulde saa mett thennum, some thide sadtt hanndt bag paa hestenn hoß fogitenn, och some tiide løb hanndt hoß hanum, jnndtiill sa lenngj the kom tiill aenn wedt Hielmsø wedt møllenn; ther førde the hanum offuer mett thennum offuer aen, och ther the wore ko- menn offuer aenn, sadt hanndt aff hestenn och giick tiill Hielmsø gaardt;

och thenn afftenn hanndt indt kom, tha saa hanndt icke Per Christennßenn paa Hielmßø, medenn siidenn wor hanndt ther wtj viij dage, och tha wor Per Christennßenn hieme. Sameledis bleff thet och berett, huorledis at thenn sag fyrst hagde weret wtj rette paa wort slot Kiøbinghagenn fore wort elskelige Danmarckis riigis raadtt, som tha hoß oß tilstede hagde weret, och ta wille Jørgenn Grubbe thenn thiidt icke sigte Per Christennßenn, icke heller aar-ßage¹² hannum fore thenn sag, menn alleniste klagit, at hanum wret och offueruoldt¹³ skett wor, och hanndt icke enckende¹⁴ wiiste, huem the forka-
pede folck wore, thet giordt hagde; och Per Christennßenn tha sagde hart ney, at hanndt thenn gierning aldriig hagde laditt giøre och aldriig wor ther wtj raadtt eller dodt mett, och aldriig thet skulle hanum offuer beuißis; och eptthertj Per Christennßenn thenn tiidtt sagde ney fore same gierning, theßligeste och eptther the witneßbyrds lydelße, Per Christennßenn ther tha paa hagde, och epttherdj Jørgenn Grubbe icke tha wille sigte hanum, tha bleff Per Christennßenn fundenn quit fore thenn sag, jnnd tiil saa lenngj nogenn wille sigte hanum. Ther eptther bleff same sag steffnnt fore oß wtj rette wtj wor stadtt Roskilde, saa at the paa beggj siider skulle møde ther fore oß wtj rette mett alles thieris beuißning, the emodt huer anndere hagde, bode skriifftliige och ther hoß the leffuennendis mennds røste, som thieris skriifftliige witnere beret hagde, och tha møtte fore oß for^{ne} Jørgenn Grube mett alle sinne beuißninger, skriifftliige och mundeliige, menn for^{ne} Per Christennßenn ther møtte och beklagit seg fore oß, at hanns witneßbyrdtt wore saa wiide¹⁵ be-
ßidenndis,¹⁶ at hanndt icke ther kunde føre thenum tilstede paa thenn tiidtt, och begerett Per Christennßenn ther fore, at sagenn matte opßettis och hanum maatte forlegis enn bequem tiidtt at møde, tha wille hanndt føre alle sinne beuißninger tilstede, bode skriifftliige och mundeliig. Och tha eptther Per Christennßenns eigenn begering bleff sagenn opßat jnndt tiill andenn pinns dag, och tha skulle the paa bode siider møde fore oß wtj rette wtj Soer¹⁷ mett alle thieris witnesbyrdt, skriifftliige och mundeliige, som the nyde och wndgielle wille. Och ther the tha indttkome, fremførde Per Christennßenn mange adskelliige witneßbyrdt, mett huilcke hanndt wille seg forklare wtj thenn sag, huilcke witnner dog fanndes at were løgenagtig, och some aff thenum negtede, at the aldriig witnnet hagde, som the skriifftliige witnner jnndholte, Per Christennßenn i rette lagde. Och tha same tiidtt framtradt Per Christennßenn och soer wedt sinn høgiste edt, saa frampt hanndt nogenn tiidtt wille bliiffue sallige hoß Gudt, at hanndt wor wskyldig i thenn sag, och ther hoß forplighthet seg fore oß och wort elskelige raadtt, som ther

tha hoß oß tilstede wore, at ther som thet kunde findis, at hanndt wor skyl-diig i thenn sag, annthenn mett ordt, befalling, raadt eller gierning, tha wille hanndt ther mett haffue forbrøt ere, liiff, hals och gods, mett mannge ann-dere flere høge forpligtelßere, som hanndt wtj the maade giorde, och tha fore sagenns tuiuelagtighedt skyldtt bleff thet same thiidtt jnndßat tiill gode-menndt¹⁸ och lanndeneffndt¹⁹ at dømme ther paa. Och ther Jørgenn Grube fiick spurdt, at drengenn wor her tilstede, som bortagenn bleff, steffnnde hannd thenn sag her nu fore oß wtj rette.

Tha eptther tiltall, giennßuar, sagenns leglighedt och eptther Per Christenn-ßenns eigenn forpligtelße och the witneßbyrdt och sannde foruaring²⁰ ther emodt finndis, theßligeste eptther Lauretz Raßmußens eigenn bekiennelße, wor ther saa paasagdt fore rette: Eptther at the fiire forkapede karlle finndis at were Per Christennßenns thiennerere och rede hanns heste, och thenn gier-ning skede i hanns brødt och aff hanns brødt,²¹ tha bør Per Christennßenn at staa fore tenn gierning tiill rette och bøde ther fore eptther logenn, og te, som wtj thenn ßag mett Per Christennßenn witnet haffuer, at haffue witnit løgenn och bør ther fore at straffis eptther wor receßis lydelße.²² Theßligeste finndis och Per Christennßenn at were en meneder fore Gudt och enn lög-nerere fore minndeskenn och bør ther fore at straffis som enn meneder och enn løgnere, och eptthertj ther icke finndis wtj logenn, icke heller wtj wor receße, nogenn wdtrygt²³ meninng om slig forpligtelßer, som Per Christenn-ßenn seg sielff forpligtetd haffuer paa sit liiff, ere och gods, tha bliffuer hanndt ther fore wtj wor eigenn naade och wnaade.²⁴

Datum Nyborig, thenn fredag nest eptther Stj. Barnabe apli. dag,²⁵ wtj wor eigenn neruerelße, neruerenndis Jahann Friis,²⁶ wor cantseler, her Otte Krum-penn,²⁷ wor och riigens marsk, her Mogenns Gyllenstiernne,²⁸ riidere, Byrge Trolle,²⁹ Jørgen Lycke,³⁰ Eyler Rønou,³¹ Niels Lannge,³² Holgerdt Roßenn-krannds,³³ Juer Krabbe,³⁴ Per Bille,³⁵ Herloff Trolle,³⁶ Andreas vann Barbj,³⁷ wore tro menndt och raadt, Jochim Beck,³⁸ wor rentemestere, Wernner Sual-le,³⁹ wor lanndsdomere wtj Fyenn, och Claus Huitfeldtt,⁴⁰ lannds domere wtj wore lannde Laalanndt och Falster, wore mendtt och thiennerere. 1558.

(1) Efter dommens afsigelse befalede kongen 7. juli 1558 (Kanc. Br.), at Peder Christensen Dyre fra Nyborg slot skulle overføres til Blå Tårn på Kbh.s slot, hvor han skulle forvares sikkert. Hvis nogen af hans slægt ville gå i borgen for ham, måtte han drage til sin gård Hjelmsø og bestandig blive der og ikke begive sig uden for ejendommens grænser. Da det var vanskeligt at have Peder Dyre på Kbh.s slot, blev han ført til Krogen, jf. kongebrev 16. oktober 1558 (Kanc. Br.), hvorfra han forsøgte at flygte ved en falsk nøgle, jf. kongebrev 10. marts 1559 (Kanc. Br.). Hans medhjælpere ved dette mislykkede flugtforsøg blev

henrettet, jf. brev 24. november 1559 (Kanc. Br.). I december 1559 lykkedes det Peder Dyre at bryde ud af fængslet ved at springe over muren, men han blev straks pågrebet, og kongebrev 1. januar 1560 befalede, at han skulle forvares vel med jern og godt hægte. Peder Dyre blev senere sindssyg og havde fra 1568 ophold i Sorø kloster, der undertiden tjente som fængsel. – (2) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Se 264.13. – (4) Se 264.6. – (5) Se 264.4. – (6) Se 264.5. – (7) forklædte, tilhyllede med kapper (Kalk. I.645b). – (8) Tjenestekarl. – (9) i Næsby s., Tybjerg h. – (10) Skade (Kalk. I.623b bet.1). – (11) Gårdbestyrer, fæster (Kalk. I.288b). Kolderup-Rosenvinge læser *bryger* (= brygger), se GdD II.206 note 3. – (12) retfærdiggøre, undskylde (Kalk. III.391a). – (13) Overlast, voldsomhed (Kalk. III.437a bet.1). – (14) egentlig (Kalk. I.476b bet.2). – (15) *saa wiide*: langt borte, fjernt (OdS XXVI.1365 bet.3). – (16) boende, bosiddende (Kalk. I.163b bet.2). – (17) Sorø. – (18) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (19) Se 263.20. – (20) Bekræftelse (Kalk. I.739a bet.1). – (21) Forb. i *hans brødt och aff hanns brødt* var alm. i datidens sprog, jf. f. eks. Barner, Familien Rosenkrantz's Historie I, dipl.105 (*aff hans brødh oc i hans brødh*). *Brødt* bet. tyendeforhold og tyende, jf. Kalk. I.293a bet.2. – (22) Reces 24. august 1537 § 8, stk. 3, reces 21. december 1551 § 13. – (23) udtrykkelig (Kalk. IV.596a). – (24) Se 256.13. – (25) Se 263.26. – (26) Se 199.18. – (27) Se 199.19. – (28) Se 204.21. – (29) Se 201.35. – (30) Se 199.7. – (31) Se 208.78. – (32) Se 199.22. – (33) Se 199.23. – (34) Se 204.4. – (35) Se 231.13. – (36) Se 204.9. – (37) Andreas van Barby (d. 1559) til Selsø, rigsråd. – (38) Se 246.27. – (39) Se 199.25. – (40) Se 263.38.

266 Rettertinget 26. juni 1558 (Odense)

Den arving, der har den største part i bondegods, skal besidde det, og medarvingerne skal have vederlag i henhold til recessen.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.33^r (findes yderligere i 3 hss.²).

Reg.: 1664 (datering: 1558 uden dag).

Tryk: GdD I.255f. (efter Thott 1202,2^o).

Litt.: Stemann, Retshistorie.404 note 3; Matzen, Privatret I.118.

Wor skickitt fore oß paa wort rettherting Marinne Matßiis wtj Woltoffte³ och hagde wtj rette steffnnt hinndis ßtiibßønn, Knudt Matßenn i Woltofftte, fore nogne breffue, hanndtt haffuer paa thenn gaardt wtj Woltoffte, hun ibor, som hun mennte, at hanndt forholder hinde fore mett wrette.

Ther tiill suarett for^{ne} Knudt Matßenn, at thenn bundegordt wtj Woltoffte, som for^{ne} Karine Matßiis ibor, thet wor hanns moder faders rette arff och eye, och hanndt haffuer arffuit enn part och kiøbt enn part, saa hanndt haffuer thenn riigeste⁴ och største part wtj same gaardt, som hanndt haffuer samfrennders⁵ breff och gode mennds⁶ dom paa, och hanns stiiffmoder haffde ther icke wdenn enn saare ringe part wtj ßame gaardt; och klagit Knudt Matßenn, at for^{ne} hanns stiiffmoder emodt breffue och dome sider wtj same gaardt och thenn forholder hannom fore, som hanndt mennte mett wrette.

Och fyrst wtj rette lagde Knudt Matßenn et sambfrenders breff wnder datum Mdlvij, lydendis att for^{ne} Knudt Matßenn fyrst aff rette eptther sinn moder tilkomer thenn halffue part aff same gaardt. Ther nest wtj thenn andenn halffue part noget parter, som hanndt arffuitt, kiøbt och pannthitt haffuer &c. Ther nest enn dom, som Werner Sualle⁷ mett flere gode menndt wdgifuitt hagde nu løgerdagenn nest eptther palme syndag siist forganggen,⁸ lydendis at Knudt Matßenn hagde thenn største, meste och beste part wtj forschreffne bundegaardt, bode eptther hanns arff, kiøbe breffue och panntebreffuis lydelße, som same dom ytthermere jndholder och wduißer. Och satte for^{ne} Knudt Matßenn ther fore wtj alle rette, om hanum eptther hanns dome och eptther wor receßis lydelße⁹ icke burde same bundegaardt wtj Woltofftte att haffue och beßide.

Mett mange fleere ordt och talle thennum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, giensuar, breff, beußning och sagenns leglighedt wor ther suo paasagdt fore rette, at for^{ne} Knudt Matßenn skall for^{ne} gaardt wtj Woltofftte, som nu for^{ne} Marinne Matßis wtj bor, at haffue, nyde, bruge och beßide, eptthertj hanndt haffuer thenn største och meste part wtj same gaardt, och giiffue hanns stießmoder och medarffuinge skieppe skyldt¹⁰ aff thieris partt, huadt thet kanndt tholle offuer kongelig tynnge, eller wtj andere maade fornøge thennum fore thieris part eptther wor receßis lydelße.

Datum Ottenße, thenn tiisdag nest eptther Stj. Hanns dag midßomer,¹¹ wti wor egenn neruerelße, neruerendis Jahann Friis,¹² wor cantzeler, her Otte Krumpenn,¹³ rider, wor och Danmarck riiges marsk, Jørgenn Lycke,¹⁴ Eyler Rønou,¹⁵ Niels Lange,¹⁶ Juer Krabbe,¹⁷ Peder Bille,¹⁸ wore tro menndt och raadtt, och Wernner Sualle,¹⁹ wor manndt, thienere och lanndsdomere wtj wort lanndt Fyenn. 1558.

(1) Jf. Viborg landstings dom 20. november 1507 (I nr 46, Rep. 2. rk. VI.10890), rettertingsdomme 5. november 1526 (I nr. 60), 19. april 1537 (GdD II.14; KRD I.50f.), 15. maj 1537 (KRD I. 163f.), 14. september 1538 (ib.435f.) og 17. september 1538 (ib.443ff.). – (2) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Landsbyen Voldtofte i Flemløse s., Båg h. – (4) kostbareste (Kalk. III.596a bet.2). – (5) Fælles (mødrene og fædrene) frænder. Tvistigheder mellem slægtninge om arv og andelsret i formuefælliget afgjordes af samfrænder. – (6) Adelsmænds (Kalk. II.60a). – (7) Se 199.25. – (8) 9. april 1558. – (9) Reces 21. oktober 1539 § 11, reces 6. december 1547 § 32, jf. reces 13. december 1558 § 40. Reglen gik derfra over i DL 3–12–1. At selvejerbondegods ikke deltes, når bonden døde, men overtoges af en enkelt arving, var forudsat i fdg. 1. september 1466 § 5 og i Fyns Vedtægt 1592 § 18. – (10) Kornafgift (Kalk. III.856b). – (11) Se 235.51. – (12) Se 199.18. – (13) Se 199.19. – (14) Se 199.7. – (15) Se 208.78. – (16) Se 199.22. – (17) Se 202.24. – (18) Se 231.13. – (19) Se 199.25.

267 Rettertinget 4. juli 1558 (Odense)

En adelsmand, der havde ladet en bonde fængsle uden at ville tage borgen af ham, fordi han besad et svin, der ikke var forsynet med ejermærke, men som dog kunne bevise, at svinet var hans, dømt til at give ham kost og tæring og til at tilbagebetale, hvad han havde erlagt for at løskøbe sig af fængslet.

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557-58) fol.42^r (findes yderligere i 3 hss.¹).

Reg.: 1584.

Tryk: GdD II.218ff. (efter HDDomb.).

Litt.: J. E. Larsen.459; Stemmann, Retshistorie.150 note 5, 424 note 1; Poul Meyer.177.

Wor skickitt fore oß paa wortt rettherting Jørgenn Olßenn i Blastrup² och hagde wtj rette steffnrit oß elskelige Jørgenn Bragde³ tiill Thostrup,⁴ wor manndt, thienner och embitzmanndt paa wort slott Nykiøbing, fore at hanndt lodt stocke⁵ och blocke⁶ hanum och hanns fader wdenn dom och rett och beskattit⁷ thennum aff lvij jochomsdallere,⁸ som hanndt mennte mett wrette wdenn aldt sag, skyldt och brøde.

Ther tiill suaret Loduig Genege paa for^{ne} Jørgenn Bragdis wegne, at thet bleff berett fore Jørgenn Bragde, at for^{ne} Jørgenn Olßenn skulle haffue et suin wtj sinn were, som skulle werett skode⁹ och icke rette adkomitt, thy thet hagde jnngenn mercke,¹⁰ och ther Jørgen Bragde thet spurde, tha lodt hanndt hentte bode Jørgenn Olßenn och hanns fader wdt tiill Otthenße och suinnett mett, och ther optingett¹¹ the fore lvij daller, och mentte Loduig Genege, at Jørgenn Bragde ther wtj jngenn wrett hagde giordtt thennum.

Ther tiill suarett Jørgenn Olßenn, at thet suin, som Jørgenn Bragde hagde skyltt hannum fore, thet war Guds och hanns eigett hiemføde suin, och hanndt hagde fem, som ther wor lige gamble tiill same suin och wore alle wmerckte, fordj hanndt wor wnng och wgiifftt hoß sinn fader och hagde jnngenn femercke, som hanndt hagde breff och segell paa, alliigeuell hanndt thennum icke tha maatte nyde fore Jørgenn Bragde. Och fyrst wtj rette framlagde Jørgenn Olßenn et breff aff Lund¹² herritzting wnnder datum Mdlij, lydenndes at xij mendt witnet hagde paa siell och salligheth, at thet huide suinn, som for^{ne} Jørgenn Olßenn kiende seg wedt, och hanndt wor fanngenn fore, thet haffue the kiendt, siidenn thet wor enn liden diigriis,¹³ och tha hørde thet hanum tiill och er enndt nu Guds och hanns eigett suinn, och haffuer hanndt opboditt thet iij ting, om nogenn anddenn wille kiende seg ther wedtt, tha wille hanndt stede¹⁴ thenum alt, hues log och ret wor, och jnngenn ther kom i noger maade &c. Ther nest irette lagde Jørgenn Olßenn enn dom aff Lund-

herritzting wnder datum Mdlij, lydenndes at Morthenn Jeßperßenn, herritzfogitt till Lund herritztinge, hagde tildømppt Jørgenn Olßenn ett huitt hilløritt¹⁵ suin, som hanndt ther hagde met sig jndenn thinge, at føre same suin hiem jgienn och thet nyde och beholle fore Guds och hanns egett quit och frij och aldelis logløst¹⁶ i alle maade, som same dom ytthermere jndholler och wduiße &c. Ther nest irecte lagde Jørgenn Olßenn et tings witne aff Lund herritzting wnder datum Mdlvij, lydenndes at vij menndt witnit hagde, at the kom jndt till Oluff Hanßen, ther Jørgenn Bragde lodt hanum och hanns sønn fanng och thoge thet suin aff hanns gaardt; tha bødt for^{ne} mendt thennum i borgenn fore Oluff Hannßenn och hanns sønn, at te skulle bliiffue tilstede och liide logenn, och ey the kunde fanng thenum till borigenn. Ther nest witt x menndt, at the droge wdt till Otthenße och bødt thennum i saa høy borigenn, som Jørgenn Bragde wille begere fore Oluff Hannßenn och Jørgenn Oluffßenn, at the maatte kome wdt och liide logenn till thieris herritzting om same suin, tha maatte the icke fanng thenum till borigenn, menn maatte kiøbe thennum wdt fore lvij jochomsdallere, som same breffue ytthermere jndholler och wduiße mett flere breffue, Jørgenn Olßenn wtj rette lagde. Och satte for^{ne} Jørgenn Olßenn wtj alle rette, om Jørgenn Bragde icke mett wrett hagde stockett och blockitt hanum och hanns fader och skatitt¹⁷ hanum sine penninge aff mett wrette, och om Jørgenn Bragde icke burde jgienn att giiffue hanum sinne penninge mett kost,¹⁸ thering¹⁹ och skadegieldt,²⁰ hanndt ther offuer giordt och liidt haffuer.

Mett flere ordt och talle thenum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, gienßuar, breff och beuißning, som fore oß wtj rette lagdes, wor ther suo paa sagdt fore rette, at Jørgenn Bragde bør jgienn at giiffue for^{ne} Jørgenn Olßenn for^{ne} lvij daller, hanndt aff hanum fore thenn sag fanngett haffuer, och ther till mett jgienn giiffue hanum aldt thenn beuißelige kost och thering, hanndt ther paa kostitt haffuer.

Datum Otthennße, thenn mandag nest eptther Wor Frue dag visitationis,²¹ wtj wor eigenn neruerelße, neruerendes Jahann Friis,²² wor cantzeler, her Otte Krumpenn,²³ wor och riigenns marsk, Jørgenn Lycke,²⁴ Eyler Rønou,²⁵ Peder Bille,²⁶ wore tro menndt och raadt, och Wernner Sualle,²⁷ wor manndt, thienner och lannds domere her wtj wort lanndt Fyenn. 1558.

(1) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf). – (2) Landsbyen Bladstrup i Hjadstrup s., Lunde h. – (3) Jørgen Brahe (d. 1565) til Tostrup (Tosterup) og Elved, der 1557–58 var lensmand på Nykøbing. – (4) Hovedgården Tostrup (Tosterup) i Tosterups s., Ingelstads härad i Skåne. – (5) Se 238.41. (6) Se 238.42. – (7) aftvang (Kalk. I.166b). – (8) Se

227.24. – (9) *skode* er mulig particip. af verbet *skode* (*sku(d)e*): se, betragte, bese og altså bet.: synet, eller muligt particip. af *skøtte*: optage, se Kalk. III.804b, hvor der tages afstand fra Kolderup-Rosenvinges tolkning, hvorefter der skal læses *uden skode*: uden hjemmel (GdD II.218 note 1), da *skøde* kun bruges om fast ejendom. Kalk. har dog vist misforstået Kolderup-Rosenvinge, der næppe mener *skøde*, men opfatter *skulle werett skode* som en variant af, at der skulle have været skudt på hjemmel, jf. JI II.92 (*hauær æi scotæ [m. varr. sk[i]ætæ, scotte, skodæ] . . . æn næfnær han scotæ oc bristær hanum scotæ æth hæmlæ, se DgL II.304f.*). Muligt er denne tolkning den mest nærliggende. – (10) Tegn, mærke, der var indbrændt på dyret (Kalk. III.39b bet.1). – (11) Se 238.49. – (12) Lunde h. på Fyn. – (13) Pattedgris. – (14) vel: yde, give (Kalk. IV.192b bet.3). – (15) heløret: med helt øre, øre uden fæmærke, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.219 note 2. Ordet gik senere over til at bet. helskindet, jf. Kalk. V.432b. – (16) *logløst*: uden at der derfor skal aflægges ed (Kalk. II.728a bet.2). – (17) aftvunget (Kalk. III.773a). – (18) Se 245.10. – (19) Se 245.11. – (20) Se 263.23. – (21) Mariæ visitationis (Maria bebudelses dag): 2. juli. – (22) Se 199.18. – (23) Se 199.19. – (24) Se 199.7. – (25) Se 208.78. – (26) Se 231.13. – (27) Se 199.25.

268 Rettertinget 2. september 1558 (Ålborg)

Den, der vil besidde og bruge bøndergods, der tilhører en anden, må fæste det af denne anden.

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.61^v (findes yderligere i 19 hss.¹).

Vor skickitt for oß paa wort rettherting Sørenn Gedtt² wtj Vegergaarde³ och hagde wtj rette steffnntt Chrestenn Skønninge wtj Huiding⁴ och tiltallitt hanum fore thenn halffue gaardt⁵ wtj Huidinge, hanndt ibor, och berette for^{ne} Sørenn Gedtt, at Chrestenn Skønning siider paa same halffue gaardt, som er hanns och hanns børnns rette bundegods, och Chresten Skønninge bruger same hanns halffue gaardt och then icke wiil stede⁶ och feste af hanum, som Sørenn Gedt mentte mett wret.

Ther tiill suarett Chrestenn Skønning och bestodt,⁷ at same gaardt i Huiding, hanndt ibor, hører halffdelenn Sørenn Gedt och hanns børnn och metarffuinge tiill, och hanndt giffuer hanum skiepe skyldtt⁸ aff same gaardt och mennte, att hanndt jnngenn stedsmaall⁹ wor pliigtiige at giffue Sørenn Gedtt aff same halffue gaardt,¹⁰ eptthertj thett er bundegods.

Ther tiill suarett Sørenn Gedt och saatte wtj alle rette, om Chresten Skønning motte siide wtj hanns gaardt och bruge hanns jordtt, ager, enng och eiigenddom eller wtj nogenn anddenn manndts gaardt och gods, wden hanndt thet stede och feste och hagde thet wtj thieris minnde.

Mett flere ordt och talle thennum ther om emellom vore.

Tha eptther tilltall, giennßuar och sagens leglighedt wor ther suo paasagdt fore rette, at ther som Chrestenn Skøning will beßiide och bruge thenn hallfue bundegaardt, som Søren Gedt och hanss børnn tillhøre, tha skall for^{ne} Chrestenn Skøning then stede och feste aff Søren Gedt och haffue thet i hanss minnde.

Datum Aalboriig, thenn fredag nest eptther Stj. Egidj dag,¹¹ neruerendis Erick Krabbe,¹² Niels Lannge,¹³ Holgerdt Roßennkrannds,¹⁴ Juer Krabbe¹⁵ och Peder Bille,¹⁶ wore tro menndt och raadtt. 1558.

(1) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). I hs. GkS 1139,2^o er dommen indført to gange. – (2) Søren Ged nævnes som herredsfoged i Ars h. 1537–74. – (3) Gården Veggergårde i Skivum s., Ars h., der i alt fald siden 1496 tilhørte selvejerbondeslægten Ged. – (4) Landsbyen Hviding i Hviding s. og h. – (5) Her er der vist ikke tale om en *halvgård*: en bondegård, der har (omtrent) det halve af en alm. gårds (helgårds) størrelse (i alm. 40 tdr. land) (OdS VII.779, jf. VI.556 bet.3.1.), men om Søren Geds anpart i en bondegård. – (6) tage i fæste, leje (Kalk. IV.193b bet.9). Forb. *stede och feste* var alm. i datidens sprog. – (7) erkendte, tilstod (Kalk. I.178b bet.9). – (8) Se 266.10. – (9) Indfæstning: den afgift, fæsteren erlagde ved sin tiltrædelse af fæstet (Kalk. IV.193b). Se herom Fussing.69ff. – (10) Se ovf. note 5. – (11) Egidius' dag: 1. september. – (12) Se 203.27. – (13) Se 199.22. – (14) Se 199.23. – (15) Se 202.4. – (16) Se 231.13.

269 Rettertinget 5. september 1558 (Ålborg)

Børn af en mands første ægteskab skal betale halvdelen af den gæld, deres fader havde, da han indgik nyt ægteskab; den gæld, faderen efterlader sig ved sin død, skal hans enke og børnene af begge ægteskaber betale i samme forhold, som de tager arv efter ham.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.65^v (findes yderligere i 3 hss.²).

Wor skickitt fore oß paa wortt retthertingh oß elskelige Jenns Bille,³ wor hoffsinder,⁴ paa syn syster, oß elskelige frue Citzelle Billisdatters,⁵ och hindis børnns⁶ wegnne paa thenn enne och oß elskelige Christoffer Gøye⁷ tiill Affuinndsborig⁸ paa hanss systerbørnns,⁹ sallig Jost Høg¹⁰ tiill Wonng¹¹ hanss fyrste hustruis børnn, thieris wegnne paa thenn anndenn siide, och gaffue the thennum weluilige och wsteffnntt vdi rette paa baade siider.

Och tiltallitt Jenns Bille paa sinn syster och syster børnns wegnne for^{ne} Christoffer Gøye paa sinne systerbørnns wegnne fore hues gieldtt, Jost Høg

wor wtj, ther hanndt fiick hanns syster, frue Citzelle, sinn siste hustrue, och mennte Jenns Bilde, at aldt thenn gielddt, Jost Høg wtj wor, ther hanndt fiick hanns syster, thenn burde hanns fyrste børnn at betalle halffdelenn aff, och siidenn huadt gielddt hanndt wtj wor, ther hanndt nu døde, burde at skiffthiis emellom hanns epttherladennde hustrue och alle hanns børnn, som leffuede hanns dødtt, och att the nu burde at thage huer fore sinn annpartt i thenn hanns gielddt, hanndtt nu bort skylliige wor, ther hanndt døde, liige som the thoge wtj arffuenn tiill.

Ther tiill suaritt Christoffer Gøye, at aldt thenn gielddt, Jost Høg wtj wor, thenn dag hanns salig syster døde, huadt thet wor liidett eller mөгitt, thet wille handtt giernne paa thieris wegnne betalle halffdelenn aff, och mennte, at hanns syster børnn jnnttet wor plüigtiige at betalle aff thenndtt gielddt, Jost Høg satte seg wtj, emedenns hanndt wor enckemandtt och sadt jnnde mett thieris godtz; menn hues gielddt, Jost Høg wor wtj komenn, emedenns hanndtt wor enckemandtt och sadt jnnde mett sinn börnns gods, theßliigeste och hues gielddt, hanndtt wor wtj, ther hanndtt døde, mennte Christoffer Gye att wore giordtt wtj fellitt och mennte ther fore, at for^{ne} frue Sidzelle Billisdatther burde at betalle halffdelenn aff aldt thenn gielddt, och siidenn alle Jost Høgs børnn thenn anndenn halffdell, liige som the thage i arffuenn tiill eptther wor receßiis lydelße.¹²

Ther tiill suarett Jenns Bille och mennte, att emedenns Jost Høg sadtt wgiifftt och hagde sinne børnn jnnde hoß seg, som wore wmynddiige, at hanndt icke kunde skifftte thenum fraa seg och wor thieris rette werige, om hanndt thes medler thiidtt hagde i same fellitt lagtt tilhobe antenn guldt eller penninge, tha wille hanns børnn haffue hagdt och burde och well thieris partt ther aff, och satte Jenns Bille wtj alle rette, om Jost Høg hanns fyrste børnn icke wtj liige maade burde att thage wtj hues gielddt, hanndt ikomenn wor, emedenns hanndt saa sadtt wtj fellitt mett thennum, och mennte Jenns Bille eptther slig leglighedt, att hanns syster icke wor plüigtiige at betalle thenndt gielddt, Jost Høg eller hanns børnn wore wtj, føre enndt hunn fick hanum.

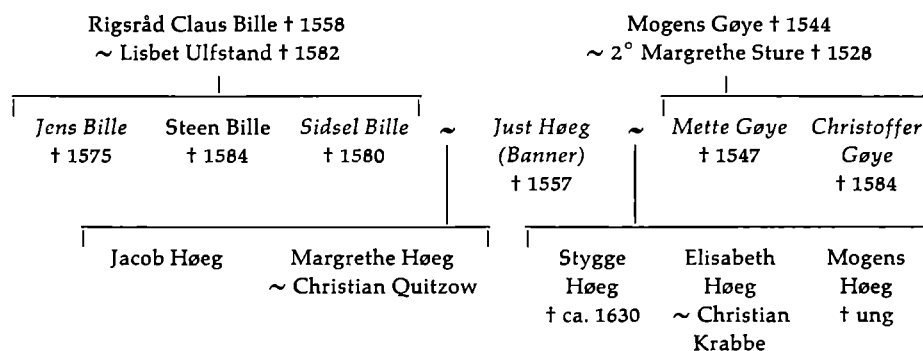
Mett mannge flere ordt och talle thenum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennsuar och sagenns leglighiedtt bleff ther suo paa-sagdt fore rette, att aldt thenn gielddt, Jost Høg wor wtj, ther hanndt fiick sinn siiste høstrue, for^{ne} frue Sitzelle Billisdatther, wtj senngj, bør Jost Høgs fyrste børnn at betalle halffdelenn aff, och hues gielddt, som for^{ne} Jost Høg wor bort skyllige, ther hanndt døde, bør hanns høstrue, for^{ne} frue Sitzelle, och alle Jost

Høgs børnn at betalle wtj giel denn, liige som the thage wtj arffuenn tiill epthter wor receßiis lydelße.

Datum Aalborg, thenn manddag nest eptther Stj. Egidj dag,¹³ neruerendis Jahann Friis,¹⁴ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,¹⁵ Danmarck riiges marsk, Jørgen Lycke,¹⁶ Niels Lannge,¹⁷ Holgerdt Roßennkrannds¹⁸ och Peder Bille,¹⁹ wore tro menndtt och raadtt. 1558.

(1) Jf. rettertingsdom 18. august 1559 (ndf. nr. 283; GdD I.264f). Sagen blev dog først endeligt afgjort ved kongens voldgiftsdom 21. juli 1560 (Kanc. Br.; Tegnelser over alle Lande VI (1559–61) fol.298v). Det hedder i denne sidste dom: „paa thet then sag maate tage ende, saa oc att huer kunde vide, hues the skulle haffue mett rett, haffue begge parterne mett flere theris slegt oc wengers raad oc samtycke woldgiffuet then sag ind tiill oß oc wij fuldmagt haffuer thenom ther om att fordrage“. Det bestemtes derfor, „att all then giold, som fands effthter Jost Høg, then tiid hand døde, skall skifftis wtj tho parter, oc fru Citzelle oc hindes børn att betale then halffue part aff giolden, oc fru Mette Gøyes datters børn att betale then anden halffue part. Tesligeste hues boeskaff, som oc fantzs effthter Jost Høg, skal vdi lige maade delis vdi tho parter, halffdelen tiil fru Citzelle oc hindes børnn oc then anden halffuepart tiil fru Mettis børn, medens hues jordegodzs, for^{ne} Jost Høg haffuer ladett effthter seg, thet skal skifftis oc delis thenom emellum effthter lougen, oc begge parterne att skulle lade thenum nøige mett thenn handell, wij thenom emellom giort haffuer“. Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt:

(2) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Jens Bille (d. 1575) til Lyngsgård og Vram (Luggude härad, Skåne), af hvilke han oprettede Billesholm. Han var 1555–59 hofsinde, 1560–71 lensmand på Gotland. – (4) Se 203.5. – (5) Sidsel Bille (d. 1580), enke efter Just Høeg (Banner) (d. 1557). – (6) Se stamtavlen ovf. note 1. – (7) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Clausholm, Bregentved, Gunderslevholm m. v. – (8) Hovedgården Avnsbjerg i Sjørsløv s., Lysgård h. – (9) Se stamtavlen ovf. note 1. – (10) Just Høeg (Banner) (d. 1557) til Vang og Lergrav. Han var 1. gang gift med Mette Mogensdatter Gøye (d. 1547), 2. gang med ovenn. Sidsel Clausdatter Bille. – (11) Hovedgården Vang i Sulsted s., Kær h. – (12) Reces 6. december 1547 § 29, reces 21. december 1551 § 12, jf. reces 13. december 1558 § 53. – (13) Se 268.11. – (14) Se 199.18. – (15) Se 199.19. – (16) Se 199.7. – (17) Se 199.22. – (18) Se 199.23. – (19) Se 231.13.

270 Rettertinget 16. september 1558 (Randers)

En af nogle bønder mod en adelsmand anlagt sag om nogle ejendomme, der var under forfølgning til lås for rigens kansler, afvist under henvisning til, at ingen må drages fra sit ting eller fra rigens kansler, mod hvilken forfølgning bønderne havde taget genbrev.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.68^v (findes yderligere i 1 hs.²).

Vor skickitt fore oß paa wortt rettherting wore oc kronenns bynnder och thiennere wtj Wore³ och hagde wtj rette steffnitt oß elskelige Biørnn Annderßenn⁴ tiill Stiennholt,⁵ wor manndt oc thiennere, fore nogenn eigenndom och fedrifftt,⁶ som the mennte ath skulle liige tiill thieris bye mett rette, och Biørnn Annderßenn forholder thennum same egenndom fore och gjør thennum ther hinder paa, som the mennte mett wret.

Ther tiill suarett Biørnn Annderßenn, at hanndtt haffuer eptther riigenns rett begunnt at fyllige same sinn eigenndom tiill laaß mett mere sitt gods, och haffuer ther paa faaett och reteligenn lest sitt stadffestelse breff och fiire sinne dombreffue, ther tiill wor almyndeliige steffning paa et aar och sex wger. Ther tiill mett haffuer och for^{ne} wore menndtt sielff tagitt giennbreff wtj same hanns forfylling tiill laaß, och hanndt nu eptther riigenns rett haffuer thagitt steffning offuer for^{ne} wore menndtt, och sagenn ther mett hennger jnnde fore riigenns rett, och ther er icke enndt nu dømppt paa thenndtt; och mennte Biørnn Annderßenn, at for^{ne} wore menndtt icke emodtt wor opne beßiiglede receße maatte mett wor steffning drage hannum fraa riigenns rette, føre enndt dom wor ganggenn.

Mett mannge flere ordt och talle thennum ther om emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar oc sagenns legliighed och eptther wor receße,⁷ som lyder, at jnngenn skal drages fra sitt herritzting, lanndzting eller fra riigenns cantzeler mett wore breffue mett the sager, ther jnndkomenn ere, føre enndt dom er ganggenn, tha bør thenne sag at jnndkome fore riigenns rett, som thenndt begunnt er, och ther aldelis att gaa om suo møgitt, som rett er.

Datum Rannders, thenn fredag, som Stj. Lambertii afftenn⁸ paafaldtt, paa wortt slot Drotningborig,⁹ neruerenndis Jahann Friis,¹⁰ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,¹¹ Danmarck riiges marsk, Jørgenn Lycke,¹² Niels Lannge,¹³ Holgertt Roßennkrannds,¹⁴ Juer Krabbe¹⁵ och Peder Bille,¹⁶ wore tro mendtt och raadtt. 1558.

13. Gamle danske Domme II

(1) Jf. rettertingsdom 4. november 1558 (GdD II.260ff.). – (2) Dette (GkS 1139,2°) er afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Landsbyen Voer i Voer s., Rougsø h. – (4) Bjørn Andersen Bjørn den yngre (d. 1583) til Vinstrup og Stenalt m. v., sen. (1567) rigsråd. Han var 1562–66 landsdommer i Sjælland, forlenet med Kbh.s slot og Roskildegård 1566–72, Arhusgård 1572–80 og Ålborghus 1580–83. Af Vitskøl kloster oprettedes her hovedgården Bjørnsholm. – (5) Hovedgården Stenalt i Ørsted s., Røvsø h. Navnet skreves tidligere ofte Stenholt. – (6) Græsgang (Kalk. I.817a, OdS VI.295 bet.1). – (7) Reces 24. august 1537 § 17, reces 6. december 1547 § 3, jf. reces 13. december 1558 § 8. – (8) Dagen før Lamberts dag (17. september). – (9) Det tidligere gråbrødrekloster i Randers, der ophævedes 1530 og 1544 omdannedes til Dronningborg slot. Det blev nedrevet i henhold til pl. 13. oktober 1721. – (10) Se 199.18. – (11) Se 199.19. – (12) Se 199.7. – (13) Se 199.22. – (14) Se 199.23. – (15) Se 202.4. – (16) Se 231.13.

271 Rettertinget 20. september 1558 (Randers)

Rettertinget stadfæster en af Viborg landsting afsagt dom, hvorefter de, der var med til med urette at dømme to mænd til galgen, fandtes pligtige at nedtage dem af galgen og begrave dem i kristen jord. De, der havde afsagt den urigtige dom, skulle stå til rette derfor efter loven.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.70^v (findes yderligere i 3 hss.²).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD I.248 note 1; Matzen, Offentlig Ret III.248.

Vor skickitt fore oß paa wortt rettherting Niels Tøgerßenn i Biørnnskoff³ och Mortenn Laßenn wtj Worit⁴ och hagde fore oß wtj rette steffnnt Bertell Juerßenn wtj Rindt,⁵ Thomiß Suendßenn i Slaballe,⁶ Niels Laßenn i Borgaarde⁷ och thieris medfølgere xvj menndt, som med uore och dømppte Jenns Skredere och Søfrenn Enuoldßenn tiill gallie och grenn, som the mente emodt logenn och mett wrette. Och wtj rette lagde Niels Thøgerßenn och Mortenn Laßenn enn dom aff Wiiboriig lanndzting, lanndsdomere ther samesteds mett flere wdgiiffuitt och beßiiglett haffuer, wnnder datum Mdlviiij, thenn løgerdag Stj. Gregorij dag⁸ paafaldtt, lydenndis at eptthertj for^{ne} karlle gjorde skodsmaall⁹ paa witnnesbyrdt, som rinder¹⁰ bast,¹¹ bonde¹² och konningens rett, ther skulle haffue hoß weret, ther the same suin kiøbtte, som the bleff henngtt fore, tha kunde the icke annditt ther om kiennde, enndt at for^{ne} Sørenn Enuoldßenn och Jenns Skredere ere henngtt och aff dage thagenne emodtt logenn och bør fortj wedt the domsmenndtt, thennum dømppt haffuer, aff gallienn jgienn at nedertagis &c., som same dom ytthermere jnndholler och wduißer. Och klagitt for^{ne} Niels Tøgerßenn och Mortenn Laßenn, att for^{ne} Bertell Juerßenn och hanns medbrødere xvj menndt icke enndt nu haffuer

thennum same lanndstings dom fuldt giordtt; och satte for^{ne} Niels Tøgerßenn och Mortenn Laßenn wtj alle rette, om for^{ne} Bertell Juerßenn och hanns medbrødere domsmenndt icke ere pligtiige och bør sielff at neder tage for^{ne} thuende menndtt aff gallienn eptther for^{ne} lanndstings doms lydelße och siiden begraffue thennum jgienn wtj christenn jordtt och bøde thennum och stannde ther fore tiil rette.

Ther tiill suarett Bertell Juerßenn paa sinne egnne och sinne medbrøderis domsmennds wegnne, som mett wore att dømme for^{ne} Jenns Skredere och Sørenn Jenuoldßenn tiill gallie och gren, och mente, at the wille nogsom beuiße, Søren Jenuoldßenn och Jenns Skredere ij witherliige tiuffue at haffue werett och same suin at haffue stiollenn, som te bleff hennngtt fore, tha mente the dog, at ther som the hagde thenum nogitt wtj same thieris dom forßett¹³ och thennum emodtt same artikell i logenn forgrebenn, tha wille the ther fore gernne bøde bode emodt oß och thieris herskabere, och mennte, at thennum icke burde at bøde emodt for^{ne} Sørenn Jenuoldßenn och Jenns Skrederis slegt eller wennere wtj jnngen maade.

Mett mange flere ordt och talle thennum ther om paa alle siider emellom wore.

Tha eptther tiltall, gienßuar och sagenns leglighedt wor ther saa paasagdtt fore rette, att for^{ne} Bertell Juerßenn mett sinne medbrødere domßmenndtt, som dømpte for^{ne} Sørenn Jenuoldßenn och Jenns Skredere tiill gallie och gren emodt logenn, the same domsmenndt bør eptther for^{ne} lanndstings doms lydelße for^{ne} Sørenn Jenuoldßenn och Jenns Skredere jgienn at neder tage aff gallienn och lege thennum i christenn jordtt och stannde ther fore tiill rette eptther logenn,¹⁴ wor rettighedt ther mett aldelis wforkrennckitt.

Datum Rannders, thenn thiißdag nest eptther Stj. Lambertj dag,¹⁵ wtj wor eigenn neruerelße, neruerenndis Jahann Friis,¹⁶ wor cantzeler, her Otte Krum-penn,¹⁷ wor och riigenns marsk, Erick Krabbe,¹⁸ Jørgenn Lycke,¹⁹ Niels Lannge,²⁰ Juer Krabbe²¹ och Peder Bille,²² wore tro menndtt och raadt. 1558.

(1) De 10 dømte fik 24. januar 1559 (Kanc. Br.) oprejsningsbrev, efter at de havde betalt 30 øksne til Eskil Gøye på Skanderborg på kongens vegne. Sml. rettertingsdom 11. maj 1558 (ovf. nr. 241; GdD I.248ff.). – (2) Disse er afskrifter af HDDomb. (el. udskrift deraf). – (3) Landsbyen Bjørnskov i Nørre Snede s., Vrads h. – (4) Landsbyen Vor (nuv. Vorladelgård) i Vorlade s., Tyrsting h. – (5) Vist landsbyen Ring (1344: Rind) i Ring s., Tyrsting h. – (6) Landsbyen Slagballe i Græstrup s., Tyrsting h. – (7) Landsbyen Burgård i Græstrup s., Tyrsting h. – (8) Gregors dag: 12. marts. – (9) *giorde skodsmaal*: forlangte udsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (10) ophæver, fritager for (Kalk. III.601a bet.8). Jf. JL II.92 in fine: *oc witnæ rindær bast oc band oc konnungs ræt* (vidnesbyrd fritager for bast og

bånd og kongens ret). – (11) Bånd. – (12) Bånd. Jf. JL II.92, se ovf. note 10. – (13) forsømt (Kalk. I.690a bet.5). – (14) Reces 24. august 1537 § 18, reces 6. december 1547 § 7, jf. reces 13. december 1558 § 9. – (15) 17. september. – (16) Se 199.18. – (17) Se 199.19. – (18) Se 203.27. – (19) Se 199.7. – (20) Se 199.22. – (21) Se 202.4. – (22) Se 231.13.

272 Rettertinget 18. oktober 1558 (Kolding)

En gård, der var bortfæstet på livstid, blev efter bortfæsterens død solgt, og køberen ønskede selv at overtage gården, idet han anførte, at livsfæstebrevet ikke kunne have gyldighed ud over bortfæsterens og hans arvingers levetid. Rettertinget statuerede, at livsfæstebrevet uanset ejerskiftet skulle stå ved magt.¹

Hs.: HDDomb. nr. 7 (1557–58) fol.80^v (findes yderligere i 2 hss.²).
Litt.: Fussing.48³.

Vor skickitt fore oß paa wortt rettherting Niels Jennßenn och Chrestenn Nielßenn wdj Møllerup⁴ och hagde wtj rette steffnntt Niels Perßenn⁵ wtj Wiiboriig, fore at hanndtt nu wille threnge thennum bode aff Møllerups gaardt, som the nu bode ibor, emodtt ett liiffs breff, som salliige Peder Ebbeßenn⁶ thennom paa for^{ne} gaardt giiffuitt haffuer, och emodt lanndstings dom, the ther paa haffuer. Och fyrst wtj rette lagde for^{ne} Niels Jennßenn och Chrestenn Nielßenn et breff, som sallige Per Ebbeßenn wdgiiffuitt hagde wnder datum Mdxlvj, lydenndis at hanndt hagde stedt⁷ och fest Niels Jennßenn i Møllerupe Møllerup gaardt och mølle hanns och hanns høstruis liiffs thiidtt, huilckenn som lenngst leffuede, och skulle for^{ne} Niels Jenßenns sønn, Chrestenn Nielßenn, haffue halffpartenn aff for^{ne} gaardt och mølle mett sinn fader och moder, och skulle Niels Jennßenn och hanns sønn giiffue Per Ebbeßenn aff for^{ne} gaardt sex byskieper⁸ rog,⁹ enn fierring¹⁰ smør, enn fierringh honing mett anndre gesterj,¹¹ och skulle the giiffue hanum aff møllenn xx byskiepper mill¹² och holle thenn ferdig¹³ paa bygning och demninge, och nar for^{ne} Niels Jennßenn dør och affgaar eller hanns høstru, tha skall Niels Jennßenns sønn, Chrestenn Nielßenn, haffue anndenn halffe partenn aff gaardenn och møllenn fore then same skylle och lanndgille, som for^{uitt} staar, och giøre hannum skell¹⁴ ther aff, som same breff ytthermere jnndholder och wduißer. Ther nest enn dom aff Wiiboriig lanndsting, wdgiiffuitt wnder datum Mdliij, lydenndis at eptthertj Per Ebbeßenn finndis at haffue weret eiger tiill for^{ne} gaardt, ther hanndt Nielß Jennßenn same breff giffuitt haffuer, bør Niels

Jennßenn, hanns høstrue och sønn same gaardt at beßide eptther for^{ne} Per Ebbeßenns breffuis lydelße, som same dom ytthermere jnndholler. Och satte for^{ne} Niels Jennßenn och Chrestenn Nielßenn wtj alle rette, om thenum icke eptther for^{ne} Per Ebbeßenns breff och for^{ne} lanndstings doms lydelße icke bør for^{ne} gaardt och mølle at haffue och beßide thieris liiffs thiidt. The wille giernne giffue for^{ne} Niels Perßenn thieris lanndgille tiill rette thiide och were hannum høriig och lydig i alle the maade, the hannum som thieris hoßbunde pligtig ere.

Ther tiill suarett for^{ne} Niels Perßenn, at sallige Peder Ebbeßenn hanns arffuinge haffuer wdlagdt hannum same Møllerupe gaardt och mølle fore friitt jordgods och mentte, at thet liifs breff, Per Ebbeßenn thenum giiffuitt hagede, icke kunde hollis lennger, ennde som same gaardt wor wtj Per Ebbeßenns och hanns arffuinges were; och mennte Niels Perßenn, at nu same gaardt er komenn hannum tiill, tha maatte hanndt sette i thenn och aff thenn, huem hanndt wille. Och berette, at hanndt sielff wille same gaardt beßide, och mennte ther fore, at Niels Jennßenn och Chrestenn Nielßenn ther fore nu wore pligtiige at røme hanum same gaardt fore.

Mett flere ordt och talle thennum ther om paa all bode siider emellom wore.

Tha eptther tiltall, gienßuar och sagenns legligheth bleff ther suo paasagdt fore rette, at for^{ne} Niels Jennßenn och Chresten Nielßenn bør for^{ne} Møllerupe gaardt och mølle at beßide thieris liiffs thiiddt och giøre och giffue Niels Perßenn ther aff slig lanndgille, som Per Ebbeßenns breff wdiißer, eptther for^{ne} Per Ebbeßenns breff och for^{ne} lanndstings doms lydelße.

Datum Kolling, thenn thiisdag nest eptther Stj. Galle dag,¹⁵ neruerendes Jahann Friis,¹⁶ wor canntzeler, her Otte Krumpenn,¹⁷ riider, wor och Danmarck riiges marsk, Oluff Munck,¹⁸ Jørgen Lycke,¹⁹ Niels Lange²⁰ och Holgerdt Røßennkrannds,²¹ wore tro menndt och raadtt. 1558.

(1) Om livsfæste se Fussing 47ff. Rettertinget havde i 1542 i et lignende tilfælde statueret det samme, se HDDomb. nr. 4 fol.33 og Fussing.48. – (2) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Peder Ebbesen (Galt) kaldes her „en selvejerbonde“. – (4) Landsby i Hammer s., Vrads h. – (5) Vist Niels Pedersen Galt (d. 1608) til Ingelstad, 1568–1608 forlenet med Sandbygård, søn af nedenn. Peder Ebbesen Galt. – (6) Vist rigsråd Peder Ebbesen Galt (d. 1548) til Tyrrestrup, Palsgård, Skumstrup, Rubjerggård m. v., lensmand på Århusgård. – (7) bortfæstet (Kalk. IV.193b bet.8). – (8) 1 jysk byskæppe var $\frac{3}{4}$ td. eller 104 liter (Aakjær.264). – (9) Rug. – (10) Fjerdings; $\frac{1}{4}$ tønne. – (11) Afgift, der træder i stedet for gæsteri (pligten til at modtage husbonden og hans folk) (Kalk. II.119a bet.4). – (12) Mel. – (13) i (god) stand (Kalk. I.824a bet.2). – (14) Regnskab (Kalk. III.849a bet.10). – (15) Gallus' (og Lullus') dag: 16. oktober. – (16) Se 199.18. – (17) Se 199.19. – (18) Se 199.20. – (19) Se 199.7. – (20) Se 199.22. – (21) Se 199.23.

273 Viborg landsting uden år og dag
(efter 13. december 1558¹)

Den, der har udlagt mandebod, er fri for al yderligere fejde, og den, der dog fejder, skal bøde efter recessen.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 150 (findes yderligere i 26 hss.²).

Litt.: Ole Fenger, Fejde og Mandebod.517 med note 618.

Ingen overskrift i forlægget.

Item en dom, at huem som vdlegger landtbuodt,³ att thenn er dømpt quitt for all ydermiere feygde, och huem som feyder hannum ther offuer, bøde ephther receßens liudelße.⁴

(1) Dommen, der i alle hss. er udateret, må formentlig være efter reces 13. december 1558, jf. Ole Fenger, Fejde og Mandebod.517 note 618. – (2) I hs. NkS 847,2^o findes dommen indført to gange. – (3) *Landebod*: d. s. s. mandebod (Kalk. II.736b; ifl. Moth dog $\frac{3}{4}$ af fuld mandebod), der ifl. reces 13. december 1558 § 21, stk. 3, er „tretten atten mark penge“. Udtrykket *landboedt* findes i reces 24. august 1537 § 7, reces 6. december 1547 § 16, reces 21. december 1551 § 6, stk. 4, og reces 13. december 1558 § 21. – (4) Ifl. reces 13. december 1558 § 21 var straffen bøde på 15 mark og tab af eget bødekrav; efter reces 1547 var straffen 40 marks bøde.

274 Viborg landsting¹ uden år og dag (13. december
1558–27. april 1561)²

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, hvorved tre jorder tilkendtes Iver Krabbe.

Hs.: Thott 1991,4^o p.220 (findes yderligere i 2 hss.).

Overskrift: Om jord offuer marcke skiell wdi fellig.

Thaa ephtherthi nogenn, som boer vdi for^{ne} Hunderup,³ icke haffuer verrett for sannndmend och kiennnd sig att haffue kiøfft nogitt i for^{ne} Møgellthorum⁴ marck, och y Baa maade kalditt paa⁵ thieris kiøb paa vedermaals thinng,⁶ før-ennd ther om Buorett er, ey heller for stub⁷ heller enndeell⁸ jnnduart,⁹ [som]¹⁰ lougen vduißer,¹¹ theßligeste efftherthi for^{ne} Christoffer Roßennkranntz¹² icke haffuer beuist saa att werre om for^{ne} iij ager, som forskreffuit staar, ey heller thenndt saa att were [sermerckt]¹³ med steen, stabell¹⁴ eller medt grøfft, som thet sig burde ephther lougenn,¹⁵ och for^{ne} herritzfougden haffuer effther

Þaðanne leilighiedt thildømppt for^{ne} Jffuer Krabbe¹⁶ þamme for^{ne} iij stycker jordt vdi for^{ne} Møgell thorum marck, saa viste vy oß icke aarþage eller thilfaldt¹⁷ emod þamme hanns domb att kunde þige eller hannum ther forre att kunde felde, saa lennge¹⁸ wy fraa kon: may: kunde komme vdi andre forfarining, att nogenn maa sig enthen effther xx winthers heffdt eller effter samme xxvij artickle wdi recessenn¹⁹ nogett jordt vdi fellag offuer marckeschiell²⁰ thill holde och icke haffue the wilkor,²¹ som lougenn vduiþer och forskrefuit stannder, dog thed nogen thill arffue thilkommer.

In cuius rei testimonium sigilla nostra &c.²²

(1) Dommen angiver ikke, hvilket landsting, der har afsagt dommen; efter de nævnte sted- og personnavne må det være Viborg landsting. – (2) Dommen, der kun er fragmentarisk bevaret, er i alle 3 hss. udateret. Da § 27 i reces 13. december 1558 citeres, må dommen være efter denne dato; og da den i dommen nævnte Iver Krabbe formentlig er rigsråd Iver Krabbe, der afgik ved døden 27. april 1561, må dommen være før denne dag. – (3) Landsbyen Hinnerup i Torum s., Nørre h. Slægten Krabbe havde gods (bl. a. gården Hegelund) i Torum s. – (4) Landsbyen Møgeltorum i Torum s., Nørre h. – (5) *kalditt paa*: gjort fordring på, forlangt (Kalk. II.468a bet.4a). – (6) Vedermålsting er det ting, på hvilket der skal tages til genmæle (Kalk. IV.773a). Jf. JL II.21. – (7) Stuf; en del af bymarken, der ved gave, salg el. lign. var skilt fra det bol, hvortil det opr. hørte. Ved rebning medregnedes stuf dog stadig til det opr. bol. – (8) *Endel* er jord, der er særeje (Kalk. I.461a). – (9) indvordet: hævdet besiddelsen af (ved lovhævd) (Kalk. II.424b). – (10) Forlægget har ved fejlskrift *for*; rettet efter andre hss. – (11) Der sigtes formentlig til JL I.49. – (12) Formentlig Christoffer Styggesen Rosenkrantz (d. 1565) til Lynderup (DAA 1910.385f.) og ikke magister Christoffer Nielsen Rosenkrantz (d. 1561) til Bjørnholm m. v. (DAA 1910.378). – (13) Forlægget har ved fejlskrift *sandmand*; rettet efter andre hss. – (14) Grænsepæl(e) (Kalk. IV.87b bet.1). – (15) JL I.46 (*sæær mærkt mæth steen æth mæth stapæl æth mæth gryft*). De omstridte jorder synes at have ligget i *ornum*: den jord, der fra gammel tid var uden for fællesskabet, og som var privat ejendom. – (16) Formentlig rigsråd Iver Krabbe (d. 1561) til Østergård, Krabbesholm og Skovsgård. – (17) Lejlighed, anledning (Kalk. IV.352a bet.4). – (18) indtil (Kalk. IV.240b). – (19) Reces 13. december 1558 § 27, stk. 1; jf. tidl. reces 6. december 1547 § 14 og reces 21. december 1551 § 16. – (20) Markeskel er skellet mellem to landsbyer (Kroman-Iuul III.155). – (21) *haffue the wilkor*: vel: opfylder de betingelser (Kalk. IV.825b bet.2). – (22) Se 216.21.

275

Viborg landsting 1559 uden dag

Børn, der har siddet i uskiftet bo med deres moder, skal betale den andel af gælden, hun har pådraget sig til deres nytte og tarv.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 53 (findes yderligere i 34 hss.¹).

Reg.: 1791.

Tryk: GdD I.266 (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2^o).

Litt.: Matzen, Privatret I.89.

Overskrift: Enn dom at huis gotz, nogenn encki vdi sin enkiesæde haffuer vdtagit, sin børn sa vel som sig sielffuer till terffue,² bør the saa vell som hun att betale.

Axell Jull,³ Palli Jull,⁴ Erick Schram,⁵ Niels Roßennkrantz,⁶ Frantz Dyre,⁷ Lauritz Anderßenn,⁸ Jørgenn Schram,⁹ Peder Schriffuer,¹⁰ Pallj Griis¹¹ och Morthenn Heggelundt,¹² dømpt haffuer aae Mdlix emellom Margrett Gregersdatter, Claus Løgstedz hustrue, borgescher y Nyekiøbingh, och Thamis Knudßenn, byefougitt ibidem, for enn dom, handt nogenn tiid sidenn emellom hende oc Jens Chrestenßenn¹³ dømpt haffuer om nogenn gielt emellom hinde och hindis børnn och haffuer thennum for samme gieltt quitt funditt, och mientthe hanom wrett att haffue dømpt.

Tha er ther saa wort paasagt for rette, att huis gotz, som for^{ne} Margrett Gregersdatter haffuer vdi sin enkiesæde y fledt och fellig medt¹⁴ hindes børnn vdtagitt och brugt hindes børnn till terffue, vindingh¹⁵ och nøtthe saa vell som sig sielffuer, och ther thenom gangit till skyffte meth hinde, och samme kiøbmendt, som for^{ne} gieltt for samme gotz paataler, och thieris handschrift¹⁶ ther paa wdgifuitt haffuer, findes lougrige¹⁷ folck att uere till troe¹⁸ att stande, sambledis ephtherthj thenn conntact, som for borgemester giort och gangitt er, icki bemeller Margrett enne¹⁹ att haffue sigh samme gieltt tiltagit, och hindes børnn skulle vere ther fraa vdlugte, menn vndertagitt²⁰ huis gieltt thenom tilkommer, och fogedenn haffuer dog emodt slig leglighedt for^{ne} Margrets børnn for samme gieltt quitt dømpt, tha wiste the thennum icke samme hans dom y the maade att følge, men att Margrets børnn er ju plictige for thieris annpart saa vell som hun for sinn samme gieltt att betale.

Jn cuius rej testimonium &c.²¹

(1) I hs. Thott 1201,2^o findes dommen indført to gange. – (2) Gavn, nytte (Kalk. IV.316b bet.2). – (3) Se 214.5. – (4) Se 258.4. – (5) Se 199.24. – (6) Niels Axelsen Rosenkrantz (d. 1581) til Rydhave og Halkær. – (7) Se 248.8. – (8) Laurids Andersen Baden (d. omkr. 1564) til Gundestrup (i Gydinge härad, Skåne). – (9) Jørgen Skram (d. 1592) til Tjele, sen. (1578) rigsråd, 1582–88 landsdommer i Nørrejylland. Han var søn af ovenn. landsdommer Erik Skram. – (10) Se 214.4. – (11) Palle Gris (d. 1577; våben: sort vildsvin i sølvfelt) til Rolsgård. – (12) Morten Christensen Hegelund, nævnes 1526–59 som rådmænd i Viborg. – (13) Jens Christensen er formentlig en af de ndf. i dommen omtalte købmænd, der har sagsøgt enken til betaling. – (14) ♂: i fællesbo med, hensat i uskiftet bo med (Kalk. I.559a). – (15) Fortjeneste (OdS XXVII.11). – (16) Gældsbevis (Kalk. II.150b bet.1). – (17) lovfaste (Kalk. II.729a). – (18) til troende (OdS XXIV.526; Kalk. IV.446b). – (19) alene. – (20) undtaget (Kalk. IV.665b bet.1); GdD I.266 har *vedtagit*. – (21) Se 216.21.

276 Viborg landsting 1559 uden dag

En kendelse af nævninger, hvorved nogle mænd var kendt skyldige i ran, fordi de i åben sø havde dræbt og tilegnet sig nogle hvaler, underkendt af landstinget.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 69 (findes yderligere i 32 hss.¹).

Reg.: 1792.

Tryk: GdD I.267f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).

Litt.: J. E. Larsen.430; Stemann, Rethistorie.272 note 4, 458, 459 note 1; Matzen, Privatret II.53, 54; sa., Offentlig Ret II.90, III.134; Sylow, Bevisteori.171; Joh. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 7. rk. VI.116; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).169.

Overskrift: Enn dom, att neffninger, som hagde suoritt nogen karle ran offuer for springhuall,² thieris eedt er macteløs dømpt.

Erich Schram,³ Axell Jull,⁴ Pallj Jull,⁵ Niels Jull,⁶ Niels Roßennkrantz,⁷ Frantz Dyre⁸ och Peder Schriffuer⁹ dømpt haffuer aar Mdlix emellom Sørenn Lauritzen, boriger y Skaffuenn,¹⁰ paa sine egenn och paa Rasmus Hanßenns, Rasmus Rasmusenns och Bernnt Holstis vegne, boriger ibidem, och Niels Matzen y Vandstedt,¹¹ Jenns Ørnn y Battrup¹² medt thieris medtbrøder thenn tiidt rannsneffninger¹³ y Vennebierreherrit,¹⁴ for the haffuer hanom och hans medtbrøder ran offuersuoritt for nogenn springhuall, the hagde fangit for Fladestrandt¹⁵ y haffuitt, och mintte thenom medt wrett rannsuorenn att uere.

Tha er ther saa wort paasagt for rette, att eptherthj høgbemelt kon: majts: befallingh¹⁶ oss tilholder wden wiider forhalling och opsettelße att skulle hielpen thenum, saa viidt som rett er, wiste the icke anditt att kunde sige, endt eptherthj huall och liste¹⁷ bemellis eblandt andre artickle y lougenn, huar the settis for wragh att uere, och kongenn att tilhøre, huadt som till landt komer, och ingenn mannd følger eller komer epther, och eptherthj for^{ne} Sørinn Lauritzen nu haffuer giort beuisligt medt mangfoldige vindisbyrdt hanom och hans medtbrøder samme springhuall wdj opennbarlig¹⁸ haff paa femsindtztyffue¹⁹ faugne²⁰ dybt wdj thieris lyffs fare att haffue hecchet,²¹ saaritt och biergitt, och samme springhuall, sidenn the thenum paa dybet døditt haffuer, haffuer the fuldt thennom sielff till landt och thenom ther samestedz wedt thieris kabill och toff belagt och y saa maade werit wdj for^{ne} Sørenn Lauritzen och hans medtbrøders heffdt,²² och er kiendt²³ wdj thieris hender att haffue weritt, førindt the wdj saa made er landett, och the thenom icke paa landitt eller kongens forstragh²⁴ hethett eller fundett haffuer, tha kunde the epther thieris forstanndt²⁵ saa och paa kon: majs: nadigste behaff²⁶ epther

then artichell vdi lougenn²⁷ (huo huall hetter) jcke kiende sadann fisk vrag att uere, och fordj wiste thenom icke neffningers eedt, som haffuer Sørenn Lauritzenn, Rasmus Hansßenn, Rasmus Rasmusenn och Bernt Holst ther fore rannsuorit, att kunde følge, medenn thenom, som for samme springhuall er rannsuorenn, aff sadann felling²⁸ och samme toff quitt att uere.

Jn cuius rej testimonium &c.²⁹

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (2) En *springhval* er en hvalart (springer, delphinus delphis) (Kalk. IV.75b); den kan blive ca. 2½ m lang. Jf. Kulturhist. Leks. VII (1962).160ff., XIX (1975).439ff. – (3) Se 199.24. – (4) Se 214.5. – (5) Se 258.4. – (6) Se 215.18. – (7) Se 275.6. – (8) Se 248.8. – (9) Se 214.4. – (10) Skagen. – (11) Landsbyen Vandsted i Skt. Hans s., Vennebjerg h. – (12) Landsbyen Bagterp i Skt. Hans s., Vennebjerg h. – (13) Om ransnævninger se JL II.39–59, Matzen, Offentlig Ret II.81ff., V. Secher, Nogle meddelelser om skursmænd eller skursnævninger og om udmeldelse af ransnævninger på landet i Jylland (i Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893).272ff.). – (14) Vennebjerg h. – (15) Det nuv. Frederikshavn. Fladstrand, der lå i Flade s., hvorefter landsbyen havde navn, blev købstad og fik navnet Frederikshavn 23. september 1818. – (16) Kendes ikke. – (17) Jf. JL III.62: *hwal oc lyft* og EsjL III.62: *hwal ællær stor lyft*. *Lyft* er muligt navnet på en større fisk eller en hvalart (Molbech, Glossarium I.508; Kalk. II.856b; Skautrup JL.301a; John Bernström i Kulturhist. Leks. XIX (1975).453), ifl. Joh. Steenstrup (Hist. Tidsskr. 7. rk. VI.118f.) en hvalart, hvilket synes at fremgå deraf, at *lyft* (*leiptr*) nævnes mellem flere andre navne på hvaler i Skáldskaparmál i Snorres Edda, og ifl. Kongespejlet (fra omkr. 1250) er det en hval, der kan blive 7 alen lang. Ifl. Moth er *lyft* „en stor fisk i salt vand, som ligner tantheie“ („tandhaj“, o: tunfisk), jf. Kalk. IV.314a og Kulturhist. Leks. XVIII (1974).466. – (18) åbne (Kalk. IV.934a). – (19) 100. Hs. NkS 836b,2° har *itt hundred*. – (20) 1 favn er 3 alen. – (21) fanget (Kalk. II.337b bet.1). – (22) Besiddelse, værge (Kalk. II.345a bet.1). – (23) erkendt (Kalk. II.498a bet.4). – (24) *Forstro* bet. område, enemærke (Kalk. I.710a). Flere hss. (bl. a. NkS 836b,2°, NkS 835c,2° og Thott 1201,2°) har *forstrann*d, hvad der giver samme mening, idet kongen var forstrandsejer, se JL III.61 (*for thy at kunung a allæ forstrandæ*), jf. Matzen, Privatret II.38. Om definition af begrebet forstrand se Vinding Kruse, Ejendomsret V (1933).1993. – (25) Forståelse, opfattelse (Kalk. I.707b bet.2). – (26) Behag; *paa kon: majs: nadigste behaff* bet.: under forudsætning af kgl. majestæts nådigste samtykke (Kalk. V. 93b). Jf. 225.23. – (27) JL III.62. – (28) Domfældelse (Kalk. I.500a bet.3). – (29) Se 216.21.

277

Viborg landsting 1559 uden dag

Adelsmænd, der sigtes for manddrab, kan ikke dømmes af sandemænd.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 18 (findes yderligere i 32 hss.1).

Reg.: 1793.

Tryk: GdD I.268ff. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).

Litt.: Stemann, Retshistorie.189 note 1, 192 note 1, 245 note 2; Matzen, Offentlig Ret II. 93, 96; Sylow, Bevisteori.147, 157.

Overskrift: Enn dom, att sandmendt icke bør att suere offuer nogen ridermandzmandt² fore manddrab.

Axell Jull,³ Pallj Jull,⁴ her Otthe Krvpenn,⁵ Jørgen Løckie,⁶ Christopher Gyøe,⁷ Gregers Holgierßenn,⁸ och Peder Schriffuer⁹ dømt haffuer aar Mdlix emellom Olluff Krabe¹⁰ till Damsgaardt,¹¹ Mogins Kaas¹² och fliere Mogens Kaaßis kiønn¹³ paa Niels Kaaßis¹⁴ wegne och hagde hiidt kallitt sandmenndt aff Bruskherritt om mandødt¹⁵ at skulle suere offuer Niels Kaas till Heßill¹⁶ for Olluff Rytther¹⁷ till Kabill,¹⁸ handt jhielslugh, och mintte, att handt hagde hanom wbrødelig¹⁹ aff dage tagitt och war begierendis fyllingh paa sanndmenndt.²⁰

Tha møtte for^{ne} sandmendt saa och for^{ne} Niels Kaaßis fader, Mogins Kaas, Jens Spennndt²¹ till Rammegaardt²² medt fliere aff for^{ne} Niels Kaaßis kiønn och først tilbødt paa for^{ne} Niels Kaaßis och thieris egne vegne guldt, sølff och peninge saa och villie²³ och vennschab for for^{ne} Olluff Rytthers dødt och wille hanom bøde, som the borde att bøde enn christenn mandt. Och war paa for^{ne} Niels Kaaßis vegne dage och stunde begierendes, och att thett motthe berammis en venlig møde y samme sagh att handles. Och ther nest saatte vdi alle rette, om sanndmendt bør att suere om for^{ne} Niels Kaas, ephtherthj handt er enn ridermandzmandt.

Ther till suaritt for^{ne} Olluff Krabe och sagde sig ingenn bodfestningh paa thenne tiidt for samme drab att motthe jndgaa, men mintte att sandmendt borde ther om som andre drab att tøffue.²⁴

Tha ephtherthj stormechtigste høgborne førstis, salig och høglouglig jhuffkomst, konning Christiann thenn tredie hans recess²⁵ bemeller jngenn, anten landzdomere eller nogen anndre, att maa dømme paa nogenn the sager, som gielder nogenn aff adelenn paa thieris lyff eller ære vdenn kongenn sielff medt mieninge²⁶ Danmarckis riigis raadt, och fredløsmoll ephther drab findis att uere lyff anngiellendis, saa och ephtherthj sanndmendt findes domere offuer mandtdrab att uere, och thieris eedt som dom y thenn sagh, wdj lige [maade]²⁷ ephther høgbeelte kon: majs: recess anndersteds²⁸ formeller om manddrab, ther som nogin kiøbsteds mandt eller bunde gjør nogin manddrab, och manddraberenn vndkommer, tha skall sandmendt ther om suere, och ther eblantt dog icke bemellis eller samme recess medtfører vdi lige maade offuer ridermendtz att skulle sueriies,²⁹ tha wiste the ephther sadann leglighed och høgbeelt salig jhuffkomst kon: majs: recesses artichler icki att motte stede fyllingh paa sanndmenndt om for^{ne} Niels Kaas for samme drab

att motte suere, menn finde thenom for thenne opkreffuilße quitt att uere, och huem ther viider paa skader, tha kaldt³⁰ sig thett fore kon: majs: och hans nadis raadt eptther receßens liudelße.

Datum vt supra.

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret; i Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. – (2) Adelsmand (Kalk. III.593a bet.2). – (3) Se 214.5. – (4) Se 258.4. – (5) Se 199.19. – (6) Se 199.7. – (7) Se 248.7. – (8) Se 251.9. – (9) Se 214.4. – (10) Oluf Krabbe til Damsgård, 1559–63 forlenet med Sandfærggård (Ulfborg h.). Den nedenn. Oluf Rytter til Kabbel var hans søskendebarn. – (11) Den tidl. hovedgård Damsgård i Ferring s., Vandfuld h. – (12) Mogens Kaas (Sparre-Kaas) (d. omkr. 1565) til Ørndrup, fader til nedenn. Niels Kaas. Han var gift 1. gang med Mette Godskesdatter Friis, der tidligere havde været gift med Anders Spend til Rammegård, og som var moder til nedenn. Jens Spend; 2. gang med Magdalene Mogensdatter Spend. – (13) Slægt (Kalk. II.711b bet.2). – (14) Niels Kaas (d. omkr. 1584) til Ørndrup og Hessel, søn af ovenn. Mogens Kaas. – (15) Drab (Kalk. III.23a bet.2). – (16) Den tidl. hovedgård Store Hessel i Borbjerg s., Hjerm h. – (17) Oluf Rytter (d. 1559) til Kabbel. – (18) Hovedgården Kabbel i Nørlem s., Skodborg h. – (19) uskyldigt (Kalk. IV.539a). – (20) Se herom P.Skautrup, Fylling på sandemænd (i Studier tilegnet Verner Dahlerup (1934).231ff.) og sa., Hardiske Mål II.74ff. – (21) Jens Spend (d. 1580 som slægtens sidste mand) til Rammegård, søn af Anders Spend til Rammegård og Mette Friis (der 2. gang blev gift med ovenn. Mogens Kaas til Ørndrup). – (22) Hovedgården Rammegård i Ramme s., Vandfuld h. Kolderup-Rosenvinge har urigtigt Skammergård i Junget s., se GdD I.269 note 7. – (23) Fred, forlig (Kalk. IV.825a bet.3). – (24) afsige kendelse (Kalk. IV.413b). – (25) Reces 13. december 1558 § 27, stk. 5, jf. reces 6. december 1547 § 14, reces 21. december 1551 § 16. – (26) samtlige, hele (Kalk. III.77b bet.2). – (27) mgl. i forlægget, indsat efter andre hss. – (28) Reces 13. december 1558 § 21, jf. reces 24. august 1537 § 7, reces 24. juni 1539 § 1, reces 6. december 1547 § 16, reces 21. december 1551 § 6. – (29) Skønt § 21 i reces 13. december 1558 kun vedrører borgere og bønder, blev dog ved rettertingsdom 6. februar 1611 en adelig dømt til døden under henvisning til denne bestemmelse (Secher, Rettertingsdomme II.375ff.), jf. Ole Fenger, Fejde og Mandebod.517 note 620. – (30) indstævne (Kalk. II.468a bet.3).

278

Viborg landsting 1559 uden dag

Der skal ikke svares kirketiende af den kgl. gård Holstebro Bispegård, da der ikke tidligere har været svaret sådan tiende af ejendommen.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 37 (findes yderligere i 10 hss.¹).

Enn dom Axell Jwll,² Pallj Jwll,³ Per Schriffuer⁴ dømt haffuer aar 1559 emellom Niels Perßenn y Holstedbroff bispgaardt⁵ och Esper Paask, Chrestenn Staffennßenn och thieris medbrøder raadmenndt ibidem for en dom, the emellom Søren Laßen, borgemester ibidem, och hanom dømt haffuer om tiende

aff Holstedbroff bispgaardt [till]⁶ kierckenn och myenntte thennom ickj retth att haffue dōmot.

Sameledis hagde y rette steffnitt forskreffne Sørenn Laßenn, som samme dom forhuerffuitt haffuer.

Och berette forskreffne Niels Perßenn, hurledis Søren Laßenn nu aff hannom wille kreffue epttherstaendis⁷ tinde⁸ aff forskreffne bispgaard, siden hann ther till komen er, endog ther skull for hannom ingenn tinde affgaae til kierckenn, anthen vttj biscoppers tidt eller framfarne leensmends tiidt. Och y rette lagde eth erlig [och]⁹ hederlig manndt her Claus Bartilßen,¹⁰ sogneprest till Ydom,¹¹ hanns obne bezeglitt breff, vdj huilckitt han bekiender, att then tidt hanns broder, her Per Bartilßen,¹² sallig med Gud, som war prest y forskreffne bispgaardt y xij samfuld aar vdj biscop Iffuers¹³ tidt, och her Claus thienntte hannom vttj ix aar vdj forskreffne gaardt, och aldrig ther gick tiende till kiercke then tidt aff forskreffne gaard och ey eller till konigen, och er thet tredue aar, siden forskreffne her Per buode ther. Item ith stockneffn¹⁴ aff Hierumherritzting¹⁵ och ith xxiiij mennds winde aff Holdstedbroff byeting, liudendis offuer ith mieninge,¹⁶ att ther ickj haffuer veritt tindett¹⁷ aff Holdstedbroff bispgaardt till kiercken, siden thennom lengst kunde mindis. Bemeller och same vinde forskreffne Sørenn Laßenn sielff att haffue bestanden,¹⁸ [att]¹⁹ siden han bleff kiercke verge, tha haffuer ther ickj gangitt tinde aff bispgaardenn till kiercken, men talle till for eptther stanindes tinde. Thisligeste Chresten Staphennßen att haffue wonditt, att hann haffuer veritt kiercke verge vdj viij eller ix aar, tha haffuer ther ickj gangitt tinde aff same gaardt till kiercken. Thernest Erick Skrams²⁰ obne bezeglitt breff thete aar vdgiffuitt, vdj huilckitt hand bekiender, att all thenn stund, Niels Perßenn haffuer hagdt same bispgaard aff hanom, tha haffuer hann giortt och giffuit hannom all then tønge och affgiff, ther buorde med rette att affgange, eptther som framfarne lensmændt hagde for hannom vpboritt, thet vere sig vdj huis made thet helst neffnis kanndt, vndertagitt huis hann buorde att giffue sogen prestenn meth rette aff forskreffne gaards affuell.

Tha haffuer the ickj vist annditt ther om att sige, endt epttherthj thet nu er mangefoldigen beuist, ingen tinde att haffue ganngitt aff forskreffne bispgaard y biscoppers och framfarne leensmends tidt, och samme gaard findis kon: mats:, voris aller nadigste herris, forleningsgaard att uere och haffuer veritt vdj hans naadis sallig och hoffloglig ihuffkomst herre faders tidt huos hans kon: matts: gode mend²¹ y forleening och endnu findes aff vor aller naadigste herre, hanns naadis gode menndt forlennt att uere, tha kunde the ep-

tther sadann leiligheth ickj kiennde forskreffne Niels Perßenn pligtig att uere nogenn tinde aff same gaardt till kiercken att vdgiffue, indtill saa lengi høg-bemellt kon: matt:, wor aller naadigste herre, ville hannom thenn sielff paa legge. Och thenn dom fordj, som forskreffne Jesper Paask med sin medbrøder dømpt haffuer, saa lengi ickj [at komme]²² forskreffne Niels Perßenn paa samme tiende att vdgiffue till hinder eller skade y nogin made.

(1) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (2) Se 214.5. – (3) Se 258.4 – (4) Se 214.4. – (5) Holstebro bispegård, der lå i nuv. Skolegade, tilhørte i den katolske tid Ribe bispestol, men blev med det tilliggende jordegods efter reformationen en kgl. forlening og kaldtes Holstebro gård, Kongens gård, Biskopsgård el. Bisgård. Ved skøde 23. november 1630 skænkede kongen gården med jorderne til byen, der 1634 fik tilladelse til at nedrive bygningerne. Om gården se J. Aldal, Holstebros Historie gennem Tiderne 1274–1939 (1939). 228ff. – (6) mgl. i forlægget. – (7) ikke betalte, resterende (Kalk. I.438a bet.2). – (8) Tiende. – (9) mgl. i forlægget. – (10) Claus Bertelsen nævnes 1545 som sognepræst for Idum menighed (Wiberg II.8). – (11) Idum s., Ulfborg h. – (12) Har ikke kunnet identificeres. – (13) Iver Munk (d. 1539), der 1499–1534 var biskop i Ribe. – (14) Vidnesbyrd af stokkemænd, ɔ: de (8, sen. 4) mænd, der mødte på tinge og sammen med fogden og skriveren sad på (ting)stokkene (de 4 bjælker el. planker, som på tingstedet var lagt over de sten, der indhegnede pladsen), som bisiddere el. for at bevidne, hvad der foregik på tinge. – (15) Hjerm herredsting. – (16) *offuer ith mieninge*: overensstemmende. – (17) tiendet, svaret tiende. – (18) erkendt, indrømmet (Kalk. I.178b bet.8). – (19) mgl. i forlægget. – (20) Se 199.24. Erik Skram var som landsdommer i Nørrejylland forlenet med Holstebro Bispegård 10. februar 1546–8. november 1558, jf. J. Aldal, Holstebros Historie gennem Tiderne 1274–1939 (1939).231. – (21) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (22) mgl. i forlægget.

279

Viborg landsting 1559 uden dag

En mand havde i vangen¹ på sin egen jord opført et hus, som hans broder beboede. Da denne ikke kunne drive sine kreaturer til og fra ejendommen uden at passere de andre bymænds jorder, havde herredstinget dømt ham til at flytte tilbage til byen, hvilken dom stadfæstedes af landstinget.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 51 (findes yderligere i 29 hss.²).

Overskrift: En dom, att huo som fløtter huss fra adelbye,³ dog handt bøger paa sitt egitt, tha skall handt och paa sitt egitt kome sig till vdgangh eller fløtte till byenn igienn.

Palli Jull⁴ tiill Stranditt,⁵ landzdomer vdj Nøriuttlandt, och Per Schriffuer,⁶ landztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar ephther Gudtz byrdt Mdlix, thenn N: dag,⁷ paa Viburg landzting var skichit Niels Jenßenn y Stor Velling⁸ paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Peder Raffnn y Lille Velling,⁹

heritzfougitt y Holmandzherritt, paa thenn andenn side for enn dom, handt nogenn tiid sidenn forledenn imellom hanom och frue Marine Galskiøtt¹⁰ till Vellinggaardt¹¹ dømpt haffuer om nogenn huße och bøggie,¹² som for^{ne} Niels Jenßenn skull haffue saatt paa sinn egenn grundt oc egindom vdj Velling Vestermark, och mintte hanom vrett att haffue dømpt.

Sambledis hagde vdj retthe steffnitt for^{ne} frue Marine, som samme dom forhuerffuitt haffuer.

Och berette for^{ne} Niels Jenßenn, huorledis handt hagde enn gaardt och egindom vdj for^{ne} Vellingh, som hans broder Vinther Jenßen paboer, och haffuer dog ingenn brugning¹³ anderledes endt handt hagde aff for^{ne} Niels Jenßenn, och paa thett handt kunde føyge sin broder ther medt, haffuer handt bøggitt sig enn affbøgie¹⁴ paa sin egenn grundt och egindom, huilckenn fougdenndogh haffuer wpdømpt.¹⁵ Och satte wdj alle rette, om fougdenndogh icki haffuer hanom thett fraadømpt medt wrett.

Tha er ther saa worth paasagt for rette, att ephtherthj lougenn siger,¹⁶ huo som settis¹⁷ y vangh fra adelbye, dog att handt bøgger paa sitt egitt, tha skall handt anthen aa¹⁸ sit egitt komme sig till¹⁹ fuortte²⁰ och feegangh²¹ alle eygere skadeløs, eller att fløtte vp till bye ephther²² igienn. Och er nu giort beuislig medt siønsvinde²⁴ Niels Jenßenn icke att kunde komme till samme huss eller fraa medt noginn sin wddrefftt²⁵ anthen medt fee eller quegh, wdenn handt drager paa alle mendtz egindom y byenn, och for^{ne} herritzfougitt ephther slig leglighedt haffuer hanum tildømpt till adelbye igienn atther att fløtte, tha kunde the icki kiende hanom emodt lougenn att haffue dømpt, ey eller wiste thenom anditt ephther lougenn att kunde dømme, endt som thet handt sagt och dømpt haffuer.

In cuius rej testimonium sigilla nostra inferius præsentibus impressa.

(1) Vangen er den indhegnede, i en vis sædskifteform henliggende del af landsbyens dyrkede fællesjord modsat fælleden. En mand kunne få overladt stykker af vangen mod at give afkald på byjorden, jf. Verner Dahlerup.116. – (2) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (3) Hovedlandsby, ♂: landsby, som i modsætning til torperne ikke er opstået ved udflytning (OdS I.99f.; Kalk. I.4a). Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.171. – (4) Se 258.4. – (5) Hovedgården Strandet i Ørum s., Fjends h. – (6) Se 214.4. – (7) Således i forlægget. – (8) Landsbyen Store Velling i Smidstrup s., Holmans h. – (9) Landsbyen Lille Velling i Smidstrup s., Holmans h. – (10) Maren Galskyt (d. efter 1596), gift med Christen Henriksen Vind til Vellinggård. – (11) Tidl. hovedgård i Smidstrup s., Holmans h. – (12) Bygning, hus (Kalk. I.311b bet.1). – (13) Brug, avling (Kalk. I.286b). – (14) Afbyggersted (Kalk. I.*4a), ♂: mindre ejendom, der er udskilt fra en større. – (15) dømt til at brydes op, fjernes (Kalk. III.331a), jf. DL 6–19–4: *opdømte*. – (16) JL I.48. – (17) *sættæs i wang*: bo-sætte sig. – (18) på. – (19) *komme sig till (kummæ sik till)*: skaffe sig adgang til (Verner

Dahlerup.116). – (20) Forten: den åbne plads i byen, der forbandt byen og marken. Den var samlingsplads for byens kvæg, brugtes som torv, og her blev gadestævnet holdt. Den skulle være *15 fafnæ breth* (JL I.56) og måtte ikke bebygges. Her er det en tilsvarende plads foran udflyttergården. Jf. Kroman-Iuul III.147. – (21) Fægang er den vej, ad hvilken kvæget kunne drives fra gården til fælleden, jf. således også DL 5–10–55. Om bet. af ordet se Matzen, Privatret II.46ff., Verner Dahlerup.117. Kalk. I.817b har for ældre sprogs vedkommende kun bet.: græsgang, jf. således også Lunds Ordbog og Molbechs Glossarium I.258. – (22) tilbage, jf. JL I.48: *æftær*. – (23) Vidnesbyrd om afholdt synsforretning (Kalk. III.739a). – (24) Her vel: det at drive kvæg ud (på græsning), jf. Od5 XXV.316 bet.1, cf. Kalk. IV.550b (adgang el. ret til græsning).

280 Viborg tamperret¹ 1559(?)² uden dag

En mand, hvis hustru for 5 år siden havde forladt ham og deres børn, og om hvem det ikke vidstes, om hun var levende eller død, fandtes berettiget til at indgå nyt ægteskab.³

Hs.: Thott 1201,2^o nr. 164.

Overskrift: Enn dom, att thend er forløffuit⁴ att gifte Big paa ny, Bom hustruenn er fraa rømbtt.

Superintendenntt offuer Wiborgh stigt Kield Jull⁵ och Oluff Nielsønn,⁶ Peder Thøgersønn,⁷ Remboltt Pedersønn,⁸ Niels Søffrennsønn⁹ och Jens Block,¹⁰ candzeler,¹¹ gjør witterliggt, att anno [Mdlx],¹² tamper onsdagh, for os vdj capittels hus wor schickett Seuffren Jensønn y Nesborrig¹³ paa thend ene och haffde hid wdj rette steffnitt Marenn Christensdather, som wor hanns echte høstru, paa thend anden side, for hun schulle were frann hanom wiggt och thieris børnn wden all wlouge¹⁴ och sig nu icke wide hende enthen død eller leffuendis; och fremblagde itt sogne winde¹⁵ aff Brøndum¹⁶ kircke anno Mdlvii wdjgiffuitt, liudendis att forskreffne Seuffrenn Jenßønn haffuer schickett sig aff barndom erlige och handlitt mett sinn høstru som en erlig, guod danmand och aldrig haffuer kund fornummitt, lønlig eller obenbare, thet¹⁷ hand wdj nogen maade haffuer offuerfalditt eller wfermitt¹⁸ hans høstru och haffuer weritt hanom szaare thill modschaff,¹⁹ att hun er dragitt fra hanom och hendis smaa børnn och forladett thenom wdenn all aarsage, som same sogne windne widre forklarer och indeholder. Och effter saadann leilighet satte i rette, om hand icke bør att nyde sinn christlich frihed och giffthe sig mett andenn, huo Gud thilføiger.

Tha er forskreffne Marenn Christensdather icke møtt eller nogen for hinder, som wille suare.

Tha epther thend leilighet, effterdj Marenne Christensdather er fra hanom wigtt nu paa fempthe aar sidenn och forlatt hendis børnn och icke²⁰ wed hende leffuendes eller død, och beuißes mett wpschriefftenn²¹ paa steffningen thendt loulig att were lest thill herritzting och landzthing, bleff ther saa paa saugtt for rette, att forschreffnne Seuffren Jensønn maa forskreffnne Marenne Christensdather besched²² nyde hanns christlich frihett och giffte sig wdj ecteskaff mett enn andenn perßonn, huem Gud haffuer hannom thilskickett.

(1) Ved reformationen bortfaldt kirkens jurisdiktion over lægfolk, men bevaredes i ægteskabssager. Ifl. Riberartiklerne af 4. maj 1542 §§ 3 og 4 (Rørdam, Kirkelove I.198f.) skulle sådanne sager pådømmes af stiftslensmanden og et antal gejstlige, enten af domkapitlet, hvor et sådant fandtes, eller nogle af de stiftsbyen nærmest boende lærde mænd eller sognepræster. Retten skulle holdes 4 gange om året, de såkaldte tamperdage, hvilket gav domstolen navnet tamperret (af *quattuor tempore*). Tamperdag var opr. en katolsk fastedag ved hvert kvartals begyndelse, i Danmark i almindelighed onsdag efter askeonsdag, efter pinsedag, efter 14. september (Korsets ophøjelse) og efter 13. december (Lucie dag), undertiden også faste kalenderdage: 2. (el. 16.) marts, 1. juni, 21. september og 14. december. Jf. DL 1–3–8. Ved reskr. 20. december 1681 blev konsistorium ved Kbh.s universitet tamperret for Sjællands stift. Tamperretter ophævedes ved fdg. 1. december 1797. – (2) I forlægget er dommen dateret 1579. Dette kan ikke være rigtigt, bl. a. fordi den i dommen nævnte biskop Kjeld Juel døde 1571. Da der i dommen nævnes et sognevidne af 1558, er dommen her henført til året 1559, idet det antages, at forlæggets *Mdlxxix* er fejlskrift for *Mdlxx*. – (3) Ægteskabsordinansen 19. juni 1582 V-2 (CCD II.288) optog reglen om, at en ægtefælle kunne opnå skilsmisse ved desertio, „som er, nar dend enne echteperson for uden skiellig orsage eller dend andens sambytycke forlader dend anden och drager bort“, dog skulle den, „som forlat er, tøfve dend anden epter i tre aar“. Jf. Ernst Andersen, Ægteskabsret II (1956).251ff. om den historiske udvikling. – (4) tilladt (Kalk. I.663a bet.2). – (5) Magister Kjeld Juel (d. 1571), 1549–71 biskop over Viborg stift. Han var ikke adelig. – (6) Olaf Nielsen Schytte (d. 1591), 1540–54 rektor ved Viborg skole, 1567–77 kapellan ved Viborg domkirke, 1577 sognepræst ved Viborg Gråbrødrekirke og for Asmild og Tapdrup menigheder. – (7) Magister Peder Thøgersen (d. 1595), 1558 sognepræst ved Viborg domkirke og kannik i Viborg domkapitel, 1571 biskop over Viborg stift. Om, hvorvidt han tilhørte slægten Løvenbalk se bl. a. N. V. Steenstrup i PhT 15. rk. I.1ff., Henning Paulsen ib. 16. rk. IV.85ff. og replik af N. V. Steenstrup ib.88f. – (8) Magister Rimbolt Pedersen (d. 1591) blev juli 1542 immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg (KhS 2. rk. I.467), nævnes 14. april 1549 som „prædikant“ i Viborg (Dipl. Viberg.271; KhS 2. rk. V.578), var 29. september 1554 kompastor ved Viborg Sortebrødre kirke (Søndersogns kirke) og provst i Nørlund herreds provsti, 1554–55 tillige rektor ved Viborg skole (KhS 2. rk. V.347), blev 1559 lektor ved domkirken og kannik. I Hieronimus Justesen Ranch's komedie „Kong Salomons Hyldning“ (trykt 1585) findes nogle danske vers af „Rimbolt Pedersen, Kannik og Sognepræst i Viborg“, jf. H. F. Rørdam i KhS 3. rk. VI.525f. – (9) Niels Sørensen fik 23. september 1558 Lime præbende i Viborg domkapitel; hvis han ikke studerede ved noget universitet, skulle han residere ved domkirken. Han må have studeret, for 16. januar 1584 (Kanc. Br.) nævnes han magister. Han levede endnu 14. juni 1596 (Kanc. Br.). – (10) Jens

Nielsen Bloch (d. 1592), kannik i Viborg, 1588 sognepræst ved Viborg domkirke. – (11) Sikkert skrivefejl for *cannicker*. – (12) Forlægget har *Mdlxxix*; se ovf. note 2. – (13) Vel landsbyen Næsborg i Næsborg s., Slet h. – (14) *wloug* bet.: uret (Kalk. IV.640a); her vel: uden forlov, uden tilladelse. – (15) *Sognevidne* er et på sognestævne aflagt vidnesbyrd, afgivet af sognemændene. – (16) Brøndum s., Hindborg h. – (17) at (Kalk. I.358a bet.1). – (18) forurettet, mishandlet (Kalk. IV.621a). – (19) Modgang (Feilb. II.602a). – (20) Over dette ord er i forlægget tegnet: #. – (21) Påskriften (Kalk. III.359b bet.1). – (22) Her vel: afsked (Kalk. I.167a bet.6), men der synes da at mangle et verbum (*giffue* el. lign.).

281 Viborg landsting 1. april 1559 (?)¹

*Et tingsvidne om, hvad en mand skulle have udtalt, underkendt af landstinget, da den pågældende benægtede vidnets rigtighed og straks havde ladet optage tingsvidne om, at han ikke havde udtalt sig som påstået.*²

Hs.: NkS 836b,2° nr. 285 (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: 1450 (datering: 24. april 1557).

Tryk: GdD I.244f. (efter NkS 836b,2°; datering: 24. april 1557, se dog GdD I.244 note 1).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD I.xxvi; Stemann, Retshistorie.201 note 5; Sylow, Bevisteori.224; Matzen, Offentlig Ret II.103, 107; sa., Privatret II.175.

Axell Juell,³ Palli Juel,⁴ landsdommer vdi Nøriutland, oc Gundi Christensønn,⁵ landstingsskriffuer, giøre witterliggt, att aar epther Guds biurd [1559],⁶ løf-fuerdagenn nest epther paaske, paa Wiburg landzting wor skickitt erlig oc welbiurdig frue Anne Rosenkrands⁷ thill Clausßholm⁸ hindis wiße⁹ bud oc fuldmegtig, Rasmus Lauritzenn wdj Woldum,¹⁰ paa denn enne oc hagde hid y rette steffnitt Peder Jenssenn y Søebye,¹¹ Jb Giordßenn oc Jenns Pederssenn ibidem paa denn andenn side for ett winde, de paa Jenns Pederssenn i Astrup¹² wunditt haffuer oc wille hannom sinn mund fra winde,¹³ oc de ord paa hannom skulle sige sig¹⁴ aldrig att haffue beskreffuitt. Oc berette att forschreffne Jenns Pederssenn hagde klagitt paa forschreffne widnißbiurd thill herritzting, att de wdj saa maade hagde hannom sinn mund fran wundet, och hand der sammesteds sagde kortt¹⁵ ney for samme ord, de hagde hannom paa wunditt, dennum aldrig att haffue hagdt oc dett beuiiste mett itt tingsuinde aff forschreffne herritztingh dett aar vdgiffuitt, epther som dett winde wiidere bemeller. Oc satte forschreffne Rasmus Lauritzenn wdj alle rette, om samme winder epther saadan leilighedtt kunde findiß saa nocksomb oc nøiagtig att were, att dett burde wed magtt att bliffue, Jens Pederssenn thill no-genn forhindringh att maa komme.

Da møtte forschreffne widnißmænd oc fremlagde samme winde aff Hald-

herritztingh¹⁶ dette aar vdgifuit, liudendiß thennom att haffue wunditt, dett¹⁷ Jens Pederssenn skulle haffue sagdt for dennom, att Søffrenn Thamesenn wdj Kredbierig¹⁸ slog lemmitt sønder¹⁹ paa en foule,²⁰ som wor frue Annis, oc hannom hagde ladett giffue forskreffne frue Anne tilkiende, ephther som [dett]²¹ winde wiidere bemeller. Oc wor forskreffne same vidnißmænd dieris winde bistendigh²² oc mente dennom [ikke]²³ vrett at haue vundett.

Da ephther tiltale, giensuar och sagsens leilighedtt saa oc ephther wonlige domme,²⁴ som her tilforrn om slig winde er vdgangenn, jnngenn hinandenn sinn mund att fran winde, saa oc ephtherdj forskreffne iij mænd haffuer Jens Pederssenn de ord paawundett, som hand icke skulle sagtt for tingsdom,²⁵ oc da strax tingsuinde ephthertagitt, mens nu er giort beuißligtt, Jens Pederssenn slige ord, som forskreffne mænd hannom paa wonditt haffuer, for tingsdomb haffuer benegtett, da kunde wy ephther saadan leilighedtt icke kiende samme winde saa nochsomb oc nøiagtig att were, att dett maa komme forskreffne Jenns Pederssenn thill hinder eller schade y nogenn maade.

In cuius rej testimonium &c.²⁶

(1) Dommen er i hs. dateret lørdag efter påske 1557, d: 24. april 1557. Denne datering kan ikke være rigtig, da fodermarsk Albrecht Gøye, der var gift med sagsøgerinden Anne Rosenkrantz, først døde 24. juni 1558, da Palle Juel først blev landsdommer 1558 (jf. Kanc. Br. 8. november 1558), og da Gunde Christensen Skriver først blev landstings skriver 1559. Da Palle Juel vel ikke lørdag efter påske 1558 var landsdommer, kan dommen formentlig tidligst dateres 1559, i hvilket år lørdagen efter påske indfaldt 1. april. – (2) Jf. Viborg landstings domme 1555–56 (ovf. nr. 216), 7. april 1571 (GdD III.133ff.), 31. januar 1583 (ib.181ff.) og 20. juli 1588 (ib. IV.126ff.). – (3) Se 214.5. – (4) Se 258.4. – (5) Gunde Christensen Grøn (Gunde Skriver) (d. 1619), 1559–1617 landstingshører og skriver i Viborg, 1571–1619 tillige borgmester ssts. Han var først gift med Mette Nielsdatter (d. 1597), derefter med Margrethe Jensdatter (d. 1603), der var enke efter biskop Peder Thøgersen (d. 1595). Om Gunde Christensen Grøn se A. Heise i Jyske Saml. 1. rk. VI (1876–77).322ff., F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V (1890).180 noten. – (6) Forlægget har 1557, se ovf. note 1. – (7) Anne Ottedatter Rosenkrantz (d. 1589), gift med Albrecht Gøye (d. 1558) til Krenkerup (1815–1938: Hardenberg), Torbernfeld, Gunderslevholm, Græsedede og Avnsbjerg. – (8) Hovedgården Clausholm i Voldum s., Galten h. – (9) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (10) Landsbyen Voldum i Voldum s., Galten h. – (11) Uvist hvilket Søby: enten landsbyen Søby i Søby s., Sønderhald h., el. landsbyen Søby i Albøge s., Sønder Diurs h. el. endelig landsbyen Søby i Kobberup s., Fjends h. – (12) Landsbyen Astrup i Ødum s., Galten h. – (13) Om udtrykket *sinn mund fra vinde* se 216.3. – (14) Vel: sige, som han siger sig aldrig at have sagt. – (15) rent ud (Kalk. V.606a) – (16) Nørhald herredsting. – (17) at (Kalk. I.358a bet.1). – (18) Vel enten landsbyen Krejbjerg i Ejstrup s., Vrads h., el. landsbyen Krejbjerg i Krejbjerg s., Rødding h. eller endelig landsbyen Krejbjerg i Hornslet s., Øster Lisbjerg h. – (19) *slog lemmitt sønder*: sønderslog (folens) ene ben el. evt.: lemlæstede folen. Jf. JL II.81: *slaær*

thæm limmæ syndær (DgL II.287), der af Peter Skautrup (i Med Lov skal Land bygges (1941).417) gengives: lemlæster dem, medens Kroman-Iuul II (1945).187 har gengivelsen: sønderslår deres lemmer. En kastrering ville man i datiden have udtrykt med vb. *gilde*. – (20) Fole (ung hest, føl, plag). – (21) mgl. i forlægget. GdD I.245 indføjer *samme*. – (22) *wor bistendigh*: vedkendte sig, fastholdt (Kalk. I.179b bet.3). – (23) mgl. i forlægget; GdD I.245 indføjer *ei*. – (24) Jf. Viborg landstings dom 1555–56 (ovf. nr. 216). – (25) de på et ting fungerende dommere (Kalk. IV.391b bet.1, OdS XXIII.1520). – (26) Se 216.21.

282 Viborg landsting 1559 uden dag (efter 15. juni¹)

*Et sandemandstov, hvorved en skolediscipel var oversvoret vold, kendt magtesløst, da discipelen i henhold til kejser Frederik Barbarossas privilegier henhørte under gejstlig myndighed. Discipelen skulle dog betale lægeløn for den skadelidte, og sandemændene dømtes ikke nederfældige for deres urigtige kendelse.*²

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 19 (findes yderligere i 31 hss.³).

Reg.: 1799.

Tryk: GdD I.270f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1202,2°).

Litt.: Stemann, Retshistorie.193 note 3, 271 note 4; Matzen, Retskilder.47; sa., Offentlig Ret II.90, 96, 97, III.32; Dipl. Viberg.340; Sylow, Bevisteori.3, 148, 171; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).180; Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 15. november 1977.

Overskrift: Enn dom, att ett sandmendez toff, som wor suoritt offuer en skoleperson⁴ fore woldtt, er macteløs dømt.

Axell Jull,⁵ Peder Schriffuer⁶ vdi mester Kieldtz⁷ neruerilße dømt haffuer aar Mdlx emellom Poull Anderßenn, gangendis till skole wdj Skyffue,⁸ och Las Anderßenn och Olluff Pouillßenn, raadmenndt vdi Skyffue, for the haffuer hanom till Skyffue byting woldsuoritt for enn baardag,⁹ hanns egin staalbroder,¹⁰ Knudt Abrahamßenn, byefogdens¹¹ sønn y Skyffue, oc handt wor till samill wdj komenn, och mintte segh buode epther hanns nøduerige¹² saa och hans skodzmoll¹³ paa hans skole straff medt wrett woldtsuoren att were.

Och berette for^{ne} Pouill Anderßenn, hurledes for^{ne} Knudt Abrahamßenn skulle først haffue ført sigh medt hanom wdj trette,¹⁴ ther the wor til sam-sæde¹⁵ att skulle dricke enn kande øll wdj enn dannemandz huss¹⁶ vdi Skyffue, saa skall for^{ne} Pouill Anderßenn haffue aff samme huss fraa hanum vduigt,¹⁷ paa thett handt wille were tilfredz¹⁸ och trette och wennighedt wbe-

uart,¹⁹ och ydermiere berette, att for^{ne} Knudt Abrahamßenn tha haffuer sig aff hußitt och paa gadenn begiffuitt och hanom saargiort, förindt handt haffuer sigh medt nogenn giennslag beuart²⁰ eller andenn verie grebitt eller tagitt.

Tha er ther saa bleffuenn paasagt for retthe, att ephtherthj nu er giort beuisligt medt forbemelte keyserlige priuilegiis²¹ och friihieder, att huem som haffuer nogenn trette medt skolepersoner, tha skulle the thenom tiltale for sin gieslig²² øffrighett, som samme preuileger formeller, saa och ephtherthj høgbemelte salig høglouglig jhuffkomst kon: majs: ordinantz²³ wdgangenn medtfører enn huer prest oc deginn att skulle niude slig priuilegier och friiheder, som the vdi bispennis tiidt hagt haffuer, vdi ligemade ephtherthj och nu er giort beuisligt medt lanndztingsdom, sandmendez eedt wedt magt fundenn at were, som tillforne haffuer skolepersoner, ther for slig baardag haffuer weritt tiltalitt, quitt suoritt, och for^{ne} Pouill Anderßenn emodt slig keyßerlige oc koniglige preuileger och frieheder saa och gamble och vonnlig brug och skolernis herligheder oc friehedt, som her till dags ther huos hengt haffuer, thesligeste emodt landztinningsdom er landzret och verdzlig sententz²⁴ och dom wndertuinget²⁵ och er for samme baardag bleffuen woldsuoren, tha bør for^{ne} sanndmenndtz eedt och toff ephther saadann leglighedt att uere och bliffue, som thenn wsuoritt wor och icki at komme for^{ne} Pouill Anderßenn till hinder eller schade y nogenn made, menn hanom for thet voldt och felling²⁶ quitt att bliffue. Dog wiste wy icki hanom for enn skiellig och tilbørlig lægelønn att kunde vndskylde, och ephtherthj sanndmenndt thennom vndskyller, att slig gamble breffue och preuileger icke haffue veritt for thennom, ther the suoritt haffuer, finde wy thenom for thenne felling forskaanit²⁷ at bliffue.

Datum vt supra.

(1) Dommen synes at måtte være senere end Viborg kapitels dom (Dipl. Viberg.336ff.), der omtaler sandemændenes kendelse, men ikke landstingsdommen. – (2) Sagsøgeren, skoledisciplen Poul Andersen, indstævnedede skolemesteren, Søren Brun, for Viborg domkapitel, fordi han havde tilladt, at sandemænd oversvor ham vold, og fordi han i øvrigt havde vist sig forsømmelig i sin gerning. Også under sagens foretagelse for domkapitlet påberåbtes Frederik Barbarossas privilegier af 1158, hvoraf der fremlagdes „ett obne bezeglett copie paa latine . . . liudendes iblant anditt wedt then mening, att ther som nogenn thretter medt nogenn scholepersone om nogher sagh, da skulle hanndt thale hannom tiill for szynn herre och mester och biiscoppen wdij stadenn . . . men hwo ther drager thennom for andere domere, ehure rettfærdige sagen kanndt være, tha skall the ther mett haffue tabett sagnen“. Skolemester Søren Brun blev dømt til at have sit embede forbrudt, se Dipl. Viberg.336ff., Jeppe Aakjær i Historisk Aarbog for Skive III (1915).72, Charles Thiesen, Bogen om Skive

(1926).35. – (3) I hs. RA V B 18 findes dommen kun i registeret. – (4) En *skoleperson* er en skoledegn (Kalk. III.509b), ϱ : en elev i de højere klasser i en latinskole, der tillige forrettede tjeneste som løbedegn (se 259.7). – (5) Se 214.5. Landsdommer Axel Jull havde som kannik i Viborg deltaget i pådømmelsen ved Viborg domkapitel, jf. Dipl. Viberg.336. – (6) Se 214.4. – (7) Se 249.7. Biskop Kjeld Juel havde deltaget i sagens pådømmelse ved Viborg domkapitel, jf. Dipl. Viberg.336. – (8) Skive. Skive fik omkr. 1540 en latinskole, der nedlagdes 1739. – (9) Slagsmål (Kalk. I.317a bet.2). – (10) Staldbroder, (skole)kammerat. Knud Abrahamsen var også discipel i Skive latinskole. – (11) Abraham Knudsen nævnes som byfoged i Skive 1552–59 (Dipl. Viberg. 337). – (12) Om nødværge se 236.1. – (13) Henskyden, påberåbelse (Kalk. III.828a bet.1). I Viborg domkaptels dom 15. juni 1559 hedder det, at Poul Andersen fremlagde et tingsvidne af Skive byting, at han „liudeligenn for tingsdom, førendt sandemenndt swore hannum woldt offuer . . . skøde sikh ind for szynn tilbørlige dommer vnder szyn scholemester, vnder prouisten och superintendenten“ (Dipl. Viberg.337f.). – (14) Et udførligere referat af det passerede findes i Viborg domkaptels dom 15. juni 1559. Der fremlagdes et vidnesbyrd af flere personer, der forklarede, „att the mett flere paa Sancte Valburgis dagh [1. maj] siist forledenn indkom wdij Christienn Jenszens stoffue att dricke enn kande øell eller ij. Tha kom for^{ne} Pouill Anderszen och Knudt Abrahamszenn ordt och trette emellom. Saa wiiget for^{ne} Pouill Anderszenn aff hwszet for fredt skyldt, och Knudt Abrahamszen straxt wdt effter hanom paa gaedenn och wptoegh enn kampesteen och slogh hand slaa [sic] paa for^{ne} Pouill Anderszenn ij hoffueden, szaa att blodett ranndt y øgnen och mundenn, szaa lengij handt afftørrede thett mett szyn kiortell. Ther effther wilde for^{ne} Knudt Abrahamszenn till Pouill Anderszenn igienn paa nye. Szaa togh Pouill Anderszenn enn liidenn mag jwngh [ϱ : mad jwngh: madkniv] och sloo Knudt Abrahamszenn y brystenn mett“ (Dipl. Viberg.336f.). – (15) Sel-skab, sammenkomst (Kalk. III.681a bet.1). – (16) Chresten Jensens værtshus i Skive, se ovf. note 14. – (17) gået bort (Kalk. IV.599a). – (18) i fred. Sml. domkaptilets dom for *fredt skyldt* (se ovf. note 14). – (19) fri for, holde sig fra (Kalk. IV.536a bet.1&2). – (20) givet sig af med (Kalk. I.195b bet.1). – (21) Kejser Frederik I Barbarossas konstitution af 1158 for de norditalienske universiteter, der bestemte, at „skolarer“ ikke skulle sagsøges for andre end for deres lærer eller byens biskop (coram domino vel magistro vel ipsius civitatis episcopo), mellem hvilke der var frit valg, jf. Henning Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479–1879 I (1879).34. Om Frederik Barbarossas konstitution se Heinrich Denith, Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400 (Berlin 1888).48ff., Hastings Rashdale, The Universities of Europe in the Middle Ages I (Oxford 1895).145, William Norvin, Københavns Universitet i Middelalderen (1929).30f., Herbert Grundmann, Vom Ursprung der Universität im Mittelalter (2. Aufl., Darmstadt 1964), A. B. Cobban, The Medieval Universities: Their Development and Organization (1974). Særligt i Viborg stift synes man at have interesseret sig for Frederik Barbarossas privilegier. 14. januar 1555 erklærer en del kanniker og præster i Viborg stift, at de har læst disse privilegier (jf. Dipl. Viberg.304f.). Frederik IIs åbne brev 8. august 1562 til Ribe foreskrev, at borgmester, råd og kongens foged ikke skulle befatte sig med skolepersoner eller sætte dem i byens fængsel, men give skolemesteren det til kende, at han kunne straffe dem med ris og på andre måder, efter som deres brøde var til, medmindre de havde begået manddrab og andre grove synder og laster (Dipl. Viberg.308). – (22) gejstlig. – (23) Kirkeordinansen 14. juni 1539: skulle presterne oc degne nyde samme priuilegier, som de haffde y bispernes tiid (Rørdam, Kirkelove I.98). – (24) Dom (Kalk. III.708b bet.2). – (25) underkastet. – (26) Domfældelse (Kalk. I.500a bet.3). – (27) fritaget for (at bøde) (Kalk. I.700a). Sandemænd, hvis tov blev underkendt, skulle have deres boslod forbrudt.

283 Rettertinget 18. august 1559 (København)

Just Høegs enke, Sidsel Bille, tilpligtet at indføre i boet efter sin afdøde ægtefælle den hende tilfaldne mødrene arv, der var faldet før Just Høegs død, da dennes første hustru i sin tid i boet har indført sin mødrene arv. I det, som Sidsel Bille skal indføre i boet, kan dog fratrækkes, hvad hendes fader har givet hende i medgift, bryllupskost m. v. og de beløb, som hendes fader som hendes værge måtte oppebære.¹

Hs.: HDDomb. nr. 8 (1559–65) fol.17^r (findes yderligere i 32 hss.²).

Reg.: 1762.

Tryk: GdD I.264f. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2^o).

Litt.: J. E. Larsen.405; Stemmann, Retshistorie.336 note 3; Matzen, Privatret I.36; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.287 note 124.

Vor skickitt fore oß paa wortt rettherting oß elskelige, erlliige och welbørdiige Christoffer Gøye³ tiill Affuennsborig⁴ paa sinne syster⁵ bønns,⁶ sallige Jost Høgis⁷ fyrste bønns, paa thenn enne side och oß elskelige, erllige och welbyrdiige frue Sitzell Billesdatther,⁸ sallige Jost Høges epttherleffuerske, paa thenn anddenn siide och gaffue the thenum weluilligenn her fore oß wtj rette paa bode siider. Och fyrst tiltallit Christoffer Gøye for^{ne} frue Sitzelle Billesdatther och berette, att ther hanns sallige syster jnndkom fyrst wtj Jost Høgs boo, tha jnndførde hun wtj boenn mett seg gods, penninge, guldt, sølff, kleder och klenodier, som hun arffuitt hagde eptther hindis moder,⁹ och thet wor och bleffuitt jiinde wtj Jost Høgs boo; wtj liige maade berette och Chrestoffer Gøye, att thenn thiiddt, for^{ne} frue Sitzelle Billesdatther jnndkom wtj for^{ne} Jost Høgs boo, tha wor och for^{ne} frue Sitzelle Billesdatthers moder¹⁰ dødtt, och thenn arff, for^{ne} frue Sitzelle eptther hinde kunde tilfalle, wor icke jnndkomenn wtj for^{ne} Jost Høgs boo. Och satte Christoffer Gøye ther fore wtj alle rette, att eptthertj hanns syster jnndførde wtj Jost Høgs boo, hues hun eptther sinn moder arffuitt hagde, om for^{ne} frue Sitzell och wtj lige maade icke och er pligtige att jnndføre, hues hinde paa arffs wegnne eptther hinndis sallige moder tilfallenn er, eptthertj hines moder wor dødtt, fore enndt Jost Høg døde.

Ther tiill suarett oß elskelige, erlliige och welbyrdige Stenn Bille,¹¹ wor manndt och thienner, paa sinn systeriis, for^{ne} Sitzelle Billesdatthers, wegne, att hues hanns syster wtj guldt, sølff och anddre løbøre eptther hinndes mo-

ders dødt kunde tilfalle, thet hagde hanns fader jnnde hoß seg sielff, och ther emodt wdgaff hanns fader hanns syster mett kleder och clenodier och giorde hindes brølupe, och mennte Stenn Bille, att nar thet bleff offuerlagdtt¹² och ther tiill mett denn thredii peninge,¹³ som hanns fader burde att haffue som enn werige, att ther icke tha skulle fattis mөгitt wtj, att hanns syster joo skulle haffue wdfaett och førtt saa mөгitt wtj Jost Høgs boo, som hinde paa enn systerlodt kunde tilfalle eptther hinndis sallige moder.

Mett mannge flere ordt och talle thennum ther om paa bode siider emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennsuar och sagenns leglighedt, och eptthertj for^{ne} frue Sitzelle Billesdatthers moder wor dødtt, och hinndis mødernne arff wor faldenn, føre enndt Jost Høg døde, tha er for^{ne} frue Sitzelle pligtiiige att jndføre wtj Jost Høgs boo och komme alle Jost Høgs arffuinge tiill gode, hues hinde tiill arff faldtt eptther hinndis moder, ther hun døde; dog bør ther aff att wndertagis och affregnis,¹⁴ hues hinndis fader gaff hiinde tiill wdferdtt,¹⁵ och hues hinndis brølups kost,¹⁶ klenodier och anddenn bekostning stodt¹⁷ hinndis fader, tesligeste och att aaffregnis thenn thredie peninge, som hinndis fader som hinndis rette werige tilhørde.

Datum Haffnie, thenn fredag nest eptther Wor Frue dag asßumptionis,¹⁸ neruerendis Eyler Hardennberig,¹⁹ wor hoffmester, Jahann Friis,²⁰ wor canntzeler, her Otte Krumpenn,²¹ her Per Skram,²² riidere, Oluff Munck,²³ Tage Thott,²⁴ Wernner Paßberiiig,²⁵ her Lage Bragde,²⁶ riider, Juer Krabbe²⁷ och Peder Bille,²⁸ wore tro menndt och raadtt. 1559.

(1) Jf. rettertingsdom 5. september 1558 (ovf. nr. 269). Om forliget i sagen og om parternes indbyrdes slægtskab se 269.1. – (2) Disse er afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). (3) Se 269.7. – (4) Se 269.8. – (5) Mette Gøye (d. 1547). – (6) Se stamtavlen 269.1. – (7) Se 269.10. – (8) Se 269.5. – (9) Margrethe Sture (d. 1528). – (10) Lisbet Ulfstand (d. 1540), 1524 gift med rigsråd Claus Bille (d. 1558). – (11) Sten Bille (d. 1586), 1577–78 landsdommer i Skåne. – (12) optalt (Kalk. III.422a bet.3). – (13) Jf. JL I.30, hvorefter værgen for sit arbejde og til dækning af sine udgifter er berettiget til at oppebære $\frac{1}{3}$ af myndlingens indkomst (*wæriæns thrithing*). – (14) afkortes (Kalk. I.24b). – (15) Udstyr, medgift (Kalk. IV.556a bet.3). Udtrykket bet. opr. begravelse, jf. Kalk. IV.555b bet. 2 og Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.220 med note 125, 287 note 124. – (16) Bryllupsgilde (Kalk. I.285b), jf. DL 5–2–61 og Brorson, Femte Bog I.145: Herved forstaaes Omkostningerne, som Giestebudet ved Bryllupet haver foraarsaget. – (17) afholdt, betalte (Kalk. IV.103b bet.6). – (18) Mariæ assumptionis (Maria himmelfart): 15. august. De fleste afskrifter har enten ingen datering eller er dateret 1560 uden dag. – (19) Se 199.21. – (20) Se 199.18. – (21) Se 199.19. – (22) Se 201.34. – (23) Se 199.20. – (24) Se 201.39. – (25) Se 201.41. – (26) Se 201.42. – (27) Se 202.4. – (28) Se 231.13.

284 Kongebrev uden år og dag (1559–66¹)

En adelsmand havde fængslet sin foged, formentlig sigtet for regnskabsuordener, skønt adelsmanden ikke ville høre fogdens regnskaber. Det lykkedes fogden at flygte fra fængslet til kongen, der påbød, at adelsmanden inden 3 uger i gode mænds nærværelse skulle høre fogdens regnskaber; gjorde han ikke det, skulle fogden være fri for tiltale.

Hs.: GkS 1140,2° p.400 (findes yderligere i 2 hss.).

Emellum Erick Løcke² i Thy og enn hans fougder, som hand fengzlig haffde laditt indsette och ville giøre hanom skade paa hans regensskab, enndog hand dett icke ville høre, jcke heller motte forskreffne fougitt vdkome aff fengz-litt att suare for sig til rette, om hand haffde hanom nogitt till att thalle; saa er fougden paa dett sted vdbroett aff fengzlitt och dragen til kongelig maijestæt och beklagitt sig, huor till var gaaitt, att hand haffde laditt sette hanom vdenn ald skyld och brøde och ville gjerne vere offuerbødige³ att giøre hanom sitt regensskab.

Tha er kongelig maijestæts befaling⁴ vdgangitt til forskreffne Erick Løcke, att hand inden threj vgger schull lade høre forskreffne hans fougdis regensskab, och ther huos schulle vere nogin guode mend⁵ offueruerindis, menn ther som hand icke inden threj vger ville lade høre dett, skulle hand ther epher vere hans fougitt vbeuaritt⁶ och wtilthallitt, epherdj hand var vdbroett aff fengzlitt jcke i thenn maade, att hand ville bort rømme, menn er dragen till rettenn, om forskreffne Erick Løcke haffde hanom nogitt till att thalle &c.

(1) Intet af de 3 hss. har datering. Det er her antaget, at den nævnte *Erick Løcke* er Erik Eriksen Lykke, der 1559–66 havde Ø kloster (det nuv. Oksholm) i Øland s., Han h., i pant. Dommen er derfor henført til de nævnte år. – (2) Måske Erik Eriksen Lykke (d. 1592) til Skovgård og Rugård; han havde 1559–66 Ø kloster i pant, var 1563 proviantmester i Vendsyssel, 1564 skibshøvedsmand, 1571–80 lensmand på Riberhus, 1580–82 på Århusgård og 1582–85 på Odensegård (DAA 1901.279). – (3) rede, villig (Kalk. III.402a). (4) Kendes ikke. – (5) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (6) fri (Kalk. IV.536a bet.1).

285 Viborg landsting uden dag og år (1559–77¹)

Vidnesbyrd om markeskel mellem to byer skal bekræftes ved sandemandstog, sten eller stabel og er ellers magtesløst.

Hs.: Uldall 257,4° nr. 213 (findes yderligere i 32 hss.).

En domb aff lanzting om ett vinde, som hiid steffnet vaar, som vaar vundett om nogen aasteden,² de[r] schulle haffue weret hollet for marckeschiel³ och icke med sandmendez eller ridemends breff befestes, och [er]⁴ fordi derom saa for rette affsagdt, att efftherdj samme vidner medfører Koffsig⁵ at werre holdet for marckeschiell emellom Holling⁶ march och Wollum⁷ march, och icke saadan vindne med steene, stabel, grifft,⁸ [sandmennz breff eller]⁹ ridemends breffue befestes, daa kunde wi¹⁰ effter slig leiligheed icke kiende samme vindesbyrdt nochsum eller nøiagtig at verre, huor det icke befestes med sandemenns breffue, stenn eller stabel, som marckeschiell bør att verre affmerckct,¹¹ at det kan forhindre sandmend eller ridemend, naar de bliffue loulig tilkreffuit marckeschiel emellom forskreffne tuende byer, at de jo bør at følge huis aasteder, de kiende louligen¹² och ret marckeschiel at verre. In cuius &c.¹³

(1) Dommen er i forlægget og i de fleste hss. udateret, men i enkelte (f. eks. GkS 1136,2°, GkS 1135,2° og GkS 1140,2°) er som dommere angivet Axel Juul, Palle Juel og Gunde Skrifer. Da den sidste tidligst optræder som skriver og landstingshører ved Viborg lands-ting 1559, og da Axel Juul dør 1577, er dommen henført til tiden 1559–77. – (2) *Asted* bet. det sted, om hvilket der er tale (Kalk. IV.950b). – (3) Markeskel er skellet mellem to landsbyer (Kroman-Iuul III.155). – (4) Forlægget har *da*; rettet efter Stockholm KB C 83 nr. 36. – (5) Koffsig (varr. Koußig, Koussig, Kousig, Kogsig) må være identisk med Kolsig, der findes på matrikelskortet 1791 for Voldum, jf. Danmarks Stednavne XVIII, 1.120. Stave- måden *Koff-*, *Kou-* gengiver antagelig den jyske udtale af ordet *Ko*, i østjysk dialekt ud- talt [*kow*']. – (6) Halling by og sogn i Galten h. Formen *Halling* (*Haling*) findes i flere hss. (f. eks. Add 151,2°, GkS 1140,2°, NkS 839,2°, NkS 844,2°). – (7) Voldum by og s. i Galten h. De to sogne Halling og Voldum er nabosogne. – (8) grøft. – (9) Mgl. i forlæg- get; indføjet efter Stockholm KB C 83 nr. 36 og GkS 1136,2° nr. 94. – (10) GkS 1127,2° *dommerne*, NkS 845,2° *domerne*, Add 151,2° *dommeren*, NkS 839,2° *domeren*. – (11) Jf. JL II.21. – (12) Stockholm KB 92 slutter: *lideligt och skielligt till rette marckschiell att uere*. – (13) Om formularen se 216.21. GkS 1136,2° nr. 94 har: *In cuius rej testimonio sigilla nostra præsenti- bus inferius jpressa. Georgius Petrj propria manu. Georgius Petri* (Jørgen Pedersen) er ikke tingskriveren, men navnet på den skriver, der har skrevet stør- stedelen af hs. GkS 1136,2°.

286

Viborg landsting 1560 uden dag

*Den, der er fordelt, må ikke anlægge nogen sag.*¹

Hs.: NkS 835c,2° nr. 39 (findes yderligere i 34 hss.²).

Ingen *overskrift* i forlægget.³

Enn dom Pallj Jull,⁴ Niels Jwll,⁵ Otthe Brade,⁶ Mogenns Mogennßen,⁷ Per Schriffuer⁸ dømt haffuer aar Mdlx emellom Jenns Jwll⁹ till Alstedt¹⁰ och Jenns Sørenssenn y Hoffuitt¹¹ for tall¹² och logmoll,¹³ hann bruger tiill tingj och rettergang, sidenn hann er diellit¹⁴ och loug foruonden¹⁵ och endnu stander y samme diele¹⁶ och felling.¹⁷

Och berette forskreffne Jens Jwll, huorledis forskreffne Jenns Sørenßenn skull y adskiellig made were dieltt och lougforuonden och y samme sin vmøndighed¹⁸ bruger diele,¹⁹ logmoll och forfølling och icke haffuer sig aff same diele louglig befriett, ey eller bøtt och sett²⁰ eptther logen, som thet sig buorde. Och y rette lagde ith tingswinde aff Sønderherritzting,²¹ aar Mdlvj, tisdag nest for Sanctj Hans dag midsomer,²² vdgiffuitt, viij mend vonditt haffuer, liudendis Jens Sørenßenn ther louglig att uere fordielet for hoffuit gield²³ och faldsmoll²⁴ for loff,²⁵ hann sigtt²⁶ Jep Inguordtzen y Nødager²⁷ paa oc gaff vid forskreffne herritzting for the ord oc ærinde, han hagde hannom paa ther indenn tingj for domstedt²⁸ [tillsagt],²⁹ som saa var, thett³⁰ hann vandt hannom paa som en skalck,³¹ och att hann vandt³² hannom tußinnd dieffuels ordt, thet ville hann frij³³ bestaa,³⁴ y huor hann kom; och ey hann kunde beuiiße sitt ord och ærinde,³⁵ som hann hagde sagdt. Framdielis ith tingsvinde aff forskreffne herritzting 1557; tisdag som var Sanctj Thome apostolj dag,³⁶ vdgiffuitt, viij mennd vonnditt haffuer, liudendis Jenns Sørenßenn ther louglig att uere dieltt bleffuen for en lögner buode for hoffuitt gield och faldzmoll for then sag, att forskreffne Jenns Sørenßenn ther haffuer till forskreffne tinng lydeligen tilsagt for domsteth Rasmus Rasmußenn y Egilbiere³⁷ att uere thenn mannd, som ey buorde att bruge nogenn logmoll till tingj, och ey forskreffne Jens Sørenßenn kunde thett beuiiße vdj nogen made som forskreffuitt staar. Och satte forskreffne Jenns Jull vdj alle retthe, om forskreffne Jenns Sørenßenn findis eptther slig leiligheth och louglig felling møndig att uere nogenn talle och logmoll att forfølge.

Tha er ther saa worit paa sagdt for rette, att epttherthj forskreffne Jenns Jwll nu haffuer beuiist meth tingsvinder forskreffne Jenns Sørenßenn att uere dieltt och lougforuonden, først aff Jep Induordßenn, och ickj haffuer beuist sig att haffue bøtt och saatt³⁸ y kong sagenn,³⁹ vdj lige made aff Rasmus Rasmußenn dieltt och loug foruonden att uere, och ickj Jens Sørenßenn haffuer sig enthenn for [fougden eller]⁴⁰ høringh⁴¹ vnndskyllitt,⁴² ey eller haffuer beuist sig att haffue bøtt och sett eller endelig aff samme diele att uere quitt dømt, tha kunde the eptther sadan leiligheth ickj finde aarsagh eller tilfaldt⁴³ hannom af forskreffne diele att kunde quitt døm-

me, førend hand rette for sig, som thet sig bør eptther lougen. Ey eller wy kunde [kiende]⁴⁴ hannom vttj slig felling nogen mannd att maae søge med diele eller møndig att uere nogenn talle⁴⁵ eller lougmoll till tingh eller y ann-dre rettherganng att forfølge, epttherthj hann vdj saa made findis till sin iij [marck]⁴⁶ feld att uere.

(1) Jf. JL II.67 (*ok han ma ængin mand søkæ of han fangær nokær delæ*) og rettertings-dom 14. september 1568 (GdD III.62ff.). – (2) I hs. NkS 839,2° findes dommen indført to gange; i hs. NkS 847,2° findes dommen kun i registeret. 10 hss., der alle indeholder nærværende dom, indeholder desuden følgende domsregist, der er uden datering og uden angivelse af domstol: *Item dom, att thenn, som er foruonnen y lougenn, ickj kand forfølge nogen andenn i lougzens talle* (her cit. efter NkS 835c,2° nr. 80). Det tør vist antages, at denne regist er identisk med den her meddelte dom. – (3) I hs. Stockholm KB C 92 nr. 70 har dommen følgende overskrift: *Enn dom att then, som deelt er, maa ingen mand søge eller deele, thend stundt handt wdi sa made er sielff wmøndigh.* – (4) Se 258.4. – (5) Se 215.18. – (6) Se 222.4. – (7) Mogens Mogensen Harbou (d. efter 1568) til Sindinggård. – (8) Se 214.4. – (9) Jens Juel (d. 1563) til Alsted, 1554 lensmand på Århusgård, 1557 tillige på Kalø, 1563 proviantmester, skibschef i flåden under Peder Skram. Han var broder til landsdommer Palle Juel (d. 1585). – (10) Den tidl. hovedgård Alsted (nuv. Alstedgård) i Øster Nykirke s., Nørvang h. – (11) Landsbyen Hoed i Hoed s., Sønder Djurs h. – (12) Tiltale, krav (Kalk. IV.306a bet.2). – (13) Søgsmål (Kalk. II.728b bet.1). – (14) fordelt, o: idømt den infamerende tremarksbod for ikke at have rettet for sig. Se 257.1. – (15) d. s. s. fordelt, se 257.12. – (16) stander y samme diele: er domfældt og ikke har rettet for sig (betalt bøder m. v.). – (17) Domfældelse, ærestab (Kalk. I.500a bet.3). – (18) Mangel på borgerlig ære, procesinhabilitet (Kalk. IV.648a). – (19) Rettergang, retsfølgning (Kalk. I.346b bet.3). – (20) *sett*: såt (sat, af *sætte*, jf. ndf. *saat*): forligt, gjort fyldest (Kalk. IV.261b). Forb. *bøtt oc sett* var alm. i datidens sprog. – (21) Sønder Djurs h., der i det 16. årh. ofte blot kaldtes *Sønderherrit*, se f. eks. KRD I.98 (1537). – (22) Se 235.51. – (23) hovedsummen i en gæld (Kalk. II.276a). – (24) Bøde(r) (Kalk. I.495a bet.1). – (25) *loff* er vel her: omtale, vurdering (OdS XII.1203 bet.3). – (26) *sigt . . . paa*: påsagde, beskyldte (Kalk. III.719a bet.8b). – (27) Landsbyen Nødager i Nødager s., Sønder Djurs h. – (28) sted, hvor der fældes domme (Kalk. I.370a). – (29) mgl. i forlægget, indføjet efter Stockholm KB C 92. – (30) at (Kalk. I.358a bet.1). – (31) Nidding, slyngel, bedrager (Kalk. III.757b, OdS XIX.192 bet.2); den spøgende bet. skælm, gavstrik, filur (OdS XIX.193 bet.3) er af nyere dato. – (32) vidnede. – (33) vel: dristigt, modigt (Kalk. I.776b bet.4). – (34) hævde, påstå (Kalk. I.178b bet.8). – (35) Udtalelse (Kalk. IV.970b bet.2). – (36) 21. december. – (37) Har ikke kunnet lokaliseres. – (38) Se ovf. note 20. – (39) Kongens andel af bøden (Kalk. II.587b). – (40) mgl. i forlægget og i flere andre hss.; bør muligt ikke indføjjes. – (41) Meddommere (Kalk. II.357b). I det jyske retsområde foregik fordeling med *høringer*, o: seks af herredsfogden udnævnte mænd, der erklærede sagsøgte fordelt, jf. Matzen, Offentlig Ret II.153. – (42) rensset, retfærdiggjort (Kalk. IV.674a). – (43) Se 274.17. – (44) mgl. i forlægget, indføjet efter andre hss. – (45) Tiltale, krav (Kalk. IV.306a bet.2). – (46) mgl. i forlægget, indføjet efter andre hss.

287 Viborg landsting 1560(?)¹ uden dag

En sag, hvor den ene part havde hævd efter loven, den anden hævd efter recessen, blev af landstinget henskudt til kongens afgørelse.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 162 (findes yderligere i 29 hss.).
Ingen overskrift i forlægget.

Enn dom, som gick emellom her Otthe Krompenn² och en bunde y Sunding,³ och her Otthe hagde heffdt epther lougen⁴ och bunden hagde heffdt epther receßen,⁵ och thet bleff jndsaat for kongenn.⁶

(1) Forlægget har ingen årsangivelse, men enkelte hss. har året 1560. Dateringen er usikker, men ikke usandsynlig. – (2) Se 199.19. – (3) Landsbyen Svinding i Alum s., Sønderlyng h. – (4) JL I.44, der bygger på kanonisk ret (jf. c. Caus 16 qu.3 og Gregor IX i c.3 X II.26 og Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.119); efter denne bestemmelse kunne kirken vinde hævd ved 30 års rolig besiddelse, medens lægmænd over for kirken først kunne vinde hævd efter 40 års rolig besiddelse. Gennem retsanvendelsen udvidedes reglen til at gælde også uden for det jyske retsområde og til at gælde såvel i kirkelige som i rent verdslige ejendomstrætter, se f. eks. rettertingsdom 15. juni 1458 (I nr. 11), 29. september 1475 (I nr. 27) og 26. oktober 1480 (I nr. 29), jf. Viborg landstings dom 1549 (I nr. 147), der stadfæster hævd efter recessen, og rettertingsdom 20. maj 1552 (GdD I.182f.), hvor 40 års hævd erklæres for lovens hævd (*loffssens heffdt*). – (5) Reces 6. december 1547 § 26, jf. reces 13. december 1558 § 50, nedsatte hævdstiden til 20 år. Dommene taler derfor om lovens hævd (30 eller 40 år) og recessens hævd (20 år), jf. Matzen, Privatret II.96. – (6) Reces 3. juli 1533 tillod landsdommere, hvis de fandt en sag for vanskelig, at henskyde den for rigens råd, jf. f. eks. rettertingsdom 15. juni 1574 (GdD III.254ff.). Kongens (og rigsrådets) dom i den her foreliggende sag kendes ikke.

288 Viborg landsting 1560 uden dag

En barnløs enke, der af sin ægtefælle for sin livstid var forlenet med alt hans gods, der efter hendes død skulle tilfalde hans arvinger, anset pligtig at betale afdødes gæld af boets midler, så vidt de kunne tilstrække.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 52 (findes yderligere i 33 hss.).

Reg.: 1880.

Tryk: GdD I.284ff. (efter NkS 836b,2° og Thott 1201,2°).

Litt.: J. E. Larsen.452; Stemann, Retshistorie.343 note 1, 352 note 1; Matzen Privatret I. 36, 79, 138; Sindballe.110; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.281.

Overskrift: Enn dom, att huilcken enckefrue, som aff sin affgangen husbundt hans gotz er bebreffuitt hindis lyffs tidt, hun bør hans gieldt att betale meth boepenninghe aff felitzboe, saa vidt thet tilrecker.

Palli Jull² till Stranditt,³ Peder Kruße⁴ och Peder Schriffuer⁵ dømpt haffuer aar Mdx emellom Knudt Jenßenn paa frue Dorette,⁶ Olluff Glob⁷ ephtherleffuerske, hindes vegne och her Chrestin Friis⁸ tiill Krastrup⁹ paa sin hustruis¹⁰ vegne och frue Anne Glob¹¹, høgborne førstinde och drotningen,¹² wor aller nadigste frue, hoffmesterinde, och frue Sophie Glob¹³ tiill Haritzkiær,¹⁴ salig Jffuer Friißeis¹⁵ ephtherleffuerske, salig Olluff Glob⁷ arffuinge och thieris laffuergie for gieltdt, som the ville, att frue Dorette skulle betale ephther hindes husbundtz dødt yder miere, endt hindes annpart sig beløbe kandt.

Tha for nogenn leglighedt, sig thenn tiidt her wdindenn begaff, bleff samme sagh opsaatt till idagh. Och nu berette for^{ne} Knudt Jennßenn, hurledis salig Olluff Glob skulle haffue hanns hustrue, for^{ne} frue Dorete, forlendt all hans jordegotz, guldt, sølff och anditt løbøre ephther hanns dødt hindis lyffs tiidt quitt och frie att beholle. Menn nu ther tallis paa gieltdt ephther for^{ne} Olluff Glob⁷ dødt, ville hans arffuinge thieris annpart y samme gieltdt icki betale, menn will frue Dorette all gieltdenn tillegge. Och wdj rette lagde salig Olluff Glob⁷ breff, vnder Gudz aar Mdxlij wdgiffuitt, wdj huilckitt handt bekiender, att handt medt hanns frie willie saa och medt hanns broders¹⁶ och suagers¹⁷ samtøche haffue giort enn vennlig contract emellom hannom och hanns hustrue, Dorette Jacopsdatter, att ther som hun ingenn leffuindis børn wedt hanom fangindis wordir, tha skulle hun haffue ephther hanns dødt allt huis godtz, som handt tha hagde arffuitt ephther hans fader¹⁸ och broder¹⁹ och huis hanom ther ephther kunde tilfalde, anthenn wdj Juttlandt eller y Siellandt, skulle hans kiere hustrue haffue quitt och frie ephther hans dødt hindis lyffs tiidt, och ther till medt skulle hunn haffue all hans guld, sølff och klenodie, giort och vgiort,²⁰ och alle hans kleder och boeschab,²¹ fee, queg, heste och harniske, rørendis och wrørendis, ehuar thet kandt findis, anthenn wdj Juttlandt eller y Siellandt, thet skall hans kiere hußfrue haffue alttsammenn quitt och frie ephther hans dødt. Dogh medt saa skiell²² och wilkor, att nar hans hustrue døde och affgick, tha skulle allt hans arffuegotz och halff løbøre, som handt hagde arffuitt ephther fader, moder²³ eller broder eller ephther nogle hans foreldere,²⁴ komme quitt och frie till hanns arffuinge igienn, som thet breff wiidere bemeller. Tiill huilckitt breff att besegle for^{ne} Olluff Glob⁷ moder, frue Elße Roßenkranntz,²⁵ Jffuer Friis,²⁶ frue Sophie Glob, Jørgen Vrne,²⁷ frue Anne Glob²⁸ er tilkreffuitt, och enn partt aff thenom forseglit haffuer. Och saatte for^{ne} Knudt Jennßenn y alle retthe, att ephtherthj for^{ne} frue Dorette skulle samme hindis husbundz gotz hindis lyffs tiidt quitt och frie beholde ephther hindis husbundz breffs liudelße, om hun tha bør att

betale thenn gieltdt, som for^{ne} hindis husbundtz Olluffs Globbs arffuinge epther hanns dødt tilkommer.

Tha haffuer ther paa wort paasagt for rette paa kon: majs: nadigste behaff:²⁹ Eptherthj att vitterlig gieltdt bør epther lougen³⁰ saa och epther receßins liudelße³¹ først att betallis aff fellitz boe, huar husbunden eller hustruen dør eller affgaar, saa vidt som boepenningh³² och rørendis gotz kandt tilrecke, och huis thette icki kandt tilrecke, tha betale huer wdj gieltdenn, som handt tug wdj arffue, och nu icki er beuist, for^{ne} her Chrestenn Friis paa sin hustruis vegne eller frue Anne och frue Sophie Glob, salig Olluff Globbs arffuinge, nogin arffue epther hanom att haffue tagitt, annamit eller opborne, meden samme arffue endtnu att stande huos frue Dorette wdj fellig wskyfftt, wdj lige made eptherthj for^{ne} frue Dorettes lyffsbreff, som Olluff Glob hinder vndt och giffuit haffuer, icki tilforpligter hans for^{ne} arffuinge hans gieltdt att skulle betale, endogh hun samme hans eptherladende gotz skulle vdj hindis lyffs tiidt quitt och frie beholle, men bemeller samme gotz epther hindis dødt hans arffuinge quitt och frie att skulle tilkomme, saa well som hun thet³³ hindis lyffs tiidt quitt schulle beholde, och enn huer, som samme gieltdt skulle opbere, icki kunde her medt thieris witterlig gieltd ombære,³⁴ thisligeste eptherthj samme Olluff Globbs breff icki bemeller thenn tiid nogenn gieltdt att haffue veritt omtalit, tha kunde the epther sadann leglighedt icki kiende for^{ne} her Chrestenn Friis, frue Anne och frue Sophie Glob, for^{ne} Olluff Globbs arffuinge, medt samme for^{ne} frue Doretis forleningsbreff, som icki følger slig loußens eller receßins artickler, att motte besueris³⁵ paa samme Olluff Globbs gieltdt att betale, eptherthj the haffuer ingenn arffue epther hanum tagitt eller opborit, medenn samme gieltdt aff fellitzboe och boepenningh, som stander huos for^{ne} frue Dorette wskyfftt att betalís och fuldt giøris, saa vidt som for^{ne} boe och boepeninge, som Olluff Glob haffuer ladt epther sig, tilrecke kandt, menn huadt som fellitz boe icki tilrecke kandt, tha gaa sidenn ther ydermiere om saa mögitt, som rett kandt findis, nar thet louglig paa talis.

Jn cuius rej testimonium &c.³⁶

(1) Cf. rettertingsdom 11. juni 1572 (III nr. 397; GdD III.140ff.), der statuerede, at en enke i et tilsvarende tilfælde kun var pligtig til at udrede halvdelen af mandens gæld, medens hans arvinger skulle udrede den anden halvdel. Jf. Sindballe.110, Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.281. – (2) Se 258.4. – (3) Se 279.5. – (4) Se 259.4. – (5) Se 214.4. – (6) Dorte Jacobsdatter Bjørn (d. efter 1567) til Tybjerggård, Voergård og Støvringgård. Hun var 1. gang gift med Christoffer Hak (d. 1539) til Egholm, 2. gang med nedenn. Oluf Glob. – (7) Oluf Glob (d. 1558 som slægtens sidste mand) til Vellinggård. – (8) Christen Friis (d. 1561) til Krastrup, gift med Oluf Globbs moder, Else Rosenkrantz, i hendes 2det ægteskab. – (9)

Hovedgården Krastrup i Farstrup s., Slet h. – (10) Else Holgersdatter Rosenkrantz (d. 1564), der 1. gang var gift med Oluf Glob's fader, Albert Glob (d. omkr. 1520) til Vellinggård, 2. gang med ovenn. Christen Friis. – (11) Oluf Glob's søster, Anne Glob, hofmesterinde, 1561–67 forlenet med Asmild kloster, enke efter Jørgen Urne (d. før 1558) til Engestofte. – (12) Christian III's dronning Dorothea (d. 1571). – (13) Oluf Glob's søster, Sophie Glob (d. efter 1574), enke efter Iver Friis (d. 1551) til Haraldskær. – (14) Hovedgården Haraldskær i Skibet s., Tørrild h. – (15) Iver Friis (d. 1557) til Haraldskær og Rugballegård, gift med Oluf Glob's ovenn. søster Sophie Glob. – (16) Formentlig Holger Glob (d. omkr. 1547), idet broderen Melchior Glob (d. omkr. 1542) til Vellinggård vist var død forinden. – (17) Her vel Jørgen Urne (d. før 1558), der var gift med Anne Glob. – (18) Albert Glob (d. omkr. 1520) til Vellumgård. – (19) Her vel Melchior Glob (d. omkr. 1542) til Vellumgård. Han var gift med Anne Eriksdatter Lange (d. 1559), der 2. gang blev gift med Gregers Ulfstand (d. 1583) til Vosborg. – (20) forarbejdet og uforarbejdet (Kalk. IV.624a bet.2). – (21) Se 248.22. – (22) Vilkår, betingelse (Kalk. III.848a bet.4). – (23) Oluf Glob's moder, Else Rosenkrantz, gift 2. gang med Christen Friis til Krastrup, levede endnu, da forleningsbrevet blev udfærdiget. – (24) Forfædre (Kalk. I.750b bet.2; GdD I.285 note 7). – (25) Se ovf. note 10. – (26) Se ovf. note 15. – (27) Se ovf. note 17. – (28) Se ovf. note 11. – (29) Se 276.26. – (30) Siden slutningen af middelalderen var det en alm. regel, at vitterlig gæld skulle betales af fællesboet. Bestemmelsen er bevaret i Knud Mikkelsens glosse til JL I.6 (DgL IV.18; tillæg til IV.6), der refererer den som en landstingsdom, der senere er stadfæstet af rigsrådet, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.220 med note 125. – (31) Reces 6. december 1547 § 29, reces 21. december 1551 § 12, reces 13. december 1558 § 53. – (32) de et bo tilhørende penge (Kalk. I.235a). – (33) Herefter udstreget i forlægget: *quitt.* – (34) undvære, miste (Kalk. III.293a bet.3). – (35) bebyrdes. – (36) Se 216.21.

289 Rettertinget 28. marts 1560 (Odense)

Adelsmænd er berettigede til at udgive beseglede breve om, hvad der er dem vitterligt, og behøver ikke at indstævne andre hertil. Den, der mener at lide skade ved sådanne udenretlige vidnesbyrd, må rejse sag på åstedet.¹

Hs.: HDDomb. nr. 8 (1559–65) fol.51^r (findes yderligere i 2 hss.²).

Vor skickett fore oß paa wort rettherting oß elskelige, erllige och welbyrduge Otte Bragde³ tiill Knudstrup,⁴ wor manddt, thienere och embitzmanddt paa wortt slott Aalborighuß,⁵ och hagde wtj rette steffnit oß elskelige, erllige och welbyrdige Niels Lunouv,⁶ Laurits Lunov⁷ tiill Rudgaardt⁸ och Erick Nielßenn⁹ tiill Kollerup,¹⁰ wore menndt och thienere, fore ett witnne, som the nogenn thiidtt siidenn haffue wundett emellom oß elskelige, erllige och welbyrdige her Jørgenn Lycke,¹¹ riider, wor tro mandt, raadtt och embitzmanddt wtj Mariagers closter,¹² och for^{ne} Otte Bragde, lydenndis huor wiit Lunkier¹³ skall løbe, huilckett witnne Otte Bragde mennte att were emoedtt

riidemenndt och sanndemenndt, som siiste ganngh haffue giordtt skell emellom for^{ne} Lundkier als¹⁴ och Høeberskoff¹⁵ marckh, och icke Otte Bragde eller nogre aff for^{ne} riidemenndt eller sanndemenndtt att haffue faaett warßell fore same thieris witnne, och mennte Otte Bragde, att eptther wor receßiis lydelße¹⁶ ta maatte jnngenn tings witnne gaa wdtt, wdenn wederpartenn wor ther loglige steffntt och kallitt tiill. Och satte Otte Bragde ther fore wtj alle rette, om same thieriis wittnißbyrdtt kunde nogett komme hannum eller hanns riidemenndtt tiill hinder eller skade wtj noger maade paa wor och kronnenns eigenndom, som huerckenn hanndt, hanns riidemenndtt eller sandmenndt ere steffnntt eller kallitt tiill, menn giffuitt och schreffuitt paa Offuergaardtt,¹⁷ hannum och hanns riidemenndt och sanndmenndtt aldelies wuist.

Ther tiill suaritt Niels Lunow och Erick Nielßenn paa thieris egnne och Laß Lunious wegne, att the jnngenn witnne hagde wunnden, huerckenn emoedt Otte Bragde, hanns riidemenndt eller sanndemenndtt, menn for^{ne} her Jørgenn Lycke wor aff thennum begierenndis, att the wille giffue hanum beschreffuitt, huadtt the aff uiste, hur lanngtt Lunkier aff gamell thiidt pleiigede att løbe och were hollitt fore Lunkier, eptthertj the hagde och weritt medarfuinge tiill Weßborrigaardt¹⁸ och Lunkier och wiiste aff thendt leglighedtt att siige. Och wtj rette lagde the same thieris breff, som wor wdgiiffuitt paa Offuergaardtt wtj thette neruerenndis aar, tiißdagenn eptther hellige trefoldiigheds synndag,¹⁹ lydendis, att Laß Lunnow, Erick Nielßenn och Niels Lunow thennum fuldwittherliggt er wtj Guds sanndhedtt, att Lunkier fra Kockuadt²⁰ och tiill marcke skell beck²¹ haffuer fuldtt Weßborriggaards arffuinge saa lanngt, som grenenn luder, och rodenn render,²² och aldriig haffuer hørtt kallett annditt naffnn endt Lunokier, som same thieris breff ytthermere jnndholler och wdiiißer. Och mennte Niels Lunau och Erick Nielßenn, att the som alle andere riidermennds menndt wor friitt och opentt fore att giffue frann thennum beschreffuitt mett thieris breff och siigell, hues tennum bliifuer adspurdtt, och the høre, wiide och thennum wittherliggt ere, och mennte att ther emodtt burde jnngenn att steffnis och kallis; och berette, at thett, the i thenn sagh hagde giffuitt beschreffuit frann thennum, wor sanndinnngenn, och jnntthett kunde hindere for^{ne} Otte Bragde eller hanns riide menndt wtj jnngenn maade.

Mett flere ordt och talle thennum ther om paa bode ßiider emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar och sagenns leglighiedtt wortte ther saa paa-sagdt fore rette, att riidermenndsmenndtt maa well wdgiiffue thieris breff

och sigell paa, huadt thennum witttherliggt er wtj sanndingenn, och jnngenn ther emodtt steffniss, och kunde wij her icke forfare forskreffne Laß Lunou, Erick Nielßenn och Niels Lunou nogett wret at haffue giordtt wtj thenne sag; menn ther som Otte Bragde ther nogett wiidere paaskader, tha talle paa aasterdenn och ther ytthermeere forfare leglighedenn och gaa ther om saa møgett, som rett er.

Datum Ottense, tenn torsdag nest fore Stj. Marie Magdalene dag,²³ wtj wor egenn neruerelße, neruerennendes oß elskelige her Eyler Hardennberig,²⁴ riider, wor hoffmester, Jahann Friis,²⁵ wor canntzeler, her Otte Krumpenn,²⁶ marsk her wtj wortt rige Danmark, her Per Skram,²⁷ her Byrge Trolle,²⁸ riider, Oluff Munck,²⁹ her Jørgen Lycke,³⁰ her Tage Thott,³¹ her Wernner Paßberig,³² her Niels Lange,³³ riider, Holgerdt Roßennkrannds,³⁴ her Lagde Bragde,³⁵ riider, Juer Krabbe³⁶ och Peder Bille,³⁷ wore tro mendt och raadtt. 1560.

(1) Sml. herved kgl. kommissariers dom 17. juni 1577 (Ryge.357, 387, 397), rettertingsdom 31. maj 1578 (GdD III.310ff.) og den i rettertingsdom 29. juni 1591 citerede Viborg landstings dom 1590 (GdD IV.291), hvor dommerne ikke mente at kunne dømme i sager, der angik adelspersoners brev og segl. Denne praksis, der vist bygger på bestemmelsen i § 27 i reces 13. december 1558, hvorefter alene kongen og rigsrådet kunne dømme i sager, der angik adelens ære, blev indskrænket ved fdg. 1. juli 1623 om gældssager § 6 og reces 27. februar 1643 2–6–26, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.284 note 1. Den i nærv. dom knæsatte regel synes ikke fastholdt i praksis, se rettertingsdom 15. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.364ff.), der tilsidesætter en herredstingsdom og en landstingsdom, bl. a. fordi dommen var funderet på et af en adelig udstedt „benkebref [o: et udenretligt afgivet skriftligt vidnesbyrd, jf. Osterssøn Veylle.69] och ingen varsel for gifvet“. – (2) Disse er afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Se 222.4. – (4) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Kågeröds s., Luggude härad, Malmöhus län. – (5) Otte Brahe var lensmand på Ålborghus 1555–67. – (6) Niels Lunow (d. 1573) til Rugård. – (7) Laurits Lunow til Rugård, broder til ovenn. Niels Lunow. – (8) Hovedgården Rygård (el. Rudgård) i Nørager s., Sønderhald h. – (9) Erik Nielsen Tornekrannds (d. 1561) til Kollerup og Kyø. – (10) Hovedgården Kollerup i Hadbjerg s., Galten h. – (11) Se 199.7. – (12) Mariager kloster (Mariager landsogn, Onsild h.), der er grundlagt omkr. 1425, kom efter reformationen under kronen og stod fra omkr. 1542 under kgl. lensmænd. Omkr. 1550 opløstes munkekonventet, og 1585 døde den sidste abbedisse (Hilleborg Lykke), hvorefter klosteret blev ophævet ved kongebrev 4. juli 1588. Jørgen Lykke var forlenet med Mariager kloster 1548–84. – (13) Lovnkær i Visborg s., Hindsted h. Om navnet se V. Friberg i Jyske Saml. 2. rk. II.109. – (14) Har ikke kunnet lokaliseres. – (15) Vel: Helberskov (jf. Jyske Saml. 2. rk. II.110). – (16) Reces 13. december 1558 § 14. – (17) Hovedgården Overgård i Udbynedder s., Gerlev s., der ejedes af rigsråd Jørgen Lykke. – (18) Hovedgården Visborggård i Visborg s., Hindsted h. – (19) Hellig trefoldigheds søndag (Trinitatis søndag) indfaldt 1560 den 5. juni; det omtalte brev kan derfor ikke være udstedt „thette neruerennendis aar“. Også afskrifterne, der er afskrifter af dombrevet, har *hellig trefoldigheds syndag*. – (20) Lokalitet i Visborg s., Hindsted h. Endelsen *-vad* bet. vadedest, jf. Johannes Steenstrup, *De danske Stednavne* (1908).106, Kristian Hald, *Stednavne og Kulturhistorie* (1966).21. – (21) Måske

den nuv. Busombæk, der var skel mellem Tagmarkerne, jf. Jyske Saml. 2. rk. II.115. – (22) Jf. JL I.53: *limmæ lutæ oc root rænnær*; alliterationen er gået tabt i yngre hss. af JL (se varr.-apparatet i DgL II.125 noten) og i den trykte udg. af JL 1590, der har *Grene lude, oc Roden rinder* [ɔ: når], jf. således også DL 5–10–20 og 21: *saa langt som Grenene lude, og Roden rinder*. – (23) Maria Magdalene dag: 1. april. – (24) Se 199.21. – (25) Se 199.18. – (26) Se 199.19. – (27) Se 201.34. – (28) Se 201.35. – (29) Se 199.20. – (30) Se 199.7. – (31) Se 201.39. – (32) Se 201.41. – (33) Se 199.22. – (34) Se 199.23. – (35) Se 201.42. – (36) Se 202.4. – (37) Se 231.13.

290

Rettertinget 2. maj 1560 (Odense)

Efter at to arvinger, der ikke kunne enes om et skifte, var dømt til på register at indføre alt, hvad de havde modtaget af boet, klagede den ene arving over, at den anden part ikke ville efterkomme denne dom. Da denne anden havde villet udlægge det, han havde modtaget, og da han i øvrigt havde tilbudt at stå til rette ved sit hjemting, dømte rettertinget, at klageren, hvis han havde noget at påtale, efter loven og recessen skulle indstævne den anden for herreds- og landsting.¹

Hs.: RDomb. 1559–66 pag.64ff. (findes yderligere i 1 hs.²).

Vor skickitt for osß paa wortt rettherting oß elskelig, erllig och welbyrdiige Joenn Matßenn³ tiill Thostelundtt,⁴ wor manndt och thiennere, paa sinn systeris, oß elskelige frue Mette Matsdatther⁵ tiill Hørbyelundtt,⁶ hinndis wegne paa thenn enne och oß elskelige Wogenn Perßenn⁷ tiill Hestrup,⁸ wor mandt och thiennere, paa thenn anddenn siide, och wor nu wtj tiisdag siist forledenn thieris rette siette wgedag att møde i thenne sag, som her fore oß beuist wor mett wor sex vgers steffning, och the nu i dag gaffue thennum wtj alle rette paa bode siider. Och tilltallitt Joenn Matßenn paa ßin systeris, frue Mette Matz datthers, wegne for^{ne} Wogenn Perßenn fore, att hanndt icke hagne fultgiordtt frue Mette Matzdatther enn wor dom, som Wogenn Perßenn och hinnde emellom ganggenn wor,⁹ om skifftte och jaffnitt¹⁰ epther Jeßper Tordßenn.¹¹ Och berette Joenn Matzenn, att same dom icke enndt nu er fult giordtt aff forskreffnne Wogenn Perßenn, som hanndt mente mett wrett. Och fyrst wtj rette fram lagde Joenn Matzenn same wor dom, wnder datum Mdlix, som wor wdganggenn wtj wor stadt Kiøbinghagen, lydenndis att eptertj thett er alt samenn arff och skifftte anrørenndis, och the klager thennum wanlodiig¹² paa bode siider, tha er Wogenn Perßenn och frue Mette Matzdatther eller hinndis lage werige pligtiige paa klare register¹³ att jnnd-

føre eptther logenn, hues ther fanndis wtj boenn eptther Jeßper Tordßenns dødt, och the sidenn wdfaaett hagde, bode kiøbe gods, pannt, løßøre och alt andditt, som the wdfaaett hagde, tha paa tiißdagenn ther eptther kom fem wger, som wor thenndt tiisdag nest eptther Stj. Mauricij dag¹⁴ och xxix dag septembrij eptther thenn doms lydelse, som ther om tilforrn wdgangenn wor, och saa wtj thieriis felitz uenneris offuererelse, som the opneffnde, att skiffte och jaffne mett huer andere eptther logenn och receßenn, och same thieriis felitz uennere att skillie thenum adt, anntenn tiill mynnde¹⁵ eller rette om alle the sager, thennum emellom wor, jnngenn wndertagett, som same dom ytthermere jnndholler och wduißer. Och wtj rette lagde Joenn Matßenn ett breff, som Jørgenn Splidt,¹⁶ Jenns Marquordßenn¹⁷ mett flere wdgiiffuit hagde wnder datum Mdlix, lydenndis att the wore tilbeditt aff Joenn Matßenn att møde i Hørbylundt om hues kiøbegods och arffuegods, som Joenn Matßenn och Wogenn Perßenn omthretther. Tha framlagde Joenn Matßenn skøder och kiøbe breffue, som lyder paa thett kiøb, Jeßper Tordßenn och frue Mette¹⁸ hagde kiøbtt tilhobe, och thett liignett och lagdt eptther beggis thieriis willige och sambytycke. Tha faldt frue Mette tiill jnn suma i same kiøb, xvij pundt kornn och ij¹⁹ skiepe wtj thett gods, Wogenn Perßenn haffuer annamitt tiill seg, och tha kunde the thenum icke forliige wdenn om løßøre, queg och fee och boskaff;²⁰ thett fordrog²¹ the thenum om tiill endelighiedtt,²² att huer skulle haffue och nøgis mett, hues the hagde wdfaaett, wndertagett hues kiøbe penninge och pannte penninge, som kunde finndis eptther Jeßper Tordßenns dødt, och Wogenn Perßenn burde mett rette at haffue, som same breff ytthermere jnndholler och wduißer. Ther nest ett breff, som Jørgenn Splidt Fastj,²³ Albret Maltißenn²⁴ och Niels Krabbe²⁵ wdgiiffuitt och beßiglett hagde, lydenndis att the eptther wor befalling hagde weritt paa Hørbylundt att skulle grannske och forfare nogenn thrette och wenighedt mellom Joenn Matßenn paa hanns systeris, frue Mette Matsdatthers, wegne och Wogenn Perßenn. Och tha kunde the thennum thenndt fyrste dag icke fordrage, menn att huer skulle foruare thett, hanndt jnndt førtt hagde, tiill andenn dagenn, och ta att jnndføre jgienn. Och om andenn dagenn wille Wogenn Perßenn icke møde, och Joenn Matßenn jnndførde andenn dagen, liige som the wedtoge om afftennenn, som same breff ytthermere jnndholler och wduißer. Och berette Joenn Matßenn, att hanndt giernne wille haffue weritt tiill skiffte och jaffnitt mett for schreffne Wogenn Perßen paa hanns systeris wegne, som hanndt beuiiste mett tiingswitner, huor hanns tilbudt hagde weritt, och theßligeste mett annder breffue,

och mente, at Wogenn Perßenn ther wtj gjorde hanns syster wrett, och satte wtj alle rette, om Wogenn Perßenn icke wor pliigtiige att fultgiøre wor dom, och om hannum icke frændelis burde sinn forfylning i thenn sag offuer Wogenn Perßenn eptther wor och riigens rett &c.

Ther tiill suarett Wogenn Perßenn, att hanndtt haffuer eptther same dom jnndførtt paa Hørbylundt, hues hanndt ther wdfaaedtt hagde och ther offuer, paa thett hanndt wille haffue sinn edt frij,²⁶ wdlagde hanndt et hundrit daller offuer²⁷ alt, hanndtt jnndført hagde, och att hanndtt altiiddt haffuer weritt offuerbødiige²⁸ att wille skiffte och jaffne mett frue Mette Matsdatther, och att gode menndt²⁹ hagde sumeritt³⁰ och beregnitt, att hanndt skulle haffue jnnde hoß seg xv pundt kornn och vj skieper, som frue Mette Matsdatther tilfaldtt. Och ther paa wtj rette lagde ett breff, som Offue Annderßenn, fogett tiill Børlum herritzting,³¹ Frannnds Banner,³² Jenns Marquordßenn mett flere godemenndtt beßiiglett och wdgiiffuitt haffuer wnnder datum Mdix, lydenndis att ther Niels Joennßenn³³ paa sinn faders³⁴ och frue Mette Matsdatthers wegne eskett skell och fylleste aff Wogenn Perßenn wtj arffue gods eptther Jeßper Tordßenn, tha straxtt wdlagde hanndt fra seg och tiill frue Mette xv pundt kornn och vj skieper och benefnde wedtt naffnn, hues gods hanndt wdlagde, enddog Niels Jonßenn thett icke anname wille, och ther medtt wdlagde hanndt same thiiddt gulddt, sølff, daller och peninge och wille rette fore seg tiill sitt herritzting. Ther neste ett breff, som Per Jennßenn i Tameholt,³⁵ Anders Routuedt i Tollestrup³⁶ mett flere hagde wdgiiffuitt wnnder datum Mdlix, lydenndis at the vore wtj Hørbylundtt thenn thiiddt, Wogenn Perßenn kom tiill gaardenn och wille giøre sinn jnndførsell. Tha kom Jørgenn Splidt mett noger flere gode menndtt mett hannum mett nogenn skriffter³⁷ aff nogne breffue, frue Mette Matsdatther hagde befallt thennum at lade wdskriiffue,³⁸ lydenndis att Wogenn Perßenn skulle haffue xliiij tønne kornn hoeß seg aff thett gods, Jeßper Tordßenn och hun hagde kiøbt och hinnde tilhørde, och spurde, huadt hanndt ther emodt wille wdlege. Tha wiiste hanndt ther jnnthet att suare tiill, før the hagde weritt tilßamenn mett thieriis breffue och giordtt rett regenskaff, och huadt the gode menndt wille hannum tildøme att were hinnde pligtige mett rette, och wor dom begierindis i thenndt sag; och Wogenn Perßenn gjorde sinn eedt same dag paa jnndførsell, och icke ther bleff dømppt paa eller skiiffte thennum emellom same dag eptther wor doms lydelße, som same breff ytthermere jnndholler och vdiuiffær &c. Ther nest wtj rette lagde Wogenn Perßenn tings witnner, at hanndt altiiddt haffuer weritt offuerbødiige, saa thiiddt och offte Joenn Matßenn haf-

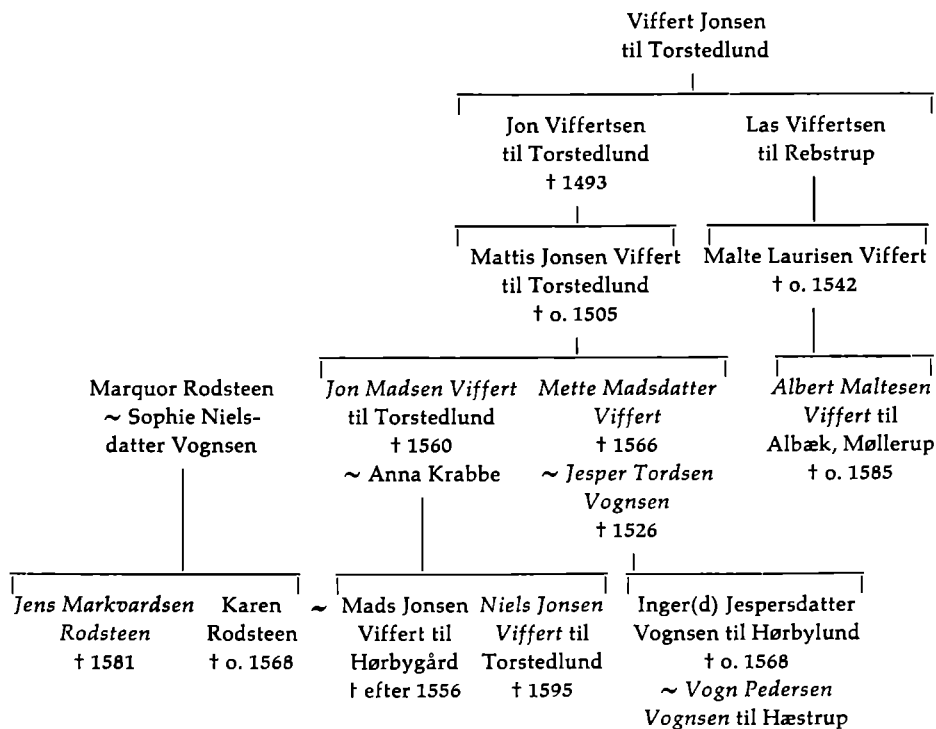
fuer ladit brutt wore breffue offuer hannum, att hanndt wille rette fore seg tiill sitt herritztingh, hues the kunde skylle hannum mett rette, och icke wille dragis fra sitt herritzting, och satte ther fore wtj alle rette, om hannum burde att dragis fra sit herritzting, eller om hannum burde wiider att forfylligis i noger made, epttherthj hannd haffuer wdlagdt saa mөгitt kornn, som gode-menndt haffuer sagdt, hanndt hagde hoeß seg aff frue Mettis, och ther mett guldt, sølff, daller och peninge, och wille rette fore seg tiill sitt herritzting, huadt domer och dannemenndt³⁹ wille hannum tillfinnde &c.

Mett mannge flere breffue, som the paa beggj siider wtj rette lagde.

Tha eptther tiltall, giennsuar, breff, beuiißning och sagenns leglighedt bleff ther saa paasagdt fore rette, att eptthertj Wogenn Perßenn haffuer tiill sitt herritzting wdlagdt Joenn Matßenn paa hanns systemis, frue Mette Matß-datthers, wegne xv pundt kornn och vj skieper eptther the gode mennds bref-fuis lydelße, theßligeste guldt, sølff, daller och penninge, dog thennum jnn-genn anname wille, och altiidt weritt offuerbødiige att wille rette fore seg hiemme tiill sit herritzting, huadt domer och dannemenndt wille hannum til-finnde, tha bør Wogenn Perßenn fore thenne forfylling quitt att were, menn ther som Joenn Matßenn ther nogett wiider paaskader, tha talle hanndt Wogenn Perßenn tiill tiill herritzting och lanndsting eptther logenn och receßenns lydelße, och ther gaa om thieris sag saa mөгitt, som ret er.

Datum ten torßdag nest eptther S^{torum} Philipi et Jacobj apostolorum dag,⁴⁰ neruerenndis Erick Rudt⁴¹ tiill Sanndolt,⁴² Claus Bryske⁴³ tiill Flenntholm,⁴⁴ Hanns Norby⁴⁵ tiill Wgersløff⁴⁶ och Jørgenn Bryske⁴⁷ tiill Katterøye,⁴⁸ wore menndt och thiennerer, her Chresten Pouelßenn,⁴⁹ prior wtj Stj. Knuds closter wtj Otthennße, Hanns Wnnckerßenn,⁵⁰ borgemester her samestedt, Clementt Annderßenn,⁵¹ Chrestenn Biørnskier,⁵² Frannds Brixßenn,⁵³ Hanns Lauritßenn⁵⁴ och Jørgenn Hanßenn,⁵⁵ raadmenndt i Otthenße. 1560.

(1) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af oversigten øverst på næste side. – (2) Dette (Nk5 835c,2°) er afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (3) Jon Madsen Viffert (d. 1560) til Torstedlund; gift med Anne Mikkelssdatter Krabbe (d. 1564) til Brusgård. – (4) Hovedgården Torstedlund i Årestrup s., Hornum h. – (5) Mette Madsdatter Viffert (d. 1566), enke efter Jesper Tordsen Vognsen (d. 1526) til Hørbylund; søster til ovenn. Jon Madsen Viffert. – (6) Hovedgården Hørbylund i Hørby s., Dronninglund h. – (7) Vogn Pedersen Vognsen (Vognsen af Hæstrup) til Hæstrup, gift med Inger(d) Jespersdatter Vognsen (Vognsen af Hørbylund) (d. efter 1568). – (8) Hovedgården Hæstrupgård i Hæstrup s., Børglum h. – (9) Utrykt; dommens indhold gengives ndf. – (10) Skifte, deling (Kalk. II.438a bet.3). – (11) Jesper Tordsen Vognsen (Vognsen af Hørbylund) (d. 1526) til Hørbylund. Gift 1. gang med Else Friis, 2. gang med Mette Viffert (d. 1566), der var

søster til Jon Madsen Viffert, se stamtavlen ovf. – (12) forurettet, brøsthølden (Kalk. IV. 736a). – (13) Fortegnelse (Kalk. III.568a bet.1). – (14) St. Mauritius' dag: 22. september. – (15) Overenskomst, forlig; særlig i forb.: minde og (eller) ret: overenskomst (forlig) og (eller) retslig afgørelse (jf. Kalk. III.92b bet.5). – (16) Jørgen Splid (Fasti) (d. omkr. 1577) til Mindstrup og Nøldrup. – (17) Jens Markvardsen Rodsteen (d. 1581) til Lengsholm. – (18) Se ovf. note 5. – (19) 1½; om skrivemåden se 227.30. – (20) Se 248.22. – (21) forligte (Kalk. I.609b bet.5). – (22) Afgørelse, afslutning (Kalk. I.471a; OdS IV.380 bet.2.2). – (23) Se ovf. note 16. – (24) Albert (Albrecht) Maltesen Viffert (d. efter 1585) til Albæk, Møllerup og Gjelskov. – (25) Niels Krabbe (Krabbe af Østergård) (d. 1564) til Hessel og Bjørnholm. – (26) *haffue sinn edt frij*: være sikker på, at hans ed var rigtig; med god samvittighed kunne aflægge ed. – (27) udover, mere end (Kalk. V.787a). – (28) rede, villig (Kalk. III.402a). – (29) Adelsmænd (Kalk. II.60a). – (30) talt sammen, udregnet (Kalk. IV.208b bet.2, jf. V.1019b bet.2). – (31) Det nuv. Dronninglund h., jf. reskr. 10. november 1841. – (32) Frants Banner (d. 1575) til Kokkedal og Rygård, 1557–74 lensmand på Børglum kloster. – (33) Niels Jonsen Viffert (d. 1595) til Torstedlund og Brusgård, søn af Jon Madsen Viffert og broder til Mads Jonsen Viffert. – (34) Jon Madsen Viffert, se ovf. note 3. – (35) Vist landsbyen Tamholt i Volstrup s., Dronninglund h. – (36) Landsbyen Tolstrup i Voer s., Dronninglund h. – (37) Her vel: afskrifter; jf. i det flg. *wdskriiffter*. – (38) afskrive (Kalk. IV.582a bet.3). – (39) pålidelige, hæderlige mænd (Kalk. I.337b). – (40) Philippi og Jacobi dag: 1. maj. – (41) Erik Rud (d. 1577) til Fuglsang, Sandholt og Møgelkær, sen. (1566) rigsråd, 1565 admiral. Se 233.4. – (42) Hovedgården Sandholt i Sandholt-Lyndelse s., Sallinge h. – (43) Claus Bryske (d. 1564) til Flintholm. – (44) Hovedgården Flintholm i

Hundstrup s., Sallinge h. – (45) Hans Norby (d. 1565) til Uggerslevgård. – (46) Hovedgården Uggerslevgård i Uggerslev s., Skam h. – (47) Jørgen Bryske (d. omkr. 1572) til Toftholm, Katterød og Skaftelvgård, broder til ovenn. Claus Bryske. – (48) Den nu forsvundne hovedgård Katterød i Diernisse s., Sallinge h. – (49) Christen Poulsen (d. 1575), prior i Odense Skt. Knuds kloster 1529–72; ved hans fratræden sækulariseredes klosteret helt. – (50) Hans Unkersen nævnes som borgmester i Odense 1553–65, jf. C. T. Engelstoft, *Odense Byes Historie*² (1880).238. – (51) Clemens Andersen nævnes som rådmand endnu 1562 (Engelstoft, op. cit.543). – (52) Christian Pedersen Biørnkær nævnes 1558 som rådmand i Odense (Engelstoft, op. cit.543). – (53) Frants Brixen, rådmand i Odense, sen. (1567–72) borgmester ssts. (Engelstoft, op. cit.238 note 1). – (54) Hans Lauritzen, 1544–66 rådmand i Odense (Engelstoft, op. cit.542). – (55) Jørgen Friis Hansen (d. 1566), rådmand i Odense (Engelstoft, op. cit.543).

291 Viborg landsting 1560 uden dag (efter 4. juni?¹)

En arvetvist henvist til afgørelse i København, da arven var faldet dér, og da borgmestrene og råd i København havde kendskab til, hvem den afdøde anså for sin rette arving.

Hs.: NkS 835c,2° nr. 42 (findes yderligere i 18 hss.²).

Ingen *overskrift* i forlægget, men følgende regest i registeret: Enn dom om Seffren Paaskis arffue, som døde vdj Kiøpenhaffnn.

Enn dom, Axell Jwll,³ Pallj Jwll,⁴ Peder Kruße⁵ och Per Schriffuer⁶ dømpthaffuer aar 1560 emellom Jenns Snedicker y Kalundborig, Christenn Guldsmed⁷ y Hiøring⁸ med fliere thieris medfølger, som kiendis sig att uere Sørenn Paaskis⁹ arffuinger, som død bleff vdj Kiøbinghaffn, och Marine Buntmagers wdj Kiøbinghaffn och hindis fuld møndig werge, med huis vinndisbørd hun y samme sagh om for^{ne} arffue forhuerffuit haffuer. Sameledis the windisfolck, som med hinde vondit haffuer, som er Per Jennßenn, borger vdj Horßens, Jørgenn Fris, Erick Naffuil¹⁰ och thieris medbrøder xij merndt och quinder, saa och Jenns Jennßenn y Hegenstett,¹¹ Anne Bendts y Ølsted,¹² thisligeste Frannds Tueßenn¹³ och Niels Wdssen,¹⁴ wdj lige made Jenns Jennßenn y Hegenstedt, Sørenn Hannßenn y Leffsstrup¹⁵ med thieris medfølger, saa mange som med Marine Buntmagers vonnditt haffuer, huilcke konglig befaling¹⁶ bemeller for hans nade att haffue weritt berett, huorledis ther skull haffue weritt nogle y Juttlanndt boendis y retthe for hans nade¹⁷ om enn arfue, som er falden eptther Sørenn Paask y Kiøbinghaffn, och att wy skulle begie thieris windisbørdt for oß y rette kalle och granske och forfare, huilcke aff

thennom er nøgactige och bør vidt magt att bliffue och endelig ther om att dømme.

Ther emod hagde Pether Jude, thieninde paa Kiøbinghaffnslott, paa Knud Schriffuers¹⁸ wegnne, for^{ne} Marine Buntmagers lauguerge, y rette steffnutt Jenns Skreder y Hollumgaard,¹⁹ Jenns Fogitt, borger y Wiburg, med thieris medbrøder for ith winde, the till Wiborig byeting med for^{ne} Jenns Snedicker wonnditt haffuer, att Christenn Guldsmedt, Apelonj Ibsdattther,²⁰ Thamis Ib-ßen, Jenns Snidikers hustrue Ingiertt²¹ och thieris med arffuinge sielff øluffte skull all rett fød, egtuge sødskinnde barn till Sørenn Paask, som nu mod²² aar sidenn døde wdj Kiøbinghaffn, och the skull were hanns rette arffuinge och ingenn andden.

Med mange flier adskiellig winnder och winndisbørdt, som the paa begie sider emod huer andre hagde.

Tha eptthertj wy wist osß ickj att motthe eller kunde sige²³ y høgbeملت vor aller nadigste konung Matts: dom,²⁴ som først gangg haffuer sagdt y samme sag, saa och eptther thenn leilighet, som sig begiffuer huos borgemester och raad y Kiøbinghaffn certification,²⁵ som nu sist gangg wdgiffuet er, att ther som vor aller nadiste herre høgbeملت konngelig Matts: ickj ville werdis tiill att uere besueritt²⁶ enndelig²⁷ om same arffue att dømme, tha eptthertj att samme arffue er faldenn y Kiøbinghaffn, och for^{ne} borgemester och raad gif-fuer tilkiennde y samme thieris kunndschab,²⁸ thennom sadann wißeheth att haffue om for^{ne} arffue, och sielff haffuer hørdt for^{ne} Sørenn Paaskis kunndschab och aluorlige²⁹ wilge, huem hann till arffuinge haffuer kiennndt,³⁰ tha siønne osß miere till børligt att uere och sadann lydeligt³¹ thønne om att uere domer y samme sag och endelig om for^{ne} arffue att dømme, som the for Gud almectigste och saa huos alle woris øffrigheth wille were bekiennndt, nar beggie eller antthenn parterne for thennom ville huer andre loughlig steffne och tiltalle.

(1) Det antages her, om end med nogen tvivl, at dommen er senere end rettertingsdommen 4. juni 1560 (Kanc. Br.; Register over alle Lande VII.297) i sagen mellem slotsskriver Knud Pedersen som værge for Marine Buntmagers og borgmestre og råd i Kbh. angående sidstnævntes dom om den arv, der var faldet efter Søren Paaske. Ved dommen statueredes, at Marine Buntmagers, som Søren Paaske i levende live havde erkendt for sin rette arving, skulle beholde hans efterladte gods. Hvis andre med bedre beviser kunne godtgøre, at hun ikke var hans arving, skulle der gå så meget derom, som ret er. I pådømmelsen deltog kongen, Eiler Hardenberg, Johan Friis, Mogens Gyldenstjerne, Børge Trolle, Peder Bille og Erik Rosenkrantz. – (2) I hs. Thott 1201,2^o er dommen indført to gange. – (3) Se 214.5. – (4) Se 258.4. – (5) Se 259.4. – (6) Se 214.4. – (7) Har ikke kunnet identi-

ceres. – (8) Hjørring. – (9) Søren Paaske (d. 1559, „ved sidste S. Bartholomei dags tider“, ☉: i august 1559). Han var en anset borger i Kbh., rådmand ssts., nævnes 1533 som kirkevæрге ved Skt. Petri kirke, 1531–36 som hospitalsforstander. Han var en af de borgere, der udsendtes for at hylde grev Christoffer under Grevefejden, men havde også efter 1536 forskellige tillidshverv, jf. O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse II (1879–85). 179 samt registeret til Kbh. Dipl. – (10) Findes ikke i stamtavlen over adelsslægten Navl i DAA 1906.298ff. – (11) Vel: landsbyen Hagedsted i Hagedsted s., Tuse h. – (12) Enten landsbyen Ølsted i Ølsted s., Strø h., el. Ølsted s., Hatting h., el. Ølsted s. i Vester Lisbjerg h. eller endelig Ølsted i Sønder Broby s., Sallinge h. – (13) Uldall 257,4° har *Tommissen*. – (14) Findes ikke i stamtavlen over den adelige slægt Udson i DAA 1945 II.113ff. – (15) Muligt Livstrup i Vester Nebel s., Skast h. Flere hss. har formerne *Lifstrup* el. *Lyffstrup* (GkS 1137,2°, NkS 844,2°, NkS 845,2°). – (16) Kendes ikke. – (17) Se ovf. note 1. – (18) Knud Pedersen Skriver, Marine Buntmagers lavvæрге, var slotsskriver på Kbh.s slot og tolder på Falsterbo, fra 10. februar 1564 (Kanc. Br.) tillige skibsskriver på Bremerholm. – (19) Muligt den Holmgård, der endnu 1610 nævnes i Torum s., Nørre h. i Viborg amt. – (20) NkS 844,2° har *Nielsdatther*. – (21) I andre hss. *Giertrud* (Add 151,2°, GkS 1136,2° NkS 839,2°, NkS 844,2°, NkS 845,2°). – (22) Vel enten fejlskrift for *aarmod*: et år (Kalk. IV.945b) eller bet.: henimod et år. Søren Paaske døde i august 1559, se ovf. note 9. – (23) ☉: dømme. – (24) Se den i note 1 nævnte dom af 4. juni 1560. – (25) Erklæring, vidnesbyrd, attest; Thott 1201,2° har *testation* (= attestation).: – (26) ulejliget med. – (27) *enndelig . . . att dømme*: at afsige en endelig dom. – (28) Meddelelse, vidnesbyrd (Kalk. II.658b bet.3). – (29) oprigtige, sande (OdS I.504 bet.1); forleddet *al-* bet. hel, andetleddet fra mnty. *war*, jf. ty. *wahr*: sand. – (30) erkendt, anset for (Kalk. II.498a bet.4). – (31) Måske er *lydeligt* = lideligt, ☉: tilfredsstillende (Kalk. II.787a bet.1), jf. at Uldall 257,4° har formen *lideligt*, og altså bet.: tilfredsstillende for sådanne (enten *arffuinge* el. *borgemester och raad*). Thott 1201,2° nr. 44 har i stedet for *och sadann lydeligt: effter saadan leiligheth*, hvilket vist er en udglattende læsemåde. Thott 1201,2° nr. 155b har: *adt liudelig thennum domer att uere*.

292

Rettertinget 29. juni 1560 (Odense)

Nogle mænd, der havde nedbrudt et gærde, der muligt uberettiget var opsat, dømtes af landstinget og af rettertinget for hærværk, da de ikke først havde søgt en retslig afgørelse af tvisten. Sandemænd, der havde frifundet de pågældende for hærværk, dømtes til at stå til rette for deres kendelse.

Hs.: HDDomb. nr. 8 (1559–65) fol.34v (findes yderligere i 1 hs.1).

Vor skiickett fore oß paa wortt rettherting Hanns Matßenn wtj Thøringe² och Hanns Eßbernnßenn wtj Heringe³ paa thieris egne och thieris medfølgere sanndemennds vegne wtj Sallingherrit, och hagde wtj rette steffnett

oß elskelige Werner Sualle,⁴ wor lanndsdomere wtj Fyenn, Dirick Quitzou,⁵ Axell Nielßenn⁶ och Egert Henndrickßenn⁷ wore menndt och thienner, Jørgenn Kottj,⁸ borgemester wtj wor kiøbstedt Otthennße, Chrestenn Biørnkier,⁹ Chrestenn Mulle,¹⁰ Jenns Biørnkier¹¹ och Lauritz Hannßenn,¹² boriger ther samesteds, fore att lanndsdomere mett forskreffnne godemenndt nogen thiidt siidenn forledenn dømpte forskreffnne sanndemenndtt wtj faldtt,¹³ fore att the suor Nørbro bye¹⁴ och Wøffuestrup¹⁵ menndtt quitt fore heruercke fore ett gierde, the ophuge paa Nørbro by gaade, som oß elskelige frue Anne,¹⁶ her Jahann Wrnnis,¹⁷ riideriis, epherleffuerske tiill Rygaardt¹⁸ hindedis thienner Jørgenn Nielßenn lodt sette wtj Nørbro by.

Ther tiill suaritt for^{ne} Wernner Sualle paa siine egne och sine medbrøderis wegnne, att forskreffnne frue Annis thienner, Jørgenn Nielßenn, lodt sette ett gierde wtj Nørbrobye, och forskreffnne Nørbroby menndtt och Wøuistrup menndtt tilginng¹⁹ log wfordeltt och emodtt logenn hug the same gierde aff och icke tallit thennum tiill rette, som logenn wdiißer,²⁰ och ther fore lodtt forskreffnne frue Anne Wrnis forskreffnne Nørbroby menndtt och Weustrup menndtt forfylliige mett heruercke eptther logenn och thett loglige tilfuldtt,²¹ och forskreffnne Hanns Matßenn wtj Tøringe och Hanns Eßbernßenn wtj Heringe mett nogere thieris medfølgere tiill ginng tuertt emodtt wor danske log²² och soere for^{ne} Nørebroy menndtt quitt fore heruercke, och ther fore hagde for^{ne} frue Anne Wrnis forhuerffuitt [forskrefftt]²³ tiill forskreffnne wor lanndsdomere, att hanndt enndelige i thenndt sag dømme skulle, om forskreffnne sanndmendt hagde suorett rett eller ey, och ther fore tog hanndt tiill seg forskreffnne godemenndt som bøgde menndt²⁴ wtj thenndt sag och dømptte ther saa paa eptther logenn, att forskreffnne sanndemenndtt hagde suoritt wrett och burde ther fore felde att were. Och wtj rette lagde for^{ne} Werner Sualle thenndt dom, som hanndt sielff mett the annere godemenndtt dømptt och wdgifffuitt hagde paa Fynboe lanndsting anno Mdlix, lydennnis att eptthertj Nørebroy menndtt sielff hagde bestaaett,²⁵ att te hagde hugett same gierde aff, och icke dielt tenum tiil rette mett tinngs dom, som logenn wdiißer, och forskreffnne sanndemenndtt ther wdoffuer haffuer dog suoritt Nørebroy menndtt quitt, tha finndis the ther mett att haffue suoritt wrett och bør ther fore tiill rette att stannde eptther logenn och wor receßiis lydelße;²⁶ och mennte lanndsdomere, att hanndt mett the annere gode menndtt hagde dømptt rett och eptther logenn wtj thenne sag.

Mett manng flere ordtt och talle tennum ther om paa bode siider emellom wore.

Tha eptther tiltall, giennßuar och sagenns leglighedtt wor ther saa paa-sagdtt fore rette, att thenndt dom, som lanndsdomere och te anndere gode menndtt wtj tenne sag dømptt haffuer, er ret dømptt och bør wedtt sinn fulde magtt at bliffue, eptther som thenndt jnndholler och wduißer.

Datum Otthenße, tenn løgerdag nest eptther Stj. Hanns dag medsomer,²⁷ wtj wor eigenn neruerilße, neruerenndis oß elskelige her Eyler Hardenn-berig,²⁸ riider, wor hoffmester, Jahann Friis,²⁹ wor canntzeler, her Per Skram,³⁰ riider, Oluff Munck,³¹ her Jørgen Lycke,³² riider, Eyler Rønnow,²² her Tage Thott,³⁴ riider, Claus Wmne,³⁵ her Wernner Paßberig,³⁶ her Niels Lannge,³⁷ riider, Juer Krabbe³⁸ och her Herluff Trolle,³⁹ riider, wore tro menndt och raadtt. 1560.

(1) Dette (Bergen UB 251 nr. 107) er afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf). – (2) Landsbyen Tørringe i Sønder Broby s., Sallinge h. – (3) Landsbyen Herringe i Herringe s., Sallinge h. – (4) Se 199.25. – (5) Didrik Hemmingsen Qvitzov (d. 1561) til Rørbæk, Torpegård m. v. – (6) Axel Nielsen Kruckow til Årslevgård. – (7) Eggert Henriksen Sandberg (d. efter 1575) til Vestergård. – (8) Jørgen Kotte (d. 1584), rådmænd i Odense, sen. (1551–67) borgmester ssts. Slægten Kotte nobiliteredes 1473. Se C. T. Engelstoft, *Odense Byes Historie*² (1880).238, 241, 542. – (9) Se 290.52. – (10) Christen Mule (d. efter 1586), rådmænd i Odense 1561, var 1572 foged på Rygård. Jf. Engelstoft, op. cit.543, DAA 1904.324. – (11) Jens Pedersen Bjørnkjær, nævnes 1558 som rådmænd i Odense, jf. Engelstoft, op. cit.543. – (12) Laurids Hansen nævnes 1560 som rådmænd i Odense, jf. Engelstoft, op. cit.543. – (13) *wtj faldt*: skyldig, til bøde (Kalk. I.495a bet.5). – (14) Landsbyen Nørre Broby i Nørre Broby s., Sallinge h. – (15) Landsbyen Vøjstrup i Nørre Broby s., Sallinge h. – (16) Anne Marquardsdatter Rønnow (d. tidligst 1563, senest 1572). – (17) Rigsråd Johan Urne (d. 1537) til Rygård, Engestofte, Løgismose m. v. – (18) Hovedgården Rygård i Langå s., Gudme h. – (19) gik frem, handlede (Kalk. IV.359a bet.3). – (20) Jf. JL I.55 in fine. – (21) erklæret (sandemændene) berettigede til at afsige kendelse (Kalk. IV.357b, jf. I.830b bet.4). – (22) Om denne bet. for JL se Poul Johs. Jørgensen, *Træk af JLs Historie*.52. Nedbrydelse af gærder synes ikke omfattet af JLs hærværksbestemmelser (II.29–31), men i retsanvendelsen er hærværksforbrydelsen blevet stadig mere ubestemt som retsbrud og kunne bl. a. omfatte forhold, der ved deres hensynsløse karakter mindede om vold. Jf. Osterssøn Veylle. 366: *Herwerck o: Vold oc Mact*, og Poul Johs. Jørgensen, *Hærværksforbrydelsen*.31ff., spec. side 60. Selv om man opgav kravet om flere gerningsmænd ved hærværk (som tilfældet dog er i den foreliggende sag), forblev karakteren af fredsbrud hængende ved hærværk, typisk var husfredskrænkelser og – som her – brud på gærde. – (23) Forlægget har *foruit*. *Forskrefftt*, der er indsat efter Bergen UB 251, bet.: befaling (Kalk. I.698b bet.1). – (24) Bygdemænd. Ifl. reces 13. december 1558 § 27, stk. 3, kunne landsdommeren „upstefne beste bygdemænd“. Jf. Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.127f. – (25) tilstået, erkendt (Kalk. I.178b bet.9). – (26) Reces 13. december 1558 § 27, stk. 4. – (27) Se 235.51 om tilføjelsen *medsomer*. – (28) Se 199.21. – (29) Se 199.18. – (30) Se 201.34. – (31) Se 199.20. – (32) Se 199.7. – (33) Se 208.78. – (34) Se 201.39. – (35) Se 201.40. – (36) Se 201.41. – (37) Se 199.22. – (38) Se 202.4. – (39) Se 204.9.

293 Viborg landsting 18. januar¹ 1561

En nævningekendelse, hvorved en mand var frifundet for brud på gårdfreden, tilsidesat af landstinget, da nævningerne ikke havde taget hensyn til et enkelt vidne, der havde udtalt, at forseelsen var begået inden for gårdens område.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 164 (findes yderligere i 23 hss.).

Jtem en dom som wdgick snapslandztingh aar Mdlxi, som Axell Jull,² Pallj Jull,³ Peder Kruße,⁴ Albritt Skiell,⁵ Niels Jull⁶ till Aabierigh,⁷ Christen Huass⁸ medt fliere godemendt dømpst haffuer och felde neffninge y Rindzherritt, for the suor ett gaardfredt buortt, som skede wdj Giedstedt,⁹ och ther wor inginn windisbyrdt for thenom, att thett skull were skeedt wdenn gaardenn, men bleff feldt, for the suor emodt ett vindisbyrdt, som wandt, att thet wor skeedt inden gaardz leedit, och minte for^{ne} dommere, enn vinde bedre att uere endt ingenn.¹⁰

(1) Dommen er afsagt på snapslandstinget, det første ting efter julehelgen, der i det 16. årh. afholdtes anden lørdag efter helligtrekonger eller lørdagen efter „20. dag jul“ (13. januar), jf. J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. I (1866–67).66, Elline Gøyes Jordebog (1892).495, A. D. la Cour, Viborg Købstads Historie (1940).192ff., Hugo Matthiessen, Snapstinget (1946).11ff. Lørdag efter „20. dag jul“ faldt i 1561 den 18. januar. – (2) Se 214.5. – (3) Se 258.4. – (4) Se 259.4. – (5) Albret Skeel (d. 1568) til Fussingø m. v. – (6) Niels Enevoldsen Juel (d. 1568) til Åbjerg. – (7) Hovedgården Åbjerg i Vedersø s., Hing h. – (8) Christen Hvas (d. omkr. 1565) til Kaas og Sostrup. – (9) Landsbyen Gedsted i Gedsted s., Rinds h. – (10) Cf. den alm regel, at et vidne er ikke færre end to mænd, jf. SkL 144, JL II.93 og rettertingsdom 14. januar 1557 (nr. 235): *een mands witnne er jnngenn witnne*. Se 209.38.

294 Viborg landsting uden år og dag (efter 27. april 1561¹)

To mænd, der sigtedes for at have tilskyndet to kvinder til ved trolddom at forgøre Iver Krabbe, anset med samme straf som kvinderne. Der var givet de to mænd frit lejde til og fra tinget, men de mødte ikke.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 110 (findes yderligere i 25 hss.²).

Overskrift: Enn dom, at the, som tilkiøber troldfolck³ att forgjøre nogen, skall straffis som troldfolck.

Att ephtherthj tuinde quindfolck, sidenn the haffuer bekiendt thieris misgierninger och omuendt thenom fraa diefflenn och till Gudt och annamith sacramenthet och saa dødenn fore thenom och uiste, att thett anthenn wille gielde om thett euige lyff eller fordømilßen, the tha som fører haffuer bekiendt och wdlagt thuo karle, Peder Knudßen och Peder Jenßen, att the hagde weritt partische⁴ medt thenum wdj slig gierningh och hagde for^{ne} troldquinder beueget och tilskyndet salig Jffuer Krabe⁵ medt troldom att forgiøre och omkomme, om huilcken thieris bekiendelse prestmendt och andre dannemend⁶ wonditt haffuer, som for^{uit} stander, sambledis ephtherthj for^{ne} tuinde karle war fore slig beskylding idagh wdj egenn personn hiid steffnitt och war frie och secker leyde till landsting och fraa tilsagt, och the dog icke wille møde eller retthergang att besøge emodt beskyldingh att forklare, och ephther thenn mienige⁷ regill och mundsprøng^h,⁸ att thenn, ther giør, och [thend, ther]⁹ samtøcker enn misgierningh skulle medt liige piine straffis, tha er woris forstaandt¹⁰ icke anditt ther om att sige, endt for^{ne} Per Knudßen och Per Jenßen er ju ephther slig leglighett saa well skyldigh wdj for^{ne} Jffuer Krabis dødt som for^{ne} troldquinder, som wdj sa made haffue thenom tilskynditt samme gierningh att giøre, och bør ther for samme straff att liide och vndgielde, som for^{ne} troldquinder offuer gangitt er.

In cuius rei testimonium sigilla nostra &c.¹¹

(1) Dommen, der i hss. er udateret, er afsagt efter Iver Krabbes død 27. april 1561; og der er vel grund til at antage, at dommen er afsagt kort tid efter denne dato. – (2) I hs. Udall 257,4^o findes dommen indført to gange. – (3) Hekse, troldmænd (Kalk. IV.450b). – (4) meddelagtige (Kalk. III.454b bet.2). – (5) Se 202.4. Hans død ansås forårsaget ved trolddom, jf. DbL XIII.177. – (6) Se 290.39. – (7) almindelige (Kalk. III.77a bet.1). – (8) Mundsprog: mundheld, ordsprog (Kalk. III.146b). – (9) Mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1137,2^o – (10) Opfattelse, forståelse (Kalk. I.707b bet.2). – (11) Se 216.21.

295

Viborg landsting 2. august 1561

Bøder for hor fandtes at tilkomme den adelsmand, der ejede den gård, den dømte bonde havde fæstet.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 165 (findes yderligere i 22 hss.).

Enn dom, Axell Jull,¹ Pallj Jull,² Peder Kruße³ och Gunde Grønn⁴ dømpt haffuer aar Mdlxi, leffuerdag nest ephther Olaj regis,⁵ emellom her Otte Krompenn⁶ och Christopher⁷ till Skiarne⁸ om enn hoersagh, som for^{ne} her Otte

wille haffue feldt⁹ aff enn bunde y Nørherritt,¹⁰ och mintte, thett¹¹ the tilformn hagde fuldt framfarne biscooper, och ephtherthj handt hagde thenn paasetteningh,¹² som samme bundegaardt siden feyddenn¹³ var paasaatt,¹⁴ att handt hagde magt samme gotz att bortfeste, nar thett feldt,¹⁵ tha burde hanom och sa¹⁶ samme faldt¹⁷ att niude.

Tha er for^{ne} her Otte tildømppt hues paasetning, som sidenn feygden paa samme guotz saat er medt oldenngieldt och anditt, och for^{ne} Christopher att niude for^{ne} faldt och thett som anditt hanns faldt att opbere ephther hans panttbreffs liudelße.

(1) Se 214.5. – (2) Se 258.4. – (3) Se 259.4. – (4) Se 281.5. – (5) St. Olai dag: 29. juli. – (6) Se 218.37. – (7) Magister Christoffer Nielsen Rosenkrantz (d. 1561) til Bjørnholm, Skjern og Lynderup. – (8) Skjern slot (Skjerngård) i Skern s., Middelsom h. Christoffer Rosenkrantz var 1532–61 forlenet med Middelsom og Sønderlyng herreder. – (9) Fald: bøde (Kalk. I.495a bet.5). – (10) Vel Nørre Dyrs h., der i datiden alm. kaldtes Nør herred, jf. KRD II.648, 687, 753; i dette herred ejede Otte Krumpen hovedgården Mejlgård. – (11) at (Kalk. I.358a bet.1). – (12) Udredelse, pålæg (Kalk. III.544b). – (13) Grevens Fejde 1534–36. – (14) pålagt (Kalk. III.544b bet.2). – (15) forfaldt, blev ledig (Kalk. V.229b). – (16) och sa: også. – (17) Bøde (Kalk. I.495a bet.5).

296 Viborg landsting 16.(?)¹ august 1561

Landstinget tilsidesætter en nævningekendelse, der havde frikendt en mand for et stiemandstog.

Hs.: Lund UB J 14 nr. 76 (findes yderligere i 33 hss.²).

Overskrift: Enn dom om stiemandztoff.

Enn dom, Palli Juill,³ Peder Kruße,⁴ Jørgen Splidt,⁵ Niels Jennßenn⁶ och Gunde Christennßenn,⁷ tinghører, dømppte paa Viborig lanndsting aar 1561, leffuedag nest ephther⁸ S: Lauritz dag,⁹ emellum Otte Brade,¹⁰ høffuitzmandt paa Alborghuß, och neffninger y Hollumheritt,¹¹ for the suor thet stiemandz¹² [toff] quitt, som var liust offuer N:;¹³ for hann y mørck och mollum¹⁴ om nathertide laa paa farind weye¹⁵ for Per Jude y Teilgaardenn, slog och saaritt hanom och siden rømit y fielstedt,¹⁶ skoff och skyffuell¹⁷ och icke wille tilstede bliffue sin gierning att forantuorde,¹⁸ førend hann er aff for^{ne} Otte Brade bleffuenn paagrebenn till tinge førdt och ther haffuer [wedgoitt]¹⁹ och werit bestennidigh²⁰ hanum at haffue legitt for Per Jude, som for^{uit} staar. Vdj lige

made baar then karill, som kiørde for Per Jude, kundskab,²¹ saa att skulle were tilgoit.

Thaa eptherdj hann haffuer saa legitt y skoff och skiffuell paa farne wey²² y mørck och mollum och ther slagitt, saaritt for^{ne} Per Jude, och hannum siden bleff fraa rømt och siden søgtt y fielstedt och icke wille tilstede bliffue sin gierning att forantuorde, och neffninger epther slig leglighiedt hagde hannom for stiemandztoff quiit suoritt, er [de]²³ feldt bleffuen och findis vrett at haffue suoritt.

Jn cuius rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferimus impressa.

(1) Om dateringen se ndf. note 8. – (2) I hss. GkS 1136,2° NkS 847,2° og RA hss. V B 18 findes dommen indført to gange. – (3) Se 258.4. – (4) Se 259.4. – (5) Se 290.16. – (6) I andre hss. (Add 151,2°, GkS 1136,2°, GkS 1140,2°, NkS 835b,2°, NkS 839,2°, Uldall 257,4°) *Jørgenßenn* (*Jogenßenn*). – (7) Se 281.5; flere hss. (Add 151,2°, GkS 1137,2°, NkS 835b,2°, NkS 839,2°, NkS 844,2°) har i stedet for *Christennßenn*: *Schriffuer*, som han altid senere kaldtes. – (8) Add 151,2°, GkS 1136,2°, GkS 1137,2°, NkS 839,2°, NkS 845,2° har *fore*. Er denne datering rigtig, er dommen af 9. august. – (9) St. Laurentius dag: 10. august. – (10) Se 222.4. – (11) Hellum h. Denne form findes i GkS 1136,2°, GkS 1137,2°, GkS 1140,2°, NkS 836,2°, NkS 844,2°, NkS 845,2°. – (12) En *stimand* er en (ofte: fredløs) person, der opholder sig i skove og ødemarker og plyndrer vejfarende (OdS XXI.1416). – (13) Add 151,2° nr. 58 har *enn*, hvilket muligt beror på, at dette hs. er afskrevet efter diktat. – (14) Mulm. – (15) Her vist: alfarvej (OdS IV.759, cf. Kalk. I.510b bet.a). – (16) Skjul(ested) (Kalk. I.554a), jf. DL 6–16–1: Hvo som ligger i Skyel ... og søger dermed Fielster. – (17) Skjul. – (18) svare til, forsvare (Kalk. I.589b bet.2). – (19) Forlægget har *vndgoitt*; rettet efter NkS 835c,2° nr. 106. – (20) vidnede, vedkendte sig (Kalk. I.179b bet.3). – (21) *baar* ... *kundskab*: vidnede (Kalk. II.658b bet.2). – (22) Alfarvej (OdS IV.759). – (23) Mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835c,2°.

297

Viborg landsting 25. oktober 1561

*Et vidnesbyrd erklæret magtesløst, da det var afsagt af partens tjenere.*¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 114 (findes yderligere i 29 hss.²).

Och er siden af Axell Jull³ och Pallj Jull⁴ ett winde dømpt macteløs, som mester Matz Huidt⁵ emodt Otthe Gyldennstjerne⁶ tagit haffuer, aff thenn aarsagh thett var mester Matzis thienner alle thenom, som samme winde won-ditt hagde. [Aar 1561, løffuerdagen nest effter Sancti Seuerinus⁷ dagh].⁸

(1) Cf. Viborg landstings dom 1557 (ovf. nr. 234). – (2) De fleste er sammenskrevet med ovenn. dom af 1557. I RA hss. V B 18 findes dommen kun i registeret. – (3) Se 214.5. – (4) Se 258.4. – (5) Magister Mads Ibsen Hvid, 1543–69 sognepræst for Holstebro og Måbjerg menigheder. Han blev 1544 gift med Lene Olufsdatter Gyldenstjerne (d. 1579) til Estvadgård, der ved kongebrev 24. februar 1549 fik tilladelse til, at hun og senere hendes arvinger til evig tid måtte beholde det nuværende og fremtidige gods med adelig frihed, uanset at hun havde indgået ægteskab med en ikke-adelig. Mads Hvid måtte føre mange og langvarige retssager med hustruens slægt om Estvadgård og andet jordegods. Se om Mads Hvid rettertingsdomme 2. december 1562 (ndf. nr. 303) og 14. juni 1572 (GdD III.169ff.), J. Kinch i Jyske Saml. IX (1882–83), 57ff., J. Aldal, Holstebro gennem Tiderne (1939), 73ff. – (6) Otte Ludvigsen Gyldenstjerne (d. 1564) til Primdal, Lene Gyldenstiernes brodersøn. – (7) Severini dag: 23. oktober. – (8) Mgl. i forlægget; indføjet efter Stockholm KB C 83 nr. 4.

298 Viborg landsting 8. august 1562 (?)¹

En mand, der over for kongen havde fremført urigtige klager, dømt til at stå til rette som en løgner.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 163 (findes yderligere i 32 hss.).
Ingen overskrift i forlægget.

Enn dom, som vdgick till Wiburg landztingh aar Mdlxij, leffuerdag nest for Sctj. Laurentij dag,² emellom her Erich Krabe³ och enn hanns thienner vedt naffn Knudt Schriffuer, som hagde klagitt och suplicerit till kon: majt:, att her Erich Krabe skulle haffue tagitt hans engh fraa hanom och forlendt sin hustrue Margrett⁴ och y andre mader att skull haffue giort hanom vrett, huilckit handt icki kunde beuisse.

Och bleff ther saa paasagt for retthe aff her Otthe Krompenn,⁵ Axell Jull,⁶ Pallj Jull,⁷ Peder Kruße⁸ medt mange fliere goede mendt, som tha till landzting wor, thett⁹ for^{ne} Knudt Schriffuer hagde for kon: Majt: klagitt wrett och borde ther for att stande till rette som enn løgner.¹⁰

(1) Dommen er i nogle hss. dateret lørdagen før el. lørdagen efter Laurentius' dag 1560. I så fald må den dateres henholdsvis 3. eller 17. august 1560. – (2) St. Laurentius' dag: 10. august. – (3) Se 203.27. – (4) Margrethe Reventlow (d. 1606). Erik Krabbe var 1. gang gift (1539) med Karen Lykke (d. 1540). – (5) Se 199.19. – (6) Se 214.5. – (7) Se 258.4. – (8) Se 259.4. – (9) at (Kalk. I.358b bet.1). – (10) Dommen bygger formentlig på en analogi fra bestemmelsen i RR § 7 (Da. Mag. 3. rk. I.181), hvorefter den, der lægger anden usand sag til på tinge, skal ifalde tremarksbøder, så ofte det gøres, og dertil være mindremand, „foræ han fördæ løgn til tingæ for gode men eller anner stæt, som man sidder dom eller ræt“ (her cit. efter AM 25,4^o fol.93^v), jf. tillæg til Erik Glippings nyborgske fdg. for Sjælland 1284 § 13 (DdR.147).

299 Rettertinget 14. november 1562 (København)

To søskendes påstand om at være arveberettiget til nogle gårde forkastet, da det bevistes, at besidderen, uden at der var taget genbrev, havde erhvervet låsebrev på bl. a. disse ejendomme, og da „lås er lovens ende“.

Hs.: HDDomb. nr. 8 (1559–65) fol.94^v (findes yderligere i 20 hss.).

Wor skickitt for oß paa wortt rettherting Margrette Morthennßdather¹ och hagde paa sine egne och sinn broders, Oluff Morthenßenns, wegne wtj rette steffnit oß elskelige Niels Anderßenn² thill Kastrup,³ wor mannd och thienere, for tho gaarde wtj Ølstøcke⁴ wid Were broff⁵ ligendis, som for^{ne} Margrette Morthenßdatter mentte att hinde och hindis broder, Oluff Morthenßenn, paa rett arffuis wegne thilfallenn wor ephther thieres foreldere, och Nels Anderßenn haffuer heffdt seg thill och thennom fraa, som hun mente mett wrett. Och berette for^{ne} Margrette Morthenßdather, att jenn wed naffnn Otte Jenßenn⁶ hagde hindes fader moder, och the hagde eth pige barnn thilhobe, hede Margrette, och hindis fader arffuide same Margrette, thj thedt wor hans halff søster, och same thuende gaarde wor for^{ne} pige barnns rette arff och ege, som for^{ne} Margrette Morthensdather mente att wilde nockßom beuiße meth for^{ne} Otte Jenßens egett obett beßeglett thestemente, som handt wtj sitt leffuindis lifff wdgiffuitt hagde, och flere gode mendt met hanum beßeglit hagde, huilckett for^{ne} Otte Jenßenns beßeglede testamentes breff for^{ne} Margrette Morthenßdather nu wtj rette lagde och mente ther for seg och sinn broder, Oluff Morthenßønn, rettiste och neste arffuinge thill same thuende gaarde att were.

Ther till suarede oß elskelige Heming Quitzou⁷ thill Sandager,⁸ wor mandt och thiener, thesligeste och Erick Lauritßenn⁹ mett fuldt magtt paa for^{ne} Nels Anderßens wegne, att for^{ne} thuende gaarde wor althergods och giffuitt thill ett alther wtj Roskild domkiercke, och ephther thend personns dødt, thedt sist wtj forlening hagde, hagde Heming Quitzous fader broder¹⁰ och Nels Anderßenn mett sin medarffuinge som neste arffuinge ephther wor receßis lydelße¹¹ thed anamett och skiffitt eblannt thennom, och siden hagde for^{ne} Nels Anderßenn seg same thuende gaarde allßamenn tilskiffitt aff sinne medarffuinge och thed sidenn medt mere gods ephther rigens rett deltt och forfultt thill laaß. Och wtj rette lagde Heming Quitzou for^{ne} Niels Anderßens laaße breff, som wor wdgiffuitt paa wortt slott Kollinghus wnder datum Mdliiij, lydendes blantt andett for^{ne} Nels Anderßen lagligenn ephther rigens rett att haffue for-

fuldt thill laaß thre gaarde wdj Ølsticke her wtj wortt landt Sielandt ligendis mett mere, och wor ther jngenn gienbreff thagenn wtj thenndt sag, menn same sag epther rigens rett logligenn deltt, forfuldt, dømptt och satt euindeligen thigelße paa,¹² som same laaßebreff ythermere jndholder och wdùißer. Och satte Heming Quitzou ther fore wtj alle rette epther slig leglighet, och eptertj laaß er logßens ende, om Niels Anderßenn icke bør for^{ne} thuende gaarde for for^{ne} Oluff Morthenßenn och Margrette Morthensdatter angerløß att beholde epther sitt laaßebreffuiss lydelße.

Med flere ord och thalle thennom ther om emellom wor.

Tha epther tiltall, giensuar och sagens leglighet, och eptertj laaß er loffßens ende, wor ther saa paasagdt for rette, att Niels Anderßenn bør for^{ne} thuende gaarde wtj Ølstøcke epther sitt laaßebreffuis lydelße quitt och angerløß att haffue och beholde.

Datum Haffnie, thenn løgerdag nest epther Stj. Martini ep. dag,¹³ neruerinndes oß elskelige, erlig och welbørdige Eyler Hardenberg,¹⁴ rider, wor och rigens hoffmester, Jahann Friis,¹⁵ wor cantzeler, her Peder Skram,¹⁶ her Byrge Throlle,¹⁷ her Erick Krabe,¹⁸ her Jørgenn Lycke,¹⁹ her Werner Pasberig,²⁰ rider, Holger Roßennkrands,²¹ her Lage Brade,²² rider, Frands Brockenhuß,²³ och Stenn Rosenspare,²⁴ wore thro mendt och raadt. 1562.

(1) Hverken hun eller broderen, Oluf Mortensen, har med sikkerhed kunnet identificeres. – (2) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Kastrupgård og Bjergbygård. – (3) Hovedgården Kastrupgård i Fuglebjerg s., Øster Flakkebjerg h. – (4) Landsbyen Ølstykke i Ølstykke s. og h. – (5) Værebro å, der udmunder i Roskilde fjord. – (6) Har ikke kunnet identificeres. – (7) Henning Jørgensen Qvitzow (d. 1569) til Sandagergård, Rørbæk og Lykkesholm. – (8) Hovedgården Sandagergård i Nørre Sandager s., Skovby h. – (9) Har ikke kunnet identificeres. – (10) Henning Qvitzow havde tre farbrødre, se DAA 1910.330f. – (11) Reces 30. oktober 1536 (SGL IV.157ff., Rørdam, Kirkelove I.2ff.), jf. Christian III's hdf. 30. oktober 1536 § 38 (DKH.87), hvorved adelen fik ret til at tilbagesøge det vikarie-gods, som kunne bevises at være skænket af personer, hvis arvinger de var, jf. H. Matzen og J. Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).45. – (12) Jf. fdg. 10. december 1621 § 71; i ældre kilder hed det: huic causæ perpetuum silentium imponentes, jf. Matzen, Privatret II.114, hvorfor det også hed, at lås er lovens ende. – (13) Mortensdag: 11. november. – (14) Se 199.21. – (15) Se 199.18. – (16) Se 201.34. – (17) Se 201.35. – (18) Se 203.27. – (19) Se 199.7. – (20) Se 201.41. – (21) Se 199.23. – (22) Se 201.42. – (23) Se 211.19. – (24) Rigsråd Steen Rosensparre (d. 1565) til Skarhult m. v.

300 Rettertinget 18. november 1562 (København)

Noogle mænd, der med fare for deres liv havde bjerget noget gods fra et strandet skib, fandtes berettigede til at oppebære den med skipperen inden bjerg-

ningen aftalte bjergeløn (1/6 af det bjergedes værdi), hvilket kongens lensmand havde fundet i strid med søretten.

Hs.: HDDomb. nr. 8 (1559–65) fol.97^v (findes yderligere i 34 hss.¹).

Wor skickett for oß paa wortt rettherting Synder² Hans Perßenn wtj Gedsbye³ paa sine egne och sine medbrøderis wegne wtj for^{ne} Gedesby och hagde wtj rette steffntt oß elskelige, erlige och welbørige Claus Huitfeldt,⁴ wor mandt, thienner och landsdomere wtj wore lande Laaland och Falster, for handt haffuer ladett arestere for thennom nogett gods, som enn skipper thennom giffuid haffuer thill biergelønn fore hans guodtz, the biergede, som wor stranden ther wnder landett.

Ther till suaritt Jacop Jull⁵ paa for^{ne} Claus Huitfelds wegne, horledis ther wor komenn enn skiper aff Lybecke jndtt for Falsters land med storm och Gudtz wede,⁶ støtte och landett, och bynderne ther wtj Gedeßbye och hoes boendis wille icke hielpe och bierge hans gods, føre endt hanndt motte loffue att wille giffe thenum huer siette pendinge aff aldt thedt, the kunde rede och bierge, och ther the godtßitt och biergett hagde, besøgte hand Claus Huitfeld paa wore wegne och berette, att thett icke wor hans gods, menn wor hans reeriiß,⁷ kiøbmend thill Lybeck, thieris gods, och mente, thedt wor for strengtt, att the skulle haffue thenn siette partt aff thieris gods for biergelønn. Och ther fore lodt Claus Huitfeld for seg kalle alle wore och kronnens bøndere, saa mange som the ware, och gaffue thenum tilkiende, att thett wor for strengtt slig enn biereløn att opbere, thj the wore icke wdenn y thuo halue dage om at bierige same gods, och thed beløb wed en otthe sinde thiuge jochumsdallers⁸ werdt thenn siette partt aff samme gods, som the thennum for biergelønn wille till holde. Ther fore bødt Claus huer aff the xxiiij karle, som met wore same gods att bierrige, j⁹ daller och ther till ij thønner øøll offuer allt och wille ther till med betalle thennom huad skade, the hagde foett paa thieris bode eller andett redskaff, thendtt stundtt the same gods biergett hagde, och mentte att Claus Huitfeld ther wtj giorde thennom fylliste nock paa the skibrødne mends vegne och mente, thet att werre emod wor siørett,¹⁰ wij wdgiffuit haffuer, att same bønder wille thage, huadt the till bierge lønn haffue wille, och icke lade thennum nøge med enn skellige biergelønn¹¹ ephther for^{ne} wor siøretts lydelße, och ther fore hagde Claus Huitfeld ladett beslaa¹² samme gods, som for^{ne} bønder saa thill thennum anamitt hagde, och mente hand ther wtj ingenn wrett hagde giordt.

Ther till suaritt for^{ne} Hans Perßønn paa sine egne och sine medbrøderis

wegne, att ther same skiper wtj stormen och Guds wederlag wor strandett ther for landett, kom skipperenn thill thennom och bad thennum fore Guds skyld hielpe hanum och redde aff samme hans gods, huad mueligtt wor, och handt bødtt thennom huertt fempte thill bierge lønn, ther som the wille thage thennom offuer och woge thenom och redde aff hanns gods, huad mueligtt wor, paa thedt icke allt samenn skulle bliffue bortte for hanom. Dog bleffue the saa endeligenn forligtt wtj saa maade, att the skulle haffue huer siette pendinge aff allt thedt, the kunde redde och bierge. Och ther offuer droge the wtj strandenn¹³ wtj stortt Gudtz weder mett thieris bode och redskaff och wogett thieris lifff och helbrede och reddet, huadt thennom mueligtt wor att rede och bierrige aff same gods, och ther the hagde redditt, biergett och faaitt thet wtj lande, tha gick skiiperenn sielff thill och fick¹⁴ thennum thenn siette partt fore thieris biergelønn, som the forligte wore. Menn ther handt ther eptther kom thill Claus Huitfeldt och thallett och handlett mett hanum, lod Claus Huitfeld same thieris gods beslaa, som the mente medt wrette, och bød Claus Huitfeld huer karl ð daller och ij thønner øll offuer allt fore thieris store wmage, møde och lifffuis fare, the hagde werritt wtj, och mentte for^{ne} Hans Perßønn, att ther som nogen aff thennom ther offuer hagde drucknitt eller mist lifff eller helbrede, emedens the wore om same gods att berige, tha hagde jngenn thieris slegtt eller wenner foett ther mere fore end thet, the medt skipperenn om forligte wore, før the begynte thedt att bierige. Och satte for^{ne} Hans Perßønn ther fore wtj alle rette, om thenom eptther slig leglighedt icke burde at haffue thenn siette pendinge, som skipperenn thennom loffuedt hagde, och beholde thett gods, hand thennom fore thieris bierigelønn wdlagdt hagde.

Medt flere ordt och thalle thennom ther om emellom wore.

Tha eptther tiltalle, gienßuar, sagens leglighedt, och eptthertj skipperenn och the wore endeligen forligte om thendt siette pendinge thill biergelønn, och the ther offuer sate thieris lifff och helbrede wtj fare och biergett same gods, tha bøer thennom same siette partt aff thed gods, the biergett haffuer, fore thieris wmage thill biergelønn at haffue och beholle, eptther som thennom louit oc tilßagdt wor eptther thieris egenn forligelße.

Datum Haffnie, thenn onßdag nest eptther Stj. Martini eps. dag,¹⁵ nerue-rennde oß elskelige Jahann Friis,¹⁶ wor cantzeler, her Peder Skram,¹⁷ her Byrge Trole,¹⁸ her Jørgenn Lycke,¹⁹ her Lage Bragde,²⁰ riidere, Corfitz Wl-feldt,²¹ Frands Brockenhuß²² och Stenn Roßenspare,²³ wore tro mendt och raadt. 1562.

(1) Disse, der oftest har urigtig datering (1552), er afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf). I hs. Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. – (2) Om fornavnet *Synder* se DgP I.1335, jf. 1247. – (3) Landsbyen Gedesby i Gedesby s., Falster sønder h. – (4) Se 263. 37. – (5) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres; synes ikke at tilhøre adelsslægterne Juel eller Juul. – (6) Uvejr, hårdt vejr (Kalk. II.94a). – (7) Rederes. – (8) Se 227.24. – (9) ½. Om skrivemåden se 227.30. – (10) Frederik IIs søret af 9. maj 1561 § 73, stk. 2 (CCD I.157). – (11) Søretten har udtrykket „en temmelig biergeløn“; temmelig = passende, rimelig, jf. Kalk. IV.327a. – (12) lagt beslag på (Kalk. I.174a bet.5). – (13) Havet (Kalk. IV. 157a). – (14) gav (Kalk. I.506a bet.2). – (15) Mortensdag: 11. november. – (16) Se 199.18. – (17) Se 201.34. – (18) Se 201.35. – (19) Se 199.7. – (20) Se 201.42. – (21) Se 211.30. – (22) Se 211.19. – (23) Se 299.24.

301 Viborg landsting 21. november 1562

En sandemand, der i en landstingsdom havde ladet rette et urigtigt efternavn, ikke anset som falskner, da han ikke ved rettelsen havde tilsigtet at påføre nogen skade.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 55 (findes yderligere i 34 hss.).

Reg.: 2056.

Tryk: GdD I.307ff. (efter NkS 836,2° med varr. fra Thott 1991,4°, Thott 1201,2° og Thott 1202,2°).

Litt.: Matzen, Offentlig Ret III.141; J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelsen (1937). 17 note 1.

Overskrift: Enn dom, att ett tilnaffn icke rett wor indført vdi en dom, och thet siden er ladit rette aff then mand, domen eygit, att domerin icke haffuer vist hanom ther for till falskener at dømme.

Axel Jull¹ tiill Willestrup,² Pallj Jull³ tiill Stranditt,⁴ lanndzdommere y Nør-iuttlandt, Anders Chrestinßen⁵ tiill Quelstrup,⁶ Erich Kaas⁷ tiill Lindbierigaardt,⁸ Jørgenn Schram⁹ tiill Thiele,¹⁰ Hanns Skiell¹¹ tiill Nyegaardt¹² och Gunde Schriffuer,¹³ lanndztingshører, giøre vittherligt, att aar ephther Gudz byrdt Mdlxij, leffuerdag post Elitzabete virginis,¹⁴ paa Wiburg lanndzting var skickett erlig och velbyrdig mandt Erich Høgh,¹⁵ høffuitsmandt paa Kollinghuß, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Hanns Koldt¹⁶ y Wel-ling¹⁷ paa thenn andenn side for enn dom, handt her tiill landstinget forhuerfuit haffuer, huilckenn dom handt siden haffuer forfalskitt anderledis, endt thenn her skulle vere wdgifuit, och mintte hanom ther fore enn falskner att uere. Och berette huorledis att sidenn samme dom aff landztinget vdgan- git och beseglitt er, skulle for^{ne} Hans Koldt haffue laditt affslette ett naffnn och ett anditt igienn at uere schreffuit. Och y rette lagde ett Matz Dwlis¹⁸ y

Piedsted,¹⁹ Per Raffnns y Vellingh, Anders Muncks y Skierup²⁰ medt fliere thieris oppne forseglitt breff, wdj huilckitt the bekiender thenom neruerindis att haffue veritt wdj Skierup wdj for^{ne} Erich Høgs egenn neruerelße och hørde, att for^{ne} Hanns Koldt bekiende och tilstodt for thenom, att thenn tiidt, handt hagde forhuerffuitt thenn lanndztingsdom paa thenn thæring,²¹ som han war hiidt kallitt for enn mandødt²² att skulle suere for Søren Matzenns dødt y [Sellerup],²³ och thenn tiid handt fick samme lanndztingsdom hiem och wor beseglitt, skulle ther thuo peblingh²⁴ were komenn hiem till thieris,²⁵ och handt att haffue komitt thenom till²⁶ att vdslette²⁷ och affschriffue²⁸ noginn ordt y samme lanndztingsdom och badt thenom sette och schriffue andre ord offuenn for medt thieris hender y samme beseglitt lanndztingsdom, som ther nu skulle findis, medt miere thet breff bemeller. Och ther nest framlagde samme landztingsdom, som bemeller, thett²⁹ Jffuer Anderßenn³⁰ y Velling³¹ och for^{ne} Hanns Koldt, sandmendt y Holmandzherritt, skulle her haffue tilkiende giffuitt thenom att haffue weritt hiidt kallitt aff Bertill Jørgenßen y Sellerup.³² Och samme naffn Jørgenßen att uere affslett³³ och offuenn fore att uere schreffuitt Hanßenn,³⁴ som thenn dom viider forklarer. Och satte for^{ne} Erich Høgh wdj alle retthe, att ephtherthj for^{ne} Hanns Koldt skulle haffue samme dom foruandlitt och andre naffn laditt wdj thenn schriffue, endt som ther wor wdj thenn jndtegnitt, thenn tiidt samme dom her paa landztingit wdgangitt och beßeglitt er, om handt icki bør ther fore enn falskenner att were och straffis som en forredder.³⁵

Tha møtte for^{ne} Hans Koldt och berette, hurledis Bertils federne naffn wforseendis³⁶ her till landztingit skulle were schriffuitt att hiede Jørginßenn och dog findis att hiede Hanßenn, och ther fore haffuer vedt enn peblingh laditt samme Bertill hans federne naffn rett jndschriffue, och icki handt ther medt nogenn thieris heder, ære eller mandermoll³⁷ att wille nederlegge³⁸ eller nogenn forderffuelße³⁹ att foruende,⁴⁰ och att huis handt ther wdindenn giort haffuer, skulle thet vere aff enfoldighet.⁴¹

Mett fliere ordt och tale thenom ther om emellom vor.

Tha ephther tiltale, giennßuar och sagens leglighedt, saa och ephtherthj ther findis icki anditt giort eller schreffuitt vdj samme dom endt for^{ne} Bertill, som samme dom paaliuder, hans faders naffn wforseendis att were schreffuitt att hiede Jørginßenn och dogh att hiede Hanßenn, och for^{ne} Bertill hans tilnaffn haffuer weritt y saa made som same hans faders naffn, ther er omschreffuit, och for^{ne} Hanns Koldt haffuer icki søgt ther medt nogin manndz heder eller ære at wille nederlegge eller nogenn thieris forderffuelße eller

skade att foruende, anderledis endt som for^{uit} staar, och thett findis thenn samme mandt att were, som steffnitt och kallitt hagde, tha kunde wy icki anditt ther om kiende, endt for^{ne} Hans Koldt haffuer giort thett aff eenfoldighedt och wforstaandt och ey epther slig leglighett icki kunde sige hannom nogin falskener ther for att uere eller fra sinn mandheldt,⁴² heder eller ære att kunne fradøme.

Jn cuius rej &c.⁴³

(1) Se 214.5. – (2) Se 214.6. – (3) Se 258.4. – (4) Se 279.5. – (5) Se 253.9. – (6) Hovedgården Kvelstrup i Tved s., Mols h. – (7) Erik Kaas (d. 1578) til Lindbjerggård. – (8) Hovedgården Lindbjerggård i Ølgod s., Øster Horne h. – (9) Se 275.9. – (10) Hovedgården Tjele i Tjele s., Sønderlyng h. – (11) Hans Skeel (d. 1565). – (12) Hovedgården Nygård i Øster Starup s., Brusik h. – (13) Se 281.5. – (14) Elisabeths dag: 19. november. – (15) Erik Høeg til Klarupgård. – (16) Har ikke kunnet identificeres. – (17) Landsby (nuv. Store Velling) i Smidstrup s., Holmans h. – (18) Læsemåden usikker. GkS 1134,2° har *Matz Koldt*. – (19) Landsbyen Pjedsted i Pjedsted s., Holmans h. – (20) Landsbyen Skærup i Skærup s., Holmans h. – (21) Se 245.11. Kolderup-Rosenvinge antager (GdD I.307 note 15), at *thæring* er skrivefejl for *thog*. – (22) Manddrab. – (23) Forlægget har *Sedrup*; rettet efter GkS 1140,2° og NkS 839,2°. Formen *Sallerup* findes bl. a. i GkS 1134,2°, NkS 836b,2°, NkS 845,2° og Uldall 257,4°; GkS 1134,2°, Thott 1991,4° og Thott 1202,2° har *Skiellerup*; GkS 1136,2° *Skierup*. Der er tale om landsbyen *Sellerup* i Gaverslund s., Holmans h., jf. således også Kolderup-Rosenvinge i GdD I.308 note 19. – (24) En *pebling* er en latinskoleelev (der ofte tillige var løbedegn). – (25) til deres hjem, til dem selv (OdS III.535). – (26) formået dem til (Kalk. II.580b bet.19b). – (27) GkS 1134,2°, Thott 1991,4° og Thott 1202,2° har *affslette*, der bet. udslette (Kalk. I.29a bet.1). – (28) udslette (Kalk. IV.582a bet.4, jf. mnty. *utschriven*). – (29) at. – (30) GkS 1134,2° *Nielsbønn*. – (31) Velling, se ovf. note 17. – (32) Se ovf. note 23. – (33) udslettet (Kalk. I.29a bet.1). – (34) Add 151,2°, GkS 1136,2°, NkS 839,2°, NkS 845,2° har *Thamissøn* (*Thameßen*, *Thamißen*). – (35) Landskabslovene indeholdt ingen straffebestemmelser for dokumentforbrydelser, jf. Matzen, Offentlig Ret III.145. DL 6–18–6, der fastsatte straffen til fortabelse af hånd, ære og boslod, bygger på retspraksis, jf. J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelserne (1927).18. Rettertingsdom 13. april 1545 (I nr. 109) dømte en mand, der havde sat et falsk segl under et tingsvidne, til kagstrygning og til at miste to fingre, formentlig ud fra en analogi af bestemmelserne i § 2 i reces 24. juni 1539, § 5 i reces 24. august 1537 og § 8 i reces 6. december 1547. Der krævedes efter retspraksis et subjektivt forsæt, og forsættet måtte være rettet på at skade andre, jf. således også rettertingsdom 10. juli 1553 (I nr. 191): och ther dømiß paa, om Jens Tørckilsßen aff vankundighedtt haffuer same breff forfalskitt. – (36) uforsætligt, ved en fejltagelse (Kalk. IV.612b bet.3). – (37) d. s. s. mandheld (mandhelg): personlig ære og ret (Kalk. III.266b bet.2, jf. 23b, cf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.309 note 38 (personlig sikkerhed)). – (38) forringe, ødelægge, skade (Kalk. III.215a bet.2&3). – (39) GkS 1134,2° har *fordeel*. – (40) anvende, bruge (sml. mnty. *vorwenden* og Kalk. I.741b bet.5): o: (for)volde. – (41) Ukyndighed, uforstand (Kalk. I.464a bet.3). – (42) Se ovf. note 37. – (43) Se 216.21.

302 Rettertinget 1. december 1562 (København)

En enke har ret til forlods af boet at udtage den hende tillagte fæstens- og morgengave, uanset at der påhviler boet en betydelig gæld.¹

Hs.: HDDomb. nr. 8 (1559–65) fol.106^r (findes yderligere i 37 hss.²).

Reg.: 2062.

Tryk: GdD I.310ff. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1991,4^o og NkS 844,2^o).

Litt.: J. E. Larsen.391, 392; Stemann, Retshistorie. 322 note 1, 351 note 1; Matzen, Privatret I.63, 78; Sindballe.104; Troels-Lund, Folkeudgave XII (104).16; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.264.

Wor skickett fore oß paa wortt rettherting oß elskelige, erlige och welbørdige Erick Wgerupe³ thill Ferild⁴ paa sinn søster, oß elskelige frue Margrete Wgerups,⁵ sallige Erick Byllers⁶ epther leffuerske, thill Thersløße⁷ och thiltallitt oß elskelige Christoffer Gøye⁸ thill Gundersløffholm⁹ och Jesper Kraße¹⁰ thill Basthness,¹¹ wore mendt och thienner, fore festende gaffue¹² och morgenn gaffue,¹³ som salige Erick Byllier gaff hans søster thill festende gaffue och morgenn gaffue. Thesligeste fore ett thußennde gyllen,¹⁴ som for^{ne} Erick Byllier och hagde giffuitt hans syster, frue Margrette, wdj hans leffendis liff och welmagtt, som hans handskrefftt¹⁵ skulle findis paa, och andenn hindis brudskatt,¹⁶ som for^{ne} Erick Wgerupe klaget, att Christoffer Gøye och Jesper Kraße wille haffue thill skiffitte och jeffnidt¹⁷ som ander løbør epther Erick Bylliers dødt, som Erick Wgerup mente mett wrette. Och mente Erick Wgerup, att thett her wdj Danmark althidt skall haffue verritt enn gamell seduane och brug, guode kuinnder att haffue behollett thieris morgengaffue och festende gaffue, och mentte ther fore wdj lige maade, att hans syster thett och nu burde at haffue och beholde forlods epther hindis salige hosbundis dødt och affgang.

Ther till suariett for^{ne} Christoffer Gøye och Jesper Kraße, att the ere ko-menn wdj forfaring, att ther skall werre enn stor giæld for handen, som the icke hagde formuett,¹⁸ och mente ther fore, att same giæld burde fyrst att betalis aff løbøre och felletz boen, och att frue Margrette jngenn morgengaffue, brudskatt eller festende gaffue burde forlods wd at haffue, menn mente, att geldenn aff thedt och aff andenn fellitzs boe och løbøre burde fyrst ther aff att betalis. Thill jett¹⁹ thußennde gyllen, som for^{ne} Erick Wgerup berette, att Erick Byllier och skulle haffue giffuiitt for^{ne} frue Margrette forlods wdaff boenn att motte haffue och beholle, mente Christoffer Gøye och Jesper Krau-

ße, att ther icke skulle findis saa nøgagtigt breff oc segill paa, att hinde thennum forlods burde at haffue mett rette.

Mett mange flere ordt och thalle thennum ther om paa begje sider emellom wore.

Tha ephther thiltall, gienßuar och sagens leglighedt wort ther saa paaßagdt fore rette, att for^{ne} frue Margrette bør hindis festende gaffue och morgengaffue fyrst forlods at haffue och beholle, och siidenn aldt witherlig gieltt att bethale af fellitz boenn ephther wor receßis lydelße,²⁰ och the jett thußinde gyllen, som Erich Byllier wtj ser²¹ skulle haffue giffuidt for^{ne} frue Margrete, och hues andenn løßøre, ther offuer²² bliffuer, bør att skiffetes wtj thuo emellom for^{ne} frue Margrette och Erick Bylliers arffuinge.

Datum Haffnie, thenn tißdag nest ephther Stj. Andree aplj. dag,²³ wtj wor egenn neruerelße, neruerendis oß elskelige, erlige och welbørdige her Eyler Hardenberg,²⁴ wor och Danmarck riges hoffmester, Jahan Friis,²⁵ wor cantzeler, her Otte Krumpenn,²⁶ wor och rigens marsk, her Byrge Throlle,²⁷ her Erick Krabe,²⁸ her Jørgenn Lycke,²⁹ her Werner Paßberrig,³⁰ her Niels Lange,³¹ her Lage Bragde,³² ridere, Corfitzs Wlfeldt,³³ Frands Brockenhuß³⁴ och Stenn Roßensparre,³⁵ wore tro mendt och raadt. 1562.

(1) Jf. Viborg landstings dom januar 1566, citeret i Viborg landstings dom 9. september 1581 (IV nr. 488). Nærv. dom foranledigede emanationen af fdg. 18. oktober 1557 (CCD II.72ff.), der forbød adelen at give mere end 2000 daler i morgengave. Det siges i fdg.s indledning, at den er fremkaldt af „dend store missbrug, som nu begifver sig her udi riget med morgengafve eblant addellen“, der bevirker, at arvingerne „maa tage ved en større gielt, end godsit sig kand forstrecke, hvortil vi formerke en vor dom [o: nærv. dom] at hafve gifvet stor bestyrckelse och aarsage, som for nogen tid siden forleden er gangen, hvilken dom formelder, at morgengafve burde forlodis vd for nogen anden gielt at betallis, som dend videre indeholder, uanset at dend morgengafve och festensgafve, samme dom gik paa, vor icke uden ringe och lidelig, och same dom icke heller hafver verit der heden ment, at nogen deris arfvinge ofver slig morgengafve skulle kunne udi slig ubodelig gielt och skade“. Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.310 note 1, V. Secher i CCD II.72 note 1. – (2) I disse efter vidisse af 18. juni 1569 af Viborg landsting (Axel Juul, Palle Juel og Gunde Skrifer). I hs. Thott 1991,⁴ findes dommen indført to gange. – (3) Erik Urup (d. 1571) til Ulen (Uggelen). – (4) Færelde (Faraslöf) i Ö. Göinge härad. – (5) Margrethe Urup, datter af rigsråd Axel Urup (d. 1540) og Anne Trolle (d. 1560). – (6) Se 222.9. – (7) Hovedgården Tersløsegård i Tersløse s., Merløse h. – (8) Se 222.6. Han var (senest 1549) gift med Birgitte Bølle (d. 1595), datter af ovenn. rigsråd Erik Madsen Bølle og dennes 1. hustru. – (9) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Øster Flakkebjerg h. – (10) Jesper Krafse (d. 1566) til Basnæs. Han var 1. gang gift med Karen Mogensdatter Krabbe og 2. gang (1548) med Kirsten Eriksdatter Bølle (d. 1604), til Tersløsegård, helsøster til den ovf. i note 8 nævnte Birgitte Bølle. Se stamtavlen 222.1. – (11) Hovedgården Basnæs i Tjæreby s., Vester Flakkebjerg h. – (12) Fæstensgave er en gave, som

fæstemanden giver sin tilkommende hustru el. modtager af hende (OdS VI.359). Udbredelsen af fæstens- og morgengaver hænger muligt sammen med, at dispositioner mortis causa til fordel for ægtefællen uden arvingernes samtykke var forbudt efter JL III.43, jf. Sindballe.100ff. Ligesom morgengaven (se ndf. note 13) var fæstensgaven i 16. årh. ofte af meget betydelig værdi, og dette gjaldt i endnu højere grad, efter at fdg. 18. oktober 1577 havde fastsat et maksimum for størrelsen af morgengaver; fæstensgaver synes en overgang næsten at skulle træde i stedet for morgengaver, især i byerne, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.266. I den såkaldte Kong Hans' almindelige stadsret (efter 1443), hvis familieformueretlige regler bygger på Magnus Erikssons stadslag, bestemte i § 24 (DgK V. 79) om fæstensgave, at hvis brudgommen døde før brylluppet, skulle hans fæstemø have ret til at beholde fæstensgaven; derimod var der ikke hjemlet nogen udtagesret for hende, hvis han døde efter brylluppet, jf. rettertingsdom 1622 og Stig Iuul, op. cit.290. Fra slutningen af det 16. årh. fæstnedes den opfattelse, at fæstensgave var noget for de ufri stænder ejendommeligt, medens morgengaven var et adeligt privilegium, jf. rettertingsdom 20. juli 1590 (GdD IV.176ff.), hvori det hedder, „att thet icke her udi rigett skall werre brugeligt eblandt adelen festensgaffue ephther forschriffning adtt udgiffue“, men reces 27. februar 1643 2-8-2-1 (CCD V.280) forudsætter dog fæstensgave blandt adelige. Dette beror muligt på, at betegnelsen fæstensgave er gået af brug ved adelens gaver, og at disse sidste kun kaldtes morgengave, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.176 note 1. Ved fdg. 1. maj 1624 § 11 blev det bestemt, at gejstlige, borgmestre, rådmænd og sådanne købmænd, hvis formue oversteg 2000 daler, måtte give en fæstensgave til en værdi af 10 lod guld; mindre velstående måtte kun give til en værdi af 2 rosenobler, men „gemene handverksfolk“ o. l. måtte intet give (CCD IV.157f.), hvilken bestemmelse gentoges i recessen 27. februar 1643 2-8-2-13 (CCD V.283f). Ifl. DL 5-4-1 måtte fæstefolk ikke give hinanden mere „end som Politie-Ordningen tillader“. Den i DLs fortale bebudede politiordning kom aldrig, og der var således ingen grænse for gavens størrelse, jf. T. Algreen-Ussing, Haandbog i den danske Arveret (1855).123. Arvefdg. 21. maj 1845 § 16 in fine opretholdt bestemmelsen i DL 5-2-25, men i 1855 hedder det, at „disse Gaver finde i Almindelighed ikke nu Sted“ (T. Algreen-Ussing, op. cit.123). – (13) Morgengave er en gave, som brudgommen skænkede bruden i anledning af brylluppet for at sikre hende økonomisk. Gaven fik normalt først virkning ved mandens død, jf. Ørsted, Haandbog III.129, og den er således egentlig en donatio mortis causa, medens fæstensgaven typisk er en donatio inter vivos. Landskabslovene indeholdt ingen regler om morgengave, men Slesvig stadsret (fra omkr. 1210-1250) § 7 (DgK I.5) taler om enkens ret til at udtage „tres marcas pro dote“, hvilket i § 10 i den plattyske overs. fra omkr. 1400 gengives ved „dre mark vor de morgen gaue“. Det må antages, at morgengaven har været kendt her i middelalderen, selv om den først omtales i brevstoffet fra det 14. årh., jf. Sindballe.103, Stig Iuul, op. cit. 192ff., og da navnlig i skånske kilder, hvilket formentlig skyldes påvirkning fra svensk ret, og hvor der er tale om gaver mellem fyrstelige personer eller udlændinge. Morgengaver har derfor i den ældre tid næppe spillet nogen større økonomisk rolle uden for Skåne, hvilket bl. a. kan skyldes, at de legale arveregler stillede enken forholdvis gunstigt. I det 16. årh. blev morgengaver almindelige og havde ofte en meget betydelig økonomisk værdi, jf. f. eks. Stig Iuul, op. cit.264, hvilket bl. a. skyldes, at det ved en morgengave var muligt at etablere en fordelagtig enkeforsørgelse. Morgengaven skulle gives dagen efter brylluppet eller på selve bryllupsdagen, jf. rettertingsdomme 15. juni 1593 (GdD IV.370ff.), der erklærer et morgengavebrev ugyldigt, fordi det ikke var oprettet straks efter brylluppet, og 19. august 1538 (GdD II.70f.), der statuerer, at fæstens- og morgengave, som en mand skænker sin hustru, når han ligger på sit yderste, er ugyl-

dig. For købstædernes vedkommende bestemte kong Hans' almindelige stadsret (efter 1443) i § 30, at morgengave aldrig måtte overstige 20 mark (DgK V.81). Ved fdg. 18. oktober 1577 (CCD II.71ff.), der fastslog, at morgengave var en særret for adelen, bestemtes, at morgengave fremtidig ikke uden arvingernes samtykke måtte overstige en værdi af 2000 daler. Ifl. DL 5-4-2 måtte morgengaven uden arvingernes samtykke ikke overstige 4000 lod sølv. Da retten til at give morgengave var en adelig forret, er den bortfaldet ved § 97 i grl. af 5. juni 1849, jf. T. Algreen-Ussing, op. cit.124. Om morgengave se i øvrigt Stig Iuul i Kulturhist. Leks. XI (1966).698f. – (14) Ifl. reces oktober 1540 § 12 skulle 1 rhinsk gylden være = 16 skilling danske, jf. Galster.183. – (15) Gældsbevis (Kalk. II. 150b bet.1). – (16) Medgift (Kalk. I.284a). – (17) Skifte, deling (Kalk. II.438a bet.3). – (18) formålet. – (19) *jett*: talordet ét. – (20) Der må sigtes til reces 13. december 1558 § 53, jf. reces 6. december 1547 § 29, reces 21. december 1551 § 13, der foreskriver, at gælden efter en ægtefælles død skal udredes af fællesboet. Reces 1558 er ikke „vor“ (∅: Frederik IIs) reces, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD I.312 note 20. – (21) særskilt (Kalk. IV.267a bet.1). – (22) udover (Kalk. III.318a bet.8). – (23) St. Andreas' dag: 30. november. – (24) Se 199. 21. – (25) Se 199.18. – (26) Se 199.19. – (27) Se 201.35. – (28) Se 203.27. – (29) Se 199.7. – (30) Se 201.41. – (31) Se 199.22. – (32) Se 201.42. – (33) Se 211.30. – (34) Se 211.19. – (35) Se 299.24.

303 Rettertinget 2. december 1562 (København)

En procesfuldmagt, der kun lød på at tale mandantens sag, men ikke på at gå i rette og lide og undgælde dom og ret, var ikke tilstrækkelig til at standse en låsebrevsforfølgning efter rigens ret.

Hs.: RDomb. litra D (1559–66) p.198 (findes yderligere i 14 hss.¹).

Wor skickitt for oß paa wortt rettherting oß elskelige mester Matz Huidt,² sognne prest wtj Holstebroff, paa thenn jenne och hagde mett wor och rigens sex wgers steffning wtj rette steffent oß elskelige Otte Gyllenstiernn³ thill Estuadgaardt,⁴ wor mandt och thienner, for ett giienbreff, hand thagett hagde wtj jenn hans forfylling till laaß, som handt hagde begyntt att forfyllige Estuad prestgaard till laaß mett sinn rette tilliigelße, och wor nu wdj gaard thieris rette siette wgedag att møde wdj thenne sag, som her fore oß beuist wor med wor sex wgers steffning, och bød for^{ne} mester Matz Huid seg wtj alle rette.

Tha møtte jenn wedt naffnn Christoffer Knudßenn mett ett magtebreff⁵ paa Otte Gyllenstiernnis wegne, lydendis att Otte Gyllenstiernn hagde giffued hanom fuld magtt att thalle hans thalle thill herritzting, landsting och fore rigens cantzeler och huor behoff giordes, ligeruis som hanndt tilstede wor.

Ther till suaret mester Matzs Huid och satte wtj alle rette, att ephertj thet gieltt kirckens och prestegaardens jord och egendom paa, som Otte Gyllen-

stiernn hagde thagett gienbreff wtj och wille ther mett skillie kirckenn och prestegaardenn wed hindis egendom,⁶ och hans magtebreff icke lyde, att handt motte gange wtj rette och lide och wndgielde dom oc rett, menn alienste att handt motte thalle hans thalle, om thet magtebreff wor saa nøgagtigt, att handt ther medt kunne gange wtj rette eller forspille hanum paa kirckens och prestegaardens weigne hans forfylling fore, och om hanum icke framdelis burde sinn forfylling i thenn sag epther wor och rigens rett.

Med flere ord och thalle thenum ther om emellom wore.

Tha epther tiltall, gienßuar och sagens leglighed wor ther saa paasagdt, att thet magtebreff icke wor saa nøgagtigt, att Otte Gyllenstiernn ther mett kunde spille mester Matzs Huid synn forfylling wtj thenne sag epther wor och rigens ret.

Datum Haffnie, thenn onßdag nest epther Sanctj Andree aplij. dag,⁷ neruerundis oß elskelige, erlige och welbørdige her Jørgenn Lycke,⁸ her Niels Lange,⁹ rider, wore thro mend och raadt, och Frands Banner,¹⁰ wor mand, thiennerer och embitzmandt wtj Børlum closter. 1562.

(1) Disse er vistnok afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf). I GkS 1134,2° er dommen indført to gange. – (2) Se 297.5. – (3) Se 297.6. – (4) Hovedgården Estvadgård i Estvad s., Ginding h. – (5) skriftlig fuldmagt (Kalk. III.11a). – (6) Herefter har forlægget formentlig ved fejlskrift *med*. – (7) St. Andreas dag: 30. november. – (8) Se 199.7. – (9) Se 199.22. – (10) Frants Banner (d. 1575) til Kokkedal og Rygård, 1557–74 lensmand på Børglum kloster.

304

Viborg landsting 13. februar 1563

En mand, der ved pantsætning af en gård havde lovet kreditor ikke at pantsætte eller afhænde gården til andre end til kreditor og hans arvinger, pantsatte desuagtet efter gældsforholdets ophør gården til en anden. Det statueredes, at den tidligere panthaver måtte søge sin tidligere debitor ved dennes værneting, fordi han ikke havde overholdt den indgåede aftale, men at han ikke havde noget krav mod den nuværende panthaver.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 205 (findes yderligere i 18 hss.).

Overskrift: Enn dom, att huem som pantsetter en gaardt och forpligter sig then icki till andre att skall bortselge och dog thet giøre, bør ther for at tiltalis.

Axell Jull¹ tiill Willestrup,² Pallj Jull³ tiill Stranditt,⁴ lanndzdommere y Nøriuttlandt, Otthe Brade⁵ tiill Knudstrup,⁶ høffuitsmandt paa Olborighuß, Niels

Jull⁷ till Aabierig,⁸ Christopher Lunge⁹ till Odden,¹⁰ Baltzar Malthißen¹¹ till Rebstrup,¹² Lauritz Schram¹³ till Kaasøegaardt¹⁴ och Gunde Schriffuer,¹⁵ landztingshører, giøre vitterligt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxiiij, leffuerdagenn post scholasticæ virginis,¹⁶ paa Wiburg lanndztingh wor skickitt erlig och fornumstig¹⁷ mandt Morthenn Heggelundt,¹⁸ raadmandtt vdj Wiburgh, paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt erlig och velbyrdige frue Jahanne Nielsdatter¹⁹ till Eskiaer,²⁰ salig Hans Lyckis²¹ epttherleffuersche, paa thenn andenn side for ett pantt breff, hun aff Christopher Alfast, borger y Aarss, forhuerffuitt haffuer emodt eet eldre forpligtelße breff, som Christopher Alfast haffuer giffuitt Morthenn Heggelundtt paa sin faders, salig Sørenn Alfastis gaardt, och mintte, att frue Jahans panttbreff icki borde vedt magt att bliffue. Och berette, huorledis handt samme gaardt nogenn tiidt y pantt hagde aff Christopher Alfastis fader, Sørenn Alfast, och handt tha y samme panttbreff skulle haffue sig tilforpligt icki till anden samme gaardt att skulle selge eller pantthe endt till Morthenn Heggelundt och hans arffuinghe, huilckitt breff for^{ne} Christopher Alfast sidenn skulle haffue samtøcht och jndgoett the artichler, hanns faders breff jndholler, och wdj lige made sig tilforplichthet paa sine och sine medtarffuings vegne, att the aldrig skulle for^{ne} gaardt fraa thenom affhende till pantt eller kiøb til nogenn wden till for^{ne} Morthenn Heggelundt eller hans arffuinge. Och ther paa framlagde samme forpligtelße breff vnder sin datum Mdlviii, som thett ther om viider formeller, och der huos berette, att for^{ne} Christopher Alfast sidenn skull hafue giffuitt for^{ne} frue Jahanne panttbreff paa samme gaardt och mintte thett icki nøgactig att uere, fordj hans breff skull were eldre endt hindis.

Tha møtte erlig och velbyrdigh mandt Biørn Kaas²² till Starupgaardt²³ paa for^{ne} frue Jahanns vegne och berette, huorledis for^{ne} Christopher Alfast wdj hans nødt och trangh skull vere komenn till for^{ne} frue Jahanne, saa hun hannom nogin penningh tha forstreckitt och lantt haffuer, for huilcke handt hinder sinn lodt och annpartt y for^{ne} gaardt panttsaatt hagde, och framlagde samme panttbreff aar Mdlxix wdgiffuitt, wdj huilckitt for^{ne} Christopher bekiender sig aff rett vitherlig gielddt skyldig att uere for^{ne} frue Jahann Nielsdatter ett hundritt dallere, for huilcke Christopher Alfast hinder till foruar^{ing}²⁴ y enn brugelig pantt setter all thenn lodt och part, handt er arffueligenn tilfaldenn epther hans salig fader och broder, Sørenn Alfast och Morthen Alfast, y thenn gaardt, Sørenn Alfast iboede, nest østen er till Niels Luckis²⁵ gaardt och westen till frue Kierstine Gabriels²⁶ gaardt. Jtem bemeller och samme panttbreff Christopher Alfast icki y noginn mode atth pantte eller

selge samme lodt och anpart, som hanom tilfalder, wdenn till for^{ne} frue Jahanne Nielsdatter eller hindes arffuinge. Item beplicter Christopher Alfast sikh paa sin gode troe och loffue, att ther som for^{ne} frue Jahanne icki will nøgis medt samme annpart, att giøre hinder viider foruaringh epther hindes egenn villie och samtøcke, som thenn pantbreff viider forklarar. Och ther epther berette for^{ne} Biørn Kaas, att for^{ne} frue Jahanne och sidenn skull haffue forstract for^{ne} Christopher Alfast penningh, och wdi retthe lagde enn for^{ne} Christopher Alfastis²⁷ obne beseglitt breff aar Mdlx wdgiffuitt, wdj huilckitt handt bekiender sig skyldig att uere for^{ne} frue Jahanne Nielsdatter 24 enckinde²⁸ jochims dallere,²⁹ gilde³⁰ och gieffue,³¹ och bepligter sig och sine arffuinge redelig och well att betale for^{ne} frue Jahanne och hindis arffuinge wden all skade, hinder eller trette y nogenn maade, epther som thett breff viidere bemeller. Och ther huos gaff tilkiende, att for^{ne} Christopher Alfastis lodt y samme gaardt epther for^{ne} panttbreffs liudilße skulle haffue fuldt for^{ne} frue Jahanne, thesligeste att for^{ne} Christopher Alfast tilforrn hiidt till lanndztingett skull haffue verit steffnitt och kallitt, och handt tha att uere tilfundit thett att hulde och fuldtgiøre. Och framlagde enn dom her aff landztingett idag monitt³² wdgangitt, vdj huilckenn dommerne, som thenn tiid tilstede war, medt fliere gode menndt haffuer saa paasagt for rette, att eptherthj for^{ne} Christopher Alfast fandis samme panttbreff att haffue forseglitt och medt egenn haandt schreffuit, saa handt thett for^{ne} frue Jahanne paa samme egindom giffuitt haffuer, tha burde Christopher Alfast samme pantbreff epther sin bemelling att holde och fuldtgiøre, och nar for^{ne} hans breff, som handt forseglitt och medt egin haandt schriffuitt haffuer, war y alle made fuldgiort, tha borde hannom sin annpart, som handt y for^{ne} gaardt panttsaat haffuer, igienn att bekomme. Medt miere thenn dom bemeller. Ther huos berette for^{ne} Biørn Kaas, att handt ther fore mintte, thett³³ for^{ne} frue Jahanne icki kunde vndgielde att for^{ne} Christopher Alfast hagde giffuitt nogin forplictilße breff, medenn acte,³⁴ att ther som Morthenn Hegelundt skader nogitt paa Christopher Alfast for samme breff, mente handt hanom ther fore tiltale.

Medt fliere ordt och tale thennom ther om emellom wor.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagenns leglighett wiste wy icki anditt ther om atth sige, endt huis Christopher Alfast Morthenn Hegelundt forseglitt haffuer och icki haffuer hollitt, tha maa handt ther for tiltale hanum till sitt verneting, och for^{ne} frue Jahanne thett icki att kunde vndgielde.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 214.5. – (2) Se 214.6. – (3) Se 258.4. – (4) Se 279.5. – (5) Se 222.4. – (6) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Kågerøds s., Luggude härad, Malmöhus län. – (7) Se 293.6. – (8) Se 293.7. – (9) Christoffer Lunge (Dyre) (d. 1565) til Odden. – (10) Hovedgården Odden i Mygdal s., Vennebjerg h. – (11) Baltzer Maltesen (Viffert) (d. 1587) til Rebstrup. – (12) Den titl. hovedgård Rebstrup i Sønderup s., Hornum h. – (13) Laurids Skram (d. 1587) til Korsøgård, Hastrup og Keldkær, søn af landsdommer Erik Skram. – (14) Hovedgården Korsøgård i Simested s., Rinds h. – (15) Se 281.5. – (16) Scholastica virginis dag: 10. februar. – (17) fornuftig; anvendtes alm. som titulatur for borgerlige (f. eks. borgmestre, rådmænd, fogder, kgl. embedsmænd, adelens funktionærer, se Kalk. I.677b). – (18) Se 275.12. – (19) Johanne Nielsdatter Rotfeld (d. 1577) til Eskær, datter af Niels Jensen Rotfeld (d. omkr. 1551) til Bratskov og Anne Nielsdatter Høeg (Banner) (d. 1553) til Eskær. – (20) Hovedgården Eskær i Grinderslev s., Nørre h. – (21) Hans Lykke (d. 1553) til Havnø. – (22) Bjørn Kaas (d. 1581) til Starupgård, Vangkær, Kærsgård, Voergård, Tybjerggård m. v., 1563–65 lensmand på Helsingborg, 1565–80 på Malmøhus, 1580–81 på Bygholm, rigsråd 1567. Han var gift med Christence Nielsdatter Rotfeld (d. 1601), der var søster til ovenn. Johanne Nielsdatter Rotfeld. – (23) Hovedgården Starupgård i Højslev s., Fjends h. – (24) Sikkerhed (Kalk. I.739a bet.1). – (25) Niels Lykke (d. 1575) til Tandrup (i Bested s., Hassing h.). – (26) Kirstine Friis (d. 1565) til Lyngholm (Hvidbjerg vesten å s., Hassing h.), der var gift 1. gang (1532) med Holger Holgersen Rosenkrantz (d. 1534) til Boller, 2. gang (1537) med Gabriel Gyldenstjerne (d. 1555) til Restrup m. v. Den omstridte ejendom synes at have måttet ligge i nærheden af landsbyen Vittrup i Bested s., Hassing h. – (27) Herefter i forlægget vist ved fejlskrift *breff*. – (28) *enckende* bet. enkelt; føjet til møntnavn: fuldvægtig, fuldgyltig (Kalk. I.476f.). – (29) Se 227.24. – (30) gældende, gyldige (Kalk. II.37a bet.1). – (31) gyldige (Kalk. I.119b bet.1). Forb. *gilde och gieffue* var alm. i datidens sprog. – (32) *idag monitt*: idag for én måned siden. – (33) at (Kalk. I.358a bet.1). – (34) vel: mente (jf. Kalk. I.41b bet.8).

305

Ringsted herredsting 29. juli 1563

Den, der har ladet sin tyv henrette, har krav på at få det stjalne tilbage, der således ikke skal tilfalde den herremand, på hvis gods det stjalne er opbevaret.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 150.

Overskrift: En dom, at bonden, som sien tyff lader rette, bøer igenn sinne koste &c.

Jeg, Nelaus Jbsenn y Testrup,¹ herritz fogitt y Ringstedt herrett, gjør alle witterligt mettt thette mit obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1563, torsdaugenn nest for vincula Petrij,² paa Ringsted herritzting skickett wor for mig och meninge almue, som tha tilstede wor, erlig mand Lauris Schriffuer paa Skioldenes³ mettt fuldmagt wdtj thenn sag aff Jep Mortennsønn y Kløffuestedt,⁴ herrits fogett y Rambøherrett, och Niels Henrickssønn y Herføyle⁵ paa thenn enne och Mathz Saxenn y Testrup paa thenn anden side, och til-

tallett for^{ne} Lauris Schriffuer och paa for^{ne} Jep Morthennsønns och Niels Henricksønns wegne kraffuide Mathz Saxenn nogle pendinge, som vor xiiij daller, som enn vedt naffnn Oluff Glarmester haffde thennom stollett fra och jndlagtt hous for^{ne} Mathz Saxenn wdj gieme⁶ och foruaring, for huilcke och andre sinne gierninger hand oc saa haffde stoedt sin rett.⁷ Oc fremlagde for^{ne} Lauris Schriffuer her vdj rette ett things winde, wdgiffuett paa Bieffuerschous herritzting wtj thette neruerendis aar, torsdagenn nest for dominica reminißere,⁸ liudendis epher iij mendtz vindisbyrdt, att for^{ne} Oluff Glarmester haffde aabennbare bekiennndt och bestaaet,⁹ att xiiij daller aff the pendinge, som hand mett sine medbrødre haffde stollet fra Jep Morthennsønn och Niels Henricksønn, skulle findis wdj enn kiste huos for^{ne} Matz Saxenn, och aff samme pendinge skulle Jep Morthennsønn tilkomme halffthiende marck, huilcke halff thiende marck for^{ne} Oluff Glarmester tilfalitt wor paa loedt,¹⁰ ther hand skiffte mett sine stolbrødre.¹¹ Mett flere ord same breff indeholdtte.

Tha till suaret for^{ne} Matz Saxenn och bekiende, att xiiij daller waar fundenn i en kiste, som Oluff Glarmester haffde indsett huos hanom, som forskrefuitt staar, dog sette hand vdj rette, att efftherthj same pendinge wor stollenn och fantz paa hans hosbondis grund, om hans hosbonde icke ther for burde och mette mett rette beholde thenom.

Ther till suarede forskriffne Lauris Schriffuer och berette, att Jep Morthennsønn och Niels Henricksønn haffde bekostett¹² och ladett rette¹³ same therris skade mand,¹⁴ och ther for sette y rette, om the icke burde att haffue therris koster igienn.

Mett flere ord thenom ther om emellom wor. Och gaffue thenom paa bege sider om same sag her wdj rette.

Tha effter till thall, gennsuar, beuissning och then sags leylighedt weste ieg icke retther att sige ther paa, end for^{ne} Mathz Saxenn bør frann sig att wdlege och antuorde same pendinge, som for^{ne} Oluff Glarmester bekiennnd haffuer, effter som herritz fogeden mett the andenn viij doms mendtt dømbtt haffue, adt bondenn, som sienn thiuff bekoster, bør sinne koster igen.

Adt saa er y sandhed, winder ieg mett mitt jndsegle her vnder thrøckit. Datum wt supra.

(1) Landsbyen Teestrup i Teestrup s., Ringsted h. – (2) Vincula Petri dag: 1. august. – (3) Hovedgården Skjoldenæsholm i Valsøllille s., Ringsted h., der da tilhørte kronen. Anne Rosenkrantz (d. 1589), enke efter Albrecht Gøye (d. 1558), havde Skjoldenæsholm i pant 1561–67. – (4) Landsbyen Kløvested i Nørre Dalby s., Ramsø h. – (5) Landsbyen Herfølge i Herfølge s., Bjæverskov h. – (6) Varetægt (Kalk. II.21a bet.2). – (7) *stoedt sin rett*: lidt sin straf

(Kalk. III.586a bet.5). – (8) *Dominica reminiscere*: 2. søndag i fasten. – (9) erkendt, vedgæet, tilstået (Kalk. I.178b bet.9). – (10) ved lodkastning (ved skifte) (Kalk. II.828a bet.1), her vel: deling mellem Oluf Glarmester og hans medskyldige. – (11) *Stolbrødre* er oldermandens to bisiddere (medhjælpere) i et gilde el. lav (Kalk. IV.146b bet.1, OdS XXII.81f.). Her skal vel læses: *staldbrødre*: kammerater, fæller, nemlig Oluf Glarmesters medskyldige i tyveriet. – (12) betalt for (tyvens) underhold, jf. mnty. *bekosten* og *bekostigen*: die Kosten tragen, namentlich für den Unterhalt (MndWb. I.216a). Det erindres herved, at retsforfølgning i det store og hele var overladt til den forurettede, der selv måtte pågribe sin tyv og føre ham bundet til tinget, betale for hans forplejning m. v., indtil dom kunne afsiges; derimod måtte han efter JL II.87 ikke selv hænge sin tyv. – (13) henrette (Kalk. III.587b bet.5). – (14) Skadevolder (Kalk. III.751b).

306 Viborg landsting uden år og dag (1564–77¹)

En mand, der havde været med til at tage hø fra en andens mark, kunne ikke fritages for ransdele mod blot at betale sit faldsmål og tilbagelevere den del af høet, han havde tilegnet sig, da det var uvist, hvor meget han havde taget. Først når alt høet var gengivet ejeren, kunne han fritages for ransdele.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 265 (findes yderligere i 18 hss.).

Overskrift: En dom om ett rann.

Enn dom, Axell Jull,² Palli Jull³ och Gunde Schriffuer⁴ dømptt haffuer emellom Niels Chrestensen Schriffuer y Huandstrup⁵ och Lauritz Jffuerssenn y Gøtterup,⁶ for handt holdte hannom wdj ranns deele⁷ for nogitt hiø, handt medt war wdj Huandstrup marck att bierge och afføre,⁸ endog handt sitt faldzmoll⁹ tilbødtt att uille wdlegge.

Saa møtt Pouill Nielßenn och gaff tilkiende, huorledis hanns hosbundet, erlig, hederlig och høglerdt mandt mester Jens Block,¹⁰ cannick wdj Viburgh och hospitals forständer¹¹ ther samestedz, skulle haffue breffue och domme paa nogle engie wdj Huandstrup marck legende att høre till nogitt hospitals guttz. Och for^{ne} Niels Chrestensenn emodt samme breffue och domme haffuer medt ueritt affgrødenn aff for^{ne} enngie att bierge och afføre och ther for er rannsuoren. Och satte fordj wdj rette, om handt icke burde først hoffuittsummenn att wdlegge till for^{ne} mester Jens Block, som epher ßin møndigheth haffuer laditt hanem rannßuere, førindt handt nogenn faldzmoll kunde vdrede.

Ther till ßuaritt for^{ne} Niels Schriffuer, att handt wille wdlegge ßaa mөгitt hiø, ßom handt afførde. Emodt huilckitt Pouill Nielßenn gaff ßaa for ßuar,

att ther medt uar fliere om samme hiø att hedenn føre och war wuisße, huor møgett for^{ne} Niels Schriffuer borttugh, och mientthe fordj allt hiøett burde att wdleggis, førendt nogenn aff thenom medt faldzmoll kunde quitt vere.

Medt fliere ordt och tale thennom ther om emellom var.

Tha epther tiltale, gienßuar och sagßens legligheth, saa och eptherthj ther fliere medt for^{ne} Niels Schriffuer medt uar ßamme hiø att bierge och afføre, och er wuisße, huor møgitt thenn enne och huor møget thenn andenn afførde och heden tugh, tha wide wy icke for^{ne} Niels Schriffuer att kandt quitth were for rann medt ßit faldzmoll och sinn part aff hyøett, ßom er wuiße, ßig att fraalegge, førendt allt hiøett bliffuer till for^{ne} mester Jens wdlagt, eptherthj the alle om war och thet borttugh och hedenn førde.

In cuius rej testimonium &c.¹²

(1) Dommn er i 18 hss. udateret. Da den i dommen nævnte magister Jens Bloch først blev kannik i Viborg 27. januar 1564, må dommen tidligst være efter denne dato; dommen må være før 10. august 1577, da landsdommer Axel Juul døde. I hs. Bergen UB 251 nr. 35 er dommen dateret 7. april 1578. Dateringen er urigtig, dels fordi 7. april ikke i 1578 var en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag, dels fordi Axel Juul da var død. Er dagsangivelsen (7. april) rigtig, må dommen være fra 1565, 1571 el. 1576. – (2) Se 214.5. – (3) Se 258.4. – (4) Se 281.5. – (5) Landsbyen Hvanstrup i Farsø s., Gislum h. 8. september 1533 gjorde Viborgbispen Jørgen Friis lavhævd på en del af kirkens og bispedømmets gods, bl. a. „en gord y Gøttrup met en feyring iord och met hindis rettighed vdj Huannstrup marck“ (Dipl. Viberg.190). – (6) Landsbyen Gøttrup i Farsø s., Gislum h. – (7) Retssag om el. sigtelse for ran (Kalk. III.553a). – (8) føre bort (Kalk. I.16a bet.1). – (9) Bøde (Kalk. I.495b). – (10) Jens Bloch (d. 1580). Han blev 1561 magister i Wittenberg, 1563 professor pædagogicus i Kbh. og fik 1564 et kannikedømme i Viborg domkirke, jf. H. F. Rørdam, Københavns Universitets Historie 1537 til 1621 II (1869–72).562f., Ehrencron-Müller I.461. – (11) Forstander for det almindelige hospital i Viborg, der indrettedes i det tidl. gråbrødrekloster, jf. kongebrev 29. oktober 1541 (Rørdam, Kirkelove I.189, Da. Kancelliregistranter.203f.), der tillige foreskrev, at et medlem af kapitlet skulle være hospitalsforstander. – (12) Se 216.21.

307 Viborg tamperret¹ uden år og dag (omkr. 1565²)

En mands tidligere samleverske, med hvem han havde børn, kunne ikke hindre ham i at indgå ægteskab, da han ikke havde lovet hende ægteskab, da hun også med andre havde avlet børn, da han i god forståelse var skiltes fra hende, og da hun ville indgå ægteskab med en anden.

Hs.: Thott 1201,2^o nr. 165.

Overskrift: Om forhindring y echteskabff.

Vor schickitt Jens Ris, borger wdj Wiborig, paa thennd ene och haffde hid i rette steffnitt Anne Lauridzsdather paa thend anndenn side, for [hun]³ hanom schulle giøre forhindring wdj hanns gifftermaall. Och berett hand, huorledis hand haffde forminditt⁴ fra sigh hinder, siden hun haffde fangitt børnn ved hannom, och hun tha haffde i sinde att wille giffte sig mett enn aff kong: Maitts: knechte⁵ vedt naffn Peder Kock, som laa her i bøien⁶ thill vinntherleige.⁷ Och vandd for os her wdj dag Jens Trane,⁸ borger wdj Wiborig, att hannd och hanns moder ginge for^{ne} Anne Lauritzdathers budt thill Jens Ris wdj dimmell wge⁹ nest forganngen, att hand wille hielpe hinde thill nogen kleder, hun wille lade sig ecthe medt Peder Kock. Tha haffuer Jens Ris gifuidt hende suortt kemmelin¹⁰ thill en kiorthell¹¹ och affskilt sig¹² venligen mett hinder, och hun ther mett nøgedis och thackitt hannom gott. Jenns Andersønn Hegelund wand wdj lige maade paa sinn høβtruis wegne. Tha epther saadann leilighet satte Jens Ris wdj rette, om saadane Anne Lauritzdathers forbud maa komme hanom thil forhindring wdj hans ectheskaff, och om hand icke bør att vere hende quidt.

Saa wor forskreffne Anne Lauritz dathers her i dag icke møtt eller nogen paa hindis wegne wdj rette att gange.

Och eptherdj her findis ingen ectheschaffs eller ecthings loffue eller løffte att haffue weritt mellum for^{ne} Jens Ris och Anne Lauritz dather, fandz heller ingen loulig aarβag thill hans forhindring och forbudt, findes ochsaa att hun thilforne haffuer weritt beliggett och wed enn andenn aulidt barn och nu sidenn thagitt gaffue och werdt¹³ aff Jens Ris och er medt hanom mett wilge frann schild och mett en anden, for^{ne} Peder Kock, att haffuer wild sig thill echte begiffue, finndis och epter steffningens wpschrift¹⁴ louligenn att vere steffnitt och sidder then offuer hørig och sig wnderslaar¹⁵ for retten och for rettergangg, tha kand wi icke kiende hendis forhindring eller forbud att maa kome Jens Ris thil forhindring wdj hans giffthermall i nogen maade, men hand for^{ne} Anne Lauritz dather quitt att were, nyde hans christelig frihet och mett en anden wdj thet hellige ectheskaff christeligenn begiffue, huor Gudt hanom thet thilfølgendis¹⁶ worder.

(1) Hs. angiver ikke domstolens navn, men da der er tale om en ægteskabssag, der efter Ribeartiklerne 4. maj 1542 §§ 3 og 4 (Rørdam, Kirkelove I.198f.) skulle pådømmes af særlige domstole, de såkaldte tamperretter, der bestod af stiftslensmanden og et antal gejstlige enten af domkapitlet, hvor et sådant fandtes, eller nogle af de stiftsbyen nærmest boende lærde mænd og sognepræster, er der formentlig tale om en tamperretsdom. Herfor taler også dommens formulering. Da parterne er bosat i Viborg, må der være tale om Viborg

tamperret. – (2) Hs. har ingen datering, og det har ikke været muligt at identificere de i dommen nævnte personer, hvorved bemærkes, at der af slægterne Hegelund og Trane kendes adskillige medlemmer i Viborg. Dommen er antagelig afsagt på et tidspunkt, da der var krig, siden den i dommen nævnte soldat lå i vinterleje, og da vel antagelig under syvårskrigen (1563–70). Dommen er derfor her henført til omkr. 1565, for hvilken datering formentlig også sproglige kriterier taler. – (3) mgl. i forlægget. – (4) forligt, sluttet overenskomst med (Kalk. I.670a bet.1). – (5) Soldater, krigere (Kalk. II.566b bet.2). – (6) Byen; stavemåden er jysk, se Kalk. I.307a. – (7) Vinterleje, vinterkvarter (Kalk. IV.841b). I datiden indstilledes fjendtlighederne ofte om vinteren. – (8) Muligt(?) identisk med den borger i Viborg Jens Lauridsen Trane, hvis datter blev gift med Købmand i Viborg Christian Basse (d. 1620). – (9) Dimmelugen er ugen før påske (Kalk. I.361b). Ordet kommer af oldn. *dymbill*: træknebel i en klokke; i påsken („den stille uge“) ringedes med træknebel, hvorved lyden dæmpedes (Ods III.746). – (10) en slags tøj, jf. Helsingør Stadsbog 1549–1556 (1971).172: *thett klædthe kallitt kemmerlyn*. – (11) langt klædningsstykke (Kalk. II.515a). – (12) skilt sig ved (fra) (Kalk. I.28a). – (13) Betaling (Kalk. IV.905b bet.1). – (14) Påskrift, påtegning (Kalk. III.359b bet.1). – (15) unddrager sig (Kalk. IV.674b bet.2a). – (16) *thilfølgendis worder*: monne beskikke (Kalk. IV.357a bet.2).

308 Tybjerg herredsting 1566 uden dag

En mand fandtes med urette at have pløjet og sået i andre mænds enge og at have hugget mere træ af en vindfælde, end hans andel i fællesskabet androg. Den, der var den pågældendes hjemmel, dømtes til at bøde 3 mark for den uberettigede brug af andres enge og til at bøde 2 øre for hvert læs ved, han havde bortkørt ud over, hvad han var berettiget til.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 161.

Overskrift: En dom at bøde himmels bøder,¹ som er om pløgning oc skouffhug.

Anno 1566 paa Tydbiergs herritzting wor skickett N: paa thenn enne och N: paa thenn andenn side, och tha tillthallett N: N:, for hand haffde indfaldett² wdj sin hosbondis thienners enge wdj N: fællitz skouff, loug wfordelitt, och pløgett och saaett therris enge thenom wattspurtt, huilcke enge som haffuer werett wdj brugelig haffdt wdj x eller xij aar till the tho gaarde, som N: och N: the vdj boe vdj N. Jtem for en vind felde,³ som N: ophug wdj N: felligs skouff paa xxij les, aff huilckenn windfelde hanom iche merre loddede⁴ effter sin jord skyldt⁵ end halfftrede les wedt (som thj sagde).

Tha møtte same dag forskreffne N: oc N:, huilckett forskreffne N: tilfornn hagde werett her inden thinge, himblett⁶ forskreffne N: altt, hues hand her till dags wdj N: fellitz skouff brugtt haffuer effter sin skyldt ferdt,⁷

medenn wttj dag wor hand hans fulde hiemell paa altt, hues hand wdj N: fel-litz skouff brugett haffuer, baade for the enge, hand haffuer pløgett N. thien-ner till skade, och for thenn windfelde, hand ophugett haffuer. Och ther huoß sett wdj rette, om hans hosbondis thienner iche hagde saa goett rett till att pløye oc att huge wdj therris fællitzs skouff som the andre thienner ther y byenn. Om huilckenn sager the ginge y rette paa begge sider.

Tha ephther till thalle, gennsuar och thesße sagers leylighedt, och effterthj at thesße ij mendt, som paa klager for thenn pløyning, haffue thett beuist indenn thinge, att the paa saa langthid haffuer brugett thenn jord och haffuer werrett tilforrn brugett till therris gaarde, før end thij kome ther y att boe, willidt⁸ och wkiertt her till thinge, føre end N: befattede sig ther mett och vpbrødt⁹ hende thenom wattung, tha wed ieg iche retter att finde¹⁰ paa thenn sag, end forschreffne N: himmel N: att vere plictig att bøde himmels bøder wdenn vider skudtzmaaell¹¹ paa then sag, thett er att bøde bondenn iij marck effter loughen¹² for thett, att N: hand saa rante thenn jordt aff the bøn-ners heffdt, och iche hand rettelig wddelte¹³ hende tilforrn mett loughenn. Jtem thenn andenn sag om thenn windfelde, som N: er deltt och tiltalitt fore, kand ieg iche retter ther paa finde, efftherthj att for^{ne} N: ther for haffuer werrett N: himmel, ta bøer hanom och ther fore att bøde himmels bøder, thett er adt wdlade¹⁴ thett, som N: hugett haffuer ytthermere, endt som hans skyld fartt sig bestrecker, och att bøde ij øre epter loughenn¹⁵ for huertt leß, som hand hugett haffuer ydermere, end som hans jordskyldt tholle kunde.

(1) Hjemmelsbøder kan bet. bøde for manglende hjemmel (Kalk. II.212b), men synes her at bet.: hjemmelsmandens bøder. Om hjemmelsansvaret se reces 13. december 1558 § 12, reces 21. december 1551 § 9 og RR § 24 (Da. Mag. 3. rk. I.188f.). – (2) trængt sig ind (Kalk. II.396b bet.6). – (3) En *vindfælde* er et af vinden væltet skovtræ (OdS XXVII.5 bet.2). – (4) tilkom efter sin lod (andel i de fælles landsbyarealer). – (5) Er her ikke afgift af jord (Kalk. II.450a), men = skyldjord, ♂: jord, der er genstand for skyldtaksation (og som er andels-haver i landsbyfællesskabets samlede goder), jf. P. Lauridsen i Aarb. f. nord. Oldk. 1903.38. – (6) hjemlede, optrådte som hjemmelsmand, ♂: som den, der kan hjemle en anden en ret. Ifl. RR § 24 skulle en sag, hvor indstævnte påberåbte sig hjemmel, udsættes „att hand kandtt komme sind hiemell fram“ (Da. Mag. 3. rk. I.189). – (7) *skyldt ferdt* er vist: *skyld-far* (Kalk. V.938b), ♂: det skelnemærke (skyldfure) i marken, der betegnede jordens andel i de fælles landsbyarealer, jf. P. Lauridsen i Aarb. f. nord. Oldk. 1903.42. Ordets første led er formentlig *skil* (adskillelse), andet led *får(e)* (fure), jf. Kalk. I.816a. – (8) uilet, upåtalit (Kalk. IV.630a). – (9) gjorde brud på (Kalk. III.327b). – (10) dømme (Kalk. I.540b bet.5). – (11) Opsættelse, udsættelse (Kalk. III.828b bet.3). – (12) EsjL II.69. Se hertil Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.104, 168. – (13) førte retssag om (Kalk. IV.549b bet.3). – (14) ud-rede, betale (Kalk. IV.567a bet.4). – (15) EsjL II.78. Se hertil Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.179ff.

309 Sjællands landsting 16. oktober 1566

Sagefald, der tilkom en vikar ved Roskilde domkirke, kunne ikke efter dennes død kræves af hans arvinger, men tilfaldt hans efterfølger som vikar.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 174.

Overskrift: Dom emellom Bendt Gregersøn oc Matz Lund om vicarie goudtz och sagefaldt.

Hendrick Arnffeldt¹ till Gundethuedt,² landtzdomer y Sielandt, gjør alle witterligtt mett thette mitt obne breff, ad aar effter Gudtz byrdt 1566, onsdagenn thenn 16. octobris, paa Sielanndtfar landtzting wor skicket hederlig mandt Bend Gregersøn,³ vicarius till Roskilde domkiercke, paa thenn enne oc bød sig wdj dag wdj alle rette emod Mathz Lundt aff Roskilde paa thenn andenn side. Och wor y dag therres rette thecte dag,⁴ som the i dag maanett⁵ wor fundenn her i daug i rette om thrette, som thennom emellom wor, om thenn bonde sønn, Suendt Lauritzsøn y Skybye,⁶ som jhielsloe Hans Kockis daater ther samstedtz. Oc mente for^{ne} Matz Lundt, at ther som ther fulde nogenn bøder eller sagefaldt till kongen, sagde at hanom burde werre thett nest epther hans broders, salig Hans Lundts,⁷ dødt och affgangg, eptertj hand wor therris hosbonde, ther gierning giort bleff, och tha haffde thett vicarie y Roskilde, som Bendt Gregersøn nu haffuer, och the thiener och till lige, som hand och strax beuiste mett ett thing winde, wdgifuit aff Hornsherritzting aar 1566. Mett flere ordt.

Ther till suarede Beendt Gregersøn oc saugde, att ther same skade thett wor skeedt, och for^{ne} dreng, Suendt Lauritzsøn, wor rømb for sagenn, dog thenn gierning icke skede aff medtuillighedt,⁸ menn aff stoer waade, hagde ßame drengs fader, for^{ne} Lauris Suennsøn, mett slect och wenner werret houß Hans Lund, som thenn thid wor hosbonde, och hagde goudtzitt y forsuar, och bøditt hanom goudtz oc pendinge, for att hand wille tilstede oc hielpe, att same Suendt Laurisøn motte komme till fred oc boedt oc bliffue tillstede. Tha haffde hand skatthet⁹ thett saa høyggt, att the icke formaatte eller kunde wden therris store skade bøde epther hans begiering aff stedtkome, som oc Matz Lundt for^{ne} tings winde aff Hornsherritzting wdgifuit ther om nogett for melder, oc thenn sag bleff ßaa staaendis, jndtill Hans Lundt wor død oc affganggenn, och for^{ne} Bendt Gregersøn effter hanom wor komenn till same vicarij. Och sette for^{ne} Bendt Gregersøn wdj alle rette, att eptertj Hans Lundt iche thog samme Suendt Lauritzønns hoffuett

loed, ther skadenn wor skeedt, om hand nogett hagde, och Hanns Lundt kunde hagtt ther rett till, menn lod saa hale henn¹⁰ ther mett, oc nu hand hagde anammett same vicarij og goudtz, och same Suendt Laurisønn sidenn y hans thidt er komenn till fred och boedt, om Mathz Lundt eller andenn Hans Lundtz arffuinge tha kunde haffue ther nogett y att sige eller nogenn rett till thenn sagh. Och strax beuiste Bendt Gregerßønn mett prior vicariorum¹¹ till Roskilde domkiercke hans breff oc segell, att therris preuiliger¹² oc frijhed er ther om saa liudendis, adt ephther huer vicariorum død och affgang skall thill skickes thuende testamentarier eller flerre, som aname thenn dødis rennte oc jndkomste y naadens aar¹³ och giøre thenn dødis arffuinge rede och regennskaff for, och arffuingerne inthet ydermere att befatte sig mett samme thienere y nogenn made.

Mett mange flerre ordt thenom ther om emellom løb, oc om huilcken sag the paa baade sider gaffue thenom wdj alle rette.

Tha effter till thall, gensuar, breffue och beuisning och thenn sags leylighedt sagde ieg ther saa paa for rette, ad ieg iche weedt att finde Mathz Lundt eller ander Hans Lunds arffuinge nogenn rett att haffue thill thenn sag effter thenne dag y noger maade &c.

Datum vt supra.

(1) Henrik Nielsen Arenfeldt (d. efter 1580) til Gundetved (nuv. Selchausdal), 1557–62 og på ny fra 1566 landsdommer i Sjælland, søn af landsdommer i Sjælland, rigskansler Niels Henriksen Arenfeldt (d. omkr. 1533). – (2) Hovedgården Gundetved (nuv. Selchausdal) i Buerup s., Løve h. – (3) Bent Gregersen (d. 1605) fik 15. december 1558 livsbrev på Birkende hovedgård og mellem 1558 og 1561 et vikarie i Roskilde (SRD VI.603); var 1572 landstings-skriver ved Sjællands landsting (se III nr. 404), 1543–80 abbed i Ringsted kloster; fik ved kgl. åb. br. 10. august 1574 (Kanc. Br.) lov til uden afgift at beholde kronens part af tienden af Høve s. og et vænge uden for Roskilde, som han havde haft i forlening, mens han var landstingsskriver. 11. august 1575 (Kanc. Br.) fik han, der hidtil undertiden havde hjulpet til med at forrette de foreliggende landstingssager, befaling til vedblivende at sidde landsting sammen med Herluf Skave, der s. d. var udnævnt til landsdommer i Sjælland, når han tilsiges, og der skal foretages vigtigere sager. 1592 og 1593 nævnes han som bosiddende i Roskilde. – (4) Tægtedag er den retsdag, da en retssag skal foretages (Kalk. IV.300a). – (5) Se 304.32. – (6) Landsbyen Skiby i Skiby s., Horns h. – (7) Hans Lund, vikar i Roskilde, var død før 14. februar 1563 (Kanc. Br.). – (8) Vilje, forsæt; Kalk. V.710b, jf. III.67a har kun bet.: samtykke. – (9) vurderet, anslået (Kalk. III.773b bet.3). – (10) forhale, trække i langdrag (Kalk. II.131a bet.5). – (11) Forstander for de evige vikarer (vicarii perpetui, alterpræster) i Roskilde domkirke. Disse udgjorde også efter reformationen et samfund for sig med egne statutter, eget vikariehus og egen forstander (prior vicariorum), jf. Jens Bircherods karakteristik, hvorefter de havde „deres egen jurisdiction og vaar et corpus for sig selv, dog stod under capitelet som overdommer“ (Nk5 1167,4°), jf. J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).125. – (12) Jf. privilegier 28. oktober 1538 for kapitlet i Ros-

kilde (Rørdam, Kirkelove I.22ff). – (13) Nådensår er det tidsrum (ét år), i hvilket en gejstlig embedsmand eller hans bo eller arvinger havde del i embedets indtægter (Ods XIV.823).

310 Sjællands landsting 27. november 1566

Nogle udtalelser på herredstinget var af herredsfogden anset som en sigtelse for tyveri, hvorfor herredsfogden havde idømt den pågældende tremarksbøder og til at være mindremand. Dommen tilsidesattes af landstinget, da udtalelserne ikke fandtes at indeholde en sigtelse for tyveri.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 175.

Overskrift: Dom, at en herritzfogit haffuer gjort wrett, for handt haffuer dømppt enn till løgner for nogenn ordt.

Hendrich Arnffeldt¹ till Gundethuedt,² landtzdommere y Sielandt, gjør alle witterligt mettt thette mitt obne breff, adt aar epter Gudtz byrdt 1566, onßdagenn thenn 27. nouembris, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett Peder Matzønn aff Wdßollitt³ paa thenn enne och haffde wdj rette steffnett Hans Lauritzønn aff Maarum,⁴ herritzfogett y Holboherrett, paa then andenn side oc tillthallett hanom for en dom, som hand wdgiffuitt hagde emellom hanom oc Anders Jude ibidem.

Och berette for^{ne} Peder Matzøn och sagde, att for^{ne} Anders Jude hagde sidett y ett tømergieelde och sagtt, att for^{ne} Peder Matzønn skulle haffue thagett aff enn andenn mandtz rug y Holer⁵ mølle oc slagett i bland sin rug, som wor paa quernen, huilckett hand hanom icke nøyactigt offuer beuisße kunde; och vdj rette lagde for^{ne} Peder Mattßønn same herritzfogetz dom, wdgiffuett till Holbo herretzthing wnder datum 1566, mandagen for medfaste,⁶ liudendis wed sin meninge, att ther same Peder Matzønn och Anders Jude kome wdj rette samenn, tha bekiende for^{ne} Anders Jude, att hand wor paa Esßerums⁷ marck meth Hans Skoning aff Wdßoldt och Jep Jude, som thienn Las Smedt i Ramløse,⁸ och ther hørde for^{ne} Jep Jude sige till for^{ne} Hans Skoning, att møllerens hostru y Holler⁹ møller hagde sagtt for hanom, att hun saa, att for^{ne} Peder Matzønn thog aff hans rug, som stod y en kurffue wed quernenn, och bestoed¹⁰ for^{ne} Jep Iude indenn tinge, att for^{ne} møllers høstrue hagde saa sagtt for hannom, och att Anders Møller aff for^{ne} Holler mølle tha strax indenn thinge fremkom paa for^{ne} sin høstruis wegne, soer mettt oprachte fingre och ßagde ney, att hun thett aldrig saa eller sagtt hagde, saa Peder Mattsßønn tha sagde till for^{ne} Anders Iude: Nu maa thu thage tyffuenn hiem mettt thig.

Och herritz fogedenn, for^{ne} Hans Lauritzønn, ther for hagde endelig dømppt for^{ne} Peder Matzønn till att giffue for^{ne} Anders Jude iij marck och kongen iij marck, oc att thett er rigens rett,¹¹ hand skull ther till werre minde mand,¹² epter som ßame dom y sig sielffuer ther om wider formelder.

Oc sette for^{ne} Peder Matzønn ther for wdj alle rette, om for^{ne} Hans Lauritzønn iche hagde giortt hanom wrett, for hand saa hagde dømppt hanom wdj feldt,¹³ epttherthj Anders Jude hagde førtt hanom tiuffs røcke¹⁴ paa, och thett dog icke skielligen beuist hagde, och icke hand andett hagde sagtt, ther Anders Jude icke skielligen kunde hanom tiuffuerrij offuer beuisße, end hand matte thage tyffuenn hiem, huor mett hand mente sig icke groffueligen¹⁵ att haffue ther for kallitt hanom thiuff.

Ther till suarede for^{ne} Hans Lauritzønn, att hand iche retter forstoedt kunde giøre i thenn sag, ther Peder Mattsßønn indenn tinge end Anders Jude thog thiuffuenn hiem mett sig, och icke kunde hanom tiufferij offuer beuiße, end hand burde att bøde och werre ther till minde mandt, effter som staaer wdj kong Erickis haandfestning:¹⁶ Huo som leger mandt wsanne sag till paa tinge, tha hand att bøde iij marck bondenn oc ßaa koningen, saa offte som thet giøres, och bliffue ther till minde mandtt, for hand førde lögenn till thinge och for dom.

Mett flere ord thenom ther om emellom løb, oc om huilckenn sag the paa baade sider gaffue thenom wdj alle rette.

Tha effter till thall, giennsuar, breffue och beuisßning och thenn sags leylighedt sagde ieg ther saa paa for rette, adt ieg icke retter kunde finde y thenn sag, endt att herritzfogedenn, for^{ne} Hans Lauritzønn, hagde sig ther vdi aff wanuittighed¹⁷ forseet, och sagenn jcke rett forstaaedt och bør ther for eptther thett 9. capitell vdi recessen¹⁸ att igien giffue sienn weder partt, for^{ne} Peder Matzønn, hues beuisslig skade, kaast och tæring, hand ther paa giortt och liedt haffuer, oc ingenn thenom ther for att werre¹⁹ mandtt thißuere.²⁰

Ad saa er wdj ßandhedt till windisbyrdt mitt signett her wndertrøckit.

(1) Se 309.1. – (2) Se 309.2. – (3) Landsbyen Udsholt i Blistrup s., Holbo h. – (4) Landsbyen Mårum i Mårum s., Holbo h. – (5) Hulerød i Søborg s., Holbo h., der i ældre tid oftere skrives Hollom mølle, Holler mølle, Hollere el. Hollere mølle, jf. Frederiksborg Amts Stednavne (1929).52. – (6) 18. marts. – (7) Landsbyen Esrum i Esbønderup s., Holbo h. – (8) Landsbyen Ramløse i Ramløse s., Holbo h. – (9) Hulerød, se ovf. note 5. – (10) hævdede, påstod (Kalk. I.178b bet.8). – (11) Jf. RR § 7 (Da. Mag. 3. rk. I.181). – (12) Mindremand. – (13) skyldig til bøde (Kalk. I.495a bet.5). – (14) rygte. – (15) groft, stærkt (Kalk. I.76b), o: udtrykkeligt. – (16) RR § 7 findes i flere hss. som tillæg til Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Sjælland (DdR.147), der i retsbrugen ofte kaldtes kong Eriks hdf., fordi bestem-

melseme i flere hss. og i Brandis' udgave af JL 1504 og i Ghemens udg. af EsjL 1505 og af JL 1508 er meddelt som en fortsættelse af fdg. 1284, der kaldtes kong Eriks hdf., se Matzen, Retskilder.155 og Viborg landstings domme 1586 (GdD IV.99ff.) og 4. november 1587. – (17) Uforstand, ukyndighed (Kalk. IV.742a). – (18) Reces 13. december 1558 § 9, hvorefter en dommer, der giver en uretfærdig dom, skal give den, sagen angår „hves bevislige skade, kost och tering, hand der paa giort och lidet hafver“ (CCD I.14). – (19) Herefter udstreget i forlægget: *minde*. – (20) *mandtt thißuere* bet. æreløs mand (Kalk. I.457a bet.2). Udtrykket er også anvendt i rettertingsdom 20. juni 1553 (I nr. 189).

311 Horns herredsting 19. december 1566

I henhold til rettertingsdom 5. september 1546 bestemmes, at fæstere under Roskilde kapitel er pligtige at yde en nats gæsteri for hvert pund skyld og at gøre samme ægt og arbejde som andre fæstere.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 236.

Overskrift: Herridtz things dom om samme vicarij² hafver ofver theris thiennerer lige som kongenns och stichtens thiennerer erre pligtige.

Jeg, Powell Qvist wdi Landersløf,³ herridtzfogett thill Hornsherridtz thing, kiendis och gjør ieg witterligt for alle mett dette mitt obne breff, att aar efter Christi fødzell 1566, torsdagen nest efter S: Lucij dag,⁴ waar skickett paa Hornherritz thing for mig och mennige tingmend och almue, som den dag for^{ne} Hornsherritz thing søgtt hafde, hederlig och wellærd mand her Sevfræn Oelßen,⁵ vicarius⁶ och capellan thill Roskilde domkircke, waar thett hans fierde thing, hand hafver deltt oc y rette kaldett sine thiennerer⁷ y Skibby,⁸ thiltalendis dem, klagendis och kierendis att samme hans thiennerer Matz Degn⁹ och de andre hans thiennerer y for^{ne} Skyby sede hannom wlydige fore och icke will gifve eller gjøre hannum den rette thilbørlig thiennerer och retighed, som kongens, stigtens och andre klostere och capittels thiennerer pleye och pligtige erre, och wor begierendis en dom imellum samme sine thiennerer och sig.

Och y rette baar en beseglett dom,¹⁰ som waar vdgifven paa Abramstrup,¹¹ lydendis ord fra ord, som her epterfølger:

Wy Christian, mett Gudtz naade, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning, hertug wdi Sleswiig, Holsten, Stormarn och Dyttersken, grefve wdi Oldenborg och Delmenhorst, gjøre alle witterliggt, att aar efter Gutz byrd Mdxlvi, søndagen nest efter S: Egidij dag,¹² paa waar gaardt Abramstrup, nerrendis oß elskelige Johan Friis¹³ thill Heßelager,¹⁴ wor cantzeler, her Eske

Bilde¹⁵ thill Svanholm,¹⁵ her Mogns Gyldenstiern,¹⁷ embitzmand paa wort slott Draxholm,¹⁸ ridder, wore mend och raad, waar skickett nogle Sancti Lavrentij capels¹⁹ thiennere wdi Roskilde y Skuldeløf och y Sæby²⁰ boendis paa den ene side, beklagitt thennum, att oß elskelig Andriis Barby,²¹ prowist wdi Roskilde, hafde lagtt dem ydermeere och større besvering [paa]²² mett ecktt,²³ arbeyde och giesteri,²⁴ en de pligtige worre. Der thill svarede oß elskelig her Jep Heye,²⁵ cantor y for^{ne} Roskilde, paa for^{ne} Andriis Barbyes wegne, att samme hans thiennere saa well som flere canickers och capittels thiennere side ofverhørrige mett arbeyde och besynderligen mett gesteri oc ey wille giøre dennum then rettighed, som andre wore och kronens och stigtens thiennerere thill wortt len her y Sieland pleye och pligtige erre att giøre och gifve; och ydermeere berette, att y høyborne førstis konning Hanßis, waar faders broders, thid skall werre gangen en dom²⁶ ther paa, att alle closters och capittels thiennere skullt werre pligtige att holde aarligen deris herskaf en natz giesteri mett tho heste paa hvert pund skyld²⁷ och giøre lige ecktt och arbeyd, som andre thiennere her y landett pligtige erre. Mette flere ord som dennum der om imellum løb. Tha blef der saa paa sagtt for rette, att alle capittels thiennere skulle af hvert pund skyld aarlige att werre pligtige att holde deris herskaf en natz gesteri mett tho heste och karle, som for^{uit} staar, eller och hafve dett y deris hosbondz minde²⁸ och ey besveris mett ydermeere giesteri; thesligeste mett ecktt, arbeyde och anditt werre deris hosbonder lydige, ligerviis som andre kronens och stegtens thiennere thieris herskaf mett rette pligtige erre. Schrefvitt aar, dag och sted som for^{uit} staar, wnder wortt signett.

Tha efter tiltale, igiensvard och samme dom, som for bemelt er, och kong: Maitz: recess²⁹ sagde ieg saa af for rette, att Matz Degn och de andre her Sefren Oelßens thiennere y Skiby skulle werre pligtige att werre hannum hørrige och lydige mett ecktt och arbeyd, gesteri och anden rettighed lige som kongens, stigtens oc andre capittels thiennere pleye och pligtige erre.

Att saa y sandhed gick och forhandleditt inden thinge, som nu for^{uit} staar, thill hves ydermere widnisbyrd trycker ieg mitt signett neden paa dette mitt obne bref.

Datum anno, die et loco vt supra.

(1) I 1540 indstævnedes bønderne i Sæby og Skuldelev magister Christoffer Ravensberg, der havde dem i værge og forsvar til sit kannikedømme (St. Laurentii kapels præbende), fordi han havde pålagt dem en større tyngelse „mett egt oc anden deell“, end deres forfædre havde haft. Magister Christoffer mente, „att the waare hannom samme tyngelse pliictwg, liige som

andre gode mendtz thienner ere theres hosbonde", men ved rettertingsdom oktober 1540 (KRD I.322; GdD II.115) blev bønderne fri for „sliig wsedwanliig tyngge“, der var pålagt dem, og blev fri for „thenn tyngge wtii egtt oc anden deell“, som deres forfædre ikke havde ydet. Christoffer Ravensberg døde 1543, og 8. november s. å. blev St. Laurentii kapels præbende givet til Andreas Barby. Få år efter klagede fæsterne på ny over, at der var pålagt dem større ægt, arbejde og gæsteri, end de var pligtige, men ved rettertingets dom 5. september 1546 (I nr. 122) blev fæsterne dømt til at yde én nats gæsteri med to heste for hvert pund skyld og til at gøre samme ægt og arbejde som andre fæstere. Jf. J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).204. Rettertingsdommen af 1546 er desuden påberåbt i Sjællands landstings dom 21. april 1585. – (2) Den foregående dom i forlægget er Sjællands landstings dom 21. april 1585, se ovf. note 1. – (3) Landsbyen Landerslev i Gerlev s., Horns h. – (4) Lucie dag: 13. december. – (5) Søren Olsen (d. 1601), fra omkr. 1561 øverste kapellan ved Roskilde domkirke (Wiberg II.638). – (6) En vikar var i den katolske tid og i den ældre protestantiske tid en person, der varetager et kirkeligt embede, som en højere gejstlig er indehaver af og oppebærer indtægterne af (OdS XXVI.1467 bet.2). – (7) Fæstebønder. – (8) Landsbyen Skiby i Skiby s., Horns h. – (9) Mads Degn ydede i landgilde til Roskilde kapitel af en ejendom i Skiby 1½ pund rug, 1½ pund byg, ¼ får, 1 lam, 1 gås og 2 høns, jf. J. O. Arhning, Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).151. – (10) Rettertingets dom 5. september 1546 (I nr. 122). – (11) Abrahamstrup (det nuv. Jægerspris) i Dråby s., Horns h. – (12) St. Egidius' dag: 1. september. – (13) Se 199.18. – (14) Se 209.10. – (15) Rigsråd, rigshofmester Eske Bille (d. 1551). – (16) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. – (17) Se 204.21. – (18) Dragsholm slot (Fårevejle s., Ods h.), der 1536–1664 var et kgl. len. – (19) St. Laurentii kapel i Roskilde domkirke stiftedes 1384, men blev nedrevet i beg. af 17. årh. for at give plads til Christian IVs kapel. Om kapellet se J. O. Arhning, Roskilde Domkapitels Historie I (1937).246ff. – (20) Skuldelev og Sæby, to sogne i Horns h. Ejendomme her var 1402 henlagt til St. Laurentii kapel, se J. O. Arhning, op. cit.251. – (21) Andreas von Barby (se 265.37) til Selsø; 1543 leder af Tyske kancelli, blev forlenet med domprovstiet i Roskilde, kort efter tillige med domprovstiet i Viborg og St. Klare kloster i Roskilde, 1555 valgt til biskop i Lübeck. Han blev 1554 optaget i den danske adelsstand. – (22) mgl. i forlægget. – (23) Ægt er pligtkørsler, der påhvilede fæstebonden over for husbonden. Ordet er afledt af *age*: køre. Se Fussing.254ff. – (24) Gæsteri er de ophold, en overordnet gjorde hos sine underordnede, og hvorunder disse havde pligt til at underholde ham og hans følge. Jf. W. Christensen, Statsforvaltning.483ff., Niels Skyum-Nielsen i Kulturhist. Leks. VI.10f. – (25) Jep Heye (d. 1550), fik 1538 et kanonikat i Roskilde, blev 1540 forlenet med kantoriet ssts., se H. F. Rørdam, Københavns Kirker og Klostre i Middelalderen (1859–63).151ff., sa. i Bricka. VII (1893).442 – (26) Denne dom kendes ikke. – (27) o: for hvert pund korn, der blev ydet i landgilde. 1 pund korn var i alm. 3 eller 4 tdr., forskelligt efter kornsorter, tid og sted. – (28) *hafve . . . y . . . minde*: have det med tilladelse (OdS XIV.81 bet.3). – (29) Der sigtes vel til § 47 i reces 13. december 1558, jf. § 38 i reces 6. december 1547.

312

Ringsted herredsting 27. februar 1567

En bonde havde som „sjælegave“ givet en adelsdame en stud, og den bonde, der efter giverens død indflyttede i gården, havde lovet at levere studen. Den sidstnævnte bonde blev dømt til at indfri dette løfte, uanset at den omhand-

lede stud var bortkommet, idet han fandtes at have burdet give adelsdamen eller hendes befuldmægtigede besked om at hente studen og tage den i forvaring.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 70.

Overskrift: Dom om løffte ad holde oc fulkomme.

Nelaus Jbsßenn aff Teestrup,¹ herritz fogid y Ringsted herrett, gjør alle witterligt mett thette mitt obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1567, torsdagenn thenn 27. februarij, paa Ringstedt herrizthing wor skickett erlig oc welbiurdig mand Theus Rosßennaardt² till Horßethhofftt,³ oc wor y dag hans rette loughlige forfulde ting, handt her⁴ wdj rette tilltallede Laurits Matthzsønn aff Fridtzgaardt⁵ for ett løffte, som handt nogenn thidt forledenn sidenn hagde giortt till hans moder, erlig och welbiurdig frue Margrette Arnnfeldt,⁶ for enn studt, som Suend Lauritzsønn, som døde i for^{ne} Horßethhofftt, hagde giffuitt hende till sielle gaffue,⁷ och sette y rette, om hand icke wor plictig att holde sitt løffte oc hanom for same studt tilfridtz stille.

Ther till suarede for^{ne} Lauris Matthzsønn och bestod⁸ ßamme løffte, berette och tilkiende gaff, att thenn for^{ne} studt, ßom ßame Suend Lauritzsønn hagde giffuitt frue Margrette till sielle gaffue, gick ther effter long thid paa markkenn och mellerthid bleff bortt komenn, saa⁹ hand thenn icke finde eller spørge kunde. Och sette wdj alle rette, om hand nu wor plictig att stande ther wider om till rette, ephtherthj the icke lod sielffue ophage oc thenn thage worre.

Mett flerre ordt.

Tha effter till thalle, gennßuar oc thenn sags leylighed, oc efftherthij for^{ne} Suendt Laurisßønn saa gaff for^{ne} frue Margrette ßame ßudt till sielle gaffue, och Lauris Mattisønn sidenn waar ther goett for¹⁰ oc thenn icke fra sig antuorde eller gaffue frue Margrette eller hendis fuldmyndige budt, att hun skulle ßame ßudt till sig aname och thenn thage y foruaringh, weste ieg iche retther att sige i thenn sag, enndt for^{ne} Lauris Mattsønn er plictig sitt løffte att holde och att lade wdlege for^{ne} Theus Rosßennaardt paa sin moders vegne aff for^{ne} Suendt Lauritzsønn effter ladennde arffue oc goudtz saa goett enn ßudt, om thenn ßame icke tilstede er, som for^{ne} Suend Lauritzsønn hende gaff till sielle gaffue, som forskriffuit staar.

Adt saa for rette er affsaugdt tiill windisbørdt mitt signett her vndertrøcktt. Datum wt supra.

(1) Landsbyen Teestrup i Teestrup s., Ringsted h. – (2) Teus Rosengaard (d. 1583); skrev sig til sin mødrene gård i Gundetved (nuv. Selchausdal), 1580 til Åstofte (i Ods h.). – (3) Landsbyen Horsetofte i Sneslev s., Ringsted h. Her lå en gård, der tilhørte Roskildebispen. – (4) Ordet er indføjet over linjen. – (5) Landsbyen Fredsgårde i Sneslev s., Ringsted h. Her har tidl. været en hovedgård, der sen. blev len under Roskilde bispestol og efter reformationen under kronen, og som en tid var knyttet til landsdommerembedet i Sjælland. Gården blev 17. februar 1581 (Kr. Sk.) bortmageskiftet fra kronen til Niels Parsberg. Jf. J. V. Christensen i Aarvog for Historisk Samfund for Sorø Amt VII, 1920.95f. – (6) Margrethe Nielsdatter Arenfeldt, enke efter Jens Tetzen Rosengaard (d. 1561) til Hagerup. – (7) Sjølegave er egl. en til kirken el. gejstlig stiftelse skænket gave til bedste for giverens sjæl, men kan også i videre anv. bet. en gave, som en syg skænker bort el. en gave, der først skal fuldbyrdes efter giverens død (Kalk. III.742a–b, se særligt eksemplerne 742b 3ff., OdS XIX.54). Jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.78 med note 57. Ordet sjølegave var også betegnelse for den gave, som præsten, der forrettede en begravelse, modtog. Denne sjølegaves størrelse var lokalt fastsat, men var det en almindelig jordbruger eller hans kone, der døde, var sjølegaven gerne en ko eller den afdødes bedste dyr, jf. Ebbe Nyborg i Skalk 1976 nr. 6 s. 26, Troels-Lund, VII.227, (Folkeudg. XIV.183). – (8) vedstod, vedkendte sig (Kalk. I.178b bet. 9). – (9) Herefter udstreget i forlægget: *att.* – (10) egl.: sagde god for (Kalk. II.61a bet.6b); her: hæftede for den.

313 Rettertinget 8. april 1567 (København)

Fru Anne Oldeland¹ tiltales for 2. og 3. juledag at have ladet sine tjenere slukke alterlysene i Uggerslev kirke, for at have ladet sine piger med vold fortrænge præstens hustru fra hendes kirkestol samt for under en vielse at have ladet sine folk hente noget mel, hun havde stående i kirken, så præsten ikke kunne forrette vielsen i kirken, men måtte foretage denne på kirkegården. Hun dømtes herfor til at bøde efter loven, recessen og ordinansen, hvorhos det pålagdes hende at fjerne sine melkister fra kirken.²

Hs.: RA. Register over alle Lande IX fol.220^r (findes yderligere i 1 hs.³).

Reg.: 2439.

Tryk: GdD III.32ff. (efter Reg. over alle Lande); Da. Mag. 4. rk. V.275ff.; referat i Kanc. Br.

Wij, Frederich &c., gjøre alle witterligt, at aar effter Gudtz byrdt Mdlxvij, thennd viij dag aprilis, her paa wort slott Kiøpenhaffn,⁴ neruerindes osß elskelige Jahann Friiß⁵ til Hesßelagger,⁶ wor cantzeller, her Otthe Krumpen⁷ til Trutzholm,⁸ riddere, marsk wdj wort riige Danmark, her Peder Skram⁹ til Urup,¹⁰ ridder, Børge Trolle¹¹ til Lillø,¹² her Jørgenn Lycke¹³ til Offuergaard,¹⁴ ridder, Peder Oxe¹⁵ til Gislefeldt,¹⁶ Peder Bilde¹⁷ til Svannholm,¹⁸ Otte Brade¹⁹ til Knudstrup,²⁰ Erick Ruod²¹ til Fuleßanng,²² Effuert Bilde²³ til Raffnholt,²⁴

Biørnn Kaaß²⁵ til Starupgaard²⁶ och Biørnn Andersßenn²⁷ til Steenholt,²⁸ wore menndt och raadt, wor schickit thenne breffuißer her Baltzar,²⁹ sogne prest til Uggerleff³⁰ kircke, och haffde hiidt wdj rette steffnit osß elskelige frue Anne Oldelandt,³¹ Hans Norbyes³² efftherleffuerske, och beskylte hinde, at hun anden och tredie juledag siist forleden³³ loed sinn thiennere thre gange huer gang om dagenn wdslucke lyußit paa altharit; sameledis at hun haffde ladit hinndis jomfruer och børnn gange wdj hanns høstrues stoel vnder predickenn och trede hinde blaa och blodig. Tesligeste att hun nogenn tiid siidenn forledenn, som handt skulle wiie brwd och brwdgom sammenn, haffde hun schickit sinn børnn och folck wdj kirkenn medt secke och schiepper, att schulle maale³⁴ meell aff enn binng,³⁵ som hun ther haffde staaendes, och ther hanndt gick til thennom och badt, att the wilde holde stille medt same meel att maale, til ßaa lennge handt haffde giortt thienniste wdj kirkenn, tha suarede the, at for^{ne} frue Anne haffde befallit thennom paa thenndt tiidt att thage hendis meel wd, huor for for^{ne} her Baltzar fororsagediß att gange paa kirckegaardenn och ther wiie brud och brudgom samen och prædicke for almuen. Och framlagde hand ith thingßvinde till Skammeherritzthing,³⁶ torßdagenn nest for Sctj. Peders dag ad vincula aar Mdlxvik wdgifuit, lyudindes thet saa att were tilgangit. Och berettet for^{ne} her Baltzar, att handt haffde forueruitt wor befalling³⁸ til nogle riddermenndtz mendt, som skulle wdj thend sag dømme thennom emellom, och endog for^{ne} frue Anne wor loulig steffnit, wilde hun dog icke møde for for^{ne} godemendt wdj rette, och the ther for haffuer jndsatt thenndt ßag for osß och wor elskelige Danmarckis riigis raad.

Ther til ßuarede for^{ne} frue Anne Oldelandt, at hun haffde ladit wdslycke lyusenn paa altharit war skeedt for thenndt aarsags skyldt, at the haffde sagdt hinde nogenn snack effter om ßame lyuß, och ther for wilde hun icke lade thennom brende paa altharit. Sameledis beretther hun och, at hendiß hoßbunds haffde ladit bygge thend stoell, som for^{ne} her Baltzers høstru stoedt wdj, och meenthe, att hun ther for med rette motte lade hinndis folck stannde wdj ßame stoell. Tesligeste thet meel, som hun haffde befallit hinndis folck att hente och maale wdi kirkenn, haffde hun paa thend tiid stoerligenn fornødenn, thj hun jngthet meel haffde wdj gaardenn och ther for motte lade thett hente paa same tiid wdj kirkenn, och meenthe ther for hinndis wlempethe wdi icke att kunde finndiß.

Ther emoed berette for^{ne} her Baltzer, at thenndt tiidt, for^{ne} Hannß Norbye loedt bygge thenndt stoel wdj kirkenn, hanß høstru staa wdj, tha wor hand

sielff kirckewerrige och loed giøre bode thenndt och the andre stoele ther ßamestedtz for kirckennß penndinge, och for^{ne} frue Anne Oldelannd dog haffuer sine egne stoele ther i kircken, bode for sig sielff och sith folck, saa hun icke haffde behoff at threnghe hannß høstru aff sin stoell. Samelediß thenndt tiid, hindiß folck icke wilde wpholde medt for^{ne} meel att male wdi kircken, saa hanndt kunde fannge liud³⁹ att giøre thienniste, tha sente hannd thuo mend til hende och begierede, att hindiß folck motte fortøffue medt same meel att male, saa lenge thiennisten war giørtt, siidenn skulle dørrenn bliffue hinde wlucht fore, huilckit hun dog icke wilde bewilge. Och satte for^{ne} her Baltzer ther for wdj rette, om for^{ne} frue Anne Oldelanndt icke ther wdj haffde giortt wrett.

Med flere ordt och thale, som thennom ther om emellom war.

Tha effter tilthal, gienßuar och sagenns leiligheedt bleff ther saa paa sagtt for rette, at effterthj for^{ne} frue Anne Oldelanndt haffuer ladit offuerfalde prestennß høstru wdj hindiß stoel, teßligeste forhindrit Gudtz thienniste wdj kirckenn, saa prestenn motte wiie folck samenn och predicke for almuenn paa kirckegaarden, tha haffuer hun ther wdj giortt wrett och bør att bøde ther for effter loughen,⁴⁰ recesßenn⁴¹ och ordinantzenn.⁴² Samelediß bør prestenn høstru att beholde sinn stoel ther wdj kirckenn, och for^{ne} frue Anne Oldelanndt icke att giøre hinnde nogenn forhindringe ther paa. Teßligeste er hun och pligtig att wdthage the binnghe, som hun haffuer staaennendes ther wdj kirckenn, saa Gudtz thienniste her effther icke ther medt skal forhindris i nogre maade.

Datum, som forskreffuiet staaar &c.

(1) Om hende se H. F. Rørdam, Hans Norby til Uggerslevgaard og Fru Anne Oldeland i Da. Mag. 4. rk. V.244ff. Se endvidere rettertingsdom af s. d. i GdD III.36ff. – (2) Ved kgl. åb. br. 24. juli 1567 (Kanc. Br.) eftergav kongen fru Anne Oldeland (der var dømt fredløs, fordi hun ikke inden 6 uger havde udlagt de hende idømte bøder efter nærv. dom) alt, hvad hun skulle bøde til kongen, da Eskil Gøye (d. 1573) havde berettet, at hun havde stillet sagvolderne tilfreds, jf. Da. Mag. 4 rk. V.279 (med urigtig datering: 23. juli). – (3) Dette er vist afskrift efter Register over alle Lande. – (4) Forlægget har *Kiøpenhaffns*, hvilket beror på, at der derefter står *slott*, hvilket ord er udstreget. – (5) Se 199.18. – (6) Se 244.3. – (7) Se 199.19. – (8) Hovedgården Trudsholm i Kastbjerg s., Gislew h. – (9) Se 201.34. – (10) Hovedgården Urup (Ugerup) i Voer s., Voer h. – (11) Se 201.35. – (12) Hovedgården Lillö i Åsum s., Gärds härad i Skåne. – (13) Se 199.7. – (14) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h. – (15) Se 204.30. – (16) Hovedgården Gisselfeld i Øster Broby s., Ringsted h. – (17) Se 231.13. – (18) Se 311.16. – (19) Se 222.4. – (20) Se 304.6. – (21) Se 233.4. – (22) Hovedgården Fuglsang i Toreby s., Musse h. – (23) Rigsråd, admiral Evert Bille (d. 1567) til Ravnholt. – (24) Hovedgården Ravnholt i Herrested s., Vindinge h. – (25) Se 304.22. – (26) Se

304.23. – (27) Se 270.4. – (28) Se 270.5. – (29) Balthasar Lauritzen, 1566–84 sognepræst for Uggerslev og Bederslev menigheder (Wiberg III.423). – (30) Uggerslev s., Skam h. – (31) Anne Hansdatter Oldeland (d. 1602) til Rolykkegård. – (32) Hans Norby (d. før 1566) til Uggerslevgård. Om ham se rettertingsdomme 30. november 1562 (GdD II.319ff. og 324ff.). – (33) Det kan ikke være 2. og 3. juledag 1566, da kongebrev 11. januar 1566 (Kanc. Br.) omtaler den her nævnte sag, og hvori det befales, at fru Anne Oldeland skal aflevere nøglen til kirken, jf. Da. Mag. 4. rk. V.274ff., Kolderup-Rosenvinge i GdD III.32 note 2. – (34) udmåle ved hjælp af målekar, udtage et vist kvantum (OdS XIII.679). – (35) Kiste (spec. kornkiste) (Kalk. I.204b). – (36) Skam herredsting. – (37) Petri ad vincula: 1. august. Års-tallet 1567 kan ikke være rigtigt. – (38) Kendes ikke. – (39) *Liud* bet. stilhed, tavshed (Kalk. II.813b bet.1). – (40) JL III.22. – (41) Reces 13. december 1558 § 23. – (42) Der tænkes vist på § 25 i Riber artiklerne af 4. maj 1542, der „skulle holdis lige ved den rette Ordinantz“ (af 14. juni 1539), se Rørdam, Kirkelove I.206.

314 Sjællands landsting 22. maj 1567

En mand, der om en afdød landstings skriver på et birketing havde udtalt, at denne var et skarn, blev af landstinget stemplet som løgner og idømt tre-marksbøder. Sagen var rejst af den nuværende landstings skriver.

Hs.: GkS 1134,2^o nr. 73.

Overskrift: Dom, at en er dømt till en løgner, for hand kallide en anden ett skarnn.

Henndrick Nielsbønn¹ till Gundethuedt,² landtzdomer wdj Sielandt, gjør witterligt for alle mett thette mitt obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1567, onßdaugenn thenn 22. maij, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett Mathz Laugsbønn³ aff Ringstedt, landtzthing schriffuere y Sielandtt. Hand her for retthe tillthallede enn wedt naffnn Jenns Iude aff Ørbye,⁴ thing rider⁵ aff Holboherrett, for att handt nogenn thid forledenn sidenn hagde paa Fredericksborig bercketing for hand ilde och wbequembeligenn paa thallitt salig Gudmand Wellomsbønn, for dum landtztings schriffuer, for enn dom, som hand effther landtzdomers thenn thidt beffalning hagde giortt och wdgifffuitt emellom for^{ne} Jens Jude paa thenn ene oc Mathz Clausbønn wdi Laugu⁶ paa thenn andenn side, huor paa hand vdj rette laugde itt welbesiglitt tings widtne aff Fredericksborig bercke thing, wdgifffuitt aar 1567, liudendis wedt sin meninge, att for^{ne} Jens Iude ther hagde sagdt, att hannd icke actede for^{ne} dom, thj thett wor enn schriffuer och enn skarnn,⁷ ther vdgaff same dom. Och mennte for^{ne} Mathz Laugsøn, at ingenn mand vor enn skarnn wdenn thenn, som wor wærlig, mente oc saa ad tj gode mendt, ther hagde vdj hans thidt werrett landtzdomere, hagde icke lidett⁸ oc fordragett⁹ hanom att side huos

thennom for enn landtzting schriffuere, ther som hand hagde veret wærlig oc en skarnn, och effter for^{ne} Gudmandt er dødt [oc]¹⁰ affgangenn och y Gudtz voldt, att hand icke sielffuer for sig kanndt suare, haffuer for^{ne} Mathz Laugsbønn ladett skiude same Gudmand Vellombens skeell¹¹ och skudtzmaall¹² offuer altt Sielanndt till alle herritzthing, berckething och sognesteffner, som for^{ne} Gudtmandt Schriffuer fick ett erligt røckte och goett, att hand mett alle, fattige och rige, haffde sig forhanddlett¹³ erlig, christelig och vell oc haffde vdi sinn bestilling schriffuitt oc giortt for enn huer som en erlig, oprichtig mandt, som her mett tings vinde och leffuennde røst nocksomt beuist bleff.

Oc adt spurde for^{ne} Mathz Laugesbønn endt nu her for dom och rett ßame Jens Iude, om hand weste nogenn vann ære mett for^{ne} salig Gudmandt Schriffuere, adt hand anderledis haffuide sig skickett endt som enn erlig manndt, adt hanndt thett nu wilde giffue till kiende, eller och att hand wille giffue hanom ett goet røcte, saa hannd icke weste mett hanom andett endt som mett enn erlig, christenn mannd.

Ther till suarede for^{ne} Jens Iude traseligen¹⁴ oc saugde, ther wor skarnn i hanom som i en andenn. Och for^{ne} Matz Laugbønn ther for begerit offuer ßame Jens Iude, hues rett er, och sette vdi rette, om Jens Iude effter recessen icke fandtz att were enn løgnere, wdenn hand anderledis kunde beuisße for^{ne} Gudmandt Schriffuer att verre en skarnn.

Tha effter tilthalle, gennßuar, breffue, beuisßning och thenn sags leylichedt sagde ieg ther saa paa for rette, adt¹⁵ effther thennd 20. capitell y recessenn¹⁶ fanndt ieg same Jens Iude till att werre en løgner oc ephther lougenn¹⁷ bøde iij marck bondenn och saa kongenn for løgenn.

Adt saa for rette er affsaugt, bekiender ieg mett mit signett her vndertrøcktt. Datum vt supra.

(1) Se 309.1. – (2) Se 309.2. – (3) Ved kgl. åb. br. 17. august 1566 (Kanc. Br.) fik landstings-skriver i Sjælland Matz Laugsen for sin tjeneste en gård i Ringsted øst for klosteret nærmest kirkegården med dertil hørende boder, jordsmon og haverum, en slade [ɔ: jordstykke] jord i Åmarken, der kaldtes Johanne Dauitz Slade, provstens slader i Østermark og Åmarken og en slade jord i Benløse mark samt kronens del af tienden af St. Hans s. i Ringsted, alt uden udgift. – (4) Landsbyen Ørby i Vejby s., Holbo h. – (5) Tingridere (el. landsting-ridere) var mænd, der af hvert herred (i visse mindre lande af hvert sogn) sendtes til landstinget og bragte meddelelse til herredet (sognet) om, hvad der lystes på tinget, jf. Poul Johs. Jørgensen, Rethistorie.54, 247. – (6) Landsbyen Lavø (Laugø) i Helsing s., Holbo h. – (7) Skarn bet. et slet menneske (Kalk. III.768a bet.5). – (8) overladt, betroet (Kalk. V.660a). – (9) fundet sig i, tålt (Kalk. I.608b bet.1). – (10) mgl. i forlægget. – (11) skiude . . . skeell: begæret (offentligt) vidnesbyrd (Kalk. III.849a bet.11). – (12) Forlangende om vidnesbyrd

(Kalk. III.828b bet.2). – (13) forholdt sig, opført sig (Kalk. I.639b bet.2). – (14) trodsigt, genstridigt (Kalk. IV.429b). – (15) Dette ord er indføjet under linjen. – (16) Reces 13. december 1558 § 20, stk. 2 (CCD I.19). – (17) RR § 7 (Da. Mag. 3. rk. I.181), jf. tillæg til Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Sjælland § 13 (DdR.147).

315 Sjællands landsting 4. juni 1567

Et fæstemål vedrørende jord kendt ugyldigt, da bortfæsteren ikke havde ret til jorden.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 75.

Litt.: Stig Iuul, Kodifikation.76.

Overskrift: Dom, at en er funden fra en jord, som hand haffuide bekomett effter vranng vnderuisßning.

Hendrick Arnffeldt¹ till Gundetued,² landtzdomer y Sieland, gjør witterliggt mett thette mit obne breff, att aar affther Gudtz byrdt 1567, onßdagen thenn 4. junij, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett Anders Deigenn³ y Resløff,⁴ herritzschriffuer y Tybjerg herrett, paa thenn ene oc her wdj rette tiltallitt Christenn Nielsßonn y Gierdrup⁵ for enn kiercke iordt, som liger paa Gierderups marck, oc hand nu bruger till thenn gaardt, hannd iboer, dog for^{ne} Anders Deigenn haffuer ther sticht schriffuerens,⁶ Jens Schriffuers,⁷ aff Roskilde hans breff paa. Oc satte for^{ne} Anders Deigenn wdi alle rette, om hanom icke burde same kiercke iordt att bruge oc beholde effter sitt breffs liudelße, oc efftherthj hand thenn saa fest haffuer. Mett flere ordt.

Tha wdj rette møtte erlig oc welbiurdig mandt Erick Baßy⁸ till Søørup,⁹ hanns fuldmyndige Christoffer Franndsønn oc berette, at forbemelte hans hosbonde haffuer for^{ne} Christenn Nielsßonn[s] gaard i Gierdrup mett mer kiercke goedtz y panntt aff konng: Maitt:, wor alder kierreste naadigste here, oc gaff hand tilkiende, att thenn for^{ne} iordt paa Gierdrups marck laa till for^{ne} Christenn Nielsøns gordt i Gierdrup, oc for^{ne} Christenn Nielsønn brugte thenn ther till gaardenn, ther Erick Baßy fick samme goudtz aff konge: Maitts: y pantt. Oc wdj rette laugde hand høgbelemte kong: Maitt: pante breff¹⁰ paa for^{ne} kiercke gorde wnder datum 1565, liudendis wedt sienn meninge, att forbemelte Erick Basße skall haffue, nyde och bruge oc beholde for^{ne} kiercke gaarde for ett fritt brugelig panntt, jndtill saa lenge thett bliffuer hanom eller hans arffuinge affløst, oc att hand skall holde godtzitt wid heffdt oc magt mett aldt thenn eienndom, som for hannom forfunden¹¹ er

adt werre holdenn oc brugtt till for^{ne} gaarde. Mett flerre ordt, som konge: Maitts: breff ther om wider indeholder. Thisligeste y rette laugde hand for^{ne} Jens Schriffuers breff oc beuisßning, huorledis hand effter wrang¹² wnderuisßning¹³ hagde fest for^{ne} Anders Deigenn ßame iordt paa Gierdrup marck, oc icke hand haffde affuist¹⁴ forbemelte Erick Baßie hagde thett aff konge: Maitts: j panntt.

Mett mange flere ord thenom ther om emellom løb, oc om huilckenn sag the gaffue thennom paa baade sider y alle rette.

Tha effter til thall, giennßuar oc thenn sags leylighedt sagde ieg ther saa paa for rette, adt ieg ingenn rett finder for^{ne} Anders Deigenn att haffue till thenn for^{ne} iordt paa Gierdrups marck, som hand haffuer fangitt festning paa effther wrang wnderuisßningh, menn forbemelte Erick Baßij thenn att nyde oc beholde effter høgbelemte konge: Maitts: pannte breffs liudelße.

Adt saa for rette er affsaugt &c.¹⁵

(1) Se 309.1. – (2) Se 309.2. – (3) Ifl. Sjællands Stifts Jordebog 1568 (1965).72 ejede Rislev kirke „enn jordtt paa Giierderups marck, Anders Deygn y Riiesløff bruger, kannd saais y alle haande korn 21 skr.: enng 4 less; skyllder aarligen 6 sk.“. Anders Degn er muligt identisk med den Annders Deygn, der 1568 brugte en jord på Herlufmagle mark, der tilhørte Vrangstrup kirke, og som årligt skylder 1 pund byg, samt en ager med eng, der hørte til Herlufmagle kirke, og som årlig skyldte 16 skr. byg (Sjællands Stifts Landebog 1568 (1965).77, 78). – (4) Landsbyen Rislev i Rislev s., Tybjerg h. – (5) Landsbyen Gerdrup i Rislev s., Tybjerg h. – (6) Stiftsskriveren var den embedsmand, der havde de ledende forretninger vedrørende stiftets kirkelige midler og indkomster, senere (efter 1721) specielt bestyrelsen af de kirker, der ikke var i privat eje (OdS XXI.1247). – (7) Jens Nielsen Skriver var indtil 1566 stiftsskriver, jf. Sjællands Stifts Landebog 1568 (1965).ix. – (8) Erik Bassesen Basse (d. efter 1582) til Sørup (af de såkaldte nye Basser). – (9) Hovedgården Sørup i Veterslev s., Ringsted h. – (10) Pantebrev af 21. august 1565 (Kanc. Br.). – (11) fundet (OdS V.367), o: er påvist. – (12) fejlagtig (Kalk. IV.871b bet.1). – (13) Oplysning, fremstilling (Kalk. IV.668b). – (14) kendt, vidst (Kalk. I.36b). – (15) Den fuldstændige formular se 314 in fine.

316 Rettertinget 3. juli 1567 (København)

En pantsættelse af jordegods, foretaget af en ugift adelsdame, kendt gyldig, da der ikke var tale om pantsætning af arvejord.¹

Hs.: RA. Tegnelser over alle Lande X (1568–69) fol.92^r (findes yderligere i 1 hs.²).

Reg.: 2450.

Tryk: GdD III.39ff. (efter Tegnelser); referat i Kanc. Br.

Litt.: J. E. Larsen.401, 457; Stemann, Retshistorie.392 note 3, 510 note 2; Matzen, Privatret I.32, 50; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.296; sa., Kodifikation.74; Inger Dübeck, Købekoner og konkurrence (1978).139.

Wii, Frederich thend Anden &c., gjør alle witterliggt, att aar effther Gudtzs byrdt Mdlxvij, thennd 3. dag julij, her paa vortt slott Kiøpnehaffnn wdj wor egne neruerelße, neruerindis osß elskelige Oluff Munck³ tiill Tuißell,⁴ her Jørgenn Lycke⁵ tiill Offuergaard,⁶ riidder, Peder Oxe⁷ tiill Gislefeldt,⁸ Per Bille⁹ tiill Suanholm,¹⁰ Otthe Brade¹¹ tiill Knudstrup,¹² Jørgenn Roßenchrantzs¹³ tiill Roßennholm¹⁴ oc Effuertt Bild¹⁵ tiill¹⁶ Raffnnholtt,¹⁷ wore troe mennd oc raadt, war skickett osß elskelige Erich Rudt¹⁸ tiill Fullesang,¹⁹ wor mand oc raadt, oc haffde hiid wdj retthe steffnidt osß elskelige Axell Wrne,²⁰ Erich Walckendorff,²¹ Jørgen Marßuin²² oc Mogenns Falster,²³ wore mennd oc thiennere, oc alle anndre jomfru Anne Marßuins²⁴ arffuinge oc tilltallitt thennom for enn løffte, som hannd meth nogenn flere riiddermendtz menndt for enn suma pendinge war komenn wdj for for^{ne} jomfru Anne Marßuins datther, for huilckett løffthe hun haffuer satt hannom oc hanns mett forloffuer noggett hindis jordgotzs, som hun for hindis egenn pendinge kiøppt haffuer, tiill enn vnderpannt och forued,²⁵ oc berette for^{ne} Erick Rud, att effther for^{ne} jomfru Anne Marßuins dødt och affganng er hannd mett hanß mett forloffuere bleffuenn indmaanit²⁶ for same penninge, saa the selffue motthe betalle hoffuitt stollenn mett itt aars rennthe oc ther offuer liid stuor schade, kaast²⁷ oc thering,²⁸ oc for^{ne} jomfru Anne Marßuins arffuinge liguell forholder thennom for^{ne} gotzs fore, som thennom wdj saa maade tiill enn vnderpannt er forseglid, oc dog jcke eller²⁹ wille betalle giieldenn. Och satthe for^{ne} Erick Rud i retthe, att efftherthij hindis arffuinge haffde annammitt hindis³⁰ gotzitt och thett skiffthett oc partett thennom emellom, om the tha icke ware plictige att suare till hines giield oc tage wdj giieldenn, effther som the haffde annammitt wdj godtzitt. Oc framlagde for^{ne} jomfru Anne Marßuinns breff, wdj huilckett hun beplichter seg oc sine arffuinge att holde hannom oc hanns mett forloffuer same løfftt wdenn ald schade, kost oc tæring i alle maade, oc setther thennom for^{ne} gotzs tiill enn vnderpannt oc foruedt. Sameledis osß elskelige Franntz Brockennhußis,³¹ wor mannd oc raadtz breff, wdj huilckett hannd bekiennnder, att for^{ne} Erick Rud och hans mett forloffuer haffue betallit hannom for^{ne} suma pendinge, hoffuittstuoll och rennthe.

Tha møtthe for^{ne} jomfru Anne Marßuins arffuinge, som war osß elskelige

Axell Wrnne paa hanss egenn, Erick Walckendorff paa hanss egne oc hanss sydskind³² [wegne]³³ och Jørgenn Marsuin paa hanss egne wegne. Och berette først for^{ne} Jørgenn Marßuin, att hannd alltiidt haffuer werritt oc enndnu er offuerbødige³⁴ att betale hanss annpartt wdj same gielddt, oc fram lagde enn steffninge, huor [hand]³⁵ haffde hiid wdj retthe steffnid alle for^{ne} jomfru Anne Marßuins arffuinge, for the weyeritt thennom att betalle³⁶ thiris annpartt vdj hindis gielddt, enndog hannd war offuerbødige sin annpartt att wdlegge.

Ther tiill suaridt for^{ne} Erick Walckendorff oc Axell Wrnne, att for^{ne} jomfru Anne Marßuin schulle haffue giffuitt for^{ne} Jørgenn Marßuin thennd suma penndinge, som for^{ne} Erich Rud oc hanss mett forloffuer war komenn wdj løffthe for, oc meenthe, att hannd enne mett retthe burde att betalle same gielddt. Oc berette the, hurledis att nogenn tiidt lanng siidenn forledenn war ther ganngett nogenn handell emellom for^{ne} jomfru Anne Marßuins oc Jørgenn Marßuin, saa hun haffde giffuitt hannom det samme³⁷ gotzs, som hun nu haffuer satt for^{ne} riidermendtz mennd tiill enn vnder panntt, och the siidenn ther fore haffuer steffnt for^{ne} Jørgenn Marßuin for wor kiere herre fader, sallig oc høglofflige ehukomelße, oc Danmarckis riiges raad wdj rettthe, oc tha er same gaffue och schiøde bleffuen dømpt dødt oc magteløsß, oc for^{ne} Jørgenn Marßuin er dømpt³⁸ frann weremaalitt. Siidenn haffue wij giordt thennom enn forliggelße oc contract emellom, saa for^{ne} Jørgen Marßuin herffther som tilforrn schulle were hindis werie igienn oc schulle haffue god tilsuunn mett, att hun inthett skulle affhennde, vdenn hues hun kunde giøre effther lougenn. Oc mennthe ther fore, for^{ne} Jørgenn Marßuin att haffue giordt emoed same contract oc emoed lougenn, wdj thet handt haffuer hanndlidt fader syster hindis [goeds och]³⁹ penndinge aff oc tilstod hinde att setthe hindis gotzs tiill vnnderpannt, thennd stund hannd haffuer werritt hindis werie.

Ther til suaride for^{ne} Jørgenn Marßuin, att hand icke wiste noggett aff hanss fadersystems gotzs att were affhenndt emodt lougenn, efftherthj thett ingenstedtz findes wdj lougenn, att enn jomfru jo maa sette tiill ett vnnderpanntt thett, som hun haffuer sielff for sin egenn guld oc pendinge kjøptt; oc efftherthj hanss faders systems gotzs findes wdj alle maade wformindssett, oc thett mett thett anddett gotzs, som er satt tiill vnnderpanntt, er komitt till skiffthe emellom hindis arffuinge, satthe for^{ne} Jørgenn Marßuin wdj retthe, om alle hindis arffuinge, som hinde arffuitt haffde, icke ware plictig hindis gielddt att betalle.

Mett mange flere ord oc talle thennom ther om emellom wor paa begge sider.

Tha effther tiltalle, giennßuar oc sagenens lelighedt bleff ther saa paa sagd for retthe, att efftherthj thet jnngennstedtzs⁴⁰ wdtryckeligenn forbiudes wdj lougenn enn jomfru thett mue sette tiill enn wnnderpanntt, som hun selffue kiøptt haffuer, oc for^{ne} jomfru Anne Marßuins arffue gotzs findes aldielis wformindsket oc thet mett same hindis kiøbegotzs att were skiffitt och deelt emellom alle hindis arffuinge, saa huer ther wdj haffuer bekomitt sin lod oc annpartt, tha bør alle hindis arffuinge hindis gieldt att betalle, oc huer att aname wdj gielden effther som hannd haffuer taggett wdj arffuen.

Giffuit aar, dag oc stedt som forschreffuit staar.

(1) Se stamtavlen ovf. nr. 242.1. – (2) Dette (Uldall 257,4^o) synes at være afskrift efter Tegnelser. – (3) Se 199.20. – (4) Tvis kloster (i ældre tid skrevet: Tvissel) i Tvis s., Hammerum h. Klosteret købtes 1547 af biskop Oluf Munk, der omdannede det til en herregård. – (5) Se 199.7. – (6) Se 313.14. – (7) Se 204.30. – (8) Se 313.16. – (9) Se 231.13. – (10) Se 311.16. – (11) Se 222.4. – (12) Se 304.6. – (13) Rigsråd Jørgen Ottesen Rosenkrantz (d. 1596). – (14) Hovedgården Rosenholm i Hornslet s., Øster Lisbjerg h. – (15) Se 313.23. – (16) Ordet er gentaget i forlægget. – (17) Se 313.24. – (18) Se 233.4. – (19) Se 313.22. – (20) Se 203.19. – (21) Se 242.4. – (22) Se 242.6. – (23) Mogens Falster (d. 1571) til Virket og Bellinge, 1542 landsdommer på Lolland. Han var søn af Anders Josephsen (Bielke) til Bellinge og Anne Jørgensdatter Falster til Virket. – (24) Se stamtavlen 242.1. – (25) Pant, pantsætning per modum for wæth (jf. Matzen, Panterrettens Hist.348ff.; sa., Privatret II.141). Ved denne form overgaves en ejendom til pant for et lån, som skulle betales efter en vis kortere frist, med det vilkår, at pantet forfaldt til ejendom, hvis betalingen ikke skete efter anfordring til den fastsatte tid. Denne form for pantsætning blev forbudt ved fdg. 1. juli 1623 § 9. Væd bet. pant, sikkerhed (Kalk. IV.895a bet.1). – (26) At *indmane* (el. *mane*) er at rette en højtidelig opfordring til en om at holde (gå i) indlager, o: opholde sig på et bestemt sted, som han har forskrevet sig til ikke at forlade, før han har opfyldt sin forpligtelse. Maningsinstituttet, der skyldes tysk påvirkning, har været i brug i Danmark siden slutningen af 13. årh., men først fdg. 5. juli 1651 (CCD VI.28f.) indeholder lovregler herom. Medens indlager i Tyskland blev afskaffet i 16. årh., jf. Hübner, Grundzüge.516, optoges det i DL 1–22, og i slutningen af 16. årh. synes maningsbreve at være blevet ret hyppige, jf. Friis Edvardsen. 613ff. og 612, Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.344 note 1, og Axel Petersen, Om Indmaning i Danmark indtil Christian Vs Danske Lov (Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893.)151ff). – (27) Se 245.10. – (28) Se 245.11. – (29) *jcke eller*: ej heller (jf. GdD III.40 note 2). – (30) Ordet er tilskrevet over linjen. – (31) Se 211.19. – (32) Jf. DAA 1928 II.134. Hans farfadere, Axel Walkendorfs, enke, Anne Andersdatter Passov (d. omkr. 1528), blev gift 2. gang med rigskansler Jørgen Marsvin (d. 1525) til Lindved og Hollufgård. – (33) mgl. i forlægget. – (34) villig, rede. – (35) mgl. i forlægget. – (36) Ordene *att betalle* er gentaget i forlægget. – (37) Ordet indføjet over linjen. – (38) Rettertingsdom 13. maj 1557 (ovf. nr. 242). – (39) mgl. i forlægget; indsat efter Uldall 257,4^o. – (40) Herefter udstreget i forlægget *findis*.

317

Sjællands landsting 16. juli 1567

En mand sigtede en foged og hans medhjælper for med magt at have pågribet og fængslet ham, da han på sin husbonds ejendom stangede ål. Da fogden hævdede, at sagsøgeren ikke havde ret til at fiske det pågældende sted, og nægtede at have fængslet ham, dømte landstinget ham og hans medfølgere til ved ed at fri sig for sigtelsen og i modsat fald betale 40 marks bøder, for medfølgernes vedkommende tremarksbøder.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 74.

Overskrift: Dom, at en er till dømpet at bøde for voldførdzell 40 marck oc ferd oc følge 3 marck.

Hendrick Arnnfeldt¹ till Gundethuedt,² landtzmere wdj Sielandt, gjør alle witterliggt mett thette mit obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1567, onß-dagen thenn 16. daug julij, paa Sielandtzfar landtztting wor skickett Lauris Jennsønnd wdj Kløffuestedt,³ och wor wdj dag hans rette fempte forfulde thing, hand her wdj rette hagde kaldett beskedenn suendt Isaach Jennsønnd, fogitt paa Suendstrup,⁴ och hans medtfølger Mathz Jennsønnd, Joenn Schreder oc en vedt naffnn Søffrenn och thenom tiltallitt, for the hagde mett magt thagitt hanom och førtt hanom aff sit voldt⁵ emod hans willie, som hand gick paa sin hosbondis grund oc eienndom, for hand hagde stangit aall wdj Kimersløff søø⁶ for hans hosbondis⁷ grund oc eienndom, oc mente sig ther mett at ver skeedt wrett, begierrendis ther fore dom oc rett y thenn ßag.

Tha wdj rette møtte for^{ne} Jsaach Jennsønnd, suarede oc saugde, att for^{ne} Lauris Jennsønnd medt sine tynde⁸ fiskede oc stangitt aall wdj Kimersløuff søø, som hand mente at werre frij⁹ till Suendstrup gaardt, och for^{ne} Lauris Jennsønnd eller nogenn andenn ingenn retighedt att haffue till ther wdj att fiske y nogre maade. Oc berette, at handt hanom ther for huerckenn fengslitt eller seett¹⁰ hagde, oc mente sig ther met ingenn wrett att haffue giortt i noger maade, wden for^{ne} Lauris Jennsønnd kunde hanom skielligenn offuer beuisße, att hand hanom seett, fengslett och woldtførtt¹¹ hagde.

Mett mange flerre ord thenom ther om emellom løb, oc om huilcken sag the gaffue thenom wdj alle rette.

Tha effther tilthalle, genßuar och thenn sags leylighed weste ieg icke retther ther om att sige, vtthenn for^{ne} Jsaack Jennsønnd oc for^{ne} hans medfølgere weste thett atth affuisße eller wille affuerge mett ed, effter som lougenn ther om siger y thenn 2. bog 23. cap:;¹² endt att for^{ne} Jsach Jennsønnd hoffuid-

mandt y thennd sag bøer at bøde for woldtførbell xl marck bondenn och saa koningenn, oc huer, ther som mett wore y ferd oc følge, tre marck.

Adt saa for rette er affsaugdt, bekiender ieg mett mit signet her vnder trøcktt. Datum vt supra.

(1) Se 309.1. – (2) Se 309.2. – (3) Landsbyen Kløvested i Nørre Dalby s., Ramsø h. – (4) Hovedgården Svendstrup i Borup s., Ramsø h., der ved reformationen kom fra Roskilde domkirke til kronen. Den lå på dommens tid under Roskildegård, hvormed Bjørn Andersen Bjørn 1566–72 var forlenet. – (5) med sin magt. – (6) Kimmerslev sø i Kimmerslev s., Ramsø h. – (7) Herefter gennemstreget i forlægget: *hanndt.* – (8) Tene: ruse, flettet af vidjer til fangst af ål (Kalk. IV.330a), jf. *åleten(e)*: ålekiste, som anbringes ved stemværket, fastgøres i åbningen ved en sluse (OdS I.22, Feilb. III.119). – (9) vel: udelukkende. – (10) fængsle (Kalk. IV.271b bet.3). – (11) Bortførelse ved vold, med magt (Kalk. IV.858a). – (12) EsjL II.21 om bortførelse med magt, for hvilken forbrydelse straffen var 40 marks bøder, jf. Vsjl III.11. Hvor gerningsmanden ifaldt 40 marks bøder, skulle de, der var *y ferd oc følge (far oc fylghi)*, jf. straks ndf., efter EsjL III.48 bøde 3 mark til bonden og 3 mark til kongen.

318 Viborg landsting 9. august 1567¹

Efter at 10 mænd havde vidnet i en ejendomstrætte, aflagde 7 mænd senere et herimod stridende vidnesbyrd. Det statueredes, at det første vidnesbyrd skulle stå ved magt, da de fleste havde vidnet således, da disse 10 vidner ikke havde fået varsel, da de 7 mænd senere aflagde deres vidnesbyrd, og da rigtigheden af de 10 mænds vidnesbyrd bestyrkedes af en synsforretning.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 92 (findes yderligere i 28 hss.²).

Overskrift: Enn dom, att the flieste vindisbyrdt y en sagh bør att annßees.

Axell Jull³ tiill Willestrup,⁴ Pallj Jull⁵ tiill Stranditt,⁶ lanndtzdommere y Nør-iuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁷ lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epther Guds byrdt [Mdlxvij],⁸ leffuerdagen post Olaj regis,⁹ paa Wi-burg landzting var skickitt erlig och velbyrdig frue Birgitte Gyøe,¹⁰ haffuundes Ring kloster¹¹ y forbedning¹² och forßuar, hindes wiße¹³ buodt Rasmus Jull y Gießing¹⁴ paa thennd enne och hagde hiidt y rette steffnitt Jenns Anderßenn y Thiennstrup,¹⁵ Espern Knudßen y Nørleff¹⁶ och thieris medtfølger vij¹⁷ vindisbyrdt¹⁸ paa then anden ßide for et vinde, the till Hatsherritzting¹⁹ wonditt haffuer om nogett jordt, the siger, Sørenn Jennßenn y Thienstrup skull haffue hagt till sin gaardt synden beckenn, endog thet skulle legge till Terp²⁰ och medt enn høffd²¹ att haffue veritt jnddigitt, epther som x vindis-

byrdt ther om først skulle haffue vonditt, och the x icki for the vij folckis vindisbyrdt, som emodt thennom skull haffue wonnditt, haffuer fangitt var-sill; och mintte fordj thett vinde icki nøgactig att skull findis.

Saa møtte Jørgenn Rasmußenn y Odder²² paa for^{ne} Søren Jennßens vegne och framlagde samme vinde aff Hatzherritzting thette aar, mandag nest epther Vitj & Modestj²³ wdgiffuit, for^{ne} vij folck, huer epther thieris alder och minde, att haffue wonditt, først skulle Anne Chrestinns y Thiennstrup haffue vonditt, at hun mindes y xl aar, tha skull Sørenn Jennßenn haffue brugt then jordt westen Terp, handt och Per Jørginßenn omtretter, till sinn gaardt syndenn becken, och aldrig the aff Terp beuaritt sig medt thenn jordt att brugge anditt endt till Sørenn Jennßenns gaardt. Sambledis skull Sørenn Smedt, Matz Due, Gregers Michilßen, Jens Anderßen, Jesper Knudßen y Nørleff och Wil-latz y Morslett²⁴ haffue vonditt, huer epther thieris alder och minde, att for^{ne} jordt haffuer veritt brugt till for^{ne} Sørenn Jennßenns gaardt søndenn beckenn adt thenn store elle, som er ophuggenn, och ingenn klage the haffuer hørtt ther paa førindt nu, som thet vinde wiider bemeller. Ther huos framlagde Rasmus Jull ett x menndtz winnde aff Hatz herritztingh, thette aar mandagenn nest for Bonifacij²⁵ vdgiffuit, x menndt vonditt haffuer, huer epther thieris alder och minde, tha haffuer thenn tofft vestenn op till Terp weritt jnddiggeth, och the aff Terp gierditt²⁶ samme haffue synden op till thenn jordt, som Per Jørgenßenn och Sørenn Jenßenn tretter, och icki the hagde for-nomitt Sørinn Jenßenn nogenn brug y thenn jordt att skulle haffue hafft, the omtretter, emellom tofftenn och haffuenn, thett stundt thenn var jndgier-ditt, och icki the haffuer hørt Sørenn Jenßenn klaget paa, att thenn haffue stodt hanom for neer førindt tha. Och samme x mendtz vinde medt att be-festis framlagde Rasmus Jull ett xvij siunsmendz vinde, som bemeller, att the haffuer veritt ther paa Thiennstrup marck och var adt²⁷ thenn gaardttofft wedt Per Jørginßenns gaardt. Tha grandskitt the och offuermolde²⁸ thenn offuer och saa nedenn gaardenn aff samme tofft. Tha epther thieris windis-byrdz liudelse, the hørde for thenom epther thett gamill haffue stedt, tha sionnttis thenom, att thett støckie jordt, the omtretter, kunde findes inden Per Jørgenßenns tofft epther thett skiell wedt thenn offuer²⁹ ende, som the beggie wedt kiendis, som same vinde bemeller. Och saatte for^{ne} Rasmus Jull y alle rette, om samme vij folckis vinde epther sadann leglighedt kunde fin-des saa nochsom eller nøgactig att uere, att thett motte komme for^{ne} frue Bir-gitte paa Ring klosters egindom till hinder eller skade i nogen made.

Ther till suaritt for^{ne} Jørgenn Rasmußenn, att handt hagde och for^{ne} x

mendt for thieris vinde idag hiidt steffnitt och kallith och mintte thett vinde icke rett att skulle vere.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennßuar och sagzenns leglighedt, saa och eptherthj thet findis att uere x mendt, ther samme vinde medt for^{ne} frue Birgittis fougitt vonditt haffuer, och thet medt xvij siønsmenndz siunn³⁰ befestis, och thett er wdgangitt, förindt for^{ne} vij folckis vinnde, som ther emodt er wonditt, och icki samme x mendt haffuer ther fore fangitt warsill, enndogh thett er thieris manndermoll³¹ anngiellinde, tha vide wy epther saadan leglighedt icki anditt ther om att sige, endt the flieste, som er the x, thieris vinde att følge, och the vij thieris vinde, som the, ther først vonde, icki haffuer fangitt warsill fore, kunde wy icki kiende saa nochsom eller nøgactig att uere, att thett maa komme for^{ne} frue Birgittis thiennere Peder Jørgenßen paa samme egindom till hinder eller skade y nogenn made.

Jn cuius rei testimonium &c.³²

(1) Dommen er i hs. Bergen UB nr. 251 (nr. 78) dateret 1576, i andre (f. eks. forlægget, GkS 1140,2° og Linköping J 4) 1572. Disse dateringer kan ikke være rigtige, da Frederik II i 1571 indløste Ring kloster fra fru Birgitte Gøye og henlagde det under Skanderborg slot. – (2) I hs. GkS 1141,2° findes kun slutningen af dommen indført. – (3) Se 214.5. – (4) Se 214.6. – (5) Se 258.4. – (6) Se 279.5. – (7) Se 281.5. – (8) Forlægget har *Mdlxxij*, se ovf. note 1. Rettet efter andre hss. – (9) Olufs dag: 29. juli. – (10) Birgitte Gøye (d. 1574), enke efter rigsråd, admiral Herluf Trolle (d. 1565). Hendes fader, rigshofmester Mogens Gøye (d. 1544), var forlenet med Ring kloster, og denne forlening overførtes 1545 til Herluf Trolle på hustruens vegne. Birgitte Gøye boede på Ring kloster fra omkr. 1565, indtil dette pantelen i foråret 1571 blev opsagt. – (11) Ring nonnekloster i Hylke s., Voer h. Det blev nedbrudt i det 17. årh. – (12) *Forbedning* (el. *forbeding*): forsvar, værge (Kalk. I.593b bet.2, V.267a, jf. mnty. *vorbiddinge*). Forb. *forbed(ing)* och *forsuar* var alm. i datidens sprog. – (13) befuld-mægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (14) Gjesing i Fruering s., Hjlemslev h. Fruering s. har navn efter Ring kloster, der tidligere lå i sognet. Under Christian IV skal Ring kloster, Nis-sumgård og Tammestrup Øde være henlagt fra Fruering s. i Hjlemslev h. til Hylke s. i Voer h. – (15) Landsbyen Tvenstrup (1454: Thuenstrup, 1488: Twenstrup, 1610: Tuennstrup) i Odder s., Hads h. – (16) Landsbyen Nødlev (1425: Nølløff, 1470: Nødeloff) i Nødlev s., Hads h. Lund UB J 14 har: *Nølløff*. – (17) GkS 1140,2° har her (og i det flg.) *vijj*. – (18) GkS 1140,2° har *vindisfolck*. – (19) Hads herredsting. – (20) Muligt landsbyen Terp, tidl. i Lisbjerg s., Hads h., fra 1. april 1962 indlemmet i Århus købstad, el. landsbyen Viby Terp i Viby s., Ning h. – (21) Skel, forpløjning (Kalk. II.361a bet.2). – (22) Landsbyen Odder i Odder s., Hads h. – (23) Vitus, Modestus og Crescentia dag: 15. juni. – (24) Landsbyen Mårslet i Mårslet s., Ning h. – (25) Bonifacius' dag: 5. juni. – (26) gærdet, indhegnet (Kalk. II. 114b). – (27) ved. – (28) målte fra ende til anden. Sml. bet. af *over-* i andre forb., f. eks. *over-ransage* (Kalk. III.425a), *-regne* (OdS XVI.113), *-granske* (ib. 18), *-løbe* (Kalk. III.421a bet.7), *-fare* (ib. 406b bet.5), *-tælle* (Kalk. V.794a, OdS XVI.198) o. fl. a. – (29) øvre. – (30) Jf. Ole Fenger i Kulturhist. Leks. XVII.612f. – (31) personlig ære og ret (d. s. s. *mandhelg*)

(Kalk. III.26b bet.2). Ifl. RR § 2 (Da. Mag. 3. rk. I.180) ifaldt den, der blev fældt i et tingsvidne, tremarksbøder og blev derved mindremand. – (32) Se 216.21.

319 Rettertinget 19. september 1567 (København)

En aftale mellem to ægtefæller, hvorefter den længstlevende for livstid skulle være forlenet med den førstafdødes gods, fandtes ugyldig, da den afdødes nærmeste slægtning ikke havde samtykket deri.¹

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.2^v (findes yderligere i 1 hs.²).

Reg.: 2453.

Tryk: GdD III.42f. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.352 note 1; Matzen, Privatret I.79; Sindballe.109; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.248 note 3, 279f.; Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie.57 note 106.

Wy, Frederick then Andenn, gjør alle witerligt, at aar epther Gudtz byrdt Mdlxvij, thenn 19. septembris, paa wort retterting paa wort slot Kiøpnnehaffnn wdj wor egenn nerwerrelse, nerwerrinndes oß elskelige [Jahann Friis³ till Hesßlager,⁴ wor canntzeler, Franntz Brockenhuße⁵ till Egesckouff,⁶ wor oc Danmarckis rigis marsk, her Otte Krumpen⁷ till Trydtzholm,⁸ ridder, Olluff Munck⁹ till Thuiis,¹⁰ Holger Rosenkranntz¹¹ till Bolter,¹² Peder Bilde¹³ till Suannholm,¹⁴ Biørnn Anderßenn¹⁵ till Stiennolt,¹⁶ Axell Wrrne¹⁷ till Søgaardt,¹⁸ wor oc riigenns canntzeler, wore menndt oc raaedt]¹⁹ wor skickitt oß elskelige frue Giørrell Faddersdotter,²⁰ her Lauwe Brades²¹ eptherleffuerscke, paa thenn enne oc hagde her for oß wdj rette steffnit oß elskelige frue Margrete Brade,²² Borcardt vann Bøynebergs²³ eptherleuerscke, paa thenn andenn side, oc beklagit for^{ne} frue Giørrell, at for^{ne} frue Margrete Brade gjør hinnde hinnder paa Krogholm gaardt²⁴ oc goetz, som hindes affgaangene hoßbonndt, her Lauffe Brade, hinnder wdj hinndes liiffs tiidt epther hanns affgaang hinnde medt forlennt hagde. Oc strax her wdj rette lagde et obbet beßeglede pergamentz breff, som hinndes hoßbonnde, her Lauwe Brade, oc hinde medt nogenn thierris weners bewilgning boede i Danmarck oc Suerige beßeglet oc samtøckit hagde wnder Gudtz aar Mdlvj, Wor Herres himmelfartz afftenn,²⁵ wdj Stochholm, bemelinndis att for^{ne} Giørrell oc hindis affgaangene hoßbonndt, her Lauwe Brade, hagde bebreffuit huer andre thierris gorde oc goets epther huer anders dødt, huilcke thenn andenn ofuerleffuede, wdj sinn liiffs tiidt, som samme breff wiider formelder, oc frue

Margrete Brade emoedt sliig breff oc bewillinng wilde trennge hinnder fra for^{ne} Krogholm gaardt oc goedtz emoedt samme breffs lydelße. Oc yttermere berette for^{ne} frue Giørell icki at schulde were emodt thenn skonnse louff, at hosbonndt oc hostrue maatte huer anndenn thierris godtz forlenne, oc begierrede for^{ne} frue Giørell her paa enndelige dom, huar hun maatte haffue att rette sig epher.

Ther till þuarrede oß elskelig Otte Brade²⁶ till Knuudstrup,²⁷ wor manndt oc raadt, paa frue Margrete Brades wegne oc berette, at frue Margrete Brade war her Lauve Brade, sin affgaangen broders, enniste arffuinng,²⁸ oc att hun aldriig hagde bewilgit, forþeglit eller samptøckit thett breff oc forhandning, som saa emellom hindes broder, her Lauve Brade, och frue Giørrell om for^{ne} Krogholm gardt oc goetz giort oc forþeglet war, oc thiþligeste meente thet ingen magt at haffue eller hinnder fra sin arffue epter sine affgaanngene broder att forhindre kunde, wdenn hun thet self fra þeg forþeglet oc bebefuit hagde. Sammeledeß at were giort emodt lagenn oc icki att were skeedt her wdj riiget tilformne.

Medt flere ordt thennom ther om emellom wore.

Tha epter tiltale, giennþuar oc sagens leylighedt, oc epterthj ther icki findes wdj lougenn, at hoþbonndt oc høstrue maa thennom huer anndre thierris goetz þaa emellom bebreffue wdenn thierris neste arffuingers bewillinng, oc thet icke tilforne haffuer werreit sedwonnligt her i riigitt, bleff ther saa paa-sagt for rette, at thet breff och forþeglinng, som saa emellom her Laue Brade oc frue Giørrell Fadersdatter gaanngenn oc forþeglit er emodt frue Margrete Brades, her Laue Brades rette arffuings, bewilling om Krogholm gaardt oc goetz, bør icki at forhindre for^{ne} frue Margrette Brade sine arffuinge epter for^{ne} henndis affgaanngenne broders, her Laue Brade, huis hinder epter hannom kanndt tillfalde medt rette, oc thet breff, þom her Laue Brade oc frue Giørell emellom gaanngenn er om for^{ne} Krogholm gaardt och gotz ey at komme²⁹ for^{ne} frue Margrete Brade till skade wdj nogre maade &c.

Giffuit aar, dag oc stedt som for^{uit} star. Teste Absoloni³⁰ &c.³¹

(1) Samme dag, dommen blev afsagt, blev der indgået forlig mellem parterne, jf. kgl. åb. br. 19. september 1567 (Kanc. Br.), i overværelse af kongen, Peder Oxe, Johan Friis, Frands Brockenhuus, Otte Krumpen, Børge Trolle, Oluf Munk, Holger Rosenkrantz, Peder Bille, Bjørn Andersen Bjørn og Axel Urne. Fru Gørvel Fadersdatter (Sparre) skulle forlods af boet have Lauge Brahes gård i Kbh. til arvelig ejendom, dog skulle det efter hendes død stå fru Margrethe Brahes arvinger frit for at købe gården for 2000 daler; endvidere skulle hun have hr. Lauge Brahes gård i Lund, medens fru Margrethe Brahe som sin part skulle have hr. Lauge Brahes gård i Malmø og hans øvrige købstadgods. Efter fru Gørvel Fa-

dersdatters død skulle fru Margrethe Brahes arvinger have ret til at købe gården i Lund for 1000 daler. – (2) Dette synes afskrevet efter dombrevet, da dommernes navne findes i teksten (jf. ndf. note 19), men er fejlagtigt dateret 1547. – (3) Se 199.18. – (4) Se 210.9. – (5) Se 211.19. – (6) Hovedgården Egeskov i Kværndrup s., Sunds h. – (7) Se 199.19. – (8) Se 313.8. – (9) Se 199.20. – (10) Se 316.4. – (11) Se 199.23. – (12) Se 218.8. – (13) Se 231.13. – (14) Se 311.16. – (15) Se 270.4. – (16) Se 270.5. – (17) Se 203.19. – (18) Hovedgården Søgård (nuv. Søbysøgård) i Nørre Søby s., Åsum h. – (19) Det indklammede findes ikke i forlægget, der med hensyn til dommernes navne henviser til den umiddelbart foran i HDDomb. anførte fortegnelse. Afskriften (Thott 1202,2° nr. 95) bringer alle navnene her, jf. ovf. note 2. – (20) Gørvel Fadersdatter (Sparre) (d. 1605), datter af Fader Nielsen (Sparre) (d. omkr. 1520) og Botilda Knudsdatter (Tre Rosor). Hun var 1. gang gift (1532) med Peder Nilsson Grip (d. 1533), 2. gang (1534) med Truid Gregersen Ulfstand (d. 1545) og 3. gang (1547) med nedenn. Lauge Brahe. – (21) Se 201.42. – (22) Margrethe Brahe (d. efter 1567), søster til ovenn. Lauge Brahe. – (23) Burchard von Boyneburg (el. Bommelburg) (d. 1551), lensmand på Saltø; han var en indvandret tysk adelsmand. – (24) Se 244. 11. – (25) ☉: dagen før Kristi himmelfart, ☉: 13. maj 1556. – (26) Se 222.4. Han var farbroder til Lauge Brahe og Margrethe Brahe. – (27) Se 254.7. – (28) De øvrige søskende var vistnok døde før 1567, se DAA 1888.102, 112. – (29) Ordene *ey at komme* er tilskrevet over linjen. – (30) Axel Urne (se 203.19), der var rigskansler siden 1567. – (31) Den fuldstændige formular lyder: Nostro ad causas sub sigillo teste Absoloni Urne, justiciario nostro dilectissimo.

320 Sjællands landsting 24. september 1567

En mand, der havde lånt 20 daler klippinge på vilkår, at gælden, hvis den ikke betaltes til rette tid, og mønten i mellemtiden var forringet, skulle tilbagebetales i den mønt, der i betalingsøjeblikket var gængs, dømtes, da gælden ikke rettidigt var tilbagebetalt, til at tilbagebetale kreditor med den mønt, der nu var gængs.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 69.

Overskrift: En dom, at mand bøer at betale en anden met den mønt, som gieffue oc gengse er.

Henndrick Arnnfeldt¹ till Gundethuedtt,² landtzdommer wdj Sielannd, giør alle witterligt met thette mitt obne breff, adt aar effther Gudtz byrdt 1567, onnßdaugen thenn 24. dag septemberis, paa Sielandtzfar landtzthing wor skickett Niels Jennßønn aff Nørholm,³ och wor y dag hans fierde sambfelde⁴ thing, hand oppebøett xx daller klipinge,⁵ som hand vor gangenn y løffte fore till Andres Møller aff Stridtzmølle⁶ om en arffue partt, oc wor begierende att motte bliffue met same xx daller klipinge affskyldt.⁷

Ther till suarede for^{ne} Anders Møller och saugde, att samme xx daller klipinge [icke]⁸ wore vdkomme y rette thidt, effter som the vdloffuede war, oc

sagde hand, att for^{ne} Niels Jennsøn hage hanom loffuitt oc tilsaugdt, att ther som for^{ne} xx daller klepinge icke vdkomme till thenn thidt och therrminn, som the hannom loffuide vor, och kleppingene bleffue thes melder thidt wgieffue⁹ och icke ginge for fulde, tha skulle hand giffue oc fornøge hanom thenn mønt, som tha for fulde gieffue¹⁰ och gennge wore, huilckett for^{ne} Anders Møller beuiste mett ett things winde effter iij mendtz widtne aff Tybiergherritzting, wdgiffuitt aar 1567. Oc satte for^{ne} Anders Møller wdj alle rette, att effterthj for^{ne} pendinge icke waare wdj rette thidt wdkommenn, om hand icke nu vaar plictig att fornøge hannom thenn mønt, som gennge erre.

Mett flere ordt &c.

Tha effter till thall, giennsuar och thenn sages leylighed, oc effterthj for^{ne} xx daller kleppinge icke wdkomme och bleffue betalide effther therris for ord,¹¹ och som the vdloffuitt waar, till sin rette termin, weste ieg icke retther i thenn sag, enndt for^{ne} Niels Jennsøn er plictig nu at betalle Anders Møller mett thenn mønt, som nu gieffue oc gennge erre &c.

(1) Se 309.1. – (2) Se 309.2. – (3) Muligt landsbyen Nørholm i Nørholm s., Hornum h. – (4) efter hinanden følgende (Kalk. III.672b bet.2). – (5) En *klipping* er en mønt, slået på firkantede (i stedet for runde) og ofte uregelmæssige plader, der let kunne udklippes for at muliggøre en hurtigere prægning, når dette var påkrævet, f. eks. ved en mere omfattende udmøntning. Under Christian II blev slået mange klippinge af kobber. Frederik I og rigsrådet pålagde 13. juli 1523 en ny skat til klippingenes inddragelse, og 10. august 1523 udstedtes en fdg., hvorefter de gamle kobbermønter skulle indleveres og ombyttes med ny mønt. Omvekslingen voldte imidlertid en så stor harme, at Frederik I i åb. br. 17. september 1523 (Reg. *II.11010; udtog i Allen IV, 2.85, jf. 548, hvor brevet er dateret 15. september) måtte erklære, at klippinge ikke skulle afskaffes, da indbyggerne ikke ønskede det, men han advarede imod de skadelige følger heraf. Først i slutningen af året 1523 gav rigsrådet møntmester Jørgen Kock i Malmø instruks om at modtage de under Christian II udstedte klippinge og deraf „gøre thennum vdi trind mynt“, for hvilke der fastsattes en omregningskurs, jf. Galster.170ff. Også under Christian III blev slået mindreværdig mønt, der 1537 og 1540 nedsattes til det halve af det oprindelige, jf. Galster, Mønt.24. – (6) Formentlig Stridsmølle (nuv. Bavelse møllegård) i Bavelse s., Tybjerg h., jf. at der ndf. tales om et tingsvidne af Tybjerg herredsting. – (7) frigjort (Kalk. *I.8a). – (8) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *the*. – (9) Her: ikke gyldig (cf. Kalk. IV.625b: forkastelig, æreløs). – (10) gyldig (Kalk. II.119b bet.1); forb. *gieffe och gennge* (*genge*) var alm. i datidens sprog. – (11) Aftale (Kalk. I.679b bet.1).

321

Viborg landsting 6. december 1567

En mand, der havde gjort sig skyldig i gårdfred i en borgegård, dømtes til at stå til rette herfor efter gårdsretten.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 200 (findes yderligere i 9 hss.).

Overskrift: En dom, at en mand er till dømt at staa till rette effter gaardtz rettenn, for handt slog en karll y en borgegaardt.

Axell Juell² till Willestrup,³ Palle Juell⁴ tiell⁵ Strandett,⁶ landtzdomere wdj Nøre Judlandt, och Gundij Schriffuer,⁷ landtingshører ibidem, giør alle witterliggt, att aar epter Gudtz byrdt 1567, løffuerdagenn som Necolaj dag⁸ paa faltt, paa Wiborige landtzting wor skickett erlige oc welbiurdige frue Kierstine Løckis datther⁹ tiill Nørlundt,¹⁰ hendis sønn, erlige och welbiurdige mandt Loduig Munck,¹¹ paa thenn ene och haffde hidt y rette steffnett Lauris Christennsøn y Westbye¹² paa thenn andenn side for enn bordag,¹³ hand skulle haffue giort paa Nørlundt y borgestuffuenn och for^{ne} frue Kierstins keldersuendt ther samestedtz offuerfaldett och slagett. Oc fremlagde ett tingswinde aff Aars herritzting thette aar, tistdagenn nest for alle helligens dag¹⁴ wdgiffuidt, Jenns Adtzersøn paa Nørlundt, Peder Christennsøn och Niels Christensøn ibidem for viij mendt att haffue wondett mett oprachte fingre och helgens eedt¹⁵ thenom neruerendis att haffue hoß werrett y Nørlundt, seett och hørtt, thet¹⁶ Las Christennsøn och Las Kieldersuendt kom y bordag samell i Nørlundtz borgegaardt¹⁷ och slogis, och Las Christennsøn jagitt Las Kieldersuendt jnd att en døer och slog hanom paa hans arm mett en øxehamer¹⁸ och slog port hundenn y gaardenn och wførmitt¹⁹ hendis folck y gaarden och thruett och wndsagde och thog enn øxe aff hendis gaardt, som Las Kieldersuendt hagde y hanns haandt. Ther nest fremlagde itt tingswinde aff for^{ne} herritzting thette aar, tißdagenn som wor Sanctij Mortens dagh,²⁰ wdgiffuitt, Wellatz Jennsøn och Christenn Jennsøn mett helgens eedt och oprachte finger for viij mendt wedt same meninge att haffue wondett. Ther huos fremlagde ett tings winde, att herritz neffnndt hagde suoritt Las Christennsøn gaardfredtt offuer for same bordag, hand giorde y borgegaardenn, som same winde wider bemeller. Och sette for^{ne} Loduig Munck y alle rette, adt epterthj Las Christensøn wdj ßaa maade haffuer giortt bordagh y for^{ne} borgegaardt, om hand icke bøer att stande till rette effter gaardtzrettenn.²¹

Saa møtte Las Christennsøn och berette seg y ßame sag wskyldig att were oc mente, thett for^{ne} windisbyrdt icke att skulle haffue vondett hanom rett paa.

Mett flere ord²² och talle thennom ther om emellom wor.

Tha epter tillthalle, gennßuar och sagens leylighedt, saa oc eptertj nu beuisßis mett fem karllis windisbyrdt for^{ne} Las Christennsøn same bordag

wdj for^{ne} Nørlundtz borge gaardt att haffue giort och ßlagitt kieldersuendenn, tha effter saadan leylighedt och windisbyrds liudelsße, emedenn the ere wedt macht, wide wij icke andett ther om at sige, endt for^{ne} Las Christennßønn bøer jo att stannde till rette effter gaardtzrettens liudelsße.

Till windisbyrdt ere wore signetther her vndertrøcktt. Actum vt supra.

(1) Jf. Viborg landstings dom 20. juni 1590 (endnu utr.), der statuerer, at en tjeners drab på en medtjener på en adelig gård skulle påkendes af gårdsretten og ikke af sandemænd. – (2) Se 214.5. – (3) Se 214.6. – (4) Se 258.4. – (5) Stavemåden skyldes, at ordet *Juell*, der ved en fejltagelse er gentaget, lidt mangelfuldt er rettet til *tiell*. – (6) Se 279.5. – (7) Se 281.5. – (8) Nicolaus' dag: 6. december. – (9) Kirsten Pedersdatter Lykke (d. tidligst 1570), der 1. gang var gift med Ludvig Munk (d. 1537), 2. gang (omkr. 1546) med Christoffer Urne (d. 1566) til Rygård. – (10) Hovedgården Nørlund i Ravnkilde s., Års h. – (11) Ludvig Munk (d. 1602) til Nørlund, 1568 hofmarskal, 1577–96 statholder i Norge. – (12) Landsbyen Vestby i Haverslev s., Års h. – (13) Slagsmål (Kalk. I.317a bet.2). – (14) Alle helgens dag: 1. november. – (15) Ed ved alle helgener, alle hellige (Kalk. II.205a–b). Dette udtryk var almindeligt længe efter reformationen, se eksempler Kalk. II.205b. – (16) at (Kalk. I.358b bet.4). – (17) En *borgegård* er gårdspladsen ved hovedbygningen (mods. ladegården) på en herregård (OdS II.1025 bet.2). – (18) Redskab, der er en forening af økse og hammer, idet dets hoveds øvre del er formet (til brug) som en hammer (OdS XXVII. 1581 bet.1). – (19) forurettede, handlede ilde med (Kalk. IV.621a). – (20) Mortensdag: 11. november. – (21) Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 (CCD I.184ff.). Straffen her for „saarmaal, pust- eller kiepslug“ var betydeligt strengere end landskabslovenes bestemmelser, se gårdsrettens §§ 5 og 6. – (22) Dette ord er indføjet over linjen.

322

Viborg landsting 20. december 1567

De tilstedeværende på et birketing, hvor en delefoged blev dødeligt såret, anset pligtige at bøde herfor, da de ikke havde pågrebet drabsmanden.¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 58 (findes yderligere i 35 hss.²).

Reg.: 2471 (datering: 13. december).

Tryk: GdD III.51ff. (efter NkS 836b, 2° m. varr. efter Thott 1201, 2°).

Litt.: Stemann, Rethistorie.641; Matzen, Offentlig Ret II.117; sa., Offentlig Ret III.48; Fenger, Fejde og Mandebod.527 note 661 (datering: 20. december).

Overskrift: Enn dom, att the, som icki hiolett enn manddraber, som paa tingit slug en karll jhiell, er dømpt ther fore att stannde till retthe.

Pallj Jull³ tiill Stranditt,⁴ landzdomer wtj Nøriuttlandt, Niels Jull⁵ till Aabierigh,⁶ tiltagenn wdj Albritt Skiells⁷ stedt, Frantz Dyre⁸ tiill Damsgaardt,⁹ tiltagenn wdj Hartuig Thamißenns¹⁰ stedt, Lauritz Schram¹¹ till Korßøegaardt,¹² tiltagenn wdj Erick Langis¹³ stedt, och Gunde Schriffuer,¹⁴ landztingshører, giøre vittherligt, att aar ephther Guds byrdt Mdlxvij, leffuerdagenn post Luciae

virginis,¹⁵ paa Viburg lanndzting wor skickitt erlig och velbyrdig mandt Axell Jull¹⁶ till Willestrup,¹⁷ landzdommer y Nøriuttlandt, paa thenn enne och hagne ephther stormectige høgborne førstis koning Frederichs thenn Andenn, allis woris nadigste herris, befallingh¹⁸ hiidt y rette steffnitt Jens Vinther y Lundgaardt,¹⁹ Sørenn Huidt, Graffuers Nielßenn, Sørenn Graffuerßenn, Niels Graffuerßenn, Chrestenn Thamißenn, Morthenn Sørinßenn, vnge Jens Grafuerßenn, Jenns Nielßenn, Chrestenn Pouilßenn, Jens Huidt, Per Morthinßenn, Jenns Graffuerßenn och Suendt Sørinßenn paa Fuur²⁰ medt thieris medtfølger paa thenn andenn side, for the nogenn tiid sidenn forledenn var forßamblide och tilstede paa Fuur bierckting,²¹ tha Niels Thamißenn ibidem for loug och tingsdom,²² ther the alle omstodt, forredderligenn²³ jhielslug hans diele fougitt,²⁴ Per Bieregaardt, och sidenn gaff hanom rom och platz och lodt hanom ephther ßamme drab vndkomme och heden²⁵ viige och hannom icki wille forhindre, paa tage eller griibe, och mintte ther fore thenom wdj ßamme gierningh partische och dielactig att uere och ßamme manddrabere att flye²⁶ tilstede eller stande ther for till rette och bøde emodt thieris herskab, som thett sig bør.

Wdj lige made vor tilstede erlig och fornumpstig mandt Christopher Christenßenn y Boller²⁷ paa erlig och velbyrdig mandz Hanns Skoffgaardz²⁸ vegne, erckedecken wdj Viborigh, och hagne ßamme klage offuer bierckfogdenn och ßaa mange, ßom ßamme tiidt wor tilstede aff for^{ne} Hanns Skoffgaardz thiennere,²⁹ och satte y rette, om the icki wdj lige made till hanom faldenn wore.

Saa møtte noginn aff for^{ne} Fuur menndt och berette, att ther Per Bieregaardt war slagenn, tha skulle handt haffue nederßaatt ßig paa tingstockenn medt knyffuenn y lyffuitt och ßaa opstanditt och thenn sielff wddragitt och paa jordenn nederkast, menn ther fougdenn och tingmenndenn ßaae hanom bløde, tha skulle thenn, som skadenn gjorde, aff tingitt vere buort vigt, och icki nogenn thenn dødis ßuager eller brøder skulle haffue ombeditt fougdenn eller nogenn andenn att paagribe for^{ne} Niels Thamißenn,³⁰ fordj handt thenn tiidt skulle vere aff tingitt hedenn viigt, och att thet skulle haffue veritt ßaa hiemelig och vadtuarlig³¹ giort, atth ingenn skulle kunde fange thet ßaa hastelig att vide. Och ther nest framlagde ett tingswinde aff Fuur biercktingh thette aar, fredagenn nest ephther Vor Herris himilfardz dag³² wdgiffuitt, otthe mendt att haffue wonditt, thet³³ Pouill Hanßenn skull haffue tilsport Jep Perßenn, om handt badt hanom om nogin hielp att ephtherfølge Niels Thamißen thenn dag, hans broder, Per Perßenn, bleff ßlagenn. Tha skull Jep Perßenn

haffue sagt ney, som thet vinde viider bemeller. Och mintte for^{ne} mendt thieris vlempe ephther ßadann leglighedt icki att skull kunde findes.

Ther till ßuarett for^{ne} Axell Jull, att thett er the ßamme mendt, som paa tingit war, och vil sig medt sadann hielprede³⁴ wndskylde. Sameledis war thet och for^{ne} mendt vittherligt, att ther for^{ne} Per Bieregaardt sielff vdtdrug knyffuenn aff sin bugh, tha saae the, handt nederstørdt till jordenn och laae, som handt war dødt, saa lengie the alle giorde bønn for hanom, att handt motte komme till skiell³⁵ och schrifftmoll, huilckitt Gud almectigste hanom nadeligenn tillodt. Sambledes till thet vinde, att Pouill Matßenn³⁶ skull haffue till sportt Jep Perßenn, thenn dødis broder, om handt badt om hielp mandtdraberinn att følge, suaritt for^{ne} Axell Jull, att were the samme mendt, som handt nu tiltaler for samme thieris forsømilße och thenom y saa made medt samme theris vinde ville forklare och vndskylde. Ther till medt saae for^{ne} Jep Perßenn, att handt then tiid ingenn hielp kunde bekomme aff for^{ne} birckmendt. Och satte for^{ne} Axell Jull wdj alle retthe, om for^{ne} mendt, saa mange som tha till tingie vor, icki ephther sadann leglighedt och slig thieris forsømilße hagde veritt plictigh att griibe och fange for^{ne} mandrabere, och ephtherthj the thett icki giort haffuer, om the icki er faldenn till thieris herschab och borde ther fore att bøde.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom wor.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagzenns leglighedt, szaa och ephtherthj kon: majs:, allis woris nadigste herris, strenge befalling³⁷ osß tilholder endelig ther om att dømme, wide wy icki anditt ther om att sige, endt att saa mange aff bierckemendenne, som samme dag huos tingitt tilstede var, tha sadann foredelig gierningh skeedt er, var ju plictige och hagde buordt att griibe och holde tilstede for^{ne} mandrabere, och for samme thieris forsømilße, att the thet icke giort haffuer, er the faldenn till thieris herschab och ther for att bøde, som thett sig bør.

In cuius rej testimonium &c.³⁸

(1) Landstinget statuerer, at tingfolkets undladelse af at pågribe gerningsmanden, er strafbar, uanset at dette ikke var almindelig gældende ret, men kun hjemlet i enkelte købstadsretter, se Kbh.s stadsretter 13. marts 1254 § 7, 29. januar 1294 § 17, omkr. 1422 § 15, 14. oktober 1443 VI.1 (DgK III.5, 18, 58, 91); den sidstnævnte stadsret er som bekendt hovedkilden både til den såkaldte Christoffer af Bayerns almindelige stadsret, se dennes § 75 (DgK V.66), og til den såkaldte Kong Hans' almindelige stadsret, se dennes § 100 (DgK V.97), og denne sidste stadsret anvendtes i praksis i et stort antal byer (bl. a. Frederikssund, Halmstad, Holbæk, Kristiansstad, Lund, Nykøbing M., Nykøbing Sj., Næstved, Skel-skør, Slagelse, Storehedinge, Alborg, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.289 note 133), jf.

også den såkaldte Dronning Margrethes stadsret § 37 (SGL V.508). Først ved fdg. 22. marts 1620 (CCD III.613f.) blev der givet generelle regler for, hvorledes der skulle forholde sig med manddrab, der sker i ufrit folks nærværelse og påsyn, da det ofte var sket „at di, som nerverendis ere, under tiden der til skynder, undertiden icke saadan ulycke hindrer, som di vel burde och kunde“. Bestemmelsen, hvortil nærv. dom formentlig er kilden, jf. også den norske lov 1604, mandhelgeb. kap. XV (Fenger, Fejde og Mandebod.526 note 660), gentoges i reces 27. februar 1643 2-10-1 (CCD V.291), der er kilden til DL 6-6-13, der blev ophævet ved § 308 i borgerlig straffelov 10. februar 1866. – (2) I hss. NkS 847,2° og Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. – (3) Se 258.4. – (4) Se 279.5. – (5) Niels Juel (d. før 1573) til Åbjerg. – (6) Hovedgården Åbjerg i Vedersø s., Hing h. – (7) Albret Skeel (d. 1568) til Fussingø; det var ved kongebrev 28. juni 1567 (Kanc. Br.) pålagt ham at være meddommer i sagen. – (8) Frands Iversen Dyre (d. 1569) til Skovgård, Palstrup og Damsgård. – (9) Hovedgården Damsgård i Ovtrup s., Morsø sønder h. – (10) Hartvig Thomesen Juel (d. 1572) til Palsgård. Også han var ved kongebrevet 28. juni 1567 (Kanc. Br.) beskikket som meddommer. – (11) Laurids Skram (d. 1587). – (12) Hovedgården Korsøgård i Simested s., Rinds h. – (13) Erik Lange (d. 1572) til Engelsholm, der af kongen 28. juni 1567 var beskikket til meddommer. – (14) Se 281.5. – (15) Lucie dag: 13. dec., jf. 323.10. I nogle hss. mgl. ordet *post*, jf. GdD III.52. I så fald er dommen af 13. dec. 1567. – (16) Se 214.5. Landsdommer Axel Juul var fra 1558 kantor i Viborg domkapitel, der dengang ejede øen Fur. – (17) Se 214.6. – (18) Efter at Axel Juul havde berettet, at hans delefoged var blevet såret på Fur birketing, hvor han forfulgte Axel Juuls retssager, således at han døde 3 eller 4 dage derefter, og at den på tinget værende almue gav plads for gerningsmanden, så han undkom, befaledes det ved kongebrev 28. juni 1567 (Kanc. Br.) Palle Juel, Albret Skeel, Hartvig Juel og Erik Lange med det allerførste at stævne sagen for sig og dømme, om ikke de på tinget værende mænd havde haft pligt til at gribe gerningsmanden, og om de ikke burde bøde til deres herskab. – (19) Den tidl. hovedgård Lundegård på øen Fur (Fur s., Harre h.), der 3. februar 1410 var skænket Viborg domkapitel for sjælemesser. 1696 udlagdes gården til ryttergods. – (20) Øen Fur (Fur s., Harre h.), der indtil 1696 tilhørte Viborg domkapitel. – (21) Da Viborg domkapitel blev sækulariseret 1440, kom hovedgården Lundegård på Fur under ærkedegnen, der fik ret til at udnævne birkefoged på øen, og 7. januar 1442 førtes på Viborg landsting tingsvidne, at Viborg domkapitel havde ret til dette og andre gejstlige birker, jf. Dipl. Viberg.21, 346f. 31. juli 1456 bekræftede Christian I kapitlets birkerettighed på Fur, som det havde haft af arilds tid (Dipl. Viberg.43). – (22) De på tinget fungerende domsmænd (Kalk. IV.391b bet.1, OdS XXIII.1520). – (23) svigefuldt, forræderisk (Kalk. I.685b). – (24) En *delefoged* er en procesfoged, der under retssager skulle varetage sin herres ret (Kalk. I.347a). – (25) bort (Kalk. II.183a bet.2). – (26) skaffe (Kalk. I.570a bet.3). – (27) Har ikke kunnet lokaliseres. Der synes ikke at kunne være tale om en af de to hovedgårde Boller: i Tårs s., Børghlum h. (der da ejedes af Jens Clausen Dyre) eller i Ut s., Bjærge h. (der da ejedes af rigsmarsk Holger Rosenkrantz). – (28) Hans Skovgaard (d. 1580) til Skovgård, Gundestrup (nuv. Vrams Gunnarstorp) m. v., 1559-73 øverstesekretær i Danske Kancelli, sen. (1574) rigsråd. – (29) Viborg domkapitel ejede Fur, jf. note 20, og ærkedegnen (Hans Skovgaard) havde ret til at udnævne birkefogden, jf. ovf. note 21. – (30) Efter den da gældende lovgivning, jf. reces 6. december 1547 § 16, reces 21. december 1551 § 6 og reces 13. december 1558 § 21 påhvilede det kun kongens foged, lensmanden og drabsmandens husbond at efterkomme eftermålsmandens opfordring til at forfølge drabsmanden, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.51 note 1. – (31) pludseligt, uventet (sml. Kalk. IV.525a). – (32) Kristi himmelfartsdag, der i 1567 indtraf 8. maj. – (33) at (Kalk. I.385b bet.4). – (34) Udflugt, påskud, skingrund

(Kalk. II.340a). – (35) kirkelig tjeneste til døende med absolution og nadver (Kalk. III.848b bet.9; cf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.53 note 26, der antager, at *skieil* her er: forstand, bevidsthed). Forb. *skieil* och *schrifftmoll* var alm. i datidens sprog. – (36) Han kaldes ovf. *Pouill Hanßenn*; hvilken navneform der er den rette kan ikke afgøres. – (37) Det ovf. i note 18 nævnte kongebrev af 28. juni 1567. – (38) Se 216.21.

323 Viborg landsting 20. december 1567

En misdæders vidnesbyrd skal ikke stå til troende.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 59 (findes yderligere i 31 hss.¹).

Litt.: Chr. Villads Christensen, Nykjøbing paa Mors 1299–1899 (1902).202.

Overskrift: Enn dom att landtzdomere icki haffue vist en misdæders bekiendelse att følge.

Axell Jull² tiill Willestrup,³ Pallj Jull⁴ tiill Stranditt,⁵ landtzdommere y Nør-
iuttlandt, Frantz Dyre⁶ tiill Damsgaardt,⁷ Matz Huidt,⁸ sogneprest y Holste-
broff, och Gunde Schriffuer,⁹ landztingshører, giøre vittherligt, att aar ephther
Gudz byrdt Mdlxvij, leffuerdagenn nest ephther Lucia virginis,¹⁰ paa Viburg
lanndzting vor skichitt Margrett Gregersdatter wdj Nyekiøbingh paa thenn
enne och hagde epter stormectigste høgborne førstis, koning Fredericks thenn
Anden, allis woris nadigste herris, befalling¹¹ hiidt y rette steffnitt Jens Chre-
stenßenn,¹² byefougitt y Nyekiøbingh, paa sin hustruis, Karine Jensdatters,
vegnne paa thenn andenn side och berette, hurledis enn vedt naffn Anders
Fedler¹³ for hans misgierninger er bleffuen forrett,¹⁴ och samme misdeder
skulle haffue bekiendt offuer hans hustrue Karine Jensdatter, att hun skull
haffue kiøpt medt hanom nogitt klede, som handt skulle haffue stollitt y for^{ne}
Margrettis husbonds kramboe.¹⁵ Och framlagde ett erlige och fornumstig
mendz, borgemestre och raadtt wdj Nyekiøbingh thieris opnne beseglitt breff
thette aar, onsdagenn nest for Sctj: Bartholomej dag,¹⁶ wdgiffuitt, att Anders
Feddeler eblantt anditt for thenom skull haffue bekiendt, att handt stall aff
Klaus Løgstedz boe fem alne rødt engilst,¹⁷ som handt skulle haffue soldt Ka-
rine Jensdatter. Jndholler och samme vinde, att Anders och skulle haffue be-
standitt,¹⁸ att handt oplodt Klaus Løgstettt kramboe medt enn aff the threj
nøgler, som war till enn aff the threj laase, handt stall aff Reenholttis¹⁹ kiste,
och Karin Jensdatter finge²⁰ hanom samme nøgler. Ther huos ett erlige och
velbyrdige frue Karine Lauritzdatters²¹ tiill Wullerup²² och frue Anne Pers-
datter²³ tiill Offuergaardt²⁴ mett fliere thieris opnne breff thette aar vdgiffuitt,
wdj huilckitt the bekiender thenom att skulle haffue huos veritt vedt Nyekiø-

bings byethingh och hørt, att Anders Feddeler ropte medt høy røst epher Margret Gregersdatter, thenn tiid handt bleff dømpt till døde, och ther hunn kom till hanom, skulle handt hinder haffue beditt, att hun for Gudz skyldt skulle forlade hanom hanns misgerninger. Och tha skulle handt haffue bestanditt,²⁵ att Jenns Christenßen och andre skulle haffue loffuitt hanom sitt lyff, for handt skulle aarsage²⁶ Karine Jennsdatter, Jenns Christenßens hustrue, och att haffue sagt, att hun finge hanom enn nøgle, som handt oplodt Claußis kramboe medt, som handt tilforne skulle haffue bestanditt paa Nye-kiøbings raadhusß. Sameledis att hun och skull haffue fangitt the fem alne engilst, och hun moldt²⁷ thet wdj hindis kackeloffuenn vraa. Ther nest framlagde ett her Niels Salis²⁸ och her Lauritz Vinthers²⁹ opnne beseglitt breff, liudendis vdj samme miening. Thesligeste ett tings vinde aff Hundborreher-ritztigh³⁰ vdgiffuitt, Jeßper Jennßenn y Framersleff,³¹ Peder Soel y Ballingh,³² Jep Saell y Ottingh,³³ Chrestenn Saell ibidem och Pouill Matzenn paa Fuur for viij mendt wdj samme miening att haffue wonditt, som for^{uit} staar. Medt miere samme breffue bemeller. Och epher sligh leglighett och vindisbyrdt minte, thett³⁴ for^{ne} Jenns Chrestensenns hustrue war partische³⁵ och medtuider meth for^{ne} Anders Fedler.

Saa møtte for^{ne} Jenns Chrestinßenn och berette, att Anders Fedler først paa raadhußitt skulle haffue bekiendt, att Karine Jennsdatter finge hanom samme nøgle, som thet breff bemeller, Margrett sielff framlagde, och the andre vindisbyrdt, hun wdj rette legger, skulle jndholde, thett for^{ne} Anders Fedler skulle haffue beskyldt hans hustrue att haffue foitt hanom samme nøgle och y saa maade tuinde mundheldt³⁶ att haffue hagdt. Och berette, att for^{ne} Anders Fedler for tingham och dom, førindt handt bleff dømpt, skulle haffue aarsagitt hans hustrue. Och framlagde ett tingsvinde aff Nyekiøbings byetingh thette aar, leffuerdag nest epher Bartholomej dag³⁷ vdgiffuitt, viij mendt vonditt haffuer, att Anders Feddeler, førindt handt bleff dømpt, nechtett, att Karine Jennsdatter aldrig fick the fem alne klede aff hannom, som handt tilforne hagt sagt for borgemester och raadt. Sambledis att Karine Jennsdatther ey eller finge hanom samme nøgle, handt oplodt Claus Løgstedz kramboe medt. Thesligeste att haffue nechtett, att Jens Chrestinßen aldrig kiøpte eller handlitt medt hanom om nogit gotz, och icke heller handt vidte aff hans kiøb vdj nogenn made. Jtem ett tingsvinde aff for^{ne} tingham, Lauritz Morthinßenn, Chresten Jennßenn, byeswenne,³⁸ och Niels Perßenn for viij mendt att haffue vonnditth, først vandt for^{ne} Lauritz Morthinßenn och Niels Perßenn, att thet første Anders Fedler var fengzelitt, och the vogitt offuer

hanom, tha kam Margret Gregersdatter jnd till hanom och hagde lius och løgte meth sigh; och tilsporde Anders Fedler, om handt icki nogin tiid hagde weritt hiemme till hinders och stollitt fraa hinder och hindis husbundet, thj the hagde mist enn stuor sum guotz, och begierritt handt skulle sige hinder sandingenn, hun wille icki klage paa hannom, att handt skulle miste sitt lyff. Tha benecthed Anders Feddeler, att handt aldrig hagde stollitt fraa hinder eller hindis husbundet wdenn ett flettboendt.³⁹ Ther nest vandt Chresten Jennßenn, att handt kam jndt y stockhußitt⁴⁰ till thenom samme tiidt. Thaa kundgjorde Margrett Gregersdatter lige saadann suar, som for^{uit} staar. Wdj lige made framlagde enn dom aff Nyekiøbings byetingh, att Morthen Lauritzen,⁴¹ som thenn tiidt saadt y domerstedt, skulle haffue for samme sagh lougløs hiemfundet⁴² for^{ne} Jens Chrestenßenn, saa lengie⁴³ Margrett Gregersdatters eller nogenn andenn hanom eller hans hustrue vdi thenn sag sicther, medt miere samme breffue bemeller. Och ther huos berette for^{ne} Jens Chrestinßenn och satte y retthe, att epherthj receßinn⁴⁴ methføre, sadann misdeder ordt icki att skulle stande till troenn, och samme misdeder haffuer hagt saa mange mundheldt, om handt och hans hustrue icki bør for sadann tiltalle quitt och angerløs att uere.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom var.

Tha epher tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa och epherthj nu beuißis samme misdeder Anders Fedler mange och adschiellige⁴⁵ mundheldt att haffue hagt, thesligeste och epherthj receßenn medtfør, saadanne misdeder ordt icki att skulle stande tiill troenn anthen wdj windisbyrdt eller wdj andre made, huadt the vill vinde eller sige paa nogen, vdi lige made epherthj for^{ne} Jens Chrestinßenn for samme sag till byetingitt er quitt dømppt, epherthj ther ingenn tha hanom eller hans hustru ville sicte, tha vide wy epher saadann leglighedt icki anditt ther om att sige, endt for^{ne} Jens Chrestinßenn och hans hustrue, Karine Jennsdatter, bør ju for saadan tiltale och beskylding quitt och angerløs att uere, och the ordt, for^{ne} Anders Fedler y saa maade hagt haffuer, icki heller att komme for^{ne} Jenns Chrestinßenn eller hanns hustrue till hinder eller skade y nogenn made.

Jn cuius rej testimonium &c.⁴⁶

(1) I hs. NkS 835b,2° findes dommen indført to gange. – (2) Se 214.5. – (3) Se 214.6. – (4) Se 258.4. – (5) Se 279.5. – (6) Se 322.8. – (7) Se 322.9. – (8) Se 297.5. – (9) Se 281.5. – (10) Se 322.15. – (11) Kendes ikke. – (12) Jens Christensen nævnes som byfoged i Nykøbing på Mors 1567 og 1570, jf. Chr. Villads Christensen, Nykjøbing paa Mors 1299–1899 (1902). 202. – (13) Navnet *Fedler* bet. violinspiller, jf. DgP II.273. – (14) henrettet; andre hss. har

reff. – (15) Butik – (16) Bartholomæus' dag: 24. august. – (17) engelsk klæde (Kalk. I.474a bet.2). – (18) erkendt, vedgæet (Kalk. I.178b bet.9). – (19) *Reenholt* er en sideform af navnet Regnwald, jf. DgP I.1154, jf. 1147. Hvem der sigtes til kan ikke oplyses. – (20) gav, skaffede (Kalk. I.506a bet.2). – (21) Karen Lauridsdatter Krabbe (d. 1586), enke efter Niels Skeel (d. 1561) til Nygård. – (22) Hovedgården Ullerup i Sennels s., Hillerslev h. – (23) Anne Pedersdatter Lykke, datter af rigsråd Peder Lykke (d. 1531) og dennes 2den hustru Kirsten Pedersdatter Høeg (Banner) (d. 1542). Hun var 1. gang gift (1537) med rigsråd Anders Bille (d. 1555) til Søholm, 2. gang (1557) med rigsmarsk Otto Krumpen (d. 1569) til Trudsholm. – (24) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h., der ejedes af Anne Lykkes broder, rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583). – (25) hævdet, påstået (Kalk. I.178b bet.8). – (26) rense for beskyldning, fralægge beskyldning for en brøde (OdS I.73 bet.1). – (27) udmålte. – (28) Niels Sael, 1558–68 sognepræst for Vestervig menighed (Wiberg III.538). – (29) Lauritz Nielsen Winther (d. 1592), 1557–92 sognepræst for Karby, Hvidbjerg og Redsted menigheder. – (30) Vist fejlskrift for Hindborg herredsting. – (31) Landsbyen Frammerslev i Odden s., Hindborg h. – (32) Landsbyen Balling i Balling s., Rødding h. – (33) Landsbyen Otting i Otting s., Hindborg h. – (34) at (Kalk. I.358b bet.4). – (35) meddelagtig (Kalk. III.454b bet.2). – (36) Udsagn, vidnesbyrd (Kalk. III.144b). – (37) Se ovf. note 16. – (38) En *bysvend* er en (væbnet) tjener for byøvrigheden. – (39) Hårbånd (Kalk. I.560a). – (40) Fængslet (Kalk. IV.144a). – (41) Morten Lauridsen nævnes som borgmester i Nykøbing Mors 1563. 1584 var han sammen med de 2 rådmænd befuldmægtiget til at deltage i prins Christians hyldning i Viborg. Han var borgmester endnu i 1588, jf. Chr. Villads Christensen, Nykjøbing paa Mors 1299–1899 (1902), 191. – (42) frifundet uden at skulle aflægge ed, jf. Kalk. II.209a (*hjemfinde*; sml. *da bleff hand sageløs hiemfunden*) og 728a–b (*logløs*). – (43) indtil (Kalk. IV.240b bet.c). – (44) Reces 13. december 1558 § 18, jf. reces 6. december 1547 § 8. – (45) forskellige (Kalk. I.8a bet.1). – (46) Se 216.21.

324

Viborg landsting 1568–77¹

En mølle var forpagtet af en mand, der havde opbygget den, da den var øde, og derefter videre bortfæstet den til en møller. Da denne sigtedes for tyveri, fandtes forpagteren og ikke ejeren berettiget til at sagsøge ham.

Hs.: NkS 835c, 2° nr. 139 (findes yderligere i 31 hss.).

Overskrift: Item enn dom, att then bunde, ther steder² en mølle, att thenn bunde haffuer med hannom som ith herskab at handle och ickj andder.

War skickitt erlig oc welbørdige Niels Stygj³ till Nøragergaardt⁴ paa thenn enne och hagde hidt wttj rette steffnitt Amdj Chrestennsßenn y Hørup⁵ paa then anden side, for hann inndenn tingj skulle haffue sigthet hanns tienner, Per Møller y Hørup mølle, for tyffurij och bunndenn bogseedt⁶ inden tingj och thet ickj fuld dreffuitt eptther logenn. Wtj lige made hagde oc hid kallitt [Amdj Chrestenssens høstru och]⁷ hanns folck vindisbørd for ith vinde, the

med Amdj Chrestenssenn, sidenn bogseed bleff bundenn, skulle haffue wonnditt, som hann myenntt ickj logligt eller rett att uere.

Tha møtt for^{ne} Amdj Chrestensßenn och berett sig loedt och diel y samme mølle att skulle haffue, och tha thenn var øde, skulle hann haffue werit bleffuitt forligt med for^{ne} Niels Styggis fader, sallig Hanns Stygj,⁸ att hann skulle møllenn wpbøge och aarligen giffue for^{ne} Hanns Stygj aff sin part xij tdr. rogmell; och ther paa sallig Hanns Styggis breff framlagde, som thet ther om vider bemeller. Och ther huos berette sig att haffue stedt⁹ Per Møller samme mølle, och møllen then aff hannom att haffue hagt, och myenntte fordj, for^{ne} Niels Stygj ickj buorde ther om att talle, epttherthj thet ickj skulle were hanns tiennere, all thenn stundt hanns sallig faders breff staar ved magt.

Ther till suarit for^{ne} Niels Styge, att hanns sallig faders breff inthet liude paa hanns arffuinge och myenntte fordj, for^{ne} Amdj Chrestensßenn ickj kunde thet lenger niude.

Med fler ord och talle thennom ther om emellom var.

Tha eptther tiltale, giennßuar och sagzens leiligheth, saa och epttherthj for^{ne} sallig Hanns Stygj haffuer wndt och tilladitt for^{ne} Amdj Chrestensßenn sielff att motte wpbøge samme for^{ne} mølle och ther for giffue hannom aarlig lanndgielt paa Nøragergaard att yde, och for^{ne} Amdj Chrestensßenn haffuer eptther slig leiligheth sielff indsatt mølleren och hannom then sted och fest, tha wide wy ickj anditt ther om att sige, end for^{ne} Amdj Chrestenssenn sielff haffuer med samme møller att handle, hannom att tiltalle for, huis hanns forsømselse kann findis hannom att haffue hagt emod for^{ne} Amdj Christensßenn, och huis hann kann hannom medt rette beskylde, men ther som for^{ne} Per Møller haffuer for^{ne} Amdj Chrestensßenn nogitt till att talle, tha gaa ther om saa møgitt, som loug och rett kann findis.

In cuius rei testimonium &c.¹⁰

(1) Forlægget har ingen datering. I flere hss. (f. eks. GkS 1136,2°, Uldall 257,4°, Linköping J 4), der indeholder en kortere gengivelse af dommen, anføres det, at den er afsagt af Axel Juul, Palle Juel og Gunde Skrifer. Da den i dommen nævnte Hans Stygge døde 31. oktober 1568, må dommen være afsagt efter dette tidspunkt, men før 10. august 1577, da Axel Juul døde. – (2) bortfæste, leje (Kalk. IV.193b bet.8). – (3) Niels Stygge (d. 1606) til Søgård, Nøragergård og Gundestrup, søn af nedenn. Hans Stygge. – (4) Hovedgården Nøragergård i Durup s., Gislum h. – (5) Landsbyen Hørup i Vester Bjerregrav s., Rinds h. – (6) At binde (∴: sværge) bogseed (∴: ed aflagt på bibelen, evangeliar, i senere tid også en lovbog eller tingbogen) krævedes efter JL II.40 og 107 i rans- og tyverisager af sagsøgeren, og eden skulle udover sigtelsen tillige angive værdien af det bortranede. Betegnelsen bogseed forekommer ikke i lovene, jf. Kolderup-Rosenvinge, *De usu iuramenti in litibus probandis et decidendis juxta leges Daniæ antiquas* (1815; dansk overs. i *Nyt juridisk*

Archiv XIV (1816).111ff.), sa., GdD III.179 note 1. Om bogsed se Osterssøn Veylle.107f., Matzen, Offentlig Ret II.48f., Kroman-Iuul.III.45. – (7) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjjet efter Thott 1201,2°. Nogle hss. angiver hustruens navn: Karine. – (8) Hans Stygge (d. 1568) til Holbækgård og Nøragergård. – (9) Se ovf. note 2. – (10) Se 216.21.

325 Tybjerg herredsting 29. januar 1568

En bonde dømmes til at betale restance på skyldig landgilde, idet hans indsigelse, at møllestenene i den forpagtede mølle var så ringe, at han ikke kunne tjene til landgilden, ikke kunne påkendes under denne sag. Det kunne ej heller komme i betragtning, at den nuværende lensmand var i udlandet og havde erhvervet kongebrev om, at der ikke måtte føres proces om hans gods.

Hs.: GKS 1134,2° nr. 140.

Overskrift: En dom, at mand bærer at vdlege, huis hand tiltallis forre, som retten kand medføre, och sidenn at tiltalle then anden igienn for, huis hand er och hanom skyldig.

Hans Pedersßønn aff Oderup,¹ herritzfogitt y Tydebjergis herrett, gjør alle witterligt mettt thett mitt obne breff, att aar effter Gudtz byrdt 1568, torsdagenn nest effter Paulij conuersionis dag,² paa Tyderbjergsherritzting wor skeckett erlig och welbiurdig frue Karene Banner³ hendis fuld myndige Oluff Schriffuer. Hand paa for^{ne} sin fruis wegne haffde her wdj rette deltt och tiltallett Michell Kieldt aff Hollesßemølle⁴ for hues landgilde och rettighedt, som for^{ne} Michell Kield staar tilbage mettt thill Solte slott⁵ och iche haffuer ytt och fuld giortt y rette thide, som thett sig burde effter recessenn,⁶ thenn stundt och emedenn ßalige Jenns Truedtzønn⁷ och for^{ne} frue Karene Banner for^{ne} Solte slott haffue haffdt wdj forlening. Och wor y dag begierendis, att ieg wille stede hanom rett offuer for^{ne} Michell Kield, effter som hand sin sag her lougligenn forfuld haffuer.

Ther till suarede for^{ne} Michell Kieldt och y rette frem lagde ett tings winde aff Tybierge hieritzstthing wdgiffuitt, liudendis wed sin meninge, att otthe mend haffde siunett, seet och vundett, att en mølle steenn wdj thenn ene quern y for^{ne} Holleße mølle er iche ßaa goett, att hand ther mettt kandt malle ßaa møgitt, sitt landgilde mettt att forthienne, oc enn andenn mølle steenn wdj thenn andenn quern waar alldelis wbrugelig, som same things winder ydermere wduißer.

Thisligeste wor her wdj rette møtt erlig och welb: mandt Frandt Brockennhuß⁸ thill Brangstrup,⁹ Danmarckis rigis marsk, nu konge: Maitts: høffuitzmandt paa Solte slott, hans fuldmyndige Niels Schriffuer, fogitt ther same-

stedt. Hand wdj rette lagde konge: Maitts:, wor alderkiereste naadige heris obne breff,¹⁰ att jngenn skall delle eller delle lade paa nogett thett goudtz eller eyendom, som forbemelte Frandtz Brockennhuß y wer och forsuar haffuer, all then stund och iemedenn hand i rigenns bestillning och forhindring er och vj wger nest efter, hand igienn hiem komendis worder, effter som høygestebemelte konge: Maitts: breff ther om ydermere formelder. Och sette for^{ne} Niels Schriffuer ther for wdj alle rette, om for^{ne} Michell Kieldt iche burde att werre wdeltt¹¹ och wplatzett¹² effter konge: Maitts: breff lydelße.

Thisligeste sette for^{ne} Michell Kield wdj rette, om hand icke mett rette kunde andholde¹³ for^{ne} sitt landgilde, jndtill ßaa lenge at Jens Truidßøns arffuinge fange forbedritt same mølle stenne och thenom saa goude giort, som the waar, ther for^{ne} Jens Truetzønn Solte slott anamede.

Mett mange flere ord och thalle thenom ther om emellom løb, oc om huilckenn sag the gaffue thennom wdj alle rette.

Tha effter till thalle, gennßuar och thenn sags leylighedt sagde ieg ther saa paa for rette, ad ieg icke retter wedt y thenn sag end finder for^{ne} Michell Kield er plictig att wdlege och till fritz stille for^{ne} Oluff Schriffuer paa sin hosbondis wegne sitt rette landgilde effter jordbogenns och rette effterstadt¹⁴ lydelße; ther som hand sidenn eller nogenn haffuer om for^{ne} møllestenne att till thalle, ther gaa om for therris tilbørlige dommere saa megett, som rett er, jndtell thenn sag kommer for goude mendt, som bedre er i thenn sag forfarne end ieg.

Ad saa for rette er aff saugdt, bekiender ieg mett mit signette her wndertrøcktt.

Datum vt supra.

(1) Landsbyen Orup i Tybjerg s. og h. – (2) Pauli conversio dag: 25. januar. – (3) Karen Eriksdatter Banner (d. 1611) til Høgholt, gift med Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Torup, Barsebäck og Estrup. – (4) Holløse mølle i Skelby s., Tybjerg h. – (5) Solte (nuv. hovedgård Saltø) i Karrebæk s., Øster Flakkebjerg h. – (6) Reces 13. december 1558 § 42, jf. reces 21. december 1551 § 9. – (7) Jens Truidsen Ulfstand (d. 1566) til Vemmetofte, broder til ovenn. Gregers Truidsen Ulfstand. Han fik 14. august 1552 Solte slot som pantelen (jf. Erslev, Lensmænd.90), men døde allerede 29. juli s. å. – (8) Se 211.19. Han fik 22. august 1567 (Kanc. Br.) Solte slot som pantelen og beholdt det til sin død 1569, hvorefter ovenn. Gregers Truidsen Ulfstand 16. april 1570 blev forlenet dermed. – (9) Hovedgården Bramstrup (tidl. skrevet Brangstrup) i Nørre Lyndelse s., Åsum h. – (10) Kendes ikke. Frands Brockenhuus, der i august 1567 var udnævnt til marsk, og som kort efter blev regimentsoberst, var 1567–69 i krigstjeneste i Norge og Sverige. – (11) ikke plaget med rettergang (Kalk. IV.551a). – (12) uforstyrret, ukrænket (Kalk. IV.682b). – (13) holde tilbage (Kalk. I.61b bet.1). – (14) tilbagestående del af en afgift el. gæld (Kalk. I.437b).

326

Viborg landsting 13. marts 1568

Et af en mand udstedt pantebrev til fordel for en datter og svigersøn fandtes ugyldigt, da der derved skete forfordeling i strid med JL I.14.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 93 (findes yderligere i 31 hss.).

Reg.: 2481.

Tryk: GdD III.56f. (efter NkS 836b,2° m. varr. fra Thott 1201,2° og NkS 844,2°).

Litt.: Matzen, Panterettens Hist.138, 142 med note 2.

Overskrift: Enn dom om pantbreffue, som giøris paa wiildt.¹

Axell Jull² tiill Willestrup,³ Pallj Jull⁴ tiill Stranditt,⁵ lanndzdommere y Nør-iuttlanndt, och Gunde Schriffuer,⁶ lanndztingshører ibidem, giøre vitterligt, att aar epther Guds byrd Mdlxviiij, leffuerdagenn post Gregorij papae,⁷ paa Wiburg landzting war skichitt erlig och velbyrdigh hustrue Marine⁸ y Josepsgaardt⁹ paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Matz Blocks-gaardt¹⁰ ibidem paa thenn andenn side for ett panttbreff, handt skull haffue forhuerffuitt aff hindis salig husbonds fader, Matz Clemitßenn,¹¹ paa halff Josepsgaardt, och inthett Matz Clemitßenn ther emodt skull haffue wdlagt hindis barnn,¹² som er hanns sønnbarnn, och mentte thett panttbreff icki nochsom eller nøgactigh att skull werre.

Saa møtte for^{ne} Matz Blocksgaardt och framlagde samme panttbreff aar Mdlxvij, onsdag nest for dominicam oculj,¹³ wdgiffuitt, wdj huilckett for^{ne} Matz Clemitsßenn bekiender sigh att haffue opboritt aff Matz Blocksgaardt halfandet hundritt enckinde¹⁴ gode sølff dallere, som gode ere och fuldt gieue,¹⁵ och ther for haffuer panttsatt hanom och hans hustrue halff Joseps-gaardt, handt iboede, beggie thieris lyffs tiidt att skulle beholde, som thett panttbreff viidere bemeller. Och mintte for^{ne} Matz Blocksgaardt samme panttbreff, som hanns hustrue fader hanom y saa maade giort haffuer, borde att stande for fulde, till thett bleff hanom loughlig affløst,¹⁶ och handt finge sin penninge igienn.

Ther till suaritt for^{ne} hustrue Marine, att for^{ne} Matz Clemitsßenn icki skull haffue verit trengt tiill samme gotz att buortt pantthe, och att handt skulle were dødt bleffuen vedt halfanden aar¹⁷ ther epther, och icki ther skull vere fundenn nogenn aff samme dallere epther hans dødt, och mintte saadann panttbreff, som saa lang aarsmolle paa giort er,¹⁸ icki borde nogenn magt att haffue.

Medt fliere ordt och tale thennom ther om emellom war.

Tha epther tiltale, giennsuar och sagenns leglighett, szaa och eptherthj lou-

genn¹⁹ medføre, ther som fader selger ett barn nogitt y hende, tha maa handt icke veder²⁰ the andre, och ephtherthj for^{ne} Matz Clemitsßenn haffuer sinn enne barnn, for^{ne} Matz Blocksgaardz hustru, och hanom for^{ne} pantbreff paa for^{ne} i^c daller²¹ givitt, och icki findes sin sønnbarnn ther emodt nogett att haffue tiilvendt, som och skulle stande arffue wdj hanns faders stedt, thesligeste ephtherthj for^{ne} Matz Clemitsßenn var enn formoenndis mandt och icki war trengt till samme halffgaardt att wdsette, wdj lige maade ephtherthj thenn paa saa lang aarsmole, som for^{uit} staar, wdgiffuitt och giortt er, och same pantt findis saa nyligen att uere giort for hans dødt, och saadann penning, som for^{uit} stander, icki war fundenn y hans boe ephther hanns dødt, tha kunde wy ephther sadann leglighett icki anditt kiende, endt samme panntt war ju giort paa viildt²² och bør ther fore icki att komme for^{ne} hustru Marine eller hindis barnn till nogenn forhindringh eller skade y nogenn made.

Jn cuius rej testimonium &c.²³

(1) Partiskhed (Kalk. IV.823a bet.1). – (2) Se 214.5. – (3) Se 214.6. – (4) Se 258.4. – (5) Se 279.5. – (6) Se 281.5. – (7) Gregors dag: 12. marts. – (8) Har ikke kunnet identificeres. – (9) Josefsgård lå vist i Heldum s., Skodborg h., jf. rettertingsdomme 1. april og 25. april 1537 (KRD I.18f. og 68ff.). – (10) Har ikke kunnet identificeres. – (11) Mads Clementsen havde, jf. rettertingsdom 1. april 1537 (KRD I.18f.), tilkøbt sig flere anparter i Josefsgård, der ved den nævnte dom tilkendtes Markvard Eriksen til Fastergård som pant. – (12) Herefter udstreget i forlægget: *som*. – (13) Dominica oculi: 3. søndag i fasten (i 1567: 2. marts). – (14) Se 304.28. – (15) Se 304.31. – (16) indløst, indfriet (Kalk. I.23b bet.3). – (17) Da pantebrevet blev udstedt 26. februar 1567 (jf. ovf. note 13), og da nærv. dom er af 13. marts 1568, må *halffanden* vist være fejlskrift for *halff*, jf. også dommens slutning (*saa nyligen att uere giort for hans dødt*) og Kolderup-Rosenvinge i GdD III.57 note 12. – (18) Sml. herved Viborg landstings dom 1558 (ovf. nr. 253). – (19) JL I.14. – (20) vejre, jf. mnty. *weigern*: nægte (Kalk. IV.786a bet.1). Lovteksten har *netæ* (= nægte), men flere lovss. har *vethræ* (se DgL II.47, variantapparatet). – (21) 150 daler. Om skrivemåden se 227.30 og 31. – (22) Se ovf. note 1. – (23) Se 216.21.

327

Sjællands landsting 7. april 1568

En enke var ved herredstinget dømt til at betale engleje, hendes afdøde mand skulle være skyldig. Da der nu fremlagdes et af herredstinget udstedt brev, hvorefter den afdøde tidligere havde tilbudt at betale, hvad han måtte være skyldig, henviste landstinget sagen til fornyet behandling ved herredstinget.

Landstinget tiltrådte, at herredstinget havde statueret, at nogle mænd ikke

både kunne udgøre nævn og aflægge vidnesbyrd i samme sag, og at en mand ikke på et enkelt vidnesbyrd kunne dømmes til løgner. Det pålagdes herredsfogden uden videre forhaling at afgøre, hvorvidt et vidneudsagn skulle stå til troende eller ej. Endelig godkendte landstinget, at herredstinget i en sag om tingfred havde udmeldt et 12 mands nævn i henhold til § 24 i recessen af 13. december 1558.

Hs.: Gk5 1134,2° nr. 176.

Overskrift: Adt et windisbyrd er icke nocksom at vinde nogenn till skade, oc att en kandt icke stedis att were i neffnd och windisbyrdt wdj en sag.

Hendrick Arnffeldt¹ till Gundethuedt,² landtzdomer i Sielandt, gjør alle witterligt mettt thette mitt obne breff, adt aar epter Gudtz byrdt 1568, onsdagenn thenn 7. dag aprilis, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett erlige oc welbiurdige fru frue Grette Bryske³ till Wognserup,⁴ sallig Peder Rudtz⁵ effter leffuerske, paa thenn enne och haffde her wdj rette steffnett Peder Pedersønn aff Torbennfelde,⁶ herritz fogett y Tudtze herrett,⁷ paa thenn andenn side och hanom tiltallitt først for dom, som hand giortt och wdgiffuitt hagde emellom Jens Tomesβønn aff Kundbye⁸ paa sin høstruis wegne, Jens Jbsønn, Hans Andersønn oc Jens Nielsønn aff Wognserup⁹ om nogenn gielddt, the hagde att thrette om; och wdj rette lagde for^{ne} Grette for^{ne} dom aff Thudtze herritzthing, wdgiffuett aar 1567, liudendes wedt sienn meninge, att for^{ne} iij mendt, Jens Jbsønn, Jens Andersβønn och Jens Nielsønn, hagde tillthallett for^{ne} Jens Tomesβønn for nogenn engleye, for^{ne} Jens Tomeβøns høstrues førre hosbonde, Lucas Thomessønn, skulle haffue werret thenom skyldige och icke wor betallett meere aff endt vj sk., hanndt for^{ne} Jørgenn Jbssønn ther aff fornøgett hagde, oc att herritz fogeden, for^{ne} Peder Pedersønn, therfor, eptertj for^{ne} Jens Thomessønn icke kunde necte Lucas Thomessønn att haffue brugtt same eng och ey kunde i noger maade affuisse¹⁰ thett att vere betallitt, jcke tha kunde finde Jens Thomesβønn eller hans høstrue quitt for for^{ne} tiltall, før enndt for^{ne} Jens Thomesβønn fører nogenn beuissning, hand bøer att werre quitt for thenn sag. Mett flere ordt.

Och berette for^{ne} frue Grette, att Jenns Thomesβønn hagde for Peder Pedersβønn wdj rette førtt ett obett besiglett skudtzmaallsbreff¹¹ aff Tudtze herritz thing, wdgiffuen wnder Gudtz aar 1564, liudendis wedt sienn meninge, att for^{ne} Lucas Thomesβønn hagde ther bødett sitt maall till,¹² bode om ther nogenn kunde werre y all Tudtzeherrett, hand wor gielddt skyldig, eller aff nogenn hagde oppeborette pendinge eller pendinges werdt, ther hand

icke mett rette hagde giortt, wille hand were offuerbødig thett att betalle och igienn giffue. Och sette for^{ne} frue Grette wdj alle rette, om Peder Pederbønn icke hagde giortt wrett, eptertj hand haffde dømppt Lucas Thomesbønns epther leffuendis husfrue till att wdlege emodt for^{ne} skudtzmaall.

Disligeste tiltallett frue Grette Peder Pedersøn, for hand icke hagde giortt ende emellom Hans Andersbønn aff Wognserup, hendis bonde, oc Jørgenn Suennsbønn aff Wglerup¹³ om langsom thrette thenom emellom hagde werrett.

Sameledis tiltallett Lauris Jbsen, fogett paa Wognserup, for^{ne} Peder Pedersbønn for, att hand hagde till Tudtze herritzting y rette kallitt noget mendt aff Tudtze herret paa ett windisbyrdt att berre, och Peder Pedersbønn hagde thenom quitt fundett for hans delle; oc saa y rette lagde hanndt en dom aff Tudtze herritzting nu y aar wdgiffuenn, liudendis wed sin meninge, adt Lauris Ibsenn ther hagde tiltallett enn bonde vedt naffnn Hans Pederssøn aff Høffditt¹⁴ for ett windisbyrd, hand ene hagde giortt paa hanom ther till thinge, och mente hanom thett att maatthe beuisse eller werre feldt, oc Peder Pedersøn tha haffuer aff sagtt for rette, att hand icke viste att felde for^{ne} Hans Pederbens windisbyrdt, før ennd Lauris Jbsøn skielligenn kunde beuisse hanom att haffue vidnett lögenn, eller handt¹⁵ waar i noget maade fordeltt till sine iij mk., ad hand icke widtne maatthe bere. Och sette for^{ne} Lauris Jbsøn wdj rette, om hand icke hagde giortt wrett epter thenn 20. capitell y recessenn.¹⁶

Och saa till thallitt hand hanom for, att hand hagde sett for hanom i rette, om Suendt Pouelsøn hans windisbyrdt skulle staa till throind och forfulde y thett, hand hagde widtnett emodt for^{ne} Lauris Jbsøn, epter att hand hagde bødit loug¹⁷ emodt enn andenn bonde, och hagde sidenn lagtt same loughfeldt,¹⁸ och ingenn beskedenn hand ther om fangett kunde.

Oc saa tiltallett hand hanom for enn sag, hand haffuer fundett till¹⁹ xij mendt, om enn thingfred emellom erlig oc welbiurdig Niels Andersbønn²⁰ oc for^{ne} Lauris Jbsøn, wdj huilcken hand mente hanom sielff burde att dømme paa, effterthj ther findis widtne emodt widtne, och sette wdj alle rette, om for^{ne} Peder Pedersøn icke hagde giortt wrett och burde hende ther for att stande till rette. Mett flere ord.

Ther till suaret for^{ne} Peder Pedersøn oc sagde, att hand epter lougenn icke veste att finde Lucas Thomesønns epter leffuerske quitt for thenn gieldt, hand skyldig wor, och sagde, att then dag, dom gick, eskett hand thett for^{ne} skudtzmaall, oc handt thett icke become motte, som her mett tings windne

beuist bleff. Och saa berette for^{ne} Peder Pedersbønn, att thenn langsam thrette emellom for^{ne} Hans Andersøn oc Jørgenn Suendsøn wor mer skeedt for therris egenn forsømelse endt for hanns forsømelse skyldt. The mend, hand hagde ladett kaldett till windisbyrdt och wor fundenn quitt, thett skede for thenn aarbage, att for^{ne} Niels Andersbønn hagde thagett xij mendt wdj enn neffnd, och Lauris Jbsøn hagde deltt the same for widne,²¹ och mente same mendt, att the entenn burde att werre quitt for neffndtt eller for windisbyrd. Om thett windisbyrdt, Hans Pedersøn aff Høffdit hagde giort, sagde Peder Pedersbønn, att for^{ne} Hans Pedersbønn jndtett hagde sictett Lauris Jbsøn for nogenn sag, menn hagde vidnett, thett hand hagde wist och hørt, dog hand icke wor vdenn ene, maatte thett naae saa langtt, som thett kunde, och weste hanom ther fore icke att werre feldt y nogre maade. Om Suendt Olssønns windisbyrd skulle werre nøyactig eller icke, wor hand icke wise paa, menn hagde thaget sig thett wdj beraadt.²² Sameledis om the xij mendt, hand hagde neffndt paa thenn ting fred, mente hand sig ingenn wrett att haffue giortt.

Mett mange flere ord och talle thennom ther om emellom løb, oc om huilckenn sag the paa baade sider gaffue thennom wdj alle rette.

Tha effter till thall, gennsuar, breffue oc beuissning, som for mig wdj rette lagdis, och thenn sags leylighedtt sagde ieg ther saa paa for rette, adt ephertij for^{ne} Peder Pedersbønn icke fick thett Lucas Thomesbønns skudtzsmaaelbreff i rette, thenn dag dom gick, bør hanom thenn sag igienn att thage till sig mett bege parternis beuissning och endelig skiellie thennom att mett rette. The mend, som wor thagne y neffndt, hagde hand ingenn wrett giortt, adt hand fanntt thenom quitt, thij thett kunde mett ingenn lempe²³ werre paa enn side wdj neffnd och enn andenn y windisbyrdt. Om thette ene windisbyrdt Hans Pedersbønn aff Høffditt siuntis mig Peder Pederssøn ingen wrett att haffue giort, thij ett windisbyrdt er icke nocksom at widtne nogenn till skade,²⁴ dog icke at kunde werre feldt, wdenn thett worre beuissligtt, hanom att haffue wundett lögenn eller tillforne y nogre maade till sine iij mk. Om Suendtt Pouelsønns widtne er hand plictig at gjørre vdenn wider forhalling enn endelig beskeedt,²⁵ men mett xij mendtt, hand haffuer neffndt paa thenn tingfredt, siunes mig hanom epter recessenn ingenn wrett att haffue giortt, effter som findis wdj recessenn²⁶ thett 24. cap: Om hussfredt, gaardfred och kierckefredt att forfølge.

Adt saa er for rette affsagtt, bekiender ieg mett mitt signett her vndertrøcktt. Datum vt supra.

20. Gamle danske Domme II

(1) Se 309.1. – (2) Se 309.2. – (3) Grete Bryske (d. 1575) til Toftholm. – (4) Hovedgården Vognserup i Kundby s., Tuse h. – (5) Peder Rud (d. 1559) til Vognserup. – (6) Den nu forsvundne landsby Torbenfeld i Frydendal s., Tuse h. Den nævnes endnu 1670 som landsby, men inddroges under hovedgården Torbenfeld. – (7) Tuse herred. – (8) Landsbyen Kundby i Kundby s., Tuse h. – (9) Den nu nedlagte landsby Vognserup i Kundby s., Tuse h. – (10) modbevise (Kalk. I.37a bet.1). – (11) (Herredstingets) brev om vidnesbyrd (jf. Kalk. III.828b bet.2). – (12) tilbudt at stå til rette; *maall* = retssag (Kalk. III.167b bet.5). – (13) Landsbyen Uglerup i Hørby s., Tuse h. Herefter overstreget i forlægget: *hendis bonde*. – (14) Landsbyen Høed (1371: *Høthuet*, 1472: *Hødvedh*) i Jyderup s., Tuse h. – (15) Herefter gentaget i forlægget: *eller hand*. – (16) Ifl. § 20, stk. 2, i reces 13. december 1558 skulle den, der på tinge sigtede en anden for uærlig sag, dømmes som løgner, hvis han ikke kunne bevise rigtigheden af sin sigtelse. – (17) tilbudt ed(sbevis). – (18) gjort ham lovfældt, o: fået ham idømt tremarksbøder for ikke at ville rette for sig (Kalk. I.725b). – (19) tilfundet, o: henvist til (jf. Kalk. IV.353a). – (20) Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) til Lyngbygård, Bjergbygård og Kastrup. Han var gift med Johanne Hansdatter Rud (d. 1564) til Vognserup, søster til den i note 5 nævnte Peder Rud. – (21) indstævnet dem som vidner. – (22) gav sig betænkningstid (Kalk. I.161a bet.2). – (23) *mett ingenn lempe vel: på ingen måde*. – (24) Sml. herved 235.87 (*enn mands witnne er jngenn witnne*). – (25) Afgørelse (Kalk. I.167a bet.5). – (26) Reces 13. december 1558 (CCD I.22f.).

328

Viborg landsting 10. april 1568

Et herredsnævn, der havde oversvoret en mand åråd¹ underkendt af landstinget, da den pågældende ikke havde ligget i skjul på vej eller sti og således overfaldet den dræbte.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr 76 (findes yderligere i 36 hss.²).

Reg.: 2489.

Tryk.: GdD III.58f. (efter NkS 836b,2° m. varr. efter Thott 1201,2^o).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i KhS 1. rk. I.39 noten; Stemann, Retshistorie.171 note 3; Matzen, Offentlig Ret II.76, 78, 86; sa., Offentlig Ret III.58; Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.129 note 101.

Overskrift: Enn dom, att neffninger, som hagde suoritt aaradt, som icke aaraadt var, thieris æd er macteløs sagt.

Axell Jull³ tiill Willestrup,⁴ landzdomer vdj Nøriuttlanndt, Olluf Munck⁵ tiill Thuis,⁶ Albritt Skiell⁷ til Fußingøø,⁸ Malthj Jenßenn⁹ tiill Hollumgaardt¹⁰ och Gunde Schriffuer,¹¹ landztingshører, giøre vittherliggt, att aar epther Gudz byrdt Mdlxviii, leffuerdagenn nest epther Sctj. Ambrosij dagh,¹² paa Viburg lanndzting war skichitt erlig och velbyrdig mandt Erich Podbusk¹³ tiill Bestrup,¹⁴ høffuizmandt paa Olborighusß, hans wiße¹⁵ buodt, erlig och fornumstig suendt Sørenn Schriffuer, riidfougitt¹⁶ offuer Olborig leen, paa thenn enne och hagde hiidt vdj rette steffnitt Jens Perßenn y Siørup,¹⁷ Pouill Matsßenn y Huornum¹⁸ och thieris medtbrøder herritzneffninger y Aarsher-

ritt paa thenn andenn side, for the haffuer Tordt Thamißenn aaradt offuerruoritt, for the siger, handt skulle haffue huos veritt, tha hanns sønn, Jens Tordßenn, jhielskodt Las Sørinßenn, endog handt icki laae paa lauge¹⁹ wdj mørck och molm paa veye eller sti for for^{ne} Las Sørinßenn, och mintte fordj thett icki aaradtz toff att uere.

Saa møtte nogle aff for^{ne} neffninger och berette, att Tord Thamißenn skulle haffue slagitt till for^{ne} Las Sørinßenn medt enn øxe, sidenn hans sønn hagde hanom skodt, och mintte thett aaradt att uere.

Ther till suaritt Sørenn Schriffuer, att tha Tord Thamißenn saae Las Sørinßenn løbe ephther hans sønn meth enn dragenn verie vedt hans gaardt, skull handt haffue kast till hanom medt enn øxe och mentte thett icki nogenn aaradt att uere.

Medt fliere ordt och tale thenom ther om emellom wor.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa och ephtherthj icki beuißis for^{ne} Tordt Thamißenn att haffue leggitt wdj lauge eller y fielstedt²⁰ eller wdj mørck och molm paa wey och stie for for^{ne} Lauritz Sørinßenn och wiidt²¹ hanom aaradt, tha kunde wy icki kiende thett aaradt att uere och ther for samme eedt att uere, som thenn wsuoren wor, och icki att komme for^{ne} Tordt Thamißenn ephther slig leglighedt till hinder eller skade y nogenn made.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Om åråd se 255.1. – (2) I hss. NkS 832,2° og Thott 1201,2° findes dommen indført to gange. I hs. Bergen UB 251 er dommen dateret 1578, hvilket er urigtigt, da Axel Juul døde 1577. – (3) Se 214.5. – (4) Se 214.6. – (5) Se 199.20. – (6) Se 316.4. – (7) Se 322.7. – (8) Hovedgården Fussingø i Alum s., Sønderlyng h. – (9) Malte Jensen Juel (d. 1608). – (10) Hovedgården Nørre Holmgård i Møborg s., Skodborg h. – (11) Se 281.5. – (12) Ambrosius' dag: 4. april. – (13) Rigsråd Erik Podebusk (d. 1573). – (14) Hovedgården Bistrup i Granslev s., Hovlbjerg h. – (15) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (16) En ridefoged er den, der på godsejerens vegne forestod avlingen, fordelingen af hoveriarbejdet, inddrivning af afgifter m. v.; på krongodset (som her) den embedsmand, der foruden de nævnte forretninger tillige deltog i udøvelse af øvrighedsforretningerne (OdS XVII.991). – (17) Landsbyen Munke Sørup i Overlade s., Års h. – (18) Landsbyen Vester Hornum i Vester Hornum s., Års h. – (19) Baghold, skjul (Kalk. II.720b bet.2), jf. DL 6-12-1: lagt sig i Veje og Lave for hannum. – (20) Skjul (Kalk. I.554a); jf. JL III.67 (*fialstær*) og DL 6-16-1 (*fialster*). – (21) gjort, forvoldt (Kalk. IV.766a bet.2), jf. JL III.22: *æth aræth wæt*.

329 Rettertinget 13. maj 1568 (København)

Et forleningsbrev, hvorved en adelsmand havde givet sin efterlevende hustru for livstid besiddelsen af en gård, anset ugyldig over for en af den afdødes arvinger, der ikke havde medunderskrevet forleningsbrevet.¹

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.76^r (findes yderligere i 2 hss.).

Wy, Frederiich thennd Andenn &c., giøre alle witterliigtt, att aar epher Gudtz birdtt Mdlxviij, thend 13. dag maij, paa wortt rettherting her paa wortt slott Kiøbennhaffn wdj wor egenn nerwerriilse, nerwerrindis oss elskelige Peder Oxe² till Gisselfeldt,³ wor och Danmarckiis riigiis hoffmester, Johan Friis⁴ till Heslager,⁵ wor canntzeller, Frandt Brockenhuß⁶ till Egeskouff,⁷ Børre Trolle⁸ till Liilløø,⁹ her Jurgin Løcke¹⁰ till Offuergaardt,¹¹ riidder, Holger Roßennkrantz¹² till Boller,¹³ Otte Brade¹⁴ till Knudstrup,¹⁵ Jurgin Roßennkrantz¹⁶ till Roßenholm,¹⁷ Eriick Rudt¹⁸ till Fullesang,¹⁹ Biørnn Kaas²⁰ till Starrup,²¹ Biørn Anderßenn²² till Stinalt²³ och Axiill Wrne²⁴ til Søgordt,²⁵ wor och Danmarckis riigiis cantzeller, wore true menndtt och raadt, wor skiickiit osß elskelige frue Giørriill Gildenstiern²⁶ till Torup,²⁷ Lauge Wlstandtz²⁸ epherleffuerske, paa thenn enne och hagde her for osß wdj rette steffnit osß elskelige Niels Wlstandt,²⁹ wor mandt och thienner, paa thend anden siidde om trette, som thennom emellom waar om Toroup gaardt och goudtz oc for^{ne} Lauge Wlstandtz epherladenndiis gielltd. Oc berette for^{ne} frue Giørriill Gillennstiern, att hindis affgangne hosbonde, Lauge Wlstandt, hagde før hindis brøllup forlennt hinde mett Toroup gaardt oc goudtz mett nogre hans arffuingis beuilling wdij hindis liffs tiidt, som hun strax beuiste mett hindis affgangne hosbondis forlennings breff, hun for osß wdij rette lagde, wdgifuit her wdij wor kiøbstedt Kiøbenhaffn anno Mdlxij, wisitationis Marie,³⁰ paa huilckit hindis forlennings breff Niels Wlstandt gjorde hinder paa oc fordiielte hinde till tinge mett wrette; och idermere berette hinde att haffue mere wdtlagdt wdj hindis affgangne hosbondis gielltd, end hinde burde mett retthe. Mett flere ordtt.

Ther till suariidt for^{ne} Niels Wlstand oc bestoudt, att hans brouder Lauge Wlstandt hagde hinde forlennt mett Toroup gaardt och goudtz mett nogre hans arffuingis beuilling oc forsegling, men att handt thett icke att haffue samtøcktt eller besegliitt hagde. Och wdij rette satte, att epherthij hanns segiill icke fandtz for samme forlennings breff, om for^{ne} fru Giørrell kunde forhindre hannom synn anpartt y Toroup gaardt och goudtz mett retthe. Thisligeste suariide handt och till sin affgangne broders, Lauge Wlstandtz, gielltd siig megit ther aff at haffue betaldtt, och wor offuerbødiig wiuder ther y att wille sin anpartt betalle, hues hannem burde mett retthe.

Mett flere ordt thennom ther om emellom waar.

Tha epher tiltalle, giennßuar oc sagens leiighdett waar ther saa paa sagdtt

for retthe, att epherthj forskreffne Niels Wlstandtz segiill icke findis for forskreffne frue Gørrills forlennings breff paa Toroup gaardt och goudtz, tha kand same forlennings breff icke forhindre Niels Wlstandt hans annpartt y same Torup gaardt och goudtz och hannom y liige maade att thage sin annpart y giell denn, thesliigiiste hues fru Gørrill haffuer wdtlagdt oc betalldt mere y giell denn ennd hindis annpartt, bør Niels Wlstandt hinde ther wdj hans annpartt igienn att wdtlegge oc fornøiige.

Giffuit aar &c. Nostro ad causus &c.

(1) Sml rettertingsdom 19. september 1567 (ovf. nr. 319). – (2) Se 204.30. – (3) Se 313.16. – (4) Se 199.18. – (5) Se 210.9. – (6) Se 211.19. – (7) Se 319.6. – (8) Se 201.35. – (9) Se 313.12. – (10) Se 199.7. – (11) Se 313.14. – (12) Se 199.23. – (13) Se 218.8. – (14) Se 222.4. – (15) Se 289.4. – (16) Se 316.13. – (17) Se 316.14. – (18) Se 233.4. – (19) Se 313.22. – (20) Se 304.22. – (21) Se 304.23. – (22) Se 270.4. – (23) Se 270.5. – (24) Se 203.19. – (25) Se 319.18. – (26) Gørvæl Abrahamsdatter Gyldenstjerne (d. 1577) til Knabstrup og Asserbo. Hun var 1. gang gift med Gert Jensen Ulfstand (d. 1560) til Bønnet, Lyngby og Løjtved, 2. gang med Lage Truidsen Ulfstand (d. 1561) til Torup. – (27) Hovedgården Torup i Bara s. og härad i Skåne. – (28) Lauge Truidsen Ulfstand, se note 26. – (29) Niels Truidsen Ulfstand (d. 1575) til Barsebek (Barsebäck) og Vemmetofte. Han var broder til ovenn. Lauge Truidsen Ulfstand. – (30) Mariæ visitatio: 2. juli.

330 Sjællands landsting 10. august 1568–16. juli 1588¹

Et landenævn² stadfæster en kendelse, afsagt af 10 mænd, hvorefter et pant, der uretmæssigt var taget, skulle tilbagegives ejeren, og de ugifte, mandlige deltagere i en majfest³ skulle have en tønde øl, som en af deltagerne var dømt til at give.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 68.

Overskrift: En dom aff landtzting, adt en er dømppt till sitt pantt oc nogen maye drennge till thieris øll, som the haffuer wiit⁴ hannom fore.

Wor skickett Mathz Laurisbønn aff Skulleløff⁵ paa Borckhard vonn Pappennheims,⁶ lendtzmand paa Abramstrup,⁷ hans vegne, begierede att the xvj lande neffninger motte y dag fremgaa och giøre therris thoff fylliste, som her effter konge: Maitts: beffalning⁸ opkræffde wor att skulle grandske, forfare oc affsige, om Truels Jennsbønn aff Skiby⁹ medt sine medbrødre xvj neffningsmendt y Hornns heret, som suor effter x mendt, som vore thagne paa the may drennge¹⁰ aff Fersløuff,¹¹ ther vdtog Niels Mattsbønn¹² ibidem hans søns goudtz aff forskreffne sin faders husß for itt pannt¹³ effter therres viide¹⁴

och vilkor,¹⁵ haffuer giortt saa rett ed, att thenn therris ædt bør ved machtt att bliffue, eller oc the haffuer giort wret, saa the bør ther for feldt att verre.

Tha y dag fremkome xj aff forskreffne lande neffninger, som vor Oluff Stercke aff Siersløuff,¹⁶ Mathz Olsønn aff Bunderup,¹⁷ Knud Mathzsønn aff Gamblosø,¹⁸ Hendrich Pedersbønn aff Bybierge,¹⁹ Oluff Finde aff Kiersckehualsø,²⁰ Andris Nielsbønn [aff]²¹ Himerløff,²² Jep Mortennsbønn aff Kløffuestedt,²³ Per Holm aff Dalby,²⁴ Peder Boesbønn aff Huerlørsø,²⁵ Frandtz Nielsbønn aff Ebbeskouff²⁶ oc Jep Mogennsbønn aff Skeede,²⁷ huilcke forskreffne lande neffninger, ther suor alle ett oc jaffnnett,²⁸ oc bad thennom saa Gud hielpe oc huld worde, att the hagde lett oc att spurtt oc kunde ey retther i sandhed forfare, endt Truels Jonnsbønn mett sine medbrødre forskreffne herritz neffninger, therris ædt bør ved macht att bliffue y thenn sag, sameledis forskreffne Niels Mattsbønn bønn att kome till sitt pantt igienn oc same Fersløff maydrenge till therres øll, som the haffue wiit²⁹ hanom fore &c.

(1) Dommen er afsagt, medens Burchard von Pappenheim var lensmand på Abrahamstrup (nuv. Jægerspris). Han, der var foged på Abrahamstrup 1559–62, da Abrahamstrup lå under Kbh.s len, var forlenet med Abrahamstrup i tiden fra 10. august 1568 til 16. juli 1588, jf. Erslev, Lensmænd.17, til hvilket tidsrum dommen derfor er henført. – (2) Se 263.20. – (3) Om datidens majfester se f. eks. J. S. Møller i Da. Stud. 1930.125ff., Axel Olrik og Hans Ellekilde, Nordens Gudeverden II (1951).650ff., Troels-Lund IV.197ff., Axel Steenberg, Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. århundrede I (1969).65ff., II (1971).22ff. Flere af de bevarede landsbyvedtægter viser, at deltagerne i majfesterne for visse forseelser kunne dømmes til at give øl til de øvrige deltagere, se f. eks. Vider og Vedtægter I.193, IV.87. Jf. udtrykket *videøl*: øl, der gives som bøde, *videtønde*: øltønde, der gives som bøde (Kalk. IV.811a). – (4) idømt (som bøde) (Kalk. IV.811a bet.1). – (5) Landsbyen Skuldelev i Skuldelev s., Horns h. – (6) Burchard von Pappenheim (d. 1590) til Sæbygård (Lollands nørre h.). – (7) Abrahamstrup (nuv. Jægerspris) i Dråby s., Horns h. – (8) Kendes ikke. – (9) Landsbyen Skibby i Skibby s., Horns h. – (10) Ugifte, mandlige deltagere i majfesten, jf. Troels-Lund IV.199. – (11) Landsbyen Ferslev i Ferslev s., Horns h. – (12) Synes at måtte være søn af den i dommens begyndelse nævnte *Mathz Lauritsbønn*. – (13) Forholdet synes at have været det, at deltagerne i majfesten egenmægtig har taget nogle effekter (som pant), fordi Niels Madsen havde gjort sig skyldig i et forhold, der efter den ikke kendte landsbyvedtægt medførte den straf, at han skulle give øl. Deltagerne har imidlertid som pant bemægtiget sig genstande, der tilhørte Niels Madsens fader, Mads Lauridsen, og derfor dømmes de til at tilbagelevere det beslaglagte til denne, mens sønnen dømmes til at give det idømte kvantum øl. Det erindres herved, at pant opr. bet. den eller de genstande, den forurettede efter gammel germansk ret egenmægtig kunne fratage den, der havde begået et retsbrud, jf. V. Meibom, Das deutsche Pfandrecht (1867).24 og rettertingsdom 5. juni 1553 (I nr. 188). – (14) Vedtægt for et samfund (Kalk. IV.810b bet.2). – (15) Bestemmelse(r) (Kalk. IV.825b bet.1). – (16) Vel landsbyen Sigerslev i Sigerslev s., Lyng-Fredriksborg h. – (17) Landsbyen Bunderup i Skibby s., Horns h. – (18) Landsbyen Gandløse i Orø s., Horns h. – (19) Landsbyen Bybjerg i Orø s., Horns h. – (20) Landsbyen Kirke-Valsø

i Kirke-Valsø s., Voldborg h. – (21) mgl. i forlægget. – (22) Landsbyen Himmelev i Himmelev s., Sømme h. – (23) Landsbyen Kløvestad i Nørre Dalby s., Ramsø h. – (24) Landsbyen Nørre Dalby i Nørre Dalby s., Ramsø h. – (25) Landsbyen Værløse i Værløse s., Smørum h. – (26) Landsbyen Ebbeskov i Fakse s. og h. – (27) Landsbyen Ske i Haraldsted s., Ringsted h. – (28) ens (Kalk. II.435b). – (29) Se ovf. note 4.

331 Sjællands landsting 18. august 1568

Spørgsmålet om, hvorvidt en adelig lensmand havde været berettiget til mod vederlag at frigive en bonde fra vornedskabet,¹ blev af landstinget henvist til afgørelse af kongen og rigsrådet.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 156.

Overskrift: Bonde sønner som lendtz mend selger.

Hendrick Arnffeldt² till Gundethuedt,³ landtzdomer i Sielandt, gjør alle witterligt met thette mitt obne breff, adt aar effter Gudtz byrd 1568, onsdagenn thenn 18. augustj, paa Sielandtzfar landtzting wor skickett erlig oc welbiurdig mandt Peder Oxe⁴ thill Gieselfeld,⁵ konge: Maitts:, wor aller kiereste naadigste herris och Danmarckis rigis hoffmester, hans thienner och fuldmyndige Per Dire aff Broby.⁶ Hand paa forbemelte her hoffmesters wegne her wdj rette tiltallet Mogenns Jennsøn aff Siersløff,⁷ som er barnn fød paa hans godtz wdi Broby, begierendis rett offuer hanom, att hand motte jndfløtte paa thenn grundt och staffnnd, som hand barnn fød er, eller och haffue thett mett her hoffmester wdj minde,⁸ som thett sig bør.

Ther till suarede same Mogenns Jennsenn och sagde, att thenn thid for^{ne} Broby laa vnder kronen till Skioldeneß,⁹ och sallig her Oluff Mauritzønn¹⁰ haffde thett vdj forlening, hagde hand kiøfftt sig løs fra hanom, før Peder Oxe same goudtz fick vdi heffdt oc wer. Och ther paa vdj rette laugde hand her Mouris Oluffsens¹¹ quite breff paa Skioldeneß wdgiffuett aar 1545, effter som thett ther om indeholder, oc sette wdj rette, om hand icke burde ther epher quitt at werre.

Huor till Peder Dirre suarede och sette y rette, om her Mauritz Oluffsens kunde mett rette selge ellier affhende enntenn bonde sønn eller andenn eien- dom, som laa till hans forlening, och om thett burde att staa for fulde¹² lenger end vdj hans liffs thidt.

Medt flere ordt thenom therom emellom løb, oc om huilckenn sag the gafue thennom vdj rette.

Tha epter tillhalle, gennsuar och thendt sags leylighedt weste ieg iche att kunde dømme emod her Mauris Oluffsens breff och segell, effter som thett 27. cap: y recessenn¹³ formelder, menn fandt thenn sag fran mig jnd for høgistbemelt konge: Maitt: och Danmarckis rigis raadt ther att gaa om saa møgitt, som rett er, om forbemelte her Mauritz Oluffsenn haffuer emod sitt pante breff och forlenings breffs lydelsße enthenn bonde sønn ellier andett sollt eller affhandt.

Till windisbyrd haffuer ieg thrøck mitt signett nedenn paa thett mitt obne breff.

Datum vt supra.

(1) Om vornedskab se ovf. 221.1. Jf. rettertingsdomme 10. juli 1532 (I nr. 68) og 30. november 1547 (I nr. 135) samt Sjællands landstings dom 4. oktober 1587 (endnu utr.). – (2) Se 309.1. – (3) Se 309.2. – (4) Se 204.30. – (5) Se 313.16. – (6) Landsbyen Vester Broby (tidl. Broby) i Vester Broby s., Alsted h. – (7) Landsbyen Sigerslev i Store Heddinge landsogn, Stevns h. – (8) *vðj minde*: med tilladelse af, samtykke af (Kalk. III.92a bet.4). – (9) Hovedgården Skjoldenæsholm i Valsøllille s., Ringsted h., der tilhørte kronen. – (10) *Oluff Mauritzønn* må være fejlskrift. Der er tale om hans fader, Mourids Olufsen Krognos (d. 1550) til Krapperrup, Bollerup og Bregentved. Han blev 5. august 1540 (jf. Erslev, Lensmænd.21) forlenet med Skjoldenæsholm og besad det til sin død 24. november 1550. Sønnen, Oluf Mouridsen Krognos (d. 1573), har ikke været forlenet med Skjoldenæsholm. – (11) Se foreg. note. – (12) *for fulde*: gyldig (Kalk. I.797a). – (13) Reces 13. december 1558 § 27 in fine bestemmer, at ingen uden kongen og rigsrådet må dømme i sager, der gælder nogen af adelen „paa dieris lif eller ere“. Til æressager henregnedes en tid alle de sager, hvorunder adelsmænd sagsøgte til at efterkomme deres brev og segl, jf. Matzen, Offentlig Ret I.60, men denne praksis ændredes senere således, at sagen ikke blev æressag, medmindre dommen gik ud på noget, der var sagsøgte ære og lempe for nær, jf. fdg. 1. juli 1623 om gældssager § 6 (CCD IV.88) og reces 27. februar 1643 2–6–26 (CCD V.274).

332

Viborg landsting 28. august 1568

Den, der skader en anden ved at fremlægge et debrev angående en gæld, der senere er betalt, er pligtig at foranledige, at sagen genoptages.¹

Hs.: Uldall 257,4° nr. 220² (findes yderligere i 27 hss.).

Reg.: 2521.

Tryk: GdD III.62 (efter Thott 1991,4° med varr. efter NkS 844,2°).

Litt.: Stemmann, Retshistorie.270 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.7; Chr. Kier.130.

Overskrift: En domb at den, som med et vlouligt deelsbreff forspilder en sin sag, daa bør hand at forfersche³ hanom sin sag och giøre hanom den saa klar jgien, som hand den slap.

Axel Juul⁴ til Willestrup,⁵ Palle Juul⁶ til Strandet⁷ och Gunde Schriffuer,⁸ landtztinhörer ibidem, løffuerdagen post Bartolomei⁹ aar 1568 dømt hafuer om en vlovlig deelsbref,¹⁰ som en mand vdi rette bar till herretztig och dermed forslough¹¹ en anden mands rett, och er fordi saa omsagdt, att effterdj for^{ne} Niels Laurizen haffuer samme deelsbreff frembaarett, som beuist er, och samme giæld er betalt och derfor icke kunde findes nøiagtigh att verre, och vdi saa maade forspilte Christoffer Michelsen sin lougmaal,¹² daa haffuer Niels Laurizen icke dermed giort [rett]¹³ och bør derfor at giørre for^{ne} Christoffer Michelsen sin sag och deele jgen saa klar, som hand den slap for for^{ne} vlovlig deelsbreff.

(1) Da den, der var fordelt, ikke måtte anlægge nogen sag, havde den misbrug indsneget sig, at den sagsøgte gjorde indsigelse om, at sagsøgeren som fordelt ikke kunne anlægge sag, selv om den sag, for hvilken den pågældende var blevet fordelt, senere var afgjort. Denne misbrug søgtes hindret ved fdg. 25. august 1631 (CCD IV.549), der fastsatte, at „ingen maa laane nogen delsvinde til at spille en anden sin ret, med mindre samme delsvinde fredløse eller ærrørige sager angaar. Saafrembt och nogen i rettergang beskyldis at vere fordelt och strax retter for sig mod de, hannem i dele hafve, da skal det hannem for ærlige sager vere tillat och siden for hans skyld rettergangen icke spildis“. Bestemmelsen gik over i reces 27. februar 1643 2-6-22 (CCD V.273), der måske er kilde til bestemmelsen i DL 1-9-18, jf. Brorson, Første Bog I.581. Når det i denne sidste bestemmelse hedder, at den, der spilder anden mands sag ved ulovlig beskyldning, skal „forfriske Vederparten Sagen igien“, betyder dette, at han skal erstatte de udgifter, som sagens fornyede foretagelse medfører, jf. Brorson l.c. Blandt de ulovlige beskyldninger, der kan komme på tale, nævner Peder Kofod Trojel, Commentære eller Forklaring over den Danske og Norske Lovs Første Bog II (1781), bl. a. den indsigelse, at parten er fordelt (lovfældt). DL ophævede fordelingsinstituttet, men bibeholdt betegnelsen fordelt, se DL 1-9-5 og 1-13-29, hvilket gav anledning til en del fortolkningstvivil. Jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.62 note 1 og rettertingsdom 11. oktober 1558 (GdD II.242ff., se særlig 245 med note 10). – (2) Håndskriftet indeholder desuden en kortere regest af dommen. – (3) lade (retssag) komme til ny behandling (Kalk. V.275b). – (4) Se 214.5. – (5) Se 214.6. – (6) Se 258.4. – (7) Se 279.5. – (8) Se 281.5. – (9) Bartholomæus' dag: 24. august. – (10) Skriftlig vidnesbyrd om dele (retssag) (Kalk. I.347a bet.1). – (11) forspilde (Kalk. I.701b bet.2). – (12) Rettergang, søgsmål (Kalk. II.728b bet.1). – (13) Forlægget har ved fejlskrift *vrett*; rettet efter andre hss. (GkS 1134,2°, GkS 1136,2°, GkS 1140,2° m. fl.).

333

Viborg landsting 28. august 1568

Den, der sværges kvit for åråd,¹ kan ikke dømmes fredløs.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 169 (findes yderligere i 28 hss.).

Ingen *overskrift*. I registeret følgende regest: Enn dom, att thenn, som quit sueris for aaradt, er och dømt qt² for fredtløsmoll.

Enn dom, Axell Jull,³ Pallj Jull⁴ och Gunde Schriffuer⁵ dømpt haffuer aar Mdlxviij, leffuerdagenn post Bertholomej aplj. dag,⁶ om ett aaradt, som saa besluttes, att epherthj icke nøgactig beuißis, Christin Morthinßenn till samme gaardt medt aaradt komenn att uere, medenn for samme aaradt, handt medt forfuldt wor, att uere quith dømpt epher the leglighedt, thenn dom jndholler, och epherthj for^{ne} Chrestin Morthinßenn icki paa fersk gierningh er annhollitt, tha vide wy epter sadann leglighett icki att kunde tildømme hanom nogin fredløsmoll att offvergange.

Jn cuius &c.⁷

(1) Om *åråd* se 255.1. – (2) quitt. – (3) Se 214.5. – (4) Se 258.4. – (5) Se 281.5. – (6) Se 332.9. – (7) Se 216.21.

334 Rettertinget 10. september 1568 (København)

En dom, der var erhvervet af en mand, der var fordelt, kendt magtesløs, da den, der er fældet efter loven, ikke må rejse sag imod andre.¹

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.49^v (findes yderligere i 34 hss.²).

Reg.: 2523.

Tryk: GdD III.62ff. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Retshistorie.155 note 2, 161 note 2, 260 note 2, 270 note 1; V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1871).65, 76f.; Matzen, Retskilder.283; sa., Offentlig Ret II.7, 57, 58, 111; Chr. Kier.130.

Wij, Frederich thenn Anndenn, medt Gudtz naade, gjør alle witterligt, at aar epher Gudtz biurdt Mdlxviij^o, thenn x dag septembris,³ wor schickitt oß elskelige Albret Schell⁴ till Fußingø,⁵ Jahann Brochenhuß⁶ till Lerbeck,⁷ wor menndt oc tiennere, medt fruue Margrete Schels⁸ fuldemaagt paa thenn enne oc hagne medt wor steffninngge wdj rette steffnit oß elskelige Lauritz Rostrup,⁹ wor manndt oc tiennere, paa thenn anndenn ßiide for enn dom, for^{ne} Lauritz Rostrup emodt thennom forhuerffuit haffuer, som oß elskelige Franntz Diure,¹⁰ Jurgenn Rudt,¹¹ Christopher Gøie,¹² Offe Schram,¹³ Christopher Lauritzenn¹⁴ oc Jesper Lanno,¹⁵ wore menndt oc tiennere, wdgiffuitt hagne paa Høllinngholm¹⁶ torßdagenn epter Catarinae¹⁷ anno Mdlxvij, oc for^{ne} Albret Schel, Jahann Brochenhuus oc frue Margrette Schelsdatter tilldømpt thenn wpbørßell aff Annders Schels¹⁸ guoetz at were pligtig at ligge frann thennom epter logen, som samme dom wiider formeller, huilcken dom for^{ne} Albritt Schell, Jahann Brochenhus oc frue Margrette mente ickj at were

saa ret tagenn, som thet sig burdt hagde. Oc wdj rette lagde enn dom,¹⁹ som Loduig Munnck Olluffenn,²⁰ Erich Lunng²¹ medt flere godemenndt wdtgiffuitt hagde anno Mdlxvj, løfuerdagenn nest for juledag, bemellinndis, att for^{ne} Lauritz Rostrup wor tildømp^t Wor Fruue dag i faste²² medt sinne eedt medt xij riidermenndtzsmenndt at indføre paa Jungitgaardt²³ alle løßøre, brefue oc anndit, som wdt er kommitt, oc tha samme godemenndt thet at skiiffte thennom emellom medt anndit løßøre medt jordtguotz och alt annditt, som samme dom wiider formeller, huilckenn for^{ne} dom hanndt ey fultgiort haffde ept^{er} samme doms liudelße. Sammeledis wdj rette lagde for^{ne} Albrit Schiell enn dom,²⁴ som wi medt meninge Danmarckis riigeß rad^t wdtgiffuitt hagde, medt huilckenn hanndt beuiiste for^{ne} godemenndts dom at were widt magt dømpt, wdtgiffuenn Mdlxvij, thenn 17. dag junij, her paa wort slot Kiøbinghaffnn, som samme wor dom wider formeller. Sammeledis yttermere berette for^{ne} Albrit Scheel, att for^{ne} Lauritz Rostrup wor fallenn hannom aff laugenn²⁵ i thet stedt, at hanndt ickj haffuer fultgiort samme godemenndts dom oc indført widt sine edt paa Junngitgaardt ept^{er} samme doms liudelße. Oc wdj rette satte, at ept^{er}thj thenndt manndt, som er faldenn aff laugenn till sine tree march, ichj maa nogenn tiltale wdj nogenn rettergaang,²⁶ oc for^{ne} Lauritz Rostrup, sidenn hanndt er fallen aff laugenn, haffuer formiedelst wrang²⁷ wnderuißning²⁸ forhuerffuit samme godemenndts dom emodt laugenn, om samme dom kanndt komme hannom eller Jahann Brochenhuss eller frue Margrette Schelsdatter till forhinn^{dring} eller schade wdj nogre made.

Ther till suaride Lauritz Rostrup, at hanndt hagde konn: Mats: beffallning till samme godemenndt, oc huis thee wdj samme sag giort oc dømpt hagde schulle thee wel bestaae,²⁹ oc wiste ickj annditt, enndt thee hagde dømpt thet retferdigt war i nogre maade.

Sammeledis suarrede osß elskelige Jurgenn Rudt oc Christoffer Gøe paa thierris egne oc paa the anndre godemenndts wegnne, som samme dom wdtgiffuit hagde, oc berette, att huis thee wdj thenn sag giort hagde, wor thee ept^{er} wor beffallingn tiltrenngt,³⁰ som Lauritz Rostrup forhuerffuit hagde. Menn thersom ther wor nogenn, som hagde thennom for samme thierris dom till att tale, war the offuerbødig at suare for thierris dom oc stannde ther for till rette.

Thertill suarrit for^{ne} Albrit Schell, at hanndt talde thennom inthit till for samme thierris dom, men mennte, Lauritz Rostrup ickj at were thenn manndt, ept^{er}thj hanndt er fallenn hannom aff laugenn, nogenn domme eller forfølgning at kunne tage emodt thennom eller nogenn anndre i nogenn maade;

oc wdj rette satte, om thenn dom, Lauritz Rostrup thenn tiidt, hanndt war hanns loffallenn manndt, aff for^{ne} gode mendt forhuerffuitt haffde, burde at komme hannom eller hanns medtarffuinge, Jahan Brochenhus eller frue Margrete, till schade i nogre maade.

Medt flere ordt thennom ther om emellom wore.

Tha epter tiltale, giennsuar och sagenns leiglighet, och epterthj lougenn³¹ bemmeller feldt manndt ickj at maa søge nogenn, ehudt deele hanndt faannger, føre hanndt haffuuer bõt emoedt konngenn oc bonndenn epter lougenn, war ther saa paasagt, at thenn dom, som Jørgenn Rudt, Christopher Gøie medt andre godemenndt wdtgiffuitt haffuuer epter wor beffalling, emedenn for^{ne} Lauritz Rostrup war laug nederfallenn, bør ickj at komme Albret Schel, Jahann Brochenhus eller fruue Margrette Schelsdatter eller for^{ne} godemenndt till hinnder eller schade wtj nogre made.

Giffuit aar, dag och stedt, som forskreffuitt stannder &c.³²

(1) Om de tidligere domme mellem parterne se GdD III.62 note 1. Fra tidligere retspraksis se Viborg landstings dom 1560 (ovf. nr. 286). – (2) I disse efter vidisse af Viborg snapslandsting 1570 på begæring af rigsråd Christen Skeel (d. 1591) til Hegnet og Fussingø m. v. – (3) Af vidissen kan ses, at dommere i sagen var: Peder Oxe, Johan Friis, Oluf Munk, Holger Rosenkrantz, Peder Bille, Erik Rosenkrantz, Otte Brahe, Jørgen Rosenkrantz, Bjørn Kaas og Axel Urne. – (4) Se 322.7. – (5) Se 328.8. – (6) Johan Brockenhuus (d. 1587) til Lerbæk. – (7) Hovedgården Lerbæk i Hover s., Tørrild h. – (8) Margrete Skeel, gift med Jørgen Rostrup til Sjelleskovgård (nuv. Vedelslund). Hun var søster til ovenn. Albret Skeel. – (9) Laurits Rostrup (d. 1602) til Ristrup. Han var (1563) gift med Kirsten Knudsdatter Rud (d. omkr. 1612), der 1. gang var gift med Herman Skeel (d. 1555) til Jungetgård, broder til ovenn. Albret Skeel. – (10) Frands Iversen Dyre (d. 1569) til Tapdrup el. Skovgård og Palstrup. – (11) Jørgen Rud (d. 1571) til Vedby. – (12) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Gunderslevholm, Bregentved og Bollerup. – (13) Ove Skram (d. 1581) til Hammergård. Han var gift med Ellen Hansdatter Rostrup (d. omkr. 1605). – (14) Christopher Lauridsen Udsen (d. 1580) til Overgård. – (15) Jesper Lunov (d. ugift før 1597). – (16) Den tidl. hovedgård Kellinghøj (også kaldet Høllingholm el. Hylingholm) i Hjorthede s., Middelsom h. Den ejedes af fru Kirsten Rud (d. 1612), der var gift med ovenn. Laurids Rostrup (se ovf. note 9). – (17) Catharinæ dag: 2. august. – (18) Anders Skeel til Hegnet, Rostrup og Jungetgård, fader til ovenn. Herman Skeel (se ovf. note 9), ovenn. Albret Skeel (d. 1568) til Hegnet og Fussingø og til Margrete Skeel (ovf. note 8). – (19) Kendes ikke. – (20) Ludvig Olufsen Munk (våben: 3 roser) (d. 1595) til Kvistrup, søn af Ribebispen Oluf Munk (d. 1569). – (21) Erik Lange (d. 1572) til Engelsholm. – (22) Vor Frue dag i fasten: 25. marts. – (23) Hovedgården Jungetgård i Junget s., Nørre h. Den tilhørte da Albret Skeel, der blev henrettet 1609. – (24) Kanc. Br. 27. juni 1567. – (25) *fallen . . . aff laugenn*: dømt uden at have efterkommet dommen (Kalk. I.497b). – (26) Jf. JL II.67, EsjL II.57. – (27) urigtig, fejlagtig (Kalk. IV.871b bet.2). – (28) Fremstilling, oplysning (Kalk. IV.668b). – (29) vedkende sig (Kalk. I.178b bet.9). – (30) tvunget til, nødt til (Kalk. IV.385a). – (31) Jf. JL II.67: Thæn man thær fæld wrthær . . . han ma ængin man søkæ of han fangær nokær delæ. I 1512 indførtes den lempelse, at den, der ikke i rette tid aflagde ed,

ikke derfor skulle være mindremand, men han skulle have tabt sagen, se RR § 38 (Da. Mag. 3. rk. I.192), men denne lempelse fastholdtes ikke i praksis, jf. rettertingsdom 10. juni 1558 (GdD II.191ff., ovf. nr. 262). – (32) &c dækker: Nostra ad causas sub sigillo teste Absolonis Vrne, iusticiario nostro dilecto.

335 Viborg landsting 11. september 1568

*Et barn født uden for ægteskab af to ugifte forældre er slegfredbarn og ikke horebarn.*¹

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 96 (findes yderligere i 31 hss.²).

Litt.: Da. Mag. 1. rk. II.192 noten; Dueholms Dipl.xx note 2; V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1871).119f., 434; supplement (1882).35; C. F. Bricka i Hist. Tidsskr. 4. rk. VI. Litteratur.75; J. Nellesmann i Hist. Tidsskr. 5. rk. I.426.

Overskrift: Enn dom, att slegfredt børn icki er hoerbørnn.

Axell Jull³ tiill Willestrup,⁴ Pallj Jull⁵ tiill Strandit,⁶ lanndzdommer y Nøriuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁷ lanndztingshører ibidem, giøre vittherligt, att aar epher Gudz byrdt Mdlxviij, leffuerdagenn post natiuitatis Mariæ,⁸ paa Viburgh lanndzting var skickitt Jørgenn Hanßenn⁹ y Bastrup¹⁰ paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnit Sørenn Jenßenn y Døßing¹¹ paa thenn anden side, for handt nogenn tiid sidenn forledin vdj retthergangh her till lanndztingit skulle haffue skieltitt hannom for enn huorvng¹² att uere och medt sadan ordt ropte och skieltitt hanom fraa sin tale, och mintte sigh icki nogenn huorvng¹³ eller hoersønn att uere. Och først framlagde ett breff her aff lanndztingitt, nogle mendt vonditt hagde, att rett som Jørgenn Hanßenn och Sørenn Jenßenn wende thenom fraa retthergang y domhußitt¹³ ther samme dag, tha badt Sørenn Jenßenn tage sin verie, handt skull gange for døer¹⁴ medt Jørgenn Hanßenn thenn huorvng¹⁵. Och ther huos berette Jørgenn Hanßenn och mintte sig att uille beuiße, hans moder icki att haffue leggit vdj hoer medt nogin ectug quindis mandt, men att hun var huos salig Hanns Skiell¹⁵ miere endt y xx aar, till handt døde, och the afflit xj børnn tilsamill, och hun hagde hans nøgle och laas att velde¹⁶ och oedt¹⁷ och druck medt hannom och gick openbarlig medt hannom att soffue, och aldrig skull haffue veritt vdj røgt eller ordt for andre endt for Hanns Schiell, och skickitt sig huos hannom som enn god, erlig quinde. Och sidenn Hans Skiell døde, tha bleff for^{ne} Anne Nielsdatter, Jørgenn Hanßenns moder, ectug gyfftt medt Hans Skiels børns villie och samtøcke och fick enn god boriger sønn y Veyle vedt naffn Pallj Jffuerßenn, och sidenn leffuitt huos hannom, som en erlig quinde

borde att gjøre. Och ther paa framlagde erlig och velbyrdig frue Karine Krabe¹⁸ hindis opnne beseglitt breff. Thesligest ett stockneffn aff Jersleffherritztingh,¹⁹ som the y thenom sielff mangfoldig bemeller. Thesligest framlagde ett erlig och velbyrdig mandz Axell Nielßenns²⁰ breff och fliere breffue, handt framlagde, huorledis hanns moder hagde skickitt sigh vell, som the y thenom sielff viider bemeller. Och ephther slig leglighedt mintte Sørenn Jenßenns ordt icki rett att uere.

Saa møtte for^{ne} Sørenn Jenßenn och berette, att Jørgenn Hanßenns moder icki skulle haffue veritt ectug gyfft medt Hans Skiell och mintte fordj, hand icki war ectug barnn.

Medt fliere ordt och tale thennom ther om emellom war.

Tha ephther tiltale, giensuar och sagsens leglighedt, saa och ephtherthj lougenn²¹ icki saa groffuelig beskiemer sadann børnn, som aff enn ledig²² karll och quinde fødis, men kaller thenom alenne slegfredbørnn, thesligeste icki findis for^{ne} Jørgenn Hanßenn aff nogin ectug mandt medt anden quinde eller aff nogenn ectug quinde medt andenn mandt wdj hoer att uere afflitt, saa och ephtherthj for^{ne} Hanns Skiell haffuer hagt hans moder medt sigh miere endt xx vinther, och hun haffuer hagt laas och luckilße och søgt madt och dricke medt hanom openbarligh, tha ephther sadann leglighedt kunde wy icki kiende for^{ne} Sørenn Jenßenn rett att haffue giort, och ey Jørgenn Hanßenn ther fore att maa foruißis²³ aff dom och retthergangh.

*In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus &c.*²⁴

(1) Ifl. JL I.27 blev en slegfred ægtehustru, når hun i 3 vintre havde levet åbenlyst sammen med manden, spist, drukket og sovet med ham og haft rådighed over lås og lukke, jf. rettertingsdom 19. september 1538 (KRD I.433ff.; GdD II.81f.), hvorefter følger, at børn af en sådan forbindelse var ægtebørn. Først ved ægteskabsordinansen 19. juni 1582 blev ægteskabet forbundet. I det foreliggende tilfælde har kvinden levet med Hans Skeel i 20 år, haft rådighed over lås og lukke, spist og drukket og sovet åbenlyst med ham, og man kunne derfor vente, at Jørgen Hansen havde nedlagt påstand om, at hans forældre var gift, og at han følgelig var ægtebarn. At han har undladt dette kunne muligt tyde på, at bestemmelsen i JL I.27 i 1568 var bortfaldet ved desvetudo, men J. Nellemann antager (Hist. Tidsskr. 5. rk. IV (1879).428f.), at bestemmelsen først bortfaldt ved ægteskabsordinansen af 1582, og det antages vist almindeligt, at Tyge Brahes 9 børn, der er født i årene 1573–83, med den ufri samleverske Kirsten Barbara (d. 1604), var ægtebørn, jf. således søsteren Sophie Brahes brev 3. maj 1630 (Da. Mag. 1. rk. II.367), selv om Lisbet Bryskes og andre adelige slægtbøger om Tyge Brahe skriver, at han „blev intet gift“ (Da. Mag. 1. rk. II.192, jf. C. F. Bricka i Hist. Tidsskr. 4. rk. VI. Litteratur.66). Da det er oplyst, at Hans Skeel var trolovet med Peder Skrams datter Karen (født 1544), har dette måske været til hinder for at anse det mangeårige samliv som konstituerende et ægteskab. Ved missive 11. juni 1580 til superintendenterne (CCD II.160f., Rørdam, Kirkelove II.310ff., Da.

Mag. 1. rk. VI.221) påbødes det, at præsterne skulle advare og eventuelt bandsætte dem, der levede sammen med løse kvinder, „eptherdi vi komme udi forfaringe, hurledis mange her udi riget, bode eddel och uedel, skulle lefue et ont forargeligt lefnit med boeleskaf [o: konkubinatt] och løse kvindfolk, som de holder hos denom udi dieris huse . . . ligervis som det var dierris egtehøstruer . . . det hellige egteskab til forargelse“. – (2) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført 2 gange. – (3) Se 214.5. – (4) Se 214.6. – (5) Se 258.4. – (6) Se 279.5. – (7) Se 281.5. – (8) Mariæ nativitas: 8. september. – (9) Jf. Viborg landstingsdom 1564 (GdD III.18ff.), hvor Jørgen Hansen møder som rettergangsfuldmægtig for sin fader Hans Skeel. – (10) Se 251.12. – (11) Landsbyen Døssing i Levring s., Lysgård h. – (12) Et horebarn er et barn, der er avlet uden for ægteskab med en gift kvinde, jf. Kroman-Iuul III.143; dommen synes dog at anlægge det nyere hor-begreb, hvorefter hor er samleje uden for ægteskab med en gift person, altså også med en gift mand, se dommens slutning (*nogin ectug mandt*). – (13) Viborg landsting holdtes da i kirken ved St. Hans kloster i Viborg, jf. kongebrev 27. maj 1552 (Kanc. Br.; Dipl. Viberg.290; Rørdam, Kirke-love I.333), senere i den gamle bispegård, der ved gavebrev 22. november 1576 (CCD II.43) skænkedes til dette brug. – (14) *for døer*: ud (Kalk. I.422b). – (15) Hans Skeel (d. 1565) til Nygård, søn af Niels Skeel (d. 1561, se 251.7) og Karine Globsdatter Krabbe (d. 1586), jf. V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1871).120, 434, supplement (1882).35. Han var 1559–62 hofsinde, 22. november 1562 meddommer på Viborg landsting (se ovf. nr. 301; GdD I.307). Han var ugift, men trolovet med Karen Pedersdatter Skram (d. 1625), datter af admiral Peder Skram (d. 1581), der 1571 blev gift med Laurids Brockenhuus (d. 1604) til Egeskov, Bramstrup m. v. – (16) råde, herske (Kalk. IV.903a bet.1). – (17) åd, spiste. – (18) Hans Skeels moder, Karine Globsdatter Krabbe (d. 1586). – (19) Jerslev h., det nuv. Dronninglund h. og dele af nuv. Børglum, Vennebjerg og Horn herreder. – (20) Axel Nielsen Arenfeldt til Gundetved (nuv. Selchausdal), der 1558 blev gift med Anne Hansdatter Skeel, datter af Hans Skeel (d. efter 1528) til Nygård og Vinderslevgård og dennes 2. hustru Gertrud Ludvigsdatter Rosenkrantz (d. efter 1525) til Palsgård. – (21) JL I.25, der sondrer mellem horebørn (*hoor børn*) og slegfredbørn (*slækæfrith børn*). – (22) ugift (Kalk. II.767a bet.1 in fine). – (23) bortvises, afskæres fra (Kalk. I.746b bet.3). – (24) Se 216.21.

336

Viborg landsting 9. oktober 1568

Et sandemandstog omstødes af landstinget, da sandemændene havde bygget deres afgørelse på et udsagn af sagsøgtes hjemmelsmand, og da denne ikke var ejer af den omstridte ejendom og derfor ikke kunne hjemle sagsøgte nogen ret.

Hs.: GkS 1137,2° nr. 202 (findes yderligere i 13 hss.).

Overskrift: Enn dom, att en sandmendtz eedt ehr machteloos sagtt, som var quitt suoritt epther hiemmell.

Axell Juell¹ thill Willestrup,² Pallj Juull³ till Stranditt,⁴ lanndzdommere y Nør Judtlanndt, och Gundj Schriffuer,⁵ lantztinghører ibidem, giøre vitterligtt, att aar effter Gudz byrdt 1568, løffuerdagen [post]⁶ Sanctus Fransisci,⁷ paa Vi-

borig lanntzting vor sckickett Biørn Christensenn, indbøger paa Leßøe, paa thend ene och hagde hidt y rette steffnitt Anders Jenßen och hanns methbrødre sandmendt ther ßamestezs paa thenndt anden side, for the haffuer quitt suoridt Lauriz Jenßen for nogen piller,⁸ hand wor volldt tilliust for hand nedhug paa thend grund, Biørn Christenßenns fader af sallig mester Anders Skougaardt⁹ stede,¹⁰ och hand thet nu ephther hannß dødt och schulle haffue fest,¹¹ och miente sandmendtt vrett att haffue suoridt.

Saa møttthe Lauritz Jørgenßen och fremblagde ett stockneffn aff Leßøe birckthing thette aar, fredagen nest ephther paasche, vdgiffuett, Laß Persen, Hannß Jenßen meth thieris methbrødre xxiiij menndt wondett haffuer, att thet melldige,¹² som ligger emellom Biørn Christenßens och Anne Laurizdathers hauffe, thett haffuer liggett till thenndt hauffue, Anne Laurizdathere y heffdt haffuer aff arildtzs thidt och the piller medt, som ther staar paa. Sambledis ett tingsuinde, att Nilß Nilssen y threy thing schulle haffue fremeskitt, om Biørnn Christensen haffuer nogen bref och zegll paa ßamme dige, att hanndt tha schulle lade thenom frem komme, och ey Biørn Christensen schulle haffue hafft breff och segll att møde y rette meth, som thet vinde wieder bemeller. Och effter slig leigligheth miente for^{ne} Lauriz Jørgensen sig och sine methbrødre jcke andett att kunde giøre end suerge Lauriz Jenssen quitt for same wolldt.

Ther till suaridt Biørn Christensen, att ther ingen wor steffnitt till thet vinde, ey heller sandmend ephther thet suoridt haffuer, men alleniste ephther en vloglig hiemmel, som en vidt naffn Bertell Perßen schulle haffue weritt. Och fremlagde ett thingsuinde aff for^{ne} birckthing thette aar, fridagen nest ephther paasche, vdgiffuitt, som bemeller sandmendtt att haffue suoritt thet wolldt quitt, som Biørn Christensen haffuer ladett thennom tillföllge, att the schulle haffue suoridt offuer Lauriz Jenßen for the piller, ßom hanndt hug paa thet melldige, ßom ligger emellom Biørn Christenßens haffue och Anne Laurizdathers haffue, som Biørn Christenßen miente hanß att uere, thet giorde for^{ne} sandmendt for thend ßag schylldt, att Bertell Persen hiemblitt och bestodt¹³ Lauritz Jenßen the piller, som hanndt hug paa for^{ne} melldige paa for^{ne} Anne Laurizdathers børns wegne. Therhosß berette Biørn Christenßen, att hand ßame meldige och piller i hand och heffd schulle haffue hafft, och hannß fader ßame piller schulle haffue ßatt och fremblagde ett thingsuinde aff for^{ne} birckthingh thette aar, fridagen nest ephther Wor Frue bebudelse,¹⁴ vdgiffuet, viij mend wondett haffuer, att Biørn Christenßen for thingsdom¹⁵ haffuer tillspurt, om nogen haffuer hørt, att ther haffuer veritt giffuett last eller clage

paa thenndt meldige, som Christen Oluffßen lodt legge emellom hannß egen haffue och Laß Roerßenns haffue. Tha war ther jngen, som thet hagde hørtt, ther hagde veritt giffuitt last eller klage paa y nogen maade, som the vinder widere bemeller. Och therhoß berette Biørn Christenßen, att grunden tilhørde capitted her udj Wiborg, och miente fordj Bertell Perßen wden capittels widschab och sambtøcke icke motte giøre nogen hiemmel, och sandmendt dog effter thet vloglig hiemmel suoritt haffuer. Dißligeste miente jngen piller, som er plantedt till wern till landtzens hielp,¹⁶ att motte ophugge, vden rett eyeren till grunden thiriß tilladelße, och receßenn¹⁷ jndholder ßaadanne piller att schulle settis.

Medt fliere ordt och thalle thennom therom emellom var.

Tha effter tiltalle, gienßuar och ßagßens leigliheth, saa och epherdj nu beuißes meth thingsuinde effter sandmendtz eedt vdgangitt thennom alleniste effter for^{ne} Bertell Perßens hiemell och icke af anden aarßag att haffue for^{ne} Lauriz Jenßen for wolldt quitt suoridt, och jnthett the haffuer omsuoridt¹⁸ Bertell Pederßen, ßom ginge i hiemell stedt, anten till eller fraa, dißligeste epherdj for^{ne} Bertell Perßen jcke wor møndig emodt rette eyere till grunden hanß willge och ßambtøcke ßamme hiemell att giøre, wide wij epher slig tillgang¹⁹ icke andett ther om att sige, end for^{ne} sandmendt vrett att haffue suoritt och bør felldt att vere, vden huiß herschabitt thennom therudinden will haffue forschaanidt.

In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(1) Se 214.5. – (2) Se 214.6. – (3) Se 258.4. – (4) Se 279.5. – (5) Se 281.5. – (6) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1135,2°, GkS 1136,2°. – (7) Franciscus Seraphicus' dag: 4. oktober (der 1568 var en mandag). – (8) Pile(træer); flertalsformen på *-er* var alm. i ældre sprog, se Kalk. III.478a, OdS XVI.802. Det bestemtes senere (1624), at hver bolsmand årlig skulle plante 10 pile, hver græsset 5 pile og hver inderst 2 pile, jf. H. Grüner Nielsen, Læsøfolk i gamle Dage (1924).19f., da der ved skovenes forhugning på øen var mangel på gærdsel. – (9) Magister Anders Skovgaard (d. 1554), ærkedegn i Viborg domkapitel. Domkapitlet ejede dengang Læsø. – (10) fæstede, forpagtede. – (11) fæstet. – (12) Mellemdige (jordvold som skel mellem to ejendomme), jf. sv. *mellandiki* (SvAO XVII.824), mnty. *middeldiek* (Otto Mensing, Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch III (1929).642); *mellem* udtales på jysk *mæl* (*mæjl*), jf. Feilb. II.572ff. – (13) Her vel: indestod for (OdS II.437 bet.5.2). – (14) Mariæ bebudelse dag: 25. marts. – (15) de på tinget fungerende dommere (Kalk. IV.391b bet.1). – (16) Som følge af skovenes forhugning, der til dels var en følge af saltfremstillingen på Læsø, ødelagdes store dele af øen ved sandflugt, jf. H. Grüner Nielsen, Læsøfolk i gamle Dage (1924).18ff., og 1559 forbød Morten Hvas Læsøboerne at oprykke lyng og „hvadsomhelst, der gror på landet, sandflugt til forhindring“ (op. cit.19). – (17) Der sigtes måske til § 69 i reces 13. december 1558, der dog ikke har det i dommen refererede indhold. – (18) svoret om, afgjort (ved ed) (Kalk. III.318b). – (19) Anledning, lejlighed, forhold, omstændigheder (Kalk. IV.358b bet. 4 & 5).

337 Viborg landsting 6. november 1568

En arving, der vedgår en del af en gæld, skal betale så meget, han erkender at skyldes, og aflægge ed på, at der ikke skyldes mere.

Hs.: Stockholm KB C 92 nr. 95 (findes yderligere i 33 hss.¹).

Overskrift: Enn dom, at huem, som vedgaar nogit gieltdt, skall betale saa møgitt, som kreffuis, eller giffue lough paa then dødis haandt.²

Axel Jull³ tiill Willestrup,⁴ Pallj Jull⁵ tiill Stranditt,⁶ landzdommere y Nør-iuttlandt, och Gunde Schriffuer,⁷ lanndztingshører ibidem, giøre witterligt, att aar ephther Gudz byrdt Mdlxviiij, leffuerdagen post omnium sanctorum,⁸ paa Viburgh lanndzting war skichitt Matz Perßenn⁹ y Huornsildt¹⁰ paa thenn enne och hagde hiidt y rette steffnitt Niels Chrestinßenn y Huornum,¹¹ Erick Jenßenn y Hostrup,¹² Jørgenn Nielßenn y Huornum och Jenns Christenßen y Starup¹³ paa thenn andenn side for tuinde vinder, the vonnditt haffuer, att Per Daidßenn, ther boede y Hornnsildt och nu er dødt, skull haffue weritt Per Nielßenn nogitt skyldigh, iij daller, v mk. kritz,¹⁴ noch j daller och ij alne enngilst,¹⁵ och mintte att sadann vindisbyrdt icki borde nogin magt at haffue, ephtherthj sadann gieltdt icki medt Per Daidzenns breff och zegill befestis, jcke heller skulle findis y Peder Daidßenns testament jndschreffuit.

Saa møtte Niels Sørinßenn y Huornumkier¹⁶ oc framlagde samme winder liudendis y slig miening, som for^{uit} staar; och ther huos berette Per Nielßenn, att Matz Perßenn skulle nogitt aff samme gieltdt haffue vedganggitt och hanom betalitt, som var v mk. med miere, och mintte fordj, handt anthen borde thet anditt att betale eller foruergie¹⁷ sig ephther loughen, och her idag sithett hanom for samme gieltdt thenn witterligh att skulle vere.

Medt fliere ordt och tale tennom ther om emellom var.

Tha ephther tiltale, giennsuar och sagsens leglighedt, saa och ephtherthj for^{ne} Matz Perßen haffuer nogitt aff samme gieltdt vedganggitt, tha er handt plictig att wdlegge ephther loughen sa møgitt, som handt vedtgaar, och siden giffue lough¹⁸ och vernn,¹⁹ att Per Daidßenn icki war Per Nielßenn miere plictig, och for^{ne} vinnder, som icki medt Peder Daidßenns breff och zegill befestis eller hanom for tingsdom²⁰ att haffue bekiendt, jcke att komme Matz Perßenn tiill hinder eller skade y nogin made.

Jn cuius rej testimonium &c.²¹

(1) I hs. Uldall 257,4° findes dommen indført 2 gange. – (2) Udtrykket *giffue lough paa dødis haandt* anvendes ikke i dommen. I ældre germansk ret kendtes ikke blot processer

mod den døde, men også *med* den døde (*mit dien doden claghen*), se Heinrich Brunner, Die Klagen mit dem toten Mann und die Klage mit der toten Hand (Abhandlungen zur Rechtsgeschichte, hrsg. von K. Rauch II (Weimar 1931).322ff.), Stig Iuul, Forelæsninger. 173f. Klagen, der vist altid var en anklage for drab, blev rejst af den dræbtes frænder, men i overværelse af den døde, idet liget førtes til tinge. Udviklingen gik flere steder i den retning, at ikke liget af den dræbte (der opr. ikke måtte begravnes, før gemingsmanden var fundet), men kun dettes afhuggede hånd (senere undertiden kun tommelfingeren) blev bragt til retten; til sidst blev denne hånd ofte erstattet af en vokshånd. Den for drabet sigtede skulle aflægge ed ved den dræbtes lig el. afhuggede hånd (den såkaldte *Handlösung*), og endnu i det 16. årh. var dette i brug i Tyskland, herunder også i Holsten, jf. J. E. Westphalen, Monumenta inedita III (Leipzig 1743), præfatio 143ff. (noten), Brunner op. cit.330. En proces med den døde, således som den kendes fra sydgermanske retskilder, er ikke hjemlet i danske eller andre nordiske love. En reminiscens af dette retsinstitut haves måske i den endnu i det 16. årh. kendte skik at føre klage over drab på den dræbtes grav, se f. eks. rettertingsdom 31. juli 1590 (GdD IV.185ff.). I Nordtyskland smeltede „Handlösung“ sammen med den såkaldte bæreprøve, der kom i brug her i landet i det 16. årh., se 239.1. I det foreliggende tilfælde er der næppe tale om, at der skal aflægges ed på den dodes hånd, men udtrykket må forstås som: på den dodes vegne, sml. æda. *søkæ a hand* (*hændær*), *mælæ ofna handa, witnæ a hand* (*hænder*) o. fl. – (3) Se 214.5. – (4) Se 214.6. – (5) Se 258.4. – (6) Se 279.5. – (7) Se 281.5. – (8) Allehelgensdag: 1. november. – (9) Matz *Perßenn* er vel søn af (og arving efter) den ndf. nævnte *Per Daudidßenn*. – (10) Landsbyen Hornsyld i Nebsager s., Bjærge h. – (11) Landsbyen Hornum i Hornum s., Bjærge h. – (12) Landsbyen Hostrup i Stovby s., Bjærge h. – (13) Landsbyen Starup i Malling s., Ning h. – (14) Krigsmark o: en mark i mønt fra Grevefejden (Kalk. II.626), jf. *krigs-marck* (GdD I.91), *marck krigs* (ib.154), *marc krigis* (Dipl. Viberg.242). – (15) engelsk klæde (Kalk. I.474a bet.2). – (16) Landsbyen Hornumkær i Hornum s., Bjærge h. – (17) fralægge sig, gendrive (Kalk. I.749b). – (18) edeligt vidnesbyrd for retten (Kalk. II.723a bet.2). – (19) Fralæggelse, indsigelse (Kalk. IV.918a bet.4); forb. *lough och verann* var alm. i datidens sprog. – (20) Se 336.15. – (21) Se 216.21.

338 Viborg landsting 18. december 1568

*Et vidnebevis, på hvilket ransnævninger havde grundet deres frifindelsesdom over en mand, der var sigtet for ulovlig skovhugst, og som påstodes at være ugyldigt, da den sigtede som fordelt ikke kunne erhverve tingsvidner, opretholdtes af landstinget, bl. a. fordi delebrevet ikke var læst ved den pågældendes værning.*¹

Hs.: Lund UB J 14 nr. 85 (findes yderligere i 15 hss.).

Reg.: 2543.

Tryk: GdD III.90ff. (efter Thott 1201,2° m. varr. fra NkS 844,2°).

Litt.: Chr. Kier.130; Matzen, Offentlig Ret II.12.

Overskrift: Enn dom, att vinder, ther neffninger følger, och tha stander vanklagitt, bør icke ther ephther att rygis.

Axell Juill² till Wellestrup,³ Palli Juill⁴ till Strannitt,⁵ lanndzdomer wdj Nøriuttlanndt, och Gundj Schriffuer,⁶ lanndztinghører ibidem, gjør vitterliggt, att aar ephther Gudz byrdt Mdlxviij, leffuerdag post Luciae virgenis,⁷ paa Viborigh lanndzting var skickitt erlig och velbørdig manndt Erick Podbusk⁸ till Bystrup,⁹ høffuitzmanndt paa Olborighuss, hans viße¹⁰ buodt Gregers Nielßenn paa thenn enne och hagde hid vdj rette steffnitt Chrestenn Pederßenn y Raffuennstrup,¹¹ Niels Mogennßen y Gaasdall¹² och Chrestenn Laßenn paa thenn andenn ßide for itt vinde, the meth Las Perßen i Gaaßdall vonditt haffuer, och mynte thenom icke rett att haffue vonditt; och berette, at for^{ne} Las Perßenn, som same vinde forhuerffuit haffuer, skulle then tidt haffue veritt dieltt och loughforuonnden. Och framlagde ett dielsbreff¹³ aff Viborig byetinnggh sist forgangenn aar, manndag post Bartholomej,¹⁴ vdgiffuett, att Niels Trane¹⁵ ther for konngfaldt¹⁶ skulle haffue laditt Las Perßenn fordiele, som hann tilforne skulle haffue veritt fordielt aff nogenn aff borgerne, dogh finndis icke paa same breff schreffuitt att uere thet till Las Perßenns vernetinnggh att uere løst,¹⁷ och ephther slig legligheth mynte Gregers Nielßenn same vinnde, Las Perßenn forhuerffuitt haffuer, icke nocksom att uere.

Saa møtte och Olluff y Raffuennstrup och berette, att geldenn skulle vere betallit, och icke hann viste aff same dielsbreff att sige. Och ther nest framlagde same vinnde aff Vorderbiercktingh,¹⁸ for^{ne} menndt for viij mend vonditt haffuer, att thaa som y gaar var monitt¹⁹ var Las Perßenn y hosbundz forfaldt²⁰ y schoffuen att hugge riis,²¹ och sidenn var hann op y Viborig mett for^{ne} riis och kom icke hiem fraa Viborigh førenndt soell var neder, [och]²² att Las Perßenn ey var y Touffgaardt²³ skov att hugge thenn thorsdag, som Knudt Madzenn hannom sigtitt fore, medenn vdj hosbundz forfaldt, som same vinder vider bemeller. Och ther huos berethe, att ransneffninger haffuer veritt opkreffuitt offuer Las Perßenn, och the haffuer hannom ephther same vinde quitt suoritt, och icke nogen then tidt [paa]²⁴ same vinnde skulle haffue klagett, huilckitt bierckfogdenn, Chrestenn Pederßenn y Lunndgaardt,²⁵ her idag bekiender, och ephther slig legligheth myntte same vinde buorde ved mact att uere.

Med fliere ord och tale thenom ther om emelom var.

Thaa ephther tiltale, giensuar och sagens legligheth, saa och ephtherdj same vinnde haffuer veritt for neffninger, och the thet y thieris eed fuldt haffuer, och then tid [haffuer]²⁶ standitt vanklagitt och vpaathalitt, ephther som bierckfogdenn her idag bekiendt haffuer, thisligeste och ephtherdj same dielsbreff icke nogen tid till Las Pederßenns verneting er løsth och forkønt,²⁷ ey eller

hannom nogenn tidt fraa ßinn lougmoll²⁸ att uere affuist, thaa vide wy epther sadann leglighett icke emodt same vinnde att kunde sigē eller macteløs dōme.

In cuius rej testimonium sigilla nostra &c.²⁹

(1) Det var ikke i nogen lov foreskrevet, at delebreve skulle læses til den pågældendes værneting. Dommen bygger muligt på en analogi fra bestemmelsen i § 50 i Thords art. (DgL Tillæg til IV.90f., jf. 133, 177, 226, 254, 281, 310, 340, 391), hvorefter de fredløses navne skal optegnes og læses 3 eller 4 gange hvert år til tinge, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.90 note 1. Jf. Viborg landstings dom 31. januar 1573 (GdD III.181ff.). – (2) Se 214.5. – (3) Se 214.6. – (4) Se 258.4. – (5) Se 279.5. – (6) Se 281.5. – (7) Lucie dag: 13. december. – (8) Se 328.13. – (9) Se 328.14. – (10) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet.1). – (11) Landsbyen Ravnstrup i Ravnstrup s., Nørlyng h. – (12) Landsbyen Gårdsdal (tidl. skrevet *Goszdall, Gossdal*) i Ravnstrup s., Nørlyng h. – (13) Se 332.10. – (14) Bartholomæus' dag: 24. august; flere andre hss, har *Botulphi*: 17. juni (NkS 839,2°, NkS 844,2°, NkS 845,2°, Thott 1201,2°); GkS 1136,2° har *Philippi Jacobi* (1. maj); i GkS 1137,2° er plads ladet åben til indføjelŸe af helgennavnet. – (15) Niels Trane (d. før 1587) nævnes som byfoged i Viborg 1575–82, som rådmand ssts. 1585, jf. Viborg Købstads Historie III.819, 856; Kanc. Br. 21. oktober 1587. – (16) Bøde(andelen) til kongen (Kalk. II.586b). – (17) læst (se Kalk. II.877a om formen *løse*). – (18) Vorde i Vorde s., Nørlyng h. Fra gammel tid havde Viborg domkapitel birkeret her, jf. tingsvidne 3. juni 1447 (Dipl. Viberg.36f.). Fra 1678 blev birkefogden tillige herredsfoged i Nørlyng h., og 29. oktober 1687 blev birket forenet med Fjends-Nørlyng h. Birketinget blev holdt ved Vorde kirke, se Hans Knudsen, Gamle jydŸske Tingsteder og Retsdage (Jyske Saml. 4. rk. III.384f.) og Mogens Lebech, Jyllands gamle Retskredse (ib. 5. rk. II.268ff.). – (19) o: igår for en måned siden. – (20) *Forfald* bet. hindring; med genitiv for at betegne den, hvis tjeneste lægger bånd på vedkommende (Kalk. I.623a bet.1; cf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.91, der frit gengiver *forfaldt* ved ærinde). – (21) Grene, kvas (Kalk. III.603b bet.3). – (22) mgl. i forlægget. – (23) Tovgård (tidl. skrevet *Towgaardt* (1524), *Toufgaard* (1579)) i Mønsted s., Fjends h. Gården tilhørte fra 1562 ovenn. Erik Podebusk, hvis enke, Sidsel Johansdatter Oxe, 13. juni 1579 (Kr. Sk. I.208f.) bortmageskiftede den til kronen. – (24) Forlægget har formentlig ved fejlŸkrift *for*; rettet efter GkS 1137,2° m. fl.; jf. GdD III.91. – (25) Landsbyen Lundsgårde i Vorde s., Nørlyng h. – (26) Mgl. i forlægget; indføjjet efter GkS 1137,2° m. fl. Thott 1201,2° har *stoedt*, jf. GdD III.91. – (27) forkyndt. – (28) Rettergang, søgsmål (Kalk. II.728b bet.1). – (29) Se 216.21.

339

Viborg landsting 12. marts 1569

En mand, der var i en andens tjeneste, og som havde haft samleje med husbondens datter, der var betroet adgang til lukkede gemmer, dømtes til at straffes som tyv og forræder.¹

Hs.: Thott 1201,2° nr. 163 (findes yderligere i 2 hss.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.63 note 5.

Overskrift: Om lønney,² som er skeedt vdj en mandz thienneste.³

Vor schikett erlig och welbiurdigh mand Niels Jffuersønn⁴ thill Wießinn⁵ paa thend ene och haffde hid wdj rette steffnitt en wed naffnn Niels Jennsønn paa thend andenn side, som haffuer saugt och suoritt hanom thro thieniste [och]⁶ beliggett hans dather, Marenn⁷ Niels dather, som wor bethroedt thill hans laaße, løckelße, kiellere, lofft, goudz och penndinge att offuergaa⁸ och forestaa, och framlaugde itt thingsuinde aff Schodeborg⁹ herritzthing wdgiffuitt thette aar, medfaste manndag, xiiij danmend wunnitt haffuer, att Niels Jennsønn, som krenckitt och belaa Niels Jffuersøns datther, haffuer thiendt Niels Jffuerßønn i diße siste och neste forganngne aar och nu paa thet fempte aar, ind thill en stackitt thid for faste hand kom fra Niels Jffuersønn. Jthem itt erlig och welbiurdig Annders Spenndz¹⁰ thill Quißgordt,¹¹ Tomis Huittfeld¹² thill Hedegordt¹³ och Berthell Munck¹⁴ thill Faxingh gordt¹⁵ thieris obne breff, att forskreffne Niels Jennsønn, som haffuer lockitt och beliggett Karene¹⁶ Niels datther, hand haffuer thiendt Niels Jffuersønn wdj Wiborg i iiij sambfelde aar. Ther nest fremblagde Niels Jffuersønn sitt obne beseilett breff, thete aar wdgiffuitt fredagen nest for quasi modo genitij,¹⁷ wdj huilckett hand thilbiuder Niels Jennßønn att stannde och møde mett hanom wdj dom och rettergang till Wiborg lanndtzthing, epther som handt haffuer hannom steffnitt och kallett, och fri och secker leide saa lenge thend thilbørliche thidt effter att dommen thenom emellum er gangen, huilckett breff findis wdenn paa schreffuidt paa Schødeborg¹⁸ herritzthing lest att were, som same breff ydermere bemelder. Och ther nest beraabthe Niels Jffuersønn sig paa biscops och bymendtz¹⁹ dom och sententie²⁰ saa och landtztingsdom thilforne²¹ om slig sager ehr wdganngitt, och satte wdj rette, om Niels Jennsønn icke haffde giortt same gierning som enn tiuff och forredere och burde enn tiuffs och forrederis straff att wndgielde.

Tha møtte Peder Smid i Biønnum²² och haffde ingen macht,²³ menn berette, Niels Jensønn haffde giortt same gierning och wor begierendis, att hand therfor motte bliffue benaadett.

Mett flere ordt och thale, thennom ther om emellum wor.

Tha effther thilthall, giensuar och sagsens leilighedt, saa och eptherdj forskreffne Niels Jennßønn haffuer saugt och suoritt Niels Jffuersønn sinn thro thieniste och i same sinn eedt och forplichtt haffuer epther laugt sig²⁴ och beliggett hans dather, som wor megtich offuer hans øll och mad, goidtz och pennding, saa och laas och løckelße thill hans lofft och kiellere att offuergaa och forstaa, saa och efftherdj den dom aff biscop och bymendt, som tha wor lousgens ende,²⁵ om slig sager vdganngitt er, wide wi icke andett ther

om sige end same dom att følge, saa lenge²⁶ thend bliffuer jgienn kaldett, for^{ne} Niels Jennsønn som en tiuff och forræder att haffue giortt och bør enn thiuffs och forræderis straff att lide och wndgielde, saa lenge hannd steffner paa ny, kommer och kannnd sig emod same sag louligen forklare, som thet sig bør.

(1) Jf. biskop og bedste bygdemænds dom marts 1468 (I nr. 23) samt Viborg landstings domme 1556 (II nr. 226), 1557 (II nr. 233), 4. juli 1579 (GdD IV.63 note 5), 3. juli 1585 (GdD IV.61ff.), 13. september 1589. – (2) Herefter udstreget i forlægget: *enn dom*. Det følgende i overskriften er skrevet med en anden, men vel omtrent samtidig hånd. – (3) Herefter udstreget i forlægget: *ann Mdlxix S: Gregori dag*. – (4) Muligt den Niels Iversen (Munk) til Vejbjerggård (Humlum s., Skodborg h.), der var en naturlig søn af biskop Ivar Munk (d. 1539) og Ide Pogwisch (DAA 1931 II.66), der ubestridt førte adeligt våben (3 blå kugler), jf. DAA 1905.321. – (5) Muligt fejlskrift for Vejbjerggård, se foreg. note. – (6) Mgl. i forlægget. – (7) Hun kaldes senere i dommen *Karene*. – (8) have adgang til; se 226.15. – (9) Skodborg. – (10) Anders Spend (vel: den ældre) til Kvistgård (DAA 1918.421). – (11) Den tidl. hovedgård Kvistgård i Vejrum s., Hjerm h. – (12) Måske fejlskrift for Thomas Hjul til Hedegård, der 1569 var forlenet med Torstensgård i Nørlem s., Skodborg h. – (13) Hedegård i Gudum s., Skodborg h. – (14) Muligt Bertel Munk (d. efter 1583) (Munk af Kovstrup), der dog skrev sig til Nørager. – (15) Muligt Fovsing (tidligere skrevet Foxing) gård i Fovsing s., Hjerm h., der da ejedes af kronen. – (16) Se ovf. note 7. – (17) Dominica quasimodogenitii: 1. søndag efter påske. – (18) Skodborg. – (19) Bygdemænds. – (20) Dom af 1468, se I nr. 22. – (21) Se ovf. note 1. – (22) Vel landsbyen Bjerrum i Fabjerg s., Skodborg h., eller muligt landsbyen Børring i Fabjerg s., Skodborg h. – (23) Fuldmagt. – (24) efterstræbt (Kalk. I.435a bet.1). – (25) Domme afsagt af biskop og bedste bygdemænd var endelige og kunne ikke appelleres, jf. Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 49: thet som biscooper oc bygdemend fælde ellir rese, thet skall wære loghens ende (DKH. 62, GAA II.62). – (26) indtil (Kalk. IV.240b bet.4).

340 Sjællands landsting 13. april 1569

Landstinget bevidner, at en enke, der ikke vidste, hvem der var nærmeste arvinger efter hendes to afdøde mænd, på fire landsting og til alle herreds- og birketing i Sjælland har opbudt arv og gæld, og at ingen har meldt sig.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 149.

Overskrift: Et landtz tings winde paa vpbøden¹ arffue.

Mathz Laugsønn aff Ringstedt, landtzting schriffuere y Sielandt, gjør alle witterligtt mett thette mitt obne breff, adt aar effter Gudtz byrdt 1569, onsdagenn som wor holdett rette lage thing epter paaske,² jeg tha saaett y domerstedt paa Sielandtzfar landtzting, wor skekett beskedenn mand Anders Deigenn³

aff Fullebye⁴ paa Mette Deigens aff Wiskinde⁵ hendis vegne och till kiende gaff, huorledis Gud almectigste haffde heedenn kaldett thuende hendis sallige hosbonder, først Hans Deigenn och sidenn Niels Deigenn aff Widskinde, huilcke hendis thuende hosbonder haffde hende megen gielddt wuittelig⁶ paa ført, och icke hun wedste noget therris slecht ellier arffuinge, lod ther for her tillkiende giffue, om nogenn kunde finndis mett sand beuiß therris rette arffuinge att verre, wor hun aldels offueierbødig thenom att meddelle all hues goudtz, arffue oc gielddt, som thennom wor effterlatt, och wille ther om giernne fuldgjøre epter lougenn och recessenn⁷ y alle maade, som hun thiß plichtig wor, och wille inthet haffue for thenom fordultt eller igienn hollitt y nogenn maade. Och haffuer om thenn sag werett kynndt⁸ firre sambfulde⁹ thing her fra landtzting och till alle hierritzting oc biercke thing y Sielandt, och ingenn her haffuer komett, som sig wille ther till kiende for arffuing, eller nogen kundskab kunde ther om giffuendis y nogenn maade.

Ad saa her for rette gangett er, till windisbyrd er mitt signett her vndertrøcktt.

Actum vt supra.

(1) offentlig udbudt, tilbudt (Kalk. III.325b bet.1). Arvinger, der tog arv, blev ansvarlige for arveladerens gæld i fuldt omfang uden hensyn til gældens art og oprindelse. Hvis arv og gæld hverken var fragået eller vedgået, kunne kreditorerne søge fyldestgørelse ved stævning til den afdødes bopæl, men dette var udelukket, når arv og gæld var fragået, jf. Viborg landstings dom 1. marts 1572 (GdD III.138ff., ndf. III nr. 393), og ligeledes når arv var vedgået, idet forfølgningen da måtte rettes mod arvingerne personligt, jf. Matzen, Privatret I.132. Det måtte derfor i det foreliggende tilfælde være i enkens interesse hurtigt at få klarhed over arvingernes stilling til skiftet. – (2) I 1569 var det påskedag 10. april. – (3) Anders Degn var tingrider i Sorø birk; da han lovede tillige at være tingrider til Kallundborg slot, bestemte kongebrev 11. oktober 1567 (Kanc. Br.), at han måtte være fri for landgilde og tyng af den gård, han boede i, og derhos måtte oppebære 1 pd. skyld med småredsel af Peder Troelsens gård i Fuldby og efter dennes død eller fraflytning besidde dennes gård, så længe han var tingrider. Om tingrider se 314.5. – (4) Landsbyen Fuldby i Bjernede s., Alsted h. – (5) Landsbyen Viskinge i Viskinge s., Skippinge h. – (6) uden at vide det (Kalk. IV.713b bet.2). – (7) Der sigtes vel til § 53 i reces 13. december 1558. – (8) forkyndt, bekendtgjort (Kalk. II.659b bet.1). – (9) på hinanden følgende (Kalk. III.672b).

341

Viborg landsting 23. april 1569

Et tingsvidne om gårdfred, der havde været upåanket, og som havde været forelagt nævninger, der på grundlag deraf havde kendt de pågældende personer skyldige i gårdfred, fandtes ikke at kunne erklæres ugyldigt på grund

af et senere optaget tingsvidne, der skulle godtgøre, at de pågældende ikke kunne have deltaget i gerningen.

Hs.: Landsarkivet for Nørrejylland. Viborg Landsting. Dombog 1569 II (B 24–507) fol. 43^v 1 (findes yderligere i 19 hss.²).

[Axell Jull³ tiill Willestrup,⁴ Pallj Jull⁵ tiill Stranditt,⁶ lanndzdomer vttj Nør-iuttlanndt, Jørgen Splidt⁷ tiil Møltrup,⁸ Axell Veffert⁹ tiil Axeluoldt,¹⁰ høf-fuitzmand paa Riberhuß, Gregers Wlstandt¹¹ tiill Estrup,¹² Baltzer Maltibenn¹³ tiill Rebstrup,¹⁴ Laust Skram¹⁵ tiill Korsøgaardt,¹⁶ Niels Michelsenn¹⁷ til Kyø,¹⁸ Jacob Rostrup¹⁹ tiill Liergraff²⁰ och Gundj Schriffuer,²¹ landsting-hører, gjør vittherligt, att aar eptther Gudz børdt Mdlxix, leffuerdagenn som Sancti Jørgenns dag²² paa faldt, paa Wiborig lanndzting] wor skickith erlig och fornumstig mannd Christoffer Perßenn, ridefogitt²³ offuer Aarhus leen, paa thenn enne med enn vpsettelse²⁴ her aff lanndsting leffuerdagenn nest eptther anunciationis Marie²⁵ sist forledenn vdgiffuitt, som bemeller Jenns Skreder y Karstrup²⁶ och hanns høstrue paa theris egne och Jenns Perßenns, thieris suagers, vegne tha att haffue hid steffnith Jenns Nielßenn, Sørenn Nielßenn, Marine Nielsdatther, Elne Nielsdatter och thieres medfølgere vindis børd for enn winde, the paa thennom skulle haffue vondit, att the skulle haffue verit enn natt huos Olluff Simenßens husß y Karstrup, stungen och hogenn y hußenn och myente thenom vßandenn att haffue vonditt. Tha for nogenn legligheth²⁷ seg thenn tid her vdindenn begaff, bleff same sag wpsatt tiill idag, och nu møtt erlig och welbørdig mannd Erick Koß²⁸ tiill Lindbieregaardt²⁹ och framlagde same vinde af Haldherritzting³⁰ thette aar, mandagenn nest eptther søndag reminescere³¹ vdgiffuitt, for^{ne} vindis folck for viij mend at haffue vonditt, att the thenn xiiij dags dag nogitt paa afftnenn skulle haffue seeth³² Jenns Skredere, Jenns Perßen och Karen Skredersquone ved Olluf Simenßens huß och hog och sloff y hans huß och dør och gjorde hannom, hanns høstrue och børnn stuor offuervold³³ och vredt³⁴ y for^{ne} husß och bød hannom vd att slais meth thenom, som same vinde vider bemeller; och ther huos berettede for^{ne} Erick Koeß, att neffninger eptther samme vinde haffuer suoritt for^{ne} folck gaardfred offuer, och the thet y theris eed fuld haffuer, och thenn tid standitt vandklagitt och vpaatalitt, och myntte att thet nu ickj eptther neffningers eedt kunde ryggis.

Ther tiill ßuaritt Christoffer Perßenn och framlagde ett tings vinde, thette aar mandag nest eptther Sanctj Gregorij dag³⁵ vdgiffuitt, Rasmus Vdzenn y Vennstrup,³⁶ Basßj Nilsßenn y Venestrupgaardt,³⁷ Niels Vdzenn y Brestrup³⁸

och Knud Jennßenn for viij mennd at haffue vonnditt, att paa fastelagens mandag³⁹ om natthen nu ßist forledenn skulle the haffue veritt forsamblitt vdj Brestrup till Anne Baßisdaththers, tha skulle the haffue weritt ther till nyett⁴⁰ bleff quall⁴¹ och siden saa lenge miere, att thet var vell enn time epther midnatt, ther the drog ther fra och end miere, och thenn tid, the drog fra Anne Baßisdaththers, tha skulle Olluf Simonßenn, Jenns Skreder och nogen andre flere danemend ther haffue seditt och hagde ennd tha [laditt]⁴² hentte enn full kannde øll ind for thennom, som thet vinde vider bemeller, och epther slig leyligheth myntte Christoffer Perßenn the andre vindisbørd, nu hid steffnith er, vrett at haffue vonnditt.

Ther till suarit [Erick]⁴³ Koeß, att thet vinde inthet skulle vndskøldte for^{ne} folck,⁴⁴ att the ickj skulle haffue verit y for^{ne} gaardt.

Med flier ord [och tale, thenom ther om emellom war].⁴⁵

Tha epther tilltale &c.,⁴⁶ saa och ephertj same vinde var for neffninger, och thett then tidt stannditt vandklagitt, vbeskølt och vpaatalitt, och forschreffne neffninger haffuer kiend thet for gott och nøgactig att uere, oc the thet ther for y theris eed fuld haffuer, oc logmoll⁴⁷ ther epther gangenn er, tha vide vy epther sadann leylighed ickj att kunde kiende, emod sige, ej heller nu magteløs att dømme.⁴⁸

[In cuius rej testimonium sigilla nostra præsentibus inferius inpressa].⁴⁹

(1) Begyndelsen af dommen (det i skarp parentes anførte) er her gengivet efter hs. NkS 835c,2° nr. 133, der formentlig bygger på dombrevet (el. afskrift deraf). Viborg landstings dombogs tekst begynder først efter det indklammede; i marginen er tilskrevet dommernes navne (Jørgen Splid, Axell Viffert, Gregers Vlstandt, Baltßer Maltißenn, Lauge Skram, Nils Michelßenn, Jacob Rostrup, Gunde S.) undtagen Axel Juul og Palle Juel, og dateringen (leffuedaggen som Sanct Jørgens dag paafaldt aar &c 1569) findes i dombogen fol.34v. Viborg landstings ældre dombøger er i øvrigt vanskelige at læse, ikke blot fordi dommene synes nedskrevet i hast med talrige forkortelser af de hyppigt tilbagevendende udtryk, men også fordi dombøgerne flere steder er ret medtagne. Dommene i 1569 synes at være indskrevet i dombogen efter diktat af en af landsdommerne eller af landstingshøveren, og der er i adskillige domme foretaget talrige rettelser og udstregninger, således at dombogens tekst fremtræder som et udkast eller koncept. – (2) I hs. RA Hss V B 21 findes dommen indført to gange. – (3) Se 214.5. – (4) Se 214.6. – (5) Se 258.4. – (6) Se 279.5. – (7) Jørgen Pallesen Splid. – (8) Den tidl. hovedgård Møldrups i Timring s., Ulfborg h. – (9) Axel Tønnesen Viffert (d. 1580) til Axelvold m. v., 1573 rigsråd, 1565–71 lensmand på Riberhus. – (10) Hovedgården Axelvold nordøst for Landskrona. – (11) Gregers Truidsen Ulfstand (d. 1582) til Torup, Barsebæk og Estrup. – (12) Hovedgården Gammel Estrup i Favsing s., Sønderhald h. – (13) Baltzer Maltesen Viffert (d. 1579) til Rebstrup. – (14) Den tidl. hovedgård Rebstrup i Sønderup s., Hornum h. – (15) Laurids Skram (d. 1587) – (16) Hovedgården Korsøgaard i Simested s., Rinds h. – (17) Niels Mikkelsen Tornekrannds (d. 1586). – (18) Hovedgården Kyø i Store Astrup s., Slet h. – (19) Jakob Rostrup (d. 1594)

til Lergrav; han blev henrettet 7. juni 1594 for sørøveri, jf. rettertingsdom 4. s. m. (GdD IV.viii-xii). – (20) Hovedgården Lergrav i Avlum s., Hamrum h. – (21) Se 281.5. – (22) St. Jørgens (Georgs) dag: 23. april. – (23) Om ridefoged se 328.16. – (24) Udsættelse el. udskrift af domstolens beslutning om en udsættelse (OdS XV.1101 bet.4). – (25) Mariæ annuntiatio: 25. marts. – (26) Landsbyen Langkastrup (tidl. Kastrup) i Virring s., Sønderhald h. – (27) særlige omstændigheder, begivenheder (OdS XII.601 bet.5). – (28) Erik Kaas (d. 1578) til Lindbjerggård, Støvringgård m. v. – (29) Den tidl. hovedgård Lindbjerggård i Ølgod s., Øster Horne h. – (30) Sønderhald herredsting. – (31) Dominica reminiscere: 2. søndag i fasten (i 1569: 6. marts). – (32) Læsningen usikker. – (33) Overlast (Kalk. III. 437a bet.1). – (34) *oredt* bet. muligvis vrede i bet. fjendskab, jf. SkL 87 (Far annær man mæþ wreþe oc takær annar man j husæ sinum), jf. Ole Fenger, Fejde og Mandebod.340 og 402 med note 200. – (35) Gregors dag: 12. marts. – (36) Landsbyen Ommestrup i Mørke s., Øster Lisbjerg h. – (37) Landsbyen Ommestrupgårde i Mørke s., Øster Lisbjerg h. – (38) Landsbyen Bredstrup i Gammel s., Nørre Dyrh. – (39) Fastelavns mandag var 1569 21. februar. – (40) Nyet (om månen). – (41) *bleff quall*: gik ned (om månen), jf. *maanen quelder* og *maanen qvelder oc falder* Kalk. II.682a bet.3. – (42) mgl. i forlægget. – (43) mgl. i forlægget. – (44) I forlægget rettet fra *mendt*. – (45) Det indklammede mgl. i forlægget. – (46) &c = giensuar och sagenns leylighed (NkS 835c,2°). – (47) Dom (Kalk. II.729a bet.3). – (48) De sidste ord (fra *ickj*) er i forlægget rettet fra: *emod same vinde at sige nu eþther forne neffninge theris eedt emod same vinde, som the eþther same vinde giortt haffue*. – (49) mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835c,2°.

342 Rettertinget 25. april 1569 (København)

En trolddomssag,¹ hvorom nævninger havde svoret, hjemvist til fornyet foretagelse, da nævningerne havde svoret uden at afhøre de vidner, den sigtede ønskede ført, og da nævningernes formand var den sigtedes avindsmand.²

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.76^v (findes yderligere i 1 hs.).

Reg.: 2557.

Tryk: GdD III.93f. (efter HDDomb.).

Litt.: Stemann, Rethistorie.175 note 1, 180 note 1, 181 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.74, 86; Sylow, Bevisteori.5; Vilh. Bang, Hexevæsen og Hexeforfølgelser især i Danmark (1896).58; Bering Liisberg, Stubbekøbing gennem Tiderne (1912).50ff.; J. C. Jacobsen.250.

Wij, Frederich, &c. gjøre wiiterligt, att aar eþther Gudtz biurdt Mdlxxix, thenn xxv dag apriliis, paa wortt rettherting her paa wortt slott Kiøbenhaffnn wdj wor egen nerueriilße, neruerrindis osß elskelige Peder Oxe³ &c.⁴ war skii-ckitt Peder Matzenn, borger wdij wor kiøbstedt Stubbekiøbing, paa thenndt ene, huilcken ther hagde mett wor steffning y rette steffnit Michill Rask⁵ ibidem oc hans medtfølger neffningsmendt ther samme stedtz paa thenndt andenn siide oc tilltallede thennom for een dom, som the offuer hanns hustruff, Eddele Stolltis, wdgiffuen oc suorenn haffuer om enn trolddoms sag, hun wor

beskølldit for, som for^{ne} Peder Matzenn mein, att the haffuer suorenn emodt hans breffue och beuißning mett wrett.

Ther till suariide Miichill Rask paa sin egne oc sine medtføllgere neffningsmendt oc wdj retthe lagde ein dom, wdgiffuen till Stubbekiøbing byeting aar Mdlxix, thennd 1. dagh martij, bemellendis, att Miichill Rask, formandt, mett sine medtfølgere neffningsmendt haffue suorriitt for^{ne} Eddele Stolltis till einn trollquinde, emedenn thij tho neffnnde⁶ staaire wedt magt mett alle theriis forwindt,⁷ som haffuer tillsagdt the ij quinder till døde for ßamme trollt sag, som same dom ther om ythermere wdtuisßer och jnndeholler.

Ther till suariidt for^{ne} Peder Matzenn, att samme Michill Rask, som er formandt y for^{ne} neffnd, er handtz affuindtzmandt oc att haffue suoriidtt aff hadtt oc affuindt mett andre flere, thij handt er for^{ne} Eddele Stoltis, hans hustruis, affuindtzmandt, oc thennd dag, the suore om samme sag, stodt for^{ne} Peder Matzenn oc skødt paa⁸ sine windtnisbiirdt oc naffn gaff thennom, oc tha bleff hannom forlagdt ßex wgers dag fore att føre thennom, oc samme for^{ne} neffningsmendt dog ligeuell suore straxenn aff hadt oc affuinndt, som for^{uit} staaire. Thesligeste beklagendis ßig icke att were kalden till the tingswinnder, som wdtginge i Stegge⁹ paa hannom oc hanns hustruf, oc inthett ther aff att wiide. Sammeledes berette for^{ne} Peder Matzen, att handt ßatte wdij retthe for for^{ne} neffningsmendt, føre the suore, om Jnnger Schouens¹⁰ maa ßtaa till troindis alenne oc liuffue nogenn menniskens liiff, goudtz oc erre fraa, epherthj hun wor loughforuondenn.¹¹

Mett mange flerre ordt, thennom ther om emellom wor.

Tha epher tilltalle, giennßuar oc sagens leiigheddtt, oc epherthj for^{ne} neffningsmendt ey haffuer enndeligen suorenn i thenndt sag, som thett siig burttt hagde, tha skall thenndt sag igienn komme till tinge oc ther att gaae om ßaa mөгit, som lough oc rett er; epherthj for^{ne} Michill Rask, som er formandt i thenndt sag, ßiigtes att vere for^{ne} Eddele Stoltis affuindtzmandt, skall handt icke tagis i nogenn neffn eller winndisbiirdt emodt for^{ne} Peder Matzenn oc Eddele Stolltis i thenndt sag.¹²

Giffuitt aar, dag oc stedt, som for^{uit} staaire.

(1) 2. december 1568 (Kanc. Br.) udgik kgl. befaling til Michel Rasch, Rasmus Bosen, Per Skomager, Jacob Prenter, borgere i Stubbekøbing, og deres 14 medbrødre om uden videre forhaling at foretage sagen mod Edel Stoltis, der af nogle troldkvinder, som havde fået deres tilbørlige straf, var blevet beskyldt for at have været i råd med dem, afsige dom om, hvorvidt hun er skyldig i trolddomshandel og har købt de andre troldkvinder til deres

ukristelige gerning, således som disse har bekendt, og i så fald fastsætte hendes straf. – (2) Avindsmand: uven, fjende (Kalk. I.84b). At nævningerne ikke blev fældet beror sikkert på, at sagen ikke kunne anses for endelig påkendt, jf. ndf. *eptherthj for^{ne} neffningsmendt ey haffuer enndeligen suorenn i thenndt sag*. Om nævninger i købstæder se Ste-mann, Rethistorie.174f. og § 7 i privilegierne af 1. maj 1354 for Stubbekøbing (DgK III. 424). – (3) Se 204.30. – (4) De øvrige dommere var: Johan Friis, Frands Brockenhuus, Peder Skram, Børge Trolle, Jørgen Lykke, Holger Rosenkrantz, Peder Bille, Erik Rosenkrantz, Otte Brahe, Jørgen Rosenkrantz, Erik Rud, Bjørn Kaas, Bjørn Andersen Bjørn, Axel Urne, se HDDomb. nr. 9 fol.75^r. – (5) Mikkel Rask var sammen med 47 andre borgere i Stubbekøbing, der havde afsat borgmester og råd og bevæbnet indfundet sig på landstinget, ved rettertingsdom 9. august 1559 (GdD I.272ff.) dømt til som oprørere at have deres liv forbrudt, men må være blevet benådet. Om sagen se Bering Liisberg, Stubbekøbing gennem Tiderne (1912).39ff. – (6) Formentlig de to kendelser, hvormed de to i dommen nævnte kvinder blev dømt for trolddom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III.93 note 4. – (7) Et vidne, i henhold til hvilket et andet vidnesbyrd aflægges (Kalk. I.744b bet.2; Kolderup-Rosenvinge i GdD I.75 note 7). – (8) beråbte sig på, henholdt sig til (Kalk. III.800a bet.12c). – (9) Stege på Møn. – (10) Den ene af de kvinder, der var anklaget og dømt for trolddom. – (11) Jf. Viborg landstings dom 20. december 1567 (ovf. nr. 323) om, at misdæderes vidnesbyrd ikke skal stå til troende. – (12) Sagens udfald efter den fornyede prøvelse kendes ikke.

343 Rettertinget 30. april 1569 (København)

En mand havde uden bemyndigelse solgt sin moders ejendom. Skødet blev erklæret magtesløst og sønnen pålagt vanhjemmelsansvar.¹

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.78^r (findes yderligere i 1 hs.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i GdD III.120 note 1 (datering: 25. april 1569).

Wii, Frederich, giøre alle wiiterligt, att aar epther Gudtz bird Mdlxix, thenndt xxx dag apriilliis, paa wortt retterting her paa wortt slott Kiøbenhaffnn wdij wor egen nerwerilße, nerwerindes osß elskelige Peder Oxe² tiil Gisbellfelldt³ et sic alij exceptio⁴ Franndtz Brockenhuß⁵ wor skiickiitt osß elskelige frue Kiirstinne,⁶ Karll Briiskis⁷ eptherleffuerske, till Skaffteløff⁸ paa thenndt enne, huilckenn ther hagde mett wor steffning wdij rette steffnitt osß elskelig Ertick Rudt⁹ till Foulßanng,¹⁰ wor mandt oc raaidt, paa thendt andenn siide, oc tilthalledt hannom, for handt haffuer befattidtt siig mett ein hindis gaardt wdij Slauelbeherridtt wdij Ormisløff¹¹ ligendis, som Raßmus Olßønn ibouer, emodt lougen oc wdenn dom mett wrett. Och berette for^{ne} frue Kirstinne thett att werre hindis gaardt, oc att hun thenndt bekomit hagde aff ßin broder, Holger Gregorßønn,¹² ßom hun her strax beuißte mett hans obne beseg-

lede breff och segell, hun y rette lagde, wdtgiffuenn aar Mdxxiij, bemellendis for^{ne} Holger Wlßtandt mett sin hustruff, frue Hille Hacksdaatther,¹³ wille oc samtøcke haffuer wndt oc opladtt hans kiere søster, fru Kirstine Gregerßdaatther, eyenndomen paa the fiire gorde wdij Ormißløff wdj Wemmersløff¹⁴ sogenn wiidt Korbøer, huilcke for^{ne} fiire gordhe hun selff tha wdij weret hagde, oc hans hustruis foreldrene tilfornn i pannt hagde wdtßett, och att handt hagde annamit for hans hustruis annpartt the for^{ne} fiire gordhe wdij Ormisløff, huilcke handt haffuer wntt oc opladt for^{ne} sinn Bøster, frw Kiirstine Gregorßdatter, mett miere, som ßamme breff wiider formeller. Oc ther epther ßatte wdij retthe, om hun icke burde att beholde same for^{ne} gaardt epther ßlig hinndis adtkomis breffs liudelsße.

Ther till suariidtt for^{ne} Eriick Rudt, att handt haffuer kiøbtt ßame for^{ne} gaardt i Ormißløff, ßom hun paa talde, aff hindis Bøn, Jurgin Briiske,¹⁵ for gulldt oc pendinge och menthe, att handt skulle hannom thendt hiemble epther hans skødebrefss liudelsße, som handt hannom ther paa giffuit haffuer, huilckitt hand wdij rette lagdhe, bemellendis Jurgin Briiske att haffue solldt oc skiøtt hannom ßame gaardt mett all ßin retthe tilliigilsße oc thendt att hiemble for^{ne} Eriick Rudt oc hans arffuinge for huer mandz tilltall, som ther paa kanndt talle mett rette, som same skøde breff wiider formeller. Oc menthe for^{ne} Eriick Rudt seg att burde nyde ßamme gaardt epther hanns skødebrefss liudelsße. Mett flere ordt.

Ther tiill suariidtt for^{ne} frue Kiirstinne, [att]¹⁶ thendt gaardt i for^{ne} Ormisløff, som hindis sønn, Jørgen Briiske, ßaa wlougligenn ßolldt hagde, att were hindis rette arffue gaardt oc ingenn anndenns, oc mente seg thenndt mett rette att beholde burde epther hindis adtkoms breffs lyelße. Oc satte y rette, om hindis sønn, Jurgin Briiske, wor megtiig till att sellge thett arffue goudtz, hinde mett retthe till hørdhe, wdenn hindis beuilling oc emodt lougen wdj noger maadhe.

Mett flerre ordtt thennom ther om emellom wor.

Tha epther tilltalle, giennßuar oc sagnens leiighedht wor ther saa paa sagdt for rette, att eptherthij frue Kiirstinne Wlßtanndtz haffuer her for osß beuist mett siitt adtkompst breff samme for^{ne} gaardt att werre hindis rette eyenndom, oc Eriick Rudtt hagde her for osß ingenn skiffte breffue eller annder breffue, huor mett handt kunde beuiße samme gaardt att hørre Jurgin Briiske till, enndt thett skødebreff, ßom Jurgenn Briiske hannom gifuit haffuer paa samme gaardt, tha bør for^{ne} frue Kiirstinne Wlßtanndtz ßamme gaardt y for^{ne} Ormisløff att haffue oc beholde, oc Eriick Rudt att

tilltalle Jurgenn Briiske for whiemblitt i thenn ßag, oc ther om att gaee ßaa mөгit, som rett er.

Giffuit aar, dag oc stedt, ßom for^{uit} staar. Nostro ad causas sub sigillo,¹⁷ teste Absolone Wrne.¹⁸

(1) Dommen er omtalt i rettertingsdom 11. juni 1572 (GdD III.147). – (2) Se 204.30. – (3) Se 227.3. – (4) og således de andre, med undtagelse af. Dommere var (jf. HDDomb. nr. 9 fol.75^r): Johan Friis, Peder Skram, Børge Trolle, Jørgen Lykke, Holger Rosenkrantz, Peder Bille, Erik Rosenkrantz, Otte Brahe, Jørgen Rosenkrantz, Erik Rud, Bjørn Kaas, Bjørn Andersen Bjørn og Axel Urne. – (5) Se 211.19. – (6) Kirstine Gregersdatter Ulfstand (d. 1570) til Toftholm (nuv. Mørkegård el. Store Mørkegård). – (7) Karl Bryske (d. 1521) til Flintholm. – (8) Den tidl. hovedgård Skaftlevgård i Nordrup s., Slagelse h. – (9) Se 233.4. – (10) Se 313.22. – (11) Landsbyen Ormslev i Vemmelev s., Slagelse h. – (12) Rigsråd Holger Gregersen Ulfstand (d. 1542) til Skabersø og Hikkebjerg. – (13) Helle Hak (d. senest 1550), datter af rigsråd Niels Hak (d. 1508) til Hikkebjerg. Holger Ulfstand havde tidligere været gift med Anne Podebusk (d. senest 1521). – (14) Vemmelev s., Slagelse h. – (15) Jørgen Bryske (d. omkr. 1572) til Skaftlev og Katterø. Han havde 1568 forpligtet sig til ikke at sælge eller pantsætte af sit gods uden samtykke fra moderen og søsteren, Grete Bryske (d. 1575), enke efter Peder Rud (d. 1559) til Vognerup. Med kongens tilladelse blev han holdt fængslet hos sin moder, Kirsten Gregersdatter Ulfstand, men efter hendes død 1570 lod hans søster ham fængsle på sin gård Vognerup. Han blev løsladt ved kongens indgriben, jf. kongebreve 19. oktober 1570 og 4. december 1570 (Kanc. Br.), og ved rettertingsdom 15. december 1570 (GdD III.120ff.) blev søsterens adfærd kendt ulovlig. Ved kgl. åb. br. 31. december 1570 (Kanc. Br.) fritoges søsteren for den tiltale, kongen havde til hende, da hun nu ved slægt og venner havde forhandlet med kongen. 1571 blev Jørgen Bryske tiltalt af Hak Ulfstand, til hvem han havde solgt Skaftlev (tidl. hovedgård i Nordrup s., Slagelse h.). – (16) mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1134,2°. – (17) *Sigillum ad causas* er rigskanslerens segl (rettertingsseglet); på dansk kaldtes dette segl (Rigens) indsegl til sager, der hyppigt forkortedes til: Rigens indsegl. Se W. Christensen, Statsforvaltning.164ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.343. – (18) Rigsråd Axel Urne (se 203.19), der var rigskansler 1567–70.

344 Sjællands landsting 8. juni 1569

Den, der mener, at hans medejere driver flere svin på olden i en fællesskov, end de efter deres anparter har ret til, må lade skoven rebe.¹

Hs.: GkS 1134,2° nr. 158.

Overskrift: Dom aff landtzting, adt huo som finder sig at haffue brøst wdj marck, skouff eller eiendom, ad hand da thet følger til rebs epter lougenn &c.

Jeg, Herløff Skaffue² till Eskilstrup,³ landtzdomer y Sielandt, gjør alle witterliggt, att aar epter Gudtz byrdt 1569, onsdagenn thenn 8. junij, paa Sielandtzfar landtzting hagde ieg till mig bedett erlig och welbiurdige mandt Eyller

Kraffse⁴ till Egholm,⁵ Erick Valckendorff⁶ till Glorup⁷ och erlig oc welforstandig mand Hans Wittennbierge⁸ aff Gunderup⁹ en sag at høre vdi rette emellom erlig och welbiurdig mand Christoffer Gøy¹⁰ till Gundersløffholm¹¹ paa thenn enne och Knudt Jennssenn aff Frølund,¹² herritz fogitt y Flackebiergsherrett,¹³ paa thenn andenn side. Oc tha tilthalett Christoffer Gøy for^{ne} Knud Iennsenn for, att hand hagde sig ther till thinge att beklage, huorledis att handt mett flere haffuer loedt oc deel wdj Holløsße¹⁴ fællitz skouff, oc andre lodtz eyger, som ther haffuer minde partt vdi, naar oldenn er, driffuer ther vell flere suin paa end handt, oc att for^{ne} Knudt Jennsenn hagde ther for meltt hanom viij suindtzmendt aff thinge, som skulle siune, see, grandske oc forfare, huor mange suin for^{ne} Christoffers lod oc dell vdi same Holløße fællitz skouff kunde thaale att paa driffue, naar oldenn er, huilcke for^{ne} viij siunßmendt hand ther till thinge lenge paa deltt oc forfuld till att skulle theris siuning affsige, oc iche for^{ne} Knudt Jennsenn wilde hielpe hanom rett offuer thenom eller holde thennom till, hanom thenn sag att giøre till ende. Oc sette for^{ne} Christoffer Gøy y alle rette, om same Knud Jennsenn iche hagde ther mett giort wrett och burde att stande hanom ther for till rette. Mett flere ordt.

Ther till suarede for^{ne} Knudt Jennsenn oc bekiende, att forbemelte Christoffer Gøy hagde hagtt sig till Flackebiergs herritzting att beklage, som for er rørrt, och att hand ther for epter hans begiering hagde opkrafft hannom viij siunßmend¹⁵ oc hagde hanom for lagdt att giffue alle andre lodtz eyger till same Holløsße fellitz skouff ther om loughlige worsell, huilckett hand oc well hagde giortt. Dog wille thj iche sambthøcke, att same siunßmendt skulle gange paa therris eiendom att siune eller nogett till ende ther om att affsige, och berette for^{ne} Knud Jennsenn, att hand well hagde werrett tilfridtz, att same siunßmendt hagde ther om giortt enn ende, om thj hagde wiltt och kunde haffue werrett rett. Och sagde hand, at tj fand thennom ther wdj besuerlig, epterdj the andre lodtz eyger thett icke wille samtøcke, mennte thennom oc att were for ringe ther till epter recessenn,¹⁶ huor for hanom siuntis jche att kunde mett rette thuinge thennom till nogen ed therom eller stede felding paa thenom for thenn sag i nogenn maade, och mente sig ther och ingenn wrett mett att haffue giortt.

Mett ma[n]ge flere ord och thalle, thenom ther om emellom løb, oc om huilckenn sag thj gaffue thennom paa bege sider vdi alle rette.

Tha epter tilthalle, gennsuar och thenn sags leylighedt sagde ieg ther saa paa for rette, adt effterdj for^{ne} Christoffer Gøye wil wide, huor widt hans lod och dell wdj for^{ne} Holløsße fellitz skouff kand strecke sig och thaalle

suinn att paa driffue, naar oldenn er, och ieg iche finder wdj recessen, att huilcken lodtz eyger, som finder sig att haffue brøst vdj marck, skouff eller eyendom, skall mett siunßmendt gjøre ther ende paa, finder ieg hanom till effter thenn 29. cap: vdj recessen¹⁷ att, om hand vell haffue for^{ne} Holløße fellitz skouff deeltt oc parthett, och ther wdj wide sin andpartt, att hand thenn tha følger til rebs epter lougenn, oc sidenn att gaa ther om saa møgett, som rett er. Och finder ieg heritz fagedenn Knud Jennsßenn eller same viij siunßmend ther vdj ingenn wrett att haffue giortt.

Adt saa er for rette affsaugtt, haffuer ieg mett for^{ne} gode mendt trøcktt wore signetther her nedenn fore.

Datum vt supra.

(1) Om rebning af skov se Poul Meyer.202f. og 298ff. – (2) Herluf Skave (d. 1583) til Eskilstrup, 1555–83 landsdommer i Sjælland. – (3) Hovedgården Eskilstrup i Snesev s., Ringsted h. – (4) Eiler Krafse (d. 1599) til Egholm og Assendrup. – (5) Hovedgården Egholm i Sæby s., Volborg h. – (6) Erik Walkendorff (d. 1605) til Glorup og Søbogård. – (7) Hovedgården Glorup i Svindinge s., Gudme h. – (8) Hans von Wittebrug til Gundenæs, høvedsmand på Kallundborg. – (9) Gård i Herfølge s., Bjæverskov h. – (10) Christoffer Gøye (d. 1584) til Avnsbjerg, Gunderslevholm, Clausholm, Bregentved m. v. – (11) Hovedgården Gunderslevholm i Gunderslev s., Øster Flakkebjerg h. – (12) Landsbyen Frølund i Tårnborgh s., Slagelse h. Tårnborgh s. hørte tidl. under Flakkebjerg h., jf. Henrik Pedersen, De danske Landbrug fremstillet paa Grundlag af Christian Vs Matrikel 1688 (1928/1975). 34. – (13) Flakkebjerg h. deltes ved reskr. 10. marts 1819 i Vester og Øster Flakkebjerg herreder. – (14) Holløse i Gunderslev s., Øster Flakkebjerg h. – (15) Jf. reces. 13. december 1558 § 28. – (16) ☉: idet de mente at være ude af stand til det efter recessen. – (17) Reces. 13. december 1558 § 29, stk. 2: Hvilken som vil hafve felligs skoufve dielt och partet, hand skal daa mue krefve denom til rebs epter lougen, och rebis saa, som forskrefvit staar.

345 Rettertinget 16. august 1569 (København)

En bonde på en adelsmands gods var på grund af gadeuorden fængslet i en købstad og af byfogden idømt en bøde. Rettertinget statuerede, at han var fængslet med urette, da det ikke bevistes, at han havde øvet vold, hvorfor byfogden dømtes til at tilbagebetale den allerede erlagte del af bøden. Det statueredes videre, at bondens husbond havde hals- og håndsret over tjeneren, hvorfor husbonden havde krav på kongens bødeandel.¹

Hs.: HDDomb. nr. 9 (1567–70) fol.88^r (findes yderligere i 38 hss.²).

Reg.: 2578.

Tryk: GdD III.97f. (efter HDDomb.).

Wii, Frederiich thendt Anden &c., giøre alle wiiterliigtt, att aar epther Gudtz biirdt Mdlxix, thenn xvj dag augustij, paa wortt slott Kiøbenhaffnn, neruerindis osß elskelige Peder Oxe³ till Gißellfelldt,⁴ Danmarckis riigis hoffmesther, &c.⁵ wor skickitt osß elskelige Eiiller Grubbe⁶ till Liustrup,⁷ wor mandt oc thienner, paa thenndtt enne, huilckenn ther hagde wdij retthe steffnit Pouell Jude,⁸ borgemester wdij wor kiøbstedt Trelleborg,⁹ paa thendt anden siidde och tilltallede for^{ne} Eiiller Grubbe for^{ne} Pouell Jude, for handt nogen tiidt ßiidenn forleddenn wdij wor kiøbstedt Trelleborg haffuer selff slagit, stockit¹⁰ oc fengßlit lade sin hans thienner wedt naffn Peder Nielßenn wdij Espe¹¹ emodt all skell oc rett, oc siidenn ther offuer, førre handt maatte wdtkomme aff fengßell, beskattiid¹² samme hans bonde x daller aff, halffparthen ther aff till osß oc thendt andenn halffpartt till byenn, huilcke pendinge handt haffuer opboriidtt vij daller aff, oc haffuer borgenn for the andre, ther igienstoiidt, oc handt ther for jnngenn regenskab haffuer giortt, huerckenn byenn eller osß wdij nogen maade, huor med for^{ne} Eiiller Grubbe mienthe, att for^{ne} Pouell Jude haffuer giortt wrett.

Ther till suariidt for^{ne} Pouell Jude, att for^{ne} Per Nielßenn, Eiiller Grubis bonnde, haffuer samme tiidt, handt saa loiidtt hannom fengßle, haffuer lobiitt ther paa gadenn om nattetiide, robtt oc skriigiit oc giortt klammerij mett vachtenn, saa the nødis till att thage fatt paa hannom oc førde hannom saa jndt wdij Pouell Judis huß, oc ßiiden haffuer hans broder wdtborgiitt¹³ hannom oc wdtloffuidt nogen pendinge for hannom till oß oc byen, før handt kom aff byes jernn,¹⁴ huilcke pendinge handt endnu staaer igienn medt iij daller aff. Oc nar handt hagde thennom bekomit aff for^{ne} Peder Nielßenn, huis tha fandtz att handt icke hagde giortt regenskab fore, wor handt offuerbødig att wille giøre regenskab fore, huor mett handt meinthe ßeg ther wdtindenn ingen wrett att haffue giortt. Mett flere ordtt.

Ther till suariidt Eiiller Grubbe, att hans bounde icke haffuer slagit waghenn eller nogen annden ther y byen eller giortt nogenn beuißeliigt gierning, huor forre hannom burde att werre fengßliit for i noger maade, men thett att werre giortt aff hadtt oc affuindt. Och ther som handt endt hagde giortt nogen klamerij, tha menthe for^{ne} Eiiller Grubbe, att handt hagde selff koningeßagenn mett ßin thienner, eptherthj wore forfederne framfarnne konninger y Danemarck oc wy haffuer wnnt adellen her y riigit hals oc hanndt¹⁵ met theris egne thienner epther wor hanndfestnings liudelße.¹⁶ Oc satte wdij rette, om Pouell Jude er icke pliigtiige igienn att giffue for^{ne} Per Nielßenn, huis pendinge hanndt wdij saa maade haffuer hannom aff-

skattiidt mett wrett. Thesligeste om hannd icke bør att bøde emodt hannom epther loughen for hans thienner, handt haffuer fengßlitt wdenn all brøde oc loug wfordellit.

Mett flere ordtt thennom ther om emellum wor.

Tha epther tilltalle, giennßuar oc sagens leiiglighedt, och eptherthj for^{ne} Pouell Jude icke kunde her for oß beuiße Peder Nielßenn att haffue slagiitt waghenn eller giortt nogenn wolldt ther y byenn, oc dog eligeuell er fengßliit och affskattiidt sinne pendinge loug wfordellit, tha wor ther saa paa sagdt for rette, att for^{ne} Pouell Jude ther mett haffuer giortt wrett oc bør ther for at stande till retthe epther skonnse loug¹⁷ oc igienn att giffue for^{ne} Peder Nielßenn, huis penndinge hanndt hannom i saa maade affskattiidt oc bekomitt haffuer. Thesliigeste oc eptherthj wore forfedder framfarnne konninger y Dannemarck oc wij haffue wnt oc giffuitt adellenn offuer alltt riigitt hals oc hanndt modt therris egne thienner saa friett, som wij haffue frieste mett wor egne oc kronnens thienner epther wor hanndfestenings lyelße, tha bør konngesagenn att föllge for^{ne} Peder Nielßens herskab, for^{ne} Eiiller Grubbe, oc jnngenn andenn.

Giffuitt aar, dagh och stedt som for^{uit} staair, nostro ad causas sub ßigillo &c.

(1) Jf. rettertingsdom 7. august 1570 (III nr. 361). – (2) Disse synes at være afskrifter af dombrevet (el. afskrift deraf), da de har alle dommernes navne. – (3) Se 204.30. – (4) Se 227.3. – (5) De øvrige dommere var: Børge Trolle til Lillö, Jørgen Lykke til Overgaard, Holger Rosenkrantz til Boller, Erik Rosenkrantz til Vallø, Otte Brahe til Knudstrup (Knutstorp), Erik Rud til Fuglsang, Bjørn Kaas til Starupgård, Bjørn Andersen Bjørn til Stenalt og Axel Urne til Søgård. – (6) Eiler Grubbe (d. 1585) til Lystrup, fra 1570 rigsråd. – (7) Hovedgården Lystrup i Kongsted s., Faxe h. Den nuv. hovedbygning er opført af Eiler Grubbe omkr. 1579. – (8) Poul Jude (= Jyde) eller, som han også kaldes, Poul Madsen (jf. Malmö Stadsbog 1549–1554 (1972).238, 270), nævnes 1541 som byfoged i Trelleborg og var af Christian III indsat som borgmester ssts. Han indviklede sig i mange processer, se rettertingsdomme 24. oktober 1541 (KRD I.377f.), 19. juni 1553 (GdD I.217ff.) og ikke mindre end 6 rettertingsdomme af 23. august 1561 (Kanc. Br.). Klagerne mod ham var af graverende natur: drab, tyveri, bygning på andenmands grund, injurier, ulovlig omgang med vrag. For den sidste anklage frifandtes han; drabssagen eftergav kongen ham, da drabet var forøvet for 20 år siden; en sag blev hævet på grund af utilstrækkeligt bevis, men han blev dømt for tyveri, og ved kongebrev 23. august 1561 (Kanc. Br.) befaledes det lensmanden på Malmøhus, den sen. rigshofmester Eiler Hardenberg, sammen med landsdommeren i Skåne (Jørgen Tidemand), Lauge Brahe og Jørgen Bille at pådømme to sager, „saa at vii engang for alle med videre offuerløb i the sager maa bliffue forskaanit“, jf. kongebrev 9. maj 1562 (Kanc. Br.). Da Poul Jude var fundet skyldig i tyveri, blev han afsat som borgmester af Eiler Hardenberg, der ikke havde rådført sig med kongen herom, hvorefter kongen 20. december 1562 (Kanc. Br.) tilskrev Eiler Hardenberg, at han var høj-

lig forundret herover og befalede ham straks at lade Poul Jude blive borgmester igen og at befale borgerne at være ham lydige. Jf. P. V. Jacobsen i Hist. Tidsskr. 1. rk. V (1844).90, 313; Kolderup-Rosenvinge i GdD I.217 note 2; M. Mackeprang, Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejrs til Kristian IV (1900).79f.; Poul Colding, Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III's og Begyndelsen af Frederik II's Tid (1939).13f. – (9) Trelleborg i Skåne. Byen havde senest 20. oktober 1599 (CCD III.83) fået sine købstadsprivilegier stadfæstet, men mistede dem ved kgl. åb. br. 19. april 1619 (ib.575f.) for at ophjælpe Malmø's handel. Trelleborg sank ned til at blive en ubetydelig landsby, men 1844 blev den en köping, og 1865 fik den sine stadsrettigheder igen. – (10) sat i stock: sat i det træ, i hvilket fangens ben fastgjordes, o: fængslet (Kalk. IV.145a bet.1). – (11) Landsbyen Espe i Espe s., Sallinge h. – (12) aftvunget (Kalk. I.166b). – (13) løst af fængsel (Kalk. IV.547a). – (14) Fængsel (Kalk. I.307b); *jern* er egl. fangebøjle af jern. Sml. kongens *jern* om fængsel under en kgl. embedsmands varetægt (Kalk. II.585b). – (15) At have *hals oc hannedt* var det privilegium retslig at tiltale personer, lade dem dømme og straffe (egl. på liv og lemmer) (OdS VII.742 bet.2.3). – (16) Frederik II's hdf. 12. august 1559 § 6 (DKH.96), jf. Christian III's hdf. 30. oktober 1536 § 7 (ib.84). Bestemmelsen gættogtes i Christian IV's hdf. 17. august 1596 § 6 (ib.104) og i Frederik III's foreløbige hdf. 8. maj 1648 § 6 (ib.112f.). Af nærv. dom fremgår, at adelens sagfald hos dens tjenere også udstrækkes til forbrydelser, der begås i købstæderne, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III. 97 med note 1. – (17) Om fredsbrud på torv og gade handler tillæg I, 3 til SkL (DgL I, 2. 724ff., Kroman-Iuul I.91).

346 Sjællands landsting 9. november 1569

En mand frifindes for at tilbagebetale et lån, som hans hustrus tidligere ægtefælle havde opnået hos sin første hustrus fader, da gælden ikke var blevet krævet under tidligere skifte.

Hs.: GkS 1134,2° nr. 151.

Overskrift: En landtztings dom, ad en er dømbt quitt for nogenn giæld, for thenn icke bleff¹ krefft, ther skiffte giordis och met andenn giældtt aff fellitzboe vdleges &c.

Mathz Laugsenn aff Ringsted, landtztings schriffuere y Sielandt, gjør alle witterliggt mett thette mitt obne breff, adt aar effther Gudtz byrdt 1569, onsdagen thenn 9. nouembris, jeg tha vdi landtzdomers frauereleße saad y domersted paa Sielandtzfar landtzting och effter hans beffalning hørde ieg en sag vdi rette emellom Mogens Lauritzønn aff Aarthuede² paa sin broders,³ Lauris Mogennsßønn, ther samestedt, hans vegne paa thenn enne och Jens Persßønn aff Kierup⁴ paa then andenn side, effter som then sag och wor fundenn⁵ fra Ringstedt herritz och till landtzting, som her met herritzfogedens, Nilaus Jbsønn aff Therstrup,⁶ hans obne besieglede breff beuist bleff. Och tilltallede for^{ne} Mogens Lauritzønn for^{ne} Jens Pedersønn for trysindtzthiuuffue

jochimsdaller,⁷ som sallige Oluff Lauritzønn, ther hagde hans høstru, hand nu haffuer,⁸ och for hanom bode y thenn gaardt y Kierup, hand nu iboer, hagde lonntt aff sin forige husfrue, Citze Jørgennßdaather, hendis fader, Jørgenn Nielsønn, aff Egerup.⁹ Och vdj rete laugde for^{ne} Mogens Lauritzønn enn haandschrifft¹⁰ och obett besiglett breff vnder datum Mdxlj, som Olluff Lauritzønn hagde giffuett for^{ne} sin førre husfruis fader, for^{ne} Jørgenn Nielsønn, vnder nogenn dannemendtz besigling, som wor Dauedt Hansønn, for-dum borgemester y Ringsted, Matz Pedersønn, byfogitt, och Peder Mattsønn, by schriffuer ibidem, thj hand icke haffuede sielff jndsigle, liudendis vedt sin mening, att for^{ne} Oluff Lauritzønn hagde sig ther vdj bekiendt for ett wennligtt loenn skyldig att were for^{ne} Jørgenn Nielsønn lx daller och ther vdj beplicter sig och sine arffuinge att vill betalle hanom heller hans arffuinge effter therris villig och nøige, naar the till sigendis vorde. Ther nest y rette lagdis ett affkald aff Alsted herritzting aar Mdlvj wdgiffuitt, liudendis att for^{ne} Oluff Laurisønn ther hagde giffuett for^{ne} sin førre husfrue, Citze Jørgennß, broder Diens Jørgennsønn aff Eggerup¹¹ effter sin faders och moders dødt en frij, fuldt och ald affkaling och quitantze for allt thenn arff, som hanom paa for^{ne} sienn husfrues, Citze Jørgennßdatthers, vegne kunde mett rette tilfalde effter for^{ne} hendis fader, Jørgenn Nielsønn, och hendis moder, Kirstenn Jørgens, dødt, vnder tagett hues hende kunde tilfalde ij thenn gaardt y Ringstedt, Johann Sadellmager ibode. Och saa y rette lagde hand ett tings vinde aff Ringsted herretzs thing nu y aar, torsdagenn thenn 17. martij, wdgiffuett, liudendis ved sin meninge, att ij mend, Jens Olßønn aff Ørsløuff¹² vnder skouffuenn, och Peder Jude aff Brengstrup,¹³ hagde ther vindett, att thett waar thenom y sandhed fuldt witterligtt, att for^{ne} Oluff Lauritzønns førre husfrue, Citze Jørgens daater, fick vdj arff epter hendis salige moder, for^{ne} Kierstene Jørgenns, thenn dag skiffte stoed, ij sorte kiør, ett brunt øg saa god som viij daller, sin moders kleder, wor iij leidske¹⁴ kiorteler, j sortt, j blaae, j rødt, enn sortt kaabe och j sølff skendt.¹⁵ Och sette for^{ne} Mogens Laurisønn paa sin broders, Lauris Mogensßens, vegne vdj alle rette, om for^{ne} Jens Pederssenn iche nu vaar plictig att vdlegge och følleste giøre for^{ne} Oluff Lauritzønns handschrifft, effterthj hand epter hans død waar ther indtraad vdj gaard och godtz och hagde fangett hans husfrue epter hanom.

Ther till suarede for^{ne} Jens Persønn och berette, att thenn thid Oluff Lauritzønns første husfrue, for^{ne} Citze Jørgennßdaater, wor dødt och affgangenn, bleff ther skiffte giordt epter hende, oc Oluff Lauritzønn hendis partt oc hof-fuittloed fra skifftt, och ther tha inthett bleff thallett om thenn geldt, for^{ne}

lx daller, och ingenn ther tha paa kraffuide i nogenn maade. Thisligeste nu, ther Oluff Laurisbønn waar sielff dødt och affgangenn, och ther oc saa vor giortt och gangett skiffte epter hanom, saa Oluff Laurisøns arffuinge hagde hans effter leffuerske Anne, for^{ne} Jens Pederbøns husfrue, hand nu effter Oluff Lauritzønn fangett haffuer, hende fra skiifftt hans effterladende arff och gotz, och same gielddt lx daller paa slig skiffter icke krafftt och vdlaggt er, som thet sig burde, arff och gielddt att kreffue. Sette hand ther for vdi alle rette, om hand, som ther till er en fremett mandt, nu bøer ther for att tiltallis och kreffuis eller stande till rette eller oc Oluff Laurisbøns antborne¹⁶ arffuinge, som for^{ne} hans arff och epterladendis godtz arffuitt oc vndfangett haffue. Oc saa mente hand vell, att Mogens Lauritzønn paa sienn broders, Lauris Mogennbens, eller for^{ne} Citze Jørgens daaters broder, Diens Jørgennsbøns hans børns vegne jcke att skulle haffue stoer rettergang till att thalle paa for^{ne} haandschriefftt om same lx daller. Thj hand oc mente vell, att same for^{ne} Citze Jørgennsdatter, for^{ne} Oluff Lauritzønns førre husfrue, aldrig fick nogenn arff epter sin fader och moder, vdenn thett kunde haffue verett en føige foræring och lidenn affmindelse,¹⁷ menn sagdis att skulle bliffue hende quiterett och affregnett hendis arffue partt emod for^{ne} lx daller, som hendis hosbonde, Oluff Laurisønn, anamett oc oppetagett hagde. Och ther paa vdi rette lagde hand thuende tingsvinder aff Ringsted herritzting nu y aar wd-giffne, thett ene liudendis ved sin mening, att thuende mendt, Lauris Jbsønn aff Kierup och Peder Hamersønn aff Ringsted, hagde ther vidnett, att Jørgenn Mogensbønn aff Høffditt¹⁸ hans moder Karene, som var for^{ne} Jørgen Nielsbønn aff Eggerup hans sidste husfrue, haffde bekienntt for thenom, att for^{ne} Citze Jørgensdaater, Oluff Laurisønns førre husfrue, fick ingenn arffue effter sin moder och fuld¹⁹ lidett epter sienn fader. Thett anditt lydendis, att en mandt vedt naffnn Peder Matzønn aff Ørsløff hagde vindett, att thend thid, the skiffte epter for^{ne} Citze Jørgensdaaters moder, Kiersten Jørgens aff Eggerup, tha thiente hand y same gaardtt, och wor hanom y sandhed fuld witterliggt, att for^{ne} Citze Jørgensdaater, Oluff Lauritzønns førre husfrue, fich inthett aff thenn arffue, hende tillfald epter for^{ne} hendis moder, thj thenn bleff hende aff quiterett emodt the for^{ne} lx daller, hendis for^{ne} hosbonde, Jørgenn Nielsønn, oppeboritt hagde, som same breffue och things vinder ytthermere wduiøer och indeholder.

Met mange flere ord och thalle, thennom ther om emellom løb, och om huilckenn sag the paa baade sider gaffue thenom vdi alle rette.

Tha effter till thalle, gensuar, breffue och beuissning for mig vdi rette lag-

dis och then sags leylighedt, och epterthj for^{ne} Oluff Lauriðens goudtz och boe saa offte skiffth och dielth och for^{ne} gieltdt, lx daller, iche da kraffdis och met andenn gieltdt aff fellitzboe wdlaggidis, som thett sig burde, och recesenn²⁰ ther om for melder, och the, som same gieltdt kreffuer, er her neruerendis y eg[n]enn och wdj hereditt, wed ieg iche retther vdj thenn sag, endt finder Mogens Lauritzønn eller huem, ther haffuer att sige och om for^{ne} lx daller haffuer paa att thalle, tha att tiltalle alle for^{ne} Oluff Lauritzønns arffuinge och the, som ther till bør att suare mett rette, och sidenn att gange om hoffuit sagenn met therris breffue och windisbyrdt for therris tilbørlige dommere saa møgett, som rett er, wdenn saa kand findis och beuisbes, att for^{ne} Jens Pedersens husfrue Anne, som tillforrn haffuide for^{ne} Oluff Lauritzønn, beholte houß sig ald Oluff Lauritzøns arffue och godtz till nogen wurdings deell, saa hun ther for er plictig att suare till hues gieltdt, som epter hanom kand komme eller paa regnes i nogenn maade.

Adt her ther saa for rette er affsaugt, bekiender ieg mett mitt signett her vndertrøckett.

Datum vt supra.

- (1) Forlægget har ved fejlskrift *breff*. – (2) Landsbyen Ortved i Vigersted s., Ringsted h. – (3) Dommen giver ikke oplysning om det indbyrdes slægtskab mellem Mogens Lauritzen og Lauritz Mogensen. De kan efter navnet ikke være helbrødre, men ordet *broder* kunne i ældre sprog have en videre anvendelse, se OdS II.1180. – (4) Formentlig gården Kærup i Benløse s., Ringsted h., der da lå under Ringstedkloster. – (5) indbragt for, henstillet til (Kalk. V.244a). – (6) Formentlig landsbyen Teestrup i Teestrup s., Ringsted h. – (7) Se 232.24. – (8) Oluf Lauritzen (se ndf.) var 1. gang gift med Citze Jørgensdatter og 2. gang med Anne; Anne blev efter Oluf Lauritzens død gift med Jens Pedersen. – (9) Landsbyen Egerup i Bringstrup s., Ringsted h. – (10) Gældsbevis (Kalk. II.150b bet.1). – (11) Landsbyen Egerup, se ovf. note 9. – (12) Landsbyen Ørslev i Ørslev s., Ringsted h. – (13) Landsbyen Bringstrup i Bringstrup s., Ringsted h. – (14) fra Leyden (o: finere stof). – (15) Fejlskrift for *skeedt* = *skeð*: Ske (OdS XIX.321 lin.7; jf. ænyd. *ske(d)*, gl. *skedh*, æda. *sketh*, oldn. *skeið*; jf. gl. *sølfssk(i)ed(h)* OdS XXIII.339 lin.28f.). Gotisk *-ee-* kan let fejllæses som *-en-*. – (16) fødte (Kalk. *I.14b). – (17) Minde, erindring(sgave) (Kalk. I.53a bet.1). – (18) Landsbyen Høed i Valsøllille s., Ringsted h. – (19) meget (Kalk. I.797a). – (20) Reces 13. december 1558 § 53.

Forkortelser

- Add*: Additamenta. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
adj.: adjektiv.
Allen: C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christian den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefejden I–V* (1864–72).
AM: Arnemagnæanske håndskriftsamling.
Amira, Grundriss: Karl von Amira, *Grundriss des germanischen Rechts*, 3. Aufl. (1913).
anf. st. (v.): anførte sted (værk).
Ann. eccl. Dan.: Erich Pontoppidan, *Annales ecclesiae Danicae diplomatici I–IV* (1741–52).
Ann. for nord. Oldk.: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab (1836–63).
Arent Berntsen: Arent Berntsen, *Danmarkis oc Norgis Fructbar Herlighed I–IV* (1650–55; gentoptrykt 1971).
Arup: Erik Arup, *Danmarks Historie I–III* (1941–55).
ASun: Anders Sunesens parafrase over Skånske Lov.
Bergen UB: Håndskrift i Bergens universitetsbibliotek.
bet.: betydning, betyde; betegnelse, betegner.
BJ: Bjärköarätten (Bjarkøyaredden).
Brandt, Retshistorie: Fr. Brandt, *Forelæsninger over den norske Retshistorie I–II* (1880–83).
Bricka: Dansk biografisk Lexikon ved C. F. Bricka I–XIX (1887–1905).
Brorson, Første (Anden o.s.v.) Bog: Christian Brorson, *Forsøg til den første (anden o.s.v.) Bogs Fortolkning i Christian den Femtes danske og norske Lov I–X* (1791–1801).
CCD: *Corpus Constitutionum Danicae*. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende ved V. A. Secher I–V (1887–1910).
Chr. Kier: Chr. Kier, *Overdragelse af Ejendomsret over fast Ejendom* (1889).
d.: død.
DAA: *Danmarks Adels Aarbog* (1884ff.).
Da. etym. Ordb.: Niels Åge Nielsen, *Dansk etymologisk Ordbog* (1960).
Dahlerup, Studier: Troels Dahlerup, *Studier i senmiddelalderlig Kirkeorganisation* (1963).
Dahlerup, Sysselprovsti: Troels Dahlerup, *Det danske Sysselprovsti i Middelalderen* (1968).
Da. Mag.: *Danske Magazin* 1.–7. række (1743ff.); *Nye danske Magazin* citeres: *Da. Mag.* 2. rk.
Da. Kancelliregistranter: Kr. Erslev og W. Møllerup, *Danske Kancelliregistranter 1535–1550* (1881–82).
Da. Stud.: *Danske Studier* (1904ff.).
Daugaard: J. B. Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen* (1830).
DbL: Dansk biografisk Leksikon ved Povl Engelstoft I–XXVII (1933–44).
DD: *Diplomatarium Danicum*, 1.–3. række (1938ff.), udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
DdR: *Den danske Rigslovgivning indtil 1400*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman (1971).
DgK: *Danmarks gamle Købstadlovgivning I–V*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman (1951–61).

- DgL*: Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene I–VIII. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Johs. Jørgensen (1931–61).
- DgP*: Danmarks gamle Personnavne ved Gunner Knudsen og Marius Kristensen I–II (1936–54).
- Dipl. Chr. I.*: Diplomatarium Christierni Primi. Udg. af C. F. Wegener (1856).
- Dipl. dioc. Lund.*: Diplomatarium diocesis Lundensis ved L. Weibull (1900ff).
- Dipl. Svec.*: Diplomatarium Svecanum I–VI ved J. G. Liljegren m. fl. (1829ff.).
- Dipl. Viberg.*: Diplomatarium Vibergense ved A. Heise (1879).
- DKH*: Samling af Danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter (Særtryk af GAA II, 1856–60) (1974).
- DL*: Christian Vs Danske Lov 15. april 1683.
- DRH*: Danmarks Riges Historie I–VI ved Johs. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, A. D. Jørgensen m. fl. (1896–1907).
- d.s.s.*: det samme som.
- Dueholms Dipl.*: Dueholms Diplomatarium ved Oluf Nielsen (1872).
- E don. var.*: Håndskriftsamlingen E donatione variorum i Det kgl. Bibliotek.
- egl.*: egentlig.
- Ehrencron-Müller*: H. Ehrencron-Müller, Forfatterleksikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 I–XII (1924–35).
- el.*: eller.
- Elgenstierna*: G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor I–IX (1925–36).
- eng.*: engelsk.
- Erslev, Lensmænd*: Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd 1513–1596 (1879).
- EsjL*: Eriks sjællandske Lov.
- Evensen*: Lorentz Evensen, Samlinger af juridiske og historiske Materier I–II (1785–86).
- Fabricius, Kirkehistorie*: L. P. Fabricius, Danmarks Kirkehistorie I–II (1934–36).
- Falk og Torp*: H. S. Falk og Alf Torp, Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch I–II, 2. Aufl. (1960).
- fdg.*: forordning.
- Feilb.*: H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål I–IV (1886–1914).
- Fenger, Fejde og Mandebod*: Ole Fenger, Fejde og mandebod. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret (1971).
- Fenger, Grundrids*: Ole Fenger, Grundrids af den danske privatrets historie (1964; stenc.).
- fr.*: fransk.
- Fr. Is Registranter*: Kr. Erslev og W. Møllerup, Kong Frederik den Førstes danske Registranter (1879).
- Friis Edvardsen*: P. Friis Edvardsen, Schielschiør Kiøbstads Tilstand (1759).
- Fritzner*: J. Fritzner, Ordbog over Det gamle norske Sprog I–III (1886–96).
- Fussing*: Hans H. Fussing, Herremænd og Fæstebonde. Studier i dansk Landbrugshistorie omkring 1600 (1942; genoptrykt 1973).
- GAA*: Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv I–VII (1852–83).
- Galster*: Georg Galster, Danmarks Mønter (i Nordisk Kultur, red. af Johs. Brøndum-Nielsen, Otto v. Friesen og Magnus Olsen XXIX (1936).139ff.).
- Galster, Mønt*: Georg Galster, Mønt (1965).
- GdD*: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Udvalg af Gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting I–IV (1842–48).
- GkS*: Gammel kongelig Samling. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- glda.*: gammeldansk (1100–1500).

- Grimm, Wörterbuch*: Jacob und W. Grimm, Deutsches Wörterbuch Iff. (1854ff.).
h.: herred.
HDDomb.: herredagsdombog.
hdf.: håndfæstning.
Henrik Pedersen: Henrik Pedersen, De danske Landbrug fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688 (1928, optrykt 1975).
Helveg: L. N. Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen I–II (1862–70).
Hist. Tidsskr.: Historisk Tidsskrift (1840ff.).
hs(s).: håndskrift(er).
hty.: højtysk.
Huitfeldt: Arild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønike I–II (folioudgave, 1650–52). Hvor oktavudgaven (1595ff., genoptrykt 1977) er citeret, er dette angivet.
Hurtigkarl: F. T. Hurtigkarl, Den Danske og Norske Private Rets første Grunde I–II og IV (1813–20).
Hübner, Grundzüge: Rudolf Hübner, Grundzüge des deutschen Privatrechts, 5. Aufl. (1930).
ib.: ibidem (sammesteds).
Inger Dübeck: Inger Dübeck, Købekoner og Konkurrence. Studier over myndigheds- og erhvervsrettens udvikling med stadigt henblik paa kvinders historiske retsstilling (1978).
J. C. Jacobsen: J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans (1966).
J. E. Larsen: J. E. Larsen, Samlede Skrifter I, 1 (1861).
JL: Jyske Lov.
Juristen: Juristen, udg. af Juristforbundet (1919ff.).
Jur. Tidsskr.: Juridisk Tidsskrift, udg. af A. S. Ørsted m. fl. (1820–42).
Jyske Saml.: Samlinger til jysk Historie og Topografi (1866ff.).
Kalk.: Otto Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog (1300–1700) I–V (1881–1918; genoptrykt 1977).
Kall: Kalls håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Kanc. Br.: Kancelliets Brevbøger, udg. af Rigsarkivet (1885ff.).
Kbh.: København.
Kbh. Dipl.: Københavns Diplomatarium I–VIII ved Oluf Nielsen (1872–87).
kgl. åb. br.: kongeligt åbent brev.
KhS: Kirkehistoriske Samlinger (1849ff.); Nye kirkehistoriske Samlinger citeres: KhS 2. rk.
Kofod Ancher: Peder Kofod Ancher, En Dansk Lov-Historie I–II (1769–76).
Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshistorie, 3. udg. (1860).
Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele: J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Om Rigens Ret og Dele (i Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5. rk., Historisk-philosophisk Afdeling I, 1847).
Krag og Stephanius: Niels Krag og Stephan Stephanius, Kong Christian den Tredie . . . Hans Historie . . . oversat af Latinen, forøget med adskillige Anmærkninger og Tillæg samt . . . Suhms og . . . Grams Fortaler. I–II (1776–78). Med Supplement af B. C. Sandvig.
KRD: Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid ved Troels Dahlerup I–II (1959–69).
Kroman-Iuul: Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk ved Erik Kroman og Stig Iuul I–III (1945–48).
Kr. Sk.: Kronens Skøder I–V (1892ff.).
Kulturhist. Leks.: Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder fra Vikingetid til Reformationstid Iff. (1956ff.).

- lat.*: latin(sk).
l. c.: loco citato (på det anførte sted).
LDipl.: Langebeks Diplomatarium i Rigsarkivet.
Lebech, De jyske Lovbøger: Mogens Lebech, De jyske Lovbøger. Jyske Lovs Haandskrifter og deres Indhold (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941). 157ff.).
Ledr.: Ledreborgske håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
Leths Glossarium: Jens Leth, Dansk Glossarium (1800).
Linköping: Håndskrift i Linköping Stiftsbibliotek.
Lunds Ordbog: G. F. V. Lund, Det ældste danske skriftsprog ordforråd (1877; genoptrykt 1967).
Lund UB: Håndskrift i Lunds Universitetsbibliotek.
Matzen, Bevisregler: Henning Matzen, Om Bevisreglerne i den ældste danske Proces (Universitetets Indbydelsesskrift 1893; genoptrykt 1977).
Matzen, Haandfæstninger: Henning Matzen, Danske Kongers Haandfæstninger (1889; genoptrykt 1977).
Matzen, Offentlig Ret I: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret I (Statsret) (1893).
Matzen, Offentlig Ret II: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret II. Proces (1894).
Matzen, Offentlig Ret III: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret III. Strafferet (1895).
Matzen, Panterettens Hist.: Henning Matzen, Den danske Panterets Historie (1869).
Matzen, Privatret I: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret I. Personret, Familieret, Arveret (1895).
Matzen, Privatret II: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret II. Tingsret. Obligationsret (1896).
Matzen, Retskilder: Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder (1897).
Matzen og Timm: Henning Matzen og Johannes Timm, Haandbog i den danske Kirkeret (1891).
mgl.: mangler.
mholl.: middelhollandsk (1250–1450).
mhty.: middelhøjtysk (1100–1450).
Missiver: Missiver fra Kongerne Christiern Is og Hans's Tid, udg. af William Christensen I–II (1912–14).
mk.: mark.
mlat.: middelalderlatin(sk).
ML bylov: Magnus Lagaböters bylov.
ML landslov: Magnus Lagaböters landslov.
MndHwb: August Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch (1888).
MndWb: Karl Schiller und August Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch I–VI (1875–81; genoptrykt 1969).
mnt.: middelnedertysk (1200–1500).
Molbech, Glossarium: C. Molbech, Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord I–II (1857–66).
Molbech og Petersen: C. Molbech og N. M. Petersen, Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede (1842–58).

- Mos.*: Mosebog.
- NgL*: Norges gamle Love. 1. række (indtil 1387) ved R. Keyser, P. A. Munch, Gustav Storm og Ebbe Hertzberg I–V (Christiania 1846–95); 2. række (1388–1604) ved Absalon Taranger, Oscar Alb. Johnsen, Oluf Kolsrud, Grethe Authén Blom I–III (Christiania 1904–12).
- Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse*: Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse paa Jyske Lov (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941). 84ff.).
- NkS*: Ny kgl. Samling. Håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- NTfS*: Nordisk Tidsskrift for Strafferet.
- nuv.*: nuværende.
- Nyrop, Gildeskraaer*: C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I–II (1895–1904; genoptrykt 1977).
- Nyt dansk Adelslex.*: A. Thiset og P. L. Wittrup, Nyt dansk Adelslexikon. Fortegnelse over dansk Adel i Fortid og Nutid (1904).
- Nørregaard*: Lauritz Nørregaard, Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret I–IV (1784–97).
- OdS*: Ordbog over det danske Sprog I–XXVIII, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab (1919–56; genoptrykt 1966 og senere).
- oldfr.*: oldfransk.
- oldn.*: oldnordisk.
- op. cit.*: opere citato (i det anførte værk) el. opus citatum (det anførte værk).
- orig.*: original.
- Oslo UB*: Håndskrift i Oslo Universitetsbibliotek.
- Osterssøn Veylle*: Christen Osterssøn Veylle, Glossarium juridicum Danico-Norvegicum, 3. udg. (1665; genoptrykt 1977).
- ovenn.*: ovennævnte.
- ovf.*: ovenfor.
- Paludan-Müller, Romerrettens Anvendelse*: C. Paludan-Müller, Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Valdemar den Andens Tid (i Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1867).
- particip.*: participium.
- PhT*: Personalhistorisk Tidsskrift (1880ff.).
- PolDH*: John Danstrup og Hal Koch (udg.), Danmarks Historie I–XIV (1962–66, Politikens Forlag).
- Popp-Madsen, Bod*: Carl Popp-Madsen, Bod. Bidrag til Læren om Retshaandhævelsens Midler I (1933).
- Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen*: Poul Johs. Jørgensen, Hærværksforbrydelsen i Landskabslovene (i Festskrift til Kristian Erslev (1927).31ff.).
- Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen*: Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret fra Valdemarstiden. Festskrift udg. af Københavns Universitet 1922.
- Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie*: Poul Johs. Jørgensen, Den danske Retshistorie. 3. udg. (1965).
- Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jls Historie*: Poul Johs. Jørgensen, Træk af Jyske Lovs Historie (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941).19ff.).
- Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran*: Poul Johs. Jørgensen, Begreberne Tyveri og Ran i de

- danske Landskabslove (i Festskrift til Vinding Kruse, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1940).155ff.).
- Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset*: Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset i Jyske Lov (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet ved Erik Reitzel-Nielsen (1941).315ff.).
- Poul Meyer*: Poul Meyer, Danske Bylag. En Fremstilling af det danske Landsbystyre paa Baggrund af retshistoriske Studier over Jordfællesskabets Hovedproblemer (1949).
- præp.*: præposition.
- RA*: Rigsarkivet i København.
- RA Hss V B*: Rigsarkivets håndskriftsamling. V. Danmarks indre historie. B. Administration og retsvæsen.
- RDomb.*: Rigens dombog.
- Reg.*: Regesta diplomatica historiæ Danicæ 1. rk. I–III (1847–70), 2. rk. I–II (1889–1907).
- Rep.*: Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. 1. rk. I–IV ved Kr. Erslev og William Christensen (1894–1912), 2. rk. I–IX ved William Christensen (1928–39).
- rk.*: række.
- Rostgaard*: Rostgaards håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- RR*: Rigens Ret.
- Ryge*: A. N. Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse (1765).
- Rørdam, Kirkelove*: H. F. Rørdam, Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser vedrørende Kirken, Skolen og de Fattiges Forsørgelse fra Reformationen indtil Christian Vs Danske Lov I–III (1883–89).
- s.*: sogn.
- sa.*: (den) samme.
- Scandia*: Scandia. Tidskrift för historisk forskning (1930ff.).
- Schlegel, Retssædvaner*: J. F. W. Schlegel, Om de gamle Danske Retssædvaner og Autonomie (i Videnskabernes Selskabs filosofisk-historiske Afhandlinger III 1827).
- Secher, Rettertingsdomme*: Samling af Kongens Rettertings Domme I–II (1881–86), udg. af V. A. Secher.
- Secher, Vitterlighed*: V. A. Secher, Om Vitterlighed og Vidnebevis (1885).
- Secher og Støchel*: V. A. Secher og Chr. Støchel, Forarbejderne til Kong Kristian Vs Danske Lov I–II (1891–94).
- sen.*: senere.
- SGL*: Samling af gamle danske Love I–V (1821–46) ved J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.
- Sindballe*: Kr. Sindballe, Af Testamentsarvens Historie i dansk Ret (1915).
- SjK*: Sjællandske kirkelov.
- sk.*: skilling.
- Skautrup, Det da. Sprogs Hist.*: Peter Skautrup, Det danske Sprogs Historie I–V. 2. oplag (1968–70).
- Skautrup, Hardiske Mål*: Peter Skautrup, Hardiske Mål I–II (1930–42).
- Skautrup, JL*: Peter Skautrup, Den jyske Lov (1941).
- SkK*: Skånske kirkelov.
- SkL*: Skånske Lov.
- skp.*: skæppe(r).
- sml.*: sammenlign.
- SRD*: Scriptorum rerum Danicarum medii ævi, ed. J. Langebek m. fl. I–IX (1772–1878).
- ssts.*: sammesteds.
- Stampe, Erklæringer*: Henrik Stampe, Erklæringer, Breve og Forestillinger General-Proku-
reur-Embedet vedkommende I–VI (1793–1807).

- Steenstrup, Studier*: Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog (1874).
- Stemann, Retshistorie*: Chr. L. E. Stemann, Den danske Retshistorie (1871).
- Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet*: Stig Iuul, Den gamle danske strafferet og dens udvikling indtil slutningen af det 18. århundrede (i Kampen mod Forbrydelsen, udg. af Leif Beckman og Herluf Petersen I (1951).237ff.).
- Stig Iuul, Forelæsninger*: Stig Iuul, Forelæsninger over Hovedlinier i europæisk Retsudvikling fra Romerretten til Nutiden ved O. A. Borum og Erik Reitzel-Nielsen (1970).
- Stig Iuul, Fællig og Hovedlod*: Stig Iuul, Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian Vs Danske Lov (1940).
- Stig Iuul, JL i Retslitteraturen*: Stig Iuul, Jyske Lov i Retslitteraturen før 1683 (i Med Lov skal Land bygges, udg. af Juristforbundet (1941) ved Erik Reitzel-Nielsen.121ff.).
- Stig Iuul, Kodifikation*: Stig Iuul, Kodifikation eller Kompilation? Christian Vs Danske Lov paa Baggrund af ældre Ret. Festskrift udg. af Københavns Universitet 1954.
- Stig Iuul, Lov og Ret*: Stig Iuul, Lov og Ret i Danmark. 2. reviderede udg. ved Claus Ulrich (1969).
- Stockholm KB*: Håndskrift i Kungliga Biblioteket i Stockholm.
- Suhm, Nye Samlinger*: P. E. Suhm, Nye Samlinger til den Danske Historie I-IV (1792-95).
- Suhm, Samlinger*: P. E. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I-II (1779-84).
- SvAO*: Ordbok öfver Svenska Språket, utgifven af Svenska Akademien Iff. (1893ff.).
- Sylow, Bevisteori*: H. Sylow, Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret (1878).
- Söderwall*: K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids språket I-II (1884ff.).
- Taranger*: A. Taranger, Utsigt over den norske retts historie. I Innledning og rettskildernes historie (1898, 2. udg. 1935); II Statsrettens historie indtil 1319 (1904); IV Privatrettens historie (1907). (Bind III udkom aldrig).
- td(r)*: tønde(r).
- TfR*: Tidsskrift for Rettsvitenskap (1888ff.).
- Thords art.*: Thords artikler.
- Thorkelin*: G. J. Thorkelin, Samling af gamle Danske Kirke-Love (1781).
- Thott*: Thotts håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- Thygesen*: Frants Thygesen, Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800 (1968).
- Thøger Nielsen*: Thøger Nielsen, Studier over ældre dansk Formueretspraksis. Et Bidrag til dansk Privatrets Historie i Tiden efter Chr. Vs Danske Lov (1951).
- Trap*: J. P. Trap, Danmark. 5. udg. ved Niels Nielsen, Peter Skautrup, Povl Engelstoft og Therkel Mathiassen I-XV (1959-72).
- Troels-Lund*: Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. 4. udg. ved Erik Kjersgaard. I-VIII (1968-69).
- Troels-Lund, Folkeudgave*: Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede. Folkeudgave. I-XIV (1903-04).
- ty.*: tysk.
- UfR*: Ugeskrift for Retsvæsen (1867ff.).
- Uldall*: Uldalls håndskriftsamling i Det kgl. Bibliotek.
- Uppsala UB*: Håndskrift i universitetsbiblioteket i Uppsala.
- utr.*: utrykt.
- var(r)*: variant(er).

- W. Christensen, Statsforvaltning*: William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (1903; genoptrykt 1974).
- Vedel Simonsen*: Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes ældre Historie I–III (1842–44).
- Verner Dahlerup*: Verner Dahlerup, Forelæsninger over første Bog af Jyske Lov ved Jørgen Glahder (1919).
- Wiberg*: S. V. Wiberg, Personalthistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie I–IV (1870–73; genudgivet 1960).
- Vider og Vedtægter*: Danske Vider og Vedtægter ved P. Bjerger, Th. Søegaard og Aug. F. Schmidt I–V (1904–38).
- Wilda, Strafrecht*: W. E. Wilda, Das Strafrecht der Germanen (Geschichte des deutschen Strafrechts I) (1842; optrykt 1960).
- VsjL*: Valdemars sjællandske Lov.
- YR*: Yngre redaktion af VsJL (DgL VIII.245ff.).
- ÆdA*: De ældste danske Archivregistraturer I–V (1854ff.).
- ænyd.*: ældrenydansk (1500–1700).
- ÆR*: Ældre redaktion af VsJL (DgL VIII.1ff.).
- AVG*: Ældre Vestgötalagen.
- Ørsted, Haandbog*: Anders Sandøe Ørsted, Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed I–VI (1822–35).
- åb. br.*: åbent brev.
- Aagesen, Bidrag*: Andreas Aagesen. Bidrag til Læren om Overdragelse af Eiendomsret og andre tinglige Rettigheder (1866).
- Aakjær, Maal og Vægt*: Svend Aakjær, Maal, Vægt og Taxter i Danmark (i Nordisk Kultur, red. af Johs. Brøndum-Nielsen, Otto v. Friesen og Magnus Olsen XXX (1936). 175ff.).
- Arb. f. nord. Oldk.*: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab (1866ff.).

Hvor intet andet er anført, er landskabslovene, Thords artikler, Knud Mikkelsens glosser og kirkelovene citeret efter *DgL*, rigslovgivningen indtil år 1400 efter *DdR*, Christian IIs love og recesserne indtil 1558 efter *SGL*, for tiden 1558–1660 efter *CCD*; håndfæstninger er citeret efter *DKH* og købstadlovgivningen efter *DgK*.

Kanonisk ret er citeret efter *Corpus iuris canonici, rec. Aemilius Friedberg I–II* (Lipsiæ 1879–81).

Foreløbigt realregister

Der henvises til domsnummer.

TINGET

Rettertinget:

Sted:

Kolding 199 200 272

København 218 219 220 221 222 223 224 228 229 230 237 238
239 240 241 242 243 245 246 283 299 300 302 303
313 316 319 329 334 342 343 345

Nakskov 231

Nyborg 210 211 212 213 260 261 262 263 264 265

Nykøbing 244

Odense 201 202 203 204 205 206 207 208 209 235 266 267
289 290 292

Randers 270 271

Ålborg 268 269

Kgl. kommissarier 248

Kongebrev 284

Viborg landsting 214 215 216 225 226 227 247 249 250 251 252 253
254 255 256 257 258 259 273 274 275 276 277 278 279 281
282 285 286 287 288 291 293 294 295 296 297 298 301 304
306 318 321 322 323 324 326 328 332 333 335 336 337 338
339 341

Sjællands landsting 309 310 314 315 317 320 327 330 331 340 344 346

Viborg tamperret 280 307

Ringsted herredsting 305 312

Tybjerg herredsting 308 325

Horns herredsting 311

ukendt ting 217 232 233 234 236

skudsmål til alle sjællandske herredsting, birketing og sognestævner 314

gårdsret 321

TINGETS INDRETNING

tingstokken 322

TINGETS FASTE PERSONER, SÆRLIGE SAGER

landsdommer dømt 263

– sagsøger 322

– part 240

landsdommeres dom stadfæstet 271

– og flere gode mænds dom fremlagt 304

landstingshører 321 322

landstings skriver i dommers sted 346

– ærekrænkelser imod afdød 314

– sagsøger 314

byfoged, borgmester, råd og øvrige domsmænd dømt 261

– dømt 345

– frifundet 323

herredsfoged dømt 241 256

– underkendt 310

– frifundet 215 344

birkefoged og birkemænd dømt 322

– indsætter sag for retterting 243

domsmænd dømt 241 271

tingmand i dommers sted 323

birkeskriver forulempes 243

herredsskriver 215

parter af særlig interesse 205 215 217 238 241 259 270 313 317

322 342 345

kompetence:

forholdet imellem tingene, anke 225 226 231 235 236 237 238 240

243 244 245 252 256 258 261 263 270 271 274 275 279 295

305 310 327 328 336 342

forholdet til øvrighed (konge, lensmand) 205 214 241 250 260 287

298 300 314 322 325 330 331 334

forholdet til godsejer (husbond) 205 284 295 305 321 322 345

forholdet til kirken 206 214 226 259 278 282 306 309 311

rettens fornægtelse 205 237 238 241 270 284 292 307 342 345

orden på tinge 243

TINGETS FUNKTIONER

konstaterende funktioner

tinglysning 338 340
tingsvidner af særlig interesse 210 216 247 281 285 318 340 341
sikring af bevis, syn 200 206 258 279 285 318 325 344
skudsmål 314 327

dømmende funktioner

stævning, varsel 318
fremmøde, udeblivelse, møde ved andre 293 303 305 313 334
beskyldning, modsvar, udsættelse 209 216 257 298 327
tilbud om opfyldelse 290 316 327 329
forlig på tinge 277
bevis:
 ed 199 262 264 310 317 324 330 334 337
 fersk gerning, tilståelse 231 265 305 323 333
 vidnesbyrd, tingsvidne, tingbogen 215 216 234 236 243 247 258
 265 271 281 289 296 297 305 309 314 318 321 323 327 341
 342
 syn og skøn 318 325
 breve, regnskabsbøger, registre 209 216 240 243 251 289 290
 319 323
 i øvrigt, bevispligt, bevismangel 201 215 239 244 255 261 263
 267 289 293 327 333
sandemænd 212 236 274 277 282 285 292 301 336
nævninger 231 237 255 293 296 327 330 341 342
ransnævninger 276 338
landenævn 330
herredsnævn 263 328 330
domsmænd 261
12 domsmænd 238 244
10 mænds kendelse 330
frifindelser 246 255 256 262 293 296 301 306 323 333 338 346
lovsmål 341
dødsdom omtalt 323
rettelse i en dom 301
dom fremlagt 304 310 311 334

- stadfæster landstingsdom 271
- stadfæster herredstingsdom 244 258 274 279 327
- stadfæster nævningekendelse 231 330 338
- stadfæster tingsvidne 341
- støtter sandemand 301
- underkender kommissariers dom 334
- underkender lensmand 300
- underkender herredstingsdom 225 310
- underkender sandemænd 277 282 292 336
- underkender nævninger 237 276 293 296 328
- underkender tingsvidne 281 297
- underkender rebning 200
- henskyder sag til kongens afgørelse 287 331
- henviser sag til hjemting 290 291 304 342
- afviser sag 270
- over landsdommer 263
- over herredsfoged og domsmænd 241
- over herredsfoged 256
- over birkefoged og birkemænd 322
- over byfoged, borgmester, råd og øvrige domsmænd 261
- over byfoged 345
- over foged 238
- over domsmænd stadfæstes 271
- over kgl. lensmand 205
- over adelig 221 263 265 267 313
- over en ræv 217
- kongebrev støtter foged over for adelsmand 284

tvingende og opfyldende funktioner

- fordeling, lovfældning 257 260 286 327 332 334
- tvangsfuldbyrdelse 205 215 316
- forbud 258
- frihedsberøvelse, foreløbig 238 263 267 284 296 322 323 345
- borgen for rettergang og opfyldelse af dom 263 267 345
- opbud, lovbud 340
- kost og tæring, sagsomkostninger 245 261 263 267 305 310 316

DE AF TINGET ANVENDTE RETSKILDER

skreven ret 204 205 207 208 222 225 228 235 249 253 254 259
261 273 274 275 277 282 302 310 311 313 317 319 321 323
326 327 336 344 345 346
retssædvane 207 260 294 311 319 345
præjudikater 207 253 291 339

RETSSKIKKE OG RETSTERMINER

retsskikke 203 289 321 330 337 346
retsterminer 206 320 326 335 336

DE I RETSSAGERNE FOREKOMMENDE
RETSFORHOLD OG RETSBRUD

angreb på liv og legeme, drab, hug, slag m. v. 231 236 239 241 250
255 256 260 277 282 296 313 321 322 328 333 345
fredsbrud, husfred, gårdfred, tingfred, mark- og vejfred, kirkefred 243
256 293 296 313 321 322 327 328 341 345
frihedsberøvelse, ulovlig 317 345
ærekrænkelser, fornærmelser 216 301 310 314
krænkelser af religion og sædelighed, trolddom 226 231 233 237 238
261 265 293 295 313 339 342
krænkelser af retten og øvrigheden, overhørighed, forræderi 226 235
237 238 241 254 256 265 284 311 322 339
personretlige forhold:
børn, mindreårige, værgemål, forsørgelse 202 219 275 307 316
326 335
kvinder, værgemål; mænd, vederhæftighed 201 202 203 208 223
229 230 240 242 248 252 275 283 288 302 307 316 327 329
340 343
syge og gamle, forsørgelse, aftægt 201 233 288
fæstere, vornede, tjenestefolk, tyende 221 226 256 295 297 311
317 331 345
mindremænd, lovfældte, foragtede, berygtede 241 246 257 286
298 310 313 327 332 334 338
personlig og social status i øvrigt 277 289 314 316 323 326

familieretlige forhold:

trolovelse og ægteskab 208 280 302 307 313 329 335 346
forholdet imellem ægtefæller 202 203 240 280 302 319 335 346
forældre og børn, stedbørn 202 223 335 343

arveretlige forhold:

arvegang, testamente 202 204 208 220 222 224 266 283 291
309 312 326 329 337
arv og gæld 248 269 275 288 302 316 329 337 340 346
dødsboet og dets registrering 240
udtagelsesret, fortrinsret 224 266 283 302
arvesvig 201 219 220 252 326
afkald, kvittering for arv 346
i øvrigt 221 291 299 304 316 319 329
skifte af dødsbo, uskiftet bo 202 207 209 220 223 240 252 275
288 290 316 319 329 344 345
skifte i levende live 200 207 305

tingsretlige forhold:

jord, mark, mose 308 318
skove, træer 218 246 308 336 338 344
vand, vandløb, fiskeri 234 276 317
kyster, strande 276
bygninger, huse, gårde 207 279 324

naboretlige forhold, skel, gærder, grøfter 200 213 274 279 285 292
318 344

landboret, jagtret 200 206 207 217 263 268 279 285 308 344

besiddelse og eje, hævd, bemægtigelse, gaver, fund og vrag 200 213
225 258 274 276 287 300 312 316 326 343

fælleseje, fællesret 218 279 308 344

beskyttelse af besiddelse og ejendom:

hjemmel 251 308 315 336 343
tyveri 226 233 244 246 264 271 305 323 324 339
ran 306 338
tingsbeskadigelse 238 341
ulovlig brug 308 344
tilbagesøgning af gods 305 306
ejermærker 246 267
forfølgning til lås 212 213 218 229 270 299

i øvrigt 200 210 251 264 308 315 318
 forvaring, betroelse 244 264 305 312 339
 fæstemål vedr. hus og jord, fæsterens retsstilling, misligholdelse 268
 295 308 311 312 315 325 331
 lån til brug, lejemål, forpagtning, forlening 252 268 272 278 288
 298 319 324 327 329
 lån til eje, pengelån, gældsbreve, rente 228 259 302 304 316 320 346
 gældssager, åger 199 232 249 286 316 320 325 327 332 337 346
 løfter og aftaler, former, retsvirkninger, ophør 199 211 227 230 242
 275 300 304 312 319 320 329 343
 misligholdelse af aftaler, bortset fra gæld 227 312 325
 forløfte, borgen for opfyldelse af aftaler 263 316
 køb og salg 199 201 203 219 229 230 242 258 264 343
 mageskifte og bytte 211
 kompagni, selskab 199
 pant, former og genstande 228 253 264 304 315 316 326 330
 -, vurdering, fyldestgørelse 326
 -, i øvrigt 215 251 253 304
 tjeneste og arbejde, tyendeforhold 226 297 345
 fuldmagt og kommission 303 305
 skadegæld, skadeserstatning, skadesløsholdelse 229 238 243 245
 261 263 267 282 310
 tvang, svig, udnyttelse 201
 hærværk, vold, overvold, ran 205 238 241 276 282 292 306 317
 336 338 341
 falsk, falsk anklage eller vidnesbyrd 298 301 310 314 327

DE ANVENDTE REAKTIONER, SANKTIONER OG STRAFFE

ansvarsbetingelser, alder, subjektive forhold 217 231 236 241 250
 254 260 293 301 309 317 322 323
 ansvar for andre 201 231 241 265 297 322
 bøder 205 235 238 243 255 261 262 273 277 286 295 306 308
 309 310 313 314 317 322 327 330 334 345
 hovedlods fortabelse, konfiskation 221 254
 livsstraf 226 231 237 241 244 246 254 261 271 305 323 339
 andre straffe 241 246 249 250 265

-
- straffens fuldbyrdelse 237 241 261 271 305 323
straffeinstitutioner 271 323 345
fredløshed, forvisning 236 255 277 333
æresfortabelse, mandhelgsfortabelse, mindremænd, tremarksmænd 241
257 260 262 265 286 298 310 314 318 327 330 332 334 336
338
oprejsning, benådning 246 336 339
udentinglige reaktioner:
 pågribelse 264 322
 hævn, fejde 273
 trusler, undsigelse 321
udentinglige afgørelser og forlig 223 260 300 316 324